

ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS
IN HUNGARY 1999

RÉGÉSZETI
KUTATÁSOK
MAGYARORSZÁGON
1999

Régészeti Kutatások
Magyarországon 1999

Archaeological Investigations
in Hungary 1999

Budapest, 2002

Régészeti kutatások Magyarországon 1999
Archaeological Investigations in Hungary 1999

Budapest 2002

A borítón: Árpád-kori körmeneti kereszték aranyozott bronz korpuszai Békéscsaba
Fényes nevű külterületéről. (12. század)
Ajándék, 1999. Munkácsy Mihály Múzeum

A szerkesztőbizottság tagjai:

Editorial Board:

Bencze Zoltán

Lőrinczy Gábor

Mráv Zsolt

Rezi Kató Gábor (elnök)

Tomka Gábor

Wollák Katalin

Szerkesztők: Marton Erzsébet, Kisfaludi Júlia

Edited by Erzsébet Marton

Olvasószerkesztő: Fehér Ágnes

Text revised by Ágnes Fehér

Angol fordítás: Simán Katalin

Német fordítás: H. Simon Katalin

Translated by Katalin H. Simon and Katalin Simán

© Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum 2002

Felelős kiadó: Dr. Varga Kálmán

ISSN 0133-6746

Nyomdai előkészítés: Intruder Kft.

Tördelés: Kaposvári Franciska

Megjelent 36,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a CIER-PRINT Bt. nyomdájában

Tartalom • Contents

T. Dobosi Viola:	
Mogyorósbánya, Újfalusi dombok, felső paleolit telep	5
<i>Mogyorósbánya, Újfalusi dombok, Upper Palaeolithic site</i>	5
Kalicz Nándor – T. Biró Katalin – M. Virág Zsuzsanna:	
Vörs, Máriaasszony-sziget	15
<i>Vörs, Máriaasszony-sziget</i>	15
Endrődi Anna – Horváth M. Attila:	
Kora bronzkori és avar kori sírok Budapest, Csepel-szigeten	27
<i>Early Bronze Age and Avar graves at Budapest, Csepel-Island</i>	27
Csányi Marietta – Cseh János – Tárnoki Judit:	
Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő: kora bronzkori áldozati gödör és kora vaskori épület	47
<i>A sacrificial pit from the early Bronze Age and a building from the early Iron Age</i>	47
Nováki Gyula – Uzsoki András:	
Tihany, Óvár őskori földvéra	63
<i>Prehistoric earthen fort of Tihany, Óvár</i>	63
Dinnyés István:	
Gyál, 7–7A. lelőhely: szkíta településrészlet	71
<i>Gyál, site 7–7A: Scythian settlement fragment</i>	71
Horváth Andrea:	
Római kori hamvasztásos sír Dunaszekcsőről	85
<i>Roman period cremation burial from Dunaszekcső</i>	85
Rózsa Zoltán – Szatmári Imre:	
Ecsefalva, Pusztaborz szarmata temető	95
<i>Ecsefalva, Pusztaborz Sarmatian cemetery</i>	95
Maróti Éva:	
Avar temető Sós-kúton	109
<i>Ein awarisches Gräberfeld in Sós-kút</i>	109
Szatmári Imre:	
Árpád-kori templom és temető a Nagyszénás 2. sz. lelőhelyen	131
<i>Church and cemetery from the Árpadian Era at the site Nagyszénás no. 2.</i>	131
Miklós Zsuzsa:	
Aszód, Szentkereszt	149
<i>Aszód, Szentkereszt</i>	149
Miklós Zsuzsa:	
Dombóvár, Szigeterdő – középkori tégláégető	155
<i>Dombóvár, Szigeterdő – Medieval Brick-kiln</i>	155
Rövid jelentések /Short Reports	165
Korszak mutató /Index of Periods	269
Szerzők névmutatója /Index of Authors	273
Térképek /Maps	277

T. Dobosi Viola

Mogyorósbánya, Újfalusi dombok, felső paleolit telep¹

Kutatástörténet

1982–1983-ban Homola István (Tatabánya, Bányászati Múzeum) a Duna jobb parti alluviális síkját kísérő löszteraszok Komárom-Esztergom megyei szakaszának terepbejárásai során jelezte, hogy Mogyorósbánya határában, a szántóföldön megmunkált kova-töredékeket gyűjtött. Az 1983 őszi és 1984 tavaszi helyszíni szemle után 1984 májusában hitelesítettük a lelőhelyet, majd ezt követően ásatásokat végeztünk 1986, 1991 és 1999 években (1. kép). A kutatás folytonossági hiányai részben mezőgazdasági okokra (lucerna) részben a terület magánosítását követő helyzetre vezethetők vissza (ugyanis ugrásszerűen megnőtt azoknak a személyeknek és intézményeknek a száma, amelyek – okkal vagy ok nélkül – az ásatónak feltételeket szabnak)².

Az előzetes várakozás szerint a települési folt peremét elérjük 2001-ben (2. kép). Így a három foltból/lakóegységből álló komplexum települési jelenségeinek, régészeti leletanyagának dokumentálására, feldolgozására nyílik mód.

Topográfia

A Dunazug hegységcsoporthoz tartozó tagjainak (Visegrádi hegység, Gerecse) hegylábi lejtői és a Duna holocén/aktív ártere között váltakozó szélességű, átlag 180–210 m. tszf. magasságú teraszok húzódnak. A teraszokat fedő késő jégkori löszből őskőkori telepek sorát ismerjük. A mogyorósbányai felső paleolit lelőhely a nagyjából északnyugat-délkelet irányba rendeződött dombsor második, belső vonulatán van. A domb, a Dunába tartó patak völgye fölött, meredek – a hajdani szénbányászat meddőjével mesterségesen kialakított – lejtő tetején van. A völgy és a patak a Gerecse nagy északi leszakadásától, a Jankovich-barlang tömbjétől vezet a Duna gázlóhoz. A telep előkerülése annak a szerencsés körülménynek köszönhető, hogy a kultúrréteg a domb lemosott, az erózió és az aktív talajművelés által egyre inkább elegyengedett déli oldalán kiemelkedett.

Települési jelenségek

Mogyorósbánya az a lelőhely, ahol a csaknem bolygatatlan fosszilizációs és beágyazódási körülmények következtében mód nyílt megfigyelni a kultúra (korszak) jellemző települési formáját. Ideiglenesen „komplex”-nek nevezzük azt a települési formát, amikor több, egymásból leletmentes sávval elválasztott leletkoncentrációról/települési folt-

Mogyorósbánya, Újfalusi dombok, Upper Palaeolithic site¹

Viola T. Dobosi

Research history

István Homola (Tatabánya, Museum of Mining) reported that he had found flaked silex fragments on ploughed fields during field walking on the loess terraces that run along the right side alluvial plain of the Danube in county Komárom-Esztergom in 1982-83. Following the inspection of the site in the autumn of 1983 and the spring of 1984, we authenticated it in May 1984, then conducted excavations in 1986, 1991 and 1999 (Fig. 1). The gaps between the excavation seasons are partly due to the agricultural utilisation of the land (lucern) and partly to the situation that resulted from the privatisation of the territory (namely we could witness an abrupt increase of individuals and institutions who lay down conditions with or without good reasons).²

I expect to finish excavations in 2001, when I hope to reach the edge of the settlement spot (Fig. 2). This will enable the documentation and elaboration of the settlement features and archaeological find material of a habitation complex of three sites/living units.

Topography

Terraces of varying width and an average height of 180-210 m a.s.l. run between the Holocene/active flood plain of the Danube and the foothill slopes of the members of the Dunazug hill range (Visegrádi hills, Gerecse). A series of palaeolithic settlements have been registered in the late Pleistocene loess covers of the terraces. The Upper Palaeolithic site of Mogyorósbánya can be found on the second, inner row of the approximately northwest-southeast directed hill row. The mound can be found on top of the steep slope, which was created artificially from the debris of the former coal mine, situated above the valley of a stream running to the Danube. The valley and the stream lead from the northern steep edge of the Gerecse, the block of the Jankovich cave to the fords of the Danube. The settlement was found due to the lucky circumstance that the culture bearing layer wedged out on the southern side of the hill, which got gradually levelled in consequence of denudation, erosion and active agricultural activity.

Settlement features

Mogyorósbánya is the site, where the only slightly disturbed fossilisation and inbedding conditions afforded the observation of the characteristic settlement pattern

1 Az 1984–1991 közötti ásatások eredményei publikálva: VIOLA T. DOBOSI: A new Upper Palaeolithic site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 5–17

2 E nehézségek leküzdésében köszönettel tartozom a tatai Kuny Domokos Múzeum munkatársainak.

1 Publication of the results of the excavations conducted between 1984 and 1991: VIOLA T. DOBOSI: A new Upper Palaeolithic site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 5–17

2 I am making efforts to solve the latter difficulty with the help of colleagues in the Kuny Domokos Museum in Tata.

ról/lakóobjektumról feltételezhetjük, hogy egyidőben lakták őket. A felső paleolit nyíltszíni települési formák nem zárt kategóriák, a szórt – sátras – komplex települési formáció kiegészítheti egymást, vagy a kutatás előrehaladtával egy magasabb szintre juthat (pl. egyetlen sátoralap kibővíülhet egy több sátras rendszerré). Mogyorósbányán eddig három telephelyet ismerünk. A feltárás időrendjében az első egy mintegy 40 négyzetméteres ovális folt. A második ettől keletre, 25 méternyire, egy 30 négyzetméternyi leletkoncentráció. A települési folt pereme kiékelődött, részben bolygatott (talán ennek a foltnak a leleteit húzta szét a talajművelés a felszínen).

Ettől északnyugatra mintegy negyven méternyire tartuk fel immár harmadik szezomban (1999-ben) a legnagyobb, harmadik települési foltot: eddig 194 négyzetméteren. Miután sem a feldolgozás, sem a feltárás nincs befejezve, az egyes lakóegységek közötti egyezéseket, különbségeket még nem ismerjük: azaz nem tudjuk, hogy ezeknek a közösségeknek valamilyen speciális tevékenysége tükröződik-e a leletanyagban. A III. települési folt nemcsak kiterjedésében többszöröse a másik kettőnek, hanem több tűzhely is van benne. Megkockáztatható, hogy ez a lakóobjektum talán a közösségi/étkezési helyiség, családi tűzhelyekkel, míg a töredéknyi alapterületű foltok egy-egy kis közösség/elemi család lakóhelyének maradványai lehetnek.

A felső paleolit település életében a dombtető felszíne egyenletesebb, elsimítottabb volt, a hajdani és jelenlegi felszín orográfia eltérő. A kultúrréteg mélysége észak felé egyre nő. Míg az I. települési folt mélysége mintegy 80–100 cm, addig a III. települési folt északeleti sarka már 150–160 cm mélyen van (3. kép). A települési felszínen egyenletes szórásban van az állatcsont anyag, telep-, eszköz és gyártási hulladék. A kultúrréteg vastagsága 8–10 cm, ami a laza, szárazon könnyen porladó löszben két, illetve háromszori felszín-bontást tett szükségessé. A települési felszínnek fokozatosan üresednek ki, a leletanyag a leletkoncentrációk közötti üres sávokban sem fog el teljesen: egy-egy tárgy, manuport végig követhetővé teszi a hajdani települési felszínt. Állandó építményre, struktúrára utaló, s régészetileg megfogható jelenségeket nem észleltünk. Egyetlen, 35 cm átmérőjű és 15 cm mély, erősen faszenes földdel kitöltött lyukat parázstartó lyuknak határozhatunk meg, annak minden jelentéstan bizonytalanságával együtt. A tűzhelyek – bár az intenzív vagy hosszú tüzelés jeleként köröttük és alattuk erősen átégett a lösz – a felszínre voltak rakva.

A leletanyag mennyisége, a telep kiterjedése és szerkezete a Ságvári kultúrára jellemző tartós és/vagy nagy létszámú népességet feltételez, bár a település intenzitása nem éri el a korszak állandó (nem magyarországi) telepeinek szintjét.

Régészeti leletanyag (1984–1999 évek közötti, részleges feldolgozás eredményei)

A konvencionális régészeti tipológia felső paleolit rendszerei bármilyen vezérlő elvet is tartanak szem előtt

of the culture (period). We temporarily call “complex” a settlement pattern when several find clusters/settlement spots/dwelling features appear separated by find-free zones and we can suppose that they were inhabited at the same time. The Upper Palaeolithic open-air settlement patterns are not closed categories, scattered – tent – complex settlement formations can complete each other or reach higher levels as research advances (e.g. a single tent can be enlarged to a system of several tents). At Mogyorósbánya we have discovered three settlement patches. Numbered in the order of their excavation no. 1 was an oval spot on about 40 square metres. No. 2 was found about 25 m east of it and it appeared as a cluster of finds on 30 square metres. The edge of the site wedged out and was partly disturbed (plough perhaps scattered the finds of this site on the surface).

The largest patch no. 3 was unearthed in the third excavation season about 40 m northwest of the former one (in 1999), on a surface of 194 square metres up to now. As neither the elaboration nor the excavation have been terminated, we do not know as yet the matching and diverging elements of the sites, that is we cannot tell if the find material shows any kind of specialised activity of these communities. Site no. 3 is not only several times larger than the other two, but it has more than one hearth as well.

We can risk the supposition that this dwelling feature could be the communal area or the area where people had their meals at family hearths, while the sites on significantly smaller surfaces could be the remains of the dwelling places of small communities/nuclear families.

At the time of the existence of the Upper Palaeolithic settlement, the surface of the hill was more smooth and levelled, and the orography of the contemporary and the modern terrain was different. The depth of the culture bearing layer increased northwards. The depth of site no. 1 was 80–100 cm, while the northeastern corner of site no. 3 was uncovered in the depth of 150–160 cm (Fig. 3). Animal bones, settlement features, tools and knapping debris are evenly distributed on the surface of the settlement. The thickness of the culture bearing layer was 8–10 cm, which necessitated clearing in two or three phases in the loose, crumbling loess. The density of the finds gradually lessened, and even the empty zones between the clusters were not entirely void of finds, single items, manuports always helped to follow the contemporary floor surface. We could not observe any phenomenon that would suggest a permanent construction or structure or anything else that could be observed by archaeological means. We found a single hole, which was 35 cm in diameter and 15 cm deep, filled in with earth densely mixed with charcoal, and identified it as an ember pit being aware of all the uncertainties of the term. The hearths were built on top of the floor level, although the strongly burnt loess layer around and under them indicated long or intensive burning.

The quantity of the find material, the extension and structure of the settlement suggest a durational habita-

(forma, funkció, technológia vagy egyéb), egy-egy tárgy meghatározásánál a prioritás mindig a hagyományos munkaélle (azaz hol és milyen módon alakították ki).

Az évtizedeken át használt, kumulatív sorba rendezett típuslisták (A felső paleolitikumra D. de Sonneville-Bordes – J. Perrot munkája) nálunk még a lista alapjául szolgáló francia anyaghoz jobban közelítő ún. pengés felső paleolit leletanyagokra sem használhatók változatlan formában. Más az eszközkészlet karaktere, összetétele, arányszámai, s a terminológia sem fed azonos típusokat. A néhány éve elkülönített kavicsos felső paleolit leletanyag – Ságvári kultúra – jellemzésénél közelítésként követjük mégis ezt a módszert, mert az összevetetőség feltétele az azonos adatfelvétel.

A Ságvári kultúra, s ezen belül Mogyorósbánya eszközkészletének jellegét meghatározó „kavicsosság” ilyen módon elsikkad. Így Mogyorósbányán azok a magkövek, árvésők, gyaluk, chopperek, természetes hátú kések is fontosak, amelyeket a hagyományos nomenklatura szerint kategorizálunk, viszont kavicsokon vagy kavics-származékokon (geometrikusan tört, fél- vagy negyed kavics, gerezd, szelet) készítenek, s ezek szintén a „kavics-szekciót” erősítik.

Úgyszintén nincs helye a listákban a „non-standardized” (nem-standard, ad hoc) eszközöknek, amelyek megítélése szubjektív, ám jelenlétük kétségtelen, s az eszközkészleten belüli arányuk mindenképpen jellemző lehet. Az előállítási folyamat elemzésekor-rekonstruálásakor sem fordítottak elég figyelmet a kavicsok megmunkálásának első – decortication – fázisaira, az akkor keletkezett hulladékok és a hagyományos magkövekről leválasztott szilánkok közötti különbségekre.

Típuslistánk kiegészítéséhez tartozik, hogy a magkövek közé soroltuk a magkövek felismerhető töredékeit is, valamint az árvésők közé a vésőélű szilánkokat.

A tompítást, mint jellegzetes retusfajtát a mikropengéken alkalmazták. Ez a megfigyelés ismét megerősíti, hogy a sokáig önálló kulturális egységnek vélt „Pilisszántói kultúra” (jelesül ebben a topográfiai helyzetben éppen a Jankovich-barlang felső sárga kulturrétegének mintegy harminc kőeszköze) a nyíltszíni telepek lakóinak csak átmeneti barlangi tartózkodását bizonyítja.

A hagyományos típusok megmunkálása megegyezik az eddig tapasztaltakkal (4. kép). A Ságvári kultúra lelőhelyei sem módosítanak azon a hazai felső paleolitikumban általános jelenségen, hogy feltűnően kevés a fűrő. Ami van, az sem a klasszikus típus. A mogyorósbányai III. számú települési folt típuslistájában nem mutatkozik rendkívül kiugró érték, sem az egyes típusok arányainak megváltozásában, sem a települési foltokon belüli szóródásban illetve koncentrálódásban, sem az egyes típusok és nyersanyagfajták speciális kapcsolódásában.

A III. települési folt önmagában is és az eddig megismert teljes településsel együtt is egy általános, vegyes funkciójú, huzamosabb ideig lakott felső paleolit település-képét nyújtja.

tion and/or a populous community characteristic of the Ságvár culture even if the intensity of the settlement does not reach the level of the permanent settlements of the period (outside Hungary).

Archaeological material (results of the detailed analysis of the materials unearthed between 1984 and 1999)

Typology

The Upper Palaeolithic systems of conventional archaeological typology, whatever principle they respect (shape, function, technology or other), always give priority to the traditional working edge (i.e. where and how it was made) at the definition of an object.

The type lists arranged in cumulative graphs (D. de Sonneville-Bordes and J. Perrot's one for the Upper Palaeolithic), which have been used for decades, cannot be applied without modifications even on the so-called leptolithic Upper Palaeolithic find materials although they stand the closest to the French materials on which they were developed. The character, composition and ratios of the tool kits are different and the terminology we use does not match the same types. Still we shall follow this method for the characterisation of the pebble Upper Palaeolithic finds – Ságvár culture – determined a few years ago, because no comparison can be made without unified criteria.

With this method, the “pebble” character of the tool kits of the Ságvár culture, and so also of Mogyorósbánya, cannot be demonstrated. So the cores, burins, rabots, choppers, naturally backed knives grouped according to the traditional terminology are also important at Mogyorósbánya, but they were made on pebbles and pebble derivatives (geometrically broken half or quarter pebbles, segments, slices) and they increase the “pebble-section”. The “non-standardised” (ad hoc) tools are also omitted from the list. Their evaluation is subjective, still they are obviously present and their ratio within the tool kit can be typical. We have not paid enough attention at the analysis and reconstruction of the production process to the first, decortication phase of pebble treatment, to the differences between the waste of this phase and the flakes removed from traditional cores.

Another modification of the type list was that we grouped the identifiable core fragments to the cores, and flakes with burin edges to the burins.

Blunting as a characteristic retouching type was used on microblades. This observation corroborates once more that the “Pilisszántó culture”, which used to be treated as an independent cultural entity (in this topographic situation it means the about 30 stone tools of the upper yellow culture bearing layer of the Jankovich cave), is a group of temporary cave camps of the inhabitants of open-air settlements.

The elaboration of the traditional types is the same as we have witnessed so far (Fig. 4). The sites of the

A legnagyobb, III. települési folt régészeti anyaga, 1999. évi ásatás és összesítés
Archaeological material of the largest settlement unit no. 3. Excavation in 1999 and total

	1999 excavation						1986–1999	
Típuslista Sonneville-Bordes – Perrot alapján – Type list after Sonneville-Bordes – Perrot	Kova Silex	Kvarcit Quartzite	Hidrokvarc Hidro-quartzite	Obszid. Obsidian	Egyéb Other	1999 db item	III.lh. total N s. III total N	III.lh. total % s. III. total %
1–15 vakarók <i>end-scrapers</i>	4		1			5	27	0,8
17 vakaró-árvéső <i>end-scaper – burin</i>	1	1				2	6	0,02
16 gyalu <i>rabot</i>	5					5	17	0,5
23 fűrő <i>borer</i>	1					1	3	0,01
27–44 árvésők <i>burins</i>	29		3	1		33	88	2,5
45–52 pengehegyek <i>blade points</i>			1			1	4	0,01
57 vállas eszközök <i>shouldered tools</i>	1			1		2	7	0,02
58–59 tompított <i>blunted tools</i>	5					5	6	0,02
60–63 csonkított <i>truncated tools</i>	1		1			2	10	0,03
65–68 retusált penge <i>retouched blade</i>	10			1		11	50	1,5
77 kaparó <i>scraper</i>	2	1				3	9	0,03
kavics <i>pebble</i>	3	1			4	8	33	1,0
gerezd <i>slices</i>	14	8	2			24	72	2,05
chopper <i>choppers</i>	1					1	16	0,05
ret. szilánk <i>retouched flakes</i>	1					1	27	0,9
magkő <i>cores</i>	14		1			15	71	2
penge <i>blades</i>	60	5	11	5		71	217	6,2
szilánk <i>flakes</i>	670	59	53	19	14	815	2830	81
hande axe <i>handaxe</i>							1	x
egyéb <i>others</i>		4			5	9	18	0,6
együtt <i>together</i>	822	79	73	27	23	1024	3512	100

Az 1999. évi ásatás 140 eszközéből mért adatok szerint az eszközök szélessége 62 százaléka a hosszúságnak.

A hosszúság – szélesség arány 1:1 – 1:1,5 első kategóriába került a legtöbb eszköz (61 db), míg a klasszikus penge kritériumnak megfelelő csoportokba (a hosszúság legalább kétszerese a szélességnek) mindössze 38 db. Tehát a laminarizáció gyenge. A Ságvári kultúra leletegyüttese – Ságvár, Mogyorósbánya, Madaras, Szob(?) – éppen a kedvelt nyersanyagforrás miatt a kissé atipikus-töredékes jellegűek, a pengék szélesek, rövidek.

A 140 kőeszköznek az átlaghossza 38 mm, ami szintén kisebb a várhatónál. A különbség különösen a Pavlovi kultúra telepeinek hasonló értékeihez képest jelentős (Bodrogheresztúr: 45 mm).

Nyersanyag-megoszlás

A nyersanyagok a korszak általánosan elterjedt és használt kőzetfajtái.

Helyi, regionális és nagy távolságból³ beszerzett nyersanyagfajták egyaránt előfordulnak.

Legkedveltebb nyersanyag a mezozoós radiolarit (gerecsei és a zölden márványozott Kárpátok-beli), amely pados-lemezes, gumós formában is előfordul, ám

Ságvár culture do not modify the general features of the Hungarian Upper Palaeolithic, namely that there are surprisingly few borers and even these ones are different from the classical types. The type list of site 3 at Mogyorósbánya does not show any prominent values either in the change of the ratios of the individual types or in the horizontal distribution or clustering within the site, or in the connection between the individual types and raw material types.

Unit 3 shows the image of a generalised Upper Palaeolithic settlement of mixed functions inhabited for a longer time.

According to the data measured from the 140 tools from the excavation in 1999 the width of the tools is 62% of the length.

Most of the tools fell in the length – width ratio of 1:1 – 1:1.5 (61 items), while only 38 items could be placed in the groups meeting the demands of a classical blade (the length is at least twice of the width). That is laminarisation is weak. The find assemblages of the Ságvár culture (Ságvár, Mogyorósbánya, Madaras, Szob(?)) have a slightly atypical, fragmented feature due to the preferred raw material sources, the blades are wide and short. The average length of the 140 tool is 38 mm, which is also smaller than expected. The difference is especially striking as compared to similar values of the settlements of the Pavlov culture (Bodrogheresztúr: 45 mm).

3 A kategóriák értelmezése: K. T. BIRÓ – V. T. DOBOSI: Lithotheca, Comparative raw material collection of the Hungarian National Museum 1991.

folyóhordalékból, kavicsként gyűjtve éppen a kultúra alapkarakterét határozza meg.

A kovaféleségek kiegészülnek egy közelebből meg nem határozott forrásból származó sávos kovával, idős, kavics formában gyűjthető lidittel, valamint azzal a változtatott színű, ám egységesen erős fehér patinával bevont, finomkristályos szerkezetű tűzkővel, amit – jobb híján – erraticus tűzkőnek határozunk meg.

A hidrokvarcit – első közelítésben – jöhetett együtt az obszidiánnal.

A mogyorósbányai eszközkészlet nyersanyag-megszámlálásában két figyelemre méltó adat van:

– az obszidián szokatlanul magas aránya (a hidrokvarcittal együtt a Tokaj-Eperjesi hegység környékéről származik a nyersanyag 8 százaléka, ami rendszeres kapcsolattartást feltételez).

– az 1999. évi ásatáson előkerült egyetlen hegyikristály szilánk.

A hegyikristály eddig csak a pengés gravetti kultúra két kronológiai szintjébe tartozó telepeken fordult elő, különösen nagy számban Pilismarót környékén (epigravetti).

Mogyorósbányai előfordulásával a gravetti időszak teljes időtartamára bővült a Kelet-alpi régiókból származó nyersanyag forrásainak ismerete, beszerzése.

Egyetlen olyan karakteres nyersanyagról tudok, amelyik nem fordult eddig elő a Ságvári kultúra telepein: a szeletai üveges kvarcporfir.

Az egyéb nyersanyagféleségek között az okkerdarabcskák gyakoriak. Az andezit-tufa legközelebbi lelőhelye a Visegrádi-hegység (légvonalban 20–25 km), a völgyek meredek falából gyűjthető. A homokkő, mezozoós mészkő a lelőhely közvetlen környezetében fellelhető.

Külön meg kell említeni a telepre érdekes formája miatt, kuriózumként bekerült ammonites peremtöredékeket, numulitest (Szent László pénze). Mindkét fosszília helyi gyűjtésű, a Gerece mészkőve gazdag ammonitesekben, s a mogyorósbányai völgy déli oldalának lejtőjén ma is gyűjthető a numulites. A legegzenetikusabb nyersanyag, ami itt előkerült, az 1991. évi ásatáson megtalált borostyántöredék⁴.

Raw material distribution

The raw materials are the common rock types used in the period. Local, regional and exotic³ raw material types can be found among them.

The most popular raw material was the Mesozoic radiolarites (the one from the Gerecse and the one with green marble-pattern from the Carpathians), which occur in benches in a laminated form but the pebble form collected from the alluvial deposits defined the basic character of the culture.

The silex types are completed by a striped silex variety of an unknown source, old lyddite, which can be collected in a pebble form, and the finely crystalline flint of various colours but uniformly coated with a strong white patina that is determined, for lack of a better name, as erratic flint. Hydroquartzite, at first glance, could have arrived together with obsidian.

There are two noteworthy data in the raw material distribution of the Mogyorósbánya tool kit:

– the relatively high ratio of obsidian (8 percent of the raw material came, together with hydroquartzite, from the Tokaj-Presov mountains, which suggests a constant contact);

– A single rock crystal flake was unearthed during the excavations in 1999.

Rock crystal was so far found only in the settlements of the two chronological levels of the leptolithic Gravettian culture, and especially many items around Pilismarót (Epigravettian).

With its occurrence at Mogyorósbánya, the knowledge of the sources and the acquisition of the raw material type originating from the Eastern Alpine region could be extended to the whole of the Gravettian period. I know only of a single characteristic raw material that has not been found in the settlements of the Ságvár culture, and this is the glassy quartzporphyry of the Szeleta culture.

Among the other raw material types, ochre pieces are frequent. The closest source of andezite tuff is in the Visegrád hills (20–25 km as the crow flies), it can be collected from the steep walls of the valleys. Sandstone and mesozoic limestone can be found in the direct vicinity of the site.

Nyersanyag Raw materials	Felszín Surface		I. telep Unit I		II. telep Unit II		III. telep Unit III		Mind Total N	
	db items	%	db items	%	db items	%	db items	%	db items	%
Kova Silex	192	93,6	1177	83,4	759	77,5	3043	87	5171	85
Kvarcit Quartzite	8	3,9	143	10,1	120	12,3	263	7	534	8,6
Hidrokv. Hidroqu.	3	1,5	26	1,8	9	1	99	3	137	2,2
Obszid. Obsidian	2	1	66	4,7	91	9,2	69	2	228	3,7
Egyéb Others							38	1	38	0,6
	205		1412		979		3512		6108	

4 Miután a későpleisztocénből eddig csak Pilismarót-Pálréten és Mogyorósbányán került elő succinit, Földvári M. egyelőre nem tudja a geológiai forrást azonosítani. M. FÖLDVÁRI: Analysis of the amber from Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 16–17.

3 On the categories see: K. T. BIRÓ – V. T. DOROSI: Lithotheca, Comparative raw material collection of the Hungarian National Museum 1991.

Kiegészíti az összképet néhány, kissé töredékes ékszer-csiga (harmadkori üledékekből gyűjtött díszcs csigahéj).

A mogyorósbányai csigahéjak geológiai forrását, a felső paleolit kori gyűjtőhelyet még nem kerestük, ám az únyi oligocén homokbánya profiljától a szobi gyűjtőhelyig ma egy napi járóföldön belül gyűjthetünk megfelelő ékszernek valót.

The rim fragment of an ammonites and a nummulites (Saint László's coin) must be mentioned as items of unusual shapes. Both fossils could be collected locally. The limestone of the Gerecse is rich in ammonites, and nummulites can be collected even to date in the southern slopes of the valley of Mogyorósbánya. The most exotic raw material uncovered during the excavations in 1991 was an amber fragment.⁴

Az 1999. évi mogyorósbányai ásatás és a kultúra névadó lelőhelye típuslistája

Type list of the Mogyorósbánya site (1999) and the eponymous site of the culture

Típus Type	Mogyorósbánya összes db items		Ságvár összes ⁵ db items	
	Mogyorósbánya Total %		Ságvár Total ⁵ %	
1–15 vakaró <i>end-scraper</i>	58	12,4	167	42,1
17 vakaró-árvéső <i>end-scraper – burin</i>	13	2,8	12	3,1
16 gyalu <i>rabot</i>	34	7,3	11	2,8
23 furó <i>borer</i>	8	1,7	11	2,8
27–44 árvéső <i>burin</i>	181	38,7	103	26
45–52 pengehegy <i>blade point</i>	11	2,4	5	0,13
57 vállas <i>shouldered tool</i>	10	2,1	1	0,02
58–59 tompított <i>backed blades</i>			3	0,1
60–63 csonkított <i>truncated</i>	18	3,9	3	0,1
65–68 retusált penge <i>retouched blade</i>	89	19,1	3	0,1
76–77 kaparó <i>piece esquillé-scraper</i>	30	6,4	26	6,6
84–85 lamelle a dos <i>backed bladelet</i>	15	3,2	52	13,1
Típusok összesen Types together	467	100	397	100
kavics <i>pebble</i>	48	0,8		
gerezd <i>slices</i>	106	1,7		
choppers <i>choppers</i>	24	0,4		
ret.szilánk <i>retouched flakes</i>	74	1,2		
magkő <i>core</i>	108	1,8		
pengék <i>blades</i>	337	5,6		
szilánkok <i>flakes</i>	4918	80,5		
„szakóca” <i>hande axe handaxe</i>	1	+		
egyéb <i>others</i>	25	0,4	22	
mind <i>together</i>	6108			

A statisztikus összehasonlítás adatai legalább két dolgot igazolnak.

1. a nem azonos kritériumok alapján felvett adatok alapján összeállított statisztikai adatsor nem összehasonlítható, az eredmény nem értékelhető: a ságvári adatfelvételben a „kavicsosság” nem szerepel sem a típuslistában, sem a különböző paraméterekből összeállított indexekben;

2. a Ságvári kultúra eddigi két legnagyobb, generális funkciójú telepén a vezető típusok (vakarók, árvésők) aránya is lényegesen eltérő, azaz a tipológiai összkép nem bizonyul elégséges feltételnek a lelőhely kulturális besorolásához.

The picture is completed by some slightly fragmented snail shell trinkets (ornamental snail shells collected from Tertiary deposits).

We have not yet found the geological source, the Upper Palaeolithic collecting point of the snail shells found at Mogyorósbánya. To date, shells suitable for trinkets can be collected from the section of the Oligocene sand pits at Úny to the collecting point at Szob within a day's walk.

5 CSONGRÁDINÉ BALOGH ÉVA 1984: A ságvári paleolit lelőhely leletanyagának tipológiai és statisztikai feldolgozása. ELTE szakdolgozat. Kézirat.

4 Since succinite has so far been found in Late Pleistocene environment only at Pilismarót-Pálrét and Mogyorósbánya, M. Földvári cannot as yet determine the geological source. M. Földvári: Analysis of the amber from Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 16–17.

5 CSONGRÁDINÉ BALOGH ÉVA 1984: A ságvári paleolit lelőhely leletanyagának tipológiai és statisztikai feldolgozása. ELTE Univ. thesis. Manuscript.

Fauna

Malakofaunisztikai értékelést Krolopp Endre végzett az 1992. évi publikáció appendixében⁶. A csigafauna alapján a jelenleginél hűvösebb éghajlatú, nyílt, füves vegetációjú terület volt a lelőhely környéke.

A gerinces fauna feldolgozása nem történt meg, az ásatás során végzett megfigyelés szerint legnagyobb számú zsákmányállat a *Rangifer tarandus*.

A Mogyorósbánya, Újfalusi dombok felső paleolit telep jelentősége

A lelőhely a rövid élettartamú, ám erőteljes és feltehetően népes Ságvári kultúra legtöbb régészeti leletet eredményező telepe. A felső paleolit nyíltszíni telepeken tapasztalt települési formák közül itt sikerült hitelesen dokumentálni az úgynevezett komplex települést. Az itt nyert régészeti, és természettudományos adatok döntően meghatározták a Ságvári periódus és kultúra körvonalazását, elkülönítését.

A telep radiokarbon kora: Deb-1169 19 930 ± 300 BP⁷

The data of the statistical comparison prove at least two things: statistical data series built on different criteria cannot be compared, the result cannot be evaluated: the "pebble feature" was omitted from the data registered in the Ságvár material both regarding the type list and the indices calculated from various parameters.

– The ratio of the leading types (end-scrapers, burins) is significantly different in the two, so far largest sites of the Ságvár culture showing general functions. This means that the typological picture is not sufficient for a cultural affiliation.

Fauna

Endre Krolopp analysed the molluscan fauna in the appendix of the 1992 publication.⁶ Based on the gastropod fauna, the environment of the site had a cooler climate than the present one, and the vegetation was an open grassland.

The vertebrate fauna has not yet been analysed. As we could observe during the excavations, the most common prey animal was *Rangifer tarandus*.

Significance of the Mogyorósbánya-Újfalusi dombok Upper Palaeolithic site:

– The site yielded the richest archaeological material of the Ságvár culture, which existed for a short time but probably had a large population and carried out intense activity.

– From among the settlement patterns experienced in the Upper Palaeolithic open-air sites this was the one where the so-called complex settlement could be documented with authenticity.

– The archaeological and scientific data recovered at the site played a decisive role in the differentiation and definition of the Ságvár period and culture.

– C-14 date of the settlement is: Deb-1169 19 930 ± 300 BP⁷

6 E. KROLOPP: Mollusc fauna from the Palaeolithic Site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 17.

7 E. HERTELENDI: Radiocarbon dating of the Upper Palaeolithic site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992.16.

6 E. KROLOPP: Mollusc fauna from the Palaeolithic Site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 17.

7 E. HERTELENDI: Radiocarbon dating of the Upper Palaeolithic site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992.16.

Irodalom • References

BIRÓ – DOBOSI 1991

DOBOSI 1992

FÖLDVÁRI 1992

HERTELENDI 1992

KROLOPP 1992

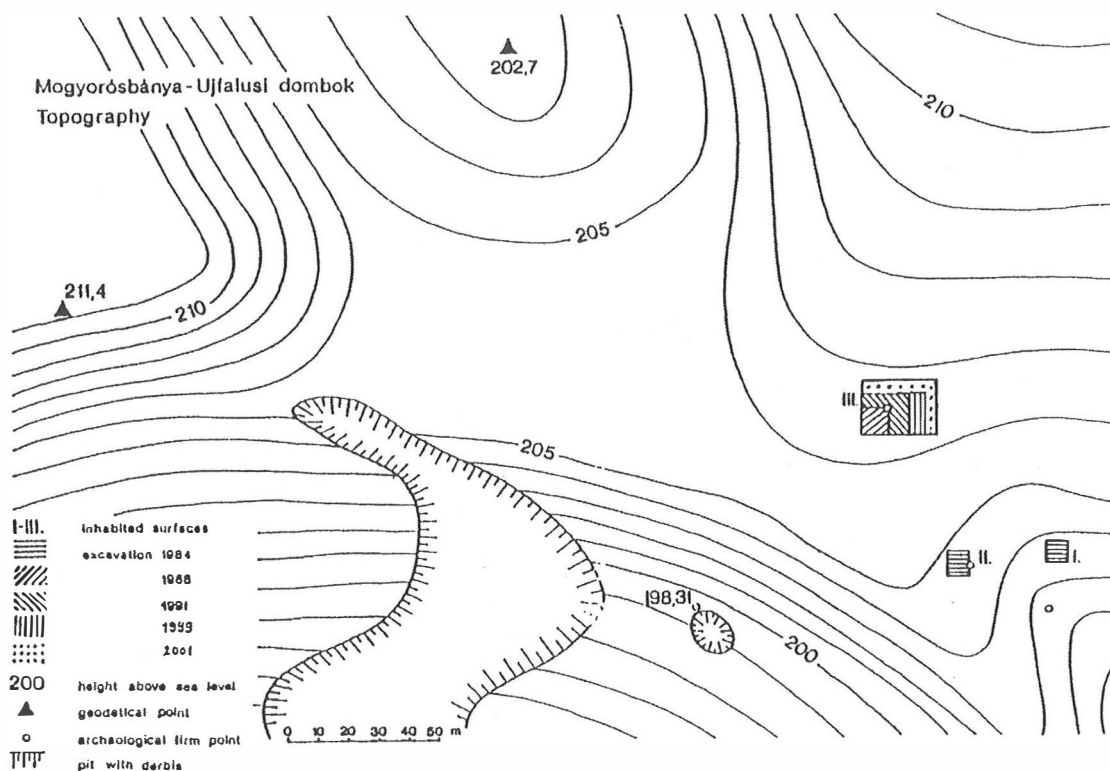
K. BIRÓ T. – V. DOBOSI T.: Lithotheca, comparative raw material collection of the Hungarian National Museum, Budapest, 1991.

V. DOBOSI T.: A new Upper Palaeolithic site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 5–15.

M. FÖLDVÁRI: Analysis of the Amber from Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 16.

E. HERTELENDI: Radiocarbon dating of the Upper Palaeolithic Site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 16.

E. KROLOPP: Mollusc fauna from the Palaeolithic Site at Mogyorósbánya. ComArchHung 1992. 17.

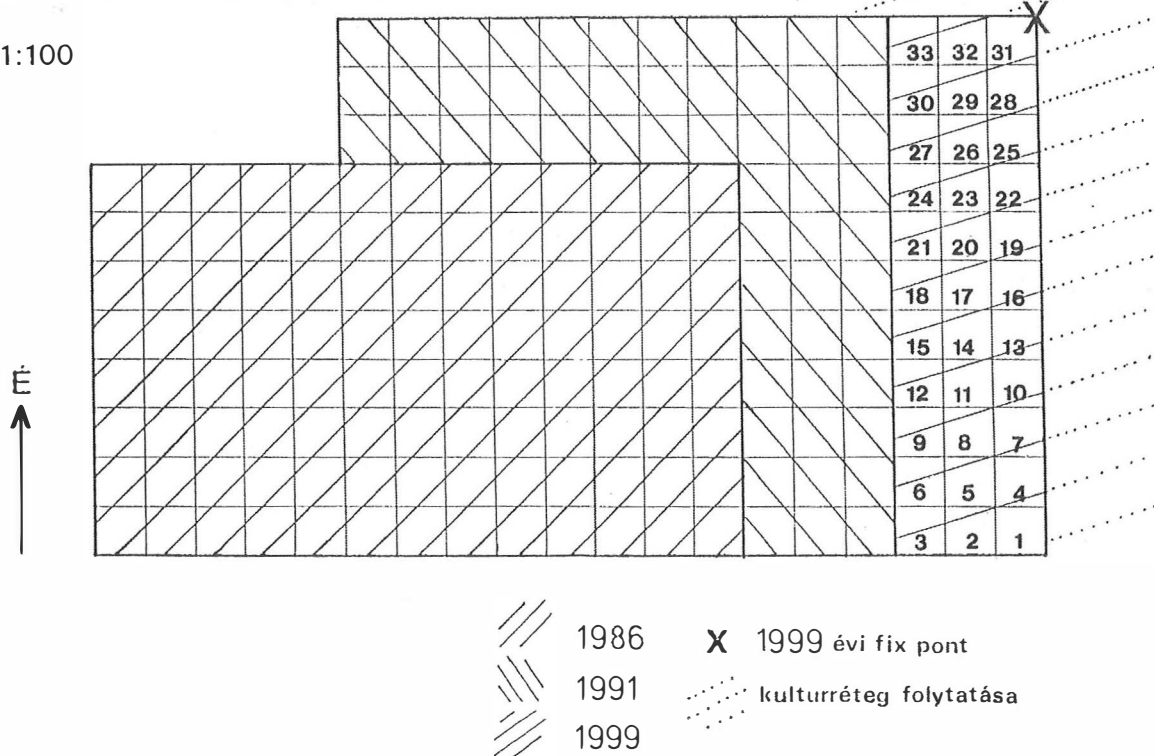

1. kép: Mogyorósbánya, Újfalusi dombok felső paleolit lelőhely topográfiája, a települési foltok helye.

Fig. 1: Topography of the Mogyorósbánya, Újfalusi dombok Upper Palaeolithic site, locations of the sites.

MOGYORÓSBÁNYA, Újfalusi dombok III. települési folt szelvényei

1:100

2. kép: A III. települési folt szelvényei.

Fig. 2: Cuttings of site III.

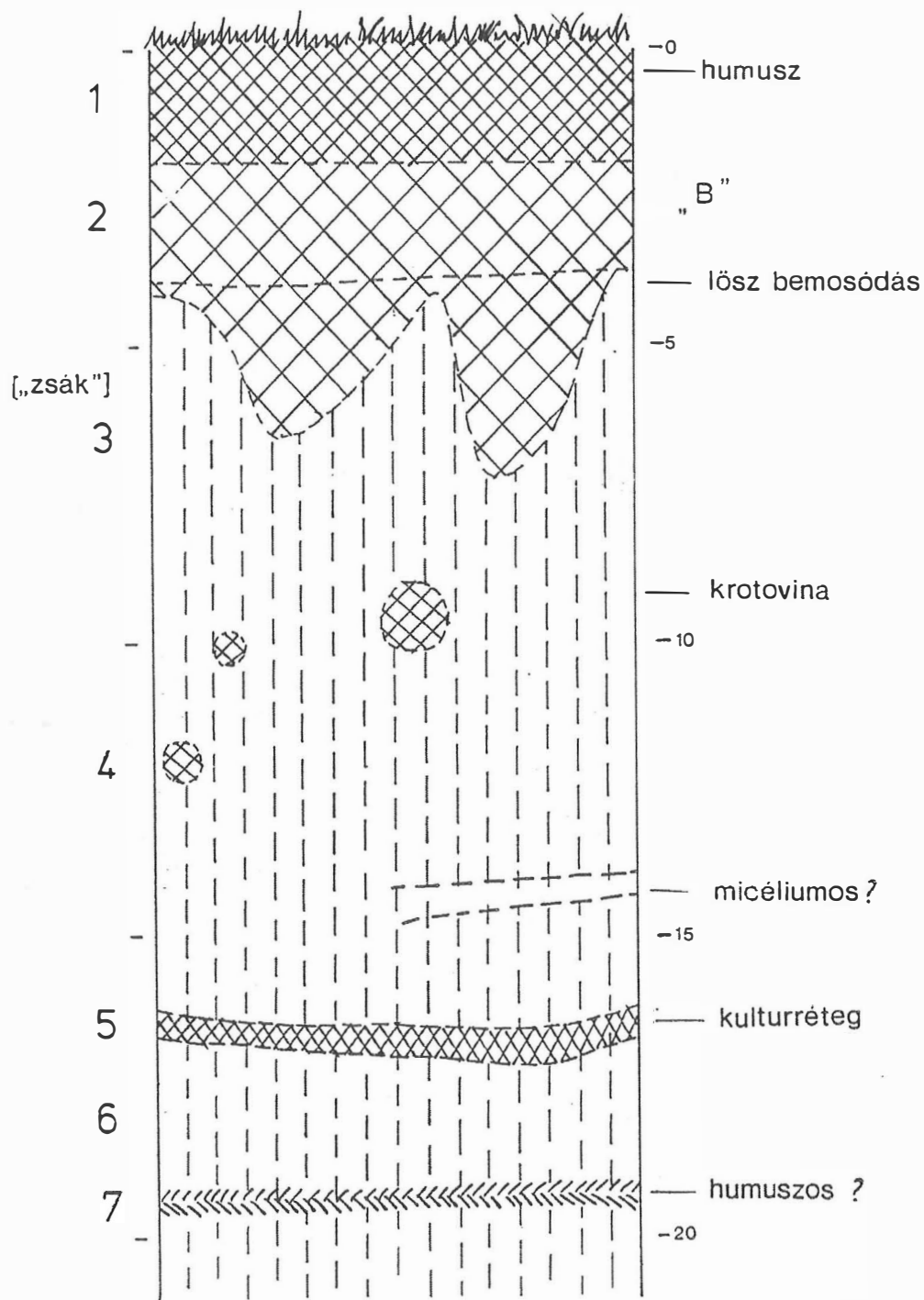
MOGYORÓSBÁNYA – Ujfalusi dombok szelvény

Keleti fal metszet a 16. □ – ben

1999. 08.25.

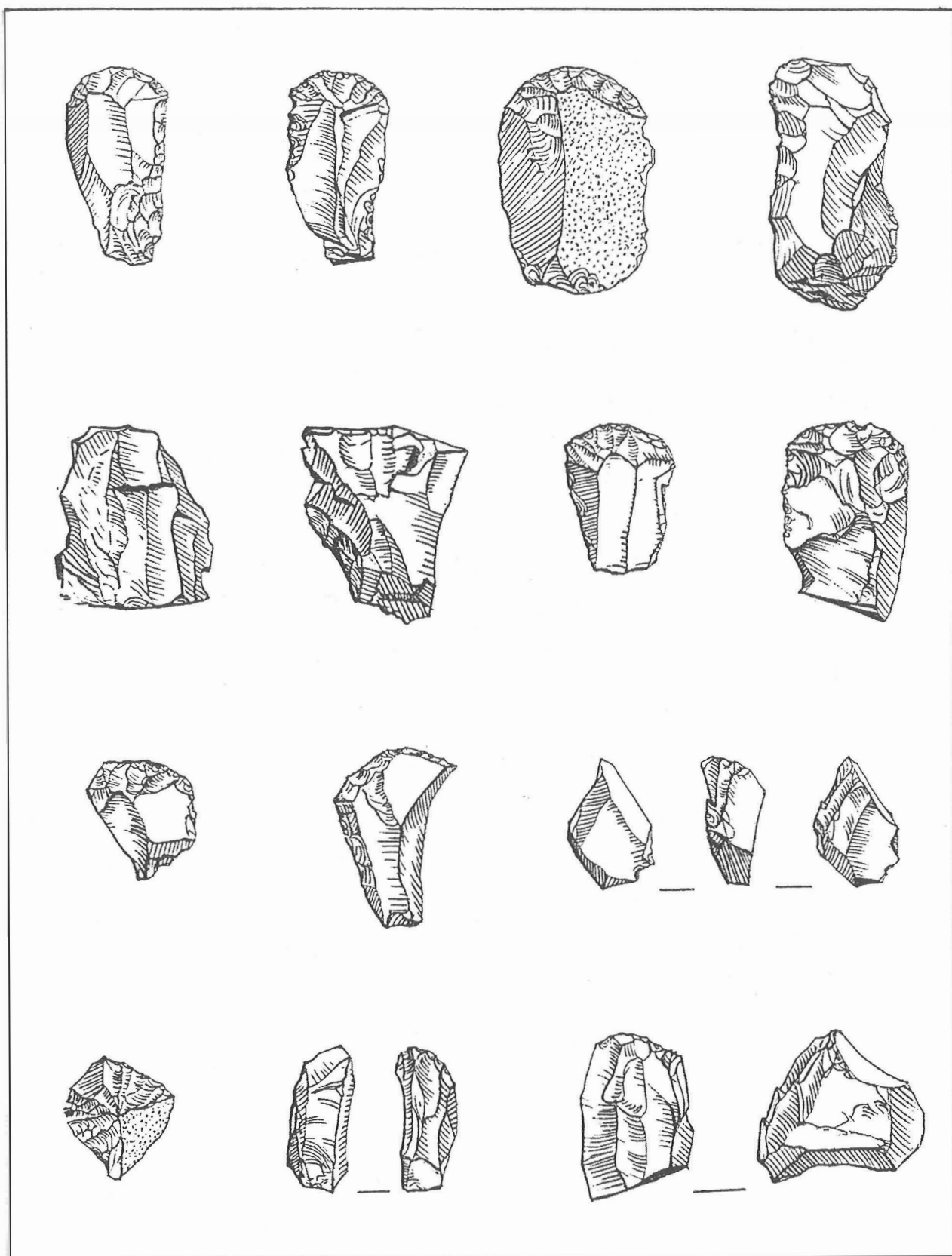
1:10

É ←

3. kép: Az 1999. évi ásatási szelvény keleti falának rétegsora.

Fig. 3: Layer sequence of the eastern wall of the cutting opened in 1999.

4. kép: Eszközök az 1999. évi ásatás anyagából.

Fig. 4: Tools from the excavation material unearthed in 1999.

Kalicz Nándor – T. Biró Katalin –
M. Virág Zsuzsanna

Vörs, Máriaasszony-sziget

(Somogy megye)

A lelőhely

Az egykori Kis-Balaton keleti peremén, Somogy megye Zala felé néző nyugati részén elhelyezkedő Vörs község határában számos lelőhelyen a legkorábbi neolitikum óta szinte minden korszak emlékeinyaga megtalálható. A terület környezeti adottságai, a Balaton és a Kis-Balaton lápvilága, a somogyi dombok és a közeli hegyvidék olyan életteret jelentett, amely a megélhetés szempontjából változatosan kiaknázható élelemforrásokat biztosított.

A térség régészeti kutatása az egykori Kis-Balaton rekonstrukciójához kapcsolódóan az elmúlt két évtizedben újabb lendületet vett. E munkálatok során 1989–1991-ben került elő a Máriaasszony-szigeten az a korai neolitikus település, amelynek további kutatására 1999-ben nyílt lehetőség.

A Máriaasszony-sziget a Balaton délnyugati szögletéhez kapcsolódó Kis-Balaton keleti medencéjének keleti peremén északi irányban mintegy 1400–1600 m hosszan elnyúló homokos félsziget, amelynek legmagasabb pontja kb. 3–5 m magasságban emelkedik ki a környező lápos területből (1. kép). A környéken végzett fúrásvizsgálatok és régi térképek alapján megállapítható, hogy a félszigetet korábban nyílt víztükről, az egykori Balaton vehette körül. A dombhát kitűnő megtelepedési lehetőséget nyújtott, amelyet az eddigi kutatások során számos különféle kultúra és népesség (Starčevo, Lengyel III/b, Balaton-Lasinja?, Kostolac, Kisapostag, későkelta-korarámai, Árpád-kor) hagyatékának előkerülése bizonyít.

Előzmények

Az ásatás közvetlen előzménye a kaposvári Rippl Rónai Múzeum régészei által 1989–1991 között folytatott feltárássorozat volt, amely elsődlegesen a mai vadászles és kilátó helyén 1989-ben feltárt középkori templom környezetének vizsgálatára irányult. Kutatásaink szempontjából Mógáné Aradi Csilla 1990. évi feltárása volt döntő jelentőségű¹, amikor az előzetesen elvégzett geofizikai vizsgálatok eredményei alapján a templomtól délre fekvő területen négy kisebb szelvény feltárására került sor. Az így átvizsgált közel 500 m²-nyi területen került elő az az igen gazdag korai neolitikus településre utaló leletanyag, amely később a Starčevo kultúra jellegzetes leletanyagának bizonyult.

A Starčevo kultúra 1990-ben feltárt objektumai, illetve azok részletei kisebb-nagyobb, egymásba kapcsolódó, szabálytalan alakú anyagnyerő gödörkomplexumok voltak, amelyek közül a két legnagyobb kiterjedésű (18. és 36. sz.

Vörs, Máriaasszony-sziget

Nándor Kalicz – Katalin T. Biró –
Zsuzsanna M. Virág

The site

On the territory of the village Vörs, lying at the eastern margin of the former Kis-Balaton ("Little-Balaton") marshes, on the western border of Somogy county facing the neighbouring Zala county there were sites and finds from various periods located from almost all periods of prehistory since the Early Neolithic period. The exceptionally favourable environmental endowments of the site, meeting point of several ecological niches – the open freshwater lake environment of the lake Balaton, the Kis-Balaton marshes, the Somogy loess hills and the not very distant mountainous region of the Balaton Highlands and the Bakony offered an ideal framework for prehistoric people with various sources of subsistence, food and raw materials.

The archaeological investigations of the region received new impetus from the rescue excavations performed in connection with the reconstruction of the former Kis-Balaton marshes. The preceding archaeological survey and excavations performed between 1989–1991 yielded rich material of an Early Neolithic settlement on the site Máriaasszony-sziget. The significance of the prehistoric finds made the further research of the site necessary. Thus the excavations were renewed and continued in 1999.

The "Máriaasszony-sziget" is a longish sandy peninsula extending some 1400–1600 m long in northern direction on the eastern margin of the Kis-Balaton marshes, connected to the south-western corner of lake Balaton. Its highest point is elevated some 3–5 meters above the surrounding marches (Fig 1.) On the basis of shallow boreholes drilled in the marshes and the evidence of old maps it can be stated that the peninsula used to be surrounded formerly by the open lake, the water of Balaton itself. The sandy ridge could offer excellent conditions for settlement for the prehistorical communities. According to the results of excavations performed so far, there were elements from the legacy of at least 8 different archaeological cultures and people found here (finds from the Early Neolithic Starčevo culture, Early Copper Age Lengyel III. culture, Middle Copper Age Balaton-Lasinja culture, Late Copper Age Kostolac culture, Early Bronze Age Kisapostag culture, Late Celtic and (Early-) Roman period, (Early Medieval-) Árpád-dynasty period).

Antecedents of the present excavations

The immediate antecedents of the present research were the series of rescue excavations performed by the archaeologists of the Somogy County Museum between 1989–1991. On the place of the present observation tower the remains of an Early Medieval church had been spot-

1 RF 44/1992

obj.) igen gazdag leletanyagot tartalmazott. A neolit településhez tartozhatott egy ugyanekkor feltárt melléklet nélküli zsugorított csontvázas temetkezés és esetleg két kemence is. Az észak-déli irányban húzódó szelvénytárral összességében 75 m hosszan állapíthattuk meg a korai neolitikus közösség intenzív megtelepedésének nyomait.

A leletmentés nem terjedt ki a teljes félszigetre. A lelőhelyet megkutatott, de korántsem teljesen feltárt állapotban adtuk át a leletmentést finanszírozó Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóságnak (NYUVIZIG), amely a kis-balatoni rendezési tervek szerint csemete tölgystelepített a lelőhelyre.

Újabb kutatások a lelőhelyen

Az 1990. évi feltáráskor neolitikusként felismert, illetve a feldolgozás során a korai neolitikus Starčevo kultúra hagyatékaként azonosított leletanyag alapján a Mária-asszony-szigeten a kultúra egyik legészakabbra fekvő települése helyezkedett el. A lelőhely elsőként bizonyította kétségtelenül, hogy e kultúra népessége dél felől (a Drávától a kisebb folyóvölgyek mentén felhúzódva) elérte a Balaton vidékét. Ettől északabbra csak egy lelőhely vált ismertté Gellénházán, amelyet a Zala folyó völgyén továbbjutó közösségek létesítettek.

A dunántúli korai neolitikum szempontjából kiemelkedő jelentőségű lelőhely további kutatására T. Biró Katalin és M. Virág Zsuzsanna vezetésével 1999-ben a SMMI és a MNM támogatásával nyílt lehetőség². A kutatás konzulense Kalicz Nándor volt. A feltárást felújításának alapvető célja a Starčevo kultúra leletanyagának gyarapítása mellett a település nagyobb felületű kutatása, illetve a korai neolitikum szempontjából rendkívül fontos természettudományos forrásanyag gyűjtése volt.

Kutatási területünket a NYUVIZIG erdőgazdaságával egyeztetve jelölhettük ki, amely összességében 1000 m²-nyi felület feltárást engedélyezte az 1999. évi ásatások idejére már jelentősen megnövekedett csemete tölgyes kevésbé fejlett részén. A kutatásra átengedett terület az 1990. évi szelvények közelében helyezkedett el, így a nagyobb összefüggő felület megismerése érdekében szelvényeinket a korábbi ásatások területéhez kapcsolódva jelölhettük ki. 1999-ben mintegy 300 m² összefüggő felületet kutattunk át. A feltárást az erdőtelepítéssel jelentősen megbolygatott humusztalajt munkagéppel távolítottuk el.

Az 1999. évi feltárást (2. kép)

A feltárási felületet az Aradi Csilla által kutatott 90/1, illetve 90/2 sz. szelvények által közbezárt területen, azokhoz csatlakoztatva jelöltük ki, ahol 1990-ben az egyik leggazdagabb Starčevo objektum, valamint a melléklet nélküli csontvázas temetkezés került elő.

Az 1999. július 21. és augusztus 6. között lefolytatott ásatás során a félsziget gerincének, dél felé enyhén lejtő

ted by preceding archaeometrical prospection studies. The excavations were primarily directed at opening the church and its surroundings. Most important for the present work, the excavations of 1990 opened four sections to the south of the church. The excavation report by Csilla M. Aradi¹ gave an account of, among others, a rich Neolithic material found on the excavated surface of cca. 500 m² extent. Subsequent research could identify these finds as the heritage of the Early Starčevo culture.

The units belonging to the Starčevo culture, excavated in 1990, better to say, details of units observed were concatenated irregular clay extraction pits. The two largest ones (pits 18. and 36.) contained a very rich archaeological material. Probably also belonging to the Neolithic settlement there was a burial in contracted position observed with no grave goods at the Neolithic activity area and two ovens. A row of trenches planted in north-south direction explored in a length of 75 meters the traces of intensive habitation of an Early Neolithic community.

The rescue excavations did not cover the complete surface of the peninsula. The site was transferred in an explored, but far from totally excavated state to the Directorate of West-Transdanubian Water Management (NYUVIZIG), financing the excavations. Later on a young forest of oak samplings was planted here as part of the recultivation plans for the Kis-Balaton area.

Recent excavations on the site

The finds classified as Neolithic during the 1990 excavations were subsequently identified as belonging to the Early Neolithic Starčevo culture. This is one of the northernmost lying settlements of this culture which proved for the first time that the population arriving from the South (direction of the river Drava) reached along the course of lesser rivers the region of Lake Balaton as well. Only one site is known further to the North at Gellénháza, founded by the communities proceeding along the valley of the Zala river.

The current research of the site, which has a primary importance for the Transdanubian Early Neolithic became possible in 1999 with the financial support of the Hungarian National Museum and the Somogy County Museum Directorate². Scientific consultant of the excavations was Nándor Kalicz. The main objective of the new excavations was, apart from getting more material from the Early Neolithic finds of the Starčevo culture, the investigation of settlement features on a large surface and collecting soil samples from closed Early Neolithic units, the scientific investigation of which is of primary importance for the study of the Early Neolithic period.

2 Az ásatásokat 2000-ben a Magyar Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma finanszírozásával folytathattuk.

1 RF 44/1992

2 In the year 2000, excavations were continued by financial support of Hungarian National Museum and the Ministry of Cultural Heritage

felületén észak-déli irányú, 30 m hosszú, 10 m széles összefüggő felületet kutattunk át. Az itt feltárt objektumok, jelentősen gyarapítva a sziget betelepültségéről korábban nyert adatokat, elsősorban az őskor különböző szakaszait képviselik. Az objektumokat az 1990. évi feltárás dokumentációjához kapcsolódva 43–58-ig számoztuk (2. kép).

A Starčevo kultúra leletanyagát tartalmazó 6. gödör, illetve gödörészlet mellett az ásatás kiemelkedő jelentőségű eredménye a kultúra temetkezésének előkerülése volt. Négy objektum sekély gödöralként, vagy kerámiatöredékekkel borított felületként értékelhető. A két további objektum (50. és 52. sz.) erőteljesebben lemezlyedő, viszonylag sok leletanyagot tartalmazó gödör volt. A temetkezés az 52. gödör aljának elérése után került elő. A középső rézkori Balaton-Lásinja kultúra igen szórványos leletanyaga mellett egy-egy objektum a korai rézkorba keltezett Lengyel III/b időszakot (43. objektum), illetve a késő rézkori Kostolac kultúrát képviselte (53. objektum) igen gazdag, jellegzetes leletanyaggal.

A felület nyugati részén koncentrálódva a kora bronzkori Kisapostag kultúra kevés anyagot tartalmazó gödrei és egy feltehetőleg ugyanerre az időszakra datálható kemence részlete került feltárássra (46., 48. obj.). Az 1999. évi feltáráson előkerült legkésőbbi időszakot a késő kelta–kora római kori megtelepülés nyomai; szabálytalan gödör és tároló verem képviselik (49., 51. obj.). A feltárás során valamennyi zárt objektumból természettudományos vizsgálatok céljára földmintát vettünk (mikromaradványok, talaj).

Jelentősebb objektumok

Starčevo kultúra

52. objektum: Starčevo hulladékgödör, alatta a Starčevo kultúra temetkezése. A temetkezés fölött feltárt 52. sz. objektum északi részét az 53. sz. Kostolac gödör megbolygatta. A megmaradt gödörész lekerékített sarkú téglalap alakú, szürkés barnás betöltésű kevés jellegzetes Starčevo kerámiával, kiegészíthető talpas kehellyel. (4. kép) A gödör aljához közel, a temetkezés felett sok faszén szemcsét, néhány kőpengét és egy idollábat is találtunk.

A temetkezés az 52. sz. Starčevo objektumba beásva, annak kibontása után került elő (3., 5. kép). A feltűnően kisméretű dél és észak felé elkeskenyedő, lekerékített sarkú téglalap alakú, teknős aljú sírgödört halványbarna elszíneződés és a kagylóhéjak szóródása jelezte az 52. objektum aljában. Feltehető, hogy az objektum a temetéskor már feltöltődhetett, mivel hulladék edénytöredékek a sírgödörbe is bekerültek. A sírgödör felső részét északon elvágta az 53. objektum (Kostolac kultúra), de annak alja a sírig nem hatolt le, így a csontváz érintetlen maradt.

A sír D-É-i tájolású, fiatal felnőtt nő nagyon erősen balra zsugorított testhelyzetű, jó közepes megtartású csontvázát tartalmazta. A térdeket erőteljesen felhúzták, a sarokcsontok a medencénél helyezkedtek el. A felkarok a váz mellett feküdtek, az alkarokat az áll mellé húzták. A koponya feltehetőleg a sírgödör mérete miatt kissé felemelt és balra fordított, enyhén előre hajtott. A vázat

The area of the new excavations could be planted in accordance with the Forestry of the Directorate of West-Transdanubian Water Management (NYUVIZIG), who gave permission for the opening of a surface not surpassing 1000 m² on the less developed parts of the young oak forest. The appointed area was lying in the vicinity of the archaeological sections of 1990, thus the new sections could be laid down connected to the former excavation area. In 1999, a total of some 300 m² continuous surface could be investigated. During the excavation, the top soil which was already disturbed by the planting of the forest was detached by earth scrapers. The map of the archaeological units excavated in course of the 1999 campaign is shown on Fig. 2.

The 1999 excavations

The new excavation area was set out connected to the sections 90/1 and 90/2 planted by Cs. Aradi where one of the richest Starčevo units and the burial with no grave-goods were observed.

During the three weeks of the excavation (21st July–6th of August 1999.) a continuous surface along the ridge of the peninsula sloping slightly towards the south was opened, in the length of 30 m and 10 m width. The archaeological units unearthed here contributed essentially to the data on the habitation of the peninsula, especially in the prehistoric period. The new archaeological units were numbered in continuation to the documentation of the early 90-ies from 43 to 58 (Fig. 2.).

Apart from finding 6 new pits (and details of pits) containing the archaeological material of the Starčevo culture, the most remarkable result of the excavation was the discovery of a burial belonging to the same culture. Four of the units could be evaluated as bottom of shallow pits or sherd accumulations on the surface. The other two units (Nr. 50. and 52.) were more deep and yielded relatively rich evidence. The burial was found under the bottom of pit Nr. 52.

More recent periods were represented by sporadic finds of Middle Copper Age Balaton-Lásinja culture and rich pits of the Early Copper Age Late Lengyel culture (Lengyel IIIb period, unit 43.) and the Late Copper Age (Kostolac culture, unit 53.), respectively, with abundant and characteristic material.

Concentrated on the western part of the excavated surface, less abundant pits of the Early Bronze Age Kisapostag culture and details of an oven probably dated to the same period were found (units 46, 48.). The youngest period encountered during the 1999 excavations were traces of Late Celtic and Early Roman habitation, represented by an irregular pit and a deeper storage pit (units 49, 51). Soil samples were taken from all the closed archaeological units during excavation for the purpose of natural scientific examination of micro-finds and soil.

a mellkas környékén részlegesen állati bolygatás érte: a bordák, fogak és alsó állkapocs stb. eredeti helyzetükből elmozdítva kerültek elő. Az izületek végződése nem csontosodtak össze, amely az eltemetett nő fiatal korára utal.

A bal vállnál nagyméretű csőtalpas edény egyben megmaradt csőtalp-része, a jobb medencelapátnál nagyobb, bütyökdiszes edénytöredék került elő. A leginkább figyelemre méltó, hogy az 52. objektum aljától lefelé a sírgödör tele volt szórva a legkülönbözőbb méretű *Unio* kagylóhéjakkal, melyek vagy párosával, egyenként, vagy bizonyíthatóan töröttek is kerültek a sírba. A legnagyobb kagylóhéj a koponya jobb halántékára tapadt. A kagylószórás a temetés kezdeti fázisától bizonyítható, mert a csontváz alatt és felett egyaránt előkerültek kagylóhéjak. A csőtalptöredék belsejében is voltak kagylók. A sírgödör különböző részén, aljától felfelé sok helyen figyeltünk meg faszén- és csészéket, amelyek a koponya hátsó részén erőteljesen jelentkezték. A koponyatető mögött halpikkelyeket is találtunk. Az áll környékén vöröses anyagot (hematit?) figyeltünk meg. Közvetlen mellékletek nem voltak, de bizonyos jelenségek alapján a temetkezés mégis mellékletes sírnak tartható. A sírgödör széle felett, a koponyától nyugatra két nagyméretű, kissé egymásra csúsztatott lapos őrlőkö került elő, amelyek feltehetőleg a sírhoz tartoztak. Ugyancsak ide tartozhatott az a talpas kehely, melynek töredékei az 52. obj. feltárása során, a kövek magasságában kerültek elő (5. kép). A legvalószínűbb melléklet a váll felett talált egész csőtalp, amelyet a kibontott sírban is jól megfigyelhettünk. Ez annál inkább is valószínű, hogy a sírhoz tartozott, mert az 52. objektumban egyébként csak kisebb és egyes töredékeket találtunk.

A zsugorított testhelyzetű csontváz hossza: 75 cm, a sírgödör hossza: 108, szélessége: 55–56 cm. Az őrlőkövek magassága a koponyatetőtől: 30 cm. A combcsont hossza: 35 cm + térdízület (5–6 cm).

Lengyel III/b időszak

43. objektum: Nagyméretű, szabálytalan kör alakú, teknős aljú sekély gödör. Oldala meneteles, alja több kisebb mélyedéssel tagolt. A felső 20 cm-es sötétbarna rétegben, főleg középtájon, a Lengyel III/b időszak igen nagy mennyiségű jellegzetes kerámialeleteit tártuk fel (agyagkanál, álfüles töredék, csőrös fülek stb.). Emellett kőbalta, kőpengék, őrlőkö töredék és minimális állatcsont került elő. Az objektum alsó részében jelentkező világosbarna betöltés jelentősen kevesebb leletet tartalmazott.

A leletanyagot az 1999-ben megrendezett veszprémi konferencián mutattuk be (Virág-Biró 1999.), részletes közlése folyamatban van.

Kostolac kultúra

53. objektum: Nagyjából észak-déli tengelyű, teknős aljú, ovális gödör, betöltésében jól megfigyelhető rétegződésekkel. A felső fekete zsíros betöltés alatt, a gödör középső részének aljában égésterméses réteg (6–8 cm vastag) – hamu, paticsörtmelék, sok faszén került elő. A gödörben kevés mállékony, rossz megtartású állatcsontot, és vi-

Description of the more significant units

Starčevo culture

Unit Nr. 52: refuse pit of the Starčevo culture and under this, a burial of the Starčevo culture. The northern part of the pit over the burial was cut by unit Nr. 53, a pit of the Kostolac culture. The remaining part of the pit was rectangular with rounded corners, containing a greyish brown sediment rich in Starčevo pottery including a pedestal bowl. Close to the bottom of the pit, over the burial, grains of charcoal, some chipped stone tools and fragments of an idol (leg?) were also found.

The burial was found deepened in the Starčevo pit, after reaching the bottom of unit 52 (Figs. 3,4). The grave pit is of strikingly small dimensions, rectangular with rounded corners, narrowing towards the south and the north with a tubby bottom. It was marked by light brown colour and scattered mussel shells at the bottom of pit 52. Probably the pit was already filled in at the burial as scattered pottery fragments got into the grave fill. The northern part of the grave pit was cut by unit no. 53 (Kostolac culture), but fortunately its bottom did not reach the grave itself and the skeleton remained intact.

The person in the grave was a young grown-up woman lying in a strongly contracted position, facing left, directed S-N. The state of preservation of the skeleton was fairly good. The knees were raised high; the heel-bones were at the pelvis. The upper arms were lying along the trunk, the lower arms were bent close to the chin. Probably due to the small size of the grave pit, the skull was raised a little and turned left, slightly bent forward. The skeleton was slightly disturbed around the chest by some animals thus the ribs, lower mandible and some teeth were dislocated. The ends of the joints were not connected by the bones as yet, denoting the young age of the deceased woman.

At the left shoulder, remains of a large pedestal bowl were found (the pedestal part preserved in one block), at the right pelvis, fragments of a large vessel ornamented by knobs were found. The most remarkable feature was the presence of scattered *Unio* shells in variable dimensions, occurring in pairs or single, some already apparently broken when put in the grave. The largest shell observed was stuck on the right temporal bone of the skull. Scattering with shells could take place during the whole process of the burial as some of the shells were found under the skeleton. Inside the pedestal part of the bowl, shell fragments were also observed. Behind the skull, fish scale was also observed. At several parts of the grave fill, from the bottom till its top charcoal grains were observed, appearing in an essential quantity at the rear part of the skull. Around the chin, red substance (hematite?) could be observed.

There are no immediate grave goods which could be associated with the burial. However, some features observed still indicate the presence of grave goods. Just

szonylag sok kerámialeletet találtunk. Az objektumot a Kostolac kultúra néhány jellegzetes díszű töredéke kelteti. Előkerült egy cső alakú agyagtárgy is, mely kiöblösödő edényhez csatlakozhatott. Valamennyi zárt objektumból talajmintát vettünk iszapoltásra és természettudományos vizsgálatokra. Az 1999-es földminták iszapoltása már megtörtént, a természettudományos (archeobotanika, malakológia) feldolgozás folyamatban van.

A kora neolitikus Starčevo kultúra

kutatásának eddigi eredményei a lelőhelyen

A Starčevo kultúra települési rendjének dokumentumait zömében hulladékgödörök képviselik a lelőhelyen. A viszonylag nagy nyitott terület ellenére házakat, vagy egyértelműen a kultúrához köthető egyéb telepobjektumot nem találtunk.

A gödörök elhelyezkedéséből valószínűsíthető, hogy a telepen föld felszínére épített házak állhattak. Egykori jelenlétükre utalnak az égett tapasztástöredékek is. Szerkezetükre vonatkozóan kétségtelen bizonyítékot a feltárás során nem sikerült megfigyelni.

A legfontosabb objektum, amit az ásatás feltárt, kétségtelenül a Starčevo kultúra temetkezése (52. objektum, Starčevo gödör alatt). Ebből a korszakból általában kevés temetkezést ismerünk Magyarországról. Ez különösen igaz a Dunántúllal kapcsolatban. A Starčevo kultúra magyarországi leletanyagában eddig mindössze egy sír került elő két temetkezéssel, Lánycsokon³. A Máriaasszony-szigeten folytatott korábbi feltárások során⁴ már került elő egy sír, amely feltehetően a kora neolitikum idejére keltezhető, erről azonban egyelőre részletes adatokat nem ismerünk. A temetkezési rítus mindenben megfelel a kultúra temetkezéseiről rendelkezésünkre álló adatoknak⁵. A csontváz antropológiai meghatározását, feldolgozását K. Zoffmann Zsuzsa végezte el, aki szerint az elhunyt fiatal lány jól illeszkedik a Starčevo kultúra eddigi népességéről kialakított képbe.

A régészeti adatok alapján a kora neolitikus objektumokhoz sorolt temetkezés pontosabb korának megismerésére, illetve megfigyeléseink igazolására feltétlen szükségesnek tartottuk természettudományos kormeghatározás (C¹⁴ vizsgálat) elvégzését magán a csontanyagban. Mivel a csontváz korához képest igen jó megtartási állapotban volt, a debreceni ATOMKI C¹⁴ laboratóriumának munkatársaival valamint az antropológus kollégákkal egyeztetve a rendszertanilag kevésbé értékes bordacsontokból, előzetes dokumentálás után mintát küldtünk a laboratóriumnak (60 g).

Az eredményeket az alábbiakban idézzük (6. kép).

A vizsgálati eredmények megerősítik a régészeti megfigyelések alapján történt kelteztést, egyben értékes

over the grave pit, west of the skull there were two large flat grinding stones placed slightly sliding over each other, which probably belonged to the grave. We can also associate the pedestal bowl found at the same depth in the bottom of pit 52 with the grave (Fig. 5). Most probably, the pedestal fragment found over the shoulder can be associated with the grave and the burial itself. This association seems likely because unit 52 altogether yielded typically only fragments of pottery.

The length of the skeleton in contracted position is 75 cm, length of the grave pit: 108, width of the grave pit: 55-56 cm. The grinding stones were observed 30 cm high from the skull. The length of the femur was measured 35 cm + knee joints (5-6 cm).

Lengyel III/b period

Unit Nr. 43: Large, irregular round pit with shallow tubby bottom. Its side is sloping continuously, the bottom is dissected into several smaller hollows. In the dark brown coloured sediments of the upper 20 cm part, mainly in the middle of the pit, a large amount of characteristic finds from the Late Lengyel (III/b.) period were found (clay spoon, fragments with pseudo-handle, beaked handles etc). Apart from this, a rich selection of stone tools (blades, polished stone tools, grinding stone fragments) and very few animal bones were found here. The finds were presented in a preliminary communication on the Lengyel '99 held in Veszprém (Virág-Biró 1999), detailed publication is in progress.

Kostolac culture

Unit Nr. 53: An oval pit directed approximately in a N-S axis with tub-like oval bottom, with apparent layers in the sediment filling in the pit. Under the top greasy black fill, at the central part of the pit combustion products – ash, charcoal, burnt daub fragments were observed in a thickness of 6-8 cm. There were a number of animal bones and relatively rich set of pottery found here. The pit is dated by some typical ornamented pieces. A tube-like clay object belonging to a flask was also found here.

All closed archaeological units were sampled for silting and scientific analysis. The silting of the 1999 samples has been performed already and the natural scientific evaluation (archaeobotanical, malacological, micropalaeontological etc. studies) are in progress.

Preliminary results in the study of the Early Neolithic Starčevo culture on the site

Evidences of the settlement pattern of the Starčevo culture on the Vörs-Máriaasszony-sziget site are mainly represented by the shallow refuse pits. In spite of the relatively large open surface no houses or other settlement features unambiguously connected to this culture were found.

The layout of the pits indicates that the settlement probably contained houses built on the ground surface.

3 ZOFFMANN 1978

4 ARADI 1992

5 LEKOVIĆ 1985, UGYANÓ 1995, KALICZ 1990

új adattal szolgálnak a dunántúli kora neolitikum abszolút időrendjének megismeréséhez is.

További kutatások és feldolgozás

A lelőhely további kutatása a tölgyerdő felnövekedése miatt jelenleg nem tervezhető. A kutathatóságot eddig is jelentősen korlátozta a NYUVIZIG, amely engedélyezte ugyan a feltárást, de csak a gyéribben fejlődő csemete tölgyes területén. Ezzel lényegében a település déli szélének kutatása vált lehetségessé, míg a sziget magasabban fekvő gerincén, ahol a település centruma sejthető, nem végezhetünk újabb feltárást. A Starčevo kultúra településének további kutatása az erdő kitermelése után válhat reálissá, bár az erdőtelepítéssel okozott kár következményeként a lelőhely eredeti, érintetlen állapotában már nem tanulmányozható.

Az 1999. évi ásatások leletanyagának régészeti feldolgozása folyamatban van. Jelentős előrelépést elsősorban a természettudományos vizsgálatok eredményeitől várunk, amelyeknek elvégzése során Magyarországon elsőként juthatunk olyan információkhoz, amelyek alapján a korai neolitikus közösségek életmódjának, gazdálkodásának kérdéseire, az egykori természeti környezet megismeréséhez konkrét forrásanyag birtokában szólhatunk hozzá.

A Dunántúl első neolitikus megtelepedőivel kapcsolatosan számos nyitott kérdés merül fel a kutatásban, mint az ökológiai viszonyok, a népesség eredete, illetve a korai élelemtermelés problematikája. Az ökológiai viszonyok rekonstruálása szempontjából első ízben lelőhelyünk esetében nyílt lehetőség komplex természettudományos mintavételre. A környezeti rekonstrukcióra elsősorban a pollenvizsgálatok és az iszapolás során talált növényi maradványok nyújtanak támpontokat. Az archeobotanikai vizsgálatok nyomán jelentősen bővíthetnek ismereteink a dél-dunántúli gabonatermesztésről, amellyel kapcsolatban jelenleg nincs még elegendő közvetlen bizonyítékunk, annak ellenére, hogy néhány közvetlen adat mellett, inkább közvetett adatok alapján (pl. égett gabona lenyomatok paticsokban és edénytöredékekben) a kora neolitikus gabonatermesztés egyértelműen bizonyítható. A fontos és vitatott kérdések középpontjában a dunántúli neolitizálódás hordozóinak megállapítása áll, amelyhez az antropológiai vizsgálatok eredményei további adatokkal szolgálnak. K. Zoffmann Zs. a heterogenitást emeli ki a két kultúra (Starčevo–Körös) embertani anyagában, amit az eltérő eredetnek tulajdonít. Az antropológiai sokszínűséget déli bevándorlók és a helyi populáció keveredésére vezeti vissza⁶. Az egymástól távol fekvő dél-dunántúli Starčevo települések között létező kommunikációs kapcsolatokra és a neolitizálódást még el nem ért közösségekkel történt kapcsolatfelvétellel a területükről származó, egyébként nem túlságosan gazdag könyersanyag vizsgálata világít rá. (Főként a Bakony vidékéről származó radiolarit és egyéb kőfajták megjelenése szinte

This is testified by fragments of burnt daub. The structure of these houses could not be observed during the excavations.

The most important feature observed is undoubtedly the burial of the Starčevo culture (unit Nr. 52, under Starčevo refuse pit). The burial customs of this period are generally scarcely known from Hungary: this is especially valid for Transdanubia. There was only one site registered so far in the Hungarian material of the Starčevo culture containing two burials at Lánycsók³. On the Máriaasszony-sziget site, previous excavations had already found a grave, which could be tentatively identified as Early Neolithic⁴ but no details are known about this burial as yet. The rite observed in the case of the grave under pit 52 corresponds in all details to known analogies about the burial customs of the Starčevo culture⁵. The anthropological investigation of the bones was performed by Zsuzsa K. Zoffmann. In her opinion (to be published in detail in the final publication), the young girl buried here shows features common in the Starčevo population known so far.

For a more exact dating of the grave apparently with no grave-goods, which was classified to the Early Neolithic heritage on the basis of stratigraphical arguments it seemed imperative to get exact data on the age of the burial by the help of radiocarbon dating, on the bones themselves. As the bones were of fairly good state of preservation, following a discussion with analysts of the Debrecen C¹⁴ Laboratory and the anthropologists, the taxonomically less relevant rib fragments were sent to the laboratory for dating, following documentation on photos. According to the sampling procedure suggested by the laboratory, 60 g total weight of (rib) bones were selected.

The results of the analyses are presented on the basis of the lab report (Fig. 6.).

The results corroborate our dating based on stratigraphical observation and, at the same time, yielded valuable new data for the absolute chronology of the Transdanubian Early Neolithic period.

Further research and elaboration

The long-term excavation of the site is essentially hindered by the growth of the young oak forest. Research possibilities were already delimited by the Forestry of the Water Management authorities, confining our work to the less developed part of the young forest. With these restrictions, the investigation of the southern margin of the settlement became possible while at the higher parts of the ridge where the centre of the prehistoric settlement could be postulated no new investigations were made. The further research of the Starčevo settle-

6 ZOFFMANN 1978, 157–162

3 ZOFFMANN 1978

4 ARADI 1992

5 LEKOVIĆ 1985, UGYANÓ 1995, KALICZ 1990

valamennyi lelőhelyen.) A vörsi település kerámiaanyaga a Starčevo kultúra legkésőbbi, Spiraloid B fázisát reprezentálja, melyben már számos, a legidősebb dunántúli vonaldíszes kerámiában is meghatározóvá váló jellegzetesség is felfedezhető. Ilyen jelenség a bemélyített vonaldísz Starčevo körben szokatlan gyakorisága, a bikónikus formák domináló szerepe, a bevágásokkal tagolt bütyök-díszek megjelenése és a felkent barbotin vagy „Schlickwurf” technika alkalmazása. Egyebek mellett főleg ezek a jellegzetességek engedik meg számunkra azt a feltételezést, hogy a vörsi település leleteit a Spiraloid B fázis végére, illetve a dunántúli vonaldíszes kerámia kialakulásának idejére keltezzük. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül lelőhelyünk földrajzi elhelyezkedését sem, amely más lelőhelyekkel együtt a Starčevo kultúra peremterületén fekszik, ahol különböző lokális eltérések is jelentkezhetnek. Ugyanakkor a peremterületen fekvő lelőhelyek fontosságát hangsúlyozza az a tény, hogy azok abban a zónában fekszenek, melynek döntő szerepe volt a dunántúli vonaldíszes kerámia kialakulásában. Ma már egyre több ismertetőjele van ennek a korábban csak feltételezett folyamatnak, amely lelőhelyünk esetében konkrét, kézzel fogható leleteken keresztül is tükröződik.

A Starčevo kultúra településének valamennyi információt és leletanyagot magában foglaló feldolgozását komplex monografikus formában kívánjuk közzétenni. A kultúra Vörs, Máriaasszony-szigetről származó leletanyaga a Magyar Nemzeti Múzeum régészei gyűjteményét gyarapítja. A leletanyag restaurálása, leltározása megkezdődött.

ment will be possible only after the cutting off the forest, which will probably seriously distort the site itself.

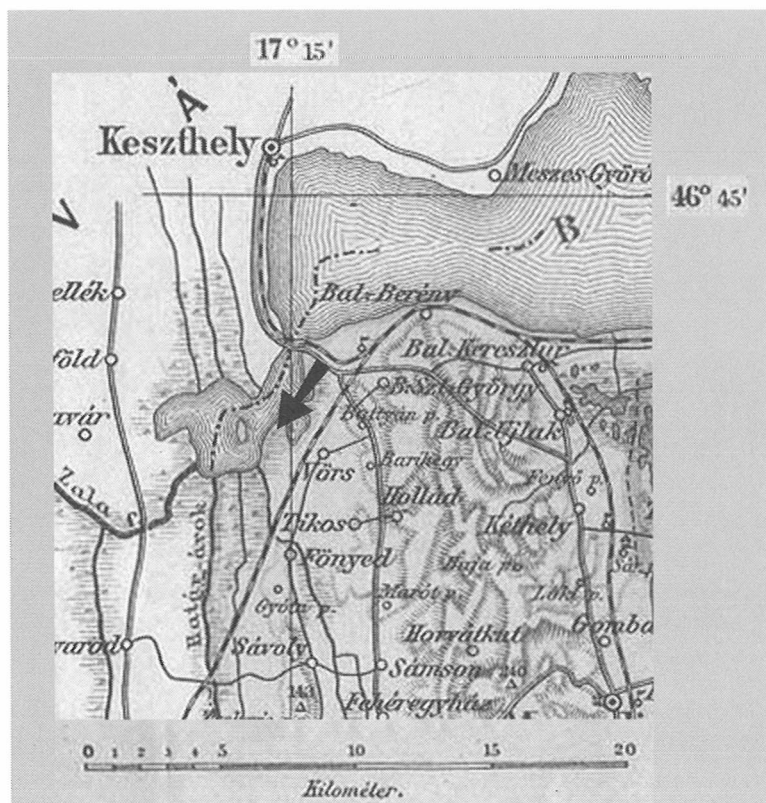
The archaeological elaboration of the 1999 finds is in progress. We are expecting new data mainly from the scientific investigation of the silted soil samples by the help of which we can hopefully study problems related to the economy and way of life of the Early Neolithic communities in Hungary as well as get information on the natural environment of the period. There are a number of open questions for research which can be effectively studied by the help of this material, for example, the origin of the earliest Neolithic population in Hungary (specially, Transdanubia), the beginnings of food production and the reconstruction of the ecological conditions. Our excavation served abundant scientific samples for the investigation of these problems for the first time. Environmental reconstruction is supported by core drilling and the study of palaeo- (archaeo-)botanical remains, documenting the cultivation of cereals. The central issue we would like to study is the neolithisation process of Transdanubia. Preliminary studies by Zs. K. Zoffmann indicate a certain heterogeneity in the population of the two Early Neolithic cultures in Hungary, namely Starčevo and Körös which can be probably attributed to the mixing of the southern immigrants and local population⁶. Communication network and connection with the local, pre-Neolithic communities is indicated by the study of the – not very rich – lithic material. (Mainly radiolarite of the Bakony Mts. and other types of stone from the Balaton Highlands present on almost all sites). The material of the Vörs settlement can be classified into the youngest, Spiraloid B phase of Starčevo culture containing a lot of elements present in the Oldest LBC culture as well. Such features are the frequency of carved linear ornaments unusual in the core territory of the Starčevo complex, dominance of biconical forms, appearance of knobs dissected with incisions, the application of the “Schlickwurf” technique. The appearance of these features allow us to date the existence of the Vörs settlement to the latest phase of the Starčevo culture, already by the time of the formation of the Earliest Transdanubian Linear Pottery culture. At the same time we cannot disregard the special geographical situation of the site, lying at the marginal region of the Starčevo culture where different local features can appear. The importance of the sites in the marginal zone is further stressed by the fact that they are found on a territory, which had a key importance in the formation of Transdanubian LBC. Today, we have more and more information on the details of this process.

The publication of the evidences yielded by the Vörs excavation on the Starčevo culture is planned in the form of a complex monograph. The archaeological material of the Starčevo culture will be available in the Hungarian National Museum. Conservation and inventarisation of the material has been started already.

6 ZOFFMANN 1978, 157–162

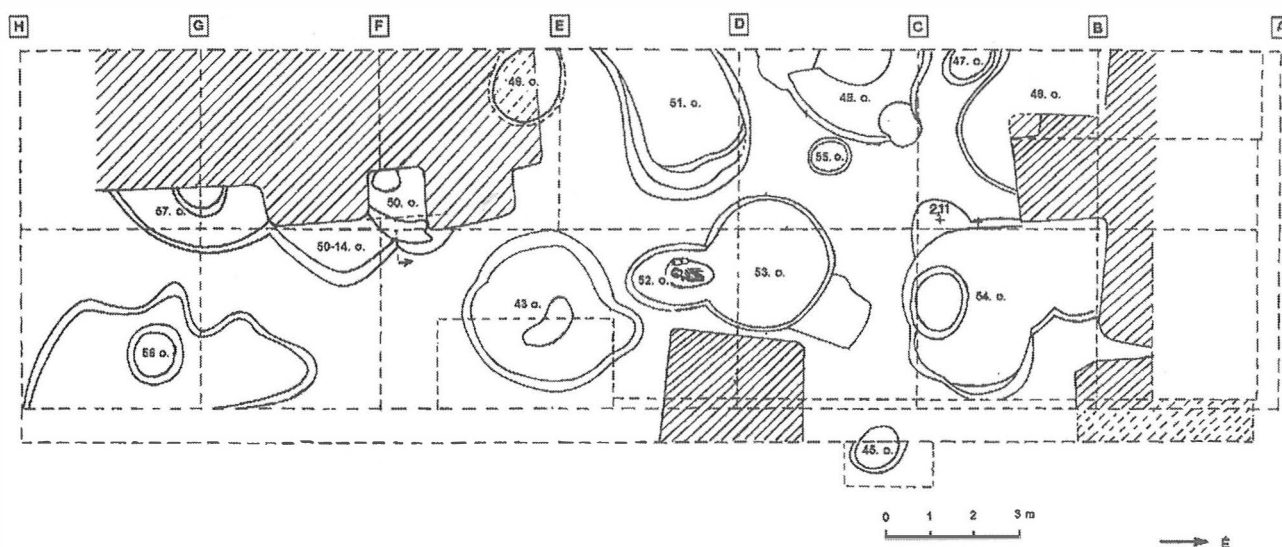
Irodalom • References

- ARADI 1990-91 ARADI Cs.: RF 44(1992) 26-27.
- KALICZ 1990 N. KALICZ: Frühneolithische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. IPH 4, 1990.
- KALICZ – M. VIRÁG – T. BIRÓ 1998 N. KALICZ – Zs. M. VIRÁG – K. T. BIRÓ: The Northern periphery of the early Neolithic Starčevo culture in South-Western Hungary: a case study of an excavation at lake Balaton. Documenta Praehistorica (Poročilo) 25, 1998, Ljubljana, 151-187.
- LEKOVIĆ 1985 V. LEKOVIĆ: The Starčevo Mortuary Practices – New Perspectives. Godisnjak Sarajevo XXIII, 21, 1985, 157-172.
- LEKOVIĆ 1995 V. LEKOVIĆ: Neolithic settlements. In Vaja Z. (ed.) Archeological investigations along the highway route in Srem. Novi Sad 1995. 25-44.
- H. SIMON 1996 K. H. SIMON: Ein neuer Fundort der Starčevo Kultur bei Gellénháza (Kom. Zala, Ungarn) und seine südlichen Beziehungen. In Drasovean F. (ed.), The Vinča culture, its role and cultural connections. Intern. Symp. On the Vinča culture, its role and cultural connections, Timisoara, Romania.
- M. VIRÁG – T. BIRÓ 1999 Zs. M. VIRÁG – K. T. BIRÓ: New find assemblage of the Late Lengyel culture from SW Transdanubia (Vörs-Máriaasszony-sziget) – A késő lengyeli időszak újabb leletgyűjtése a Délnyugat-Dunántúlon (Vörs-Máriaasszony-sziget) Veszprém, 1999. Oct. 11-13., Abstracts
- K. ZOFFMANN 1978 Zs. K. ZOFFMANN: Anthropological Finds in Lánycsók, Hungary from the Early Neolithic Starčevo Culture. JPMÉ 22 (1977) 1978, 152-162.
- K. ZOFFMANN 1999 Zs. K. ZOFFMANN: Anthropological data of the Transdanubian Prehistoric populations living in the Neolithic, Copper, Bronze and the Iron Ages. Savaria 24/3, 33-49.

1. kép: A lelőhely és környezete a 20. század elején (<http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/somogy.jpg> alapján). A Máriaasszony-szigetet fekete nyíllal jelöltük.

Fig. 1: The site Máriaasszony-sziget and its environs, on the basis of early XX century county map (after <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/somogy.jpg>). Site location is marked by black arrow.

Vörösmarty-sziget
Objektum összesítő

2. kép: Az 1999-es ásatás összesítő alaprajza. Aradi Csilla 1990. évi ásatásának szelvényeit sraffozással jelöltük.

Fig. 2: Map of the 1999 excavations with the archaeological units identified. Sections from the previous excavations by Cs. M. Aradi are marked with hatched lines.

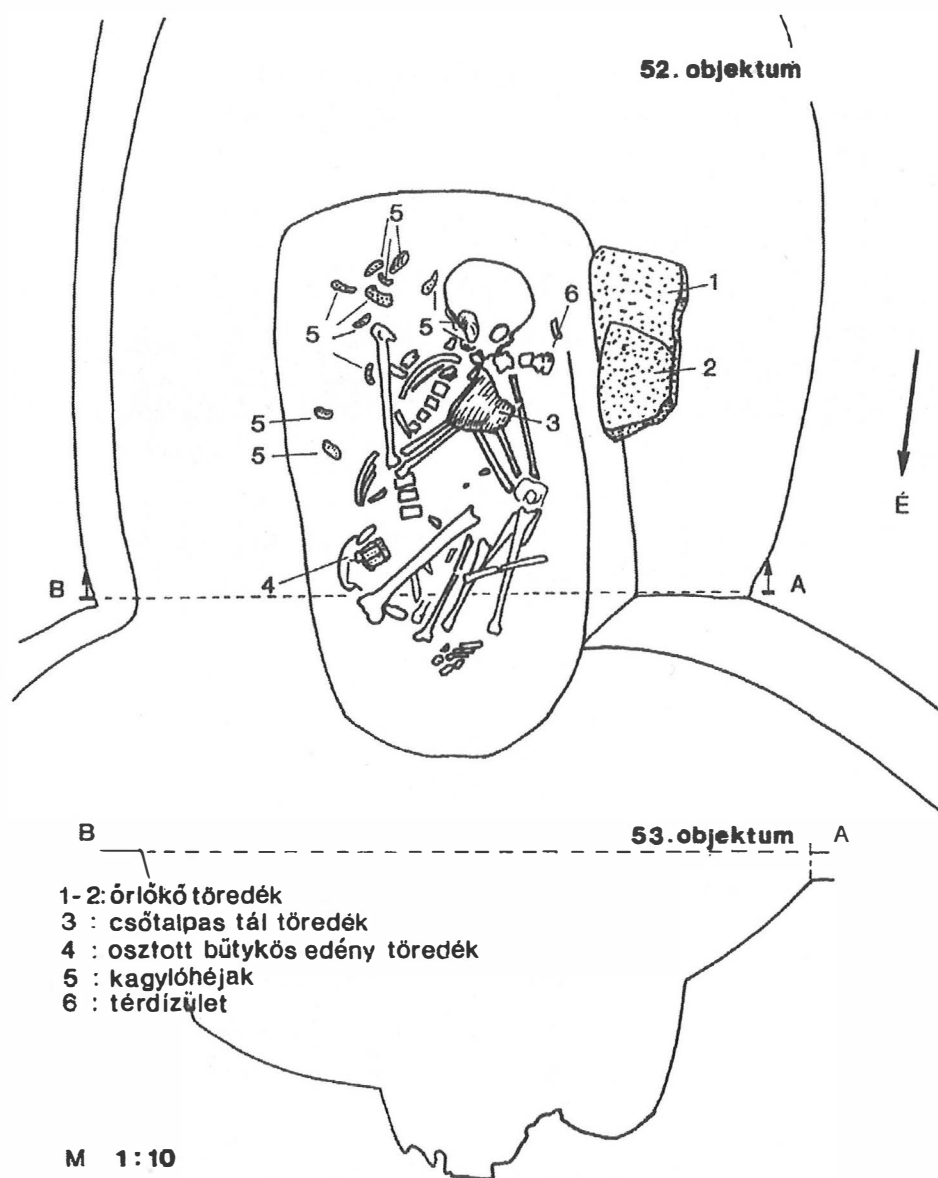
3. kép: 52. objektum: A Starčevo kultúra temetkezése

Fig. 3: Unit 52: the burial of Starčevo culture

4. kép: Talpas kehely az 52. objektumból (Starčevo kultúra késői fázis)

Fig. 4: Pedestal bowl from Unit 52, late phase of the Starčevo culture

5. kép: 52. objektum: A Starčevo kultúra temetkezése (rajz, metszet)

Fig. 5: Unit 52: burial of the Starčevo culture (drawing, plan and section) Key: 1-2: grinding stones, 3: fragment of pedestal bowl, 4: fragment of vessel with divided knob, 5: Unio shell remains, 6: dislocated patella.

Iktatószám: 31/2001

VIZSGÁLATI JEGYZŐKÖNYV**Minta neve:** Vörs-Máriaaszony sziget, Starčevo sit (52. obj.) emberi csont**A minta beérkezésének ideje:** 2001.05.21.**Vizsgálati módszer:** ^{14}C radiokarbon kormeghatározás**A vizsgálat elvégzésének ideje:** 2000-07-23**1. MELLÉKLET**

kód	minta neve	$\delta^{13}\text{C}$ (PDB) [‰]	konvencionális radiokarbon kor (BP)	naptári kor** 1 σ (cal BC)
deb-8167	Embercsont	-20,42 \pm 0,04	6510 \pm 60	5510 – 5440 5430 – 5400

** : kalibrálva a RADIOCARBON CALIBRATION PROGRAM REV 4.0 szoftverrel
A koradatok kerekítése a referenciában javasoltak szerint történt.

2. MELLÉKLET

UNIVERSITY OF WASHINGTON, QUATERNARY ISOTOPE LAB
RADIOCARBON CALIBRATION PROGRAM REV 4.0
Stuiver, M. and Reimer, P.J., 1993, Radiocarbon, 35, p. 215-230.

deb-8167

Embercsont

Radiocarbon Age BP 6510 \pm 55

Reference: (Stuiver et al., 1998a)

60 year moving average

% area enclosed	cal BC age ranges	cal BP age ranges	relative area under probability distribution
68.3 (1 sigma)	5512 - 5441	7462 – 7391	0.775
	5429 - 5395	7379 – 7345	0.225
95.4 (2 sigma)	5552 - 5350	7502 – 7300	1.000

References for datasets used:

Stuiver, M., Reimer, P.J., Bard, E., Beck, J.W.,
Burr, G.S., Hughen, K.A., Kromer, B., McCormac, F.G.,
v.d. Plicht, J., and Spurk, M. (1998a).
Radiocarbon 40:1041-1083.

Dr. Svingor Éva
Laboratóriumvezető helyettes
ATOMKI KAL

6. kép: Jelentés a Starčevo kultúra temetkezéséből származó embercsontanyag vizsgálatáról
(dr. Svingor Éva adatai nyomán)

Fig. 6: Report on the ^{14}C examination of human bones from the burial of Starčevo culture
(Data by Éva Svingor, Debrecen)

Endrődi Anna – Horváth M. Attila

Kora bronzkori és avar kori sírok

Budapest, Csepel-szigeten

Csepel-Vízmű (Budapest, XXI.,

II. Rákóczi F. út 345.)

In memoriam Kalicz-Schreiber Rózsa

Bevezető

1999-ben a Csepel-sziget északi csúcsát mintegy 12 km hosszúságban átszelő gázvezeték nyomvonalában a Budapesti Történeti Múzeum folytatott leletmentéseket. A nyomvonal érintette a Csepel-Vízmű régészeti lelőhelyet, amely a sziget ÉNy-i partján, a Duna fő medrétől 300 méterre, a vízmű III – VI. számú kútjaitól keletre 60 m-re található (1. kép). A lelőhelyen korábban, 1956 tavaszán Póczy Klára és Nagy Tibor végeztek leletmentő ásatást, melynek során a késő rézkori Bádeni kultúra településrészlete (tűzhelyek és hulladékgödrök), valamint a középső bronzkori Vátya kultúra sírjai kerültek felszínre.¹ A régészeti lelőhely környezetében 1974 és 1988 között folytatott leletmentések során késő rézkori leleteket, kora és középső bronzkori telepobjektumokat és sírokat valamint avar sírokat, középkori gödröket és szabad tűzhelyeket tártak fel.² Az 1999-ben folytatott leletmentések során a késő rézkori Bádeni kultúra 25 objektuma³, (hulladékgödrök és tűzhelyek), a kora bronzkori Harang alakú edények kultúrája Csepel csoportjának 24 sírja és 16 hulladékgödre, a középső bronzkori Vátya kultúra 20 urnasírja, 1 telepobjektuma (Endrődi Anna ásatása), 64 avar sír, 2 avar gödör (Horváth M. Attila ásatása), valamint Árpád-kori falugödre, tűzhelyei és házai (összesen 27 objektum, Kovács Eszter ásatása) kerültek feltárássra a 7 méter szélességű és 600 méter hosszúságú gázvezeték nyomvonalában. A fentiek egyúttal a régészeti lelőhely horizontális sztratigráfiájának összetevőit jelentik.

A Csepel-sziget geomorfológiai viszonyairól Schweitzer Ferenc és Pécsi Márton munkái adnak támpontot⁴. A Csepel-sziget a Duna alföldi szakaszának legnagyobb szigete. Hosszúsága közel 50 km, átlagos szélessége 5–6 km. Nyugaton a Duna fő medre, keleten a Soroksári- / Ráckevei Duna-ág fogja közre. Sík, alföldi jellegű térszín. Legmagasabb pontja 122 m tengerszint feletti magasságú, legalacsonyabb része alig emelkedik a Duna átlagosan 93–95 tszf. magasságú szintje fölé. A relatív szintkülönbség

Early Bronze Age and Avar graves at Budapest, Csepel-Island

Csepel-Vízmű (Budapest, XXI.,

345. II. Rákóczi F. road)

In memoriam Rózsa Kalicz-Schreiber

Anna Endrődi – Attila Horváth M.

Introduction

The Budapest History Museum conducted rescue excavations in 1999 along the track of a gas pipe crossing the northern end of the Csepel Island in a length of about 12 km. The track crossed the archaeological site called Csepel-Vízmű, which is situated 60 m east of wells nos III – VI of the waterworks, about 300 m from the main branch of the Danube in the north-western part of the island. (Fig. 1) Earlier Klára Póczy and Tibor Nagy conducted rescue excavations at the site in the spring of 1956. They uncovered a settlement fragment of the late Copper Age Baden culture (hearths and refuse pits) and graves of the middle Bronze Age Vátya culture.¹ The rescue excavations conducted in the area between 1974 and 1988 unearthed finds from the late Copper Age, settlement features and graves from the early and middle Bronze Age, graves from the Avar period and medieval pits and an open hearth.² The rescue excavations in 1999 were conducted in the 600 m long and 7 m broad track of the gas pipe and resulted 25 features of the late Copper Age Baden culture³ (refuse pits and hearths), 24 graves and 16 refuse pits of the early Bronze Age Bell-beaker culture, 20 urn graves and a settlement feature of the middle Bronze Age Vátya culture (excavation by Anna Endrődi), 64 Avar graves, 2 Avar pits (excavated by Attila M. Horváth) and pits, hearths and houses of a village from the Árpadian Era (altogether 27 features excavated by Eszter Kovács). These are the finds that constitute the elements of the horizontal stratigraphy of the archaeological site.

Ferenc Schweitzer's and Márton Pécsi's works describe the geomorphology of the Csepel Island.⁴ The Csepel Island is the greatest island in the plain stretch of the Danube. Its length is nearly 50 km, its average width is 5–6 km. It is enclosed by the main branch of the Danube in the west and by the Soroksár/Ráckeve Danube branch in the east. It shows a flat, plain type

1 NAGY TIBOR: A Csepel-sziget, vízmű területén végzett leletmentő ásatás jegyzőkönyve BTM A. 1053-79. A feltárt terület pontos helye ásatási helyszínrajz hiányában nem meghatározható. A fennmaradt jelentésben utalás történik arra, hogy az ásatást a vízmű kútjaitól keletre, tehát az 1999-ben folytatott leletmentés közelében végezheték.

2 SCHREIBER R., NAGY M.: Csepel-Háros 1974. BTM A.: 132-75. Csepel, BVM, NAGY M. 1998. 146., ÍRÁSNÉ MELIS K. 1988, BTM A. 1649-91.

3 ENDRŐDI – GYULAI 1998–2000.

4 SCHWEITZER 1992, 5–15. PÉCSI 1958.

1 NAGY TIBOR: A Csepel-sziget, Vízmű területén végzett leletmentő ásatás jegyzőkönyve, BTM A. 1053-79. The exact position of the excavated area cannot be determined for lack of an excavation plan. The report mentions that the excavations were conducted east of the wells of the waterworks, so it was probably close to the site of the rescue excavations of 1999.

2 SCHREIBER R., NAGY M.: Csepel-Háros 1974, BTM A.: 132-75, Csepel, BVM, NAGY M. 1998, 146., ÍRÁSNÉ MELIS K. 1988, BTM A. 1649-91.

3 ENDRŐDI-GYULAI 1998–2000.

4 SCHWEITZER 1992, 5–15. PÉCSI 1958

tehát a 30 m-t sem éri el. A legjelentősebb felszínformáló erő a folyóvízi erózió és akkumuláció. A Csepel sziget mentesített ártér. A legidősebb felszíni képződmény a Duna óholocén időszak I/b terasz anyaga: kavicsos homok, öntésiszap és agyag, valamint a Duna II/a sz. teraszanyaga /fiatal Würm/: homokos kavics és folyóvízi homok. A folyó nemcsak felületileg tarolta le a II/a sz. teraszfelszínt, hanem medreket vágott bele, melynek következményeként ÉÉNy-DDK-i teraszszigetek vésődtek ki köztük futó medervonulatokkal, létrehozva az óholocén felszíneket, magasártéri szinteket, teraszszigeteket. A sziget régészeti lelőhelyei is ezeken a felszínarabokon helyezkednek el. A fent említett medervonulatokat több alkalommal megfigyeltük és dokumentáltuk mind a Soroksári Duna-ág partjánál, mind a Duna fő medre közelében, tehát Csepel-Vízmű lelőhelyünkön. A Budafoki Duna-ág 50–100 m-rel szélesebb volt a mainál⁵, így lelőhelyünk kb. 100–150 m távolságra lehetett a Duna partjától.

A kora bronzkori Harang alakú edények kultúrája Csepel-csoportjának temetkezéseiről

A sziget északi csúcsán, Budapest közigazgatási határán belül a kora bronzkori Harang alakú edények kultúrája Csepel csoportjának mintegy 23 lelőhelye ismeretes, elsősorban Kalicz-Schreiber Rózsa kutatásai alapján⁶. A legjelentősebb lelőhelyek a Soroksári Duna-ág partján (Csepel-, Hollandi út⁷ – teleprészlet, Damjanich J. út – urna sír⁸); az előző lelőhelyektől és Budapest határától 3–5 km távolságra Szigetszentmiklós, Üdülősor-település és sírok⁹, valamint a Duna fő medre mentén (Csepel, Hárosi Duna part¹⁰ – teleprészlet és sírok, Cement gyár¹¹ – temető és telepnyom, Rákóczi F. út¹² – zsugorított csontvázás sír, Csepel-Vízmű¹³ – telepnyom és sírok) húzódnak.

1999-ben a Csepel-szigeten, a gázvezeték nyomvonalára eső Szigetszentmiklói vízmű területén (Soroksári Duna-part) 7 urnasírt, 1 zsugorított csontváz, 1 szimbolikus és 1 szórt hamvasztásos sírt, a II. Rákóczi F. úti lelőhelyen 1 urnasírt, 1 zsugorított csontváz és 1 szimbolikus sírt, Csepel-Vízmű területén 23 urnasírt, 1 erősen bolygatott zsugorított csontváz, 2 szórt hamvasztásos sírt tártunk fel. Ezen kívül összességében 3, a bolygatás miatt rítushoz nem köthető sírnyomot is regisztráltunk.

Temetkezések a sziget belsejében nem, kizárólag a Duna-part közelében kerültek elő. Korábban megállapítást nyert, hogy a telepek a víz közvetlen közelében, a temetkezések a telepektől és vízpartoktól távolabb he-

relief. The highest point is 122 m above the sea level, while the lowest point is only slightly above the level of the Danube, which is 93–95 m a.s.l. in average. It means that the relative difference of level is less than 30 m. The most significant surface forming powers are fluvial erosion and accumulation. The Csepel Island is a drained flood plain. The oldest surface formations are gravelly sand, alluvial mud and clay on the Old Holocene terrace I/b of the Danube, and the sandy gravel and fluvial sand of terrace II/a of the Danube (younger Würm). The river denuded the surface of terrace II/a and cut channels into it. In result NNW-SSE directed terrace islands developed between the channels creating the Old Holocene surfaces, the high flood plain levels, the terrace islands. The archaeological sites of the island can be found on these surfaces. The above described channels were observed and documented several times both on the bank of the Soroksár branch of the Danube and near the main branch of the Danube, that is at the Csepel-Vízmű site. The Budafok Danube branch was 50–100 m broader in average than at present,⁵ so the site could have been about 100–150 m from the Danube bank.

On the burials of the Early Bronze Age Bell-beaker Csepel group

About 23 sites of the Early Bronze Age Bell-beaker – Csepel group are known from the northern end of the island within the boundary of Budapest, most of them were excavated by Rózsa Kalicz-Schreiber.⁶ The sites distributed along the Soroksár branch of the Danube are the following (the most significant ones): Csepel – Hollandi road⁷ – settlement fragment, Damjanich J. road – urn grave,⁸ and sites situated 3–5 km from the boundary of Budapest and the former sites (Szigetszentmiklós-Üdülősor – settlement and graves⁹) and along the main branch of the Danube (Danube bank on the Csepel-Háros branch¹⁰ – settlement fragment and graves, Cement gyár¹¹ – cemetery and settlement traces, Rákóczi F. road¹² – inhumation grave with a crouched skeleton, Csepel-Vízmű¹³ – settlement traces and graves).

In 1999, seven urn graves, an inhumation grave with a crouched skeleton, a symbolic grave and another grave with scattered ashes were unearthed in the area of Szigetszentmiklós-Vízmű along the track of the gas pipe, an urn grave, an inhumation grave with a crouched ske-

5 Pécsi 1958, 425.

6 KALICZ-SCHREIBER 1997, 177–199.

7 SCHREIBER R. ásatásai 1960–1961, 1973.

8 NAGY L. ásatása 1960, BTM A: 1054–79.

9 ENDRŐDI 1992, 83–201.

10 SCHREIBER R. leletmentései 1960–1961, BTM A: 541–77.

11 Cs. Soós Á. ásatása 1957, SCHREIBER R. és NAGY L. 1959, MNM A: 221/1961.

12 SCHREIBER R. leletmentés 1961.

13 NAGY T. 1956, SCHREIBER R. 1974. ásatásai.

5 Pécsi 1958, 425.

6 KALICZ-SCHREIBER 1997, 177–199.

7 Excavations by R. SCHREIBER 1960–1961, 1973.

8 Excavation by L. NAGY 1960, BTM A: 1054–79

9 ENDRŐDI 1992, 83–201.

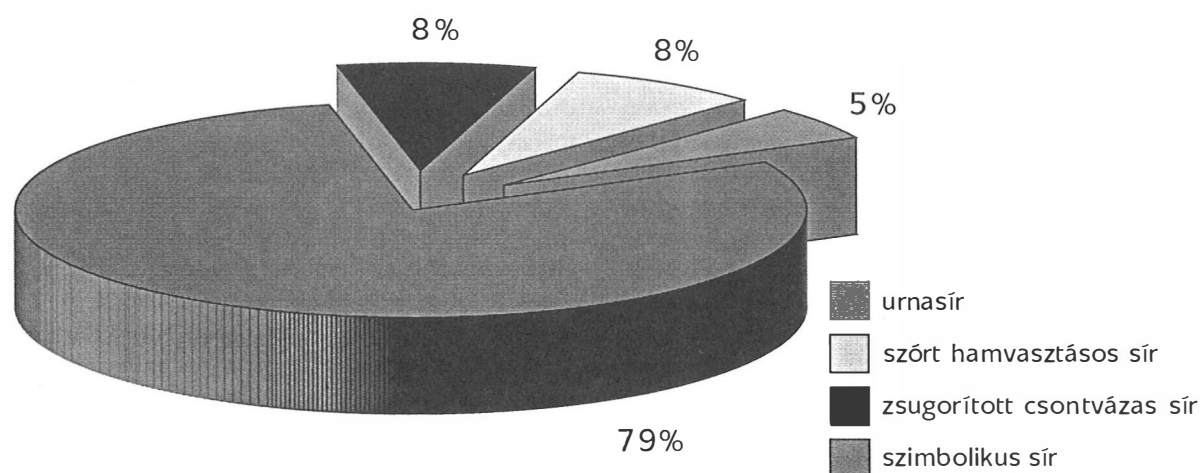
10 Rescue excavations by R. SCHREIBER 1960–1961, BTM A: 541–77.

11 Excavation by Á. Cs. Soós 1957, SCHREIBER, R. and NAGY, L. 1959, MNM A: 221/1961.

12 Rescue excavation by R. SCHREIBER 1961.

13 Excavations by T. NAGY 1956 and R. SCHREIBER 1974

Kora bronzkori sírok rítus szerinti megoszlása, Csepel-sziget 1999

lyezkednek el¹⁴. A Szigetszentmiklós, Üdülősoron 1988-ban, majd a gázvezeték nyomvonalának feltárásakor 1999-ben, amikor a Csepel-sziget északi csúcsának teljes keresztmetszetében folytattunk leletmentéseket, ezek a megállapítások igazolódtak. A rítusban megfigyelhető változatosság a helyi alapnépesség (Makó kultúra, urnás temetkezése), a Somogyvár – Vinkovci kultúra vegyes rítusú temetkezése és a bevándorló népcsoportok (zsugorított csontvázas sírok) hagyományaiban tükröződnek.

A Wisconsin egyetemen (USA, D. Price) elvégzett stroncium izotóp-analitikai vizsgálatok¹⁵, melyek során Csehország, a Morva-medence, Ausztria és a harangedényes népesség magyarországi (a szerző és Schreiber R. ásatásai) csontvázas temetkezéseiből nyert fog- és csontminták sorozateredményeit összevetették, kimutatták, hogy többek között Szigetszentmiklós, Üdülősor telepen eltemetett 1. számú zsugorított csontvázas sírja egyértelműen a bevándorló népcsoportokhoz köthető. További kutatás feladata lesz a stroncium izotóp vizsgálatok által migrációs elemeknek tartott temetkezések rítusának és kerámianyagának elemzése.

A korábban folytatott leletmentések során szétszórt sírcsoportokat figyeltek meg¹⁶, melyek kiterjedése nem volt megállapítható. A Szigetszentmiklós, Üdülősoron végzett ásatások során két ízben telepen történt temetkezés is előfordult, a telephez tartozó temető azonban attól 300 méterre, a vízparttól távolabb helyezkedett el. A Csepel-Vízmű területén feltárt sírok esetében a gázvezeték behatárolt 7 méteres szélessége miatt sírcsoport nem volt megfigyelhető, a temetkezéseket az általunk feltárt 400 méteres É-D-i irányú szelvény 0-300 m közötti szakaszán kerültek elő (1. kép). A temető nyugati (Duna-part felé eső) kiterjedése ismeretlen. A Csepel-Vízműtől keletre kb. 100 mé-

leton és a szimbolikus grave were unearthed at the site in II: Rákóczi F. road, 23 urn graves, a strongly disturbed inhumation grave with a crouched skeleton and 2 graves with scattered ashes were unearthed in the area of Csepel-Vízmű, all in the Csepel Island. Besides, the traces of three more graves were noted, which were disturbed so strongly that the burial rite could not be determined.

None of the burials were found in the interior areas of the island, all were distributed along the banks of the Danube. It has been observed that the settlements were situated next to the river, while the burials were farther away both from the settlements and the banks.¹⁴ These observations were corroborated by excavations at Szigetszentmiklós-Üdülősor in 1988 and during the operations along the track of the gas pipe in 1999 when rescue excavations were conducted in the whole cross-section of the northern end of the Csepel Island. The variability of the rites is mirrored in the traditions of the local basic population (urn graves of the Makó culture), the mixed rite of the burials of the Somogyvár – Vinkovci culture and the inhumation graves with crouched skeletons of the immigrant population elements.

Strontium isotope analyses were carried out in the university of Wisconsin (USA, D. Price)¹⁵ on tooth and bone samples taken from Bohemia, the Moravian Basin and Austria and the inhumation burials of the Bell-beaker group in Hungary (excavated by the author and R. Schreiber). The comparison of the series results demonstrated, among others, that the inhumation grave no. 1 of Szigetszentmiklós-Üdülősor can certainly be affiliated to the immigrant population group. The analysis of the rite and pottery material of the burials that the strontium isotope analyses has determined to be immigrated elements will be the task of further research.

14 SCHREIBER 1973, 16.

15 DOUGLES PRICE szíves közlése, publikálatlan.

16 SCHREIBER 1973, 17.

14 SCHREIBER 1973, 16.

15 Kind oral communication by DOUGLAS PRICE, unpublished.

terre a II. Rákóczi F. úton feltárt sírokkal kapcsolatban azonban elmondható, hogy azok minden bizonnyal a vízmű területén feltárt temetkezésekhez köthetők.

Jelen publikációmban a helyszűke miatt két, a kultúrára jellemző sírt tudunk részletesebben bemutatni.

46. számú urnasír (Csepel-vízmű).

A szubhumuszba ásott sír folt nélkül jelentkezett. Az urna megrogyott, a borítótál az urnába esett. Sírmélység nem volt mérhető (2. kép).

Leletek és párhuzamok: 1. Egyenes peremű tálka, barnafoltos, a peremből induló szalagfüllel, az urna belsejében. Pá.: 11 cm, fá.: 3, 5 cm, m.: 3 cm (2. kép 1.). Párhuzamait többek között Békásmegyer és Szigetszentmiklós csontvázas rítusú sírjaiból ismerjük.¹⁷ 2. Ferdén profilált, kihajló peremű, vörösbarna, szalagfüllű tál, az urna nyugati oldala mellett (2. kép 2.). Pá.: 16, 8 cm, fá.: 6, 7 cm, m.: 5, 8 cm. 3. Borítótál, barna foltos, pereme T formában ferdén profilált, a peremből induló kis szalagfüllel, mely a nyakhajlatra támaszkodik, töredékek. (2. kép 3.). Behúzott nyakú, vízszintesen profilált peremű csonkakúpos, vagy gömbszelet alakú kerámiatípus, hasa durvított, seprűzött, vagy fésűs díszítésű. Analógiáit temetőinkben (Szigetszentmiklós, Üdülősor, Tököl, Békásmegyer)¹⁸ és telepeken (Szigetcsép, Csepel, Háros)¹⁹ egyaránt megtaláljuk. 4. Fazék, vörösbarna, kihajló nyakú, hasa durvított, pereme és a perem alatti fogóbütykök ujjbenyomással tagoltak, töredékek (2. kép 4.). 5. Fazék, kihajló peremű vörösbarna, hasas, durvított felületű, a perem alatt vízszintes, ujjbenyomással tagolt fogóbütyökkel, az urna mellett északra. Töredékek (2. kép 5.). A fazekak párhuzamait a Szigetszentmiklós, üdülősori és szigetcsépi telepeken²⁰, és többek között a békásmegyeri sírok mellékleteként is megtaláljuk²¹. 6. Bögre szalagfüllel, az urna nyugati oldala mellett. Pá.: 6 cm, fá.: 4 cm, m.: 8, 5 cm (2. kép 6.). Elsősorban sírok mellékleteiként közölt típusok, de a telepek (pl. Szigetszentmiklós-Üdülősor) egyik leggyakoribb kerámiaformája is.²² 7. Korsó, kihajló peremű, ívelt nyakú, alsó harmadon öblösödő, szalagfülle a peremből indul (2. kép 7.). Pá.: 9 cm, fá.: 6 cm, m.: 15, 5 cm. Polírozott. 8. Kihajló peremű urna, barna színű, alsó harmada durvított, a hason két szembenálló szalagfüllel. Pá.: nem mérhető, fá.: 12, 5 cm, m.: 36 cm (2. kép 8.). Nagyméretű, öblös hasú kerámiatípus kivétel nélkül sírokban kerül elő, párhuzamait a szigetszentmiklói, békásmegyeri és budakalászi sírokból ismerjük.²³ 9. Tál, behúzott peremű, magas, öblös egy szalagfüllel (2. kép 9.). Sötétbarna színű, políro-

Only scattered groups of burials were observed during former rescue excavations¹⁶ and the extent of the cemetery could not be determined. In two cases burials inside the settlement were unearthed in the course of excavations at Szigetszentmiklós-Üdülősor, while the cemetery of the settlement was found 300 m farther from the bank. As the surface of the excavations was limited to 7 m by the width of the track of the gas pipe, the burial group could not be observed at Csepel-Vízmű. The graves were unearthed in the section between 0 and 300 m of the N-S directed 400 m long cutting. (Fig. 1) The western boundary of the cemetery (towards the Danube bank) is not known. Regarding the graves unearthed in II. Rákóczi F. road, about 100 m east of Csepel-Vízmű, it can be told, however, that they were certainly connected to the burials unearthed in the area of the waterworks.

In the present paper we can describe, for lack of space, only two characteristic graves of the culture.

Urn grave no. 46. (Csepel-Vízmű).

No discolouration indicated the grave dug into the subhumus. The urn sagged, the covering bowl fell into the urn. The depth of the grave could not be measured (Fig. 2).

Finds and analogues: 1. A straight-rimmed small bowl inside the urn. The surface showed brown spots, the band handle started from the rim. Rd: 11 cm, bd: 3.5 cm, h: 3 cm (Fig. 2. 1). Its analogues are known, among others, from the inhumation graves unearthed at Békásmegyer and Szigetszentmiklós.¹⁷ 2. A bowl next to the western side of the urn. The outverted rim is obliquely profiled, the surface is reddish brown. It had a band handle (Fig. 2. 2). Rd: 16.8 cm, bd: 6.7 cm, h: 5.8 cm. 3. Fragments of a covering bowl. The surface shows brown spots. The rim is obliquely profiled in a T-shape. The small band handle starts from the rim and rests on the arch of the neck (Fig. 2. 3). It is a truncated cone or globe segment-shaped pottery type with inverted neck and horizontally profiled rim. The surface of the belly is coarsened and bears a broomed or combed ornament. Its analogues can be found both in cemeteries (Szigetszentmiklós-Üdülősor, Tököl, Békásmegyer)¹⁸ and settlements (Szigetcsép, Csepel-Háros).¹⁹ 4. Pot fragments. It is reddish brown, the neck is outverted, the belly is coarsened. The rim and the lugs under the rim are segmented by finger impressions. (Fig. 2. 4). 5. Pot fragments north of the urn, next to it. The rim is outverted. The surface of the bulging, reddish brown belly is coarsened. There is a horizontal lug handle segmented by finger impressions under the rim. (Fig. 2. 5) The analogues of the pots were found in settlements at Szigetszentmiklós-Üdülősor.

17 ENDRŐDI 1992, 86. kép 2, KALICZ-SCHREIBER 1974, 17. kép, 248. sír.

18 ENDRŐDI 1992, 89. kép 2, SCHREIBER 1975, 13. kép 10, SCHREIBER 1984, 13. kép 4.

19 ECSÉDY 1988, 4. kép 7, SCHREIBER 1972, 6. kép 7.

20 ENDRŐDI 1992, 55. kép 2, ECSÉDY 1988, 8. kép 6.

21 KALICZ-SCHREIBER 1974, 15. kép 4.

22 ENDRŐDI 1992, 93. kép 4, 67. kép 1.

23 ENDRŐDI 1992, 93. kép 1, SCHREIBER 1984, 38. t. 1-3, KALICZ 1955, 9. kép 6.

16 SCHREIBER 1973, 17.

17 ENDRŐDI 1992, Fig. 86. 2, KALICZ-SCHREIBER 1974, Fig. 17, grave no. 248.

18 ENDRŐDI 1992, Fig. 89. 2, SCHREIBER 1975, Fig. 13. 10, SCHREIBER 1984, Fig. 13. 4.

19 ECSÉDY 1988, Fig. 4. 7, SCHREIBER 1972, Fig. 6. 7.

zott, szalagfüle az egyenesen levágott perem alól indul. Pá.: 15, 8 cm, fá.: 8 cm, m.: 11 cm. Csepel-Hárosról ismerünk hasonlót.²⁴ 10. Kalcinált csontok, az urna aljában.

A fenti kerámiatípusok nagy része a kortárs kora bronzkori kultúrákban is megtalálható. A durvított felületű, (seprűzött), ujjbenyomásos bordadíszű fazekak előzményei a Makó kultúra leletei között találhatók, ugyanakkor a Nagyrévi kultúra korai leletei között is gyakori.²⁵ A félgömbös, szalagfüles tálak a Somogyvár-Vinkovci kultúra leletei között is előfordulnak.²⁶

1. számú zsugorított csontvázas sír (II. Rákóczi F. út). É-D-i irányú ovális elszíneződéssel jelentkezett, 20 cm-rel mélyebben téglalap alakú, sötétebb elszíneződés jelezte a sírt (3. kép). (Csontvázas sírok esetében ezt a jelenséget a Soroksári Duna-part mentén feltárt sírok esetében is megfigyeltük.) A sírgödör hossza 180 cm, a jelentkezés elszíneződése 130 cm, a sírgödör szélessége 100 cm, mélysége 50 cm. Északon gázvezeték, és kelta árok vágta, melyek a váz koponyáját megsemmisítették. A csontváz bal oldalán feküdt, erősen zsugorított helyzetben.

Leletek és párhuzamok: 1. Díszített csontamulett a vállnál. Íves, félhold alakú, közepén átfúrt, végei lekerekítettek, karcolt díszítésű. H.: 13, 3 cm, sz.: 1, 2 cm (3. kép 1.). A magyarországi lelőhelyekről 1 publikált lelet ismert a békásmegyeri temető sírjából.²⁷ A Harangedény kultúra félhold alakú csontamulettjeinek több típusa ismeretes. Darabunkhoz hasonlóak Burgenland (Deutschkreutz)²⁸, Csehország és Kis-Lengyelország²⁹ harangedényes népcsoportjainak területein is előfordultak a férfi, zsugorított csontvázas temetkezések mellékleteiként, tehát eredete egyértelműen a nyugati területekhez kötődik. Egyetértünk azon megállapítással, miszerint a harangedényes népesség félhold alakú csontamulettjei előfutárai lehetnek a Nagyrévi, Hatvani, Nyírség és Perjámos kultúrák eleinte csontból, később bronzból készült félhold és „szárnyas” csüngőinek³⁰, megjelenésüket azonban korábban, a kora bronzkor II. fázisára datáljuk. 2. Kőeszköz – retusált penge a vállnál. 3,5 × 2 cm (3. kép 2.). 3. Csuklóvédő lemez, domború, a bal felkar mellett. A sarkokon átfúrt, 10,8 × 4,9 cm (3. kép 3.). Elsősorban zsugorított csontvázas és szórt hamvasztásos sírok mellékleteiként fordul elő, így Békásmegyer, Csepel, Tököl, Szigetszentmiklós-Vízmű temetkezéseiből ismert³¹, azonban Szigetszentmiklós, Üdülősor telepén egy gödörből töredékes darabja került elő.³² Sangmeister „C” típusába soroljuk, mely elterjedését tekintve a Moldva folyó és az Elba alsó folyása (Cseh-

lősor and Szigetcsép,²⁰ and in graves, e.g. at Békásmegyer.²¹ 6. Cup with a band handle on the western side of the urn. Rd: 6 cm, bd: 4 cm, h: 8.5 cm (Fig. 2. 6). The types are published mostly as grave furniture, but they are also among the most characteristic pottery types of settlements (e.g. Szigetszentmiklós-Üdülősor).²² 7. Jug. The rim is outverted, the neck is arched. The body swells in the lower third, the band handle starts from the rim (Fig. 2. 7). Rd: 9 cm, bd: 6 cm, h: 15.5 cm. Polished. 8. Brown urn with an outverted rim. The lower third is coarsened. Two band handles are placed on the opposite sides of the belly. Rd: not measurable, bd: 12.5 cm, h: 36 cm (Fig. 2. 8). The large pottery type with a bulging belly has been found only in graves. Its analogues are known from graves at Békásmegyer and Budakalász.²³ 9. High, bulging bowl with an inverted rim and a band handle (Fig. 2. 9). It is dark brown, polished, the band handle starts from under the straight-cut rim. Rd: 15.8 cm, bd: 8 cm, h: 11 cm. A similar one is known from Csepel-Háros.²⁴ 10. Charred bones on the bottom of the urn.

Most of the above pottery types can be found at the contemporary early Bronze Age cultures as well. The antecedents of the pots with coarsened (broomed) surfaces and rib ornaments with finger impressions can be found among the finds of the Makó culture, and it is also frequent among the early finds of the Nagyrév culture.²⁵ The hemispherical bowls with band handles occur also among the finds of the Somogyvár-Vinkovci culture.²⁶

Inhumation grave no. 1 of a crouched skeleton (II. Rákóczi F. road).

It appeared as a N-S directed oval discolouration. Twenty cm deeper an oblong-shaped darker discolouration indicated the grave (Fig. 3). (The same phenomenon was observed at inhumation graves unearthed along the Soroksár branch of the Danube.) The grave shaft was 180 cm long, the discolouration at the appearance measured 1.3 m. The width of the grave was 100 cm, its depth 50 cm. It was intersected by the gas pipe and a Celtic ditch in the north, which destroyed the skull. The skeleton lay on the left side in a strongly crouched position.

Finds and analogues: 1. Ornamented bone amulet at the shoulder. It is arched, crescent-shaped, perforated in the centre. The terminals are rounded, the ornament was incised. L: 13.3 cm, w: 1.2 cm (Fig. 3. 1). A single analogous find has been published from Hungary from a grave of the Békásmegyer cemetery.²⁷ Several types of the crescent-shaped bone amulets of the Bell-beaker culture are known.

24 SCHREIBER 1972, 4. kép 2.

25 BÓNA 1963, 1. kép 1.

26 ECSÉDY 1978, 5. kép 2.

27 KALICZ-SCHREIBER 1984, 141. XL. kép 1.

28 OHRENBERGER 1956, 1. kép.

29 HARRISON 1980, 35, 45. kép.

30 SZATMÁRI 1999/2000, 40, 41.

31 SCHREIBER 1975, 14. kép 9, SCHREIBER 1973, 12, KALICZ-SCHREIBER 1974, 16. kép.

32 ENDRŐDI 1992, 76. kép 10.

20 ENDRŐDI 1992, Fig. 55. 2, ECSÉDY 1988, Fig. 8. 6.

21 KALICZ-SCHREIBER 1974, Fig. 15. 4.

22 ENDRŐDI 1992, Fig. 93. 4, Fig. 67. 1.

23 ENDRŐDI 1992, Fig. 93. 1, SCHREIBER 1984, Pl. 38. 1-3, KALICZ 1955, Fig. 9. 6.

24 SCHREIBER 1972, Fig. 1. 2.

25 BÓNA 1963, Fig. 1. 1.

26 ECSÉDY 1978, Fig. 5. 2.

27 KALICZ-SCHREIBER 1984, 141. Fig. XL.1.

ország), valamint az Elba középső szakaszához (Németország) köthető, de előfordul Baden-Württemberg Rajna menti területein.³³ 4. Lapos, nyeles réztőr, a sírgödör nyugati falában, 8,1 × 4 cm (3. kép 4.). Szórt hamvasztásos (Szigetszentmiklós, Vízmű)³⁴, urnás (Békásmegyer)³⁵ és zsugorított csontvázas sírokban egyaránt megtalálható. Cseh-Morva vidéken éppúgy megtalálható, mint Kis-Lengyelország harangedényes temetkezéseiben.³⁶ Magyarországon két típusa ismeretes, egy hosszabb, lekerekített vagy hegyes végű, valamint egy zömökebb, kisebb hegyes véggel, mindkettő nyélnyújtványos. 5. Sávosan díszített kis harangedény, díszítése elnagyolt, a 6. sz. harangedény mellett. (3. kép 5.). Pá.: 9 cm, fá.: 5 cm, m.: 7, 2 cm. 6. Sávosan díszített harangedény a sírgödör nyugati falánál, a lábtő mögött (3. kép 6.). Zónás, bepecsételt díszítésű, a perem alól induló szalagfüllel, melyen bepecsételt díszű, mészberakás nyoma is látszik. Pá.: 9,8 cm, fá.: 5 cm, m.: 8,5 cm. 7. Négy lyukú edény a 8. számú harangedényen, a perem alatt vízszintes, duplán átfúrt fogóbütyökkel, ugyanakkor a bütyök alatt az edény falát is kétszer átfúrták (3. kép 7.). Pá.: 17 cm, fá.: 5 cm, m.: 5 cm. Szigetszentmiklós, Alsóbuca 4. sírjából került elő egy tál, két hosszú, ovális áttöréssel, az oldalán lyukakkal, morvaországi sírokból ismertek analógiái.³⁷ Érdekessége, hogy a szigetszentmiklósi tál egy hamvakat tartalmazó harangedényen, míg a csepeli (Rákóczi F. út) tál a csontváz mellett, de szintén egy harangedényen volt elhelyezve. Véleményünk szerint a kerámiatípus a fedők körébe tartozik, melynek rituális funkciója elsősorban a temetkezésekhez kötődik. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a 8. számú harangedényt és a 7. számú lyukas edényt, az egymáshoz illeszkedő lyukaknál összekötötték. 8. Zónás, pecsételt díszű harangedény a medence mögött a sírgödör nyugati falánál (3. kép 8.). Pá.: 12 cm, fá.: 6 cm, m.: 11 cm. Többek között Békásmegyer szórt hamvasztásos és Szigetszentmiklós csontvázas sírjaiból ismerünk hasonlókat.³⁸ Telepobjektumokból töredékeik kerültek feltárássra.³⁹ Korábban már megállapítást nyert, hogy a harangedények azonos formában, színben és díszítéssel jelennek meg mint Közép-Európa nagy területein.⁴⁰ Ezen a harangedényen egy átfúrt lyuk figyelhető meg a perem alatt.

A felsorakoztatott analógiák alapján megállapítható, hogy a zsugorított csontvázas sír a Harangedény kultúra nyugati csoportjaihoz és elsősorban a Cseh-Morva vidék harangedényes népségéhez köthető. Az urnás temetkezés párhuzamait a Harang alakú edények kultúrájának Csepel csoportja néven Schreiber Rózsa által kör-

Items analogous to our one were found with men buried in crouched position in the territory of the Bell-beaker populational groups in Burgenland (Deutschkreutz),²⁸ Bohemia and Little Poland.²⁹ Its origin is, accordingly, certainly western. We agree with the opinion that the crescent-shaped bone amulets of the Bell-beaker population could be the antecedents of the crescent-shaped and "winged" pendants of the Nagyrév, Hatvan, Nyírség and Perjámos cultures made first from bone then from bronze,³⁰ although their appearance is dated from an earlier period, phase II of the Early Bronze Age. 2. Stone tool – a retouched blade at the shoulder. 3.5 × 2 cm (Fig. 3. 2). 3. A convex wrist plate at the right upper arm. It is perforated at the corners and measures 10.8 × 4.9 cm (Fig. 3. 3). It usually occurs as a grave good in inhumation graves with crouched skeletons and graves with scattered ashes. Similar ones are known from burials at Békásmegyer, Csepel. Tököl, Szigetszentmiklós – trench of the water pipe.³¹ A fragmentary item was found in a pit in the settlement at Szigetszentmiklós-Üdülősor as well.³² It belongs to Sangmeister's type "C", which was distributed along the Moldva river, the lower reach of the Elbe (Bohemia) and the middle reach of the Elbe (Germany), and it also occurred in Baden-Württemberg in the Rhine region.³³ 4. A flat copper dagger with the hilt in the western wall of the grave shaft, 8.1 × 4 cm (Fig. 3. 4). Similar daggers can be found in graves with scattered ashes (Szigetszentmiklós-Vízmű),³⁴ in urn graves (Békásmegyer)³⁵ and also in inhumation graves. They appeared in the Bohemian-Moravian region just as well as in the Bell-beaker burials in Little Poland.³⁶ Two types are known in Hungary: one is longer with a rounded or a pointed tip, the other one is shorter with a smaller pointed tip. Both are tanged. 5. A small bell beaker with roughly executed striped ornament beside bell beaker no. 6 (Fig. 3. 5). Rd: 9 cm, bd: 5 cm, h: 7.2 cm. 6. A bell beaker with striped ornament at the western wall of the grave shaft behind the end of the leg (Fig. 3. 6). The stamped ornament is distributed in zones. The band handle starts from under the rim, on which traces of encrustation can be observed in the stamped ornament. Rd: 9.8 cm, bd: 5 cm, h: 8.5 cm. 7. A vessel with four perforations on top of bell beaker no. 8. There is a horizontal lug handle with two perforations under the rim and there are two more holes in the wall of the vessel under the lug. (Fig. 3. 7). Rd: 17 cm, bd: 5 cm, h: 5 cm. The fragment of a similar vessel was found at the settlement of Csepel-Hollandi road, a bowl with two large long oval perforations and holes in the wall was uncovered in grave no.

33 SANGMEISTER 1974, 9. kép

34 ENDRŐDI A. ásatás 1999. publikálatlan

35 SCHREIBER 1974, 18. kép

36 HAYEK 1957, 7. kép 5, HARRISON 1980, 45. kép 8.

37 KALICZ-SCHREIBER 1997, 5. kép 1.

38 KALICZ-SCHREIBER 1974, 16. kép

39 ENDRŐDI 1992, 65. kép 4.

40 KALICZ-SCHREIBER 1997, 184.

28 OHRENBERGER 1956, Fig. 1.

29 HARRISON 1980, 35, Fig. 45.

30 SZATMÁRI 1999/2000, 40, 41.

31 SCHREIBER 1975, Fig. 14. 9, SCHREIBER 1973, 12, KALICZ-SCHREIBER 1974, Fig. 16.

32 ENDRŐDI 1992, Fig. 76. 10.

33 SANGMEISTER 1974, Fig. 9.

34 A. ENDRŐDI's excavations in 1999, unpublished.

35 SCHREIBER 1974, Fig. 18.

36 HAYEK 1957, Fig. 7. 5, HARRISON 1980, Fig. 45. 8.

vonalezott leletegyüttesek között találjuk meg, melyeken azonban a helyi alapnépesség és a kortárs kora bronzkori kultúrák hatása érvényesül. A leletegyütteseket a kora bronzkor II. periódusára datáljuk (a csontvázas temetkezést idősebbnek tartjuk), mely korszak párhuzamba állítható a Somogyvár-Vinkovci, késői Makó-Kosihy Čaka, Nyírség és Protoaunjetitz kultúrákkal.

Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a Szigetszentmiklós, Vízmű lelőhelyen feltárt sírokból és telepobjektumokból nyert földminták – Gyulai Ferenc vizsgálataira – számos archaeobotanikai leletet eredményeztek.⁴¹ Megállapításai szerint a kultúra népe három gabonafélét termesztett: a hatsoros árpát, a kölest és a pelyvás tönkebúzákat. A termesztett gabonafajok és arányuk megfelel a Csepel, Hollandi u. 33. (Kalicz-Schreiber Rózsa ásatása) lelőhelyről feldolgozott gabonamaradványoknak. A szemtermések számából kialakított előbbi sorrend inkább a félnomád, állattenyésztő népekre jellemző. E népek első sorban a gyorsan beérő, viszonylag kevés gondoskodást igénylő kölest és árpát termesztették a több törődést igénylő búzákkal szemben. Mindkét őskori lelőhelyen talált árpa funkcióját tekintve kenyérgabona volt. A gabonafélék felhasználásának fontos bizonyítékai azok a piciny, szennelt kása/kenyér töredékek, vagy inkább morzsák, amelyeket Harang alakú edények kultúrája Csepel-csoportjának kiiszapolt szervesanyag maradványai közül sztereómikroszkóp alatt kiválogattak. A töredékeket kisebb-nagyobb lyukak hálózatként be, melyek a különböző finomságúra őrölt gabonák (liszt, dara) tésztavá gyúrása, vagy kását keverése során keletkeznek. A porózus szerkezetű szennelt darabok felületét a sülés során kiváló zsírsavak teszik fényessé.

A félnomád állattenyésztő népekre tett archaeobotanikai szempontú utalás többek között magyarázatul szolgálhat arra a több évtizedes leletmentésekre és ásatásokra alapozott régészeti megfigyelésre, miszerint a Csepel-sziget Ny-i és K-i Duna-partján a kora bronzkori Harangedény kultúra (Csepel csoport) települési láncolata húzódik. Az általunk is feltárt és dokumentált temetkezések, elszórtan és sírcsoportba rendezve minden bizonnyal követik az újonnan létesített telepeket.

Avar kori sírok

A Csepel-sziget északi részén, a szabad kikötők kialakításakor, illetve főként a sziget nyugati oldalán végzett földmunkák során, az elmúlt évszázadban több helyütt is előkerültek az avar kor emlékei. A nevezetes csepeli kard⁴² mellett kétségtelenül az egyik legjelentősebb lelőhely a hárosi dunaparti vízmű kútrendszerének kialakítása, és a Duna-gát építése során előkerült temető. A 30-as években Bartucz Lajos⁴³ egy lovas sírt mentett

4 of Szigetszentmiklós-Alsóbuca és analógus edények is ismertek Moráviából.³⁷ Érdekes megjegyezni, hogy a Szigetszentmiklós-ból a csontvázas temetkezést idősebbnek tartjuk, mely korszak párhuzamba állítható a Somogyvár-Vinkovci, késői Makó-Kosihy Čaka, Nyírség és Protoaunjetitz kultúrákkal. It is interesting to note that the bowl at Szigetszentmiklós was placed on top of a bell beaker that contained the ashes, while the one at Csepel (Rákóczi F. road) stood beside the skeleton also on top of a bell beaker. We think that this pottery type was a kind of a lid and its ritual function was associated with burials. It is possible that bell beaker no. 8 and the fenestrated vessel no. 7 were bound together at the matching holes. 8. A bell beaker with stamped ornament distributed in zones behind the pelvis at the western wall of the grave shaft (Fig. 3. 8). Rd: 12 cm, bd: 6 cm, h: 11 cm. Similar items are known, among others, from graves with scattered ashes at Békásmegyér and from inhumation graves at Szigetszentmiklós.³⁸ Fragments of the type have been unearthed in settlement features.³⁹ It has already been observed that bell beakers appear in the same shapes and with the same ornaments as in large territories of Central Europe.⁴⁰ A pierced hole can be observed on this bell beaker under the rim.

The listed analogues imply that the inhumation grave with a crouched skeleton can be affiliated to the western group of the Bell-beaker culture, especially to the Bell-beaker population of the Bohemian-Moravian region. The analogues of the urn grave can be found among the find assemblages described by Rózsa Schreiber under the name Bell-beaker – Csepel group, where the impacts of the local basic population and the contemporary early Bronze Age cultures can be observed. The find assemblages are dated from phase II of the early Bronze Age (the inhumation burial is older), which is parallel to the Somogyvár – Vinkovci, late Makó-Kosihy Čaka, Nyírség and Protoaunjetitz cultures.

It is important to mention that the soil samples taken from the graves and settlement features unearthed at the Szigetszentmiklós-Vízmű site contained many archaeobotanical finds, which were analysed by Ferenc Gyulai.⁴¹ He found that the people of the culture cultivated three cereal types: six-row barley, millet and chaffy spelt. The cultivated plants and their proportions are identical to the cereal remains analysed from the site 33. Hollandi road, Csepel (excavation by Rózsa Kalicz-Schreiber). The above order of the cereals is characteristic of half-nomadic animal breeding populations. These populations preferred millet and barley, which ripened fast and needed little care, to wheat, which demanded more work. The barley found in both prehistoric sites was bread cereal. The tiny charred mush/bread remains or rather crumbles, which were separated from the levigated organic remains of the Bell-beaker culture under a stereo microscope are important evidences of the use of the cereals. The fragments were full of smaller and larger holes, which develop when cereals ground to various coarseness (flour or meal)

41 Gyulai Ferenc szíves közlése, publikálatlan.

42 Csepel, Kavicsbánya, FETICH 1926; NAGY 1998, 178–180.

43 Csepel, Dunai dűlő, CSALLÁNY 1956, 200, No. 940 (a lelőhely Csepel, Dunára dűlő néven került nyilvántartásba); NAGY 1998, 144.

37 KALICZ-SCHREIBER 1997, Fig. 5. 1.

38 KALICZ-SCHREIBER 1974, Fig. 16.

39 ENDRŐDI 1992, Fig. 65. 4.

40 KALICZ-SCHREIBER 1997, 184.

41 Ferenc Gyulai's kind oral communication, unpublished.

meg, majd Cs. Sós Ágnes 1954-ben⁴⁴ végzett munkája nyomán a sírok száma 23-ra növekedett. Nem sokkal később, 1957-ben a szomszédos cementgyár létesítésekor a Salamon Ágnes⁴⁵ által elvégzett leletmentés során további két sír került elő. A gyár területén 1977–78-ban Nagy Margit⁴⁶ végzett jelentősebb ásatásokat. Az általa feltártakkal együtt, a temető sírjainak száma 101-re emelkedett. A lelőhely Csepel, Háros (II. Rákóczi Ferenc út 289-295)⁴⁷ néven vált ismertté.

A megközelítően É-D-i irányú, 115-120 méter hosszúságú és 30-40 m szélességű területen előkerült, összességében 101 sír alapján a temető, Nagy Margit megállapítása szerint mintegy 35-40%-os feltártságúnak tekinthető.⁴⁸ A temető keleti oldalának lezárását részint a Nagy Margit által nyitott kutatószelvények, részint a betonelemgyár északi kerítése mentén 1998-ban, mintegy 1 hektárnyi területen elvégzett ásatás negatív szelvényei is igazolják.⁴⁹ A gyár területén végzett kisebb-nagyobb földmunkák során előkerülő leletek alapján bizonyosra vehető, hogy dél felé további sírok kerülhetnek elő, csakúgy, mint a temető nyugati szélénél.

A Vecsés-Csepel II. gázvezeték nyomvonala a hárosi Duna-gát nyugati oldalán, a vízmű kerítésével párhuzamosan futott végig, és várakozásunknak megfelelően átszelte az avar temető ÉNy-i szakaszát. Feltérési lehetőségeinket erősen korlátozta a vízmű területére telepített akácós erdősáv és az 1964-ben lefektetett első gázvezeték is, amelynek létesítéséről akkoriban nem értesítették a múzeumot.

Az 1999-es feltárások során három szelvényt nyitottunk meg. (4. kép. 1.)⁵⁰ Az első az új gázvezeték nyomvonalaiban, a második az élő gázvezetektől keletre, a vízmű kerítéséig, míg a harmadik, szondázó jellegű szelvény a kerítés és a gát közötti részen terült el. Ez utóbbi teljes feltérására a rendelkezésre álló idő rövidsége és a terepviszonyok miatt nem kerülhetett sor. Számításaink szerint ezen a részen további 5-10 sír előkerülésére lehet még számítani.

A temetőrészletre a korábbiakhoz hasonlóan jellemző volt a sírok nagyfokú rablottsága. A feltárt 64 objektumból 46 bolygatott és 4 bolygatatlan mellett, 14 teljesen üres sírgödör került elő. Többségüket nagy valószínűs-

are kneaded into a batch or mixed to make a mush. Fatty acid that separates during baking made the surface of the porous charred fragments shiny.

The reference to half-nomadic peoples from the respect of archaeobotanical results can also explain the archaeological observations during several decades of rescue excavations and excavations that a chain of the settlements of the early Bronze Age Bell-beaker culture (Csepel group) is distributed along the bank of the Soroksár and the main branches of the Danube in the Csepel Island. The burials we have excavated and documented, both the scattered and the clustered ones, probably followed the establishments of new settlements.

Graves from the Avar period

Remains from the Avar period were found at several spots in the northern end of the Csepel Island in the last century during the building of the free-ports and during earthworks on the western side of the island. Beside the famous sword from Csepel⁴² one of the most significant sites is the cemetery found during the establishment of the well-system of the waterworks on the Danube bank at Háros and the construction of the Danube dike. Lajos Bartucz⁴³ rescued a grave with a horse skeleton in the 30's, then Ágnes Cs. Sós increased the number of the graves to 23 in 1954.⁴⁴ A few years later the rescue excavations conducted by Ágnes Salomon⁴⁵ at the establishment of the neighbouring concrete factory unearthed two more graves. Margit Nagy⁴⁶ conducted greater excavations in the area of the factory in 1977 and 1978. Together with the graves she unearthed, the number of the graves of the cemetery grew to 101. The site became known as Csepel-Háros (289-295. II. Rákóczi Ferenc road).⁴⁷

Margit Nagy estimated that the 101 graves unearthed in an approximately N-S directed, 115-120 m long and 30-40 m broad territory represented about 35-40% of the cemetery.⁴⁸ The end of the cemetery in the east was demonstrated partly by cuttings opened by Margit Nagy, partly by the empty cuttings of the excavations conducted in an area of 1 ha along the northern fence of the concrete-precast factory in 1998.⁴⁹ The

44 Csepel, Háros, CSALLÁNY 1956, 200, No. 940A., Cs. Sós 1961; NAGY M. 1998, 144.

45 SALAMON 1958, 38. NAGY 1998, 146.

46 NAGY 1978, 68-69; 1979, 67-68; 1998, 146-178.

47 NAGY 1998, 144. A lelőhely egyes részeit a feltérési korábbi szakaszaiban Szigetszentmiklós, Háros, Csepel, Duna-gát, Cementgyár, illetve BVM-ként is nyilvántartották, előkerülésük helyétől függően. Az 1999-es temetőrészlet a Csepel, Vízmű területén került elő.

48 NAGY 1998, 146.

49 A megszűnt BVM területén tevékenykedő Magnex Rt. új mágnesgyártó épületet kívánt létesíteni. A megelőző régészeti feltérások során Árpád-kori településrészlet került elő. Endrődi A. és Horváth M. A. ásatása. BTM Adattár.

50 Jelmagyarázat: A.: 1999-es feltérési, B.: Cs. Sós Ágnes feltérési, C.: Nagy Margit feltérési.

42 Csepel-Kavicsbánya, FETICH 1926; NAGY 1998, 178-180.

43 Csepel-Dunai dűlő, CSALLÁNY 1956, 200, No. 940 (the site was registered under the name Csepel-Dunára dűlő); NAGY 1998, 144.

44 Csepel-Háros, CSALLÁNY 1956, 200, No. 940A., Cs. Sós 1961; NAGY M. 1998, 144.

45 SALAMON 1958, 38. NAGY 1998, 146.

46 NAGY 1978, 68-69; 1979, 67-68; 1998, 146-178.

47 NAGY 1998, 144. The parts of the site were registered in the former technical literature as Szigetszentmiklós, Háros, Csepel, Duna-dike, Cementgyár and BVM depending on the provenance. In 1999, the cemetery fragment was found in the territory of Csepel-Vízmű.

48 NAGY 1998, 146.

49 The Magnex Rt, which operated in the territory of the liquidated BVM, wanted to establish a new building for magnet production. The preceding rescue excavations unearthed a settlement fragment from the Árpádian Era. Excavations by A. Endrődi and A. M. Horváth. BTM Archives.

nűséggel már az avar korban kirabolták, amikor még jól ismerték a sírok pontos helyét, míg kettő egy Árpád-kori ház építéskor roncsolódott. Más részük II. világháborús ágyúállásoknak, illetve az 50-es években megépített vízműkerítésnek, valamint a gáz- és elektromos vezetékeknek eshetett áldozatul.

Mint azt a korábbi feltárások során is megfigyelték, a temető sírjai itt is soros elrendezésűek voltak, amelyek között azonban üresen hagyott területsávok, illetve szemmel láthatólag kihagyott sírhelyek helyezkedtek el.

Az elhunytakat háton fekvő nyújtott testtartásban helyezték a sírokba. A homokos altalajban a csontok meglehetősen rossz állapotban maradtak meg, de az idő, a folytonosan változó talajvízszint és a majd száz éve tartó folyamatos vízkiemelés nem kímélte a rablók által meghagyott leleteket sem. A többnyire vékony bronzlemezről készült vagy esetenként ezüstlemezekből préselt, ólom-, illetve ónbélésű veretek szinte a végtelenségig elvékonyodtak, és helyenként csupán a korrózió „megkövesedett” lenyomata alapján lehetett következtetni a tárgyak eredeti alakjára vagy rendeltetésére. Néhány tárgy már bontás vagy a felszedés közben elporladt. A vastag tárgyak hasonlóképpen rossz megtartásúak voltak, ráadásul a kibontott sírok dokumentálása közben gyors száradásuk következtében sok esetben felszedésük is komoly problémát jelentett.

A nemek közti megoszlást is csak a fentiek figyelembevételével tudjuk elvégezni. A 8 férfi, 15 nő, 8 gyermek és 3 ló mellett 16 esetben bizonytalan a nem-meghatározás. A Duna-parti homokban nemcsak a sírfoltok körvonalát, hanem a sírszerkezetet sem volt könnyű megfigyelni. A temető korábbi sírjaiban is előforduló kereszt irányú ágyláb árkokat csupán két sírban sikerült dokumentálnunk. Az öt padkás sír mellett két ló mellett ovális, teknőszerű beásások, míg a 195. sírba elképzelhetően koporsóval temették el az elhunytat.

Az avar temetőrészlet kétségtelenül legjelentősebb leletének a 36. objektumszámú⁵¹ sír számít. (4. kép 4.) A sírgödör NyDy-KDK-i tájolású, téglalap alakú, függőleges falú volt. Határozott beásásnyom nem volt, sírszerkezetre, halotti ágyra utaló nyomokat nem tudunk megfigyelni. A sírból nyújtott, háton fekvő testtartásban eltemetett felnőtt nő csontváza került elő.⁵² A koponya a jobb vállra billent, az állkapocs a helyén maradt. Fülében ezüstkarkákat, nyakában nagy mennyiségű színes paszta, üveg és millefiori gyöngyöket viselt. A felsőtest mellett kinyújtott karjain, a csuklókon vaskarperecek, a jobb kézen vékony bronz karikagyűrű volt. Bal alsó karja mellől vas sodronydarabkák, egy gyöngy,

finds recovered during smaller or larger earthworks in the territory of the factory suggest that more graves can be expected in the south just as well as in the west. The track of the Vecsés-Csepel II gas pipe ran on the western side of the Danube dike at Háros, parallelly to the fence of the Waterworks, and, as expected, it intersected the NW section of the Avar cemetery. The excavations were largely hindered by the stripe of acacia forest and the first gas pipe laid in 1964, the laying of which had not been reported to the museum.

Three cuttings were opened during the excavations in 1999 (Fig. 4. 1).⁵⁰ The first was opened in the track of the new gas pipe, the second east of the operating gas pipe to the fence of the waterworks, and the third, a test cutting, was placed between the fence and the dike. The latter could not be finished for lack of time and because of the complicated terrain. We judge that 5-10 graves can be expected in this area. As it had been observed earlier, most of the graves were robbed in this cemetery section as well. Forty-six of the 64 unearthened features were violated, 4 were intact and 14 grave shafts were empty. The majority were probably violated in the Avar period when the exact locations of the graves were still known, while two graves were damaged by the construction of a house in the Árpadian Era. Some more graves were destroyed by cannon-stands built during World War II, by the fence of the waterworks made in the 50's, and by the trenches of the gas pipe and electric cables.

The determination of sexual distribution was limited by the above facts. Beside the graves of 8 men, 15 women, 8 children and 3 horses, the determination of the sex was uncertain in 16 cases. Not only the outlines of the graves were difficult to see in the sand on the Danube bank, it was not easy to observe the structure of the graves either. The ditches dug for the trestles, which had earlier been found in the graves of the cemetery, could be observed only in two graves. Beside five graves with platforms, there were trough-shaped depressions in the bottoms of two horse graves, while in grave no. 195 the dead seemed to have been placed in the grave in a coffin. As it was observed during former excavations, the graves were arranged in rows with empty spaces between them, sometimes places of graves were obviously skipped.

The dead were placed in the graves stretched on the back. The bones were relatively poorly preserved in the sandy ground, and the changing level of the water table, time, and continuous pumping of water in the last hundred years deteriorated the finds left over by the grave robbers. The mounts pressed from thin bronze, occasionally silver sheets, which were lined with lead or tin, became extremely thin and sometimes only the “petrified” print of the corrosion shows the shape or function of the objects. Some objects crumbled during

51 Az ásatáson az objektumokat a beásások előkerülésének függvényében, folyamatos számozással láttuk el, korszaktól és a feltárás ütemétől függetlenül. A számozásnál így a korábban előkerült sírokat sem vettük figyelembe. A végleges sírszámozásra csak a temető teljes publikálásakor kerül sor.

52 Az előkerült tárgyak teljes restaurálása még nem fejeződött be, ezért a leleteket csak szemelvényesen tudjuk bemutatni.

50 Legends: A: excavations in 1999; B: excavations by ÁGNES Cs. Sós; C: excavations by MARGIT NAGY.

ólomtöredékek és egy késő bronzkori babérlevél alakú bronzcsüngő⁵³ került elő. Téglalap alakú, áttört előlapú bronz veretekkel díszített vascatos övét kettős fonatmintás, préselt ezüst nagyszíjvég (5. kép 9.) zárta⁵⁴. Lábhához vaspántos favödrt helyeztek.

A sír egyik legérdekesebb lelete az öv veretes mellékszíjáról lecsüngő, poncolt díszítésű bronzpántokkal és kör alakú, áttört veretekkel díszített amulettkapszula volt. (5. kép 10–11.) Az öv és az amulettveretek áttört felületének ablakait vékony, fonatmintás, helyenként aranyozás nyomait mutató préselt ezüstlemezzel díszítették. (5. kép 10.) A népvándorlás kori kapszulákat Vida Tivadar gyűjtötte össze a budakalászi temetőben előkerült példányok kapcsán. Az ott előkerült kapszulákat Vida a 6. század utolsó negyedétől a 7. század közepéig terjedő időszakra datálja. A budakalászi 397. sírból előkerült példányt a sírban talált kora avar szemesgyöngyök alapján a 7. sz. első felére teszi.⁵⁵ A csepeli 36. sz. objektumból előkerült kapszula kísérőleletei között hasonló gyöngyök is találhatók.

A temetőrészletben feltárt nőisírok az előbbinél szegényesebbek, illetve többségükben rablottak voltak, azonban több jellegzetes és érdekes tárgy került elő: többek között további töredékes veretes, szíjvéges övek, csizmaveretek és csatok, vascspesz, sima és tamgajeles kerámia- (5. kép 15, 17.), ólom- (5. kép 16.), és csontorsókarikák, faragott csontok, bronzkarikák, vasszelence (5. kép 13.) vas lánctöredékek, csatok és kések, gömbös fülbevalók. A kerámiák között a jellegzetesnek mondható, kézzel formált avar síredények mellett 3 füles korsó is előkerült. A 202. objektumból kézzel formált, durva (6. kép 2.), a 32.-ből szürkésbarna, bepecsételt díszű, kiöntőcsöves (6. kép 3.) korsó került elő. A 195. sír korsója (6. kép 1.) szürke, finoman iszapolt, korongolt edény. Hasán körbefutó besimított díszítés fölött szintén besimított fenyőágminta látható (6. kép 1/b.). A forma, a kidolgozás és a motívum egyaránt germán eredetre utalnak, ami a temető korábbi sírjaiból előkerült germán eredetű tárgyak ismeretében már nem is meglepő. A korsó lelőhelye és a nyakán látható feltételezett írásjelek utalnak csupán arra, hogy egykor avar tulajdonban is lehetett (6. kép 1/a.).

A férfisírok közül a 204. objektumszámú volt a legjelentősebb (4. kép 3.). Az amúgy kirabolt sírból teljesnek mondható övgarnitúra került elő. (5. kép 1–8.) A díszítetlen csattestet bronzlemezről hajlították. Az öv-

cleaning or lifting. Iron objects were similarly very poorly preserved, and since they quickly dried in the cleaned graves during the process of documentation, they were difficult to lift from the grave.

The most significant find of the Avar cemetery section was the grave of feature no. 36⁵¹ (Fig. 4. 4). The shaft was WSW-ESE directed, oblong-shaped with vertical walls. It did not have definite outlines, nothing could be observed from the grave structure and no trace of a trestle could be observed. The skeleton of a woman lay extended on the back in the grave.⁵² The skull tilted to the right shoulder, the jaw stayed in its place. She wore silver rings in the ears and a string of coloured paste, glass and millefiori beads round the neck. There were iron bracelets on the arms, on the wrists, extended along the trunk and a narrow iron ring on the right hand. Iron wire fragments, a bead, lead fragments and a laurel leaf-shaped late Bronze Age bronze pendant⁵³ were found at the left lower arm. The belt with an iron buckle, ornamented by oblong-shaped bronze mounts with open-work front plates was closed by a silver large strap-end of a double braid ornament (Fig. 5. 9).⁵⁴ A wooden buckle with iron braces was placed to the feet.

One of the most interesting finds of the grave was an amulet capsule hanging from the mounted side-strap of the belt. It was decorated by punched bronze bands and round open-work mounts. (Fig. 5. 10–11.) The eyes of the open-work surfaces of the belt and the amulet mounts were ornamented by thin, pressed silver plaques of braid ornament, sometimes showing the traces of gilding (Fig. 5. 10). Tivadar Vida collected the capsules from the Migration Period on the occasion of the items found in the Budakalász cemetery. Vida dated the capsules found there from between the last quarter of the 6th century to the middle of the 7th century. He placed the item found in grave no. 397 of the Budakalász cemetery from the first half of the 7th century after the early Avar oculus beads recovered from the grave.⁵⁵ The capsule found in feature no. 36 at Csepel was accompanied by similar beads.

The women's graves unearthed in the cemetery section were poorer than the above one, most of them

53 A temető korábban előkerült leleteihez hasonlóan több sírban találtunk korban nem ide illeszkedő tárgyakat, mint a vésett díszítésű bronztű, késő római hagymafejes fibula vagy a germán kerámiakancsó.

54 A fonatmintás, fogazásos díszítésű övveretekről legújabbán Nagy Margit részletes munkájából értesülhetünk. Nagy Margit munkájában kimutatta, hogy a késő antik, germán hagyományokra visszavezethető mintakincs az avar korban tovább él és a 7. század idején a helyi ötvösök igen nagy előszeretettel alkalmazzák. NAGY 1998A 385.

55 VIDA 1995, 244–245.

51 The features were numbered in the order they were found independent of their age and the stage of the excavation. Thus the formerly unearthed graves were disregarded in the numerical order. The final grave numbers can be given only at the complex publication of the cemetery.

52 The restoration of the finds has not been completed, so the finds cannot be wholly described.

53 Similarly to the formerly unearthed finds of the cemetery, we found objects in several graves that seemed alien in the context as a bronze pin with engraved ornament, a Late Roman bulb-headed brooch or a German pottery jug.

54 We can read about the belt mounts decorated by braid ornaments and lacerated patterns in MARGIT NAGY's recent study. She demonstrated that the ornamental elements going back to late classical and German antecedents survived in the Avar period and local goldsmiths frequently used them in the 7th century. NAGY 1998A 385.

55 VIDA 1995, 244–245.

vereteket és a bújtatót kör alakú poncolással díszítették, és bronzlemezéből készültek. A garnitúrához a veretekhez hasonló kiképzésű és díszítésű propellerveret és két szíjvég is tartozott, mely utóbbiak azonban öntöttek voltak. A pajzs alakú kisszíjvég S alakú indadíszes, míg a nyújtott pajzs alakú nagyszíjvég áttört, háromszög alakzatokból álló díszítésű. A veretsorral együtt megjelenő propellerveret és a szíjvégek a 7. század utolsó harmadára, a 670-es évek körüli időszakra datálják a garnitúrát. Az S alakú indadíszek számos helyről ismertek. Az övveretek mellett más funkciójú tárgyakon, mint pl. a kunbányai avar kagán egyik késtokjának borításán is megjelennek⁵⁶.

A további férfisírok rablottabbak, és viszonylag leletszegényebbek voltak. Jellegzetes leletek a vaskés, vas- és bronzcsat, csiholó, kova, bronz- és vasveretes övgarnitúra.

A lovakat felszerszámozva temették el, s bár mindhármát meglehetősen kirabolták, a fejhámok gömbösveges, rozettás, illetve rojtos vereteiből elég sok megmaradt ahhoz, hogy elképzelhessük a szerszámzat eredeti pompáját. A 196. objektum (4. kép 2.) lókoponyáját eredeti helyéből kimozdítva találtuk. A koponyatetőn és a pofarészen több rozettás és pajzs alakú szíjelosztó veret is megmaradt, a szájában csikózabla volt.

Feltűnő, hogy fegyverek egyáltalán nem kerültek elő a sírokból, leszámítva azt a három lándzsacsúcsot, amelyek közül kettő lósírokban, míg egy, a 12. objektumszámú kirablott női sírban volt (5. kép 14.).

Temetőrészletünk időrendjének meghatározásakor megállapíthatjuk, hogy csupán annyiban tér el a korábban előkerült síroktól, hogy hiányoznak belőle az olyan 8. századra jellemző leletek, mint pl. a lapos talpú kenyegyek vagy a dinnyemag alakú gyöngyök⁵⁷. A temető viszonylag hosszú ideig tartó használatára Cs. Sós Ágnes már az első sírok publikálásakor rámutatott⁵⁸. Most negyven évvel és további 140 feltárt sír után csak megismételhetjük akkori megállapításait, mely szerint a hárosi avar temetőt a 7. század első felétől a 8. századig használták.

had been violated, yet contained some characteristic and interesting objects as some more fragmentary belts with mounts and strap-ends, boot mounts and buckles, iron forceps, plain pottery and ones with tamga marks (Fig. 5. 15, 17), lead (Fig. 5. 16) and bone spindle whorls, a carved bone case, bronze rings, an iron casket (Fig. 5. 13), iron chain fragments, buckles and knives, earrings with globule ornaments. Regarding the pottery material, three handled jugs were found beside the most characteristic small, hand-thrown Avar burial vessels. A hand-thrown, coarse jug was found in feature no. 202 (Fig. 6. 2) and a greyish brown, stamped, spouted jug was unearthed in feature no. 32 (Fig. 6. 3). The jug from grave no. 195 (Fig. 6. 1) was grey, wheel-thrown and finely levigated. A smoothed-in pine branch pattern can be seen under the smoothed-in ornament running round on the belly (Fig. 6. 1/b). The shape, the elaboration and the motives point to a German origin, which is not surprising in the view of the objects of German origin found in the former graves of the cemetery. The provenance of the jug and the alleged letters on the neck are the only ones to imply that it could be in the possession of an Avar person (Fig. 6. 1/a).

From among the male burials, feature no. 204 was the most significant one (Fig. 4. 3). The otherwise violated grave contained a nearly entire belt set (Fig. 5. 1-8). The plain body of the buckle was bent from a bronze sheet. The bronze sheet belt mounts and the strap retainer were ornamented by round punching. The belt set contained a bow-tie mount similar to the mounts in shape and ornament and two strap-ends. The latter ones were cast. The shield-shaped small strap-end had an "S"-shaped tendril ornament, while the elongated shield-shaped large strap-end was open-work and decorated by a pattern of triangular motives. The bow-tie mount appearing together with the series of mounts and the strap-ends date the belt set from the last third of the 7th century, from around the 670's. S-shaped tendril ornaments are known from several sources. They appear, beside strap-ends, on objects of various functions as e.g. on the cover of one of the knife scabbards of the Avar khagan of Kunbány.⁵⁶ The rest of the male burials were robbed and contained less grave goods. The characteristic finds were iron knives, iron and bronze buckles, strike-a-lights, silex pieces, belt sets with bronze and iron mounts.

The horses were buried with the harness, and although all the three horse burials had been robbed, quite a few remained from the globe-headed, rosette and fringed mounts of the head gear to illustrate the original pomp of the harness. In feature no. 196 (Fig. 4. 2), the skull of the horse was disturbed. Several rosette and shield-shaped distributor mounts stayed on the top of the skull and on the cheek, and there was a small bit in the mouth.

56 H. TÓTH-HORVÁTH 1992, 135–136.

57 Cs. Sós 1961, 32, 44.

58 Cs. Sós 1961, 49–50.

56 H. TÓTH-HORVÁTH 1992, 135–136.

It is striking that no weapons were found in the graves disregarding the three spearheads, two of which were found in horse graves and one in the violated grave no. 12 of a woman (Fig. 5. 14).

Concerning the chronology of the cemetery fragment we can state that it differs from the earlier unearthed graves only in the lack of objects characteristic of the 8th century as e.g. stirrups with flat foot-plates or melon-seed-shaped beads.⁵⁷ Ágnes Cs. Soós pointed out already in the publication of the first graves that the cemetery was used for a relatively long time.⁵⁸ Now, 40 year later and after 140 more unearthed graves we can only repeat her conclusion, namely, that the Avar cemetery in Háros was used from the first half of the 7th century to the 8th century.

57 Cs. Soós 1961, 32, 44.

58 Cs. Soós 1961, 49–50.

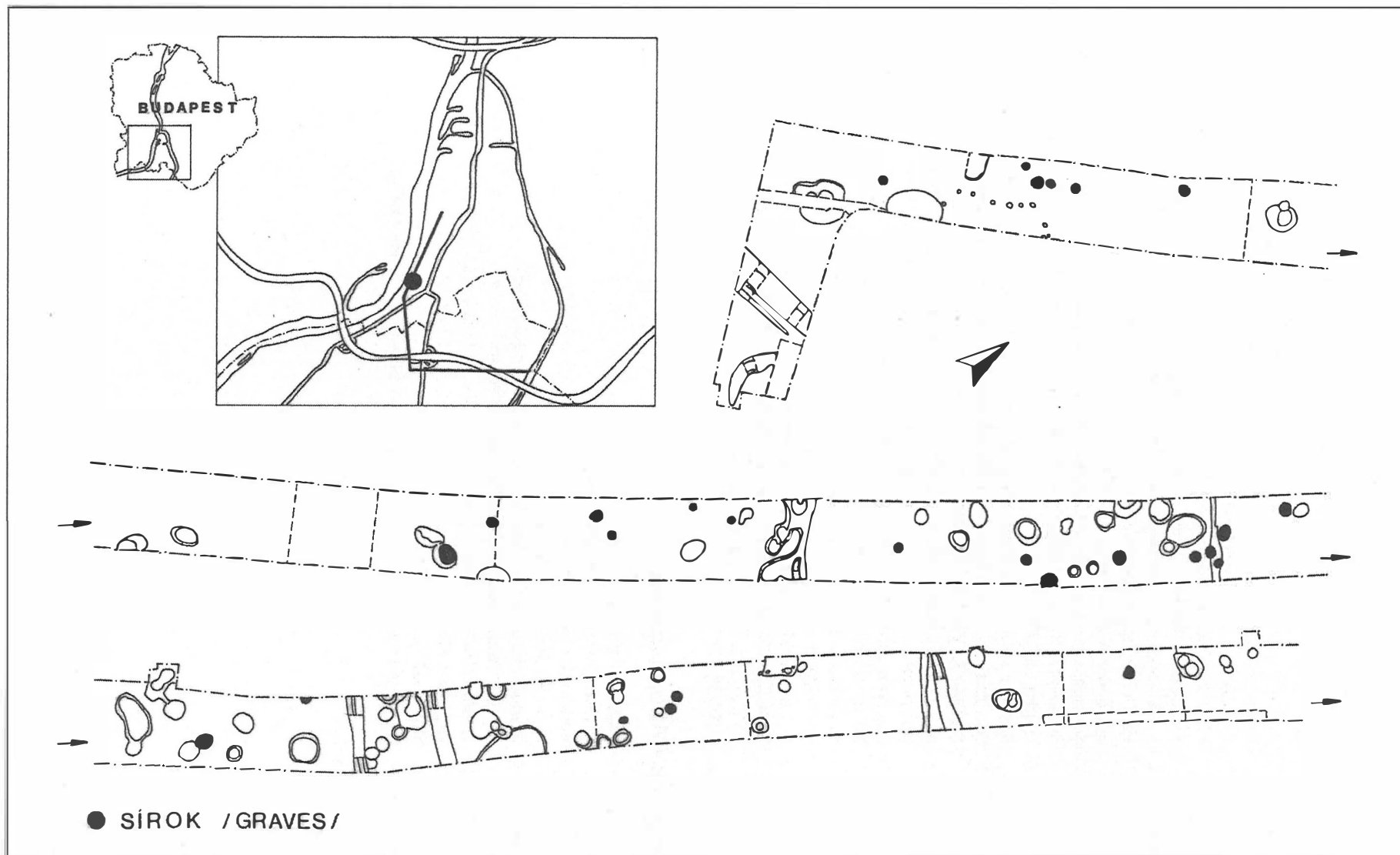
Irodalom • References

- BÓNA 1963 I. BÓNA: The cemeteries of the Nagyrév culture. *Alba Regia* I-II (1961–1962) 11–23.
 Cs. Sós 1961 Cs. Sós, Á.: Újabb avar kori leletek Csepel-szigetről. *ArchÉrt* 88 (1961) 32–51.
 CSALLÁNY 1956 D. CSALLÁNY: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. (1956) Budapest
 ECSEDY 1979 I. ECSEDY: Die Siedlung der Somogyvár-Vincovci Kultur bei Szava und einige fragen der Frühbronzezeit in Südpannonien. *JPMÉ* (1979) 97–136.
 ECSEDY 1988 ECSEDY I.: Ásatások Szigetcsép Tangazdaság lelőhelyen II. A kora bronzkori település leletei. *CommArchHung* (1988) 5–16.
 ENDRÓDI 1992 ENDRÓDI A.: A korabronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában. In: *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I*. BTM Műhely 5 (1992) 83–200.
 ENDRÓDI–GYULAI 1998–2000 A. ENDRÓDI–F. GYULAI: Hearths and other Finds of the Late Copper Age Baden Culture at Budapest – Csepel Island (Gynaecomorphic vessels, archaeobotanical remains). *ArchÉrt* 125 (1998–2000) 9–44.
 FETTICH 1926 N. FETTICH: Garnitures de forreaux du sabres du temps des Avars en Hongrie. *Arethuse* (1926) avril, 1–14.
 H. TÓTH–HORVÁTH 1992 E. H. TÓTH–A. HORVÁTH: Kunbábony das Grab eines Awarenkagans. (1992) 295.
 HÁJEK 1957 L. HÁJEK: Knoflíky Stredoevropské skupiny kultury Zvoncovitých Poháru. *PA XLVIII* 389–424.
 HARRISON 1980 J. HARRISON: *The Beaker Folk. Copper Age Archaeology in Western Europe*. (London 1980)
 KALICZ 1955 KALICZ N.: Adatok a harang alakú edények Budapest környéki elterjedéséhez. *FolArch VII* (1955) 46–60.
 KALICZ–SCHREIBER 1974 R. KALICZ–SCHREIBER: Die Probleme der Glockenbecherkultur in Ungarn. In: *Simposium Oberried* (1974) 184–214.
 KALICZ–SCHREIBER 1984 R. KALICZ–SCHREIBER: Komplex der Nagyrév-Kultur. Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. *Balceno-Pannonica* 22 (1984) 133–191.
 KALICZ–SCHREIBER 1991 KALICZ–SCHREIBER R.: A Somogyvár-Vinkovci kultúra dél-északi irányú közvetítő szerepe a kora bronzkorban. *BudRég XXVIII* (1991) 9–43.
 KALICZ–SCHREIBER 1997 KALICZ–SCHREIBER R.: Kora bronzkori temetkezések a Csepel-sziget keleti partján. *BudRég XXXI* (1997) 177–199.

- NAGY 1998A M. NAGY: Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest (1998) I-II. 213.
 NAGY 1998B NAGY M.: Ornamenta Avarica I. Az avar kori ornamentika geometrikus elemei. MFMÉ StudArch IV. (1998) 377–459.
 NAGY 1999 NAGY M.: Ornamenta Avarica II. A fonatornamentika. MFMÉ/ StudArch V. (1999) 279–316.
 OHRENBURGER 1956 A. J. OHRENBURGER: Zwei Gräber aus der Spätphase der Glockenbecherkultur in Deutschkreutz, B. H. Oberpullendorf, Bgld. ArchA (1956) 98–105.
 ONDRAČEK 1967 J. ONDRAČEK: Moravská Protoúnetická kultura. SIA XV-2 (1967) 389–446.
 PÉCSI 1958 PÉCSI M.: Budapest természeti képe (1958)
 SALAMON 1958 SALAMON Á.: Előzetes jelentés Bp. XXI. Csepel-Háros. RégFüz I (1958) 10–38.
 SANGMEISTER 1974 E. SANGMEISTER: Zwei Neufunde der Glockenbecherkultur in Baden-Württemberg. In ein Beitrag zur Klassifizierung der Armschutzplatten in Mitteleuropa. Fundberichte aus Baden-Württemberg 1. (1974) 104–112.
 SCHREIBER 1972 SCHREIBER R.: A kora bronzkor problémái Budapesten. ArchÉrt 99 (1972) 151–166.
 SCHREIBER 1973 SCHREIBER R.: A harangedények népe Budapesten. Emlékek Budapest Múltjából (Budapest 1973)
 SCHREIBER 1975 SCHREIBER R.: A tököli kora bronzkori temetők. ArchÉrt 102 (1975) 187–203.
 SCHREIBER 1984 SCHREIBER R.: A kora bronzkor időrendi kérdései Budapest környékén és a Tisza vidéken. BudRég XXVI (1984) 33–38.
 SCHREIBER 1986 SCHREIBER R.: Korai csontvázás sír a Csepel-szigeten. ArchÉrt 113 (1986) 68–96.
 SCHWEITZER 1992 SCHWEITZER F.: A Szigetszentmiklóstól északra húzódó M0 autópálya környezetében elhelyezkedő régészeti lelőhelyek geomorfológiai viszonyai. In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. BTM műhely 5 (1992) 9–15.
 SZATMÁRI 2000 I. SZATMÁRI: Bronze Age bone pendants in the Carpathian Basin. ActaArchHung 51 (1999/2000) 35–42.
 VIDA 1995 T. VIDA: Frühmittelalterliche Scheiben und kugelförmige Amulettkapseln zwischen Kaukasus, Kastilien und Picardie. BRGK Band 76 (1995) 219–290.
 VLADAR 1969 J. VLADAR: Prvé nálezy keramiky kultury zvoncovitych pohárov na Slovensku. SIA XVII-1 (1969) 97–118.

Rövidítés jegyzék • Abbreviations

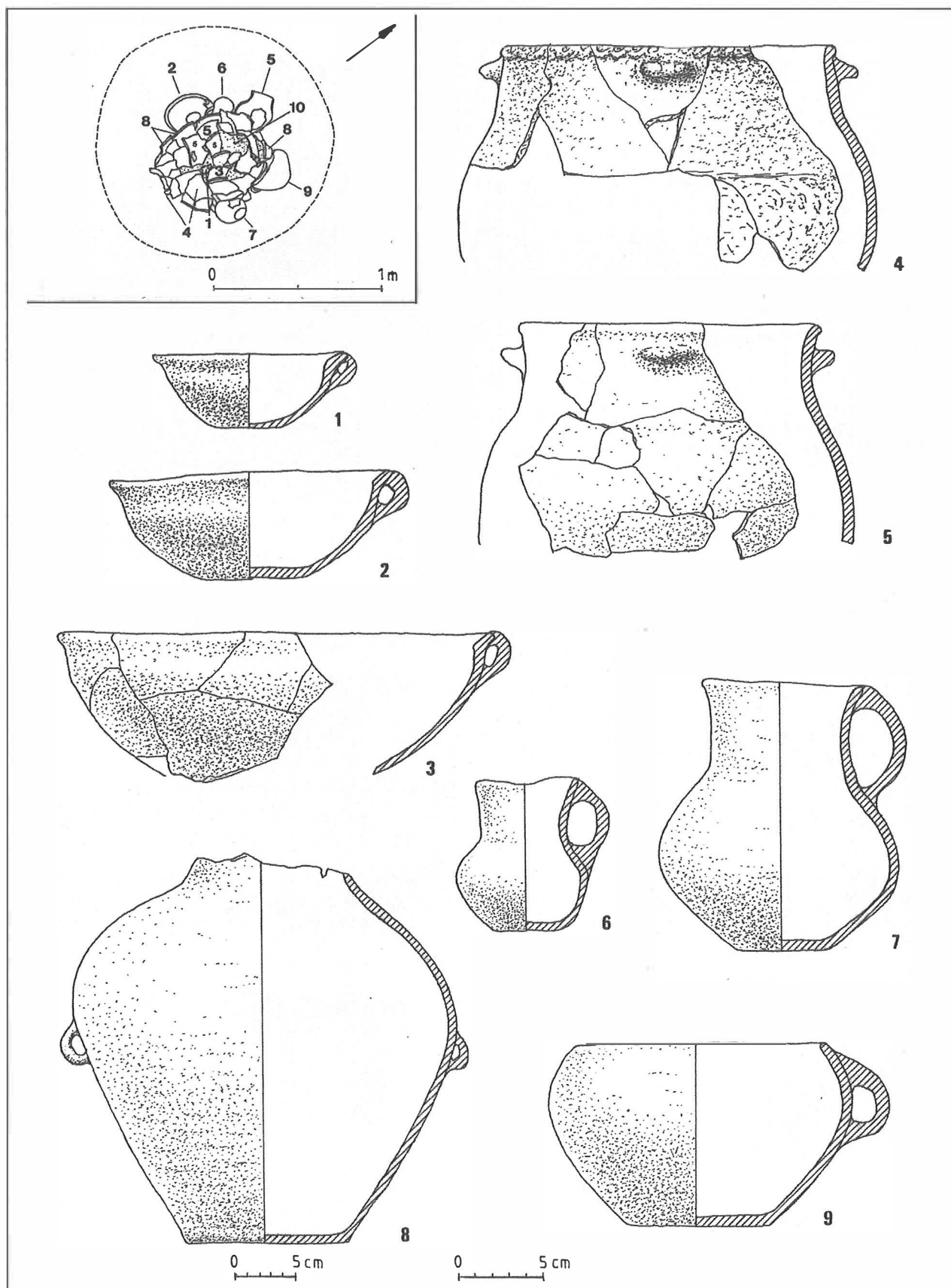
ArchA	Archaeologia Austriaca (Wien)
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission Mainz
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
MFMÉ/StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Studia Archaeologia (Szeged)
RégFüz	Régészeti Füzetek
SIA	Slovenská Archaeológia (Bratislava)
Symposion Oberried	Glockenbecher Symposion Oberried 1974 Bossum/Haarlem (1976)

1. kép: Budapest, Csepel-sziget, Csepel-Vízmű lelőhely. Ásatási helyszínrajz.

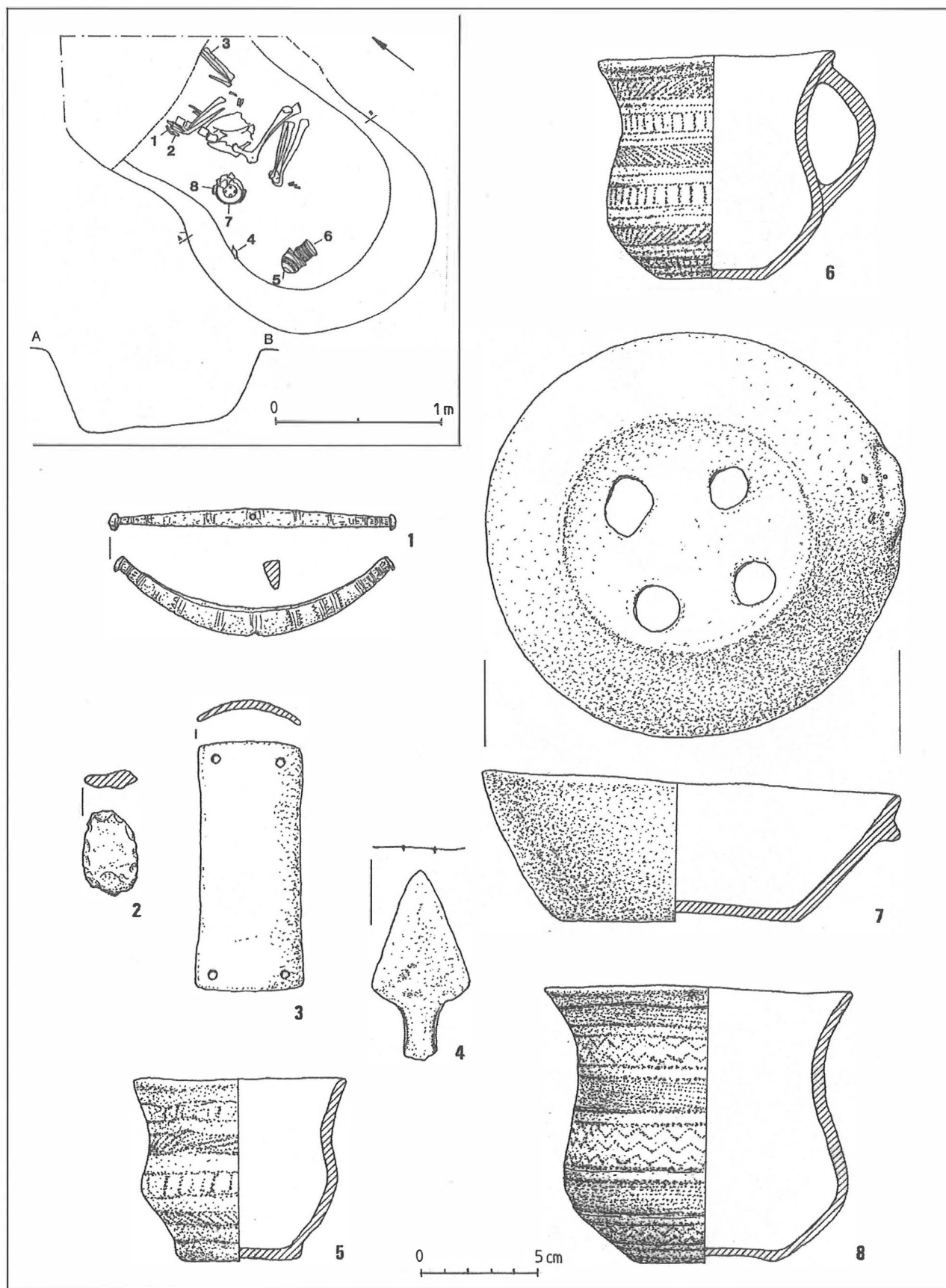
Fig. 1: Budapest, Csepel Island, Csepel-Vízmű site. Excavation plan.

(● Kora bronzkor, Early Bronze Age)

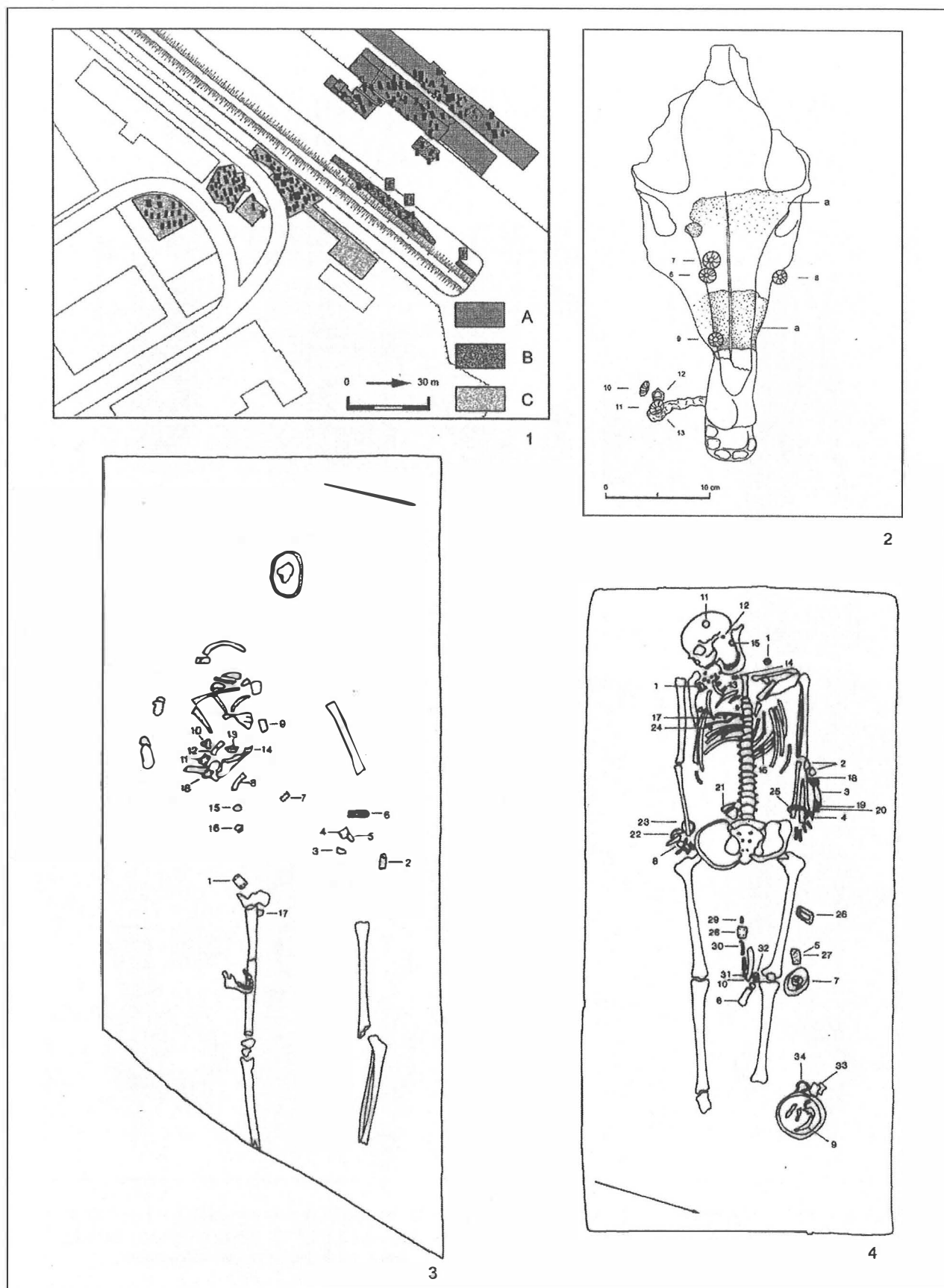
2. kép: Budapest, Csepel-Vízmű: A 46. számú, kora bronzkori hamvasztásos urnasír leletei

Fig. 2: Budapest, Csepel-Vízmű. Finds of the early Bronze Age urn grave no. 46.

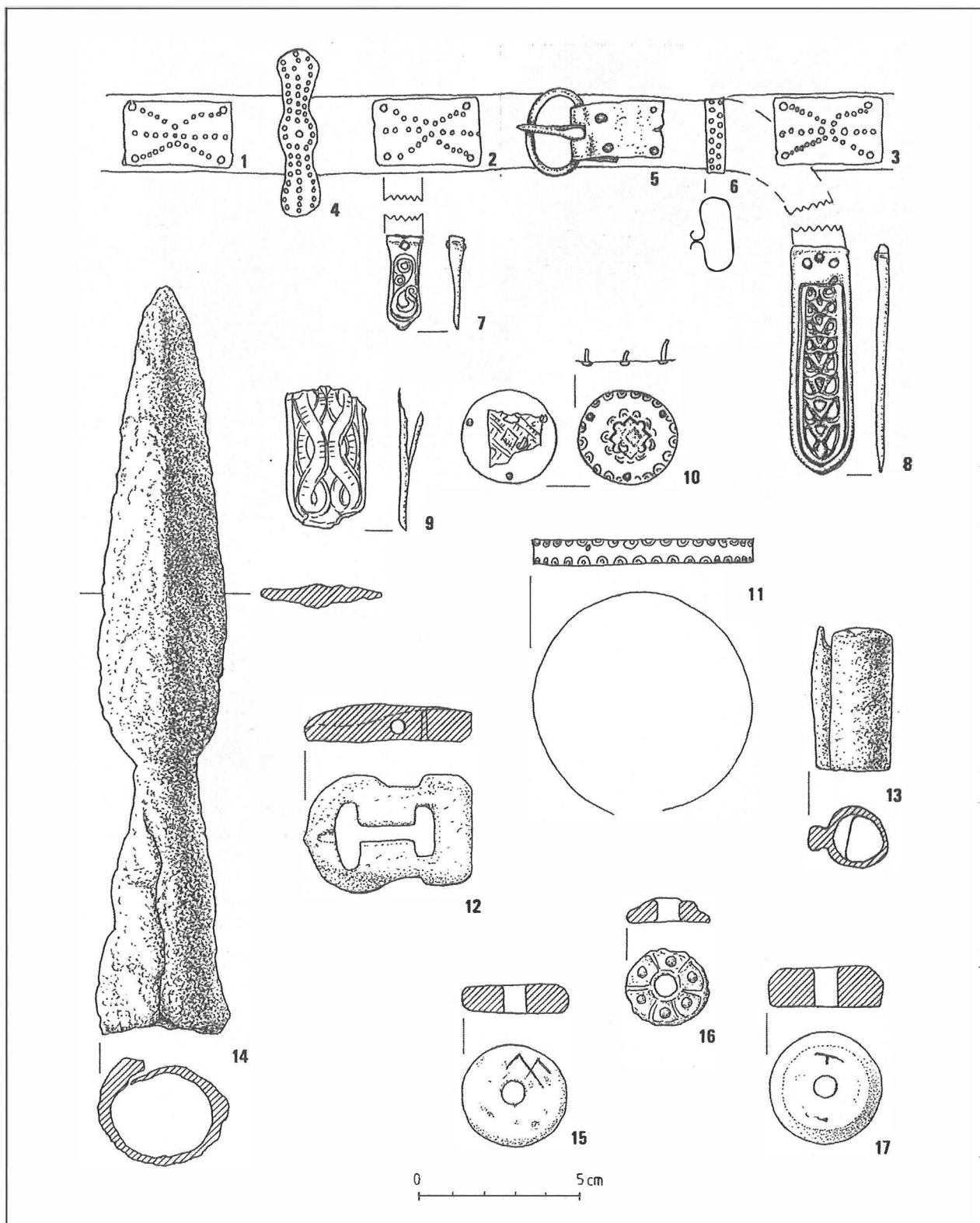
3. kép: Budapest, XXI. kerület, II. Rákóczi Ferenc út, kora bronzkori zsugorított csontvázak sír és leletei.

Fig. 3: Budapest, XXI., II. Rákóczi Ferenc road, early Bronze Age inhumation burial with a crouched skeleton and its finds.

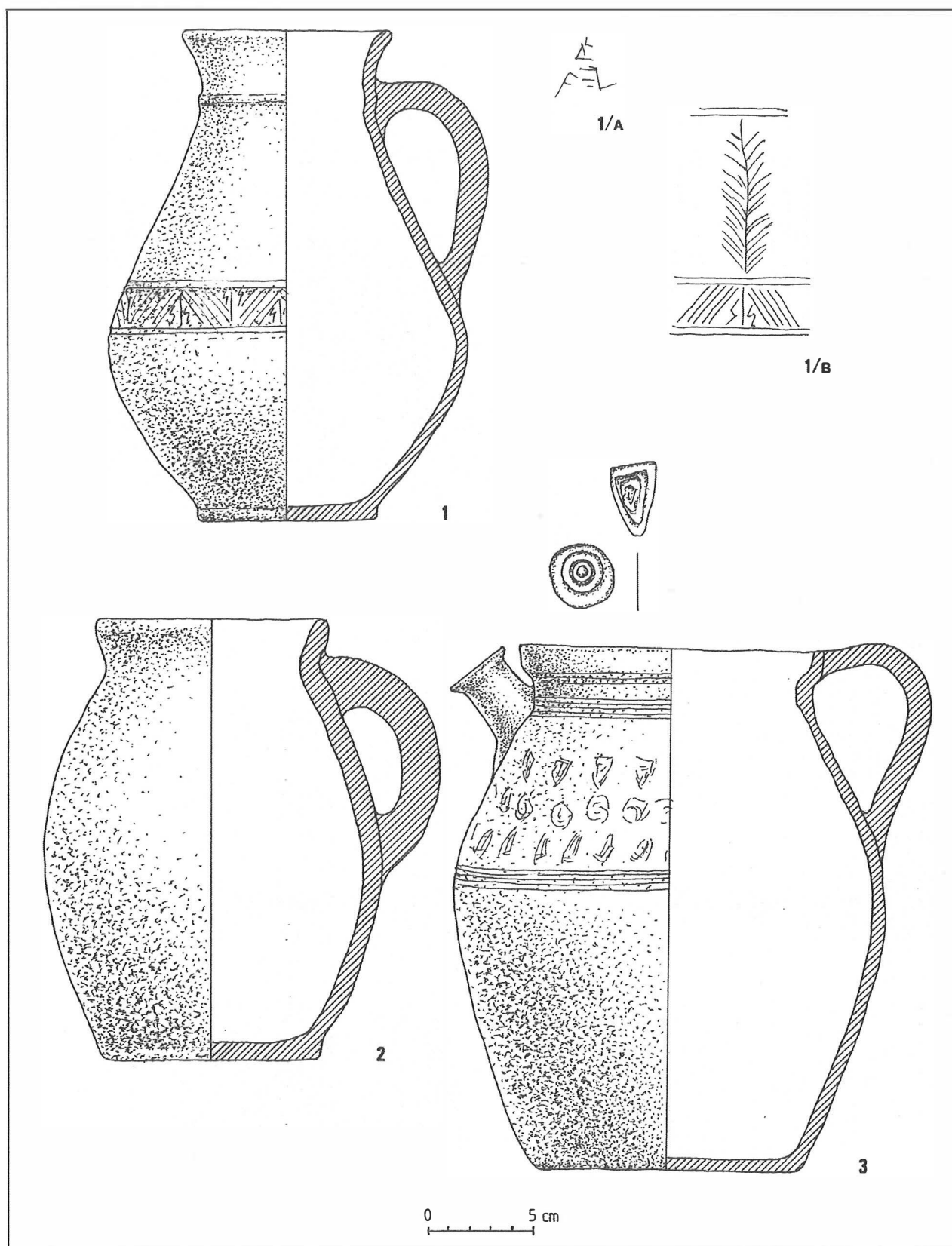
4. kép: 1. Ásatási helyszínrajz, 2. A 196. sír lókoponyája, 3. 204. sír, 4. 36. sír

Fig. 4: 1. Excavation plan, 2. Horse skull from grave no. 196, 3. Grave no. 204, 4. Grave no. 36

5. kép: 1–8. a 204. sír övgarnitúrája; 9–11. szíjvég töredéke és amulettkapszula veretei a 36. sírből; 12. A 205. sz. ló sír koponyáján talált veretek és elszíneződések; 13. vasszelece? a 158. sírből; 14. A 12. sírban talált vas lándzsacsúcs; 15., 17. tamgajeles kerámia orsókarikák a 37. és a 21. sírből; 16. A 38. sír ólom orsókarikája

Fig. 5: 1–8. Belt set from grave no. 204; 9–11. Fragment of the strap-end and mounts of the amulet capsule from grave no. 36; 12. Mounts and discolourations on the skull in the horse grave no. 205; 13. Iron casket? from grave no. 158; 14. Iron spearhead from grave no. 12; 15., 17. Ceramic spindle whorls with tamga marks from graves nos 37 and 21; 16. Lead spindle whorl from grave no. 38

6. kép: 1-1/B. A 195. sír besimított díszítésű korsója. 1/a. Feltételezett írásjelek a korsó nyakán. 2. agyagkorsó a 202. sírből. 3. Bepecsételt díszű kancsó a 32. sírből.

Fig. 6: 1-1/B. Jug with smoothed-in ornament from grave no. 195. 1/a. Alleged letters on the neck of the jug, 2. Clay jug from grave no. 202. 3. Jug with stamped ornament from grave no. 32.

Csányi Marietta – Cseh János – Tárnoki Judit
**Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-
 dűlő: kora bronzkori áldozati gödör
 és kora vaskori épület**

A 4. számú főközlekedési út Törökszentmiklós várost elkerülő szakasza nyomvonalának megelőző feltárására 1999-ben és 2000-ben került sor. A feltárást a szolnoki Damjanich János Múzeum régészei végezték, az ásatást Csányi Marietta vezette.

1999-ben az elkerülő szakasz 113–114 km szelvényébe eső nyomvonalán folytattunk feltárást. Ez a terület közigazgatásilag Tiszapüspöki határába tartozik, a dűlő Karancs-Háromág nevet viseli (EOV hosszúság 750-751 és szélesség 205-206 között). (1. kép 1.)

A Karancs-Háromág Törökszentmiklóstól ÉK-re, Tiszapüspökitől DNy-ra található, közvetlenül a két település határán, az Alatkai oldal nevű határrészben. Itt húzódik a Tisza törökszentmiklósi öblözetének magaspartja, amely K-Ny irányú, az ártérből 4–5 m-re emelkedik ki. A magaspart látványosan, háromszög alakú földnyelvet alkotva emelkedik az ártér fölé, amely háromszög csúcsa felé enyhén emelkedik. A part legmagasabb pontján néhány épületből álló, lakatlan tanya található. A terület mezőgazdasági művelés alatt áll.

A 4. sz. út vonala a magasparttal párhuzamosan, majdnem pontosan K-Ny irányban fut, de nem közvetlenül a part szélén, hanem attól mintegy 50–80 m-re beljebb, délebbre. A terület jól ismert újkőkori lelőhely, mind a szolnoki múzeum, mind a Törökszentmiklósi Helytörténeti Gyűjtemény őríz innen leleteket.

A feltárást csupán a nyomvonalban végezhetjük, így már kezdettől sejtettük, hogy nem a település magjában (mely valószínűleg a partélen és a tanya alatt található), hanem csak annak szélén fogunk dolgozni.

Az ásatás során 3 700 m²-t tártunk fel, ahol összesen 175 objektum került napvilágra. Csupán egyetlen olyan objektumot találtunk, amely nem őskori volt, egy valószínűleg gepida, félig földbe mélyített épületet, a többi értékelhető objektum mind őskori volt, annak különböző időszakából. (1. kép 2.)

Összesen 68 objektum tartozott a Körös-kultúra időszakába. Az egész felszínen előfordultak, de igazán sűrűn csak a feltárt terület K-i felében, a part magasabban fekvő részein voltak. Az objektumok közül 48 volt gödör, valamint sütőkemencék és árkok tartoztak a telephez.

Felszínünkön összesen 16 csontvázas temetkezés került elő ebből az időszakból.

Általánosságban elmondható, hogy a gödrök a Körös kultúra szokásos leletgazdagsághoz képest jóval kevesebb anyagot tartalmaztak, és még ennél is kevesebb – szinte semmi – állatcsontot.

A felületen, annak is elsősorban a K-i felében az Alföldi Vonaldíszes Kerámia és a Tisza kultúra 11 objek-

**Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-
 dűlő: A sacrificial pit from the early
 Bronze Age and a building from the
 early Iron Age**

Marietta Csányi – János Cseh – Judit Tárnoki

In 1999 and 2000, excavations were conducted along the track of the projected section of national road no. 4 circumventing the town of Törökszentmiklós. The excavations were carried out by the archaeologists of the Damjanich János Museum of Szolnok, Marietta Csányi was in charge of the operations.

In 1999, the track section of the circumventing road between 113 and 114 km was unearthed. This area legally belongs to Tiszapüspöki, and is called Karancs-Háromág. (EOV length 750-751 and width between 205-206). (Fig. 1. 1)

Karancs-Háromág is located in the field called Alatkai NE of Törökszentmiklós and SW of Tiszapüspöki, on the boundary between the two villages. This is where the high bank of the Törökszentmiklós bend of the Tisza can be found. The E-W directed triangular high bank spectacularly rises 4-5 m over the floodplain with a slight upward slope toward the tip. A few buildings of a small, uninhabited farm stand on the highest point of the high bank. The whole area is used for agricultural cultivation.

Road no. 4 runs parallelly to the high bank nearly exactly in an E-W direction not on the bank itself but about 50-80 m farther toward south. The area is a well-known Neolithic site, the finds collected here can be found in the collections of the Szolnok Museum and the Local History Collection of Törökszentmiklós.

We could carry out excavations only in the track of the road, so we had not expected to find the centre of the site (which probably lies along the brim of the bank and under the farm), only its edge.

The excavations unearthed 175 features on 3700 m². There was only one feature that was not Prehistoric, a half sunken building probably made by the Gepids. All the other features came from various Prehistoric periods. (Fig. 1. 2)

Altogether 68 features came from the time of the Körös culture. They were scattered all over the surface, and became denser only in the eastern part of the unearthed area, on the higher terrain of the bank. Forty-eight of the features were pits, the rest were baking ovens and ditches. Altogether 16 inhumation graves were unearthed on the excavated surface from this period. It could be observed, in general, that the pits contained much less material than usually expected in a Körös environment, and animal bones were even scarcer.

Eleven features of the Alföld Linear Pottery and the Tisza culture were found on the surface, especially in the eastern part. A pit and a more than 4 m deep well

tuma került elő. Az AVK időszakra biztosan egy gödör és egy 4 m-nél is mélyebb kút keltezhető. A Tisza kultúra időszakából négy nagyméretű gödör és egy földbe mélyedő, szerkezet és tapasztott padló nélküli, átégett omladékkal jelzett épület maradványa került elő.

A felületen szétszórva összesen 18 rézkori objektum került elő. A korai időszakból biztosan keltezhető volt négy tiszapolgári gödör és egy zsugorított, edénymelékletes sír. Az objektumok többsége – összesen 9 gödör – a Hunyadihalmi-csoport időszakába tartozott.

49 objektum datálható a bronzkorra, közülük 9 gödör pontos korát a helyszínen nem lehetett eldönteni. 11 gödör biztosan a kora bronzkori Makó kultúrára keltezhető. A gödrök a felszín két átellenes végében, kisebb csoportosulásban fordultak elő. A 133. számú, kiemelkedő jelentőségű gödröt a későbbiekben részletesen bemutatjuk.

A 28 késő bronzkori objektum valószínűleg egy időhorizontból származik, a Gáva-kultúrát közvetlenül megelőző időszakból, az egész felszínen szétszórva jelentkeztek. Az objektumok többsége gödör volt, de ide sorolható egy földbe mélyített, négyszögletes házalap, valamint egy cölöpszerkezetes épület is.

Mindössze három vaskori objektum került elő, egy magányos lótemetkezés, szájában vaszablával és két kerék alaprajzú, földbe mélyített épületalap, melyek egyike a későbbiekben részletesen bemutatjuk.

A két közlésre kiválasztott objektum a gazdag lelőhely viszonylag kis és emiatt a korlátozott terjedelemben is jól körülhatárolható egésze.

Kora bronzkori áldozati gödör –

133. objektum

A lehumuszott, megnyesett felszínen ovális, 150 × 80 cm-es foltként jelentkezett, lefelé 80 × 60 cm-re szűkülő gödör volt. Betöltése egységesen barna, közepesen kötött föld, rétegződés nélkül, illetve a rétegződést maguk a leletek jelentették.

A kezdetben nem sokat ígérő kisméretű gödörből már a felső 20–30 cm-es betöltésből szokatlanul nagy mennyiségű leletanyag került elő. 40 cm mélységben tűntek elő az első épek látszó edények, ettől kezdődően a leleteket szintenként elkülönítve dokumentáltuk és szedtük fel. Ilyen módon a gödör jelentkezésétől számítva összesen négy leletszintet lehetett külön választani, melyek más-más (S-sel jelölt) sztratigráfiai számmal szerepelnek.

1. leletszint (S-210)

A jelentkezéstől 40 cm mélységig. A leletek (kerámia, kevés állatcsont) gödrön belüli helyzetében semmilyen rendszert nem lehetett felfedezni. Az előkerült kerámia többsége össze nem illő töredékekből állt. A közlésre kiválasztott két hiányos edénnyel és a két töredékkel együtt összesen 12–13 edény darabjait találtuk e kis, kb. 0,25 m³ térfogatú helyen összezsúfolva. Az edények

can certainly be affiliated to the ALP period. Four large pits and the remains of a building without a sunken structure and a plastered floor were found from the Tisza culture, the latter indicated by burnt demolition debris.

Altogether 18 Copper Age features were found scattered on the surface. Four pits of the Tiszapolgár culture and a grave with a crouched skeleton and pottery grave-goods could be dated from the early period. Most of the features, altogether 9 pits, came from the time of the Hunyadihalom group.

Forty-nine features could be dated from the Bronze Age, the exact date of 9 pits could not be decided. Eleven pits could certainly be dated from the Makó culture of the early Bronze Age. The pits were found in smaller clusters in the two opposite ends of the surface. Pit no. 133 was of special importance, it will later be described in details.

The 28 late Bronze Age features, found scattered all over the surface, probably came from the same horizon, the period just preceding the Gáva culture. Most of the features were pits. Besides a sunken quadrangular base of a house and a post-structure house can be grouped here.

Only three features came from the Iron Age: a single horse burial with the iron bit in the mouth, and two round sunken house bases, one of which will later be described in details.

The two features chosen for publication are relatively small units and can fairly completely be described within the limited space.

Early Bronze Age sacrificial pit – feature no. 133.

An oval, 150 × 80 cm large discolouration appeared on the surface from which the humus had been scraped off. It turned out to be a pit, which downwards narrowed to a size of 80 × 60 cm. The filling was a uniform brown, medium compact soil without stratification, or rather with a stratification indicated by the finds.

The small pit, which did not seem promising, yielded an especially large number of finds already in the upper 20–30 cm of the filling. The first more-or-less entire vessels appeared in the depth of 40 cm, and from here downwards the finds were registered and cleared in separate levels. With this method, altogether four find levels could be separated from the appearance of the pit, which were marked by individual stratigraphic numbers (after the letter S).

Find level 1 (S-210)

From the appearance to the depth of 40 cm. No system could be found in the distribution of the finds (sherds, some animal bones) within the pit. Most of the sherds could not be refitted. Together with the two incomplete vessels and the two fragments chosen for publication, the remains of 12–13 vessels were found crammed in

többsége a nagyobb méretű tárolóedények ill. fazekak kategóriájába tartozott, ezen kívül néhány tál, egy különleges kis tálka, egy csupor, egy bögre és egy kőbalta töredéke alkotta a leletegyüttest.

Bögre. Bikónikus, lekerekített törésvonalú bögre alsó része (nyaka, pereme hiányzik). A vállon szalagfülszalkja. Sötétszürke-világosbarna foltos. Töredékes m.: 4,8 cm, fá.: 4,9 cm. (3. kép 1.)¹

Tálka. Kis, lapos tálka, vízszintesen kihajló peremén fogószerű nyúlvány. Simított felületű. Sötétszürke-barna foltos. M.: 1,7 cm, szá.: 9,2 cm. (3. kép 2.)

Tálak. Nagyméretű, fordított csanakakúp alakú, ívelt falú, kívül-belül profilált peremű mély tál töredéke. Vállvonalán vízszintes állású bütyök. Kívül durva felületű, belül enyhén fényezett. Világosbarna. Szá.: kb. 30 cm. (3. kép 3.) Kívül-belül profilált peremű, vállvonala éles, bordaszerűen megvastagodik. Igen durva, sötétszürke foltos. Szá.: kb. 30 cm. (3. kép 8.)

Belső díszes tál. Kis töredék. A perem mentén körbefutó kettős bekarcolás, ahhoz finoman bekarcolt, rácsmin-tával kitöltött háromszög-motívum csatlakozik. Nyomokban mészbetét. SZÁ.: kb. 18 cm. (3. kép 4.)

Belső díszes tál. Kis töredék. A perem mentén körbefutó mély karcolásból kiindulva bekarcolt háromszög-motívum, vonalakkal sugarasan kitöltve. A díszítésben nyomokban mészbetét. Szá.: kb. 24 cm. (3. kép 5.)

Fazék. Tölcséres nyakú, kihajló peremű, a nyakban két széles szalagfül. A vállvonaltól felfelé fényezett, alatta durva, rücskös felületű. Világosbarna, jó minőségűre kiégetett. Szá.: kb. 22 cm. (3. kép 7.)

2. leletszint (S-214) (2. kép 1.)

40–45 cm mélységben szétterített, minden rendszer nélkül egymás mellé helyezett hiányos, csaknem ép edények, edénytöredékek, szájjal lefelé borított talpas, belső díszes tál, kevés állatcsont. A leletek négy edénytípust képviselnek (tál, fazék, csupor, belső díszes tál), melyek között a tálak különböző fajtái vannak többségben. Az edények számát a rajzon is bemutatott darabokkal együtt 8–10 darabra becsüljük. (A rajzon látható számok egy-egy edényt, jellegzetes töredéket vagy éppen egy edénytöredék-csoportosulást jeleznek.)

Belső díszes tál. Alacsony, tömör talpgyűrűn álló tál kb. 2/3-ad része. Belső díszítése: két párhuzamos, a perem mentén körbefutó bekarcoláshoz 2-2 egymással szemben álló, eltérő mintájú mező csatlakozik. A mezők mintája:

– 2 párhuzamos vonallal határolt szögletes mezőben 2-2 vonallal határolt sávok, bennük finoman bevonalkázott háromszögminták.

– ívelt, bekarcolt vonalakkal határolt sávokban finom, fésűszerű, szakaszosan bekarcolt vonalkötegek,

the small space of about 0.25 m³. Most of the vessels were large storage jars or pots, and some bowls, a strange little bowl, a mug, a cup and the fragment of a stone axe completed the assemblage.

Cup. The lower part of a biconical vessels with rounded carination (the neck and the rim are missing). The butt of the band handle can be seen on the shoulder. It shows dark grey - light brown spots. Fragmentary H: 4.8 cm, BD: 4.9 cm. (Fig. 3. 1)¹

Small bowl. A small, flat bowl with a lug-handle-shaped protrusion on the horizontally outverted rim. The smoothed surfaces show dark grey - brown spots. H: 1.7 cm, MD: 9.2 cm. (Fig. 3. 2)

Bowls. The fragment of a large, inverted truncated-cone-shaped deep bowl. The walls are arched, the rim is profiled both inside and out. There is a horizontal knob on the shoulder. The exterior surface is coarse, the interior is slightly polished. Light grey. MD: ca. 30 cm. (Fig. 3. 3). A fragment with the rim profiled both inside and out, the shoulder line is sharp and thick as a rib. The surface is very coarse showing dark grey spots. MD: ca. 30 cm (Fig. 3. 8).

The small fragment of a bowl with ornamented interior. A double incision runs round along the rim and a finely incised triangle motive filled in with a lattice pattern is attached to it. Traces of encrustation can be observed. MD: ca. 18 cm. (Fig. 3. 4)

The small fragment of a bowl with ornamented interior. An incised triangle motive filled in with radial lines starts from the deep incision running around along the rim. The traces of encrustation can be seen in the ornaments. MD: 24 cm. (Fig. 3. 5)

Pot. It has a funnel-shaped neck, an outverted rim and two wide band handles on the neck. It is polished from the shoulder line up, while under it the surface is coarse and scabrous. It is light brown, finely baked. MD: ca. 22 cm. (Fig. 3. 7)

Find level 2 (S-214) (Fig. 2. 1)

Incomplete, nearly entire vessels were laid out side by side without any pattern in the depth of 40-45 cm, fragments of vessels, a pedestalled bowl with interior ornamentation turned upside down, some animal bones were found. The finds represent four vessel types (bowls, pots, mugs, bowls with interior ornamentation), where bowl types dominate. The number of the vessels, together with the items in the drawing, is estimated to 8-10 items. (The numbers in the drawing indicate individual vessels, characteristic fragments or a cluster of sherds.)

Bowl with interior ornamentation. The approximately 2/3 of a low bowl standing on a solid foot-ring. Interior ornamentation: each two facing fields of dif-

1 A leletek leírásánál használt rövidítések: m. = magasság, szá. = szájméret, fá. = fenékméret, há. = hasátméret. A töredékek esetében az egyes méretek kiszékesztettek, ezért hozzávetőlegesek; „kb.” jelöléssel adjuk meg.

1 Abbreviations used at the descriptions: H = height, MD = mouth diameter, BD = bottom diameter, ByD = belly diameter. In the case of fragments, the measurements are calculated and these estimated values are preceded by “ca.”.

mészbetét nyomaival. A díszítés finom, a felület durva. M.: 3,9 cm, szá.: kb. 13 cm, fá.: 4,2 cm. (3. kép 6.)

Belső díszes tál. Egyenesre levágott peremén V alakú bevésés-sor. A perem mentén körbefutó, tűzdelt technikával készült vonaldísz, melyhez belül 2-2 bevéssett vonalakkal határolt sávokban mélyen bekarcolt hal-szálla-minta csatlakozik, mészbetét nyomaival. Szá.: kb. 19 cm. (4. kép 2.)

Tál. Öblös, mély, zömök, rövid függőleges nyakú. A peremből kiinduló, vállon ülő szalagfűl. Igen durva felületű, belül kissé elsimított. Hiányos. Sötétszürke-világosbarna foltos. M.: 8,7 cm, szá.: 13,7 cm, fá.: 9,5 cm. (4. kép 1.)

Tál. Fordított csonkakúp alakú, egyenes peremű, igen durva megmunkálású, kívül-belül durva felületű tál. Világosbarna-szürke foltos. M.: 6,5 cm, szá.: 18 cm, fá.: 9,8 cm. (4. kép 3.)

Fazék vagy nagyobb csupor. Töredék. Függőleges nyakú, vékony falú, gömbtestű, vállán bajuszdísz. Durva felületű, belül simított. Sötétszürke, vöröses foltokkal. Há.: kb. 30–32 cm. (4. kép 5.)

3. leletszint (S-238) (2. kép 2.)

A fenti réteg alatt, 50–55 cm mélységben jelentkezett. Kevés állatsont és edénytöredékek kerültek egymás mellé a gödörnek ezen mélyebb rétegében. Mennyiségét tekintve az előző anyaghoz képest kevesebb, típusainak változatossága szegényesebb. A fazék ill. csupor a vezető edényforma, egyetlen táltöredék kivételével szinte kizárólagos. A töredékek a becslések szerint 6–8 edényből származnak.

Fazék. Töredék. Kissé ívelt nyakú, alig kihajló peremű, vékonyfalú. A vállon kis kerek bütyök. Felülete kívül-belül durván elsimított. Sötétszürke-világosbarna foltos. Szá.: kb. 15 cm. (5. kép 3.)

Fazék (vagy csupor). Töredék. Rövid, tölcséres nyakú, gömbtestű, kisméretű, pereme kissé megvastagodó. Vékonyfalú, durva felületű, belül valamivel simább. Díszítetlen. Barnásszürke. Szá.: kb. 11 cm. (5. kép 2.)

Fazék. Töredék. Kihajló peremű, tojástartű fazék részlete. Váltól lefelé különböző irányú seprűdísz. A vállon ujjbenyomkodással tagolt bütyökdísz. Váltól felfelé fényezett. Belül simított-fényezett. Fekete-világosbarna foltos. M.: kb. 18 cm, szá.: kb. 15 cm. (4. kép 4.)

Csupor (vagy fazék). Töredék. Kihajló peremű, kónikus, megvastagodó nyakú csupor kb. 2/3 profilja. Peremből kiinduló, vállon ülő széles szalagfűl. A vállon kis hegyes bütyök. Vörössárga-sötétszürke foltos. Szá.: kb. 13 cm. (4. kép 7.)

4. leletszint (S-336) (2. kép 3.)

70 cm mélységben kb. 9–10 edényből származó töredékek sorakoztak egymás mellett. Az edények többségét a nagyméretű tárolóedények tették ki, ezen kívül egy táltöredék és egy igen finom megmunkálású, bikónikus testű kancsó is előkerült valamint egy belső díszes tál.

ferent patterns adjoin the two parallel incisions running along the rim. The patterns in the fields are the following:

– Stripes of finely hatched triangles bordered by each two lines within a rectangular field flanked by two parallel lines.

– Finely incised comb-shaped bunches of lines divided into sections and bearing the traces of encrustation placed within arched stripes bordered by incised lines. The ornamentation is fine, the surface is coarse. H: 3.9 cm, MD: ca. 13 cm, BD: 4.2 cm. (Fig. 3. 6)

Bowl with interior ornamentation. There is a row of incised V-shaped patterns on the straight-cut rim. A linear ornament made with stabbing technique runs round along the rim, and a deeply incised herring-bone pattern, with traces of encrustation, adjoins it within stripes bordered by each two incised lines. MD: ca. 19 cm. (Fig. 4. 2)

Bowl. It is bulging, stocky with a short vertical neck. The band handle starts from the rim and rests on the shoulder. The surface is very coarse, somewhat smoothed inside. It is incomplete. It shows dark grey and light brown spots. H: 8.7 cm, MD: 13.7 cm, BD: 9.5 cm (Fig. 4. 1).

Bowl. It is inverted truncated-cone-shaped with a straight rim. It is very roughly finished, the surfaces are coarse both inside and out. It shows light brown and grey spots. H: 6.5 cm, MD: 18 cm, BD: 9.8 cm. (Fig. 4. 3)

A pot or a larger mug. Fragment. The neck is vertical, the walls are thin, the body is globular and there is a moustache ornament on the shoulder. The surface is coarse, the interior is smoothed. It is dark grey with reddish spots. ByD: ca. 30–32 cm. (Fig. 4. 5)

Find level 3 (S-238) (Fig. 2. 2)

It appeared in the depth of 50–55 cm under the above layer. Some animal bones and sherds lay side by side in this deeper layer of the pit. The assemblage is quantitatively smaller than the previous one, while the type variety is richer. Pots and mugs dominate, and only a bowl fragment belonged to another type. The fragments were estimated to have come from 6–8 vessels.

Pot. Fragment. The neck is slightly arched, the rim is somewhat everted, the wall is thin. There is a small round knob on the shoulder. The surfaces are roughly smoothed both inside and out. It shows dark grey and light brown spots. MD: ca. 15 cm. (Fig. 5. 3)

Pot (or mug) Fragment. The small vessel has a short, funnel-shaped neck, a globular body and a slightly thickening rim. The wall is thin, the surface is coarse, the interior surface is somewhat smoother. Undecorated. Brownish grey. MD: ca. 11 cm. (Fig. 5. 2)

Pot. Fragment. The fragment of an ovoid pot with an everted rim. The body was decorated from the shoulder downward by brooming in varying directions. There is a knob on the shoulder segmented by finger impressions. It is polished from the shoulder downward. The

Belső díszes tál. Töredék. A peremmel párhuzamos kettős illetve a középről sugarasan kifutó vonalakból álló bevéselt rácsminta díszíti. A rács négyszögeiben két sorban V-motívum. Mészbetét nyomai látszódnak. Kívül simított, enyhén fényezett. Barna-szürke foltos. Szá.: kb. 25 cm. (4. kép 6.)

Kancsó. Bikónikus testű edény – talán füles kancsó – alsó negyedrésze. Válla domború. Finom kivitellű, kívül simított, vállán fényezett, belül simított felületű. Sötétszürke, vörösbarna foltos. Há.: kb. 26 cm, fá.: kb. 13 cm. (5. kép 1.)

Az ismertetett gödör kerámiaanyaga a kora bronzkori Makó kultúrába sorolható. A hengeres vagy tölcséres nyakú fazekak, a durva, csonkakúpos vagy mély öblös tálak a Makó kultúra jellegzetes típusai, mely datálást az elmaradhatatlan belső díszes tálak csak megerősítik. A seprűdész, a felület szándékos durvítása, a plasztikus bajusz-motívum általános kora bronzkori stílusjegyek, így a Makó-kerámiának is fontos kísérő jelenségei.² A lelőhelyen összesen 11 hasonló korú objektum került elő, mely a kultúra elterjedésének más területein is jellemző gyér megtelepedésre utal.³

Az objektumok közül a szóban forgó 133. sz. éppen olyan átlagos leleteket tartalmazott, mint az összes többi, áldozati gödörként való interpretálását azonban néhány fontos körülmény támasztja alá. Jelen anyagközlésnek nem célja, hogy az áldozati gödrökkel kapcsolatos gazdag szakirodalmat idézze, csupán a lelőhelyünkön tapasztalt tényeket fogjuk vallatónak. Egy közönséges szemetsegödörbe általában véletlenszerűen kerülnek bele az eltörött edények, a lerágott csontok, összefüggő szintet legfeljebb csak a gödör alján észlelhetünk. A több rétegben lerakott edénytöredékek, csontok esetünkben szándékosságot sugallnak, s valamilyen különös indítékot az edények – töredékességük miatt – hulladék-jellege ellenére is. A gödörben ugyanis egyetlen ép edényt sem találtunk. Még a kiemelés előtt épnek látszó edények is egytől egyig hiányosak voltak. A kerámia minősége hihetetlenül rossz volt⁴, néhány kivételtől eltekintve annyira, hogy az a mindennapos használat valószínűségét is kétségessé teszi. Beletettek tehát a gödörbe, gondosan rétegelve, negyed kőbaltát, fél edényt, csorba tálat, fazék-oldalakat, peremeket, aljakat és temérdek összetört, talán soha nem használt, de többé már bizonyosan nem használható töredéket. Meg sem kíséreljük megfejtetni e látszólag értelmetlen cselekedet mozgatórugóit, a tények felsorolásával csupán a történetek vélet-

interior is smoothed and polished. It shows black and light brown spots. H: ca. 18 cm, MD: ca. 15 cm. (Fig. 4. 4)

Mug (or pot). Fragment. About the 2/3 of the profile of a conical mug with an outverted rim and a thickening neck. The broad band handle starts from the rim and rests on the shoulder. There is a small pointed knob on the shoulder. It shows reddish yellow and dark grey spots. MD: ca. 13 cm. (Fig. 4. 7)

Find level 4 (S-330) (Fig. 2. 3)

Fragments from about 9-10 vessels lay side by side in the depth of 70 cm. Most of the vessels were large storage jars, and, beside them, there were a bowl fragment, a very finely elaborated biconical jug and a bowl with interior ornamentation.

Bowl with interior ornamentation. Fragment. The ornament consists of an incised lattice pattern composed of double lines parallel to the rim and radial lines starting from the centre. The squares of the lattice pattern are filled in with V motives in two rows. The traces of encrustation can be observed. The exterior is smoothed and slightly polished. It shows brown and grey spots. MD: ca. 25 cm. (Fig. 4. 6)

Jug. The lower quarter of a biconical vessel, perhaps a handled jug. The shoulder is convex. It is finely executed, the exterior is smoothed, the shoulder is polished. The interior surface is smoothed. It is dark grey with reddish brown spots. ByD: ca. 26 cm, BD: ca. 13 cm. (Fig. 5. 1)

The pottery material of the above described pit can be affiliated to the Early Bronze Age Makó culture. Pots with cylindrical or funnel-shaped necks, coarse truncated-cone-shaped or deep and bulging bowls are characteristic types of the Makó culture, and the dating is reinforced by the indispensable bowls with interior ornamentation. Broomed ornament, the intentional coarsening of the surface, the plastic moustache motive are common stylistic traits of the Early Bronze Age and important general elements of the Makó ceramics.² Altogether 11 features of the same age were found in the site, which implies a scarce settlement pattern characteristic in other areas of the occupation territory of the culture as well.³

Similarly to all the features, feature no. 133 contained commonly occurring finds, some important factors, however, justify its interpretation as a sacrificial pit. It is not the purpose of the present description to cite the rich technical literature on sacrificial pits, we shall discuss only the facts learned in this site. The broken vessels and gnawed bones are thrown in a random order into a common refuse pit and a coherent layer can be observed only

2 KALICZ 1968, CXXVI; KOÓS 1999, 3–16. kép; KULCSÁR 1999 4–5. tábla; SZATHMÁRI 1999, T. I–XVIII.; DANI 2001, II–III. t. CSÁNYI 1996, I–XIV. t. A hivatkozott irodalom természetesen nem teljes, csak tájékoztató jellegű.

3 CSÁNYI 1996, 52–53.

4 Az edények számának becslése és a kerámia minőségére vonatkozó megállapítások Horváth Mária restaurátortól származnak.

2 KALICZ 1968, CXXVI; KOÓS 1999, fig. 3–16; KULCSÁR 1999 plate 4–5; SZATHMÁRI 1999, T. I–XVIII.; DANI 2001, Pl. II–III, CSÁNYI 1996, Pl. I–XIV. The cited reference is naturally not complete, it is only informative.

3 CSÁNYI 1996, 52–53.

lenszerűségét szeretnénk kizárni. Mint ahogy az sem lehet véletlen, hogy ezt a kb. 40 edényből származó kerámia-halmazt egy összesen 0,48 m³ térfogatú kis gödörbe zsúfolták bele.

Fontos adat birtokába jutottunk e 113. objektummal; a botroszokról kialakult képünk új színekkel gazdagodott.

Kora vaskori épület – 140. objektum (S- 219, 223, 224, 225, 226) (6. kép)

A kora vaskori épületmaradvány Karancs-Háromág régészeti lelőhelye felületének nyugati részén feküdt, annak hozzátétőleg középső sávjában (a dombvonulat déli lejtőjéhez közelebb). Foltjáról, színeződéséről elmondható, hogy nem a leoptimalisabb módon rajzolódott ki a piszkossárga agyagos altalajban. Két részletben került föltárára, ugyanis előbb a keleti kétharmad nagyságú oldalt bontottuk el; ennek folytán egy dél-északi metszet-falat kaptunk és dokumentáltunk. (6. kép 2.) A betöltődést agyagos-humuszos kevert föld alkotta, átlagos betömörödéssel. Közepe felé kissé lazább, hamus-faszenes-paticsos folt helyezkedett el – gyakran megfigyelhető jelenségként. Az is standard volt, hogy a tárgyi emléktanyag nagyobbik hányadát a felsőbb rétegek tartalmazták.

A kunyhóalap jellegzetes, kontúrjában eléggé szabályos kör alakú gödörbeásásnak mutatkozott; így tájolóási adata nincs is. Átmérőjére 420 cm-t és 400 cm-t vetünk föl, ami az alföldi ház kutatásban átlagos-nagyobb méretnek felel meg. A centrum környékén több mint két ásonyom, 50 cm mélységű beásás igazi oldalfal nélküli, inkább teknőszerű alapozásként írható le, amelynek alja, letaposott padlója természetesen többé-kevésbé vízszintesen húzódtott, valódi lakóépítményre utalóan. A földbe mélyített kerekházban néhány további beásást bontottunk ki, a fontossági sorrendet fölcserélve: három kisebb, kerek-ovális, 15–20 cm átmérőjű, sekély lyuk helyezkedett el az objektum északi részén; a délkeleti oldalnál egy 130 cm nagyságú felületen két kerek, cölöphelyszerű jelenség (30 cm és 45 cm körüli mélységgel a padlótól számítva – az egyikben vastárgy) és hozzájuk kapcsolódó, ezeknél sekélyebb mélyedés került elő. Utolsónak hagytuk az épületszerkezeti szempontból leglényegesebbnek látszó objektumrészletet, a ház közepén napvilágra hozott kerek, hengeres oszlophelyet, mely 30 cm átmérőjű és 35–40 cm mélységű volt (benne két-három cserép és patics).

Leletek a 140. objektumból

Táltörredék. Behúzott peremű és lágyan ívelődő oldal-falú kerámika. A szájrész alatt lefelé mutató, kerekszerű, hegyes bütyökdisz. Törmelékkel soványított agyagból kézzel formált. Kívül barnás, belül feketés színű és mindkét oldala fényezett. Méret: 9,7 × 7,1 cm. Falvastagság: max. 0,8 cm. (7. kép 1.)

Táltörredék. Hosszabb szájrésze ívelten befelé hajló. Anyaga törmelékes agyag. Kézzel formált. Mindkét ol-

on the bottom. Pottery fragments and bones deposited in several layers imply, in this case, intention and a certain special reason despite the refuse character of the vessels created by their fragmented state. We could not find a single entire vessel in the pit. Even those that seemed the most intact turned out to be incomplete when lifted from the pit. The quality of the vessels was unbelievably poor,⁴ reaching such a degree, that in most of the cases it questions if they could be used at all in the everyday life. So people placed, in carefully separated layers, a quarter of a stone axe, half vessels, indented bowls, walls of pots, rims, bottoms and countless crushed, perhaps never used vessels, which could certainly never be used again. We do not even try to understand the reasons of this seemingly unreasonable act. The only purpose of enlisting the facts is to eliminate the possibility of randomness. As it could not happen by chance that this accumulation of the fragments of about 40 vessels was crammed into a small pit of a capacity of 0.48 m³.

We have gained important data from feature 113, our picture of botroses has been enriched with new colours.

Early Iron Age building – feature no. 140 (S-219, 223, 224, 225, 226) (Fig. 6)

The remains of the Early Iron Age building lay in the western part of the Karancs-Háromág archaeological site, approximately in its middle stripe (closer to the southern slope of the hill row). Its discolouration appeared rather vaguely in the dirty yellow clayey ground. It was unearthed in two steps. First the eastern two-third was unearthed and the resulting south-north directed cross-section was documented (Fig. 6. 2). The feature was filled in by a clayey, humic mixed earth of average density. In the middle, a somewhat looser, ashy discolouration was found mixed with charcoal and daub, which is a common phenomenon. As it was expected, the larger proportion of the find material was found in the upper layers.

The hut appeared as a fairly regular round pit, which evidently cannot be orientated. Its diameter measured 420 cm and 400 cm, which is an average size experienced by house research in the Hungarian Plain. Around the centre, a pit deepened to more than two spits, that is to 50 cm into the soil without creating real walls. It rather seemed to be a trough-shaped foundation with a naturally more-or-less horizontal bottom, a rammed floor suggesting a real dwelling construction. A few more pits were also unearthed in the sunken round house. In reverse order of importance they were the following: three smaller, round-oval, shallow holes of 15-20 cm depth were found in the northern part of the feature;

4 The estimation of the number of the vessels and observations concerning the quality of the pottery came from Mária Horváth restorer.

dalt feketés árnyalatú és simított, illetve fényezett kerámia. Méret: $7,1 \times 3,4$ cm. Falvastagság: max. 0,8 cm. (7. kép 2.)

Táltöredék. Formája kónikus, nagyon finoman hajlító oldalfallal. A perem befelé duzzadt (kvázi háromszög keresztmetszetű). Aprószemcsés agyagból kézzel formált. Színe kívül-belül feketés és polírozott. Méret: $6,1 \times 3,2$ cm. Falvastagság: max. 0,9 cm. (7. kép 3.)

Csésze töredéke. Vékony falú, lágyan S-ívelődésű profilvonallal jellemezhető. A távolról úgynevezett turbántekecses díszítésre emlékeztető vállon apró, bütyökszerű rátét. Anyaga törmelékeny agyag. Kézzel formált. Kívül barna, belül feketés tónusú és itt is, ott is fényezett. Méret: $7 \times 5,1$ cm. Falvastagság: max. 0,6 cm. (7. kép 4.)

Bögre vagy csésze töredéke. Közelebbről ismeretlen forma. Filigrán, kihajló pereme van, belső oldalán hármass facettával, illetve kannelúrával. Finomabb agyagból kézzel készített. Színe kívül barnás-foltos, belül fekete. Mindkét oldalt polírozott. Méret: $4,3 \times 3,9$ cm. Falvastagság: max. 0,6 cm. (7. kép 5.)

Fazéktöredék. Hordószerű forma. A szájrész alatt függőleges helyzetű bütyökdísz, illetve bütyökfogó. Durva törmelékeny agyagból kézzel készített. Eredetileg barna árnyalatú volt, jelenleg feketés-foltos és korom-lerakódásos. Külső felülete simított/fényezett. Méret: $7,6 \times 6,5$ cm. Falvastagság: max. 1,2 cm. (7. kép 6.)

Fazéktöredék. A kerámia vaskos oldalfala ívelt, formája hordószerű (vagy esetleg tojáshoz hasonlítható) volt. Hosszúka, vízszintes bütyökfogó jellemzi és egy apró átfúrás (?) is megfigyelhető. Durva törmelékeny agyagból kézzel formált. Kívül-belül barnás, foltos. Kívül fényezett. Méret: $7,9 \times 5,9$ cm. Falvastagság: max. 1,3 cm. (7. kép 7.)

Fazéktöredék. Közelebbről ismeretlen forma, az oldalfalon horizontális fekvésű, ovális bütyökdísszel, vagy -fogóval. Anyaga durva törmelékeny agyag. Kézzel formált. Színe barnás, kívül fényezett felületű. Méret: $6,2 \times 5,6$ cm. Falvastagság: max. 1 cm. (7. kép 8.)

Táltöredék (vagy másféle kerámia, agyagtárgy részlete). Sík oldalfal, egyszerű peremmel. Durván törmelékeny agyagból kézzel formált. Világos barnás árnyalatú, felülete simára elegyengetett. Méret: $6,8 \times 6,5$ cm. Falvastagság: max. 1,2 cm. (7. kép 9.)

Orsógomb töredéke. Formája nyomott gömbszerű, palástja négy vízszintes bordával tagolt, mintegy díszített. Anyaga szemcsés agyag. Kézzel készített. Színe feketés, felülete elsimított. Az eredeti tárgynak kb. harmadrésze. Méret: $3,2 \times 1,8$ cm. Az átfúrás átmérője: 1 cm. (7. kép 10.)

Orsógomb töredéke. Formája kissé lapított gömbre emlékeztető. Durvább törmelékeny agyagból kézzel formált. Barnásszürke árnyalatú, felszíne elsimított. A fragmentum az eredeti agyagkészítménynek úgy fele része. Méret: $3,5 \times 1,5$ cm. Az átfúrás átmérője: min. 0,8 cm. (7. kép 11.)

Füles edény töredéke. Ívelődő, közel teljes fül ováliszerű (szögletesedő) átmetszettel. Anyaga szemcsés

two round features resembling post holes were found on a 130 cm large surface at the south-eastern side (30 and 45 cm deep from the floor level – one contained an iron object), and an adjoining shallower pit. Finally, the feature that seemed to be the most important from the respect of the structure of the building was a round, cylindrical post hole in the centre of the house, which was 30 cm in diameter and 35-40 cm deep (with two-three sherds and daub in it).

Findings from feature no. 140

Fragment of a bowl with an inverted rim and finely arched walls. A rounded, pointed knob points downwards under the mouth. It is hand-thrown, the clay was tempered with rubble. The outside is brownish, the inside is blackish and both surfaces are polished. Measurements: 9.7×7.1 cm. Wall thickness: max. 0.8 cm. (Fig. 7. 1)

Fragment of a bowl. The longer mouth part is slightly inverted in an arch. It was made of clay mixed with rubble. Hand-thrown. Both surfaces have a blackish shade, they were smoothed and polished. Measurements: 7.1×3.4 cm. Wall thickness: max. 0.8 cm. (Fig. 7. 2)

Fragment of a bowl. It is conical with very finely arched walls. The rim swells inwards (quasi triangular in cross-section). It was hand-thrown from small-grained clay. It is blackish and polished both inside and out. Measurements: 6.1×3.2 cm. Wall thickness: max. 0.9 cm. (Fig. 7. 3)

Fragment of a cup. It is thin-walled, characterised by a slightly arched S-shaped profile. There is a small, knob-like application on the shoulder, which reminds, at first glance, of a channelled spiral ornament. The clay was mixed with rubble. Hand-thrown. The outside is brown, the inside shows a blackish tint, both sides are polished. Measurements: 7×5.1 cm. Wall thickness: max. 0.6 cm. (Fig. 7. 4)

Fragment of a mug or a cup. The shape is not well-known. It has a slender, outverted rim with triple faceting and channelling on the inside. It was hand-thrown from finer clay. The outside shows brownish spots, the inside is black. Both surfaces are polished. Measurements: 4.3×3.9 cm. Wall thickness: max. 0.6 cm. (Fig. 7. 5)

Fragment of a pot. It has a barrel-shaped form. There is a vertical knob or lug ornament under the mouth. It was hand-thrown from coarse clay mixed with rubble. Originally it had a brownish shade, at present it shows blackish spots and soot deposition. The exterior surface is smoothed and polished. Measurements: 7.6×6.5 cm. Wall thickness: max. 1.2 cm. (Fig. 7. 6)

Fragment of a pot. The thick walls of the barrel-shaped (or ovoid) vessel were arched. It is characterised by an elongated, horizontal lug, and a small perforation (?) can also be observed on it. It was hand-thrown from coarse clay mixed with rubble. It is brownish and spotty both inside and out. The exterior is polished. Measure-

agyag. Kézzel formált. Barnás tónusú, felülete elsimított. Két darabból ragasztott. Méret: $8,5 \times 2,1$ cm. (7. kép 12.)

Agyagkorong. Kerek, lapos forma, ovális keresztmetszettel. Anyaga tisztább agyag. Kézzel formált. Világos barnás árnyalatú. Három darabból ragasztott. Méret: $3,6 \times 1,4$ cm. (7. kép 13.)

Vastárgy töredéke. Pontosabban meghatározhatatlan rendeltetésű. Hosszúka, kör átmetszetű darabka. Meglehetősen rossz minőségű vas, szinte az egész rozsdás; restaurálása indokolatlan. Méret: $2,8 \times 1$ cm. (7. kép 14.)

A Tiszapüspöki és Törökszentmiklós határának találkozási közelében végzett háromági régészeti feltárás gazdag emléktárhely szekvenciája őskori vonatkozású részét, annak időben utolsó láncszemét alkotja a fentebb leírt telepobjektum. A lelőhely eme kora vaskori maradványait (jelen pillanatban) három archeológiai jelenség, éspedig két kerek kunyhóalap és egy lótemetkezés (?) reprezentálja – nyilván némi szórvány anyaggal együtt –, a felületen elszórt fekvésben.

A település jellegéről, nagyságáról, belső szerkezetéről vajmi keveset lehet mondani a csekély számú telepjelenség alapján. A két földbe-ásott házalap, melyeknek jellegzetes konstrukciós eleme az egyetlen centrális oszlop volt annak idején, a preszkíta-szkíta (Kr. e. 8–3. század) épületnyomok egyik igen markáns változatára példa. Ezt a variánst a Közép-Tisza-vidéken az elmúlt másfél évtized, de főként a nemrég végzett régészeti ásatások villantották föl, eltekintve egy jóval korábbi feltárástól. Kör alakú, jurtaszerű padlómaradványok (középső cölöpnnyommal vagy anélkül) kerültek elő Jászfelsőszentgyörgyön (Túróczi-tanya), Szolnokon, a Zagyvarton (Alcsi) és Törökszentmiklóson (Kenderpart), kisebb-nagyobb méretkategóriában.

A tiszapüspöki vaskori leletanyag (amelyből jelen táblányi összeállítás reprezentatív szándékú csupán) azonban amellet, hogy újból előtérbe hozta a jurtára hasonlító szkíta kunyhóalapozások problémáját, témakörét, még egy másik szempontból is figyelemre méltó. Ez pedig a datálás kérdése, mely igencsak izgalmasnak látszik. Szó sem fér hozzá, hogy az előttünk fekvő telepletek a Gáva kultúra utáni és a (magyarországi) La Téne kultúrát megelőző évszázadok emlékei, azaz koraközépső vaskoriak. Karakterisztikus formái a behúzott peremű, kónikus tál és a bütyökfogós, hordótestű fazék. Ebben a környezetben fontos adat a vastárgy jelenléte. A fent említett kereten belüli időrendi hely lehetséges megállapítása egy ponton tűnik megfordulni: éspedig azon, hogy a háromági leletegyüttesben hiányzik a korongolt kerámia. Amennyiben áll a kutatás ama sejtése, miszerint a korongszerkezet kb. a Kr. e. 6. század második felétől, végétől volt használatban az alföldi szkíták körében, akkor a most bemutatott régiségeket az ezt megelőző periódusra kell, illetve lehetne tenni. Ennek a periódusnak a kezdete bizonyos régészeti és történeti adatok nyomán a Kr. e. 8. századnak hozzávetőleg má-

ments: $7,9 \times 5,9$ cm. Wall thickness: max. 1.3 cm. (Fig. 7. 7)

Fragment of a pot. The shape is not well-known. There is a horizontal, oval knob or lug on the wall. It was made from coarse clay mixed with rubble. Hand-thrown. It is brownish, polished on the outside. Measurements: $6,2 \times 5,6$ cm. Wall thickness: max. 1 cm. (Fig. 7. 8)

Fragment of a bowl (or of some other ceramics). The wall is flat with a simple rim. It was hand-thrown from coarse clay mixed with rubble. It has a light brownish shade, the surface was levelled. Measurements: $6,8 \times 6,5$ cm. Wall thickness: max. 1.2 cm. (Fig. 7. 9)

Fragment of a spindle whorl. Its shape is pressed globular, the sides are segmented, quasi ornamented, by four horizontal ridges. It was made of grainy clay. Hand-made. It is blackish, the surface is smoothed. It is about the one-third of the original object. Measurements: $3,2 \times 1,8$ cm. Diameter of the hole: 1 cm. (Fig. 7. 10)

Fragment of a spindle whorl. It reminds of a flattened globe. It was hand-made from coarser clay mixed with rubble. It shows a brownish grey shade, the surface is smoothed. It is about the half of the original. Measurements: $3,5 \times 1,5$ cm. Diameter of the hole: min. 0.8 cm. (Fig. 7. 11)

Fragment of a handled vessel. The arched, nearly entire handle is ovoid (sub-rectangular) in cross-section. It was hand-made from grainy clay. It shows a brownish shade, the surface is smoothed. It was refitted from two fragments. Measurements: $8,5 \times 2,1$ cm. (Fig. 7. 12)

Clay disc. The round and flat object is oval in cross-section. It was made of purer clay. Hand-made. It shows a light brownish shade. It was refitted from three fragments. Measurements: $3,6 \times 1,4$ cm. (Fig. 7. 13)

Fragment of an iron object. The function cannot be determined. The elongated, poor quality iron fragment is round in cross-section. It is thoroughly rusted, restoration is not justified. Measurements: $2,8 \times 1$ cm. (Fig. 7. 14)

The above described feature represents the chronologically closing link in the Prehistoric sequence of the rich find material unearthed by the archaeological excavations in the Háromág at the boundary of the Tiszapüspöki and Törökszentmiklós fields. These Early Iron Age remains of the site are represented (to date) by three archaeological features, namely two round hut bases and a horse burial (?) together with some stray finds scattered over the surface.

Very little can be told about the character, the size and the inner structure of the settlement from the very few settlement features. The two sunken house bases with the only characteristic constructional element of a central post, is a marked example of the Pre-Scythian – Scythian (8th – 3rd centuries BC) house remains. This variant has been demonstrated in the Middle-Tisza region in the past one and a half decade, and especially

sodik fele, alsó időhatára pedig a Kr. e. 6. század első és záró évtizedei közti éra, a hagyományos, klasszikus szkíta leletek megjelenése a tiszai térségben.

Következésképp látszólag semmi akadálya nincsen annak, hogy Tiszapüspöki Karancs lelőhelyének a vas-korból származó régészeti emlékanyagát sommásan az Kr. e. 7–6. századra datáljuk, a hagyományos kronológiai rendszerben a Hallstatt kultúra C és D periódusára. A szakirodalomban ez mint egyfajta keleti, nomád színezetű, úgynevezett preszkíta világ szerepel, több rokon vonással a későbbi, kevesebb a korábbi régészeti művelődések felé.

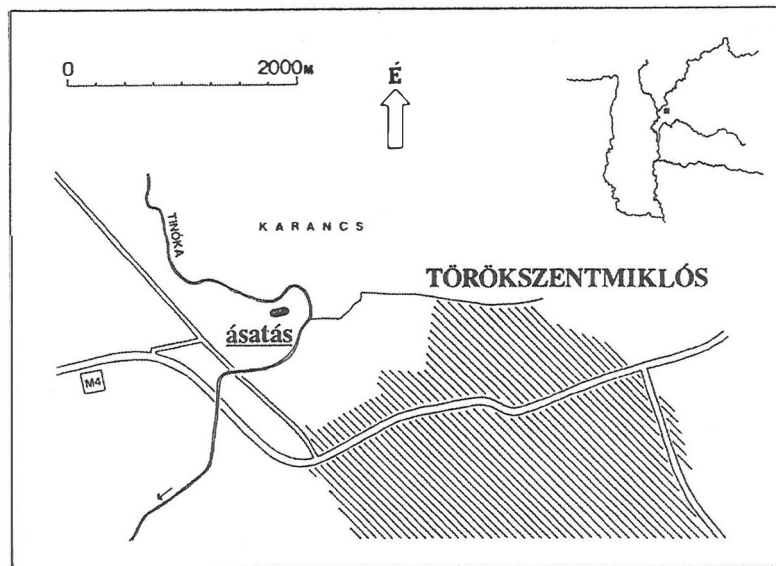
by recent archaeological excavations, disregarding some much earlier excavations. Round floor remains reminding of yurts (with or without central posts) were found at Jászfelsőszentgyörgy (Túróczi-tanya), Szolnok-Zagyvart (Alcsi) and Törökszentmiklós (Kenderpart) in smaller or larger sizes.

The Iron Age find material from Tiszapüspöki (from which the few tables published here are just illustrations) did not only raise again the problem of Scythian hut bases similar to yurts, it is also remarkable from another aspect. This aspect is the problem of dating, and it seems rather fascinating. It is evident that these settlement finds came from the centuries following the Gáva culture and preceding the La Tène culture (in Hungary), that is they came from the early-middle Iron Age. The characteristic shapes are conical bowls with inverted rims and barrel-shaped pots with lug-handles. In this environment, the presence of an iron object is important. There is, however, a point, where the chronological position within the above limits seems to be dubious: and this is the lack of wheel-thrown pottery in the Háromág find assemblage. If the actual research theory that potter's wheels were used by the Scythians in the Hungarian Plain from the second half or the end of the 6th century BC is right, the finds presented here should or could be placed to an earlier period. The start of this period is, judged from certain archaeological and historical data, approximately the second half of the 8th century BC, and the lower limit is the time between the first and the closing decades of the 6th century BC, the appearance of the traditional classical Scythian finds in the Tisza region.

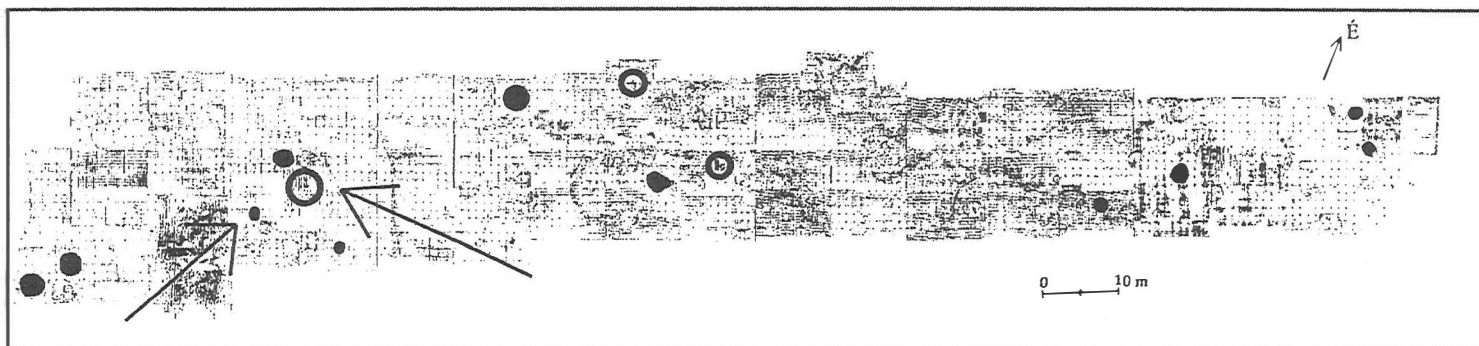
Consequently nothing seems to refute the dating of the Iron Age find assemblage of the Tiszapüspöki-Karancs archaeological site from 7th–6th centuries BC, which means periods C and D of the Hallstatt culture in the traditional chronological system. In the technical literature this is described as a kind of an eastern, so-called Pre-Scythian world of nomadic features, which shows many similarities to the later and less to the earlier archaeological cultures.

Irodalom • References

CSÁNYI 1996	CSÁNYI M.: Újabb adat kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz (Teleprészlet Tiszakürt határában) TISICUM IX (1996) 45–75.
DANI 2001	DANI J.: A Kárpát-medence ÉK-i részének kulturális és kronológiai kérdései a kora bronzkor időszakában. ΜΩΜΟΣ I. (2001) 129–162.
KALICZ 1968	N. KALICZ: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. ArchHung 45 (1968)
Koós 1999	Koós J.: Újabb adatok a kora bronzkori Makó kultúra elterjedéséhez és időrendjéhez Északkelet-Magyarországon. HOMÉ XXXVII (1999) 103–128.
KULCSÁR 1999	KULCSÁR G.: Kora bronzkori belső díszes talpas tálak a Dunántúlon. SAVARIA 24/3 (1998–1999) 115–140.
SZATHMÁRI 1999	I. SZATHMÁRI: Beiträge zur Frühbronzezeitlichen Geschichte von Nordostungarn. Siedlungspuren der Makó- und Nyírség-Kultur in Tiszalúc-Sarkad (Kom. Borsod-Abaúj-Zemplén) JAMÉ XLI (1999) 59–99.

1

● Kora bronzkor
○ Vaskor

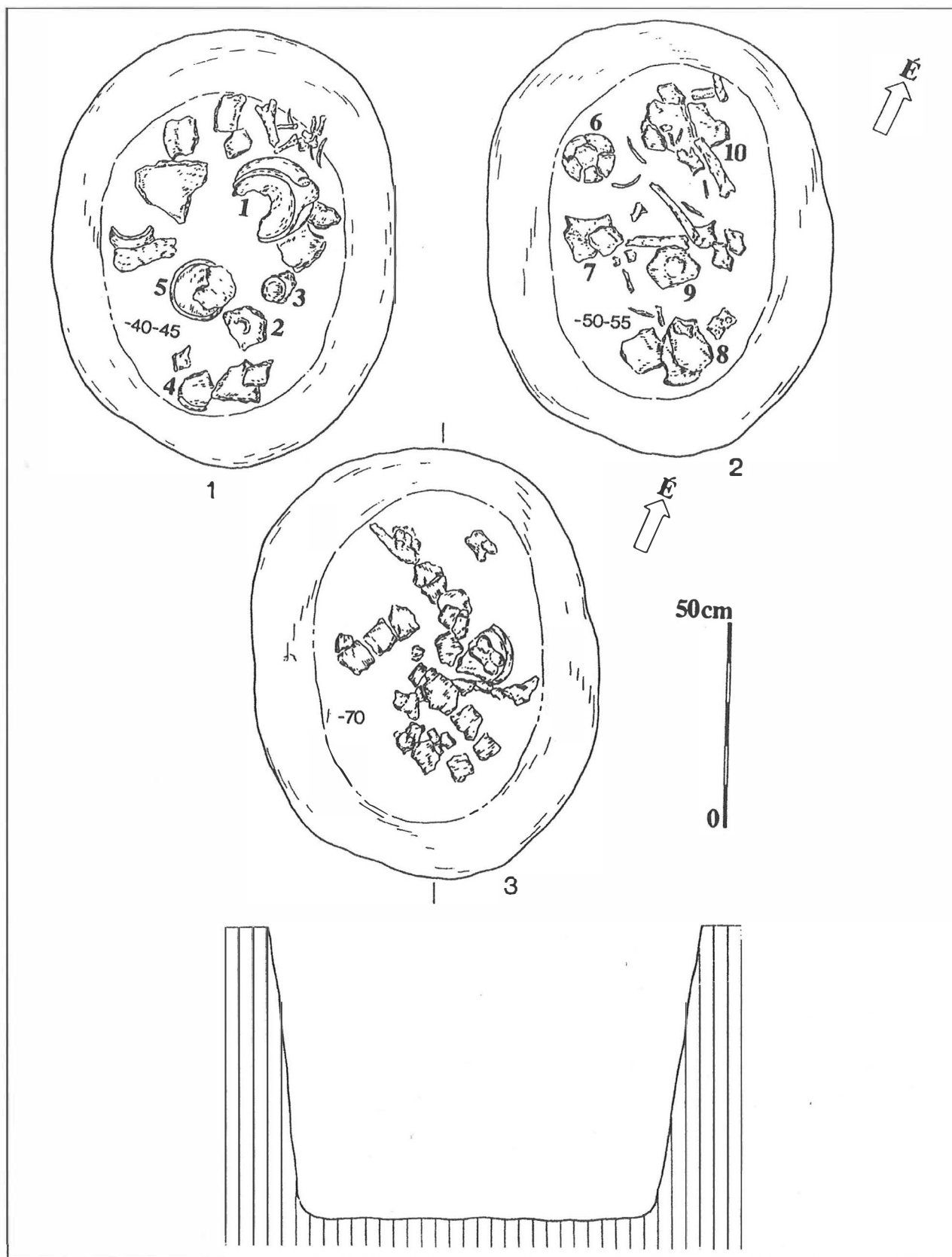
2

1. kép: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő

1.: A lelőhely helyszínrajza; 2.: A feltárt nyomvonal a kora bronzkori és kora vaskori objektumok kiemelésével

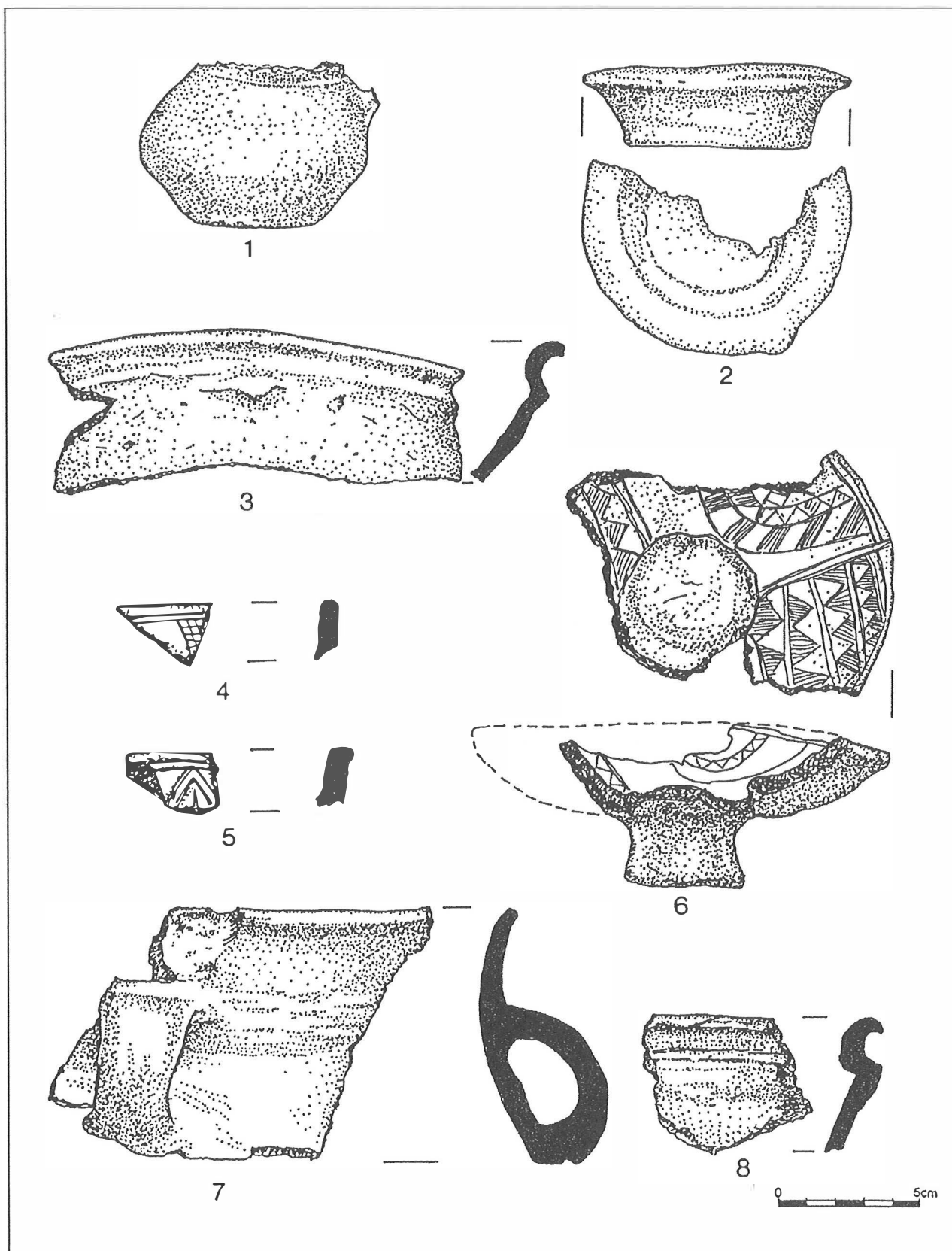
Fig. 1: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő

1. Plan of the site; 2. The unearthed track; the Early Bronze Age and Early Iron Age features are marked.

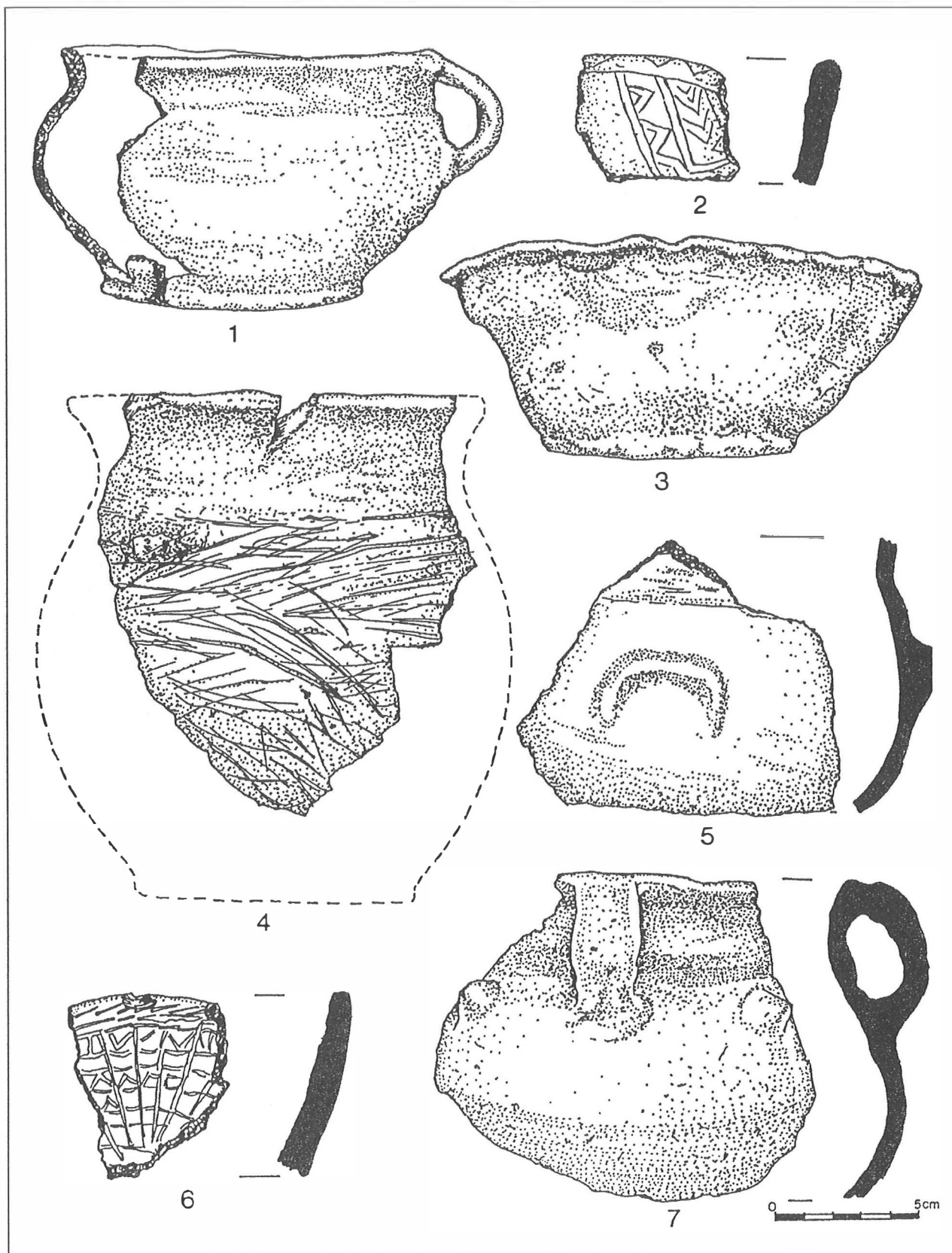
2. kép: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; A 133. objektum bontási rétegei
1.: S-214 réteg; 2.: S-238 réteg; 3.: S-336 réteg és a gödör metszete

Fig. 2: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Clearing levels of feature no. 133
1. Level S-214; 2. Level S-238; 3. Level S-336 and the cross-section of the pit

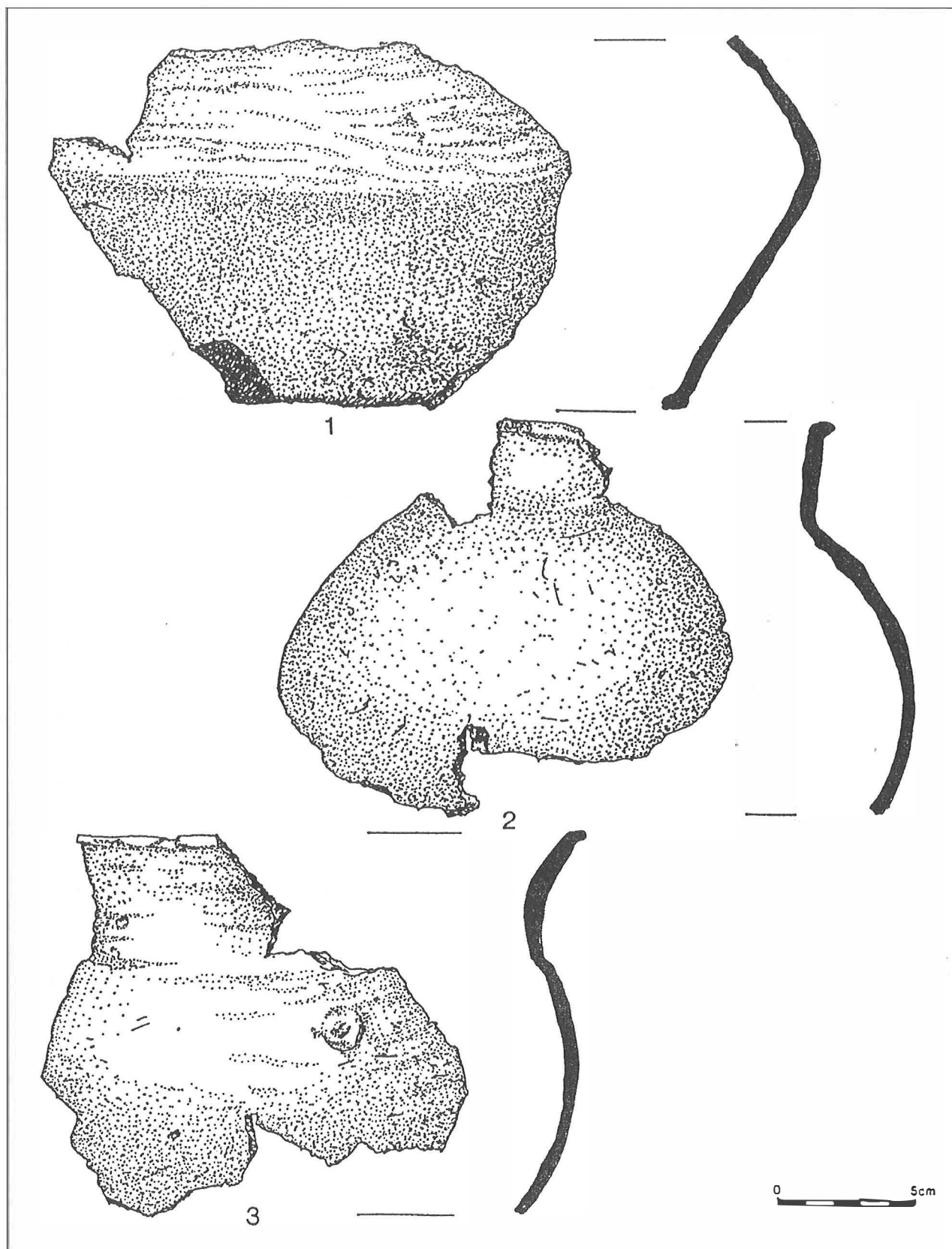
3. kép: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Leletek a 133. objektumból.
1–5., 7–8.: S-210 réteg; 6.: S-214 réteg

Fig. 3: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Finds from feature no. 133.
1–5., 7–8: Level S-210; 6: level S-214.

4. kép: Tiszapüspöki, Karacs, Háromág-dűlő; Leletek a 133. objektumból.
1–3., 5.: S-214 réteg; 4., 7.: S-238 réteg; 6.: S-336 réteg

Fig. 4: Tiszapüspöki, Karacs, Háromág-dűlő; Finds from feature no. 133.
1–3, 5: Level S-214; 4, 7: Level S-238; 6: Level S-336

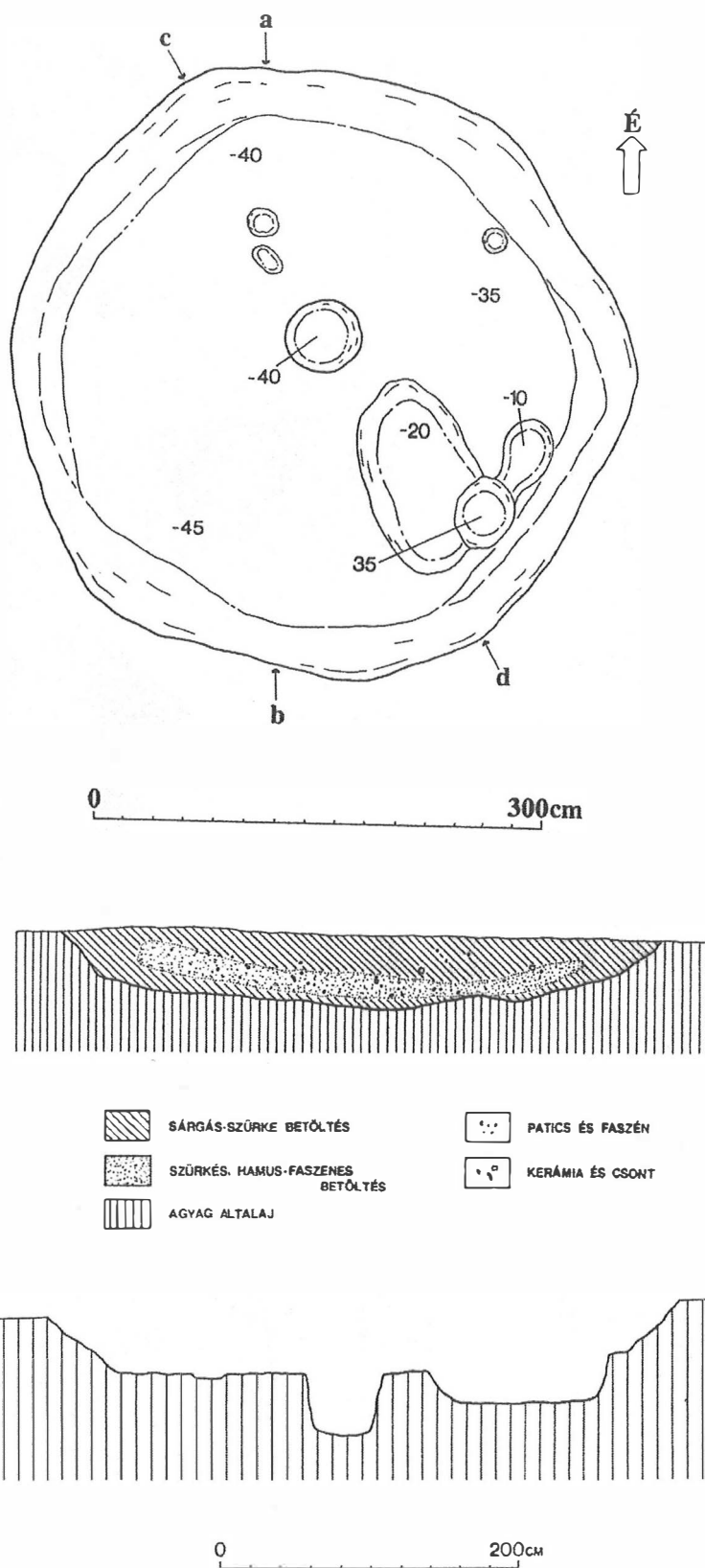

5. kép: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Leletek a 133. objektumból.

1.: S-336 réteg; 2–3.: S-238 réteg

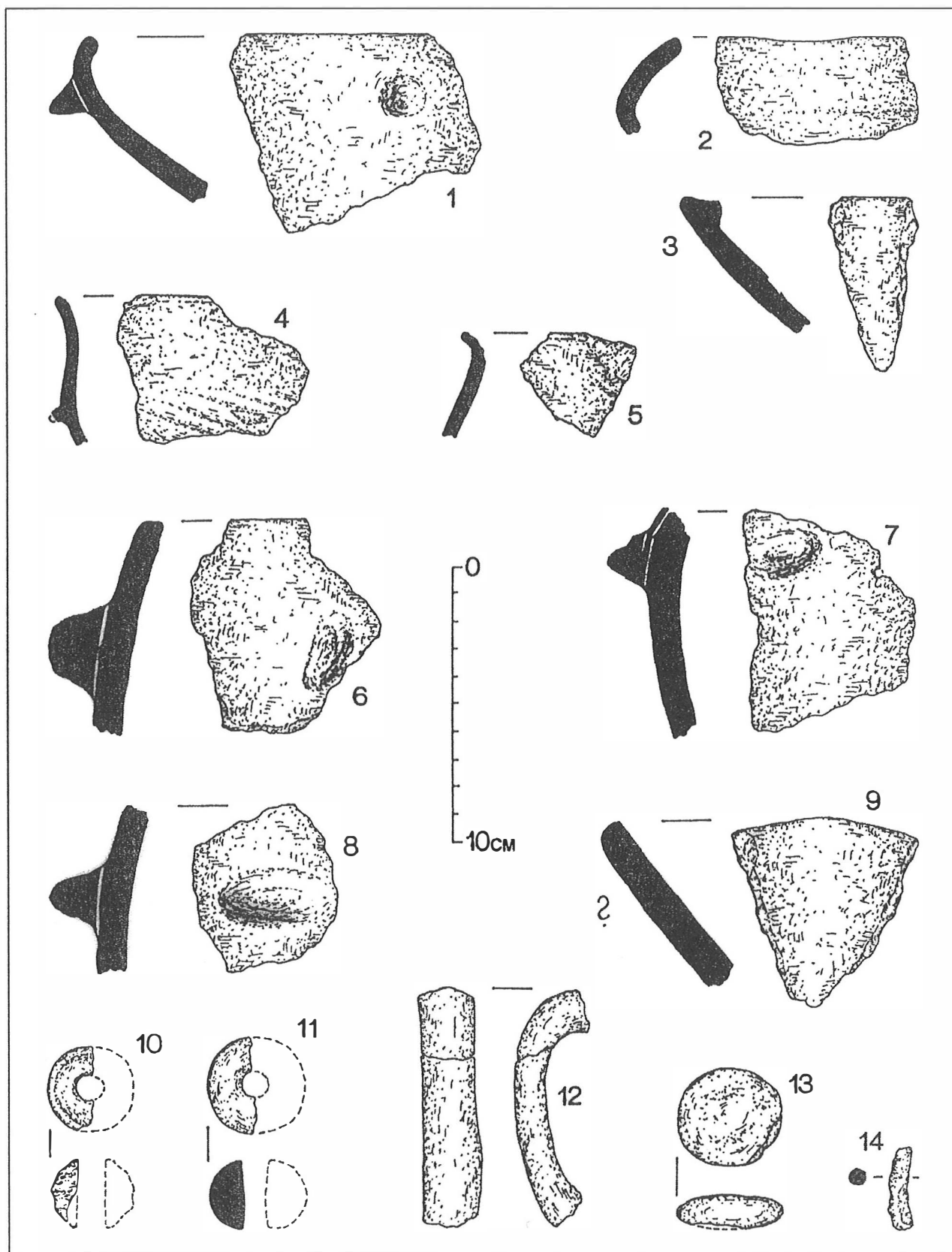
Fig. 5: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Finds from feature no. 133.

1: Level S-336; 2–3: Level S-238

6. kép: Tiszapüspöki, Karacs, Háromág-dűlő; A 140. objektum felszínrajza és metszetei.

Fig. 6: Tiszapüspöki, Karacs, Háromág-dűlő; The surface and the cross-sections of feature no. 140.

7. kép: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Leletek a 140. objektumból.

Fig. 7: Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő; Finds from feature no. 140.

Nováki Gyula – Uzsoki András Tihany, Óvár őskori földvára

Kutatástörténet

Az Óvár, mint régészeti lelőhely, a 19. század óta ismert. Rómer Flóris 1870 körül gyűjtött leleteket.¹ Récsey Viktor 1890–1891-ben folytatta a leletgyűjtést, ő az első, aki a sáncot röviden leírta. Ásatást is végzett, egy helyen a sáncot is átvágta és egy halomsírt is megásott. 1891-ben kezdődött a Balaton tudományos kutatásának húszéves programja. Ezen résztvevő Cholnoky Jenő földrajztudós mérnök is, akinek segítségével Récsey felmérte az Óvárat.² Kuzsinszky Bálint 1895-től ismerte az Óvárat, az itt végzett kutatásait 1920-ban tette közzé.³ Részletesen leírta a sáncokat, Récseyhez hasonlóan a belső területen néhány kisebb kutatóárkot ásott, egy sáncátvágást és egy halomsírt feltárását is végezte. Az Óvár térképét is közölte, készítőjét nem említette, de valószínű, hogy Cholnoky és Récsey fent említett felmérése. Kuzsinszky az akkori általános felfogást követve újkorinak tartotta a sáncot, a két várrész közül pedig – tévesen – a felső várat gondolta a korábbinak. Ezekről a korai kutatásokról dokumentáció nem maradt fenn, csak rövid leírásukat ismerjük.

1958-ban a Kálváriahoz közel vízvezetékekkel kapcsolatban vágták át a sáncot, itt Nováki Gyula végzett megfigyeléseket. 1965-ben a Régészeti Topográfia előmunkálatai során végzett terepbejárások és a korábban előkerült leletek számbavétele alapján a kora, középső és késő bronzkor, valamint a kora és késő vaskor leleteit állapították meg.⁴

1969-ben légi felvétel készült az egész Óvárról és a halomsírokról, majd 1971-ben Uzsoki András közreműködésével az ELTE TTK Térképészettudományi Tanszékének hallgatói részletes geodéziai felmérést végeztek az Óvár területének kb. 2/3 részéről.⁵

1970–1971-ben az Óvár sánca alatt autóbuszparkoló kialakítása során három halomsírt elpusztítottak. A sür-

Prehistoric earthen fort of Tihany, Óvár

Gyula Nováki – András Uzsoki

History of research

Óvár as an archaeological site has been known since the 19th century. Flóris Rómer collected finds around 1870.¹ Viktor Récsey carried on with the collection of finds in 1890–91 and he was the first who gave a short description of the rampart. He also conducted excavations, cut through the rampart and unearthed a burial mound. The twenty-year program of the scientific research of the Balaton started in 1891. Jenő Cholnoky geographer engineer took part in this program and helped Récsey to survey the Óvár.² Bálint Kuzsinszky knew about the Óvár since 1895 and published the results of his investigations at the site in 1920.³ He described the ramparts in details, and, similarly to Récsey, opened some small trenches in the interior, cut through the rampart and unearthed a burial mound. He also published a map of Óvár. He did not mention who had made the map but it was probably the result of the above mentioned survey by Cholnoky and Récsey. Kuzsinszky, following the general concept of his period, affiliated the rampart to the Neolithic and regarded, mistakenly, the upper castle to be the earlier one from the two parts of the fort. No documentation has survived from these early investigation, we only have their short descriptions.

In 1958, the rampart was cut through by a nearby water pipe, offering the possibility for Gyula Nováki to make observations. Based on the evaluation of the finds recovered in the course of field walkings conducted as preliminary operations to the Archaeological Topography in 1965 and those collected formerly, early, middle and late Bronze Age and early and late Iron Age periods were identified.⁴

An aerial photo was made of the whole of the Óvár and the burial mounds in 1969, then, in 1971, the students of the Department of Cartography of the ELTE TTK accomplished, with András Uzsoki's co-operation, the detailed geodetic survey of about 2/3 of the territory of the Óvár.⁵

1 MRT 2 197–198.

2 RÉCSEY 1895, 12.

3 KUZSINSZKY 1920

4 MRT 2 197–198.

5 Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Térképészettudományi Tanszék. A felmérést Füßy Lajos, Keresztesi Zoltán és Stegena Lajos egyetemi tanárok vezették. A térkép 1:1000-es léptékben, 50 cm-es szintvonallakkal készült. Az Óvár Balaton felé eső részének, a Kálvária (vagy Attila-domb) környékének, valamint a halomsíroknak felmérése sajnos elmaradt. A légi felvétel 980 m magasságból készült, 1:1000-es nagyításának lett. száma 02/1970. A térkép és a légi felvétel az akkori titkosítás miatt nem volt hozzáférhető és közölhető, e tilalmak alól csak a közelmúltban szabadultak fel. Ez a felmérés képezte az Óvár tervezett régészeti kutatásának geotopográfiai alapját, valamint a hegy ÉK-i oldalában található Árpád-kori, lavra-rendszerű remetetelepen folyt régészeti, földtani és térképészeti kutatásoknak is, amit 1980–1985 között Uzsoki András irányított. Itt köszönjük meg Verebiné Fehér Katalinnak, a Tanszék tudományos munkatársának segítségét.

1 MRT 2 197–198.

2 RÉCSEY 1895, 12.

3 KUZSINSZKY 1920

4 MRT 2 197–198.

5 Department of Cartography of the Faculty of Natural Sciences of the Eötvös Lóránd University of Science. The survey was led by professors Lajos Füßy, Zoltán Keresztesi and Lajos Stegena. The map was made in a scale of 1:1000 with contour lines of 50 cm. The survey of the part of the Óvár facing the Balaton, the environs of the Kálvária (or Attila-hill) and the mounds has regrettably not been accomplished. The aerial photo was made from a height of 980 m. The inventory number of its enlargement in 1:1000 is 02/1970. The map and the aerial photo could not be obtained and published because of security regulations valid at that time, which were nullified only recently. This survey served as a geo-topographic basis for the projected archaeological investigation of Óvár and also for the archaeological, geographical and cartographic investigations of the Lavra-type hermits' settlement from the Árpadian Era in the NE side of the hill, which were conducted by András Uzsoki in 1980–1985. Here we would like to thank Katalin Verebi-Fehér scientific co-worker of the Department for her help.

gős leletmentő ásatást Uzsocki András vezette. 1971-ben ismét átvágták a sáncot vízvezetékkel kapcsolatban, ugyanott, ahol 1958-ban, az új átvágás metszetét Uzsocki dokumentálta, de az Óvár területén folyó villaépítkezésekkel kapcsolatos földmunkáknál is végzett megfigyeléseket.⁶

Az Óvár új felmérése

1999 őszén mélyszántást megelőző leletmentő ásatásba kezdett Regenye Judit a „felső vár”-ban. Ezzel kapcsolatban ismét felmerült az Óvár felmérésének a szükségessége, amire Nováki Gyula kapott megbízást. A felmérés ezúttal csak a sáncokra, a középső nagy árokra és a külső lejtőkre összpontosult.⁷ Így sikerült a sáncot teljes hosszában felmérni, a középső nagy sánc és árok viszonyát tisztázni a teljes területet átfogó sánccal.

Az 1999. évi felmérés közlésre történő feldolgozása során az 1969. évi légi felvétel és az 1971. évi felmérés – immár a titkosítás alól felszabadulván – jelentős mértékben gazdagította ismereteinket. Mivel az akkori felmérés nem terjedt ki az Óvár egész területére, ezért az 1999. évi térképet megtartottuk, de bizonyos szintvonalakat onnan átvettünk. Az 1969. évi légi felvétel még jól mutatja az Óvár alatti, azóta részben már elpusztított halomsírokat is. Ezért, felhasználva Uzsocki András ezekkel kapcsolatos ásatási dokumentációját is, a halomsírok bejelölésével gazdagítottuk a térképet.⁸ De bejelöltük Uzsocki megfigyelése alapján a Kálvária-domb oldalában a sánc külső oldala alatti elmosódott teraszt is, amely a betemetődött árkot mutatja (1. kép). A felső várról az 1971. évi felmérést felhasználva részletes térképet is szerkesztettünk, ezen a középső nagy sánc külső árka még az akkori állapotot tükrözi (2. kép).

A sánc

Szakszerű sáncátvágás még nem volt, ezért a sánc szerkezetére és korára nincs biztos adatunk. Récsey Viktor egy közelebből meg nem határozott helyen „feltörette” a sáncot. 2 m mélységben égett föld és faszénréteg között cserepeket, állatcsontokat talált.⁹ Kuzsinszky Bálint a „felső vár” DNy-i sarkán vágta át a sáncot 10 m hosszú,

Three burial mounds were destroyed during the construction of a coach parking under the rampart of the Óvár in 1970-1971. András Uzsocki conducted the urgent rescue excavations. In 1971, the rampart was cut once more by a water pipe, in the same place as in 1958. András Uzsocki documented the cross-section of the cutting and made observations at the earthwork connected to the construction of villas in the area of the Óvár.⁶

Recent survey of the Óvár

Judit Regenye started rescue excavations in the “upper castle” preceding deep ploughing in autumn 1999. On this occasion, the need for the survey of the Óvár was raised again, and Gyula Nováki was charged with the task. This survey focused on the ramparts, the central large ditch and the exterior slopes.⁷ In this way, the rampart could be surveyed in its entire length and the connection between the central large rampart and the ditch with the rampart enclosing the whole territory could be clarified.

When the survey of 1999 was prepared for publication, the aerial photo from 1969 and the survey from 1971, already freed from under the security regulations, largely added to our knowledge. Since the former survey did not extend to the whole territory of the Óvár, the map from 1999 was kept, although some contour lines were borrowed from the former one. The aerial photo from 1969 still shows the burial mounds under the Óvár, which have since perished. So, the places of the burial mounds were marked in the map after the photo and András Uzsocki's relevant excavation documentation.⁸ We also marked the vague terrace observed by Uzsocki on the slope of the Kálvária hill, which indicates the filled-in ditch (Fig. 1). A detailed map was made of the upper castle using the survey from 1971, where the central large rampart and its outer ditch mirrors the contemporary conditions (Fig. 2).

The rampart

The rampart has not been cut through within authentic circumstances, so we do not have any reliable data concerning its structure and age. Viktor Récsey “had the rampart broken up” at an undefined spot. He found sherds and animal bones between layers of burnt soil and charcoal in the depth of 2 m.⁹ Bálint Kuzsinszky

6 Az újabb eredményekről előzetes jelentések: Uzsocki 1986, 1990; Uzsocki András RF 24 (1971) 17; 25 (1971) 22. Az ásatási dokumentációk: MNM Adattár III/23/1971, III/24/1971, V/39/1972, V/40/1972.

7 A megbízást a Kulturális Örökség Igazgatósága adta. A felmérés 1999. szeptember 27–október 8. között négy napi munkával történt. Az Óvár belső területének adatait a kataszteri térképről és a VÁTI 1985. évi rendezési tervéből vettük át. Utóbbiról a 10 méterenkénti szintvonalak egy részét is, bár ezek nem pontosak és csak nagy vonalakban adnak tájékoztatást a terület domborzatáról.

8 A ma még látható két nagy halomsír, továbbá a felettük lévő domboldalon egyelőre még csak a légi felvételen látható kis halomsír részletes felmérésére, az autóbusszparkolóval együtt, mielőbb szükség lenne, hogy a védelem alá helyezés legalább ezeknél megtörténhessen.

9 Récsey 1895, 10–11.

6 Preliminary reports on the recent results: Uzsocki 1986, 1990; Uzsocki András RF 24 (1971) 17; 25 (1971) 22. Excavation documentations: MNM Archives III/23/1971, III/24/1971, V/39/1972, V/40/1972.

7 The assignment came from the Directorate of the Cultural Heritage. The survey was made in four days between 27. September and 8. October, 1999. The data of the interior of the Óvár were borrowed from the cadastral maps and the town development plan prepared by the VÁTI in 1985. Some of the contour lines by 10 m came from the latter map, although they are not correct and provide only a sketchy information about the terrain.

8 The detailed survey of the two large burial mounds that can be seen to date and the small mound that can be seen only in the aerial photo, together with the area of the coach parking would be necessary as soon as possible so that the features could be put under protection.

9 Récsey 1895, 10–11.

1,5 m „mély” (bizonyára szélességet jelent) árokkal. Leírása szerint a sánc alul nagyobb, felül kisebb mésztufa- és mészkődarabokból áll, felső részében a faszéndarabok – véleménye szerint – fagerendákból származnak, a sánc tetején a földben sok cserép volt.¹⁰ Ezekről a korai sáncátvágásokról rajz nem maradt fenn.

1958-ban a Kálvária közelében vízvezetékkel kapcsolatban átvágták a sáncot, de csak a sánc külső és belső oldalát, a sánc tető 5 m szélességben érintetlen maradt, ezt a részt alul átfúrták. Ezt a hiányos sáncmetszetet Nováki Gyula rajzolta fel, mely szerint az egykori felszín vastag humuszrétegére fekete földet, illetve fehér kőtörmelékét szórtak vékony vízszintes rétegekben. A sánc felső része 2 m vastagságban hamus földből állt, sok égett paticcsal.¹¹

1971 februárjában ismét átvágták a sáncot a vízvezetékkel kapcsolatban, ugyanott, ahol 1958-ban. Ezúttal sem vágták át a sánc tetőt, a kiásott árok metszetét Uzsoki András dokumentálta. Rendszeres ásatásra ezúttal sem volt lehetőség, de Uzsoki a sánc tető szélétől 15, illetve 21 méterre egy-egy szondázással egy már betemetődött árkot tudott megállapítani. Az árok szélessége 6–8, mélysége kb. 1,5 m volt. Az árok külső oldala kissé megemelkedik, de ásatás nélkül nem lehetett eldönteni, volt-e itt is sánc. Ennek ismeretében Uzsoki bejárta a Kálvária-domb sűrű erdővel benőtt lejtőjét és a sánc alatt 15–20 méterre megtalálta az elmosódott teraszt, amely szerint a betemetődött árok a domb alján tovább folytatódik.¹² (3. kép)

A halomsírok

Az Óvár alatti halomsírokat Rómer Flóris már ismerte. Récsey Viktor a falu felé esőt „keresztül-kasul” átmetszette és – leírása szerint – az aljáig felásatta, de csak a tetején talált újkori csontvázakat említette.¹³ A Kuzsinszky Bálint által közölt térképen öt halomsírt találunk, ő azonban csak négyet említett. 1905-ben egyet feltárt és röviden leírta.¹⁴

1970-ben autóbuszparkoló kialakításakor nem sikerült megakadályozni, hogy a halomsírok közül hármat megsemmisítsenek, teljes egészükben elhordják. A sürgős leletmentő ásatást – munkagépekkel egy időben, nehéz körülmények között – Uzsoki András vezette és dokumentálta. Két halomsírt mentett meg az utókor számára, legalább rajzok és fényképek formájában. A három halom 1972 márciusa végén örökre eltűnt a föld színéről (egy kisebbet simára legyalultak a gépek).¹⁵

A halomsírok közül kettő még ma is látható. Egy nagy a temetőn belül, annak K-i szélén magasodik, kis

cut through the rampart in the SW corner of the “upper castle” with a 10 m long and 1.5 m “deep” (it probably means wide) trench. He described that the rampart was composed of larger lime tuff and limestone blocks at the bottom and smaller ones at the top, and the charcoal pieces in the upper part, he thought, had come from timbers. There were many sherds in the earth on the top of the rampart.¹⁰ No drawing has survived from these early rampart investigations.

The rampart was cut through by a water pipe next to the Kálvária in 1958 but only the exterior and interior sides of the rampart were opened, the top of the rampart stayed unharmed to the width of 5 m, and only a hole was bored through it at the bottom. This incomplete cross-section of the rampart was drawn by Gyula Nováki. Accordingly, black earth and white stone rubble were spread in thin horizontal layers on top of the thick humus layer of the contemporary surface. The upper part of the rampart was composed of ashy soil in a thickness of 2 m, which contained many burnt daub lumps.¹¹

In February, 1971, the rampart was once more cut through by a water pipe, at the same place as in 1958. The top of the rampart remained intact this time as well, and the cross-section of the trench was documented by András Uzsoki. There was no possibility for systematic excavations but Uzsoki could discover a filled-in ditch 15 and 21 m from the edge of the top of the rampart in his test trenches. The width of the trench was 6–8 m, its depth about 1.5 m. The exterior side if the ditch was somewhat raised but it could not be decided without excavations if there had been a rampart there too. With this in mind, Uzsoki surveyed the densely forested slope of the Kálvária hill and found the vague terrace about 15–20 m under the rampart, which suggested that the filled-in ditch continued at the foot of the hill.¹² (Fig. 3).

Burial mounds

Flóris Rómer already knew the burial mounds under the Óvár. Viktor Récsey “criss-crossed” the one on the village side with trenches and, as he described, had it dug up to the bottom, still he mentioned only the Neolithic skeletons found on the top.¹³ Five burial mounds can be observed in the map published by Bálint Kuzsinszky but he mentioned only four. He unearthed and shortly described one of them in 1905.¹⁴

The destruction of three of these burial mounds could not be prevented at the time of the construction of the coach parking in 1970. They were pulled down to the very bottom. The urgent rescue excavation was conducted and documented by András Uzsoki within very

10 KUZSINSZKY 1920, 164.

11 MRT 2 197, 42. kép.

12 UZSOKI 1986, 246–247.; MNM Adattár III/24/1971, V/39/1972.

13 RÉCSEY 1895, 12.

14 KUZSINSZKY 1920, 167.

15 UZSOKI 1986, 248–249.; MNM Adattár III/23/1971, V/40/1972

10 KUZSINSZKY 1920, 164.

11 MRT 2 197, fig. 42.

12 UZSOKI 1986, 246–247.; MNM Archives III/24/1971, V/39/1972.

13 RÉCSEY 1895, 12.

14 KUZSINSZKY 1920, 167.

részét az autóbuszparkolóval kapcsolatban lefaragták. A halom ÉK-i oldalában nagy beásás nyoma látszik. A másik halomsír közvetlenül az autóbuszparkoló K-i szélé mellett van, füves, bokros terület, egy telek kerítéséig tart. A leírás szerint ezt áshatta meg Récsey Viktor.

Fentebb már említettük, hogy az 1969. évi légi felvételen még jól látszanak a halomsírok. Azonban nem csak a többször említett öt halom. Ezekről ÉK-re kb. 40 méterre, a domboldalban még egy kis méretű halom is jól látszik, de azóta sűrű bozót lepte el, ezért egyelőre nem sikerült a helyszínen azonosítani.

Uzsoki András ásatásai alapján a halomsírok kora a bronzkor vége – hallstattkor.

Összefoglalás

A legújabb mérések szerint a sáncok Récsey és Kuzsinszky óta alig változtak. A fennsík Balaton felőli, É-i, K-i oldalát igen meredek, több helyen szakadékos, sziklás hegyoldal övezi, itt mesterséges erődítésnek nincs nyoma a felszínen. A Ny-i és D-i oldalt azonban végig sánc zárja le, két vége a meredek, szakadékos É-i, illetve K-i oldalhoz csatlakozik. A sánc első építésekor folyamatosan végig futott a fennsík Ny-i és D-i szélén, belefoglalva a kálvária dombját is. Egy későbbi periódusban az Óvár fennsíkjának ÉNy-i végében alakították ki egy kisebb területet, ez a „felső vár”. A sánc ekkor bekanyarodott a belső területre, egyenes vonalban leválasztotta ezt a részt a fennsík többi, nagyobbik részéről, a DK-i oldala alatti nagy árokkal pedig a korábbi sáncot kb. 70–80 m hosszan megszakította, megsemmisítette. Ez arra mutat, hogy ekkor csak ezt a leválasztott részt erősítették meg.

A sánc végig jól követhető, bár több helyen erősen rongált állapotban van. A legépebb a felső várban, ami részben annak is köszönhető, hogy a villaépítkezések, kertekkel kapcsolatos földmunkák ezt a területet még nem érték el. A külső lejtőn hosszan elnyúló, elmosódott teraszról csak ásatás után lehetne eldönteni, vajon külső védővonal maradványa-e. A középre befutó sánc ma is impozáns magasságú, bár külső oldalából már sokat lefaragtak. Az 1971-ben készült felmérés a nagy árkot még épen találta, az elmúlt egy-két évben azonban ezt is nagyrészt feltöltötték és házakkal beépítették.

Tovább haladva D és DK irányában, a sáncot sok helyen lefaragták belülről a kertek kialakításakor, közép tájon pedig hosszú szakaszon teljesen lehordták, ott ma már csak a hegyperem mutatja a sánc vonalát. Az Óvár DK-i vége közelében a község felől kocsút vezet a belső területbe. Ez lehetett az eredeti kapu, de az újkori útépítéssel erősen kiszélesítették.

A sánc a DK-i végén meredeken felfut a Vízmű körüli, természetes dombra. A Kálváriánál kb. 25 m hosszú részt az 1920-as évek második felében, amikor a Kálváriát kialakították, teljesen lehordták. A sánc végül kis kanyar után meredeken indul lefelé a Balaton felé eső oldalba, de rövidesen egy út vágja át, a továbbiakban pedig már házak, kertek tüntették el végleg a sánc befejező részét.

hard conditions parallelly to the mechanic earthwork. He rescued two mounds at least on drawings and photos. The three mounds ultimately disappeared from the surface of the earth by the end of March 1972 (a smaller one was scraped off by scrapers).¹⁵

Two of the burial mounds are still visible. A large one rises within the cemetery at its eastern edge. A small part of it was scraped off at the construction of the coach parking. The trace of a large pit can be seen in the NE side of the mound. The other mound can be seen right next to the eastern edge of the coach parking. It stands in a grassy, bushy area stretching to the fence of a lot. According to the description, this was the one Viktor Récsey excavated.

It was mentioned above that the burial mounds can clearly be seen in the aerial photo made in 1969. But not only the five mounds mentioned several times. About 40 m NE of them yet another small mound can be seen. To date, this area is densely covered by bushes and the mound could not be identified at the site.

According to András Uzsoki's excavations, the burial mounds can be dated from the end of the Bronze Age and the Hallstatt period.

Summary

According to the recent survey, the ramparts have barely changed since Récsey and Kuzsinszky. A very steep, rocky hillside with several deep valleys borders the northern and eastern sides toward the Balaton, where there is no trace of fortification on the surface. The western and the southern sides are closed by a rampart in the whole length, the two ends of which reach to the steep northern and eastern sides segmented by deep ravines. In the first construction stage, the rampart ran in a continuous line along the western and southern edges of the plateau including also the Calvary hill. In a later period, a smaller area was separated in the NW end of the Óvár, this is the "upper castle". At that time the rampart turned into the interior territory separating this part in a straight line from the larger part of the plateau, while the former rampart was broken, destroyed, by a large ditch under the SE side. This implies that, in this period, only this separated area was fortified.

The rampart can be followed in the entire length although it is strongly damaged at several places. The best preserved part is in the upper castle, which is partly due to the fact that the villa constructions and the earthworks connected to the orchards have not reached this area. Only excavations can decide if the long extended, vague terrace on the outer slope is the remain of an outer defence line. The rampart turning into the interior has a significant height even to date, although a lot has been scraped off from the outer side. The survey in 1971 still found the large ditch intact. In the past few years, however, it was mostly filled in and houses were built over it.

15 UZSOKI 1986, 248-249.; MNM Archives III/23/1971, V/40/1972

A sánccal bezárt teljes terület hossza 840, legnagyobb szélessége 500 m. Teljes területe 24,29 ha, ezen belül a felső vár 2,98 ha. A sánc szerkezetének és korának megállapítására az eddigi sáncátvágások nem elegendők, egyelőre csak feltételezéseink lehetnek. A legvalószínűbb, hogy a teljes területet átfogó sánc a késő bronzkorban – kora vaskorban épült fel, a felső várat pedig a középső nagy sánccal talán már a kelták korában különítették el.

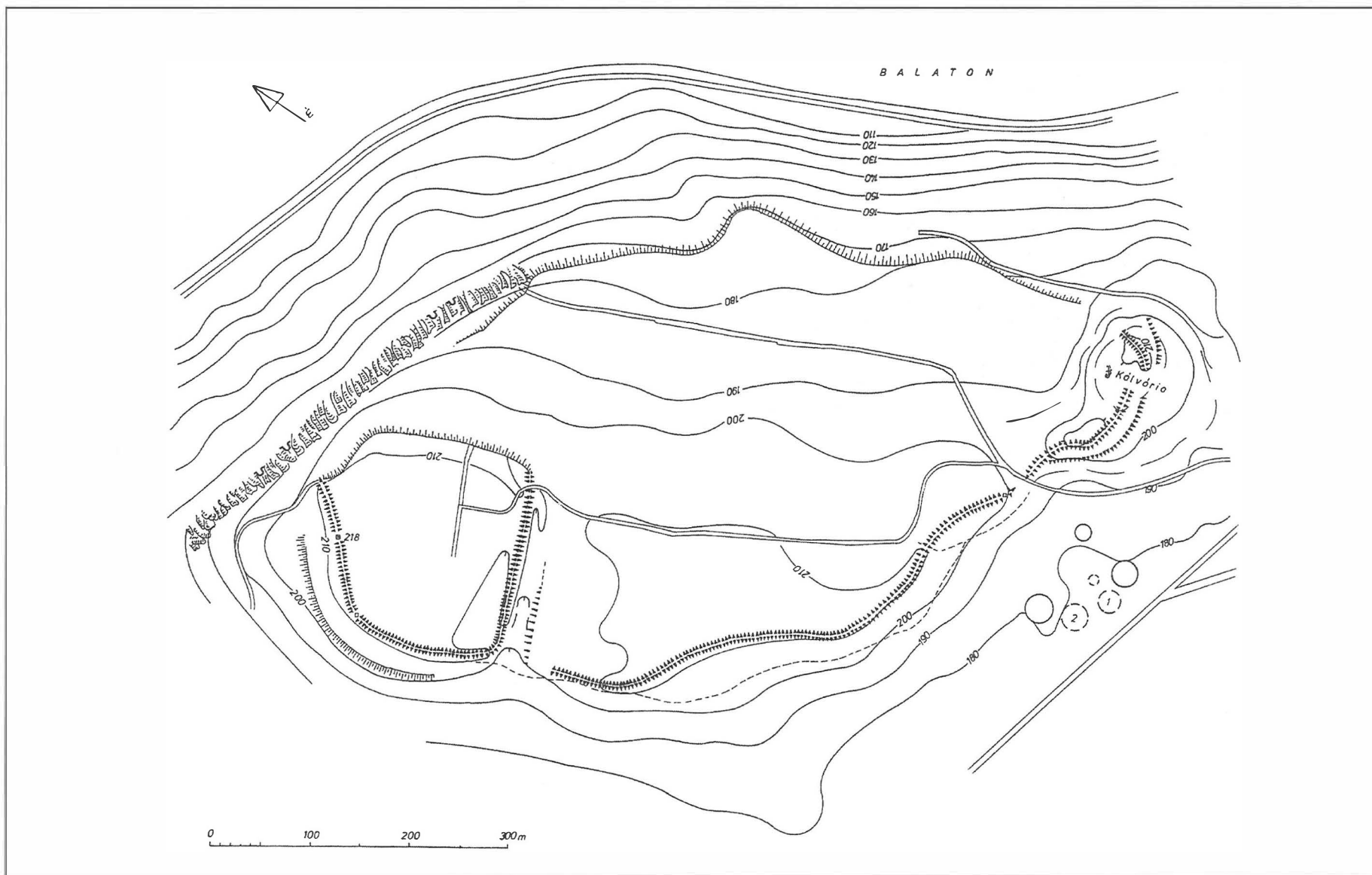
Further toward S and SE, the rampart was scraped off at several places when orchards were established, while a long stretch was entirely pulled down in the centre, where only the edge of the hill shows the place of the rampart. Near the SE end of the Óvár, a road leads into the interior of the fort from the village. This could be the original gate, which was largely widened by the construction of the modern road.

The rampart runs steeply onto the natural mound around the Waterworks. An about 25 m long stretch was entirely pulled down at the Kálvária in the second half of the 1920's when the Calvary was established. Finally, after a small bend, the rampart starts steeply downward on the slope toward the Balaton, but it is soon cut through by a road. From this point the houses and the gardens have wiped out the termination of the rampart.

The entire length of the area enclosed by the rampart is 840 m, its largest width is 500 m. The entire surface is 24.29 ha, from which the upper castle occupies 2.98 ha. The cuttings made thus far through the rampart are not enough to determine the structure and the age of the rampart, only hypotheses can be construed. The most probable theory is that the rampart that surrounded the entire territory was built in the Late Bronze Age and the early Iron Age, while the upper castle was separated by the large central rampart already in Celtic times.

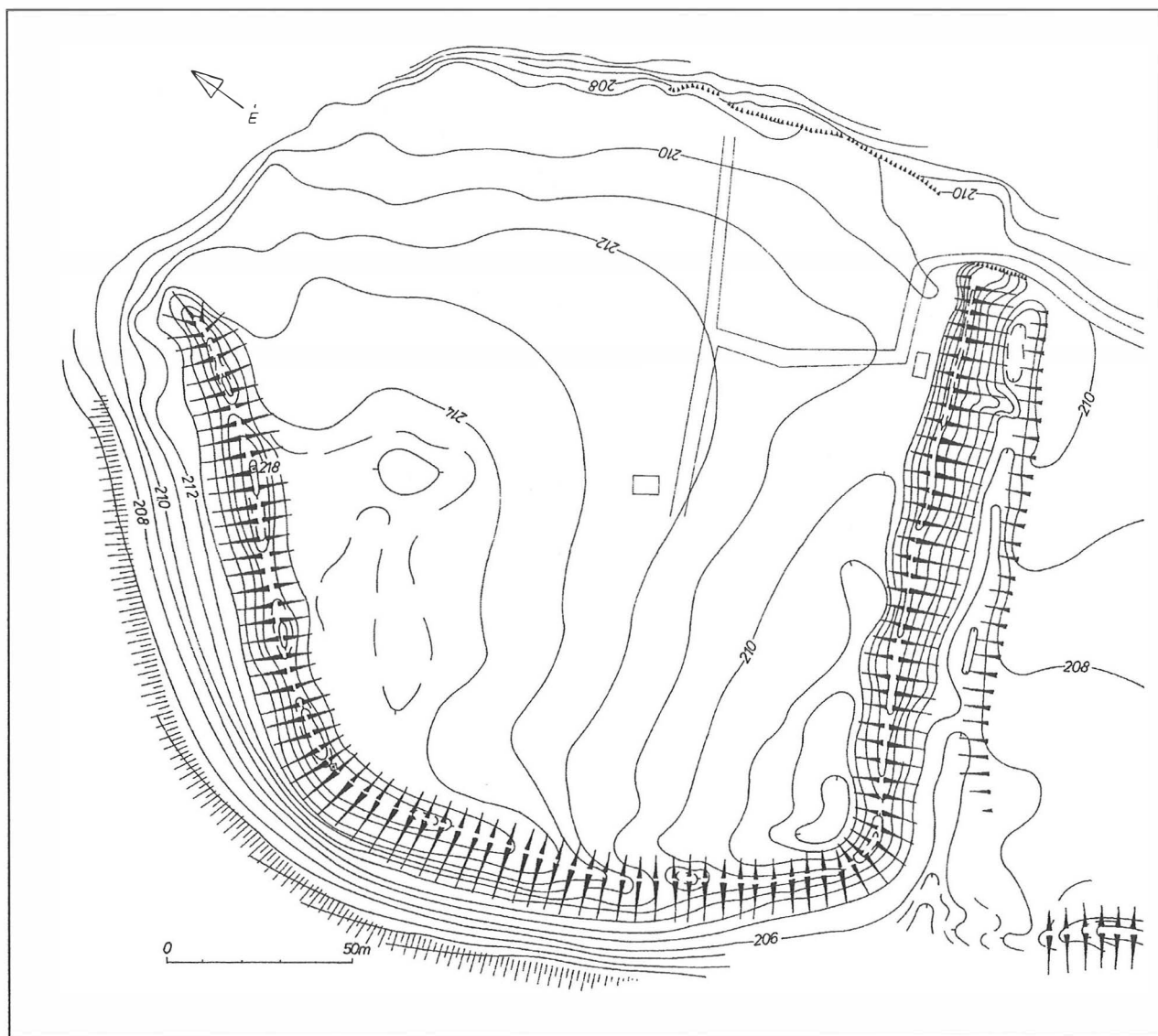
Irodalom • References

KUZSINSZKY 1920
MRT 2	KUZSINSZKY B.: A Balaton környékének archaeológiája. Budapest. Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. (Magyar Régészeti Topográfia 2) Budapest 1969.
RÉCSEY 1895	RÉCSEY V.: A Balaton-vidéki régészeti kutatásaim némi eredménye. Veszprém.
Uzsoki 1986	A. Uzsoki: Über die Höhensiedlung und Hügelgräber von Tihany. In: Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Budapest 1986 (MittArchInst Beiheft 3) 245–250.
Uzsoki 1990	Uzsoki A.: A tihanyi Árpád-kori remetetelep kutatása (The Archeological excavation of the Árpádian-age Eremite Settlement in Tihany. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (Essays in Church History in Hungary. 2. Szerk. (editor): A. Uzsoki. Budapest 35–41.

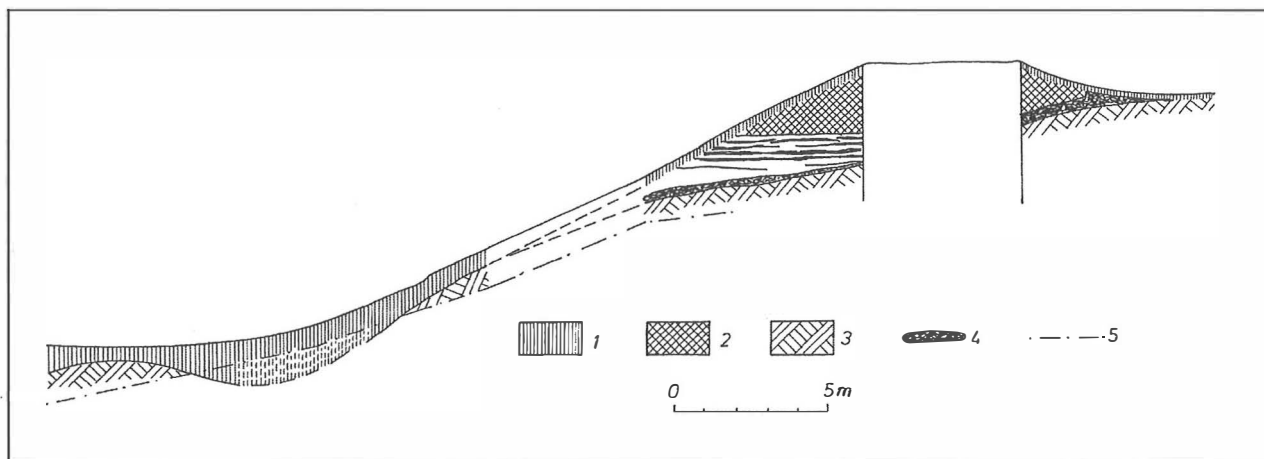
1. kép: Tihany, Óvár. Az 1999. évi felmérés, korábbi adatokkal kiegészítve.

Fig. 1: Tihany, Óvár. The survey from 1999 completed with former data.

2. kép: Tihany, Óvár felső vára. Az 1971. évi felmérés részlete alapján.

Fig. 2: Tihany, Óvár. The upper castle based on the detail of the survey from 1971.

3. kép: Az 1958. és 1971. évi sáncátvágás. 1 = humusz. 2 = hamus föld, égett paticsokkal. 3 = érintetlen, sziklás talaj.
4 = fekete, tiszta föld, kevés kőtörmelékkel. 5 = A feltárás határa.

Fig. 3: Cutting through the rampart in 1958 and 1971. 1 = humus. 2 = ashy soil with burnt daub. 3 = unbroken rocky soil.
4 = black clear earth with some stone rubble. 5 = the boundary of the excavation.

Dinnyés István

Gyál, 7-7A. lelőhely: szkíta településrészlet

A Vecsés – Csepel II. MOL gázvezeték építését megelőző feltárások során Gyál belterületétől D-re, a csatornázott Gyáli-patak déli partján, a patak felé enyhén lejtő, viszonylag mély fekvésű területen, részben műveletlen szántó északi szélénél, a vezetéképítés 6–7 m széles, K-Ny-i irányú munkasávjának 240 m-es szakaszán (1. kép 1.) kerültek elő a telepobjektumok. Géppel távolítottuk el a 25–30 cm vastag szántott és az alatta levő, változóan vastag humusztöveget, az 55–70 cm mélységben jelentkező agyag, agyagos homok altalajig. A sáv keleti részén, a 7A. lelőhelyrész 30 m-es sávjában két gödör, egy gödör-részlet és egy árok-részlet helyezkedett el (1. kép 2.). Nyugat felé, a mintegy 50 m szünet után következő 160 m-es sávban elszórtan találtuk a 7. lelőhely objektumait: egy árok-részletet, három gödört és egy gödör-részletet. (Nagy valószínűséggel nem emberkéz műve az 5., szabálytalan alakú gödör, a 7. objektum pedig egy kisméretű, jelenkori gödöröcske volt.) Dr. Szabó Géza figyelte meg és dokumentálta a 7A. lelőhely feltárását, mindkét lelőhelyrész feltárását a szerző vezette 1999. október 20–28. között. A leletanyag a nagykőrösi Arany János Múzeum régészeti gyűjteményébe került: 2000.45.1 – 49.7.

7A. lelőhelyrész

1. gödör

Átlag 70 cm mélységben körvonalazott, NyÉNy-KDK tengelyű, szabálytalan hossznegyszög alakú, sötétszürke homokos humusztöltésű folt, szürke, sárgásszürke agyagos homok altalajban. Kibontva ferde, egyenetlen oldalú, kissé K felé lejtő, egyenes fenekű gödör. H.: 320 cm; sz.: 194–233 cm; mélység: 36–39 (felszíntől 106–109) cm (1. kép 6.). A gödörfenék bontásakor megjelent a talajvíz. *Leletek:*

1. Magasfülű bögre fültörödéke peremrészlettel (3. kép 2.). Sárgásszürke, finoman iszapolt, korongolt, a törésfelületek közepe fekete. H.: 3,6 cm, a fülcsónk átmet-szete 2,2 × 1,2 cm.

2. Behajló peremű, nagyobb tál peremtörödéke (3. kép 5.). Sárgásszürke, belül sötétszürke színű, jól iszapolt, homokkal soványított anyagú, kézzel formált, elsimított, matt felületek. A behajló edényfal elvékonyodó, a perem kerekített. H.: 3,5 cm.

3. Nagyobb edény oldaltörödéke. Barna, belül sárga és fekete foltos, jól iszapolt, homokkal és fehér kőzúzalékkal soványított anyagú, kézzel formált. Alig ívelt profil. H.: 9,9 cm; falvastagság (továbbiakban v.): 1,3–1,5 cm.

4. Edény oldaltörödéke. Sötétszürke, fekete, belül barna színű, homokkal soványított anyagú, kézzel formált. Ívelt profil. H.: 5,6 cm, v.: 0,7–1 cm.

5. Tál(?) fenéktörödéke. Világosbarna és fekete foltos, belül sötétszürke színű, jól iszapolt, homokkal és

Gyál, site 7-7A:

Scythian settlement fragment

István Dinnyés

Rescue excavations were conducted preceding the laying of the Vecsés–Csepel II MOL gas pipe on the southern side of the channelled Gyáli stream, south of the centre of Gyál. Settlement objects were found in the relatively deep territory, which slightly slopes toward the stream, partly at the northern edge of the left-up plough-land, in the E-W directed, 6–7 m broad section 240 m of the pipe (Fig. 1.1). The 25–30 cm thick ploughed layer and the underlying humus of varying thickness were removed by a scraper until the appearance of the clay, clayey sand in the depth of 55–70 cm. Two pits, the fragment of a pit and the fragment of a ditch were discovered in the 30 m long stripe of site unit 7A at the eastern part of the stripe (Fig. 1.2). The 160 m long stripe, which followed the former one in the west after a break of about 50 m, yielded the features of site 7: the fragment of a ditch, three pits and the fragment of a pit. (The irregular pit no. 5 was probably not man-made, while feature 7 was a small pit from the modern times.) Dr. Géza Szabó observed and documented the discolourations of site 7A, while the author conducted the excavations at both site units on 20–28. October, 1999. The find material was taken into inventory in the archaeological collection of the Arany János Museum in Nagykőrös: 2000.45.1–49.7.

Site unit 7A

Pit 1.

It appeared in a depth of approximately 70 cm. It was a dark grey discolouration of an irregular oblong shape with a WNW-ESE axis. The sandy humus filling outlined the pit in the yellowish grey clayey sandy ground. The unearthed pit appeared to have irregular, sloping sides, the flat bottom somewhat sloped eastwards. L: 320 cm; w: 194–233 cm; depth: 36–39 cm (106–109 cm from the surface) (Fig. 1.6) Ground water appeared on the bottom. *Find:*

1. The handle fragment of a high-handled cup with the fragment of the rim (Fig. 3.2). The wheel-thrown vessel is yellowish grey, black in the middle of the cross-section. The clay was finely levigated. L: 3.6 cm, diameter of the butt of the handle: 2.2 × 1.2 cm.

2. The rim fragment of a larger hand-thrown bowl with inverted rim (Fig. 3.5). It is yellowish grey, dark grey on the inside. The clay was finely levigated and tempered with sand. The surfaces are smoothed and matt. The inverted wall thins, the rim is rounded. L: 3.5 cm.

3. The wall fragment of a larger hand-thrown vessel. It is brown, yellow inside with black spots. The clay was finely levigated and tempered with sand and white stone rubble. The profile is slightly arched. L: 9.9 cm. Wall thickness (th in the followings): 1.3–1.5 cm.

kőzúzalékkal soványított anyagú, kézzel formált. (3. kép 3.), 2 db. Töréscsücsök közepé sárgásszürk. H.: 7,2 és 10 cm; v.: 1–1,7 cm.

6. Edény fenéktöréscsücsök (3. kép 4.). Barna és szürke foltos, belül világosbarna színű, homokkal soványított anyagú, kézzel formált. Töréscsücsök fekete, belső felületen világosbarna. H.: 4,9 cm; v.: 0,8–1,4 cm.

7. Edény fenéktöréscsücsök. Sárgásbarna, sötétszürke foltos, homokkal erősen soványított anyagú, kézzel formált, kiszáradva szétesett.

2. gödör

Az északi sávszélen 66–67 cm mélyen körvonalazott, fekete, homokos humuszbetöltésű, félkör alakú folt szürkésárga agyagos homok altalajban. Kibontva ívelt oldalú, középen lemerülő fenekű gödör. Betöltés alsó 10–15 cm-es rétege humuszos agyag. H.: 160 cm; sz.: 91 cm; mélység 37 (felszíntől 103) cm (1. kép 5.). Humuszos betöltésből néhány állatcsont és egy apró, őskori oldaltöréscsücsök került elő.

3. gödör

KÉK 66° tengelyű, hosszúkas, KÉK-en félkörös, NyDNy-on egyenes záródású, sötétbarna-fekete homokos humuszbetöltésű folt, szürke, agyagos homok altalajban. Kibontva meredek, NyDNy-on lépcsőszerűen tagolt oldalú gödör, szögletes körvonalú, NyDNy-on lemerülő fenékkal. H.: 234 cm; sz.: 88–107 cm; mélység 50 (felszíntől kb. 120) cm (1. kép 7.). Lelet nélkül.

4. árok

KDK felől NyDNy felé kanyarodó, 73–80 cm mélyen körvonalazott, sötétszürke homokos humuszbetöltésű árok-részlet sárga agyag altalajban. Középvonalán 17,7 m hosszú, 190–274 cm (kanyarulatban 290 cm) széles árok-részlet KÉK-NyDNy szakaszát fakívétel gödre bolygatta meg. Két, 1–1 m széles, keresztirányú sávját bontottuk ki a NyÉNy-KDK szakasz és a déli feltáráshatár találkozásánál (ÉK-DNy metszet: 1. kép 3.) és a kanyarulat nyugati oldalán (É-D metszet: 1. kép 4.). Kibontott részletei többszörösen tagolt árokfeneket mutatnak, kanyarulatának belső oldalán a tagoltság a nyelési szintben is jelentkezett. Mélység 28–37 (felszíntől 106–110) cm. Lelet nélkül.

7. lelőhelyrész

1. árok

Az ÉNy-DK-i irányú (ÉNy 310°), 140–182 cm szélességű ároknak 9,6 m-es részlete ferdén keresztelte a feltárási felületet. Teljes szélességű 8 m hosszú szakaszt 1 m-es tanúfal meghagyásával kibontottuk. Változatosan tagolt oldalú és fenekű árok DNy-i oldalában 20–35 cm széles padka húzódott 15–20 cm mélységben (2–3. metszet: 2. kép 2–3.), majd DK felé megszűnt és a déli feltárásszél közelében az árokfenék kettős ívűvé (1. metszet: 2. kép 1.) alakult. Kibontott mélység É-on 50 (felszíntől 107)

4. The wall fragment of a hand-thrown vessel. It is dark grey and black outside and brown inside. The clay was tempered with sand. The profile is arched. L: 5.6 cm, th: 0.7–1 cm.

5. Two bottom fragments of a hand-thrown larger bowl (?). It is light brown with black spots outside and dark grey inside. The clay was finely levigated and tempered with sand and stone rubble. (Fig. 3.3). It is yellowish grey in the middle of the cross-section. L: 7.2 cm and 10 cm; th: 1–1.7 cm.

6. The bottom fragment of a hand-thrown vessel. It is brown with grey spots outside, light brown inside. The clay was tempered with sand. (Fig. 3.4) It is black in cross-section. L: 4.9 cm; th: 0.8–1.4 cm.

7. The bottom fragment of a hand-thrown vessel. It is yellowish brown with dark grey spots. The clay was strongly tempered with sand. It crumbled after drying.

Pit fragment no. 2.

The semicircular discolouration appeared with a black sandy humic filling in the greyish yellow clayey sand on the northern edge of the stripe in the depth of 66–67 cm. After clearing it appeared to be the fragment of a pit with arched walls and the bottom depressed in the centre. The lower 10–15 cm of the filling was humic clay. L: 160 cm, W: 91 cm, depth 37 cm (103 cm from the surface) (Fig. 1.5). Some animal bones and a small prehistoric wall fragment were found in the humic filling.

Pit no. 3.

It appeared as an elongated discolouration with an axis to ENE 66° ending in a semicircle in ENE and in a straight line in WSW. The dark brown-black sandy humus filling was outlined against the clayey sand. The angular pit had steep walls, which was step-like in WSW, and the bottom deepened in WSW. L: 234 cm; W: 88–107 cm; depth: 50 cm (about 120 cm from the surface) (Fig. 1.7). It did not contain finds.

Ditch no. 4.

The fragment of the ditch started in the ESE and turned toward WSW. It appeared as a dark grey sandy humus discolouration in the yellow ground in the depth of 73–80 cm. It was 17.7 m long along the medial line and 190–274 cm broad (290 cm in the bend). The ENE-WSW section was disturbed by the pit left by a removed tree. We unearthed two 1 m broad crosswise sections at the meeting point of the WNW-ESE section and the southern border of the excavations (NE-SW cross-section: Fig. 1.3) and on the western side of the bend (N-S directed cross-section: Fig. 1.4). The unearthed fragments showed a multiply segmented bottom, while this segmentation appeared already on the scraped surface on the inner side of the bend. Depth: 28–37 cm (106–110 cm from the surface). It did not contain finds.

cm, D-en 43 (felszíntől 108) cm. Fenéig egynemű, fekete homokos humuszbetöltésből lelet nem került elő.

2. gödör

Az 1. ároktól 20 m-rel Ny felé, 67 cm mélyen, sötétszürke szubhumuszban körvonalazott, fekete homokos humuszbetöltésű, Ny-K hossz tengelyű, ívelt trapézszerű körvonalú folt. Kibontva meredek, Ny-on és D-en padkás oldalú, középrészen lemélyedő fenékű gödör. Altalaj szürke, agyagos homok. H.: 188 cm; sz.: 148 cm; mélység 41 (felszíntől 108) cm (2. kép 4.). Betöltésében kisméretű, pirosas tapasztástöredékek, kavicstöredék és néhány állatcsont volt.

1. Behúzott peremű, kisebb tál(?) peremtöredéke (3. kép 7.). Barnásszürke színű, fekete foltos, homokkal soványított anyagú, kézzel formált. Elsimított, matt felületek. H.: 3 cm; v.: 0,6-0,7 cm.

2. Behúzott peremű, nagyobb tál töredéke (3. kép 6.). Fekete, homokkal és pirosas, sárga, szürke agyagszemcsékkel soványított anyagú, kézzel formált. Egyenetlen, simított felületek. Behajló edényfal kissé elvékonyodó, perem lekerekített. H.: 7,7 cm; v.: 0,9-1 cm.

3. Edényoldaltöredékei. Fekete, belül sötétszürkeszínű, homokkal és fehérés kőzúzalékkal erősen soványított anyagú, kézzel formált, 3 db. H.: 3,8-5,1 cm; v.: 0,9-1 cm.

4. Edény oldaltöredékei. Világosbarna, belül barnásszürke színű, homokkal soványított anyagú, kézzel formált, 2 db. H.: 3,5 és 4,2 cm; v.: 0,7-0,9 cm.

5. Tál oldaltöredéke fenékrészlettel. Szürke, belül fekete színű, homokkal soványított anyagú, kézzel formált. Profilálatlan fenékszél. H.: 6,8 cm; v.: 0,8-0,9 cm.

6. Edény fenéktöredéke. Barna színű, szürke foltos, homokkal soványított, apró edénytöredékekkel is kevert anyagú, kézzel formált, meredek oldalrészlet. Fenékméret 11-11,5 cm lehetett. H.: 12,2 cm; oldal v.: 0,6-0,7 cm; fenék v.: 1,3 cm.

3. gödörészlet

Kb. 30 m-re Ny-ra a 2. gödörtől, a déli sávszélen nagyméretű, kissé szögletesedő körvonalú, szélei mentén sötétszürke-fekete homokos humusz, közepén sötétsárga homokos betöltésű gödörfolt sötétsárga, agyagos homok altalajban. Kibontva egyenetlen, ívelten lejtő oldalak, északi középrészen kerek-ovális lemélyedő fenék. Altalaj az agyagos homok alatt sárgásszürke, majd világosszürke homok. H.: 335 cm, kibontott sz.: 260 cm; mélység 90 (felszíntől 145) cm (2. kép 6.). Gödörfenék fölött 8-10 cm vastag sötétszürke, erősen hamus réteg. Leletei a nyelési szinttől a fenéig elszórtan kerültek elő, betöltésében néhány kisebb tapasztásdarab, kavics volt.

1. Csonkakúpos felső részű edény töredékei, 3 db. Barna színű, feketés foltos, homokkal soványított, agyagszemcsés anyagú, kézzel formált. Kissé kerekített, kifelé duzzadó perem, vállon tagolt borda, borda fölött átfúrás (3. kép 8.). Egy-egy kisebb, nem illeszkedő, perem- és bordás oldaltöredék tartozik még az edényhez. H.: 8,6, 4,5, 5,2 cm; v.: 0,8-0,9 cm.

Site unit no. 7.

Ditch no. I.

A 9.6 m long fragment of the NW-SE directed (NW 310°), 140-182 cm broad ditch diagonally crossed the excavation surface. An 8 m long stretch was unearthed in the whole width leaving a 1 m broad baulk. The walls and the bottom of the ditch were segmented to various degrees. A 20-35 cm broad platform ran in the SW side of the ditch in the depth of 15-20 cm (cross-sections 2-3: Fig. 2.2-3). It disappeared towards SE, while the bottom of the ditch developed a double arch near the southern edge of the excavated surface (cross-section 1: Fig. 2.1). The excavated depth was 50 cm in the N (107 cm from the surface) and 43 cm in the S (108 cm from the surface). The uniformly black humic filling did not contain finds.

Pit no. 2.

A discolouration of an arched trapezoid shape with an W-E directed longitudinal axis appeared 20 m W of ditch no. 1 in the depth of 67 cm. The black sandy humic filling was outlined in the dark grey sub-humus. In the unearthed pit a platform appeared in the steep wall in the W and S, while the bottom deepened in the centre. The sub-humus was a grey clayey sand. L: 188 cm; W: 148 cm; depth: 41 cm (108 cm from the surface) (Fig. 2.4). Small reddish daub fragments, pebble fragments and some animal bones were found in the filling.

1. The rim fragment of a smaller hand-thrown bowl (?) with inverted rim (Fig. 3.7). It is brownish grey with black spots. The clay was tempered with sand. The surfaces are smoothed and matt. L: 3 cm; th: 0.6-0.7 cm.

2. The fragment of a larger hand-thrown bowl with inverted rim (Fig. 3.6). It is black, the clay was tempered with sand and reddish, yellow and grey clay grains. The surfaces are uneven and smoothed. The inverted wall slightly thins, the rim is rounded. L: 7.7 cm; Th: 0.9-1 cm.

3. The wall fragments of a hand-thrown vessel. They are black outside and dark grey inside. The clay was strongly tempered with sand and whitish stone rubble. 3 fragments. L: 3.8-5.1 cm; Th: 0.9-1 cm.

4. The wall fragments of a hand-thrown vessel. It is light brown outside and brownish grey inside. It was tempered with sand. 2 fragments. L: 3.5 and 4.2 cm; Th: 0.7-0.9 cm.

5. The wall fragment with a part of the bottom of a hand-thrown bowl. It is grey outside and black inside. The clay was tempered with sand. The edge of the bottom is not emphasised. L: 6.8 cm; Th: 0.8-0.9 cm.

6. The bottom fragment with the steep side of a hand-thrown vessel. It is brown with grey spots. The clay was tempered with sand and small pottery fragments. Bottom diameter: approximately 11-11.5 cm. L: 12.2 cm; wall Th: 0.6-0.7 cm; bottom th: 1.3 cm.

2. Peremtöredék. Fekete, homokkal soványított anyagú, kézzel formált edény töredéke. Kívül szélescsen vastagodó perem (3. kép 9.). H.: 2,9 cm; v.: 0,7 cm.

3. Oldaltöredék, 8 db. Sárgásbarna, világos és sötétszürke, fekete színűek, homokkal soványított anyagú, kézzel formált edények kissé ívelt és egyenes profilú töredékei. Egyenetlenül simított felületek. H.: 4,6–7,7 cm; v.: 0,8–1,1 cm.

4. Oldaltöredék, 4 db. Világos és sötétszürke, szürkésbarna színű, homokkal soványított és apró edénytöredékekkel kevert anyagú, kézzel formált edények kissé ívelt profilú töredékei. Kívül durván hagyott, belül simított felület. H.: 4,7–8,1 cm; v.: 0,9–1 cm.

5. Edényoldaltöredéke. Szürkésbarna színű, kissé homokos anyagú, kézzel formált, fenékrészlettel. Meredek oldal, kissé kerekített fenékszel. H.: 7 cm; v.: 0,9–1 cm.

6. Fazék(?) fenéktöredéke. Barna, belül sárgásbarna színű, szürke foltos, durván iszapolt, homokkal és közúzálékkal soványított, apró edénytöredékekkel is kevert anyagú, kézzel formált oldalrészlet. Oldala a fenéktől 3,5 cm-re átfúrva. Lekerekített fenékszel. Igen mállekony, részben szétomlott. FÁ.: 10–10,4 cm; oldalrész m.: 6,2 cm.

7. Edény fenéktöredéke. Sötét szürkésbarna, belül világosbarna színű, homokkal soványított, agyagszemcsés anyagú, kézzel formált. Középen vastagodó. H.: 5,8 cm; v.: 1,4–1,9 cm.

8. Homokkő darab. Pirosasbarna, szabálytalan négyszögletes alakú. Egyik nagyobb lapján sekély mélyedés. Mállekony felületű csiszolókö(?) H.: 11,5 cm; sz.: 9,2 cm; m.: 5,1 cm.

4. gödör

Mintegy 40 m-re Ny felé a 3. gödörtől. ÉK-DNy-i hossz tengelyű, szabálytalan négyszögletes alakú, sötétszürke-fekete, erősen hamus betöltésű folt szürke agyag alajban, 55–60 cm mélyen. É-i sarkát a gépi munka megsértette. Kibontva meredek oldalú, a DNy-i rövid és a DK-i hosszú oldalon padkás kialakítású gödör, DNy felé enyhén lejtő fenékkal. ÉK-i fenékrészben sekély mélyedések. A ház méretű gödörben kemény padlószint, tűzhely nem volt, cölöplyukat sem a gödörben, sem mellette nem találtunk. H.: 394 cm, sz.: 355 cm, mélység 92–93 (felszíntől 147–153) cm (3. kép 1.). A fenékgigerősen hamus betöltésben az É-i részen kemény, közép felé lejtő, kemény sötétsárga agyagos homokréteget észleltünk. Betöltéséből faszéndarabok, pirosasra átégett tapasztástöredékek, szétbontott kemence fenéktapasztásának töredékei, kisebb-nagyobb kavicsok és töredékek, jelentős mennyiségű állatcsont került ki. A déli sarok közelében, 45–52 cm mélységben kutya vázrészletet találtunk, részleges anatómiai rendben. A gödörből 119 db, csak kis részben összeillő edénytöredék került elő.

Hat edény összesen 7 töredéke képviseli a fazekas korongon készült kerámiát.

1. Nagyobb tál peremtöredéke (4. kép 1.). Sötétszürke-fekete színű, finoman iszapolt, kissé homokos

Pit fragment no. 3.

It was found about 30 m W of pit no. 2 on the southern edge of the stripe. The large discolouration had somewhat angular outlines. It appeared as a discolouration of dark grey-black sandy humus at the edges with dark yellow filling in the centre against the dark yellow clayey sand. The uneven walls of the pit sloped in an arch and the bottom was round-oval and deepening in the northern central part. The ground was yellowish grey, then light grey sand under the clayey sand. L: 335 cm; excavated w: 260 cm; depth: 90 cm (145 cm from the surface) (Fig. 2.6). There was an 8–10 cm thick dark grey strongly ashy layer on the bottom of the pit. The finds were scattered between the scraped surface and the bottom of the pit. The filling also contained some smaller daub fragments and pebbles.

1. The fragments of a hand-thrown vessel with a truncated cone shaped upper part. Three fragments. It is brown with black spots. The granulous clay was tempered with sand. The rim is slightly rounded, outwards swelling, there is a segmented rib on the shoulder and a perforation above the rib (Fig. 3.8). Some smaller rim and ribbed wall fragments belonged to the vessel, which could not be refitted. L: 8.6, 4.5, 5.2 cm. Th: 0.8–0.9 cm.

2. The rim fragment of a hand-thrown vessel. It is black, the clay was tempered with sand. The rim broadly thickens on the outside (Fig. 3.9). L: 2.9 cm; Th: 0.7 cm.

3. Wall fragments of hand-thrown vessels. 8 items. They are yellowish brown, light and dark grey and black, the clay was tempered with sand. They show slightly arched and straight profiles. The surfaces are unevenly smoothed. L: 4.6–7.7 cm; Th: 0.8–1.1 cm.

4. Wall fragments of hand-thrown vessels. 4 items. They are light and dark grey, greyish brown. The clay was tempered with sand and mixed with tiny pottery fragments. The profiles are slightly arched. The surfaces are coarse outside and smoothed inside. L: 4.7–8.1 cm; Th: 0.9–1 cm.

5. The wall fragment with a part of the bottom of a hand-thrown vessel. It is greyish brown. The clay is somewhat sandy. The wall is steep, the bottom is slightly rounded. L: 7 cm; Th: 0.9–1 cm.

6. The bottom and the wall of a hand-thrown pot (?). It is brown outside and yellowish brown with grey spots inside. The clay was roughly levigated, tempered with sand and stone rubble and mixed with small pottery fragments. The wall was perforated 3.5 cm from the bottom. The edge of the bottom is rounded. It is very poorly preserved, partly crumbled. Bd: 10–10.4 cm; wall H: 6.2 cm.

7. The bottom fragment of a hand-thrown vessel. It is dark greyish brown outside and light brown inside. The granulous clay was tempered with sand. The middle part is thicker. L: 5.8 cm; Th: 1.4–1.9 cm.

8. A reddish brown, irregularly rectangular sandstone fragment. There is a shallow depression on one of the larger faces. The surfaces are weathered. A grinding stone (?). L: 11.5 cm; W: 9.2 cm; H: 5.1 cm.

anyagú, korongolt. Kerekített, befelé félkörösen vastagodó perem. Belső felületen a korongolás sekély hornyolatai és bordái. Kívül-belül keskeny felületű szerszámmal, korongon fényezett. Törésfelület barna, vékony felületi fekete sávval. H.: 11,8 cm; v.: 0,8–1,3 cm.

2. Nagyobb tál(?) oldaltöröredéke (4. kép 2.). Sötét-szürke, finoman iszapolt anyagú, korongolt. Mindkét felületen a korongolás nyomai. Matt, simított felületek. Törésfelület a felületi sötétszürke alatt világosszürke, közepén fekete sávval. H.: 11,2 cm; v.: 1,1–1,4 cm.

3. Edény oldaltöröredéke. Sárgásbarna színű, szürke foltos, finoman iszapolt, kissé homokos anyagú, korongolt. Kívül gyengén fényezett, belül a korongolás hornyolatai, bordái. Ferde állású, enyhén ívelt profil. H.: 6,4 cm; v.: 0,6–0,7 cm.

4. Edény (tál?) fenék közeli oldaltöröredéke. Sötét barnásszürke színű, finoman iszapolt, kissé homokos anyagú, korongolt. Simított, matt felületek. Törésfelület sötétszürke, felületeknél 0,15–0,2 cm-es barna sávval. Ívelt, vízszintesen erősen ívelt profil. Átfúrt, fúrat á.: 0,2 cm. H.: 5,3 cm; v.: 0,9–1 cm.

5. Kisebb edény (bögre vagy palack) oldaltöröredéke. Fekete színű, finoman iszapolt anyagú, korongolt. Kívül gyenge, belül erős korongolás nyomok. Kívül keskeny felületű szerszám ferde húzásaival fényezett. Törésfelület barna, vékony felületi fekete réteggel. H.: 6,7 cm; v.: 0,5–0,6 cm.

6. Edény (tál?) oldaltöröredéke. Fekete színű, finoman iszapolt anyagú, korongolt. Simított, belül gyenge korongolás nyomos felületek. H.: 7,7 cm; v.: 0,7–0,8 cm.

A gödör kézzel formált kerámijának kis számú csoportját a fényesre simított felületű edénytöröredékek alkotják.

7. Csésze töröredéke (4. kép 3.). Fekete, finoman iszapolt, kissé homokos anyagú, kézzel formált. Kívül és a nyakrész belsején grafitbevonat, ami a külső részen keskeny felületű szerszámmal vízszintes, a csésze alsó részén ferde húzásokkal is fényezett. A törésfelület sötét barnásszürke. A gömbszelet alakú alsó rész és a váll találkozási benyomásokkal tagolt, a keskeny, domború vállon ferde, sekély árkok sorakoznak. Alacsony, csonkakúpos nyak, ferdén kihajló, kerekített perem. Profilálatlan fenék. H.: 10,7 cm; a csésze m.: 5,6 cm; v.: 0,4–0,6 cm.

8. Előbbihez hasonló csésze peremtöröredéke (4. kép 4.). Grafitos, a nyak belsején is fényezett felület. Vállon merőleges árkolás. H.: 5,7 cm; v.: 0,6 cm.

9. Edény oldaltöröredéke. Fekete színű, jól iszapolt, homokkal és kőzúzalékkal soványított anyagú, kézzel formált. Simított, kívül grafitos felületek. H.: 3,9 cm; v.: 0,7 cm.

10. Csésze vagy bögre válltöröredéke nyakrészlettel (4. kép 5.). Fekete, jól iszapolt, kissé homokos anyagú, kézzel formált. Kívül vízszintes és ferde húzásokkal fényezett, belül matt simított felület. H.: 4,5 cm; v.: 0,4–0,5 cm.

11. Kisméretű bögre peremtöröredéke (4. kép 6.). Sötétszürke színű, barnás foltos, jól iszapolt, homokos-apró

Pit no. 4.

It was about 30 cm west of pit no. 3 and appeared as an irregular oblong discolouration with a NE-SW axis. The filling appeared as a strongly ashy dark grey-black spot in the clay in the depth of 55–60 cm. The northern corner was damaged by the mechanic earthwork. It had steep walls. There were each a short platform along the short SW and the long SE side. The bottom slightly sloped toward SW. Some shallow depressions were observed in the NE part of the bottom. Neither a hard floor level, nor a hearth were found in the pit the size of which could match that of a house. Nor could we find post holes either in the pit or next to it. L: 394 cm; W: 355 cm; depth: 92–93 cm (147–153 from the surface) (Fig. 3.1). A hard dark yellow clayey sand layer was observed slanting toward the centre in the northern part in the filling, which was uniformly strongly mixed with ash. The filling contained charcoal pieces, daub fragments burnt to a reddish colour, the fragments of the plastering of the bottom of a pulled down oven, smaller and larger pebbles and their fragments and many animal bones. Near the southern corner, the fragments of the skeleton of a dog were discovered, partly in anatomical order, in the depth of 45–52 cm. A hundred and nineteen sherds were collected from the pit, but only few of them could be refitted. Wheel-thrown ceramics is represented by 7 fragments of six vessels.

1. The rim fragment of a larger wheel-thrown bowl (Fig. 4.1). It is dark grey-black. The clay was finely levigated and tempered with some sand. The rim is rounded and thickens inwards to a semicircle. The shallow grooves and ridges left by the wheel can be seen on the interior surface. Both the interior and the exterior surfaces were polished on the wheel with a narrow tool. It is brown in cross-section with thin black stripes next to the surfaces. L: 11.8 cm; Th: 0.8–1.3 cm.

2. The wall fragment of a larger wheel-thrown bowl (?) (Fig. 4.2). It is dark grey, the clay was finely levigated. Grooves left by the wheel can be seen on both surfaces, which are matt and smoothed. In cross-section it is light grey next to the surface and black in the middle. L: 11.2 cm, Th: 1.1–1.4 cm.

3. The wall fragment of a wheel-thrown vessel. It is light brown with grey spots. The clay was finely levigated and tempered with some sand. The exterior surface is slightly polished, while the grooves and ridges left by the wheel can be seen on the interior surface. The profile is oblique, slightly arched. L: 6.4 cm; Th: 0.6–0.7 cm.

4. The wall fragment, near the bottom, of a wheel-thrown vessel (bowl?). It is dark brownish grey. The clay was finely levigated and tempered with some sand. The surfaces are smoothed and matt. In cross-section it is dark grey with each a 0.15–0.2 cm thick brown stripe next on the edges. The profile is arched, horizontally strongly arched. Perforated, hole diam: 0.2 cm; L: 5.3 cm; Th: 0.9–1 cm.

kavicsos anyagú, kézzel formált. Domború vállon rövid, hengeres nyak, lekerekített perem. Kívül és a perem alatt belül egyenetlenül fényezett. H.: 4,9 cm; v.: 0,5–0,7 cm.

12. Nagyobb tál töredéke, 2 db (4. kép 7.). Fekete, homokkal és kőzúzalékkal soványított anyagú, kézzel formált. Vízszintes sávokkal fényezett. Gömbszelet alakú alsó részen ferdén behajló nyak, kerekített és ferdén levágott perem. Rossz megtartású, mállékony. H.: 4,9 és 7,7 cm; v.: 0,7–0,8 cm.

13. Oldaltöredék, 3 db. Fekete és barnás színű, homokos-kavicsos anyagú, kézzel formált, kerekített hasvonalú edények (tálak?) töredékei. Kívül gyengén fényezett, belül matt simított felületek. A legnagyobb töredék a törésvonal mellett átfúrt. H.: 5,7, 6,3, 8,7 cm; v.: 0,5–0,6, 0,8, 0,8–1 cm.

14. Fenéktöredék. Sötétszürke, belül barnás színű, homokos-apró kavicsos anyagú, kézzel formált, kisméretű bögre fenekének kb. fele, meredek oldalrészrel. Oldala kívül egyenetlenül fényesre simított. Talán a 11. peremmel azonos edényke töredéke. Fá.: 4,3 cm; oldalrész m.: 2,3 cm.

Az edénytöredékek többsége (53 db) behajló szájú, hordószerű alakú, kézzel formált edényekhez tartozik. Jellemzőjük a homokkal, apró kavicsal és kőzúzalékkal (apróra tört kavics) soványított, néhány esetben edénytöredékekkel is kevert anyag, a belső felület egyenetlen simítása. Külső oldal lehet egyenetlenül simított (4. kép 8., 5. kép 4–5.), durván hagyott (4. kép 9.), a perem melletti simított sáv alatt durva, seprűzés szerűen rücskös (4. kép 10–11.), váltakozva simított és durva (4. kép 12.). Vállon egymással átellenben felrakott, csúcsos bütyök egy edényen (4. kép 8. és nem rajzolt, nem illeszkedő peremtöredéke, peremátmérő kb. 11,5–12 cm) fordul elő. Jellemző a hosszúkás, vízszintes és kissé ferde bütyökfogó alkalmazása (4. kép 10–12. és további 2 oldal-töredék). Egy oldaltöredéken van tagolt borda. Színük sárgásbarnától sötétszürke-feketéig változó, falvastagság rendszerint nem haladja meg az 1 cm-t. A töredékekből egyetlen edény sem rekonstruálható.

A kézzel formált, durva kerámiához mindössze három töredék sorolható.

15. Edény fülcsonkos peremtöredéke. Sárgás színű, durván iszapolt, homokos-kavicsos anyagú, kis méretű (5. kép 2.). H.: 4,4 cm; v.: 0,5–0,7 cm.

16. Edény töredéke. Fekete, kevésbé soványított anyagú, hengeres nyakú, befelé kissé vastagodó peremű (5. kép 3.). H.: 5,5 cm; v.: 0,4–0,6 cm.

17. Edényperemtöredéke. Szürkés-sárga színű, fekete foltos, homokkal-kőzúzalékkal soványított, edénytöredékekkel is kevert anyagú, csonkakúpos felső részű (5. kép 6.). Ferdén levágott perem. H.: 6 cm; v.: 1–1,1 cm.

Nagyobb tárolóedények töredékei:

18. Edény töredékei. Nagyméretű, kettős csonkakúp alakú, 2 db. Kívül fekete színű, barna foltos, belül szürkésbarna, homokkal és kőzúzalékkal erősen soványított anyagú. Külső felülete keskeny szerszámmal, többirányú húzásokkal gyengén fényesre, belső felülete

5. The wall fragment of a wheel-thrown smaller vessel (cup or flask). It is black, the clay was finely levigated. The grooves left by the wheel are slight on the exterior and strong on the interior surface. The exterior surface was polished with the slantwise strokes of a narrow tool. In cross-section it is brown with narrow black layers at the edges. L: 6.7 cm; Th: 0.5–0.6 cm.

6. The wall fragment of a wheel-thrown vessel (bowl?). It is black, the clay was finely levigated. It was smoothed, and the interior surface shows vague markings left by the wheel. L: 7.7 cm; Th: 0.7–0.8 cm.

The sherds with smoothed-polished surfaces compose the small group of hand-thrown pottery found in the pit.

7. Fragment of a hand-thrown cup (Fig. 4.3). It is black. The clay was finely levigated and tempered with some sand. The exterior and the interior of the neck have a graphitic coating, which was polished on the exterior by the horizontal strokes of a narrow tool and also on the lower part of the cup by diagonal strokes. It is dark brownish grey in cross-section. The joining of the segment-shaped lower part and the shoulder is ornamented by impressions, and oblique, shallow grooves follow one another on the narrow, convex shoulder. The neck is short and truncated cone shaped, the rim is slantwise outverted and rounded. The edge of the bottom is not emphasised. L: 10.7 cm; H of the cup: 5.6 cm, Th: 0.4–0.6 cm.

8. The rim fragment of a cup similar to the above one (Fig. 4.4). The surface is graphitic and polished even inside the neck. Vertical grooving can be seen on the shoulder. L: 5.7 cm; Th: 0.6 cm.

9. The wall fragment of a black hand-thrown vessel. The clay was finely levigated and tempered with sand and stone rubble. The surfaces were smoothed, the exterior is graphitic. L: 3.9 cm; Th: 0.7 cm.

10. The shoulder fragment with a fragment of the neck of a black, hand-thrown cup or mug (Fig. 4.5). The clay was finely levigated and tempered with some sand. The exterior surface was polished by horizontal and slantwise strokes, the inside is matt and smoothed. L: 4.5 cm; Th: 0.4–0.5 cm.

11. The rim fragment of a small hand-thrown cup (Fig. 4.6). It is dark grey with brownish spots. The clay was finely levigated and tempered with sand and small pebbles. A short, cylindrical neck sits on the convex shoulder. The rim is rounded. The exterior surface and the interior one under the rim are unevenly polished. L: 4.9 cm; Th: 0.5–0.7 cm.

12. Two fragments of a larger, hand-thrown black bowl (Fig. 4.7). The clay was tempered with sand and stone rubble. The surface was polished in horizontal stripes. An obliquely inverted neck sits on the segment-shaped lower part. The rim is rounded and cut obliquely. It is poorly preserved, crumbly. L: 4.9 and 7.7 cm; Th: 0.7–0.8 cm.

13. Three wall fragments of black and brownish hand-thrown vessels (bowls?). The clay was tempered

egyenetlenül simított. Lekerekített hasvonal, csonkakúp alakú alsó részének nem illeszkedő – nem rajzolt – töredéke alapján az edény 35 cm-nél magasabb lehetett. H.: 16,2 és 22,9 cm; v.: 0,8–1,2 cm.

19. Nagyméretű edény oldaltöredéke. Kívül sötétszürke-fekete, belül barnásszürke színű, homokkal és kőzúzalékkal erősen soványított anyagú. Kívül egyenetlenül simított, gyengén fényes, belül egyenetlenül simított felület. Enyhén ívelt profil, kerekített hasrészlettel. H.: 22,3 cm; v.: 0,9–1,5 cm.

20. Edényfenék. Sötétszürke-fekete, belül barna színű, homokkal és kőzúzalékkal erősen soványított anyagú. Alacsony oldalfal gyengén fényesre simított. Alacsony talp, fenékszel kerekített. Fá: 11,5–12,5 cm; oldalrész m.: 3,8 cm.

További 9–10 db vastagabb falú, egyenes és kissé ívelt profilú, kívül simított felületű oldaltöredék bizonyára nagyobb méretű tárolóedényekből származik.

21. Szűrőedény oldaltöredéke. Világosbarna, jól iszapolt, homokkal soványított anyagú, kézzel formált, 2 db. H.: 2,8 és 6,4 cm; v.: 0,7–0,8 cm.

22. Orsógomb fele (5. kép 7.). Fekete, finoman iszapolt anyagú, kettőskúpos. Á.: 3,2 cm; m.: 2,4 cm; furat á.: 0,7 cm.

23. Orsógomb (5. kép 8.). Szürke színű, sárgás foltos, finoman iszapolt anyagú, korongszerű alakú. Oldalát hat benyomás tagolja. Á.: 3,6–3,8 cm; m.: 2 cm; furat á.: 0,7 cm.

24. Őrlőkő töredék, 2 db. Szürke, sötétszürke színű. Egyik ovális Őrlőkő végtöredéke. H.: 12,3 és 4,3 cm; v.: 3,1 és 3,2 cm.

25. Kavicsstöredék, 2 db. Barnás felületű. Kerekedő oldalélükön lecsiszolódott, pattogzott használati felület. H.: 8,2 és 6,8 cm.

6. gödör

A 4. gödörtől 59 m-re Ny-ra, a feltárási sáv Ny-i végénél. Kerek, sötétszürke-fekete, hamus humuszbetöltésű folt sötétsárga agyag altalajban. Kibontva meredek oldalú gödör, a K felé lejtő gödörfenék és oldal találkozása széles ívben lekerekített. Gödörfenék világosszürke, homokos agyagban. Á.: 110–118 cm, mélység 25 (felszíntől 78) cm (2. kép 5.). Betöltésből néhány kavics és kavicsstöredék került elő.

1. Tál(?) fenékének kis töredéke (5. kép 9.). Finoman iszapolt anyagú, korongolt. Sárgás színű. Kerekített szélű, alacsony talp. H.: 5 cm.

2. Bögre kerekített szélű szalagfülének töredéke. Finoman iszapolt anyagú, korongolt magasfülű, peremrészlettel (5. kép 10.). Sötétszürke színű, törésfelület világosszürke, sötét középrésszel. H.: 3,9 cm; fül átmetszete 2,4 × 0,9 cm.

3. Behúzott peremű, kisebb tál töredéke (5. kép 11.). Finoman iszapolt, homokkal, fehéres kőzúzalékkal kevert anyagú, kézzel formált. Barna, szürke, fekete foltos, belül sötétszürke színű, kívül-belül elsimított, matt

with sand and pebbles. The carination is rounded. The outside is slightly polished, the inside is matt and smoothed. The largest fragment is perforated beside the fracture line. L: 5.7, 6.3, 8.7 cm; Th: 0.5–0.6, 0.8, 0.8–1 cm.

14. Bottom fragment. Approximately the half of the bottom of a small hand-thrown cup with the steep wall. It is dark grey outside and brownish inside. The clay was tempered with sand and small pebbles. The exterior, shiny surface was unevenly smoothed. It can be the fragment of the vessel from which rim fragment no. 11 came. Bd: 4.3 cm; wall H: 2.3 cm.

Most of the sherds (53 items) are fragments of barrel-shaped hand-thrown vessels with inverted mouths. They are characteristically made of clay tempered with sand, small pebbles and stone rubble (crushed pebbles), sometimes also mixed with pottery fragments, and the interior surface is usually unevenly smoothed. The exterior can be unevenly smoothed (Fig. 4.8; Fig. 5.4–5), naturally coarse (Fig. 4.9), coarse, as if broomed, under a smoothed stripe under the rim (Fig. 4.10–11), alternately smoothed and coarse (Fig. 4.12). Pointed knobs applied on the opposite sides of the shoulder can be found on a single vessel (Fig. 4.8 and a rim fragment, which has not been drawn and cannot be refitted, rim diameter: ca. 11.5–12 cm). Elongated horizontal and somewhat oblique lug handles are characteristic elements (Fig. 4.10–12 and two more wall fragments). A wall fragment displays an impressed rib. Their colour varies from yellowish brown to dark grey–black, the wall thickness does not usually surpass 1 cm. Not a single vessel could be reconstructed from the fragments.

Only three fragments can be grouped among the hand-thrown coarse ceramics.

15. The rim fragment with the butt of the handle of a small yellowish vessel. The clay was roughly levigated and tempered with sand and pebbles (Fig. 5.2). L: 4.4 cm; Th: 0.5–0.7 cm.

16. The fragment of a black vessel. The clay was poorly tempered. The neck is cylindrical, the rim somewhat thickens inwards. (Fig. 5.3). L: 5.5 cm; Th: 0.4–0.6 cm.

17. The rim fragment of a vessel. It is greyish yellow with black spots. The clay was tempered with sand and stone rubble and mixed with pottery fragments. The upper part is truncated-cone-shaped. (Fig. 5.6). The rim was obliquely cut. L: 6 cm; Th: 1–1.1 cm.

Fragments of larger storage vessels:

18. Two fragments of a large double truncated cone shaped vessel. It is black outside with brown spots and greyish brown inside. The clay was strongly tempered with sand and stone rubble. The exterior surface was slightly polished by multidirectional strokes of a narrow tool, the interior surface was unevenly smoothed. The carination of the belly is rounded, the shoulder is truncated cone shaped, the rim is rounded (Fig. 5.1). Based on a fragment of the inverse truncated cone shaped

felület. Ívben behajló, kerekített perem. M.: 5,6 cm; pá.: kb. 15 cm; fá.: kb. 7 cm; v.: 0,6–0,8 cm.

4. Nagyméretű edény peremtöredéke (5. kép 12.). Közepesen iszapolt, homokkal, fehérés kőzúzalékkal kevert anyagú, kézzel formált. Barna, szürkésbarna, belül szürkés színű, kívül gyengén fénylő, egyenetlenül simított, belül matt felület. Perem alatt benyomásokkal tagolt borda. H.: 16,6 cm; v.: 0,9–1,1 cm.

5. Előbbihez hasonló kidolgozású edények oldal-töredékei, 4 db. H.: 4,3–8,3 cm; v.: 0,8–1,2 cm.

6. Dörzsölőkő(?) töredéke. Sötét barnásszürke, nagyobb kavicstöredék, keskeny végén erősen lecsiszolódott felület. H.: 9,8 cm; sz.: 7,4 cm; v.: 4,9 cm.

A gyáli 7 – 7A. lelőhely objektumai közül a 7A/1. gödör és a 7. lelőhelyrész gödrei szkíta településhez tartoznak. Nagy valószínűséggel – az 1. gödörével egyező beltöltése alapján – ide sorolható a 7A/4. árok is. Bizonytalan korú a 7A. lelőhelyrész 2. és 3. gödre és a 7/1. árok. Újabb, az M0 autópálya építését megelőző terep-bejárások eredményeként a megállapítható, hogy a 7 – 7A. lelőhely a vezetéktől délre levő magaslatokra is kiterjed, több korszak emlékeit tartalmazza.

lower part, which could not be refitted and has not been drawn, the vessel must have been higher than 35 cm. L: 16.2 and 22.9 cm, Th: 0.8–1.2 cm.

19. Wall fragment of a large vessel. It is dark grey-black outside and brownish grey inside. The clay was strongly tempered with sand and crushed stone. The exterior is unevenly smoothed, somewhat shiny, the interior is unevenly smoothed. The profile is slightly arched, the belly fragment is rounded. L: 22.3 cm; Th: 0.9–1.5 cm.

20. Bottom of a vessel. It is dark grey-black outside and brown inside. The clay was strongly tempered with sand and stone rubble. The low wall is smoothed and somewhat shiny. The low foot and the edge of the bottom are rounded. Bd: 11.5–12.5 cm; wall H: 3.8 cm.

Nine-ten more thick-walled fragments of straight and slightly arched profiles and smoothed exterior surfaces probably came from larger storage vessels.

21. Two wall fragments of a light brown hand-thrown sieve. The clay was tempered with sand. L: 2.8 and 6.4 cm; Th: 0.7–0.8 cm.

22. Half of a black, finely levigated double truncated cone shaped spindle whorl (Fig. 5.7). Diam: 3.2 cm; H: 2.4 cm; hole diam: 0.7 cm.

23. A discoid spindle whorl. It is grey with yellowish spots. The clay was finely levigated. (Fig. 5.8). The side is segmented by six impressions. Diam: 3.6–3.8 cm; H: 2 cm; Hole diam: 0.7 cm.

24. Two grey, dark grey quern fragments. One is the terminal of an oval quern. L: 12.3 and 4.3 cm; Th: 3.1 and 3.2 cm.

25. Two pebble fragments with brownish surfaces. The rounded lateral edges are polished and indented from use. L: 8.2 and 6.8 cm.

Pit no. 6.

It was found 59 m west of pit no. 4 at the western end of the excavation area. It appeared as a dark grey-black discolouration of ashy humus in the dark yellow ground. The wall of the pit was steep, the bottom slanted eastwards. The corners were rounded in a wide arch. The bottom of the pit was light grey in the sandy clay. Diam: 110–118 cm; depth 25 cm (78 cm from the surface) (Fig. 2.5). Some pebbles and pebble fragments were found in the filling.

1. The small fragment of the bottom of a larger, yellowish wheel-thrown bowl (?). The clay was finely levigated (Fig. 5.9). The low foot has rounded edges. L: 5 cm.

2. The fragment of the band handle of a high-handled wheel-thrown cup with the fragment of the rim. The clay was finely levigated. The edges of the handle were rounded. (Fig. 5.10). It is dark grey, light grey in cross-section with a darker stripe in the middle. L: 3.9 cm; diam. of the handle: 2.4 × 0.9 cm.

3. The fragment of a small hand-thrown bowl with inverted rim. (Fig. 5.11). The clay was finely levigated

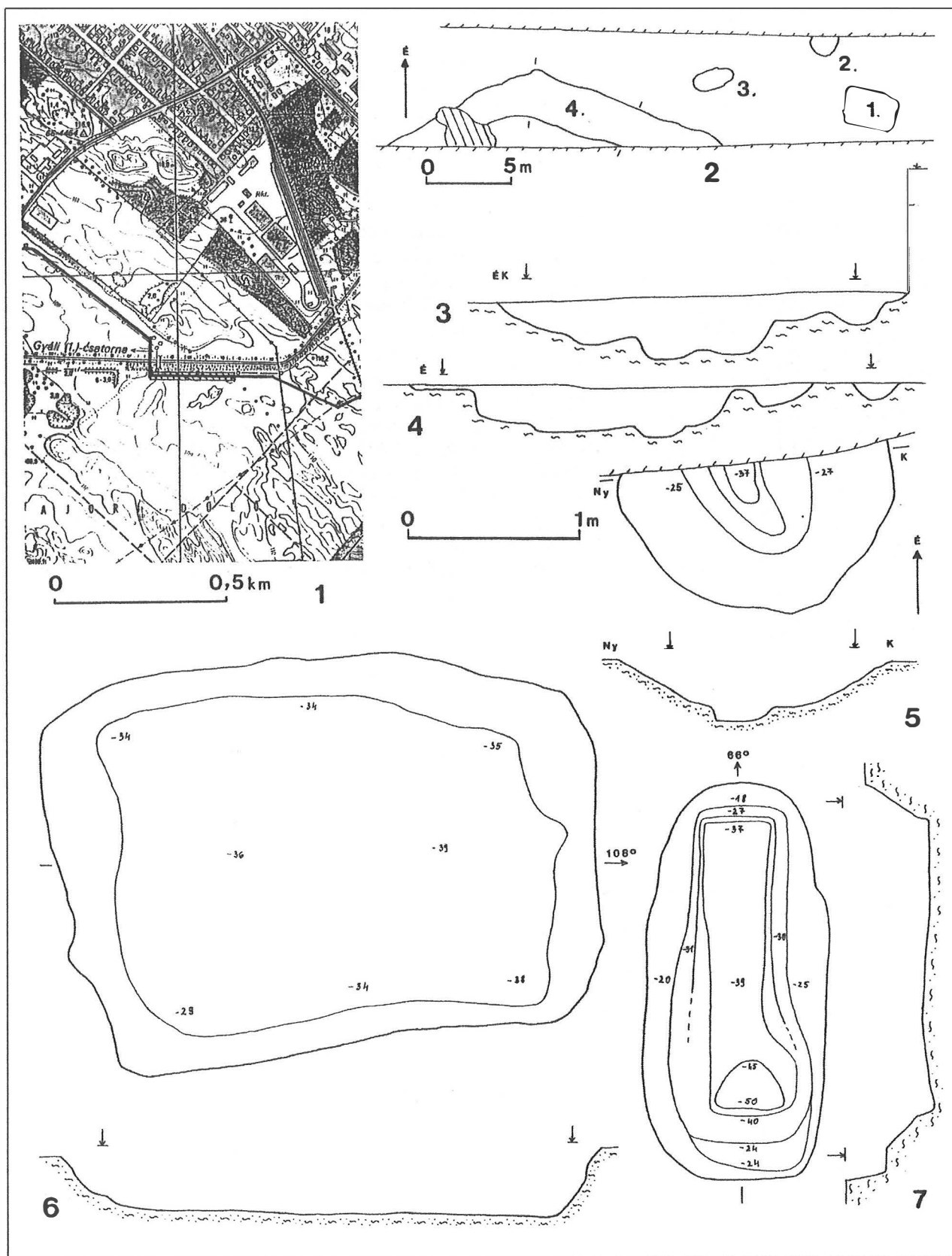
and tempered with sand and whitish stone rubble. It is brown outside with grey and black spots and dark grey inside. Both surfaces are smoothed and matt. The rounded rim is inverted in an arch. H: 5.6 cm; Rd: ca. 15 cm; Bd: ca. 7 cm; Th: 0.6–0.8 cm.

4. The rim fragment of a large hand-thrown vessel (Fig. 5.12). The clay was medium levigated and tempered with sand and whitish stone rubble. It is brown and greyish brown outside and greyish inside: The exterior surface is a little shiny and unevenly smoothed, the interior is matt. There is an impressed rib under the rim. L: 16.6 cm; Th: 0.9–1.1 cm.

5. Four wall fragments of vessels similar to the above one. L: 4.3–8.3 cm; Th: 0.8–1.2 cm.

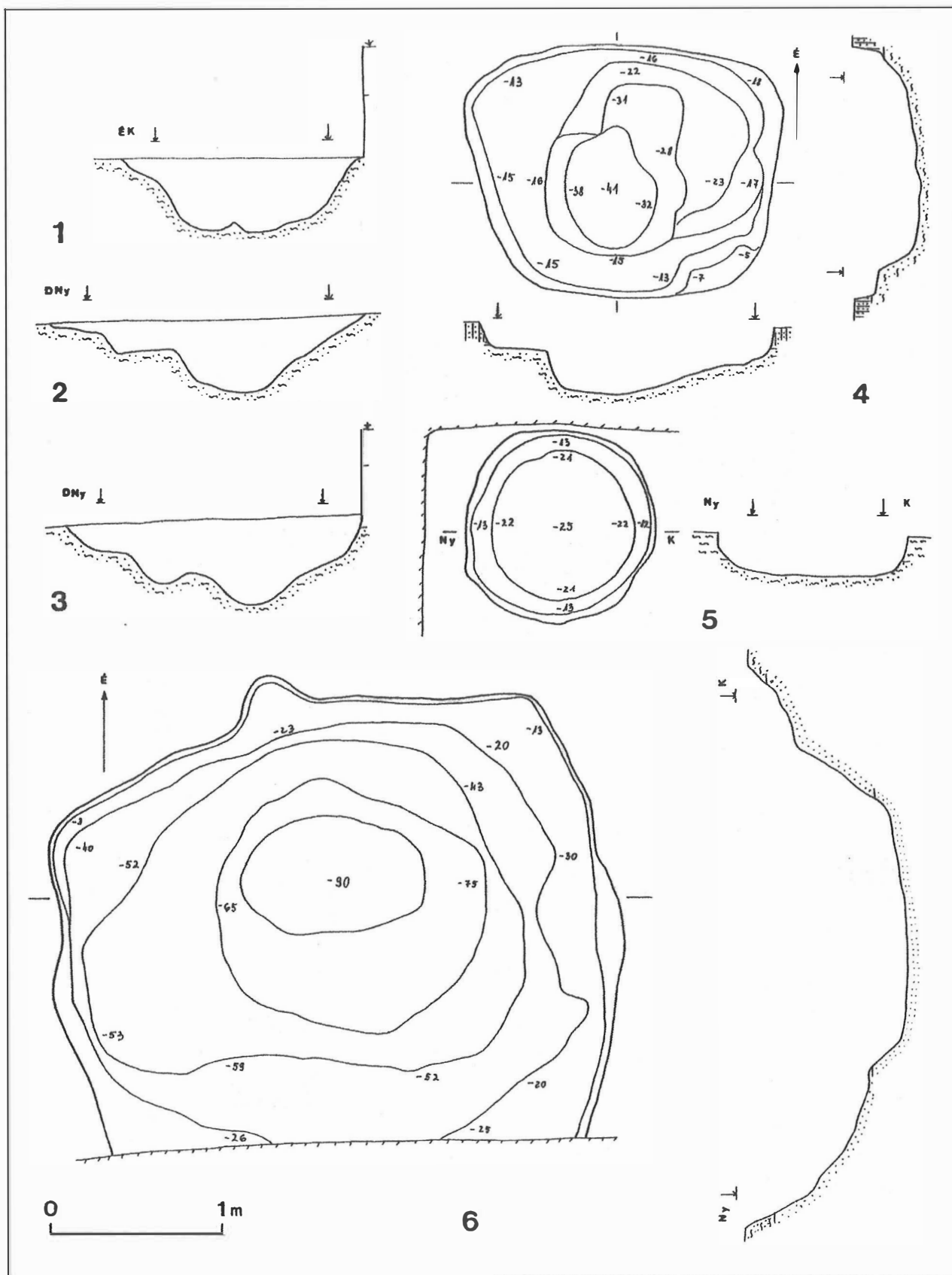
6. A dark brownish grey, larger pebble fragment, strongly worn on the narrower end. The fragment of a grinding stone (?). L: 9.8 cm; W: 7.4 cm; Th: 4.9 cm.

From among the features of site 7 – 7A of the Gyál site, pit 7A/1 and the pits from site unit 7 belonged to a Scythian settlement. Based on the identical filling, ditch 7A/4 also came from this period. Pits 2 and 3 of site unit 7A and ditch 7/1 cannot certainly be dated. A more recent field walking preceding the construction of the M0 highway has demonstrated that site 7 – 7A extends onto the hills south of the pipe line and contains the finds of several periods.

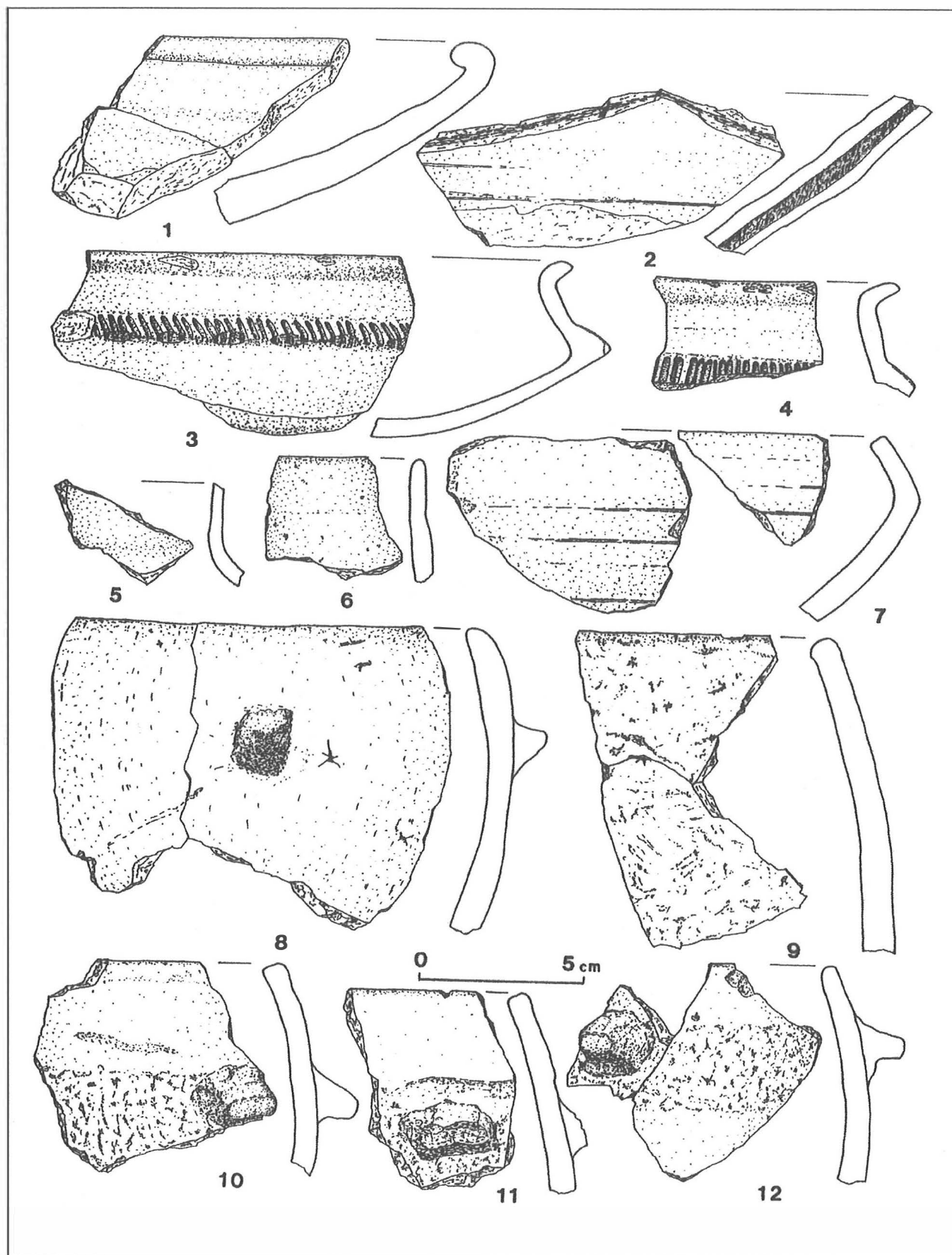
1. kép: 1: Gyál 7 - 7A. lelőhely a vezeték nyomvonalán. 2: 7A. lelőhelyrész objektumai. 3: 7A/4. árok ÉK-DNy metszete. 4: 7A/4. árok É-D metszete. 5: 7A/2. gödör részlet. 6: 7A/1. gödör. 7: 7A/3. gödör.

Fig. 1: 1: Gyál 7 - 7A site on the track of the pipe. 2: Features of site unit 7A. 3: NE-SW cross-section of ditch 7A/4. 4: N-S cross-section of ditch 7A/4. 5: Pit fragment 7A/2. 6: Pit 7A/1. 7: Pit 7A/3.

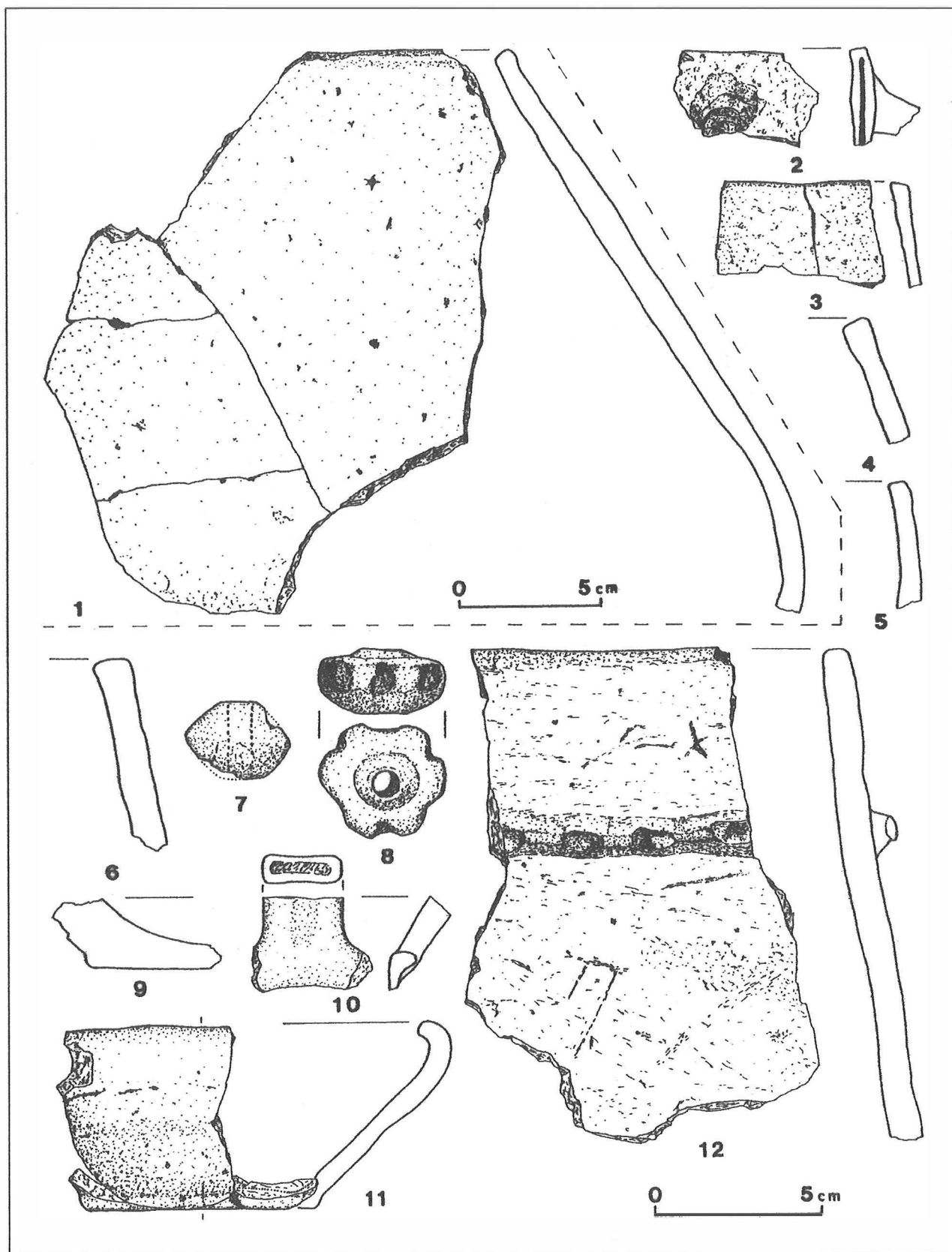
2. kép: 1–3: 7/1. árok 1–3. metszete. 4: 7/2. gödör. 5: 7/6. gödör. 6: 7/3. gödörészlet.

Fig. 2: 1–3: cross-sections 1–3 of ditch 7/1. 4: Pit 7/2. 5: Pit 7/6. 6: Pit fragment 7/3.

4. kép: 1-12: A 7/4. gödör leleteiből.

Fig. 4: 1-12: Finds from pit 7/4.

5. kép: 1-8: A 7/4. gödör leleteiből. 9-12: A 7/6. gödör leleteiből.

Fig. 5: 1-8: Finds from pit 7/4. 9-12: Finds from pit 7/6.

Horváth Andrea

Római kori hamvasztásos sír

Dunaszekcsőről

1999. június 28. és július 16. között a Janus Pannonius Múzeum és a Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány közösen lehetővé tette, hogy ásatás folyjék e rendkívül fontos, ám igen kevésbé kutatott lelőhelyen.¹ Az ásatás ideje alatt Szabó Gyula dunaszekcsői lakos értesítette a munkákat vezető Gábor Olivér régészt, hogy az 1999 tavaszán kertjében talált leleteket neki átadja, a helyszínt megmutatja. Feldolgozásra a leleteket számomra az ásatásvezető átengedte.²

A terület (Kovács Gábor tulajdona, Szabó Gyula használja, Hrsz: 3536-3537.) a Püspök-hegy lejtői és környéke, köztudottan római temető. A falu volt tanítója, Halász Ferenc feljegyezte, hogy mint a legrégibb római temetőbe „Csaknem kivétel nélkül halotthamvasztással temetkeztek. Némely hamvat a leletekkel együtt egy rakásra kotorták, és úgy földelték el. Másokat urnában, ismét másokat egy fenekét letört szélesszájú üveggel takarták be, és ezt a burkot egy kúphoz hasonló agyagedénnyel takarták le.”³ Lakatos Pál 1954-es terepbejárása alkalmával a Püspök-hegyen, közvetlenül a Duna partján római leletek kerültek elő.⁴ Papp Lajos és Kiss Attila egy kétalakos, 58 × 75 cm-es sírkőről számol be, amelyet egy présház falában láttak.

A kerámialeletet ajándékozó megfigyelte, és számunkra pontosan leírta a lelőköörülményeket is, miszerint egy lencsealakú, közepén kissé mélyebb, kb. 2 m átmérőjű hamuval feltöltött gödör délkeleti végében voltak az edények egy csomóban. A helyszín átvizsgálásakor (bár a lejtős lelőhelyen kisebb teraszt alakítottak ki) néhány kerámiatöredéket találtunk, emberi csontok azonban nem kerültek elő.

A leletanyag leírása

1. kép 1. (Ltsz.: R. 99.1.1.) Vöröses színű, Dr. 37. formájú tál, csaknem egészben megmaradt. Széttörés után egyes darabjai erősen megégték, színe itt csaknem fekete.

Roman period cremation burial from Dunaszekcső

Andrea Horváth

The joint effort of the Janus Pannonius Museum and the Foundation for the Monuments and the Future of Dunaszekcső enabled the excavation of this extremely important but little investigated site between 28. June and 16. July, 1999.¹ In the course of the excavations, Gyula Szabó inhabitant of Dunaszekcső informed Olivér Gábor archaeologist, the leader of the excavations, that he would hand over the finds he had found in his garden in the spring of 1999 and show him the provenance of the finds. The leader of the excavations transferred the find for analyses to me.²

The area (Gábor Kovács's property used by Gyula Szabó, lot reg. No: 3536-3537) is the slopes and the environs of the Püspök-hill, a well-known Roman cemetery. Ferenc Halász former village teacher noted that, being the oldest Roman cemetery, "Nearly all the burials were cremational. Some ashes were pulled up in a heap together with the finds and buried in this form. Others were placed in urns, yet others were covered with a wide-mouthed glass vessel, the bottom of which was broken off, and this casing was covered by a clay vessel that resembles a cone."³ Pál Lakatos found Roman finds on the Püspök hill right on the Danube bank during his field walking in 1954.⁴ Lajos Papp and Attila Kiss described a 58 × 75 cm large tombstone depicting two figures, which they saw in the wall of a press-house.

The donator of the pottery finds observed and exactly described the finding circumstances as well. The vessels were found in a group in the south-eastern end of a lentil-shaped pit, which was somewhat deeper in the centre and measured about 2 m in diameter. It was filled up with ashes. A few sherds were found during the inspection of the site but no human bones could be discovered (although a smaller terrace was created on the sloping site).

Description of the finds:

Fig. 1. 1 (Inv. no.: R. 99.1.1.) A reddish bowl of Dr. 37 shape. It was nearly entire. After being broken, some fragments got strongly burnt to a blackish colour.

1 A finanszírozást és a diákmunkaerőt az alapítvány biztosította, míg az ásatásvezető régész delegálásáról, az ásatási eszközök biztosításáról, dokumentációról, az anyag őrzéséről, és feldolgozásáról a Janus Pannonius Múzeum gondoskodott.

2 Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az 1997-ben megindult helyi lap, a Dunaszekcsői Hírek több ízben is felhívta a figyelmet a régészeti leletek megőrzésére, a bejelentési kötelezettségre, az alapítvány tevékenységére. Talán ezzel magyarázható, hogy a falusiak azóta többször is szolgáltatottak be leleteket, és tájékoztatták igen készségesen a Janus Pannonius Múzeumot, segítettek a feltárásokat.

3 A Halász-féle feljegyzés a „Püspök-hegy K-i lejtőjétől É-ra húzódó Bévárosi lejtő Szűnyogvölgyig tartó szurdokig” fekvő részen határozza meg a legkorábbi temetőhelyét. Megjegyzi, hogy innen egyéb leletek mellett Claudius császár érme ismeretes.

4 Visy Zsolt: A ripa Pannonica Magyarországon Bp. 2000. 98.

1 The foundation provided the budget and student workers, while the Janus Pannonius Museum delegated the archaeologist in charge, supplied the excavation paraphernalia, carried out documentation and took care of the find material and its publication.

2 I find it necessary to note that the local paper called Dunaszekcsői Hírek, first edited in 1997, repeatedly called attention to the preservation of archaeological finds, the compulsory reporting and the activity of the foundation. This may be the reason why the villagers have handed over finds and have been ready to report to the Janus Pannonius Museum, have helped the excavations and e.g.

3 Halász's note determined the place of the earliest cemetery in the area "of the Bévárosi slope stretching to the deep valley of Szűnyog valley north of the eastern slope of the Püspök hill." He remarked that, beside other finds, emperor Claudius's coin was known from this place.

4 Visy Zsolt: A ripa Pannonica Magyarországon Bp. 2000. 98.

1. kép 2. (Ltsz.: R.99.1.2.) Vöröses színű, Dr. 37. formájú tál, enyhén megvastagodó peremű, talpgyűrűs, hasvonalán két horony között, fordított V alakban bepecsételt hosszú pálmalevéldísz fut körbe. Néhány darabja szét-törés után erősen megégett.

1. kép 3. (Ltsz.: R.99.1.3.) Gyűrűs nyakú, peremén és belsején vörösre festett barnászörös tál. Hangsúlyozott hasvonalal, behúzott aljjal, talpgyűrűvel.

1. kép 4. (Ltsz.: R.99.1.4.) Szürke színű, ívelt profilú, széles, vízszintesen kihajló peremű tálka.

1. kép 5. (Ltsz.: R.99.1.5.) Gömbös testű, széles szájú szürke fazék, kihajló egyenes peremű, nyakán széles bekarcolt hullámvonal, alatta körbefutó egyenes vonal.

1. kép 6. (Ltsz.: R.99.1.6.) Szürke, ívelt peremű fedő.

2. kép 1. (Ltsz.: R.99.1.10.) Barna, foltokban feketére égett firmamécse, alján FRONTO felirattal, töredékes.

2. kép 2. (Ltsz.: R.99.1.11.) Szürke, csillámos soványítású, hengeres nyakú edény töredéke, kiszélesedő peremrészén körbefutó két karcolt horony.

2. kép 3. (Ltsz.: R.99.1.9.) Világosszürke ívelt peremű fedőtöredék.

2. kép 4. (Ltsz.: R.99.1.8.) Világosszürke, foltosan égett kihajló, egyenes peremű fazék, gömbös testű, vállán körbefutó két bekarcolt keskeny vonal.

2. kép 5. (Ltsz.: R.99.1.7.) Sötétszürke, csillámos soványítású, vékony falú fazék kihajló peremmel, nyaka alatt két horonnyal.

2. kép 6. (Ltsz.: R.99.1.13.) Vöröses színű, vastag falú, talpgyűrűs nagyméretű edény talptöredéke.

3. kép 1., 2., 4., 5. (Ltsz.: R.99.1.14.) Csillámos soványítású, szürke, vastag falú (valószínűleg fazék) oldaltöredékei.

3. kép 3., 6., 8., 14. (Ltsz.: R.99.1.12.) Világosszürke talp és oldaltöredékek.

3. kép 7., 10., 13. (Ltsz.: R.99.1.16.) Vöröses színű, kívül vörösre festett oldaltöredékek.

3. kép 9., 11., 12., 15. (Ltsz.: R.99.1.17.) Vöröses anyagú, kívül vörösre festett, vékony falú, gömbös testű edény oldaltöredékei.

A leletanyag értékelése

Mivel a leletek nem feltárás eredményeképpen kerültek a múzeumba, így csupán feltételezések alapján lehet kiszűrni, hogy mely darabok tartozhattak a temetkezéshez, és melyek kerültek ki a betöltésből. Talán nem tévedek nagyot, ha az előbbi csoportba az I. és II. táblákon közölt, viszonylag épen megmaradt kerámiát sorolom.

A firmamécse (2. kép 1.) Loeschecke X., Iványi-nál pedig XVII. típusnak felel meg. Leginkább a XVIII. kép 5. számú darabja áll a miénkhez közel, bár a dunaszekcsői töredékes. Készítését az aquincumi⁵ párhuzamok alapján Iványi az 1. század végétől a 3. század ele-

Fig. 1. 2. (Inv. no.: R.99.1.2.) A reddish bowl of Dr. 37 shape. The rim slightly thickens. It has a foot ring, and a long palm-leave ornament stamped in an inverse V-shape runs round on the belly between two grooves. Some fragments got strongly burnt after the vessel had broken.

Fig. 1. 3. (Inv. no.: R.99.1.3.) A brownish red bowl with ringed neck and red paint on the rim and the interior surface. It has a stressed carination, the lower part is inverted and ends in a foot ring.

Fig. 1. 4. (Inv. no.: R.99.1.4.) A small grey wall with an arched profile and a broad, horizontally outverted rim.

Fig. 1. 5. (Inv. no.: R.99.1.5.) A grey, globular pot with a wide mouth. The outverted rim is straight. There is a broad incised wavy line on the neck and a straight line running around under it.

Fig. 1. 6. (Inv. no.: R.99.1.6.) A grey lid with an arched rim.

Fig. 2. 1. (Inv. no.: R.99.1.10.) A brown firma lamp burnt to a black colour in spots. The inscription FRONTO can be seen on the bottom. Fragmentary.

Fig. 2. 2. (Inv. no.: R.99.1.11.) The fragment of a grey vessel with a cylindrical neck made of micaceous clay. There are two incised grooves running round the broadening rim part.

Fig. 2. 3. (Inv. no.: R.99.1.9.) The fragment of a light grey lid with an arched rim.

Fig. 2. 4. (Inv. no.: R.99.1.8.) A light grey pot, which became spotty during baking. The outverted rim is straight, the body is globular, there are two narrow incised lines running round on the shoulder.

Fig. 2. 5. (Inv. no.: R.99.1.7.) A dark grey, thin-walled pot made of micaceous clay. The rim is outverted and there are two grooves under the neck.

Fig. 2. 6. (Inv. no.: R.99.1.13.) The bottom fragment of a thick-walled, large reddish vessel with a foot-ring.

Fig. 3. 1., 2., 4., 5. (Inv. no.: R.99.1.14.) Thick, grey wall fragments made from micaceous clay (probably from pots).

Fig. 3. 3., 6., 8., 14. (Inv. no.: R.99.1.12.) A light grey foot and wall fragments.

Fig. 3. 7., 10., 13. (Inv. no.: R.99.1.16.) Reddish wall fragments painted red on the exterior.

Fig. 3. 9., 11., 12., 15. (Inv. no.: R.99.1.17.) Wall fragments of a thin-walled, reddish, globular vessel. The exterior surface is painted red.

Evaluation of the finds

Since the finds did not come from excavations, we can only judge which pieces belonged to the burial and which came from the filling. Perhaps I am right to suggest that the relatively entire vessels in tables I and II came from the grave.

The firma lamp (Fig. 2. 1) matches Loeschecke's type X and Iványi's type XVII. Item 5 in table XVIII seems to be the closest analogue to our one, although the one from Dunaszekcső is fragmentary. Iványi dated the type, based on analogues from Aquincum⁵ from the end of the 1st

5 Az aquincumi darabokat sírmellékletként említi Iványi Dóra.

5 Dóra Iványi mentioned the Aquincum items as grave furniture.

jéig datálja.⁶ A bélyeg a XCI. kép 57. számú ábráján közlöttel mutat leginkább rokonságot. Csupán annyi eltéréssel, hogy az utolsó „O” kisebb méretű mint a többi betű. Az analógia alapjául szolgálnak a betűk háromszögben kiszélesedő végei. Az egyébként formailag azonosat, de bélyegében kissé eltérő (a FRONTO alatti sorban még egy F is szerepel) közölnek táci lelőhelyről is, datálását itt 2. század második felében határozva meg.⁷

A három, fazékként meghatározott edény közül az 1. kép 5. és a 2. kép 4. számút tarthatjuk urnának, míg a vékonyabb falú, keskenyebb szájú valóban fazék lehetett (2. kép 5.). Mindkét urnatípus általánosan elterjedt, mind formáját, mind anyagát, díszítését tekintve. Az I. kép 5. számú edény nemcsak temetkezésekből, hanem fazekasműhelyből is ismert.⁸ A hullámvonal-díszes fazék kelta örökségként nemcsak a Gellérthegy-tabáni, hanem a balatonfűzfői kemencék anyagában is megtalálható.⁹ Temetkezésekből Savariából a Rumi útról¹⁰, és Solymárról is ismerünk hasonlókat.¹¹ Másik urnánk tömegesen került elő a solymári anyagban.¹² Mindkét forma a 2. század első felétől használatos, s leginkább a század vége, következő század első fele adja a záródátumot. Mivel a leletek között két fedő is került elő, a II. kép 3. számmal jelzett az 1. kép 5. számú urnáját, míg az 1. kép 6. számú a 2. kép 4. urnáját takarhatta a méretei alapján.

A tálak közül a legnagyobb (1. kép 3. számú) darab formáját tekintve erős kelta hatást mutat, amit a vörös festék csak megerősít. Balatonfűzfőről két töredék ismert, Brigetióból festett párhuzamról tudunk¹³, és a forma gyakori a Gellérthegy-tabáni anyagban is.¹⁴ Az I. kép 4. számú kisméretű darab tipikusan sírkerámia. Szélesebb peremű, és méretben nagyobb darabokat is ismerünk.¹⁵ Kora a 2. századra tehető.

century to the beginning of the 3rd century.⁶ The stamp seems to be the closest to the one published in fig. 57 on Fig. XCI. The only difference is that the final letter “O” is smaller than the rest of the letters. The widening terminals of the characters provide the analogous traits. A morphologically identical item with a somewhat different stamp (there is one more F under the FRONTO inscription) was published from the Táci site, where it was dated from the second half of the 2nd century.⁷

From the three vessels identified as pots, items Fig. 1. 5 and Fig. 2. 4 can be considered as urns, while the thin-walled item with a narrower rim could really function as a pot (Fig. 2. 5). Both urn types were common ones regarding either their shapes or the raw material or the ornaments. The vessel illustrated in Fig. 1. 5 is known not only from burials but also from a potter's workshop.⁸ Pots with a wavy ornament were found as a Celtic heritage in the material recovered from the ovens at Gellérthegy-Tabán and also at Balatonfűzfő.⁹ Similar ones were found in burials in the Rumi street in Savaria¹⁰ and in Solymár.¹¹ The other urn type was found in masses in the Solymár material.¹² Both forms were used from the first half of the 2nd century until the end of the century and the first half of the next century. Since two lids were also found among the finds, item 3 in Fig. 2. must have covered the urn in Fig. 1. 5, while the item Fig. 1. 6 could cover the urn illustrated in Fig. 2. 4, as suggested by the measurements.

The largest of the bowls (Fig. 1. 3) shows a strong Celtic influence in its shape, which is supported by the reddish paint. Two fragments are known from Balatonfűzfő, a painted analogue is known from Brigetio,¹³ and the shape frequently occurs in the material of the Gellérthegy-Tabán site.¹⁴ The small item Fig. 1. 4 is a characteristic burial pottery. We know larger items with wider rims.¹⁵ They are dated from the 2nd century.

- 6 D. IVÁNYI: Die Pannonischen Lampen Diss. Pann. Ser. II. Nr. 2. 1935. 15–19.
- 7 Instrumenta inscripta latina. Ausstellungskatalog Pécs 1991. 91. Zsidi P. meghatározása.
- 8 PARRAGI GY.: Kora császárkori fazekasműhely Óbudán. ArchÉrt 98/1971. 60–79. 14 kép 12, és 17 kép 1.
- 9 H. KELEMEN M.: Római kori fazekaskemencék Balatonfűzfőn. VMMK 15/1980. 49–68. 57.
- 10 BUÓCZ T.: Kora római sírok Szombathely Rumi úton. ArchÉrt 88/1961. 219. A XI. sír anyagában 6. kép.
- 11 KOCZTUR É.: Kora császárkori temető Solymáron. Studia Comitatus 21. 1991. 173–335.
- 12 5., 25., 26. sírok (KOCZTUR 1991.)
- 13 BÓNIS É.: A császárkori edényművesség termékei Pannóniában. Diss. Pann. Ser. II. Nr. 20. 1942. XXI. tábla 20., valamint BÓNIS É.: A brigetioi katonaváros fazekastelepei. FolArch XXVI./1975. 71–91. 7. ábra 3., 10. ábra 12., 13.
- 14 É. B. BÓNIS: Die Spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. ArchHung XLVII.
- 15 Pl.: Solymárról (11., 86. sír), Szombathelyről (1. sír), de Bónisnál is megtaláljuk XXI. tábla 47. Magyarszerdahelyen a 44. sírban volt hasonló, ezt a szerző kissé korábbra, talán 1. sz. végére – 2. sz. elejére datálja. HORVÁTH LÁSZLÓ: A magyarszerdahelyi kelta és római temető. Zalai Gyűjtemény 14/1979.

- 6 D. IVÁNYI: Die Pannonischen Lampen Diss. Pann. Ser. II. Nr. 2. 1935. 15–19.
- 7 Instrumenta inscripta latina. Ausstellungskatalog Pécs 1991. 91. Identified by P. Zsidi.
- 8 PARRAGI, GY.: Kora császárkori fazekasműhely Óbudán. ArchÉrt 98/1971. 60–79. Fig. 14 12, and fig. 17. 1.
- 9 H. KELEMEN M.: Római kori fazekaskemencék Balatonfűzfőn. VMMK 15/1980. 49–68. 57.
- 10 BUÓCZ T.: Korarómai sírok Szombathely Rumi úton. ArchÉrt 88/1961. 219. In the material of grave no. XI, fig. 6.
- 11 KOCZTUR É.: Kora császárkori temető Solymáron. Studia Comitatus 21. 1991. 173–335.
- 12 Graves nos. 5, 25 and 26. (KOCZTUR 1991.)
- 13 BÓNIS É.: A császárkori edényművesség termékei Pannóniában. Diss. Pann. Ser. II. Nr. 20. 1942. Plate XXI. 20., and BÓNIS É.: A brigetioi katonaváros fazekastelepei. FolArch XXVI./1975. 71–91. fig. 7. 3, fig. 10. 12, 13.
- 14 É. B. BÓNIS: Die Spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. ArchHung XLVII.
- 15 E.g. from Solymár (graves nos. 11 and 86) and Szombathely (grave no. 1), and it can also be found at Bónis, plate XXI. 47. A similar one was found in grave no. 44 at Magyarszerdahely, which was dated to a somewhat earlier period, perhaps the end of the 1st and the beginning of the 2nd centuries. HORVÁTH LÁSZLÓ: A magyarszerdahelyi kelta és római temető. Zalai Gyűjtemény 14/1979.

A leletanyag legérdekesebb darabja a pecsételt díszű tálka (1. kép 1. számmal jelzett). Az 5,5–6 cm hosszú bepecsételt fogaskarcolt pálmalevéldísz az edény leginkább gömbölyű felületén fut körbe. Emiatt a pecsétlő nem mindenütt feküdt fel a felületre, és néhány helyen nem lett szimmetrikus a két oldala sem. Úgy tűnik, hogy inkább sima felület díszítésére volt alkalmas. A fordított V formák viszont egyenletesen, pontosan elosztva helyezkednek el a felületen. Párhuzamát a hazai pecsételt kerámiaanyagban csupán egyetlen helyen találtam meg (5. kép a. és b.).¹⁶ Bia-Herceghalom lelőhelyen két töredék hasonló fogaskarcolt díszű, és a tálka formája is megegyezik a dunaszekcsőiével.¹⁷ Ezek azonban nem temetkezésből kerültek elő, hanem gödöranyagból (a publikációban I. tábla 7. és II. tábla 1., itt 4. kép a. és b.). Viszonylag pontosan datálhatóak, mert ugyaninnen a 2. század elejére keltezhető terra sigillátát határozott meg az ásató. Ezt az objektumot egy 3. század eleji terra sigillátá által keltezett árok vágta át. Így a herceghalmi, és vele a dunaszekcsői pecsételt tálka is a 2. század eleje 3. század eleje közötti időben készülhetett.

A kutatás a pecsételt kerámiát korábban két, egy Ny-i és egy K-i csoportra különítette el.¹⁸ Maróti Éva több központot is megjelöl. A Dráva–Száva közti területen Siscia, Nyugat-Pannóniában Savaria, északon Brigetio és Aquincum lehettek a fontosabb központok, lelőhelyünkhöz legközelebb azonban a gorsiumi műhely fekszik.¹⁹

A temetkezésről összegzőképpen elmondható, hogy valószínűleg kettős urnásír lehetett. Erre utal a két urna fedővel, a két Dr. 37. formájú tálka. A máglyára a két tálkát, és a mécsest helyezték, amelyek a legértékesebb mellékletei lehettek a sírnak. Ezek a tűzben széttrtek, darabjaik különböző színűre égtek. Ugyanitt a sírhalmok földjében szép számmal található apró kerámiatöredék, ahogy a zalalövői halomsírok közlésekor Müller Róbert hasonló megfigyelésről írt.²⁰ A másik két tálon nem lehetett megfigyelni égésnyomokat, ezek tehát nem a máglyára, hanem már a sírba kerülhettek. A datálást megkönnyítette, hogy a leletek nagyjából zárt időintervallumra utalnak, még az általánosan elterjedt, gyakori

The most interesting item in the find material is the small bowl with stamped ornament (Fig. 1. 1). The 5.56 cm long stamped indented-incised palm leaf ornament runs round on the most globular part of the vessel. The seal could not always uniformly cover the surface and sometimes the two sides became asymmetrical. It seems that the seal was more suitable to be used on flat surfaces. The inverted V-shapes, however, are distributed uniformly and regularly on the surface. I could find just a single analogue in the Hungarian material with stamped ornaments.¹⁶ (Fig. 5 a and b). Two fragments with similar indented-incised ornaments were found at Bia-Herceghalom, and even the shape of the small bowl was identical to the one from Dunaszekcső.¹⁷ They, however, did not come from a burial but from a pit (in the publication Plate I. 7 and Plate II. 1; here: fig. 4 a and b). They can be dated relatively precisely since the archaeologist identified a Samian ware dated from the 2nd century in the same pit. The feature was intersected by a trench dated with the help of a Samian ware from the beginning of the 3rd century. So the stamped bowl from Herceghalom, and also the one from Dunaszekcső, can be dated from between the beginning of the 2nd century and the beginning of the 3rd century.

Research used to divide the stamped pottery into a western and an eastern group.¹⁸ Éva Maróti pointed out several centres. The most important ones could work in Siscia between the Drava and the Sava, in Savaria in Pannonia, and in Brigetio and Aquincum in the northern territories. The workshop of Gorsium is the closest to our site.¹⁹

In conclusion we can state about the burial that it must have been a double urn grave. This is suggested by the two urns with lids and the two small bowls of Dr. 37 shapes. The two bowls and the lamp, the most valuable items of the grave furniture, were put on the pyre. They broke in the fire and the fragments burnt to various colours. Many small pottery fragments were found in the earth that filled in the grave, as Róbert Müller reported a similar phenomenon in the publication of the Zalalövő burial mounds.²⁰ No traces of burning could be observed on the other two bowls, so they were not put on the pyre, they were placed directly into the grave. Dating was facilitated by the fact that

16 Igaz ugyan, hogy gömbös tálakon a fogaskarcolt dísz gyakori U alakban, illetve rövid hosszúkás pálmalevél alakban, a szekcsői darab azonban ezektől igen eltér (pl. Adony: BARKÓCZI-É. BÓNIS: Das frühromische Lager und die Wohnsiedlung von Adony. ActaArchHung. 4/1954. Abb. 19.1., 27.1.).

17 MARÓTI É.: Római kori pecsételt díszű edénytöredékek Pest megyéből. Studia Comitatusia 17/1985.97–158. 4/2. szám alatt közölt töredékek. A biai anyag: 97–100.

18 H. KELEMEN Márta véleménye szerint a Dr. 37. tálok főként a tartomány K-i részén jellemzők, és dél-gall formát utánoznak. Több műhely létét feltételezi (Aquincum, Brigetio, Poetovio). KELEMEN 1980. 56–57.

19 MARÓTI 1985. 377–384. Bár a táci leletközlésekben a dunaszekcsői kerámia párhuzamait nem találtam.

20 MÜLLER R.: A zalalövői császár kori tumulusok. ArchÉrt 98/1971. 3–23. 15.

16 It is true that indented-incised ornaments are frequent on globular vessels in a U-shape or in the form of short, elongated palm leaves, the Szekcső item, however, is different (e.g. Adony: BARKÓCZI-É. BÓNIS: Das frühromische Lager und die Wohnsiedlung von Adony ActaArchHung. 4/1954. Abb. 19.1., 27.1.).

17 MARÓTI É.: Római kori pecsételt díszű edénytöredékek Pest megyéből Studia Comitatusia 17/1985.97–158. Fragments published under no. 4/2. The Bia material: 97–100.

18 According to MÁRTA H. KELEMEN, the Dr. 37 bowls were characteristic mainly in the eastern part of the province, and they copied Gallic forms. She supposes the existence of several workshops (Aquincum, Brigetio, Poetovio). KELEMEN 1980. 56–57.

19 MARÓTI 1985. 377–384. However, I could not find analogues to the Dunaszekcső pottery in the publication of the Táci material.

20 MÜLLER R.: A zalalövői császár kori tumulusok. ArchÉrt 98/1971. 3–23. 15.

darabok is. Így a temetkezés korát a 2. század második felére, esetleg legvégére keltezhetjük. Az együttes össztételét tekintve a szokásos képtől (urna, fedő, tálka, tál, korsó) csupán a korsó hiányával mutat eltérést.

Bár egyetlen sír leletanyaga nem lehet alkalmas messzemenő következtetés levonására, mégis olyan jellegzetes, ritkán előforduló pecsételt edény került elő, ami néhány feltételezést megenged.

Az első feltevés a kelet-pannóniai urnatemetkezések használatának időpontjára vonatkozik. Megerősíti, hogy a 2. század folyamán még ezt a rítust nem teljesen váltotta fel a szórt hamvas temetkezés.²¹ A közel egykorú temetőkből megjelenik (Solymár 155. sírből 9 szórt hamvas, 73 urasíros)²², illetve átveszi az urnás temetkezés helyét a szórt hamvas (Aquincum-Aranyhegyi-árok 260 temetkezéséből csupán 3 volt urnasír)²³.

A másik feltevés a település kapcsolatrendszerére vonatkozik. A legkorábbi római betelepülés bizonyítékként Lugioból Claudius-, Flavius-kori itáliai sigillátát említ a szakirodalom.²⁴ Ezt a kerámiacsoportot Gábler Dénes a megszálló pannóniai katonasággal hozza kapcsolatba. Ez a települést D-ről érő hatások meglétét bizonyítja az 1. század folyamán. A 2. század közepi temetkezésünk anyaga inkább északi (Aquincum környéke, esetleg Gorsium) irány felé mutat. Elképzelhető, hogy Lugio erre az időre tudott bekapcsolódni a Dunán meginduló élénk kereskedelembe a provincia északkeleti kerámiaközpontjaival. Mindezen kérdések pontosabb tisztázásához természetesen további kutatásokra lenne szükség.

the finds came approximately from the same closed interval, even the most common, frequently occurring items. So the burial can be dated from the second half of the 2nd century, perhaps from the very end of the century. Concerning the composition of the assemblage, only the lack of a jug shows divergence from the usual composition (urn, lid, small bowl, bowl, jug).

Although the material of a single grave is not sufficient to draw far-fetched conclusions, it contained such a characteristic, rare stamped vessel that permits some suppositions.

The first one regards the dating of urn graves in Eastern Pannonia. It supports that this rite was not totally replaced by burials with scattered ashes in the 2nd century.²¹ It appeared in the contemporary cemeteries (nine of the 155 graves in Solymár had scattered ashes, 73 were urn graves)²² or replaced the urn graves (only 3 of the 260 burials in Aquincum-Aranyhegyi árok were urn graves).²³

The other supposition is related to the contact system of the settlement. Technical literature mentions Italian Samian wares from the Claudian and Flavian periods from Lugio as proofs of the earliest Roman settlement.²⁴ Dénes Gabler associated this pottery group with the invading Pannonian army. This proves the existence of southern impacts in the settlement in the 1st century. The material of our burial dated from the middle of the 2nd century rather points to the north (Aquincum environs or perhaps Gorsium). It is possible that by that time Lugio had succeeded in joining in the vivid commerce on the Danube with the north-eastern ceramic centres of the province. To clarify all these problems, however, more research is needed.

21 Urnasír voltát leletünknek az indokolhatja, hogy az alaposan átvizsgált területről egyetlen csontdarab sem került elő, és a megtaláló sem emlékezett ilyenre. Szórt hamvas temetkezésnél nagyobb eséllyel találtunk volna ilyeneket.

22 KOCZTUR 1991. 172.

23 Pannónia régészeti kézikönyve (szerk.: Mócsy A. – Fitz J. – Lőrincz B.) 1990. 244.

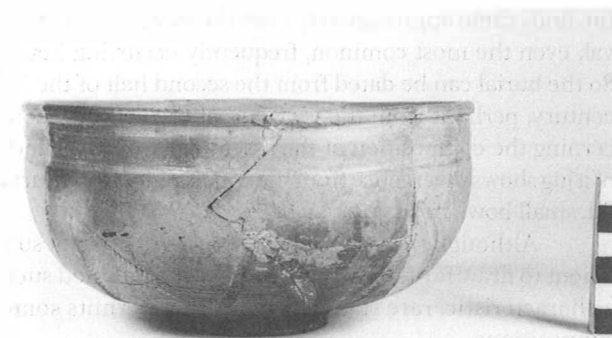
24 GABLER D.: Pannónia megszállásának kérdése az itáliai terra sigilláták tükrében ArchÉrt 106/1979. 199–217., 211–213. és 4. sz. térkép, és Visy 2000. 98.

21 Not a single piece of bone was found on the site, either by the informer or by us despite the thorough search. This supports our view that the finds came from an urn grave since there would have been a greater chance of finding bones if the ashes had been scattered.

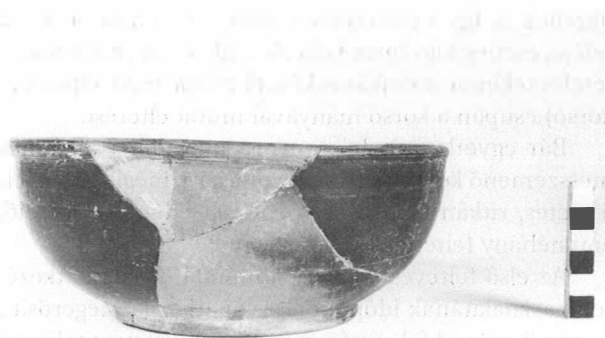
22 KOCZTUR 1991. 172

23 Pannónia régészeti kézikönyve (eds: Mócsy A. – Fitz J. – Lőrincz B.) 1990. 244.

24 GABLER D.: Pannónia megszállásának kérdése az itáliai terra sigilláták tükrében ArchÉrt 106/1979. 199–217, 211–213 and map no. 4, and Visy 2000. 98.

1

2

3

5

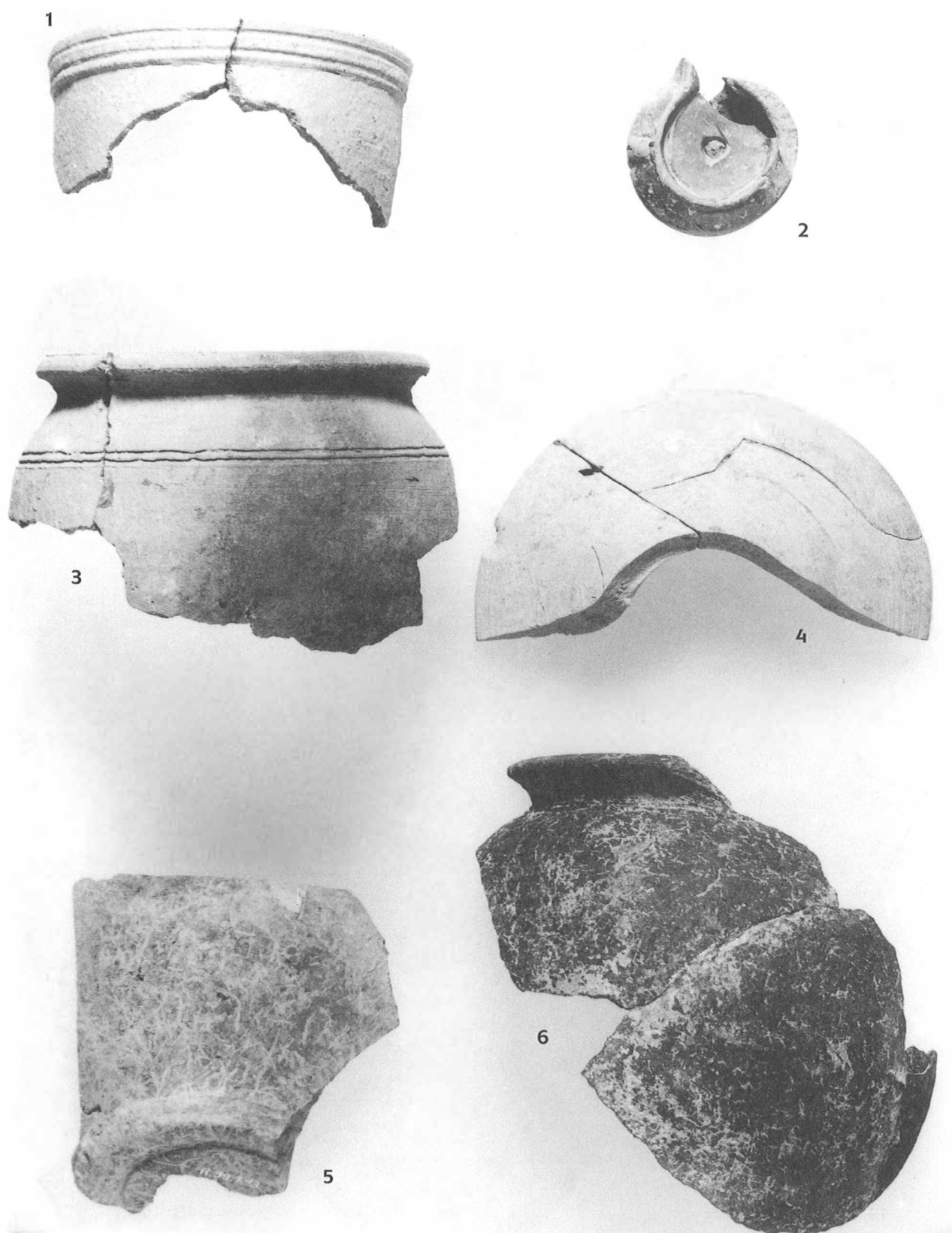

4

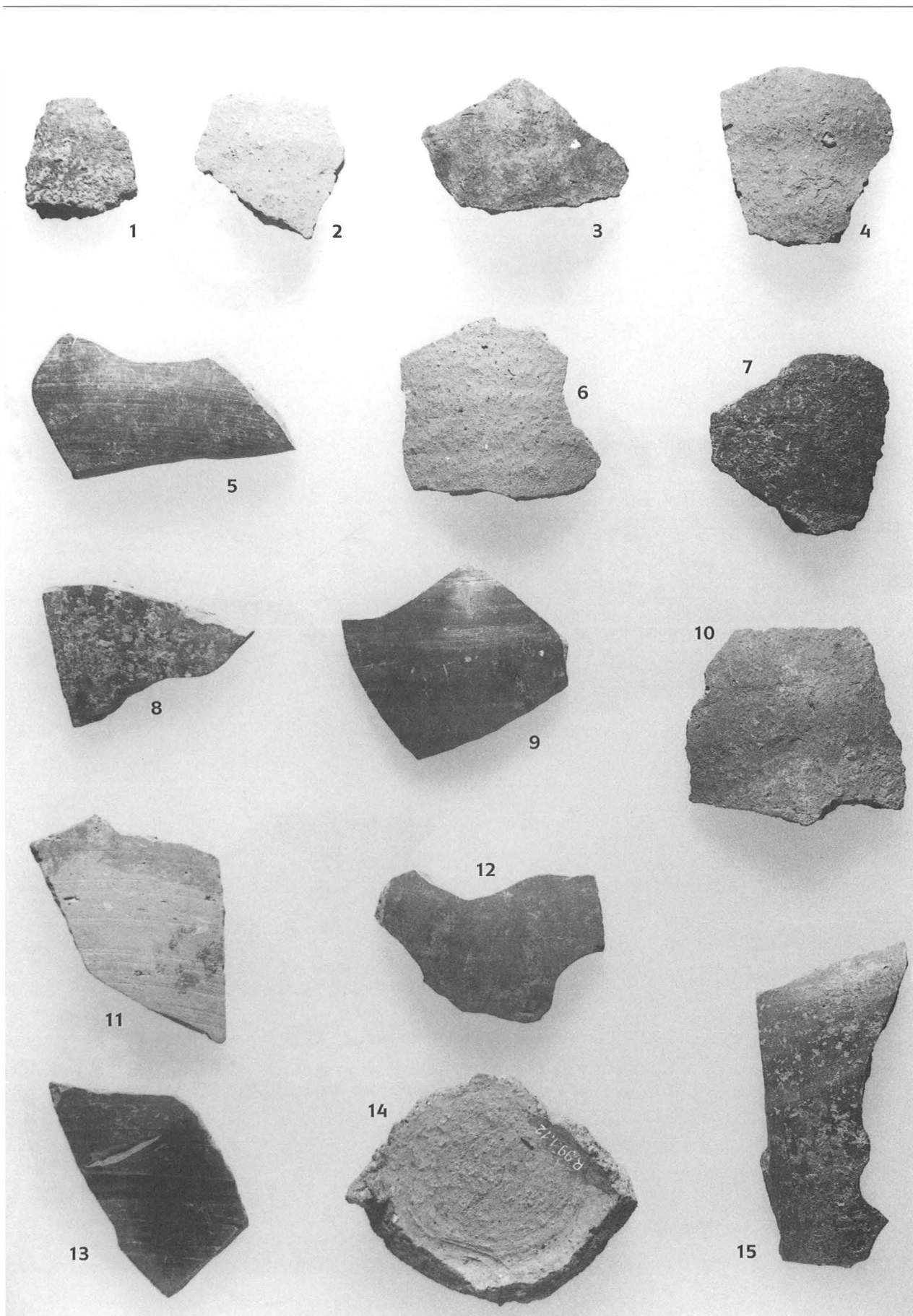

6

1. kép
Fig. 1

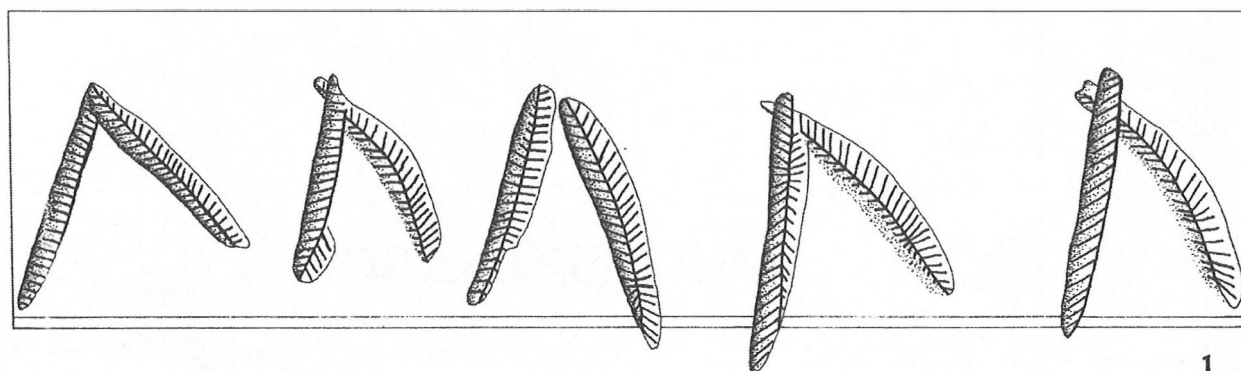

2. kép
Fig. 2

3. kép

Fig. 3

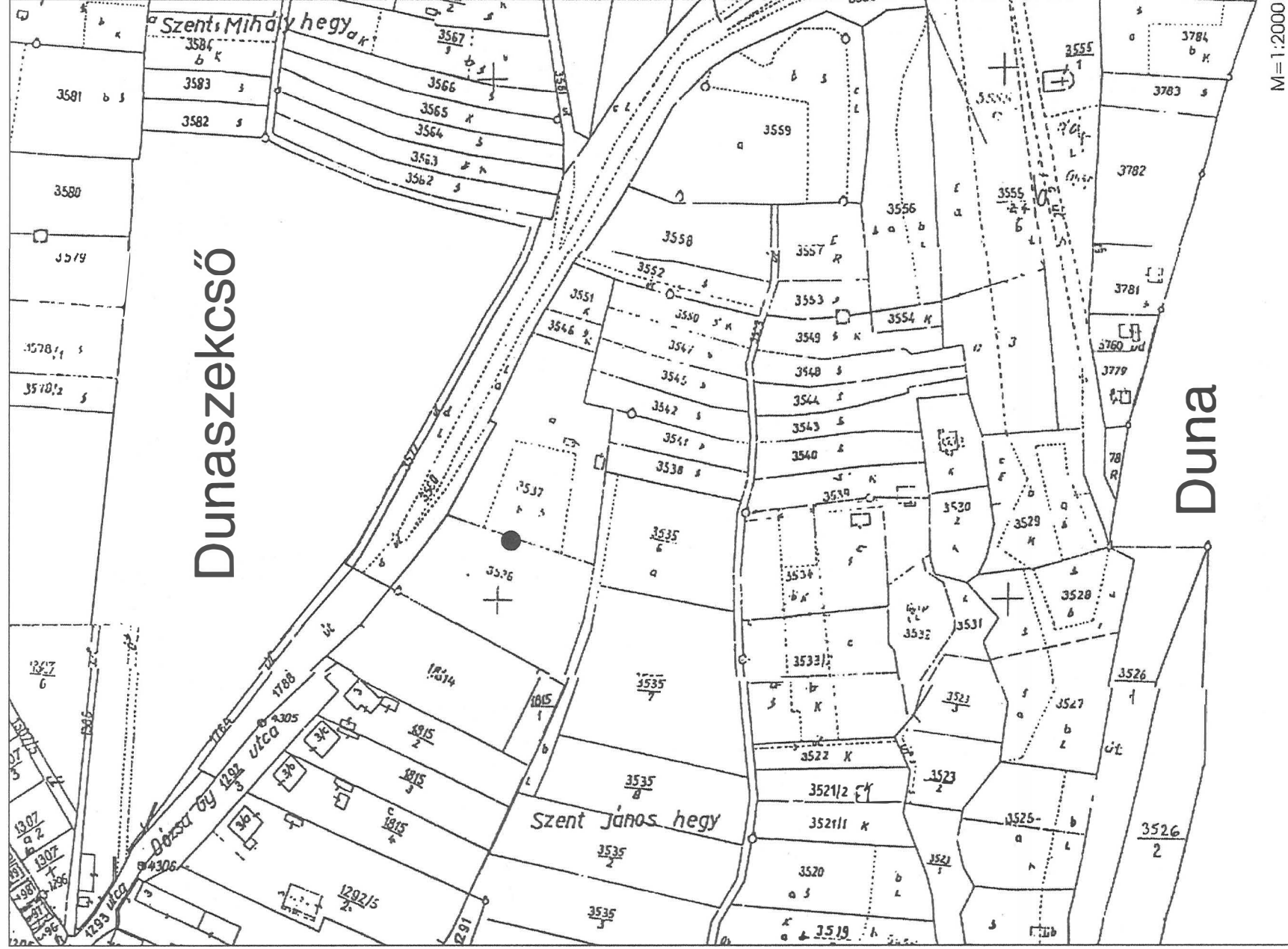

4. kép: 1. Bepecsételt fogaskarcolt pálmalevéldísz az 1. sz. edényről.

2. Dunaszekcső Baranya megyében.

Fig. 4: 1. Stamped dent-incised palm leaf ornament on vessel no. 1.

2. Dunaszekcső in Baranya county

5. kép. A lelőhely a Püspök-hegyen.

Fig. 5: The site on the Püspök hill.

Rózsa Zoltán – Szatmári Imre

Ecsefalva, Pusztaborz**szarmata temető**

Az Ecsefalva, Pusztaborz nevű lelőhely a felszíni nyomokból ítélve 400 × 300 m kiterjedésű, hossztengele az egykori ősfolyó medrét kísérő partvonulatra támaszkodik, ami ma a Sárréti-főcsatornának ad helyet, s egyben Bucsa és Ecsefalva települések határát is jelenti.

A főcsatorna bucsai oldalára a lelőhely nem terjed ki. Ezt a korábbi topográfiai munkálatok¹, a kivitelezéshez kapcsolódó terepbejárások² és a humuszolt nyomvonal tapasztalatai bizonyítják.

A humuszolt nyomvonal bejárásakor az első jelentkező objektumtól a Sárréti-főcsatornáig (33+750–34+150 km-szelvények a MOL vezeték nyomvonalán) terjedő szakaszon 10 m szélességben tártuk fel a területet. Az alább ismertetendő temető esetében rábontást is végeztünk (1. kép 1). A feltárt szakaszon 88 objektumot tártunk fel, amelyek zömmel őskorinak mutatkoztak, szabálytalan gödrök formájában. A lelőhelyen a szarmata telepkerámia előkerülése szórványosanak volt mondható.

A nyomvonal a déli szélén vágta át a lelőhelyet. A feltárt szakasz középső részén volt legnagyobb a régészeti fedettség. A csatorna felé haladva az objektumok sűrűsége csökkent, majd leletmentes sáv után csupán néhány őskori objektum ékelődött be az ötven méteres nyomvonalszakaszon észlelt szarmata temető sírjai közé. A temető sírjaiban rendkívül szórványosan szarmata cserépek is előkerültek, melyek a szarmata település itteni meglétét sejtetik.

Itt most a szarmata temetőrészlet leírását és rövid értékelését adjuk³.

1. sír (4. kép 1–4)

A sír feltárása 90 cm mélységben jelentkezett. Teljes mélysége a fejnél 102 cm, a lábnál 103 cm. A sírgödör erősen lekerekített sarkú. Hossza 240 cm, szélessége 80–95 cm. A gödör és a váz irányítása É+12°. A váz hátán fekvő, nyújtott, viszonylag jó megtartású, az egyetlen esetben mérhető hossza: cc. 165 cm. Bolygatatlan. A hosszúcsontok a jobb felkar kivételével helyükön maradtak. A mellkas csontjai, egy-két borda kivételével szinte teljesen elenyésztek, vagy valamilyen állatjárnak köszönhetően kissé elmozdultak helyükről. A medencének csak a jobb oldali lapátja maradt meg. A ka-

Ecsefalva, Pusztaborz**Sarmatian cemetery**

Zoltán Rózsa – Imre Szatmári

The site Ecsefalva, Pusztaborz occupies a territory of 400 × 300 m judged from the surface traces. Its longitudinal axis rests on the bank bordering the basin of a one-time river occupied at present by the Sárrét main channel, which is also the boundary between Bucsa and Ecsefalva villages.

The site does not extend to the Bucsa side of the main channel as it is proved by former topographic surveys,¹ field walkings preceding the laying of the pipe,² and observation on the scraped track.

At the survey of the scraped track, the area was unearthed in a width of 10 m from the first feature that appeared to the Sárrét main channel (sections 33+750–34+150 km in the track of the MOL pipeline). We had to extend the excavations in the case of the cemetery to be described in the followings (Fig. 1. 1). Eighty-eight features were unearthed in the excavated section, most of which appeared to be irregular prehistoric pits. Sarmatian settlement pottery was found only sporadically intersecting the site at the southern edge of the track. The archaeological features were the densest in the central part of the excavated section. The density of the features decreased towards the channel, then, after a stripe void of archaeological finds, the graves of a Sarmatian cemetery were observed in the fifty-meter track section, which were interrupted by only a few prehistoric features. The sporadic occurrence of Sarmatian pottery in the graves implied a Sarmatian settlement in the region.

In this paper we give the description and short analysis of the Sarmatian cemetery fragment.³

Grave no. 1 (Fig. 4. 1–4)

The discolouration of the grave appeared in a depth of 90 cm. The total depth was 102 cm at the head and 103 cm at the feet. The grave shaft had strongly rounded corners. Its length was 240 cm, width 80–95 cm. The shaft and the skeleton were oriented to N +12°. The relatively well preserved skeleton was extended on the back. A single measurement of the length could be taken, which was ca. 165 cm. It was not violated. The long bones, except for the right upper part, were in their original positions. The bones of the chest, except for a few

1 MRT 6.k. 4/11. sz. lh. Ugyanitt a csatlakozó területekről 29. o.

2 Terepbejárásaink tanúsága az ásatás előtt és alatt. A dokumentációk a Munkácsy Mihály Múzeumban a 2334-2000., a fotónegatívok a 61369-61494., a leletanyag a 99.5.1.-99.5.174. számon található.

3 Köszönetet mondunk Kékegyi Dorottyanak a tusrajzokért.

1 MRT v. 6. Site no. 4/11. On the adjoining areas see p. 29. in the Munkácsy Mihály Museum

2 The conclusions from field walkings before and during the excavations. The documentation can be found in the Munkácsy Mihály Museum under no. 2334-2000, the photo negatives under no. 61369-61494., the find material under no. 99.5.1.-99.5.174.

3 We would like to thank Dorottya Kékegyi for the ink drawings.

rok szorosan a váz mellett helyezkedtek el. Koponyájának csak a helye volt rögzíthető, a gépi munka során megsemmisült. *Leletanyag:* 1. A koponya bal oldalán kör átmetszetű vastárgy (fibula?) töredéke (4. kép 2). 2. A jobb váll környékén vastárgy töredéke morzsálékos állapotban, megsemmisült. 3. A két boka között egy téglaszínű, erősen homokos soványítású, kopott-morzsálódó anyagú edény (szá.: 11 cm, fá.: 4,5 cm, m.: 8,5 cm), ami a gépi munkának köszönhetően 67 darabra tört (4. kép 4). 4. A medencén, a bal kéz közelében egyélű, egyenes hátú, középső nyéltüskés vaskés töredéke (teljes h.: 10,5 cm, tüske h.: 5 cm, penge sz.: 1,7 cm), hegygel a térdek felé (4. kép 3).

2. sír (1. kép 2-4, 2-3. kép)

A sír feltárása 122–128 cm mélységben jelentkezett. Teljes mélysége a fejnél 143 cm, a lábnál 147 cm. A sírgödör erősen lekerekített sarkú. Hossza 242 cm, szélessége 100–140 cm. A gödör és a váz irányítása É+12°. A váz hátán fekvő, nyújtott, erősen hiányos. Csupán a láb hosszúsontjai és a jobb alkarcsont részei maradtak meg, de az ízületek irányából erősen elenyészett állapotban. Ezek a csontok a helyükön maradtak, viszont a sír korabeli bolygatás nyomait viseli. A gödör betöltése eredetileg kevert, melybe egy hosszanti, a sír oldalfalához igazodó, attól 15–25 cm-re húzódó fekete betöltésű rablógödör található. Ez a sírba szabályosan beékelődő – a sírgödör mindkét hosszanti oldalfalánál látszó – rablógödör lehet a magyarázata annak, hogy a váz deréktól felfelé szinte teljesen megsemmisült, illetve, hogy a töredékes bronzfülbevaló viselési helyétől messze, a két betöltés határán került elő. *Leletanyag:* 1. Bronz, körátmetszetű fülbevaló töredéke (1. kép 3), a bolygatás miatt a sírgödör keleti szélénél. 2. A medence környékén denár (1. kép 4)⁴, vélhetően eredeti helyzetben. 3. Szürkésbarna, homokos-csillámos soványítású anyagból formázott bikónikus orsógomb (2. kép 1) a bokák között (m.: 1,2 cm, átm.: 2,5 cm). 4. Téglaszínű, homokos, „mangános” soványítású edény (2. kép 5), a sírgödör déli végénél (m.: 13,5 cm, szá.: 10 cm, fá.: 6 cm)⁵. 5. Az alsó lábszárok között gyöngyök. Köztük egy lapos, téglalap formájú karneol- (2. kép 2), illetve 169 db borostyángyöngy (2. kép 3)⁶. 6. Egyélű, középső nyéltüskés töredékes vaskés (2. kép 4) a bal bokánál (penge sz.: 1,5 cm).

3. sír (5. kép 1-6)

A sír feltárása 109 cm mélységben jelentkezett. Teljes mélysége a gödör északi végénél 114 cm, a délinél 117 cm. A

ribs, nearly entirely perished, the remaining ones were somewhat replaced by an animal. Only the right pelvis survived. The arms were placed close to the body. Only the place of the skull could be registered, the skull itself was destroyed by the mechanic earthwork. *Finds:* 1. The fragment of an iron object (brooch?) of a round cross-section on the left side of the skull (Fig. 4. 2). 2. The crumbled, perished fragment of an iron object near the right shoulder. 3. A brick-coloured weathered, crumbling vessel, strongly tempered with sand (md: 11 cm, bd: 4.5 cm, h: 8.5 cm), which was broken to 67 pieces by the mechanic earthwork (Fig. 4. 4). 4. The fragment of a one-edged iron knife with a straight back and a medial tang on the pelvis near the left hand (entire l: 10.5 cm, tang l: 5 cm, blade w: 1.7 cm). It pointed toward the knees (Fig. 4. 3).

Grave no. 2 (Fig. 1. 2-4; figs 2-3)

The discolouration of the grave appeared in a depth of 122–128 cm. The total depth was 143 cm at the head and 147 cm at the feet. The corners of the grave shaft were strongly rounded. The length of the grave was 242 cm, its width 100–140 cm. The shaft and the skeleton were oriented to N +12°. The incomplete skeleton was extended on the back. Only the long bones of the lower limbs and parts of the right lower arm survived, and even they were in a very poor condition at the joints. These bones were in their original positions although traces of contemporary violation could be observed. The original filling of the grave was mixed. The elongated shaft of the grave robbers was dug into it aligned to the wall of the grave, 15–20 away from it, and it was filled in with black soil. This robber's shaft, regularly wedged into the grave (it can be seen at both longitudinal walls), can explain the fact that the skeleton practically perished from the waste down, and that the fragmentary bronze earring was found at the border of the two fillings, far from the place where it had been worn. *Finds:* 1. The fragment of a bronze earring of a round cross-section (Fig. 1. 3) at the eastern edge of the shaft due to violation. 2. A denarius at the pelvis (Fig. 1. 4)⁴ probably in original position. 3. A greyish brown biconical spindle whorl (Fig. 2. 1) between the ankles. The clay was tempered with sand and mica (h: 1.2 cm, diam: 2.5 cm). 4. A brick-coloured vessel (Fig. 2. 5) at the southern end of the grave shaft. The clay was tempered with sand and „manganese” (h: 13.5 cm, md: 10 cm, bd: 6 cm).⁵ 5. Beads between the legs. One was a flat, oblong-shaped

4 Hadrianus (117–138) verete. A felirat kopott, hátoldalán talán Victoria látható. A meghatározásért Farkas Edit fogadja köszönetünket.

5 A fejfelé fordított edény és töredékeinek helyzete alapján joggal gondolhatnánk arra, hogy mindez a bolygatás eredménye. A sírrajzon is jól látszik azonban, hogy az összetört darabok egyrészt szabályosan követik egymást, másrészt az, hogy a gödör bolygatatlan részében is megtalálhatók, ami a bolygatás következményét megkérdőjelezi!

6 ld. a következő oldalon!

4 Hadrian's coin (117–138). The inscription is worn, Victoria can be seen on the reverse. We thank Edit Farkas for the identification.

5 Based on the position of the fragments of the vessel turned upside down we could think that it was caused by the robbers. Nevertheless, it can be seen in the drawing of the grave that, on the one hand, the broken pieces follow one another in order, and, on the other, that they can be found in the undisturbed part of the shaft, which questions the consequences of the violation.

sírgödör erősen lekerekített sarkú. A déli végénél – talán a rablásnak köszönhetően – kiszélesedik. Hossza 210 cm, szélessége 55–85 cm. A gödör irányítása É+6°. A sír betöltése erősen kevert. A váz csontjai egyáltalán nem maradtak meg. *Leletanyag*: A bolygatás miatt a leletek előkerülési helyét nem lehetett megállapítani. 1. Kör keresztmetszetű karika-szerű vastárgy (vaskarperec, vascsat?) töredéke, egyik végén erőbben korrodálódva (5. kép 4). 2. Kör keresztmetszetű, egyenes vastárgy töredéke (5. kép 6). 3. Kör keresztmetszetű, karika-szerű vastárgy (vaskarperec, vascsat?) töredéke (5. kép 3). 4. Egyélű, töredékes vaskés darabjai közvetlenül egymás mellett kerültek elő (5. kép 2). 5. Állatcsont (?) piciny darabja. 6. Lekerekített téglalap átmetszetű, enyhén ívelődő vastárgy töredéke (5. kép 5).

4. sír (5. kép 7–10)

A sír feltárja 90–96 cm mélységben jelentkezett. A teljes mélysége 110 cm. A sírgödör lekerekített sarkú, hossza 240 cm, szélessége 95 cm, a gödör alja enyhén homorú, medenceszerű. A gödör irányítása É+9°. A váz bolygatott. A kevés megmaradt hosszúcsont nem eredeti helyén maradt meg. A fej, a mellkas csontjai és a felső hosszúcsontok teljesen hiányoztak. A rablógödör nyoma nem volt érzékelhető. *Leletanyag*: A leletek előkerülése a bolygatás miatt erősen esetleges. 1. Kör átmetszetű, enyhén nyomott, kör alakú vascsat (5. kép 9), lapított kör átmetszetű, vége felé szűkülő peccel (átm.: 3 × 2,8 cm, pecek: 2,7 cm). 2. Kicsiny obszidián szilánk (5. kép 8). 3. Kovácsolt, egyélű vaskard hegyének töredéke (5. kép 10). 4–6. Vastárgy töredékei, a felvételkor megsemmisültek.

5. sír

A sír feltárja 83–90 cm mélységben jelentkezett. Teljes mélysége az északi végénél 115 cm, a délinél 120 cm. A sírgödör enyhén lekerekített sarkú, téglalap formájú. Hossza 260 cm, szélessége 100 cm. A gödör irányítása É+21°. Az összes sír közül itt a legnagyobb a relatív sírmélység. A váz csontjai egyáltalán nem kerültek elő. A sírgödör leletanyagot nem tartalmazott.

carnelian bead (Fig. 2. 2), 169 items were amber beads (Fig. 2. 3).⁶ A one-edged fragmentary iron knife with a medial tang (Fig. 2. 4) at the left ankle (blade w: 1.5 cm).

Grave no. 3 (Fig. 5. 1–6)

The discolouration of the grave appeared in a depth of 109 cm. The total depth was 114 cm at the northern end of the shaft and 117 cm at the southern end. The corners of the grave shaft were strongly rounded. The shaft widened at the southern end, probably caused by the violation. The length of the grave was 210 cm, its width 55–85 cm. The shaft was oriented to N +6°. The filling of the grave was strongly mixed. Nothing remained of the skeleton. *Finds*: Because of the violation, the provenance of the finds could not be determined, and even their relations can be determined only with reservation. 1. The fragment of a ring-like iron object (iron bracelet, iron buckle?) of a round cross-section. One terminal is more strongly corroded than the other (Fig. 5. 4). 2. The fragment of a straight iron object, round in cross-section (Fig. 5. 6). 3. The fragment of a ring-like iron object (iron bracelet, iron buckle?), round in cross-section (Fig. 5. 3). 4. The fragments of a one-edged iron knife lying next to one another (Fig. 5. 2). 5. The tiny fragment of an animal bone (?). 6. The fragment of a slightly arched iron object, rounded oblong-shaped in cross-section (Fig. 5. 5).

Grave no. 4 (Fig. 5. 7–10)

The discolouration of the grave appeared in a depth of 90–96 cm. The total depth was 110 cm. The corners of the grave shaft were rounded, its length was 240 cm, width 95 cm. The bottom of the shaft was slightly concave, trough-shaped. The shaft was oriented to N +9°. The skeleton was disturbed. The few surviving long bones were removed from their original position. The head, the bones of the chest and the long bones were missing. We could not observe the robber's shaft. *Finds*: The provenance of the finds is optional due to the disturbance. 1. A slightly pressed round iron buckle, round in cross-section (Fig. 5. 9) with a tapering tongue of pressed round cross-section (diam: 3 × 2.8 cm, tongue: 2.7 cm). 2. A small obsidian flake (Fig. 5. 8). 3. The fragment of the tip of a hammered, one-edged iron sword (Fig. 5. 10). 4–6. Fragments of an iron object, they perished during lifting.

6 A 3. kép mutatja a gyöngyök helyzetét az alsó lábszárak között. Sajnos a sír bontását megakasztotta a többnapos eső, minek következtében a gyöngyök egy része elmozdult eredeti helyéről. Az A, B, C jelű gyöngycsomó egyben lett felvéve a helyszínen, a jobb alsó lábszár mellől, s a restaurátor asztalán lett a talajból kihámozva. A restaurátori és a rajzos munka Gábor Gabriella munkáját dicséri – köszönet érte! A gyöngyök általában zömök formát képviselnek, lekerekített négyzet átmetszettel. A téglalap átmetszetű és a nyúlánk forma ritka. Kisebbszámban szabálytalan, vagy trapéz átmetszetűek. A gyöngyök általában keskeny furattal rendelkeznek. Kevés a széles furatú, azok általában négyzetesek. Az egyik darab duplán átfúrt.

6 Fig. 3 shows the position of the beads between the legs. Regrettably, the excavation of the grave had to be postponed for a few days because of rain, and some of the beads were removed from the original position. The groups of beads marked A, B, and C were lifted in blocks from beside the right leg and the beads were separated on the restorer's table. The restoration and the drawings praise Gabriella Gábor's work, we are grateful for them. Most of the beads were compact with rounded rectangular cross-sections. Ones with oblong-shaped cross-sections and elongated shapes were rare. A few were irregular or trapezoid in cross-section. The majority of the beads had a narrow perforation. In some cases the perforations were wide and rectangular. One item had a double perforation.

6. sír

Az ásatási napló szerint nem sír, csupán egy szabálytalan foltként jelentkező, 1,5–2 cm vastag gépi felhordás.

7. sír (6. kép, 7. kép 2–5)

A sír foltja 103 cm mélységben jelentkezett. Teljes mélysége a fejnél 125 cm, a lábrészen 135 cm. Azonban mind a gödör északi, mind pedig a déli végénél egy-egy rablógödör nyoma látszik. Ezekben a helyeken a betöltés nagyon kevert. A sírgödör enyhén lekerekített sarkú, szabályosságát csupán a rablógödörök zavarják meg. Hossza 240 cm, eredeti szélessége 70 cm. A gödör és a váz irányítása É+0°. A rablógödöröknek köszönhetően a váz koponyája hiányzott, a lábcsonatok és a medence csontjai összekeveredtek. A karcsontok és a felsőtest csontjai viszonylagosan épek, illetve enyhén bolygatottak. A kulcs-csontok közvetlenül a mellkason helyezkednek el, mutatva a rablógödör térbeli határait. A karcsontok helyzete vélhetően szintén ennek a bolygatásnak a nyomát viseli. *Leletanyag:* 1. A bordák között, kör átmetszetű, ívelődő vastárgy töredéke (6. kép 9). 2. A jobb medencelapát környékén ovális, kör átmetszetű, végei felé keskenyedő vascsat (?) (7 × 3,5 cm), s vele együtt ovális átmetszetű vastárgy töredéke (7. kép 2, 5). 3–4. A bal combcsont környékén egymás mellett két kör alakú, lapos, füles vasveret (átm.: 2 cm), melyek az öv díszei lehettek (6. kép 2–3). 5. Egyélű vaskés töredéke (7. kép 4). Téglalap átmetszetű, egyenes hátú, a penge felé fokozatosan szélesedő, középső állású nyéltüskével (tüske h.: 5,8 cm, töredékes h.: 13,5 cm). 6. A rablás következtében a sírgödör falához szájával lefelé nyomódott kis korsó (szá.: 5,8 cm, m.: 9 cm, fá.: 3 cm). Világosszürke, korongolt, fényezett, nyaka a hasi részig függőlegesen besímitott, piskóta átmetszetű szalagfüllel (6. kép 10). 7. A váz bal oldalán egymás mellett került elő egy közel kör alakú vasveret (átm.: 2,6 × 2 cm) és egy vaspálca (h.: 4,2 cm). A veret a 6. kép 2–3 példányokkal teljesen megegyező, a pálca kör átmetszetű, középen félig nyitott, mindkét vége lezárt (6. kép 4–5). 8. A medence bal oldalánál a 6. kép 5 alattihoz hasonló lekerekített végű, kovácsolt vaspálca töredék (6. kép 7) és egy ép (h.: 5,5 cm) darab, szintén lekerekített véggel (6. kép 6.), mellette egy téglatest átmetszetű, szintén kovácsolt vaspálca töredék (6. kép 8.) is előkerült. Az egyik pálca (6. kép 6) üreges belsejében vastű (?) található. 9. A bolygatott lábszárcsontok között kerek, enyhén lapított, kör átmetszetű vascsat (átm.: 3 cm), elkeskenyedő végű pecekkel (7. kép 3).

8. sír (7. kép 1.)

Sírfolt nélkül jelentkezett, sírként való kezelése is kérdéses. A gépi bontás közben a felületen egy edény összeillő darabjait találták a munkások. A töredékek esetlegesen egy síredényhez is tartozhattak. Mivel a sírok általában alig mélyednek az altalajba és rendkívül rossz megtartásúak, ezért szerepeltetjük a sírok között – fenntartással. *Leletanyag:* Világosbarna, korongolt, homokos

Grave no. 5

The discolouration of the grave appeared in a depth of 83–90 cm. The total depth was 115 cm at the northern end of the shaft and 120 cm at the southern end. The corners of the oblong-shaped grave shaft were slightly rounded. The length of the grave was 260 cm, its width was 100 cm. The shaft was oriented to N +21°. The largest relative depth was measured in this grave. The bones of the skeleton were not found. There were no finds in the grave.

Grave no. 6

According to the excavation diary it was not a grave, only a 1.5–2 cm thick accumulation made by the scraper, which appeared as an irregular discolouration.

Grave no. 7 (Fig. 6, Fig. 7. 2–5)

The discolouration of the grave appeared in a depth of 103 cm. The total depth was 125 cm at the head and 135 cm at the feet. The traces of each a robber's pit could be observed both at the northern and the southern ends of the shaft. In these areas the filling was very mixed. The corners of the grave shaft were slightly rounded, the regularity was disturbed by the robbers' pits. The length of the grave was 240 cm, its original width was 70 cm. The shaft and the skeleton were oriented to N +0°. Due to the robbers' pits, the skull was missing, the bones of the lower limbs and the pelvis were mixed. The bones of the arms and the trunk were relatively intact, just slightly disturbed. The clavicles were on the chest, indicating the extension of the robber's pit. The position of the bones of the arms was probably also influenced by the violation. *Finds:* 1. The fragment of an arched iron object of round cross-section among the ribs (Fig. 6. 9). 2. An oval iron buckle (?), oval in cross-section, tapering on the terminals (7 × 3.5 cm) and the fragment of an iron object of oval cross-section (Fig. 7. 5, 2) near the right pelvis. 3–4. Two round, flat, looped iron mounts lying side by side near the left thigh bone (diam. 2 cm), which could ornament the belt (Fig. 6. 2–3). 5. The fragment of a one-edged iron knife (Fig. 7. 4). It is oblong-shaped in cross-section, the back is straight, the medial tang gradually widens toward the blade (tang l: 5.8 cm, fragmentary entire l: 13.5 cm). 6. A small jug, which was pressed with the mouth down to the wall of the grave shaft by the violators (md: 5.8 cm, h: 9 cm, bd: 3 cm). It is light grey, wheel-thrown and polished. The neck was vertically smoothed in until the belly. The band handle is hourglass-shaped in cross-section (Fig. 6. 10). 7. An approximately round iron mount (diam. 2.6 × 2 cm) and an iron rod (l. 4.2 cm) were found side by side on the left side of the skeleton. The mount is identical to the items in fig. 6. 2–3, the rod is round in cross-section, half open in the middle and closed at both terminals (Fig. 6. 4–5). 8. The fragment of a hammered iron rod with rounded terminals, similar to fig. 6. 5 (fig. 6. 7) and an entire one

soványítású, kopott felületű, nyomokban látszó festéssel (?), tölcséres, hangsúlyos bordával ellátott edény töredéke (7. kép 1).

A rítus

A korabeli bolygatás és a gépi munka okozta rombolás ellenére világosan látszik, hogy a temetkezések összekapcsolhatók egymással. A sírgödrök mindegyike téglalap alakú, enyhén vagy erősen lekerekített sarkokkal. Irányításuk az É-D-i tengelyhez igazodik. A sírok irányításának megállapításánál négy értékelhető sírból három biztosan É-D-i (1., 2., 7. sír), a negyedik pedig nem veti el ennek lehetőségét (4. sír). A sírgödrök és a vázak irányítása tehát vélhetően egységesen É-D-i lehetett, fejfelé északnak, a tengelytől enyhe eltéréssel K-felé (az eltérés 0-21° között váltakozott).

Az É-D-i tájolású sírok a 2. századtól kezdve fokozatosan jelennek meg a Barbaricumban. A jövevények „beolvadási” folyamata térben és időben eltérő ütemben zajlott le, amit a rítuselemek megváltozásának csúszása kísért. Az új típusú, keletről hozott tárgyi hagyatékek igen kevés sírban található, azok azonban zömmel É-D-i tájolású sírokhoz köthetők. A pusztaborzi temető földrajzi környezete pedig az archaikus elemek fennmaradásának és továbbélésének messzemenőkéig kedvez. Csak a „közelmúlt” folyószabályozásait közvetlen megelőző idők emlékei is rendkívül archaikus vonásokat mutatnak⁷.

A bolygatott 2. sír kétfülvű edénye a rítus egyedülálló megnyilvánulásaként értékelhető. Az edény összetört darabjait a temetéskor helyezték el a láb körül. A tükrök mellett az edények, temetéskor történő összetörése a késő szarmata korban jelenik meg a keleti területeken.

Egyelőre a térségben – kellő összehasonlítási alaphíján – csak megjegyzés értékkel bír az edények általános jellemzője: lapított forma és a keskeny szája. Az edények profiljának kiképzése szintén nagyon hasonló mindhárom esetben. Jellegzetes hasvonalukat az egyenes vállrész és az erősen gömbölyű fenékrész találkozása adja.

A kronológia

A régészeti leletanyag a rítushoz hasonlóan egységesnek tűnik. A temetkezések valószínűleg egy rövid időszakot képviselnek. Ismereteink alapján azonban a pusztaborzi temetőrészlet szűk időbeni besorolása nem lehetséges. A sírokban talált középső nyéltüskés, egyélű, egyenes hátú kések a 3-4. század típusát képviselik. A 7. sír kis korszának világosszürke fényezése – főként belső peremén –, a hosszú életű típus képviselőjét a késő szar-

(l: 5.5 cm) also with rounded terminals (fig. 6. 6) together with another fragment of an also hammered iron rod of oblong-shaped cross-section (Fig. 6. 8) at the left side of the pelvis. One of the rods (Fig. 6. 6) held an iron needle (?) in the shaft, which was open in the middle. 9. A round, slightly flattened iron buckle of round cross-section (diam: 3 cm) with the tapering tongue (Fig. 7. 3) lay between the disturbed bones of the leg.

Grave no. 8 (Fig. 7. 1)

It appeared without discolouration, and it is not certain that it was a grave. The fitting fragments of a vessel were found by the workers on the surface during mechanic scraping. The fragments could belong to a burial vessel. Since the graves were not dug deep into the unbroken ground and have been very poorly preserved, they will be described among the graves – with reservations. *Finds:* The fragment of a light brown, wheel-thrown vessel. The clay was tempered with sand. The surfaces are weathered, the traces of painting (?) can be detected in spots. The funnel-shaped vessel was ornamented by an emphasised rib. (Fig. 7. 1)

Rite

Against the contemporary violations and the damage done by the mechanic scraping it stands out clear that the burials were connected. All the grave shafts were oblong-shaped with slightly or strongly rounded corners. Each grave shaft was oriented to a N-S axis. Three of the four graves that could be evaluated were certainly oriented to a N-S axis (graves nos 1, 2 and 7), and the same is probable at the fourth one as well (grave no. 4). It means that the orientation of the grave shafts and the skeletons was uniformly N-S with the head in the north. There could be some slight divergence toward E (the divergence varied between 0° and 21°).

Graves of N-S orientation gradually appeared in the Barbaricum from the 2nd century. The “assimilation” process of the newcomers happened at various rates in space and time, which was accompanied by the shifting of changes in the ritual element. Very few graves contained the new, eastern material legacy, most of them can be associated with graves of N-S orientation. The geographical setting of the Pusztaborz cemetery highly favours the survival of archaic elements. Even the spiritual (“ritual”) legacy of the period directly preceding the regulations of the river in “recent” times shows extremely archaic features.⁷

The two-handled vessel in the violated grave no. 2 is a unique manifestation of the rite. The broken pieces of the vessel were placed round the leg at the time of

7 Elég csak Szűcs Sándor „régí Sárrétjére” gondolni. Ecsegfalvi ásatási munkásaink remek történeteket tudtak a vidék különféle tudós embereiről, táltosairól. Az elzártaság egészen az ötvenes évekig „biztosított” volt. A szomszédos Bucsa, mind a mai napig – nagyrészt vízenyős területeket átszelő – dűlőutakon közelíthető meg.

7 It is enough to think of Sándor Szűcs's “old Sárrét”. Our excavation workers at Ecsegfalva knew excellent stories about the various learned people of the region, about the “tátos”. The isolation was “ensured” until the 1950's. The neighbouring Bucsa can be approached even to date on dirt roads, most of which cross waterlogged areas.

mata korszakba helyezi. Az ugyancsak 7. sírből származó kerek vasveretek egyetlen Kárpát-medencei, ezüsből készült méretazonos párhuzamai – és azonos szám-ban! – a 4–5. századi jászalsószentgyörgyi főhalomból ismertek. A 7. sír kettős övkészlete szintén késő szarmata jellegzetesség. A 2. sír orsógombja pedig arányait tekintve (átmérő/magasság) áll közel a késő szarmata orsógombok arányaihoz. Mindezek az észrevételek csupán egy tágabb keretek közé való besorolást engednek meg, ráadásul a 2. sír kétfüles edénye, a kerekded vascsatok korábbi datálást is megengednének. A temető-részlet keletkezésének ideje tehát nagy valószínűséggel a 4. századra tehető. A 2. sír Hadrianus érme ennek a datálásnak nem mond ellent.

A rítus (északi tájolás, rituálisan összetört edény) egységes megjelenése és a Barbaricumban egyedinek számító leletanyag (kerek vasveretek, vaspálcák) alapján, véleményünk szerint egy keletről frissen beköltözött népesség hagyatékát tártuk fel Ecsefalva-Pusztaborz lelőhelyen. E földrajzi területen azonban ugyanakkor fokozottan számolnunk kell az archaikus elemek továbbélésével is.

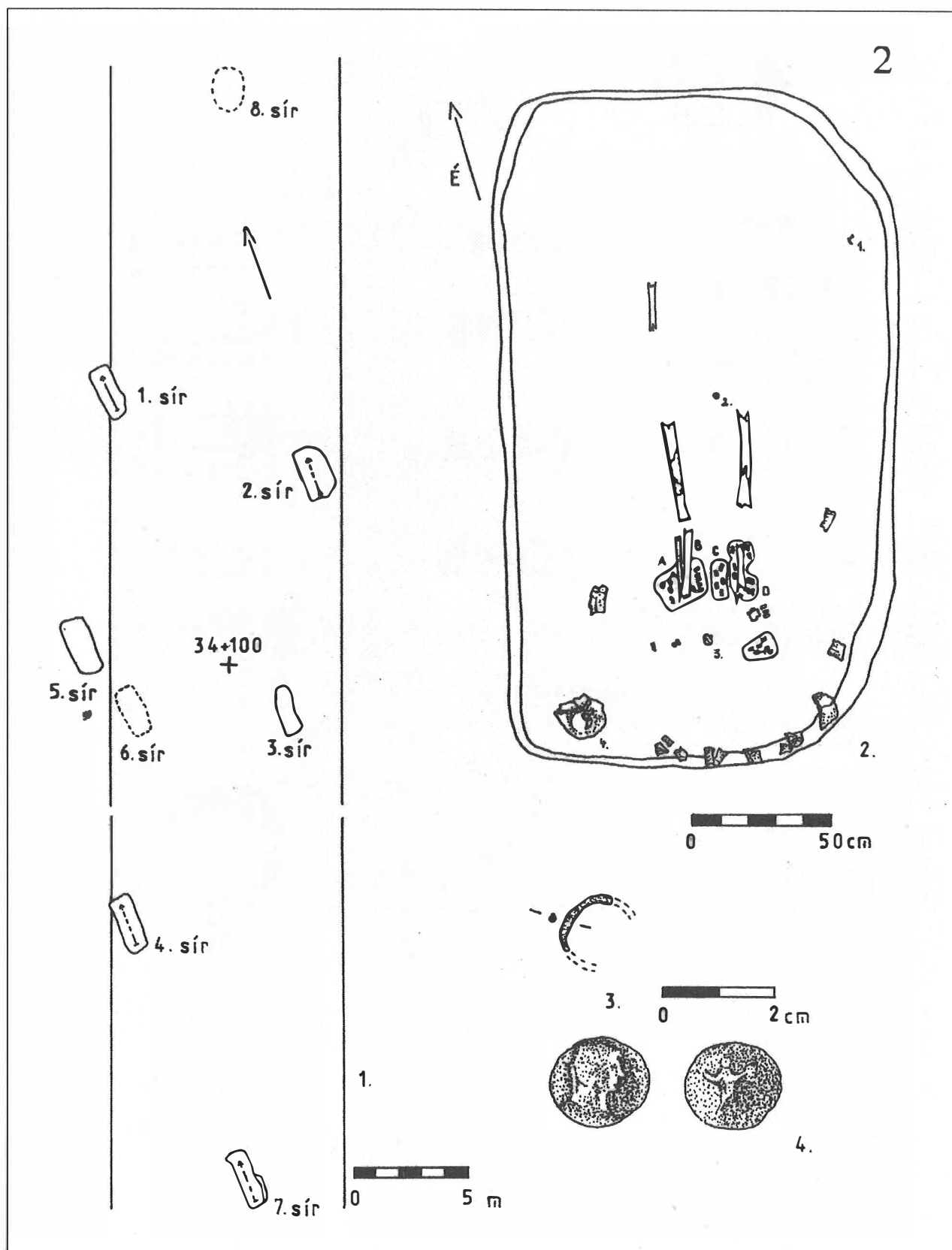
the burial. The breaking of the vessels at the time of the burials, similarly to mirrors, appeared in the eastern territories in the Late Sarmatian period.

The general characteristics of the vessels, the pressed shape and the narrow mouth, is no more than an observation in the region for lack of sufficient comparative material. The form of the profile of the vessels is also similar in all the three cases. The characteristic outline of the belly is created by the meeting of the straight shoulder and the strongly globular bottom part.

Chronology

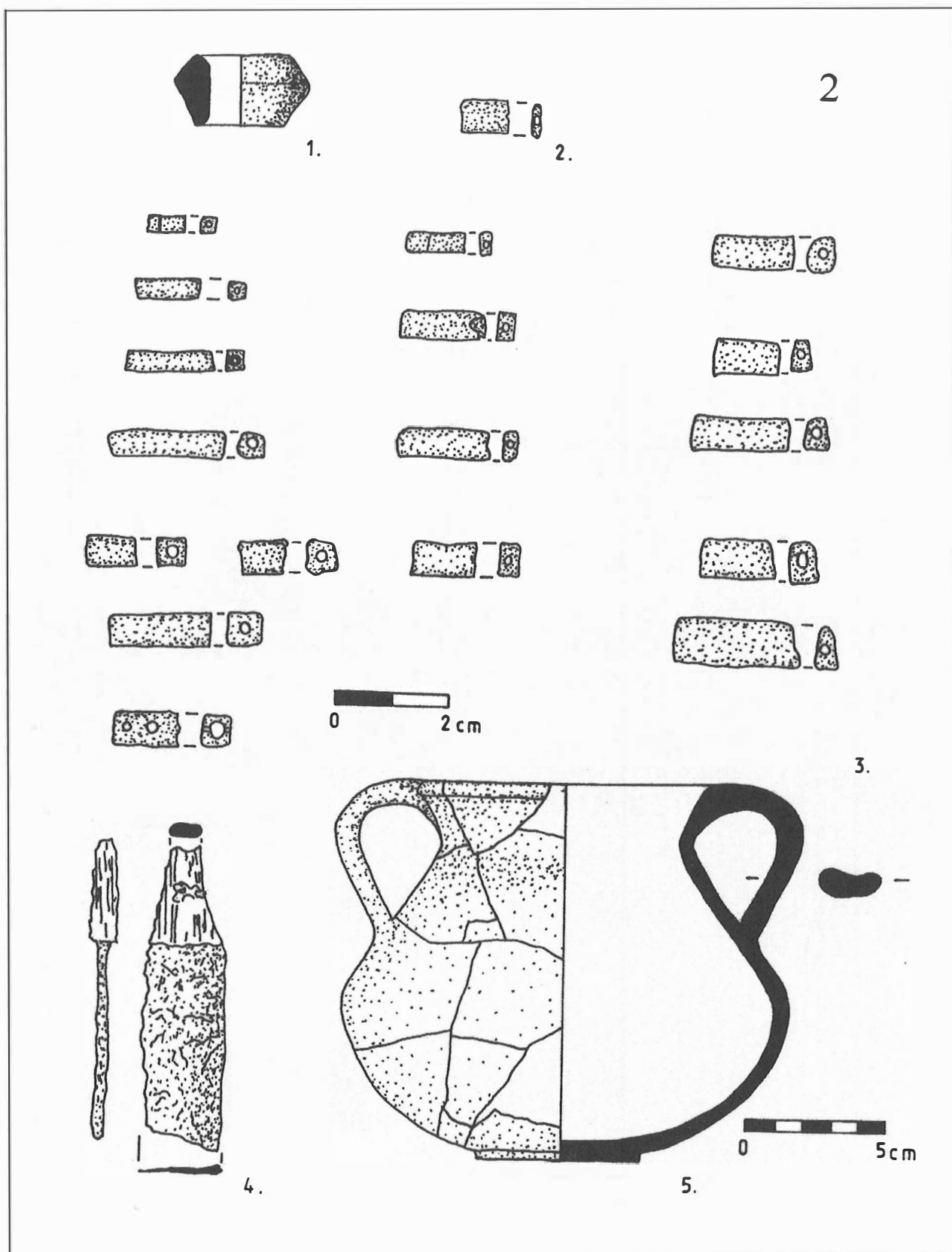
The archaeological material, similarly to the ritual elements, seems to be uniform. The burials probably represent a short period. Our knowledge, however, is not enough to determine the exact chronological place of the cemetery fragment at Pusztaborz. The one-edged knives with straight backs and medial tangs represent the type of the 3rd–4th centuries. The light grey polish of the small jug in grave no. 7, especially on the inner edge of the rim, places the representative of the long existing type into the Late Sarmatian period. The only analogue in the Carpathian Basin of the round iron mounts also from grave no. 7 came from the main mound in Jászalsósztgyörgy. They were made of silver, had the same measurements and numbers, and were dated from the 4th–5th centuries. The double belt set in grave no. 7 is another late Sarmatian element. The spindle whorl from grave no. 2 is similar in its proportions (diameter/height) to those of the late Sarmatian spindle whorls. All these observations allow, however, no more than an affiliation within wider limits, while the two-handled vessel and the round iron buckles in grave no. 2 would allow an even earlier dating. It means that the cemetery fragment can be dated, with great certainty, from the 4th century. The Hadrian coin from grave no. 2 does not contradict this dating.

The uniform appearance of the ritual elements (northerly orientation, ritually broken vessel) and the find material, which appears to be unique in the Barbaricum (round iron mounts, iron rods), suggest that the legacy of a population group that had recently settled in from the east was unearthed at the Ecsefalva-Pusztaborz site, in a geographical region where, at the same time, the survival of archaic elements must be expected.

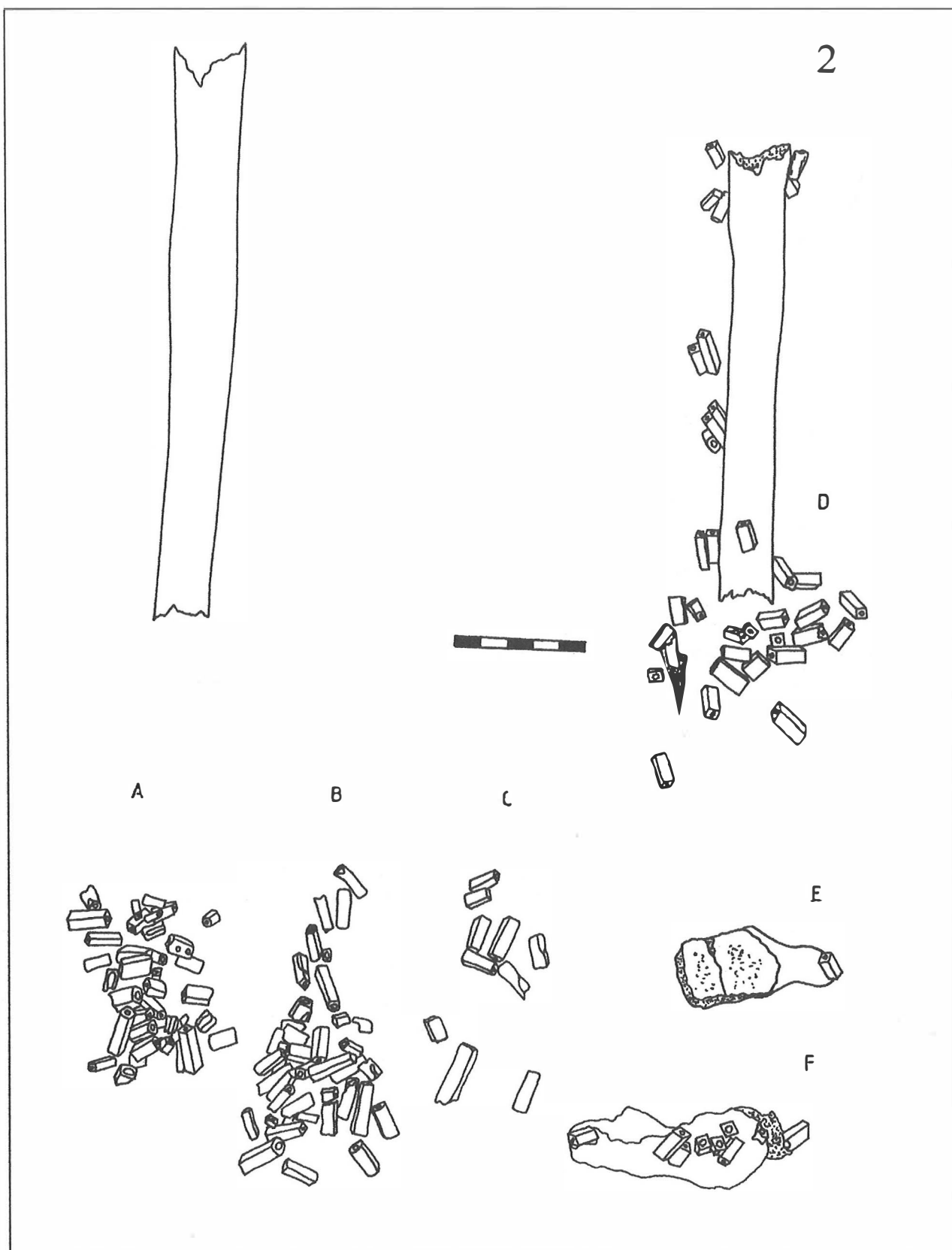
1. kép: 1.: A temető térképe; 2-4.: 2. sír

Fig. 1: 1.: Map of the cemetery; 2-4.: Grave No. 2.

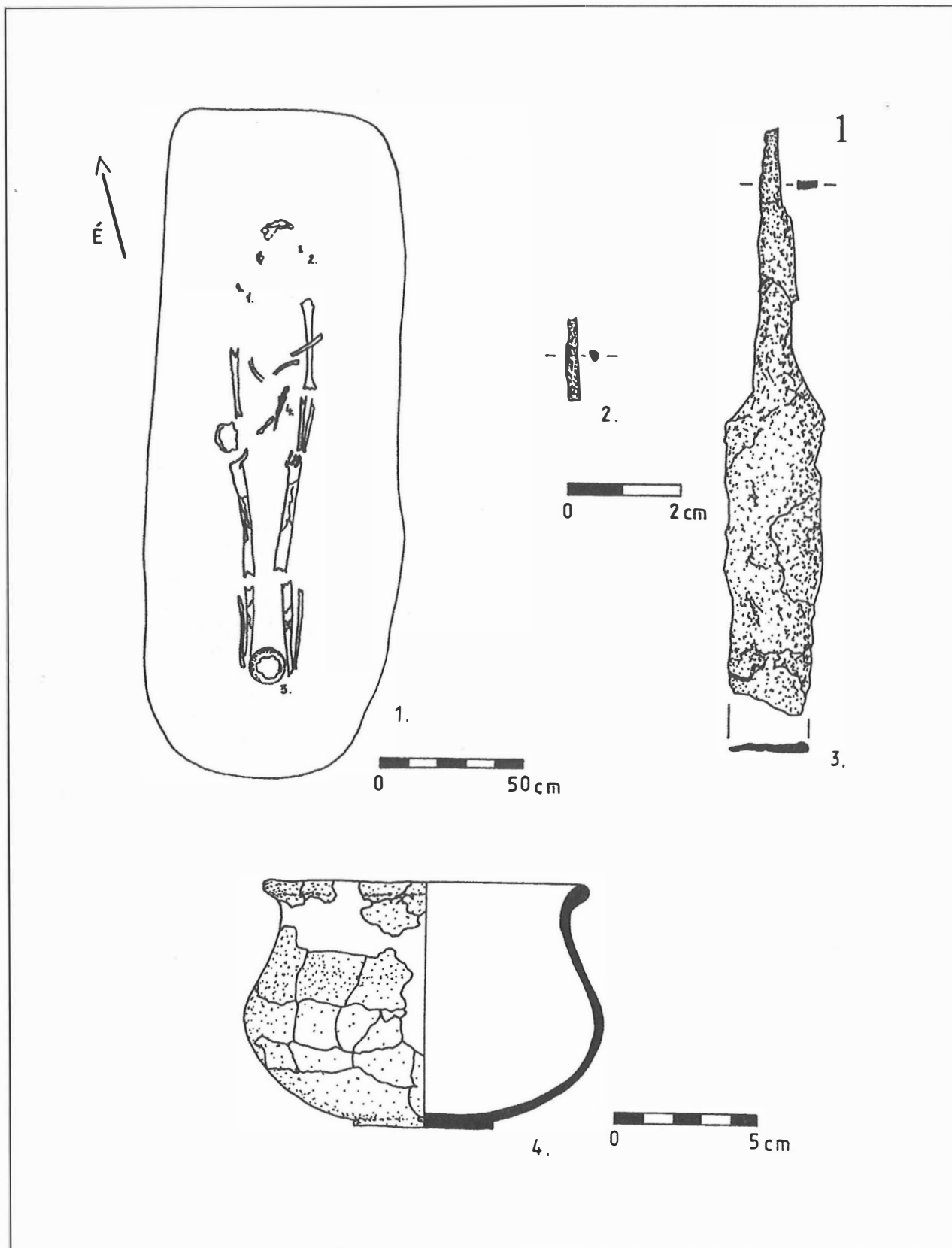
2. kép: 1-5: 2. sír

Fig. 2: 1-5: Grave No. 2.

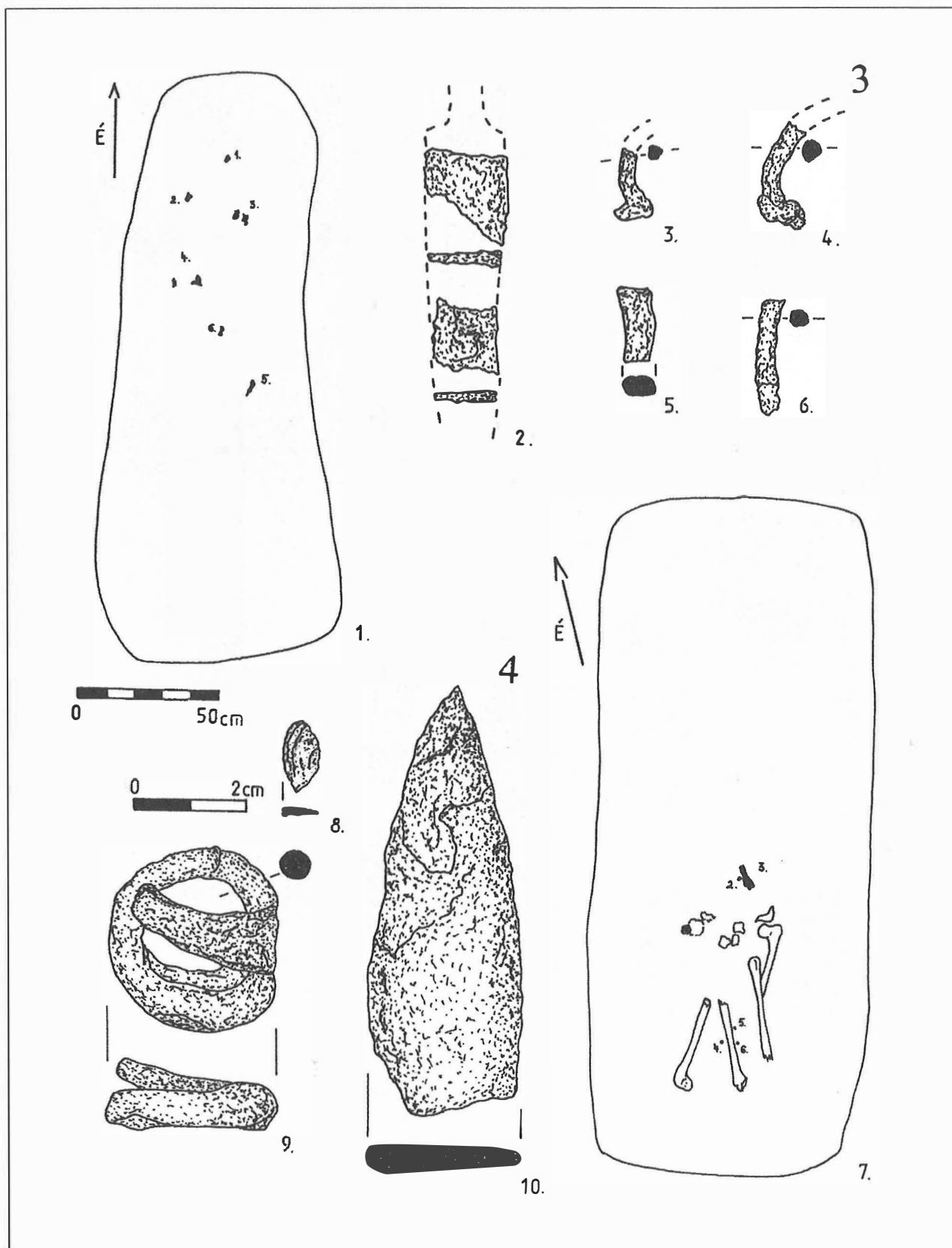
3. kép: A 2. sír gyöngyei

Fig. 3: Beads of the grave No. 2.

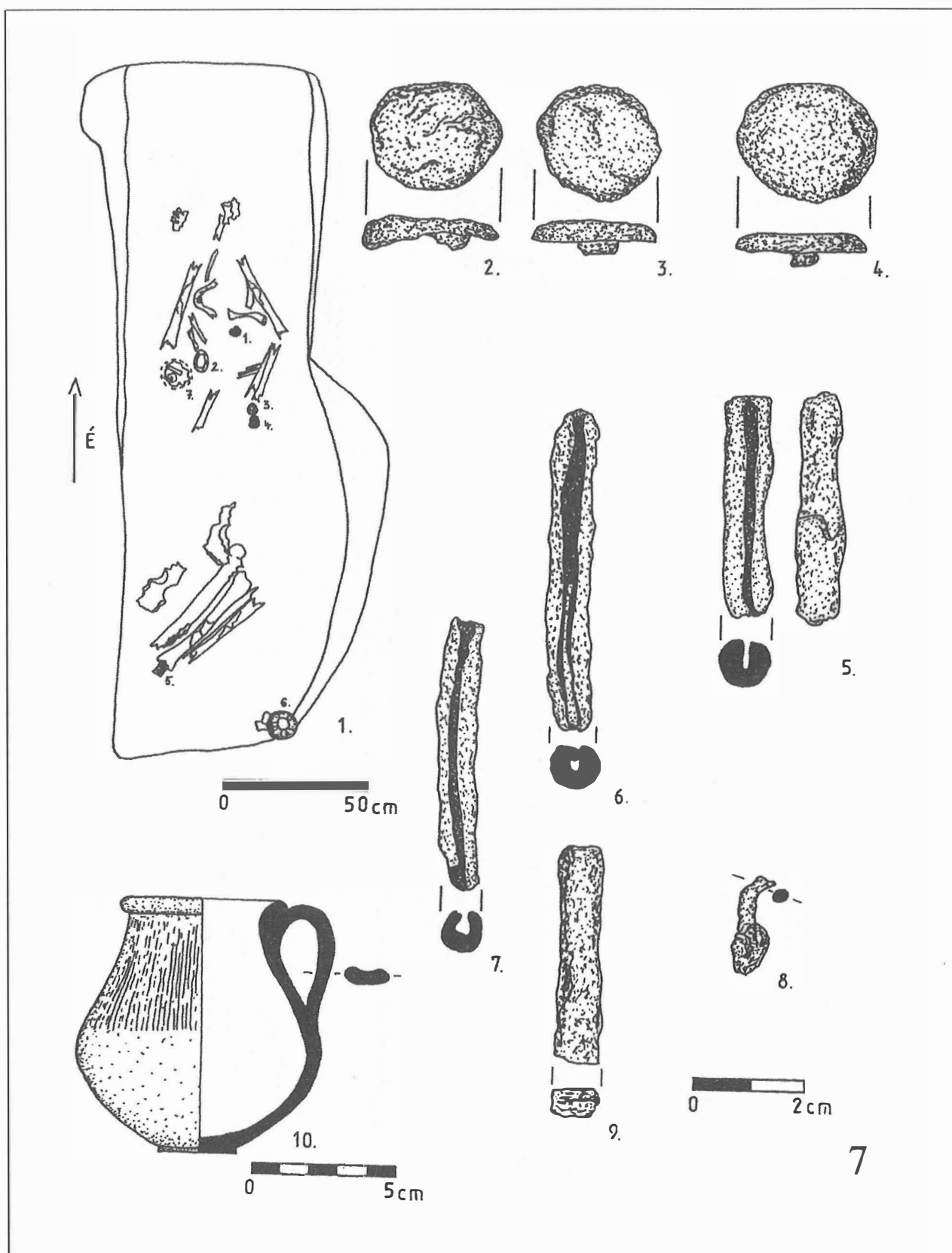
4. kép: 1-4: 1. sír

Fig. 4: 1-4: Grave No. 1.

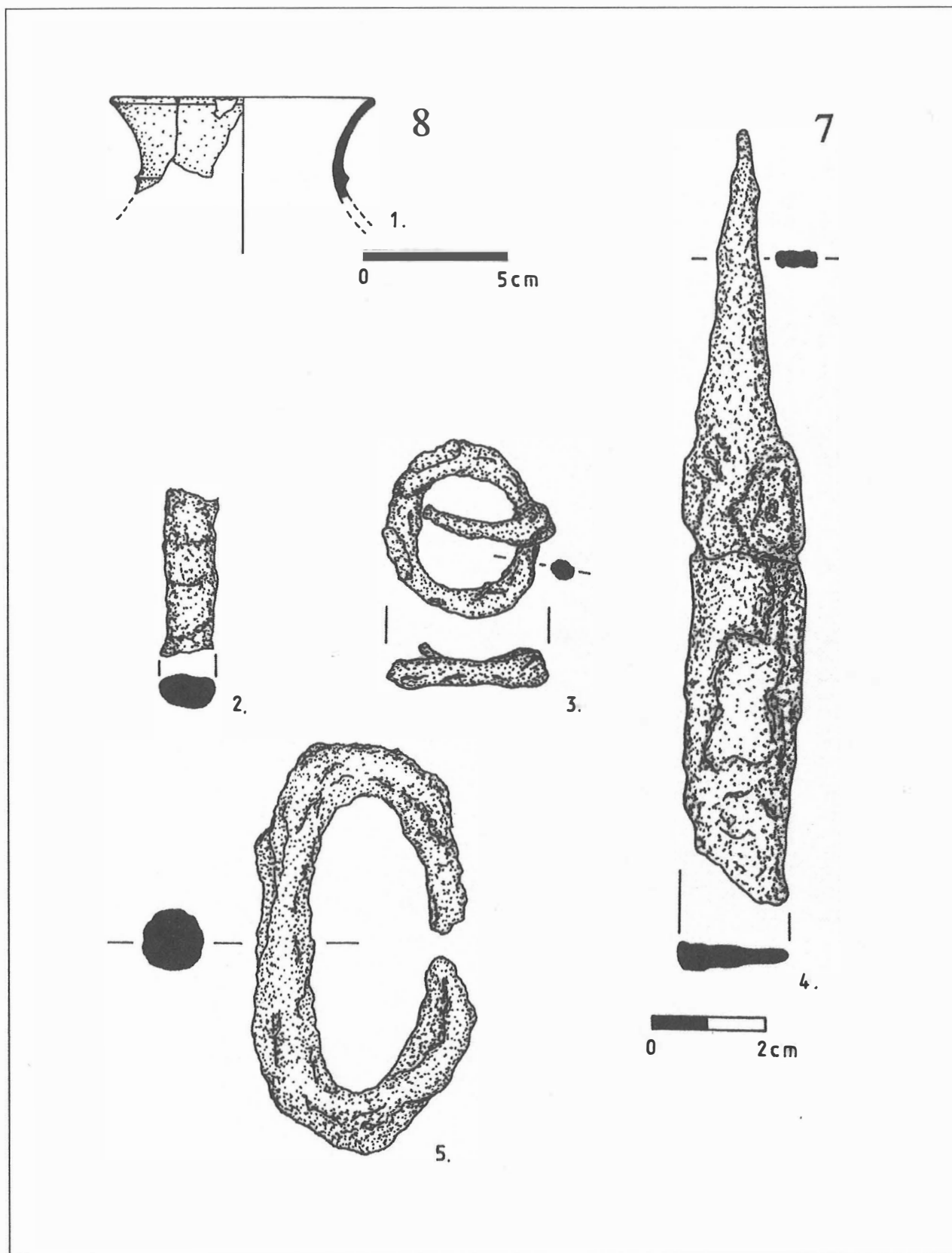

5. kép: 1-6.: 3. sír; 7-10.: 4. sír

Fig. 5: 1-6.: Grave No. 3.; 7-10.: Grave No. 4.

6. kép: 1-10: 7. sír
Fig. 6: 1-10: Grave No. 7.

7. kép: 1.: 8. sír; 2-5.: 7. sír

Fig. 7: 1.: Grave No. 8.; 2-5.: Grave No. 7.

Maróti Éva

Avar temető Sóskúton**I. Előzmények**

1999. X. 18-án, egy ismerős gépkezelőtől¹ tudtuk meg, hogy Sóskúton, a község északi részén, az Orgona utcára merőleges utolsó ház sor, az Ibolya utca telkeinek végén néhány hete emberi csontok kerültek elő. A környéken építkezés során már évek óta kerülnek elő emberi csontok, de ezt eddig még senki sem jelezte a múzeumigazgatóságnak. Másnap kimentünk a helyszínre. Az Ibolya utca 6. és 7. sz. alatti, nemrég épült házak lakóival beszélünk – ők megerősítették, hogy az utcabeli házak építésénél emberi csontok kerültek elő. Megtudtuk azt is, hogy az Ibolya u. 6. sz. ház telkétől északra, a szántóföldtől egy dűlőúttal határolt részen néhány évvel ezelőtt egy nagy eső egy nagy, „ház nagyságú” lyukat vájt a talajba és 4-5 sírt is kimosott.² Az emberi csontokat a földdel együtt visszatemették.

1999-ben ugyanitt géppel vízelvezető árkot ástak és újra emberi csontok kerültek elő. Ezt a Múzeumnak nem jelentették, a csontokat az érdi rendőrök vitték el. A domb tetején, a homokos talajba ástott, „V” metszetű árokban emberi combcsontot találtunk: az 1. sírt még aznap feltártuk. KUMMER JÁNOS polgármester úr két közhasznú munkást bocsátott rendelkezésünkre – segítségükkel 9 sírt tudtunk dokumentálni. Sajnos a X. 20-ról 21-re virradó éjjel idegenek – talán gyerekek – beletúrtak sírjainkba és a 2. sírt teljesen megsemmisítették.

II. A sírok leírása**1. sír**

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

A mai felszíntől a sírfolt -100 cm-nél jelentkezik, sír alja: -110 cm-nél. A sírgödör fejnél és lábnál mélyebb, fejnél -124 cm, a lábnál -128 cm. A nyelési szinten, a váz felső 1/3 részénél látszott a koporsó 2-3 cm széles csíkja.

A sírgödör keskeny, a halott hátán fekszik, kezek a medencén. Csontok alapján felnőtt férfi. Mellékletek a bal kéznél, a medencében:

1. Téglalap keresztmetszetű vasrúd (h.: 8,0 cm, sz.: 0,7 × 0,4 cm).
2. Vascsat nyitott, lapos vaskarikája (átm.: 3,8-3,6 cm, v.: 0,6 × 0,4 cm).
3. Ívelt, háromszög keresztmetszetű vaspeng (sarló?) töredéke (h.: 5,8 cm, sz.: 2,7-1,5 cm, v.: 0,6 cm)

Ein awarisches Gräberfeld in Sóskút

Éva Maróti

I. Vorereignisse

Am 18. Oktober 1999 erfuhren wir von einem bekannten Maschinisten,¹ daß Menschenknochen vor einigen Wochen im nördlichen Teil der Gemeinde Sóskút, hinten auf den Grundstücken in der Ibolya-Straße, in der sich die letzte Häuserreihe senkrecht auf der Orgona-Straße befindet, zum Vorschein kamen. Bei Bauarbeiten kommen Menschenknochen in dieser Umgebung schon seit Jahren vor, aber das wurde an der Museumsdirektion bis dahin nicht gemeldet. Am nächsten Tag begaben wir uns an Ort und Stelle. Wir sprachen die Bewohner der neugebauten Häuser der Ibolya-Straße 6 und 7, und sie bekräftigten, daß Menschenknochen bei den Bauarbeiten der Häuser in dieser Straße zum Vorschein kamen. Wir erfuhren auch, daß ein großer Regen eine Höhle „von der Größe eines Hauses” im Boden vor einigen Jahren nördlich vom Grundstück 6 der Ibolya-Straße machte, auf einem Gelände, das vom Ackerfeld durch einen Feldweg begrenzt ist, und da vier-fünf Gräber zum Vorschein kamen.² Die Menschenknochen wurden wieder begraben.

II. Grabbesreibungen**Grab 1**

Orientierung: NNW-SSO.

Von der heutigen Oberfläche gemessen zeichnete sich die Verfärbung des Grabes bei -100 cm und die Grabsohle bei -110 cm ab. Beim Kopf- und Fußende war die Grabgrube tiefer; beim Kopf: -124 cm, beim Fuß: -128 cm. Auf dem Glättungsniveau war der 2-3 cm breite Streifen des Sarges beim oberen Drittel des Skelettes zu sehen.

Die Grabgrube war schmal, das Skelett befand sich in Rückenlage, die Hände auf dem Becken. Aufgrund der Kochen war es ein Erwachsener gewesen. Die Beigaben lagen an der linken Hand im Becken:

1. Eisenstange rechteckigen Durchchnitts (L: 8 cm, Br: 0,7 × 0,4 cm).
2. Der offene, flache Eisenring einer Eisenschnalle (Durchmesser: 3,8-3,6 cm, Dicke: 0,6 × 0,4 cm).
3. Bruchstücke einer Eisenklinge von bogig dreieckigem Durchchnitt – Sichelbruchstück? (L: 5,8 cm, Br: 2,7 × 1,5 cm, Dicke: 0,6 cm)

¹ Itt köszönöm meg a leletbejelentő értékes segítségét.

² 2000. március 27-én újra elmentünk az 1999-es feltárás helyszínére. A vízelvezető árok oldala erősen megromlódott, beomlott, a víz által már egyszer kimosott nagy gödör újra előkerült és egy újabb is keletkezett. A lakosság szemetet dobál ide. Újabb sírok nyomait nem láttuk.

¹ Diesmal bedanken wir uns bei dem Fundmelder für seine wertvolle Hilfe.

² Am 27. März 2000 gingen wir wieder an Ort und Stelle der 1999 durchgeführten Freilegung. Die Seitenwand der Entwässerungsrinne wurde beschädigt, sie stürzte ein, die vom Wasser früher ausgewaschene große Höhle kam wieder vor, und auch eine andere entstand. Die Bewohner laden hier Müll ab. Keine Spuren von weiteren Gräbern konnten beobachtet werden.

2. sír

Az 1. sírtól nyugatra, attól 6 m-re a géppel ásott csatorna falából két lábszárcsont állt ki – a csontváz többi része hiányzott. A csatorna ásásakor ennek a sírnak a csontjai kerültek napvilágra, melyeket a rendőrök elvittek. Megkezdtük a sír megmaradt részére a rábontást, de október 20-án éjjel hivatlan látogatók teljesen megsemmisítették a maradványokat. A felnőtt váz helyét hozzátűzőlegesen bemértük.

3. sír

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

A sírgödör alakja enyhén lekerekített sarkú téglalap. Rabolt sír: a fejrésznél -131-145 cm mélységben – nem anatómiai helyén – a koponya és a kar csontjai. Október 20-án éjjel az általunk félig bontott sírt teljesen feldúlták, a sír mellett emberi bordákat, alkarcsontot, a sípcsont egy darabját és egy állati csontot találtunk. Tovább bontva a sírban már nem találtunk semmit, alja -162 cm-nél volt. A rablás foltja -145-150 cm-nél látszott a sír két oldalán. A csontok alapján felnőtt férfi lehetett.

4. sír

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

Szabálytalan foltja (rablásfolt?) -142 cm-nél jelentkezett, majd felnőtt méretűvé, téglalap alakúvá vált. A hivatlan látogatók ebbe is beletűrtak – a további bontásnál nem találtunk benne semmit. Sírálj -163 cm.

5. sír

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

A sírfolt -65 cm-nél jelentkezett. Ebbe a sírba is beleástak éjjel két nagyobb gödröt, a csontokat azonban nem érték el. -98 cm, -142 cm mélységben a fejnél lévő rablógödör nyomait tudtuk rögzíteni. A koponya, a teljes bal kar, a jobb felkar és a mellkas bal oldala hiányzott. A jobb kézfej a medencén volt, mellette:

1. Melléklet: egyélű, nyéltűskés vaskés két darabra törve. (h.: 11,2 cm, sz.: 1,4 cm, v.: 0,2–0,4 cm)

A derék táján a 2. melléklet: szögletes vascsat (3,4 × 2,8 cm, v.: 0,6–0,7 cm). A kés mellett a 4. melléklet: szögletes vas csat darabjai (kb. 3,0 × 3,5 cm), a jobb alsó lábszár mellett nagytestű emlősállat lábszárcsontja: 3. melléklet. A gerinc bal oldalán, a mellkas helyén téglalap keresztmetszetű vasrúd 2 töredéke – 5. melléklet (h.: 6,3 cm, sz.: 0,9 cm, v.: 0,2–0,4 cm) A sírföldből kis, szürke, korongolt edénytöredék került elő.

A sírban – a csontok alapján – felnőtt nő feküdt. A sír mélysége -150 cm, fejnél -154 cm, lábnál -163 cm.

6. sír

Tájolás: ÉÉNy-DDK.

A sírfolt -84 cm-nél jelentkezett, a sír egyik hosszanti oldalán, -122–124 cm-nél padka. A váz rabolatlan, karok a test mellett, a koponya belecsúszott a fejnél lévő gödörbe. (A koponyán homlokvarrat van.)

Grab 2

6 m westlich vom Grab 1 standen zwei Schienbeine aus der Wand des maschinell ausgegrabenen Grabens hervor, die anderen Teile des Skelettes fehlten. Beim Ausheben des Grabens kamen die Knochen dieses Grabes zum Vorschein, die die Polizisten wegschafften. Wir begannen den erhalten gebliebenen Teil des Grabes freizulegen, aber die Reste wurden in der Nacht am 20. Oktober von ungerufenen Besuchern vollkommen vernichtet. Die Lage des Erwachsenenenskelettes maßen wir annähernd ein.

Grab 3

Orientierung: NNW-SSO.

Die Grabgrube war rechteckig, mit leicht abgerundeten Ecken. Das Grab wurde ausgeraubt. Am Kopfende, in einer Tiefe von 131–145 cm lagen der Schädel und die Oberarmknochen, nicht an ihrer anatomischen Stelle. In der Nacht am 20. Oktober wurde auch dieses, von uns halb freigelegte Grab total zerstört, neben dem Grab fanden wir menschliche Rippen, einen Unterarmknochen, ein Stück des Schienbeines und einen Tierknochen. Während des weiteren Freilegens fanden wir in diesem Grab nichts mehr. Die Grabsohle war bei -162 cm. Die Verfärbung der Raubgrube war bei -145–150 cm beiderseits des Grabes zu sehen. Aufgrund der Knochen könnte dieses Grab die Ruhestätte eines Erwachsenen gewesen sein.

Grab 4

Orientierung: NNW-SSO.

Die unregelmäßige Verfärbung des Grabes (die der Raubgrube?) skizzierte sich in der Tiefe von 142 cm, dann erweiterte sie sich und entsprach der Größe eines Erwachsenengrabes, es wurde ferner rechteckig. Auch dieses Grab wurde von den ungebeten Besuchern zerstört, im Laufe der weiteren Freilegung kamen keine Funde vor. Grabsohle: -163 cm.

Grab 5

Orientierung NNW-SSO.

Die Verfärbung des Grabes konnte bei -65 cm registriert werden. In der Nacht wurden zwei Gruben auch in dieses Grab gegraben, die aber die Knochen nicht zerstörten. In einer Tiefe von -98 cm bzw. -142 cm konnten wir die Spuren der Raubgrube am Fußende dokumentieren. Es fehlten der Schädel, der linke Arm vollkommen, der rechte Oberarm und die linke Seite des Brustkorbes. Die rechte Hand lag auf dem Becken, daneben befanden sich die folgenden Funde:

Beigabe 1: Einschneidiges Eisenmesser mit Griffangel in zwei Stücken. (L: 11,2 cm, Br: 1,4 cm, Dicke: 0,4–0,2 cm). Beigabe 2 in der Leibgegend: eine eckige Eisenschnalle (3,4 × 2,8 cm, Dicke: 0,6–0,7 cm). Neben dem Messer befand sich die Beigabe 4: Bruchstücke einer eckigen Eisenschnalle (etwa 3,0 × 3,5 cm). Am rechten Schienbein lag das Schienbein eines Säugetieres von großem Körper. Beigabe 3: An der linken Seite der Wirbelsäule, an der Stelle des Brustkorbes fanden wir zwei

A jobb könyöknél préselt, domborított díszű, töredékes bronzlemez, valószínűleg szíjvég maradványa: 1. melléklet (1,4 × 1,4 cm). A jobb medencelapáton keskeny, téglalap alakú bronzlemez, melyeket 2-2 bronzszegeccsel erősítettek az övhöz: 2. a-c melléklet (1,9 × 0,5 cm; 2,1 × 0,5 cm; 2,1 × 0,5 cm, a szegecs hosszúsága 0,5 cm). A derekánál, a gerinc bal oldalán, a keresztcsontnál préselt, négyzetes, indás díszű, töredékes bronzveret: 3. melléklet; (kb. 2,2 × 2,2 cm). A jobb medencelapáton préselt, domborított mintájú, rossz állapotú bronzveretek töredékei: 2. d-k melléklet. A medencében kisméretű, ovális vascsat töredékei: 4. melléklet (2,5 × 3,5 cm), egy téglalap átmetszetű vaskarika fele: 6.a melléklet (h.: 3,7 cm; v.: 0,4–0,5 cm) és 3 db alakatlan vastöredék: 6.b-d melléklet. A bal kar és a test közt és a kar alatt új csontmerevítőjének töredékei: 5.a-r melléklet. A mellkasnál barnásan elszíneződött a föld – talán szerves anyag elkorhadását jelzi. A koponyán kerek átmetszetű, nyitott, kerek ezüstkari: 7. melléklet (átm.: 1,9 cm, v.: 1,0 cm), melynek párját az emberi csontok mosásakor találtuk meg: 8. melléklet (átm.: 1,9–2,1 cm, v.: 0,1 cm). A második fülbevaló karikáján egy kis odaforrasztott drótdarab is van – lehet, hogy ez egy azóta elveszett gyöngycsüngőt rögzített. A sír mélysége -164 cm, fejnél -186 cm, lábnál -183 cm.

7. sír

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

A sírfolt -85 cm mélységben jelentkezett, formája hosszúkas, erősen legömbölyített a fejnél és a lábnál. Rabolatlan, felnőtt váz. Hívatlan, éjszakai látogatóink ebbe a sírba is beletúrtak, de nem találták meg a csontokat. Bal csuklónál, a medencelapáton hosszúkas, vöröses rózsaszín kavics: 1. melléklet (h.: 4,7 cm). Mivel a tárgy a tarsoly helyén volt, véleményem szerint az elhunytal együtt temették, nem véletlenül került oda. Más melléklet nem volt. A sírgödör a fejtől a láb irányába alig észrevehetően lejtett, fejnél a mélység -105 cm, közepén -107 cm, lábnál -110 cm.

8. sír

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

A sírfolt -78 cm-nél jelentkezett, ezen a szinten elérjük a koponya tetejét. A sírfolt felső részén a sarkok lekerekítettek, a lábnál a folt ovális. A felnőtt váz mellkasának bal oldali bordái nincsenek a helyükön, hanem a bal csípő mellett egy kupacban, -90 cm mélyen vannak. (Itt a sír oldala kiöblösödik – ez valószínűleg a rablógödör nyoma.) A bordák között kisméretű nyéltüskés vaskés töredék: 2. melléklet (h.: 5,1 cm, sz.: 1,4 cm, v.: 0,4 cm). A jobb csuklónál vaskés kis töredék: 1. melléklet (h.: 2,8 cm, sz.: 1,0 cm), római kori, kerek fejű vasszög, szárának átmetszete négyzetes: 3. melléklet (h.: 3,5 cm, fej átm.: 1,3 cm, szár átm.: 0,3 cm). Ugyanitt még vasdarabok, részben talán csat vagy karika töredékei: 4. melléklet (h.: 2,8 + 1,3 + 1,2 cm) és bronzlemez töredék, melyen ívelt karcolás látszik: 5. melléklet (3,6 × 1,6 × 0,05 cm). Ez utóbbi

Bruchstücke einer Eisenstange rechteckigen Durchschnits.

Beigabe 5: (L: 6,3 cm, Br: 0,9 cm, Dicke: 0,4–0,2 cm). In der Füllerde des Grabes kam das Bruchstück eines kleinen, grauen, scheibengedrehten Gefäßes vor.

Aufgrund der Knochen lag eine Erwachsene in diesem Grab. Grabtiefe: 150 cm, am Kopf: -154 cm, am Fuß: -163 cm.

Grab 6

Orientierung: NNW-SSO.

Die Grabgrube zeichnete sich in einer Tiefe von 84 cm ab. An einer der Längsseiten befand sich ein Bänkchen in einer Tiefe von 122–124 cm. Dieses Grab wurde nicht ausgeraubt. Die Arme ruhten neben dem Körper, der Schädel rutschte in die Grube am Kopf. (Am Schädel gibt es eine Stirnnaht.)

Am rechten Ellbogen befand sich eingepreßtes, bruchstückhaftes Bronzeblech, das mit aufgetriebener Verzierung versehen wurde. Es konnte der Rest einer Riemenzunge gewesen sein: Beigabe 1 (1,4 × 1,4 cm). Auf dem rechten Becken lagen schmale, rechteckige Bronzeplättchen, die mit je zwei Bronzenieten am Gürtel befestigt wurden: Beigabe 2. a–c (1,9 × 0,5 cm; 2,1 × 0,5 cm; 2,1 × 0,5 cm, Länge der Nieten: 0,5 cm). In der Leibgegend, an der linken Seite der Wirbelsäule kam ein gepreßter, quadratischer, rankenverzierter, bruchstückhafter Bronzebeschlag am Kreuzbein vor: Beigabe 3 (ca. 2,2 × 2,2 cm). Auf dem rechten Becken lagen die Bruchstücke von gepreßten Bronzebeschlägen mit aufgetriebenem Muster, in schlechtem Zustand: Beigabe 2. d–k. Im Becken befanden sich die Bruchstücke einer kleinen, ovalen Eisenschnalle: Beigabe 4 (2,5 × 3,5 cm), die Hälfte eines Eisenringes von rechteckigem Durchchnitt: Beigabe 6 (L: 3,7 cm; Dicke: 0,4–0,5 cm) und drei formlose Eisenstücke: Beigabe 6. b–d. Zwischen dem linken Arm und dem Körper, ferner unter dem Arm stießen wir auf die Bruchstücke der beinernen Versteifung eines Bogens: Beigabe 5. a–r. Am Brustkorb war die Erde bräunlich, es kann vielleicht auf die Vermoderung irgendeines organischen Materials hinweisen. Auf dem Schädel kam ein offener, runder Silberring runden Durchschnits vor: Beigabe 7 (Durchmesser: 1,9 cm, Dicke: 1,0 cm). Das Gegenstück dieses Ringes kam im Laufe der Säuberung der Menschenknochen zum Vorschein: Beigabe 8 (Durchmesser: 2,1–1,9 cm, Dicke: 0,1 cm). Auf dem Ring des zweiten Ohrgehänges befindet sich auch ein kleines, angelötetes Drahtstück. Es kann sein, daß ein, seitdem verlorengegangener Perlenanhänger damit befestigt wurde. Die Tiefe des Grabes war 164 cm, am Kopfende: -186 cm, am Fußende: -183 cm.

Grab 7

Orientierung: NNW-SSO.

Die Verfärbung des Grabes zeichnete sich in einer Tiefe von 85 cm ab. Es war von länglicher Form, beim Kopf und an den Füßen stark abgerundet. Das Grab, in dem das Skelett eines/r Erwachsenen lag, wurde nicht aus-

is római eredetű lehet. A sír mélysége -98 cm, fejnél és lábnál -103 cm, a fejnél padka (?) -97 cm-nél.

9. sír

Tájolása: ÉÉNy-DDK.

A sírfolt -80 cm-nél jelentkezett, a téglalap alakú folt sarkai enyhén lekerekítettek. Felnőtt nő rabolatlan sírja. A karok a test mellett, nyújtva. A koponya jobb oldalán nagyméretű, kerek karikájú, kerek, kék gyöngycsüngős bronzfülbevaló: 1. melléklet (h.: 5,4 cm, karika átm.: 3,6 cm, v.: 0,2–0,3 cm, a karika szögletes átmetszetű. A lengő csüngő bronzpalástja hatszögletű. A csüngő hossza 2,3 cm, a gyöngy átm.: 0,8 cm). A koponya bal oldalán a fülbevaló párja: 2. melléklet. A nyak bal oldalán préselt, aranyozott bronzlemezből készült boglár két tagja. A kerek, szélein 20 félgömbbel díszített ékszer közepén sötétkék, kerek, domború üvegpasztta berakás van, melyet felálló bronzpánt rögzít és préselt gyöngysor-keret vesz körül. A boglár egyik tagja kerek: 3.a melléklet (átm.: 3,4–3,5 cm, az üvegpasztta betét átm.: 1,5 cm, m.: 0,4 cm), a másik enyhén ovális: 3.b melléklet (átm.: 3,5–3,3 cm, betét átm.: 1,4–1,5 cm). A boglár mellett üvegpasztta gyöngyök: 4.a melléklet (1 db zöldes, dinnyemag alakú gyöngy 0,8 × 0,65 cm; 1 db fekete, lapított gömb alakú 0,6 × 0,4 cm és 5 db fekete és 1 + 1/2 db sárga kásagyöngy) és egy lapos bronzhuzalból hajlított kapocs két tagja: 4.b melléklet, mely tartozhatott a boglárhoz is. A bal könyöknél, kívül szürkésbarna színű, mély, körülfutó barázdákkal tagolt, törött, hiányos orsógomb: 5. melléklet (m.: 2,2 cm, átm.: 3,2 cm). Az orsógomb alakja a lapított gömb és kettős csonkakúpos forma között van.

A sír mélysége -184 cm, fejnél -186 cm, lábnál -196 cm. A fejnél, a sír rövidebb oldalán, -142 cm-nél padka, a fej két oldalán, -177 cm-nél.

III. A leletek értékelése

Az előkerült 9 sír közül nyolcban voltak emberi csontok, a 4. számú sír üres volt. A sírok közül biztosan rabolatlan volt az 1., 6., 7. és 9. számú sír, biztosan rabolt volt a 3. sír és valószínűleg a 8. számú is. (A rendőrség által elvitt 2. sz. sírről nem tudjuk, hogy rabolt volt-e.) Minden sírban felnőtt nyugodott. Véleményem szerint a csontváz alapján³ az 1., 3., 5. és 6. sírban férfi, a 7., 8. és 9. sírban nő volt az eltemetett. A mellékletek alapján a 6. sír biztosan férfi, a 9. sír biztosan nő.

A sírok tájolása: Általánosan ÉÉK-DDNy-i tájolásúak, kisebb eltérésekkel, melynek többféle oka lehet.⁴

A rítus: Az 1. és a 3. sírban koporsó oldalfalának maradványát észleltük a sírfolt határán, az 5., 6. és 9. sírban koporsó meglétére utalhat, hogy a sírgödör fejnél és lábnál mélyebb, mint közepén. Szintén koporsóra utalhat a padka az 5., 6., 8. és 9. sírban.⁵ Sírjaink közül egyikben

geraubt. Die ungerufenen Besucher versuchten, auch diese Bestattung zu zerstören, aber sie stießen auf die Knochen nicht. Am linken Handgelenk, auf dem Becken lag ein rosaroter Kiesel: Beigabe 1 (L: 4,7 cm). Da sich dieser Gegenstand an der Stelle der Tasche befand, wurde er unserer Meinung nach mit dem/r Verstorbenen begraben, also er gelangte nicht zufällig an diese Stelle. Es gab keine andere Beigabe. Die Grabgrube war vom Kopf nach den Füßen sanft abhängig. Die Tiefe des Grabes betrug am Kopf 105 cm, in der Mitte 107 cm und bei den Füßen 110 cm.

Grab 8

Orientierung: NNW-SSO.

Die Verfärbung des Grabes skizzierte sich bei -78 cm, auf diesem Niveau stießen wir auf den Schädel. Am Kopfende wurden die Ecken des Grabes abgerundet, am Fußende war die Verfärbung oval. Die Rippen des Erwachsenenenskelettes lagen an der linken Seite des Brustkorbes nicht an ihrer ursprünglichen Stelle, sondern an der Hüfte in einem Haufen, in einer Tiefe von 90 cm. (Da buchtete die Grabwand aus – das weist wahrscheinlich auf eine Raubgrube hin.) Unter den Rippen kam das Bruchstück eines kleinen Eisenmessers mit Griffangel vor: Beigabe 2 (L: 5,1 cm, Br: 1,4 cm, Dicke: 0,4 cm). Am rechten Handgelenk lagen das kleine Bruchstück eines Eisenmessers: (Beigabe 1 (L: 2,8 cm, Br: 1,0 cm) und ein römerzeitlicher Eisennagel runden Kopfes, dessen Stiel von quadratischem Durchschnitt war: Beigabe 3 (L: 3,5 cm, Durchmesser des Kopfes: 1,3 cm, Durchmesser des Stieles: 0,3 cm). Ebenda befanden sich noch Eisenstücke, die teils vielleicht zu einer Schnalle oder einem Ring gehörten: Beigabe 4 (L: 2,8 + 1,3 + 1,2 cm) und ein Bronzeblechbruchstück, auf dem ein bogiger Kratz zu sehen ist: Beigabe 5 (3,6 × 1,6 × 0,05 cm). Der letztgenannte Gegenstand kann auch von römischem Ursprung sein. Die Grabtiefe betrug 98 cm, beim Kopf- und Fußende 103 cm. Am Kopfende befand sich das Bänkchen (?) in einer Tiefe von 97 cm.

Grab 9

Orientierung: NNW-SSO.

Die Verfärbung des Grabes zeichnete sich in einer Tiefe von 80 cm ab. Die Ecken der rechteckigen Verfärbung waren leicht abgerundet. Ungeraubtes Frauengrab. Die Arme lagen gestreckt am Körper. An der rechten Seite des Schädels befand sich ein großes bronzenes Ohrgehänge mit rundem Ring und rundem, blauem Perlenanhänger: Beigabe 1 (L: 5,4 cm, Durchmesser des Ringes: 3,6 cm, Dicke: 0,2–0,3 cm. Der Ring ist von eckigem Querschnitt. Der bronzene Mantel des Schwinganhängers ist sechseckig. Die Länge des Anhängers beträgt 2,3 cm, der Durchmesser der Perle 0,8 cm). Das Gegenstück des Ohrgehänges lag an der linken Seite des Schädels: Beigabe 2. An der linken Seite des Halses lagen zwei Glieder der gepreßten, aus vergoldetem Bronzeblech gefertigten Agraße. Der Rand dieses runden

3 A csontokat antropológus még nem vizsgálta.

4 SZATMÁRI 1982–1983, 68. o. és jegyzetek.

5 WICKER 1990, 9–69 további irodalommal.

sem volt edény, kettőben volt állati csont (3. és 5. sír). Elképzelhető azonban, hogy ahol nem találtunk csontot, ott esetleg színhúst tettek a sírba ételmellékletként.⁶ A 4. sírban nem volt semmi: vagy jelképes sír volt, vagy teljesen kirabolták. Ez utóbbit valószínűsítheti, hogy a nyelési szinten először egy alakatlan foltot észleltünk.

A viselet: Az avar temetőkből a *vascsat* általánosnak mondható mind a férfi, mind a női sírokban. Sós-kúton három férfisírban (1., 5. és 6.) volt *vascsat*, az 5. sírban 2 db. A női sírok közül csak a 8. sírban lehetett *vascsat*, a 7. és 9. sírban biztosan nem volt. *Vaskarika* csak a 6. sírban volt. *Tarsoly* vagy valami apró tárgyak tárolására szolgáló tárgy egyaránt volt férfi (1. és 6.) és női (7. és 8.) sírokban. A férfisírok esetében e tartóban két ízben volt téglalap átmetszetű *vasrúd* (1. és 5. sz.) – egy ízben ívelt, széles *vaspenge* – sarló? töredéke (1. sír). A női síroknál római kori *vasszőg* és vastag *bronzlemez* (8. sír), más esetben pedig egy nagyobb *kavics* (7. sír) volt a tarsolyban. Klasszikus tűzszerszámot: *vascsiholót* és követ egyik sírban sem találtunk. *Veretes övre* utaló maradványok csak a 6. sírből kerültek elő. A rossz állapotú, préselt bronzlemezek közül egy *négyszetes veret* motívumai felismerhetőek (3. sz. melléklet). Pontosan ugyanilyen motívumú, préselt vereteket ismerünk aranyból a Bp., Tihanyi téri temető 3. sírjából⁷, bronzból az alattyáni temető 214.⁸ és 557.⁹ sírjából és a hernádpusztai temető 3. sírjából.¹⁰ (Ez utóbbi sírből csak 2 ilyen veret került elő – talán ezért gondolta a publikáló boglárnak.¹¹) Hasonló motívummal díszített, szintén préselt veret ismert a Vác-Kavicsbánya-i temető 236. sírjából.¹² A többi hasonló veret már öntéssel készült, ilyenek pl. a kun-kisszállási 192. sírből¹³ és a bolyi 61. sírből.¹⁴ Ez utóbbi még korai típus lehet¹⁵, mert préselt veretekkel egy övön volt, de párhuzamai már késő avar temetőkből ismertek.¹⁶

A fentiekből megállapítható, hogy a mienkhez hasonló veretek közül 1-1 sírban általában 2-6 db van. A sós-kúti 6. sz. sírban a veretek annyira töredékesek, hogy számukat nem lehet megállapítani. A 2. sz. melléklet g és i jelű darabjai szintén négyszetes verethez tartoztak – a d-f, h és j-k jelű darabok meghatározatlanok. Az 1. sz. melléklet valószínű-

Schmuckstückes wurde mit 20 halbkugeligen Zierden versehen, es hat in der Mitte eine dunkelblaue, runde, erhabene Glaspasteneinlage, die mit einem stehenden Bronzeband befestigt und einem gepreßten, geperlten Rahmen umgeben wurde. Eines der Glieder der Agraffe ist rund: Beigabe 3a. (Durchmesser: 3,4–3,5 cm, Durchmesser der Glaspasteneinlage: 1,5 cm, H: 0,4 cm.) Das andere Stück ist ein wenig oval: Beigabe 3b. (Durchmesser: 3,5–3,3 cm, Durchmesser der Einlage: 1,4–1,5 cm.) Neben der Agraffe lagen Glaspastenperlen: Beigabe 4a (eine grünliche Melonenkernperle (0,8 × 0,65 cm), eine schwarze, gedrückt kugelige Perle (0,6 × 0,4 cm), fünf schwarze und 1+1/2 gelbe Hirsenperle). Da lagen noch zwei Glieder einer aus flachem Bronzedraht gebogenen Klammer: Beigabe 4b, die sogar zur Agraffe gehört haben könnte. An der äußeren Seite des linken Ellbogens fanden wir einen gräulichbraunen, bruchstückhaften Spinnwirtel, der mit tiefen, umlaufenden Rillen verziert wurde: Beigabe 5 (H: 2,2 cm, Durchmesser: 3,2 cm). Die Form des Spinnwirtels kann zwischen der gedrückten Kugel und der bikonischen Form bestimmt werden.

Die Tiefe des Grabes betrug 184 cm, am Kopfende 186 cm, an den Füßen 196 cm. An der kürzeren Seite des Grabes, d. h. am Kopfende gab es ein Bänkchen in einer Tiefe von 142 cm, beiderseits des Kopfes bei 177 cm.

III. Auswertung der Funde

In acht von den vorgekommenen neun Gräbern gab es Menschenknochen, das Grab 4 war leer. Die Gräber 1, 6, 7 und 9 wurden sicher nicht ausgeraubt, während das Grab 3 sicher und das Grab 8 wahrscheinlich ausgeraubt wurden. (Wir wissen nicht, ob das Grab 2, aus denen die Knochen von den Polizisten mitgebracht wurden, ausgeraubt worden war.) Alle Bestattungen waren Gräber von Erwachsenen. Meiner Meinung nach waren die Gräber 1, 3, 5 und 6 Männer- und die Bestattungen 7, 8, 9 Frauengräber, nach den Skeletten beurteilt.³ Die Beigaben sprechen dafür, daß das Grab 6 sicher ein Männer- und das Grab 9 ein Frauengrab war.

Graborientierung: Sie waren im allgemeinen von NNW-SSO-Orientierung mit kleinen Abweichungen, das auf mehrerlei Ursachen zurückgeführt werden kann.⁴

Ritus: In den Gräbern 1 und 3 konnten die Reste der Seitenwand des Sarges an der Grenze der Verfärbung des Grabes registriert werden. In den Gräbern 5, 6, 9 kann es auf einen Sarg hinweisen, daß die Grabgrube am Kopf- und Fußende tiefer war als in der Mitte. Das in den Bestattungen 5, 6, 8 und 9 gefundene Bänkchen kann ebenfalls auf einen Sarg hindeuten.⁵ In keinem der Gräber gab es ein Gefäß, in zwei Gräbern fanden wir Tierknochen (Grab 3 und 5). Es ist aber vorstellbar, daß Kernfleisch in

6 SZATMÁRI 1982–1983, 68. o.

7 NAGY 1998, Teil 1, 114. o., Teil 2, 99. o. Taf. 91. 3., 1–5 (5 db), 171. o. Taf. 163. 7–10., 14.

8 KOVRIG 1963, 26. o. 214. sír, XVII. t. 35–40 (6 db ezüstözött bronz), LVI. t. 1–4.

9 KOVRIG 1963, 49. o. 557. sír, XXXV. t. 14–16 (3 db), LVI. t. 9–11.

10 ÉBER 1901, 304. o. 3. sír, 305. o. 3. sír 1–2.

11 ÉBER 1901, 305. o.

12 TETTAMANTI 2000, 55. o. 236. sír, 140. o. Taf. 12. 236. sír 4 (4 db), 163. o. Taf. 35. 20–21.

13 KADA 1906, 155. o. 192. sír 3–4. (5 db) A szerző itt párhuzamként említi az ugyanezen temető 95. sírjából előkerült hasonló veretét: KADA 1905, 405. o. 95. sír. Képet nem közöl, a leírás szerint a tárgy töredékes, ezüst lemezből készült.

14 PÁSZTOR 1989, 142. o. 1. t. ga – 61. sír, 135. o.

15 PÁSZTOR 1989, 135. o.

16 A párhuzamok felsorolását lásd, irodalommal: PÁSZTOR 1989, 135. o. 97–101. j.

3 Die Menschenknochen wurden anthropologisch noch nicht untersucht.

4 SZATMÁRI 1982–1983, 68 und Anmerkungen.

5 WICKER 1990, 9–69, mit weiterer Literatur.

leg préselt *szíjvég* lehetett – erősen töredékes volta miatt mintázata, mérete nem rekonstruálható. Szintén az öv veretei a keskeny *tégla* alakú, 2 szegeccsel ellátott *bronzlapocskák*. Ezek avar sírokban nagyon gyakran előfordulnak, egy sírban általában 1–3 db, ritkábban 4–5 db. Felerősítésére általában 2, ritkábban 3 szegecs szolgál. Funkcióját a publikálók veretnek vagy lyukvédőnek szokták meghatározni.¹⁷

Ékszerek: Kerek karikájú, egykor talán csüngődíszes ezüst *fülbevalópár* került elő a 6. számú férfisírból (7–8. melléklet). A tárgy hiányos, a csüngődísz ismerete nélkül párhuzamát nem érdemes keresni. A fülbevalók férfiak sírjában való megjelenése az avar korban megszokott. A 9. sz. női sírban nagyméretű, kerek bronzkarikájú, kék gyöngycsüngős fülbevalópár került elő (1–2. melléklet). A fülbevalótípus a közép avar korban indul, a kor jellegzetes ékszere.¹⁸ Különböző variációs típusai széles körben elterjedtek, a mi darabunk legközelebbi párhuzamai Cikórol¹⁹ és Zahorska Bystricáról²⁰ ismertek. A sóskúti fülbevalók a fő típus korai altípusát képviselik²¹: erre utal a karika négyzetes keresztmetszete²² és a gyöngy átmérőjéhez képest hosszúkás csüngőpalást.²³ A hasonló fülbevalók a 7. század végétől a 8. század első negyedéig voltak használatban.²⁴ Szintén a 9. sír melléklete az aranyozott bronzlemezről préseléssel készült, szélén 20 félgömbbel díszített, középen gyöngyözött keretben domború, sötétkék üvegpaszta berakásos páros *boglár*. Ennek az ékszernek – meglepő módon – nem a boglárók²⁵, hanem az övveretek között²⁶ találjuk meg a párhuzamait! Érdekes módon, a kora avar kor gazdag férfisírjaiban, az ún. Bócsa²⁷–Kúnbábony (Kunszentmiklós)²⁸–Perescsepino²⁹ (és újabban Petőfiszállás³⁰) álcsatos öveinek leletkörében ta-

den Bestattungen ohne Tierknochen als Speisebeigabe mitgegeben wurde.⁶ Das leere Grab 4 konnte entweder eine symbolische Bestattung sein oder es wurde vollkommen ausgeraubt. Für die letztere Möglichkeit spricht es, daß eine unregelmäßige Verfärbung auf dem Glättungsniveau beobachtet werden konnte.

Tracht: Die *Eisenschnalle* kann in den awarischen Gräberfeldern sowohl in den Männer- als auch in den Frauengräbern für allgemein gehalten werden. In Sós-kút fanden wir Eisenschnallen in drei Männergräbern (1, 5, 6), im Grab 5 lagen sogar zwei Schnallen. Von den Frauengräbern gab es Eisenschnalle wahrscheinlich im Grab 8, in den Bestattungen 7 und 9 gab es sicher keine. *Eisenring* kam nur im Grab 6 vor. Eine *Tasche* oder ein Behälter, in dem man kleine Gegenstände halten können, wurde in Männer- und Frauengräbern gleichermaßen gefunden (Gräber 1 und 6, bzw. 7 und 8). In diesem Behälter steckten je eine Eisenstange von rechteckigem Durchschnitt in den Männergräbern 1 und 5, ferner das Bruchstück einer gebogenen, breiten Eisenklinge (Sichel?) im Grab 1. In den Frauengräbern befanden ein römischer Eisennagel und ein dickes Bronzeblech (Grab 8), bzw. ein größerer Kiesel (Grab 7) in der Tasche. Klassische, zum Feuerschlag nötige Mittel wie Feuerstahl und Feuerstein fanden wir in diesen Bestattungen nicht. Auf einen beschlagverzierten *Gürtel* hinweisende Reste kamen nur im Grab 6 vor. Die Motive eines quadratischen Beschlages können von den gepreßten Bronzeblechen schlechten Zustandes identifiziert werden (Beigabe 3). Gepreßte Beschläge mit demselben Motiv sind im Grab 3 des Gräberfeldes Budapest, Tihanyi-Platz aus Gold,⁷ in den Gräbern 214⁸ und 557⁹ von Alattyán und im Grab 3 des Gräberfeldes von Hernádpusztá¹⁰ aus Bronze bekannt. (Im letzterwähnten Grab kamen nur zwei Beschläge dieses Typs zum Vorschein. Das war der Grund vielleicht, daß sie vom Verfasser für eine Agraffe gehalten wurden.¹¹) Ein ebenfalls gepreßter Beschlag mit ähnlichem Motiv ist im Grab 236 des Gräberfeldes von Vác-Kavicsbánya (Kiesgrube) bekannt.¹² Die anderen ähnlichen Beschläge sind schon gegossene Exemplare. Solche kamen z. B. im Grab 192 von Kun-Kisszállás¹³ und im

17 A nagy gyakoriságú előfordulása miatt nem hozok párhuzamokat a tárgyra.

18 PÁSZTOR 1986, 113–134. Elterjedési terület térképe: 125. o. 10. kép.

19 SOMOGYI 1984, 53. o. 304. sír 1–2, 222. o. 20. t.; 73. o. 5. kép 7.2.1.2.; PÁSZTOR 1986, 113. o., 118. o. 4. kép 5. PÁSZTOR ADRIEN rajzán a palást kissé zömöknek látszik, SOMOGYI PÉTERNÉL keskenyebb. Itt jól látszik az is, hogy a palást nem sima, hengeres, hanem hasáb alakú.

20 PÁSZTOR 1986, 114. o., 114. o. 61. j., 119. o. 5. kép 10. (valójában 3. kép, az 5. kép sajtóhiba!)

21 PÁSZTOR 1986, 114. o., 124. o. I/A. típus, 126. o. 11. kép.

22 SOMOGYI 1984, 84. o. 81. j.

23 PÁSZTOR 1986, 127. o. 75. j.

24 PÁSZTOR 1986, 127–129. o.

25 Talán még legjobban hasonlít a boglárók közül darabunkra a Kecel, Határdűlő 89. sírjából előkerült, kerek, aranyozott bronz, zöldeskék üvegberakásos ékszer (Cs. Sós 1958, 13. o., XVI. t. 3.), mely a publikáló szerint bizánci körben készített ötvös műve és a 8. század elején kerülhetett a földbe (Cs. Sós 1958, 17. o., 22. o.). Az avar boglárókkal foglalkozó publikációk nem ismernek ilyen típusú tárgyakat (GARAM 1978, KÜRTI-WICKER 1991, BALOGH 2000).

26 A 6. sír préselt bronz övveretének egyik párhuzamát a publikáló boglárának tartotta (ÉBER 1901, 305. o.). Esetünkben – bár párhuzamait övveretek körében találjuk – valóban bogláról van szó, ezt egyértelműen bizonyítja, hogy a váz bal kulcscsontján volt.

27 LÁSZLÓ 1955, XXXV. t. 11.; LÁSZLÓ 1976, 92. o. 4.

28 H. TÓTH-HORVÁTH 1992, III. t. 5., az öv rekonstrukciója: Kiss 1994–1995, 268. o. 2. kép. Ugyanitt a hasonló veretek összegyűjtve: 272. o. 1. táblázat.

29 GARAM 1976, 141. o. 6. ábra 58. kép.

30 WICKER 2000, 8–9. o.

6 SZATMÁRI 1982–1983, 68.

7 NAGY 1998, Teil 1, S. 114; Teil 2, S. 99, Taf. 91. 3, 1–5 (5 St.), S. 171, Taf. 163. 7–10., 14.

8 KOVRIG 1963, 26. Grab 214, Taf. XVII. 35–40 (sechs versilberte Bronzebeschläge), Taf. LVI. 1–4.

9 KOVRIG 1963, 49. Grab 557, Taf. XXXV. 14–16 (3 St.), Taf. LVI. 9–11.

10 ÉBER 1901, 304. Grab 3, S. 305, Grab 3. 1–2.

11 ÉBER 1901, 305.

12 TETTAMANTI 2000, 55. Grab 236, S. 140, Taf. 12. 236, Grab 4 (4 St.), S. 163, Taf. 35. 20–21.

13 KADA 1906, 155. Grab 192, 3–4 (5 St.). An diesem Ort werden die im Grab 95 desselben Gräberfeldes vorgekommenen ähnlichen Beschläge vom Verfasser als Analogien erwähnt: KADA 1905, 405, Grab 95. Keine Abbildung wurde veröffentlicht, nach der Beschreibungist der aus Silberblech gemachte Gegenstand bruchstückhaft.

láljuk meg boglárunk legközelebbi párhuzamát. Hasonló stílusú, de üvegbetét nélküli veretek ismertek nagyobb temetőkből: itt a veret közepe domborított, mint pl. Alattyánban³¹, Balatonkilitin³², Jászapáti³³, Párkányban³⁴ és Csengele-Feketehalmon.³⁵ Kiskörén a 27. sírból előkerült veretek aranyból és bronzból készültek, közepük lapos³⁶ – lehet, hogy eredetileg ezeken is kő vagy üvegberakás volt. A kiskörei sírt, amelyben egy obulus is volt, a 7. század utolsó harmadára lehet keltezni.³⁷ Természetesen a szegényebb sírokban is vannak üvegberakással díszített veretek, pl. Gátéren.³⁸ A betétes veretekben – mint a mi boglárunknál is – általában kék színű üvegpasszta a berakás³⁹ és ugyancsak legtöbbször kék színűek a lengőcsüngős fülbevalók gyöngyei is. A 9. sír színes *üvegpasszta-gyöngyei*: 1-1 db dinnyemag és lapított gömb alakú és 7 db kásagyöngy a füzér összetétele alapján szintén a közép avar korba helyezhetők. A kisméretű, dinnyemag alakú gyöngyök megjelenése a 7. század végére tehető.⁴⁰

Munkaeszközök: Az avar temetők sírjainak gyakori mellékletét⁴¹, a vas kést csak két sírban találtuk meg: az 5. sz. (férfi) sírban 1 db, a 8. sz. (női) sírban pedig 2 db volt. Mindegyik kés kisméretű, egy élű volt. Orsógomb csak a 9. sz. női sírban volt: szürke színű, erősen bordázott felületű, formája a lapított gömb és a kettős kónikus típus közti átmenet. Ilyen típusú orsógomb nagyon sok avar temetőből ismert, például Alattyánból⁴², Halimbáról⁴³, Jánoshidáról⁴⁴, Kecelről⁴⁵, Kiskőrös-Pohibuj Mackóról⁴⁶, Orosháza-Bónum téglagyár lelőhelyről⁴⁷, Párkányból⁴⁸, Regölyből⁴⁹, Solymárról⁵⁰, Szeged-Kun-

Grab 61 von Bóly¹⁴ vor. Der letzterwähnte Fund kann noch einen frühen Typ vertreten,¹⁵ da er mit gepreßten Beschlägen auf dem gleichen Gürtel vorkam, aber seine Analogien schon in spätarawischen Gräberfeldern zu erwähnen sind.¹⁶

Aufgrund der obigen ist es feststellbar, daß es im allgemeinen 2–6 unserem Exemplar ähnliche Beschläge pro Grab gibt. Im Grab 6 von Sósút sind die Beschläge so bruchstückhaft, daß ihre Anzahl nicht festzustellen ist. Die Stücke i und j der Beigabe 2 gehörten ebenfalls zu einem quadratischen Beschlag, aber die Stücke d–f und j–k können nicht bestimmt werden. Die Beigabe 1 könnte eine gepreßte Riemenzunge gewesen sein, aber wegen ihrer Bruchstückhaftigkeit können die Musterung und Größe nicht rekonstruiert werden. Die schmalen, rechteckigen Bronzeplättchen mit zwei Nieten waren ebenfalls die Beschläge des Gürtels. Solche Funde kommen in den awarischen Gräbern sehr häufig vor, im allgemeinen 1–3, seltener 4–5 Stücke pro Grab. Zur Befestigung dienten im allgemeinen zwei, seltener drei Nieten. Ihre Funktion wird von den Forschern entweder als Beschlag oder als Lochschützer bestimmt.¹⁷

Schmucksachen: Im Männergrab 6 kam ein Paar silberne Ohrgehänge mit rundem Ring, einst vielleicht mit einem Anhänger vor (Beigaben 7–8). Die Gegenstände sind unvollständig, ohne die Anhänger ist es unmöglich, dazu ein Analogstück zu finden. Das Auftreten solcher Funde ist in awarenzeitlichen Männergräbern üblich. Im Frauengrab 9 kam ein Paar große Ohrgehänge mit rundem Bronzering und blauem Perlenanhänger zum Vorschein (Beigaben 1–2). Dieser Typ der Ohrgehänge tritt in der Mittelawarenzeit auf, und es ist eine kennzeichnende Schmucksache dieser Periode.¹⁸ Ihre verschiedenen Varianten sind in weitem Kreis verbreitet, die besten Analogien unseres Fundes sind in Cikó¹⁹ und Zahorska Bystrica²⁰ bekannt. Die Ohrgehänge von Sósút vertreten den frühen Untertyp des Haupttypes,²¹ darauf weisen der quadratische Durchschnitt des Ringes²² und der im Vergleich zum Durchmesser der Perlen längliche Mantel des Anhängers.²³ Ähnliche Ohrgehänge waren vom Ende des 7.

31 KOVRIG 1963, 13. o. 50. sír, III. t. 44–49. (6 db) XLVI. t. 10–12.

32 KÖLTÖ 1994, 47., 49. o. 57. sír (6 db), 62. o. V. t. 2–6.

33 MADARAS 1994, 35. o., 88. sír 8. melléklet, 201. o. XIV. t.; 49. o. 158. sír 2. melléklet, 209. o. XXII. t. A temető 670–680 és a 8. sz. első évtizede közé keltezhető.

34 TOČÍK 1968, 22. o. 49. sír 2. melléklet, 97. o. XXI. t. 6, 8, 26.

35 TÖRÖK 1995, 231. o. Pl. 32. sír 4–7 (4 db, ezüst), 273. o. Pl. XXVIII. 8.

36 GARAM 1979, 13. o. 27. sír, Taf. 8. 25–28 (4 db), Taf. 30. 1–4.

37 GARAM 1979, 56–57. o.

38 KADA 1906, 151. o. 171. sír 5. és 6. – 6 db, átm.: 28 mm, m.: 3 mm, benne kék üvegbetét.

39 BÁLINT 2000, 127–129.

40 PÁSZTOR 1986, 128–129.

41 TOMKA 1972, 27–75.

42 KOVRIG 1963, 43. o. 464. sír, XXXI. t. 13. 464.; 49. o. 558. sír XXXVI. t. 23., 558. sír; 55. o. 637. sír; XL. t. 37. 637. sír; 57. o. 667. sír, XLII. t. 23. 667. sír

43 TÖRÖK 1998, 37. o. 209. sír 5., 189. o. Taf. 23., 48. o. 330. sír 1., 201. o. Taf. 35.

44 ERDÉLYI 1958, 6. o. 5. sír „B” váz, VI. t. 4.; 37. o. 218. sír, XXXVI. t. 8.

45 Cs. Sós 1958, 10. o. 51. sír, X. t. 1.

46 TÖRÖK 1975, 288. o. Fig. 3. 32. sír 1.

47 JUHÁSZ 1995, 26. o. 64. sír 2., V. t. 6. sír 2.; 27. o. 81. sír 3., VI. t. 81. sír 3.; 29. o. 115. sír 2., VIII. t. 115. sír 2., 30. o. 136. sír 1., IX. t. 136. sír 1.; 32. o. 211. sír 1., X. t. 211. sír 1.

48 TOČÍK 1968, 25–26. o. 59. sír 6., 98. o. XXII. t. 13.

49 KISS 1984, 255. o. 53. t. 19 – szórvány, 282. o. 80. t. 121–144. sír 1., 283. o. 81. t. X. sír 3.

50 TÖRÖK-FERENCZI-TAKÁCS 1994, 18. o. 76. sír, 82. o. Taf. XXI. 14.

14 PÁSZTOR 1989, 142, Taf. 1. 9a – Grab 61, S. 135.

15 PÁSZTOR 1989, 135.

16 Die Aufzählung der Analogien mit Literatur s.: PÁSZTOR 1989, 135, Anm. 97–101.

17 Wegen des sehr häufigen Vorkommens werden die Analogien nicht erwähnt.

18 PÁSZTOR 1986, 113–134. Verbreitungskarte: S. 125, Abb. 10.

19 SOMOGYI 1984, 53, Grab 304, 1–2; S. 222, Taf. 20; S. 73, Abb. 5.7.2.1.2.; PÁSZTOR 1986, 113, 118, Abb. 4. 5. Die Zeichnung von ADRIEN PÁSZTOR zeigt den Mantel ein wenig stämmig, und die von PÉTER SOMOGYI schmaler. Hier kann man gut beobachten, daß der Mantel nicht einfach, von zylindrischer Form ist, sondern prismatisch.

20 PÁSZTOR 1986, 114, Anm. 61, S. 114, S. 119, Abb. 5. 10 (richtig: Abb. 3.5 – wegen Druckfehlers).

21 PÁSZTOR 1986, 114. Typ I/a auf der Scitc 124. Abb. 11 auf der Seite 126.

22 SOMOGYI 1984, 84, Anm. 81.

23 PÁSZTOR 1986, 127, Anm. 75.

domb⁵¹ és Szeged-Makkoserdő⁵² lelőhelyek és a Vác-Kavicsbánya-i temetőből.⁵³

Fegyverek: *Íj merevítő csontjai* kerültek elő a 6. sírből, eléggé töredékes állapotban. A csontrészek legnagyobb szélessége 2,5 cm, tehát a korai és a középső avar korra jellemző típusba tartoznak.⁵⁴ Ezen kívül más fegyver nem került elő a sósokúti sírokból.

Az előkerült leletekről elmondhatjuk, hogy a középső avar periódusba, a 7. század vége–8. század első harmada közti időre keltezhetőek, párhuzamaik a korabeli temetkezésekben gyakran előfordulnak. Kivétel a kék kőbetétes boglárpár, melynek párhuzamai nem a boglárok, hanem a kőbetétes övveretek közt találhatók meg.

IV. A lelőhely értékelése

A lelőhelyet, a homokos dombtetőt mintegy kutatóárok-ként átszelő vízelvezető árokban 9 sírt tudunk dokumentálni. Ugyanebből az árokból a rendőrök 2–3 sírt, az 1990-es évek vízkimosása mintegy 4–5 sírt semmisíthetett meg. Így az avar temető egy „sírsorában” 15–17 sír lehetett, a házépítések más sorokat semmisíthettek meg. A feltárt 9 sír kb. 33 méter szélességben feküdt, a víz által kimosott sírokat is hozzászámítva a temető kelet-nyugati kiterjedése annál a sornál 40–50 méter lehetett. Észak-déli kiterjedését nem ismerjük.

A lelőhely 2–3 kilométeres körzetében avar kori telepét nem ismerünk, a legközelebbi telepnyomok a Zámori-patak partján vannak: Sósokút határában az MRT 7, 26/15. lelőhely⁵⁵ és a patak másik partján, Pusztázámor határában a 24/8. sz. lelőhely.⁵⁶ Az utóbbi mintegy 2,5 kilométerre, az előbbi több mint 3 kilométerre van temetőnkől. A sósokúti, elég nagy település nagyon közel van a Pusztázámori Kommunális Hulladéklerakó III. üteme és a Zámori-patak közt levő, több száz síros avar temetőhöz – véleményem szerint annak népessége lakta. A sósokúti sírokhoz tartozó települést pillanatnyilag nem ismerjük.

A lelőhely néhány kilométeres körzetében több avar temető/sír is van, mely az utóbbi 20–25 év alatt vált ismertté:

1. Sósokút, Ibolya utca: 1999-ben 9 avar sír került dokumentálásra.

2. Sósokút, Öreg-hegy: 1978-ban pinceásás közben került elő két csontváz, egyik mellett kézzel formált bögre, áttört, indás díszű bronzcsat és csuklós, kettős pajzs alakú veret egyik tagja volt. Valószínűleg azóta a temetőnek több sírja megsemmisült.⁵⁷

bis zum ersten Viertel des 8. Jahrhunderts in Gebrauch.²⁴ Die aus vergoldetem Bronzeblech gepreßte, am Rand mit 20 halbkugelligen Zierden und in der Mitte mit erhabener, dunkelblauer Glaspasteneinlage in geperltem Rahmen verzierte paarige *Agraffe* kam ebenfalls im Grab 9 zum Vorschein. Zu diesem Schmuckstück findet man Analogien – überraschenderweise – nicht unter den Agraffen,²⁵ sondern unter den Gürtelbeschlägen.²⁶ Es ist interessant, daß die besten Analogstücke unserer Agraffe in den reichen frühawarenzeitlichen Männergräbern, im Fundkreis der Pseudoschnallen von Bócsa²⁷–Kunbábony (Kunszentmiklós)²⁸–Pereschtschepino²⁹ (und neulich Petőfiszállás³⁰) zu finden sind. Beschläge ähnlichen Stils, aber ohne Glaseinlage sind in größeren Gräberfeldern bekannt: Bei diesen ist die Mitte des Beschlages aufgetrieben, wie z. B. in Alattán,³¹ Balatonkiliti,³² Jászapáti,³³ Párkány (Stúrovo, Sk)³⁴ und Csengele–Feketehalom.³⁵ Die im Grab 27 von Kisköre vorgekommenen Beschläge sind goldene und bronzene Exemplare, die in der Mitte flach sind.³⁶ Es kann sein, daß ursprünglich auch diese Stein- oder Glaseinlage besaßen. Die Bestattung von Kisköre, in dem es auch einen Obolus gab, kann in das letzte Drittel des 7. Jahrhunderts datiert werden.³⁷ Beschläge mit Glaseinlage sind natürlich auch in ärmeren Gräbern vorhanden, so z. B. in Gátér.³⁸ Die Einlage ist bei diesen Beschlägen – wie auch im Falle unseres Exemplares – im allgemeinen blaue Glaspaste,³⁹

24 PÁSZTOR 1986, 127–129.

25 Unter den Agraffen steht vielleicht der im Grab 89 von Kecel, Határdűlő gefundene runde, vergoldete Bronzeschmuck mit grünlichblauer Einlage (Cs. Sós 1958, 13, Taf. XVI. 3) unserem Stück am besten nahe. Das ist das Produkt eines Goldschmiedes von byzantinischer Bildung und konnte Anfang des 8. Jahrhunderts in die Erde gelangen (Cs. Sós 1958, 17, 22). In den Publikationen über die awarischen Agraffen kommen Gegenstände dieses Typs nicht vor (GARAM 1978, KÜRTI-WICKER 1991, BALOGH 2000).

26 Eine Analogie des im Grab 6 vorgekommenen gepreßten, bronzenen Gürtelbeschlages wurde vom Verfasser für Agraffe gehalten (ÉBER 1901, 305). In unserem Fall handelt es sich wirklich um eine Agraffe, obwohl ihre Analogien unter den Gürtelbeschlägen zu finden sind. Da aber dieser Gegenstand auf dem linken Schlüsselbein des Skelettes lag, ist das ein eindeutiger Beweis dafür, daß er eine Agraffe ist.

27 LÁSZLÓ 1955, Taf. XXXV. 11; LÁSZLÓ 1976, S. 92. 4.

28 H. TÓTH-HORVÁTH 1992, Taf. III. 5. Die Rekonstruktion des Gürtels s.: Kiss 1994–1995, 298, Abb. 2. Die ähnlichen Beschläge ebenda zusammengestellt: S. 272, Tabelle 1.

29 GARAM 1976, 141, Abb. 6. 58.

30 WICKER 2000, 8–9.

31 KOVRIG 1963, 13, Grab 50, Taf. III. 44–49 (6 St.), Taf. XLVI. 10–12.

32 KÖLTŐ 1994, 47. Grab 57 auf der Seite 49 (6 St.), S. 62, Taf. 5. 2–6.

33 MADARAS 1994, 35, Grab 88, Beigabe 8, S. 201. Taf. XIV; S. 49. Grab 158, Beigabe 2, S. 209. Taf. XXII. Das Gräberfeld kann zwischen 670–680 und das erste Jahrzehnt des 8. Jahrhunderts datiert werden.

34 TOČÍK 1968, 22. Grab 49, Beigabe 2, S. 97. Taf. XXI. 6, 8, 26.

35 TÖRÖK 1995, 231, z. B. Grab 32, 4–7 (4 St., Silber), S. 273, Pl. XXVIII. 8.

36 GARAM 1979, 13. Grab 27, Taf. 8. 25–28 (4 St.), Taf. 30. 1–4.

37 GARAM 1979, 56–57.

38 KADA 1906, 154, Grab 171, 5–6 (6 St.), Durchm.: 28 mm, H: 3 mm, mit blauer Glaseinlage.

39 BÁLINT 2000, 127–129.

51 SALAMON–CS. SEBESTYÉN 1995, 14–15. o. 40. sír 2., 69. o. Pl. 6. 40. sír 2.; 15. o. 48. sír 3., 70. o. Pl. 7. 48. sír 3.

52 SALAMON 1995, 135. o. 304. sír 3., 193. o. Pl. 21. 304. sír 3.

53 TETTAMANTI 2000, 31–32. o. 139. sír 2., 133. o. Taf. 5.; 59. o. 257. sír 1., 141. o. Taf. 13. 257. sír 1.; 64. o. 282. sír 1., 142. o. Taf. 14. 282. o. 1.

54 RÁCZ 1999, 368–369., további irodalommal.

55 MRT 7., 226–227. o.

56 MRT 7., 212. o.

57 MRT 7., 222. o. 26/1. lh. Öreg-hegy.

3. Pusztazámor, Hulladéklerakó: 1999–2000-ben a Kommunális Hulladéklerakó III. ütemének keleti, Sós-kúttal határos részén 1223 avar sírt tártunk fel.⁵⁸

4. Páty, TERMINÁL: 1997–1998-ban Pátyon, az M1-es mentén, a TERMINÁL Rt. építési területén őskori, kelta, római, avar és Árpád-kori temető sírjai kerültek elő. Az eddig feltárt 910 sír mintegy egyharmada avar kori.⁵⁹

5. Biatorbágy, BUDAPARK: 1991-ben⁶⁰ és 1995-ben⁶¹ az M1-es és a 100-as út közt egy nagy sírszámú avar temető mintegy 450 sírja került feltárássra a BUDAPARK területén.

6. Tárnok: Pinceásás közben fegyveres avar férfi sírja került elő – további kutatásra nem volt lehetőség. A temetkezést leletei a 7. század második felére datálják.⁶²

A fent felsorolt hat avar temető⁶³ nagyon kis körzetben fekszik, az egymástól legtávolabb lévő két lelőhely: Páty és Pusztazámor között a távolság légvonalban kevesebb 15 kilométernél! A terület sűrűn lakott volt az avar korban is – ezt a Magyarország Régészeti Topográfiája 7. kötetéhez végzett terepbejárások eredményei bizonyítják. Az ezek során felszínre került telepekhez tartozó temetőket az utóbbi idők nagy területeket érintő, sok földmunkával járó nagyberuházásai során tudjuk feltárni az építők anyagi támogatásával.⁶⁴

und auch die Perlen der Ohrgehänge mit Schwinganhänger sind meistens blau. Die im Grab 9 gefundenen farbigen *Glaspastenperlen* sind: eine Melonenkernperle, eine gedrückt kugelige Perle und sieben Hirsenperlen. Auch die Zusammensetzung der Perlenkette spricht für eine Datierung in die Mittelawarenzeit. Das Auftreten der kleinen Melonenkernperlen kann an das Ende des 7. Jahrhunderts datiert werden.⁴⁰

Arbeitsgeräte: Die in den Bestattungen der awarischen Gräberfelder häufig vorkommenden⁴¹ *Eisenmesser* kamen auf unserem Fundort nur in zwei Gräbern vor: Im Männergrab 5 stießen wir auf ein, während im Frauengrab 8 auf zwei Exemplare. Alle Messer waren klein und einschneidig. *Spinnwirtel* gab es nur im Frauengrab 9: Das ist ein grauer, stark gerippter Gegenstand, dessen Form zwischen der gedrückten Kugel und dem bikonischen Typ als ein Übergang zu bestimmen ist. Sehr viele Spinnwirtel dieses Typs sind bekannt, so z. B. in Alattyán,⁴² Halimba,⁴³ Jánoshida,⁴⁴ Kecel,⁴⁵ Kiskőrös-Pohibuj Macsó,⁴⁶ Orosháza-Bónum-téglagyár (Ziegelei),⁴⁷ Pádkány (Stúrovo, Sk),⁴⁸ Regöly,⁴⁹ Solymár,⁵⁰ Szeged-Kundomb,⁵¹ Szeged-Makkoserdő⁵² und im Gräberfeld Vác-Kavicsbánya (Kiesgrube).⁵³

Waffen: *Beinerne Bogenversteifungen* kamen im Grab 6, in sehr bruchstückhaftem Zustand zum Vorschein. Die größte Breite der beinernen Zubehöerteile beträgt 2,5 cm, sie können also in den für die Früh- und Mittelawarenzeit kennzeichnenden Typ eingereiht werden.⁵⁴ In den Bestattungen von Sós-kút kamen keine anderen Waffen vor.

Die vorgekommenen Funde können in die mittelawarische Periode, in die Zeitspanne zwischen dem Ende des 7. und ersten Drittel des 8. Jahrhunderts datiert werden. Ihre Analogien kommen in den zeitgenössi-

58 MARÓTI 2001, 16–33.

59 MARÓTI 1999, 19–24.

60 SIMON 1993, 144–170.

61 Cs. BALOGH ÉVA és PÁSZTOR ADRIEN feltárása. MNMA XIII. 132/1993., XXX/207/1996.

62 GARAM 1989–1990, 221–234.

63 A környéken lévő, régebben ismert, publikált leleteket itt nem soroltam fel, ezeket az MRT 7. kötetében lehet megtalálni.

64 A feltáráson részt vett rajzolóként KALÁCSKA RÓBERT régész hallgató. A helyszíni fotókat DUDÁS ZSOLT és ZSOMBOR készítette, a tárgyfotókat GAJZÁGÓ JOLÁN. A bemérés és a tárgyrajkok PONGRÁCZ ZSUZSA munkái, a leleteket MURNERNÉ LUKÁCS KATALIN restaurálta. A közreműködők segítségét ezúttal köszönöm.

40 PÁSZTOR 1986, 128–129.

41 TOMKA 1972, 27–75.

42 KOVRIG 1963, 43. Grab 464, Taf. XXXI. 13. 464; S. 49, Grab 558, Taf. XXXVI. 23. Grab 558; S. 55, Grab 637; Taf. XL. 37, Grab 637; S. 57, Grab 667, Taf. XLIII. 23, Grab 667.

43 TÖRÖK 1998, 37, Grab 209. 5; S. 189, Taf. 23; S. 48, Grab 330. 1; S. 201, Taf. 35.

44 ERDÉLYI 1958, 6. Grab 5 Skelett „B”, Taf. VI. 4; S. 37, Grab 218, Taf. XXXVI. 8.

45 Cs. Sós 1958, 10; Grab 51, Taf. X. 1.

46 TÖRÖK 1975, 288, Fig. 3, Grab 32. 1.

47 JUHÁSZ 1995, 26, Grab 64. 2; Taf. V. Grab 6. 2; S. 27, Grab 81. 3; Taf. VI. Grab 81. 3; S. 29, Grab 115. 2, Taf. VIII. Grab 115. 2; S. 30, Grab 136. 1; Taf. IX. Grab 136. 1; S. 32, Grab 211. 1, Taf. X. Grab 211. 1.

48 TOČÍK 1968, 25–26, Grab 59. 6, S. 98, Taf. XXII. 13.

49 KISS 1984, 255, Taf. 53. 19 – Streufund, S. 282, Taf. 80. 121 – Grab 144. 1; S. 283, Taf. 81, Grab X. 3.

50 TÖRÖK-FERENCZ-TAKÁCS 1994, 18, Grab 76, S. 82, Taf. XXI. 14.

51 SALAMON-Cs. SEBESTYÉN 1995, 14–15, Grab 40. 2, S. 69, Pl. 6, Grab 40. 2, S. 15, Grab 48. 3, S. 70. Pl. 7, Grab 48. 3.

52 SALAMON 1995, 135, Grab 304.3, S. 193, Pl. 21, Grab 304. 3.

53 TEITAMANTI 2000, 31–32, Grab 139. 2, S. 133, Taf. 5, S. 59, Grab 257. 1, S. 141, Taf. 13, Grab 257, S. 64, Grab 282. 1, S. 142, Taf. 14, S. 282. 1.

54 RÁCZ 1999, 368–369, mit weiterer Literatur.

schen Gräberfeldern häufig zum Vorschein. Eine Ausnahme ist das Agraffenpaar, dessen Entsprechungen nicht unter den Agraffen, sondern den Gürtelbeschlägen mit Steineinlage zu finden sind.

IV. Bewertung des Fundortes

Im Entwässerungsgraben, der den Fundort, den sandigen Hügellücken als ein Suchgraben durchschnitten, konnten wir neun Gräber dokumentieren. In demselben Graben wurden zwei oder drei Gräber von den Polizisten und vier oder fünf Gräber durch die Erosion vernichtet. So konnten 15–17 Gräber in einer „Grabreihe“ des awarischen Gräberfeldes sein, die Hausbauarbeiten zerstörten andere Grabreihen. Die freigelegten neun Gräber lagen in einem 33 m breiten Streifen, inbegriffen auch die durch die Erosion vernichteten Bestattungen. Bei dieser Reihe konnte das Gräberfeld in O–W-Richtung 40–50 m breit sein. Die nord-südliche Ausbreitung ist unbekannt.

Keine awarenzeitliche Siedlung ist in einem 2–3 km großen Umfeld des Fundortes bekannt, die nächsten Siedlungsspuren sind am Ufer des Zámori-Baches zu finden: in der Gemarkung von Sós-kút der Fundort 26/15 (Sós-kút MRT 7)⁵⁵ und am anderen Ufer des Baches der Fundort 24/8 von Pusztazámor.⁵⁶ Der letzte liegt etwa 2,5 km, der vorerwähnte mehr als 3 km weit von unserem Gräberfeld. Die recht große Siedlung von Sós-kút befindet sich sehr nahe dem awarischen Gräberfeld mit mehrhundert Gräbern zwischen der kommunalen Mülldeponie von Pusztazámor (III. Takt) und dem Zámori-Bach. Diese Siedlung war meiner Meinung nach von der Bevölkerung des letzterwähnten Gräberfeldes bewohnt.

In einer einige km großen Umgebung unseres Fundortes sind mehrere awarische Gräberfelder/Gräber zu finden, die während der letzten 20–25 Jahre bekannt wurden:

1. **Sós-kút–Ibolya-Straße:** Hier wurden neun Bestattungen im Jahre 1999 dokumentiert.

2. **Sós-kút, Öreg-hegy:** Im Jahre 1978 stieß man auf zwei Skelette im Laufe der Errichtung eines Kellers.

Neben dem einen lagen ein handgemachter Napf, eine durchbrochene Bronzeschnalle mit Rankenverzierung und ein Glied eines doppelschildförmigen Scharnierbeschlages. Seitdem zerstörte man wahrscheinlich mehrere Gräber dieses Gräberfeldes.⁵⁷

3. **Pusztazámor, Mülldeponie:** In den Jahren 1999 und 2000 legten wir auf dem östlichen Teil der Ausweitung der kommunalen Mülldeponie (III. Takt), an der Grenze von Sós-kút ein awarisches Gräberfeld mit 1223 Gräbern frei.⁵⁸

4. **Páty, TERMINÁL:** In den Jahren 1997 und 1998 kamen die Bestattungen je eines Gräberfeldes der Kelten, Römer, Awaren und der Arpadenzeit in Páty entlang der Autobahntrasse M1 auf dem Baugelände der TERMINÁL Ag. zum Vorschein. Etwa das Drittel der bis dahin freigelegten 910 Gräber waren awarenzeitlich.⁵⁹

5. **Biatorbágy, BUDAPARK:** In den Jahren 1991⁶⁰ und 1995⁶¹ wurden 450 Bestattungen eines awarischen Gräberfeldes mit großer Grabzahl auf dem Gelände von BUDAPARK zwischen der Autobahn M1 und Landstraße 100 erschlossen.

6. **Tárnok:** Bei der Errichtung eines Kellers kam das Grab eines bewaffneten awarischen Mannes vor. Für eine Nachgrabung gab es keine Möglichkeit. Die Funde datieren die Bestattung in die zweite Hälfte des 7. Jahrhunderts.⁶²

Die aufgezählten sechs awarischen Gräberfelder⁶³ liegen in einem sehr kleinen Umkreis. Die größte Distanz der voneinander am weitesten liegenden zwei Fundorte Páty und Pusztazámor beträgt weniger als 15 km in Luftlinie! Dieses Gebiet war schon in der Awarzeit dicht bevölkert, wie es sich im Laufe der Geländebegehungen zum 7. Band von MRT erwies. Die zu den an den topographischen Arbeiten bekannt gewordenen awarischen Siedlungen gehörenden Gräberfelder konnten an den großflächigen, den Erdarbeiten der großen Investitionen vorangehenden Rettungsgrabungen freigelegt werden, mit der finanziellen Unterstützung der Baufirmen.⁶⁴

Übersetzt von Katalin H. Simon

55 MRT 7, 226–227.

56 MRT 7, 212.

57 MRT 7, 222, Fundort 26/1, Öreg-hegy.

58 MARÓTI 2001, 16–33.

59 MARÓTI 1999, 19–24.

60 SIMON 1993, 144–170.

61 Die Ausgrabung von ÉVA CS. BALOGH und ADRIEN PÁSZTOR. Archiv des Ungarischen Nationalmuseums, XIII. 132/1993, XXX/207/1996.

62 GARAM 1989–90, 221–234.

63 Die schon früher bekannten, publizierten Funde dieser Gegend werden diesmal nicht aufgezählt. Sie sind im Band 7 von MRT zu finden.

64 An der Ausgrabung nahm der Archäologiestudent RÓBERT KALÁCSKA als Zeichner teil. Die Fotos wurden an Ort und Stelle von ZSOLT DUDÁS und ZSOMBOR DUDÁS gemacht. JÓLÁN GAJZÁGÓ machte die Fotoaufnahmen über die Gegenstände. Die Vermessungen und die Zeichnungen der Gegenstände wurden von ZSUZSA PONGRÁCZ gemacht. Die Restauratorin war Frau KATALIN MURNER-LUKÁCS. Hier bedanke ich mich bei ihnen für die Arbeit.

Irodalom • Literatur

- BALOGH 2000 BALOGH CSILLA: Az avar kori préselt, lemezes boglárók. (Die awarenzeitlichen gepreßten blechnen Agraffen). MFMÉ-Studia Archaeologica VI (2000) 219–235.
- BÁLINT 2000 BÁLINT MARIANNA: Az avarkor kőbetétes övei. (Die awarischen Gürtel mit Steineinlage). In: A népvándorláskor kutatóinak kilencedik konferenciája. Heves megyei régészeti közlemények 2. (Eger, 2000) 125–134.
- ERDÉLYI 1958 ERDÉLYI ISTVÁN: A jánoshidai avarkori temető (RégFüz II. 1.) Bp., 1958.
- ÉBER 1901 ÉBER LÁSZLÓ: Sírleletek a régibb középkorból II. Hernádpusztá. ArchÉrt XXI (1901) 289–314.
- GARAM 1976 SZ. GARAM ÉVA: Adatok a középvavakor és az avar fejedelmi sírok régészeti és történeti kérdéseihez. FA XXVII (1976) 129–148.
- GARAM 1978 SZ. GARAM ÉVA: A közép avarkor sírobulussal keltezhető leletköre. ArchÉrt 105 (1978) 206–216.
- GARAM 1979 ÉVA GARAM: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre. Fontes Archaeologici Hungariae (Bp., 1979)
- GARAM 1989–1990 GARAM ÉVA: Avar férfísír Tárnokról. AGRIA XXV–XXVI. (1989–1990) 221–234.
- JUHÁSZ 1995 IRÉN JUHÁSZ: Awarenzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 1. Bp., 1995.
- KADA 1905 KADA ELEK: Gátéri (Kun-Kisszállási) temető a régibb középkorból. Második közlemény. ArchÉrt XXV. (1905) 402–407.
- KADA 1906 KADA ELEK: Gátéri (Kun-Kisszállási) temető a régibb középkorból. 3. közlemény. ArchÉrt XXVI. (1906) 135–155.
- KISS 1984 KISS GÁBOR: A regölyi temető. Dissertationes Pannonicae III. 2. (Bp., 1984) 123–160.
- KISS 1994–1995 KISS ATTILA: A kunbábonyi 1., kora-avar vezéri sír leleteinek belső összefüggései. A leletanyag csoportosítása. Com. Arch. Hung. 1994–1995, 267–284.
- KOVRIK 1963 ILONA KOVRIG: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. AH XL. (Bp., 1963)
- KÖLTŐ 1994 KÖLTŐ LÁSZLÓ: VII–VIII. századi avar temető Balatonkiliti határában SMK 10 (1994) 37–72.
- KÜRTI–WICKER 1991 BÉLA KÜRTI–ERIKAWICKER: Bemerkungen zur Agraffen-Frage der Awarenzeit (Megjegyzések az avar boglárók kérdéséhez) Zalai Múzeum 3 (1991) 19–34.
- LÁSZLÓ 1955 GYULA LÁSZLÓ: Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. AH XXXIV. (Bp., 1955)
- LÁSZLÓ 1976 LÁSZLÓ GYULA: A bócsai fejedelmi sír és a keceli kard. Cumania IV (1976) 87–114.
- MADARAS 1994 LÁSZLÓ MADARAS: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti. Das awarische Corpus Beiheft II. (Debrecen–Budapest, 1994)
- MARÓTI 1999 MARÓTI ÉVA: Előzetes jelentés a Pátyon, a TERMINÁL Rt. területén végzett leletmentésről. Kutatások Pest Megyében. Tudományos Konferencia II. 1998. (Szentendre, 1999) 19–24.
- MARÓTI 2001 MARÓTI ÉVA: Állatküszdelmi jelenetes nagyszíjvégek a pusztazámori avar temetőből. Kutatások Pest Megyében. Tudományos Konferencia III. 2000. (Szentendre 2001) 16–33.
- MRT 7. DINNYÉS ISTVÁN–KÓVÁRI KLÁRA–LOVAG ZSUZSA–TETTAMANTI SAROLTA–TOPÁL JUDIT–TORMA ISTVÁN: Pest megye régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás. Magyarország Régészeti Topográfiája 7. (Bp., 1986)
- NAGY 1998 MARGIT NAGY: Awarenzeitliche Gräberfelder in Stadtgebiet von Budapest. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 2. Teil 1–2. Bp., 1998.
- PÁSZTOR 1986 PÁSZTOR ADRIEN: Adatok a közép-avarkor ékszerviseletének kérdéséhez. ArchÉrt 113 (1986) 113–134.
- PÁSZTOR 1989 PÁSZTOR ADRIEN: A bolyi avarkori temető értékelése. JPMÉ 34 (1989) 129–146.
- RÁCZ 1999 RÁCZ ZSÓFIA: A madaras-téglavetői avar temető (Kőhegyi Mihály ásatása 1959–1962) Das awarische Gräberfeld von Madaras-Téglavető (Ausgrabungen von Mihály Kőhegyi 1959–62). MFMÉ-Studia Archaeologica V. (1999) 347–393.
- SALAMON 1995 ÁGNES SALAMON: The Szeged-Makkoserdő cemetery. Das awarische Corpus. Beiheft IV. (Debrecen–Budapest, 1995)
- SALAMON–Cs. SEBESTYÉN 1995 ÁGNES SALAMON–KÁROLY Cs. SEBESTYÉN: The Szeged-Kundomb Cemetery. Das awarische Corpus. Beiheft IV. (Debrecen–Budapest, 1995)

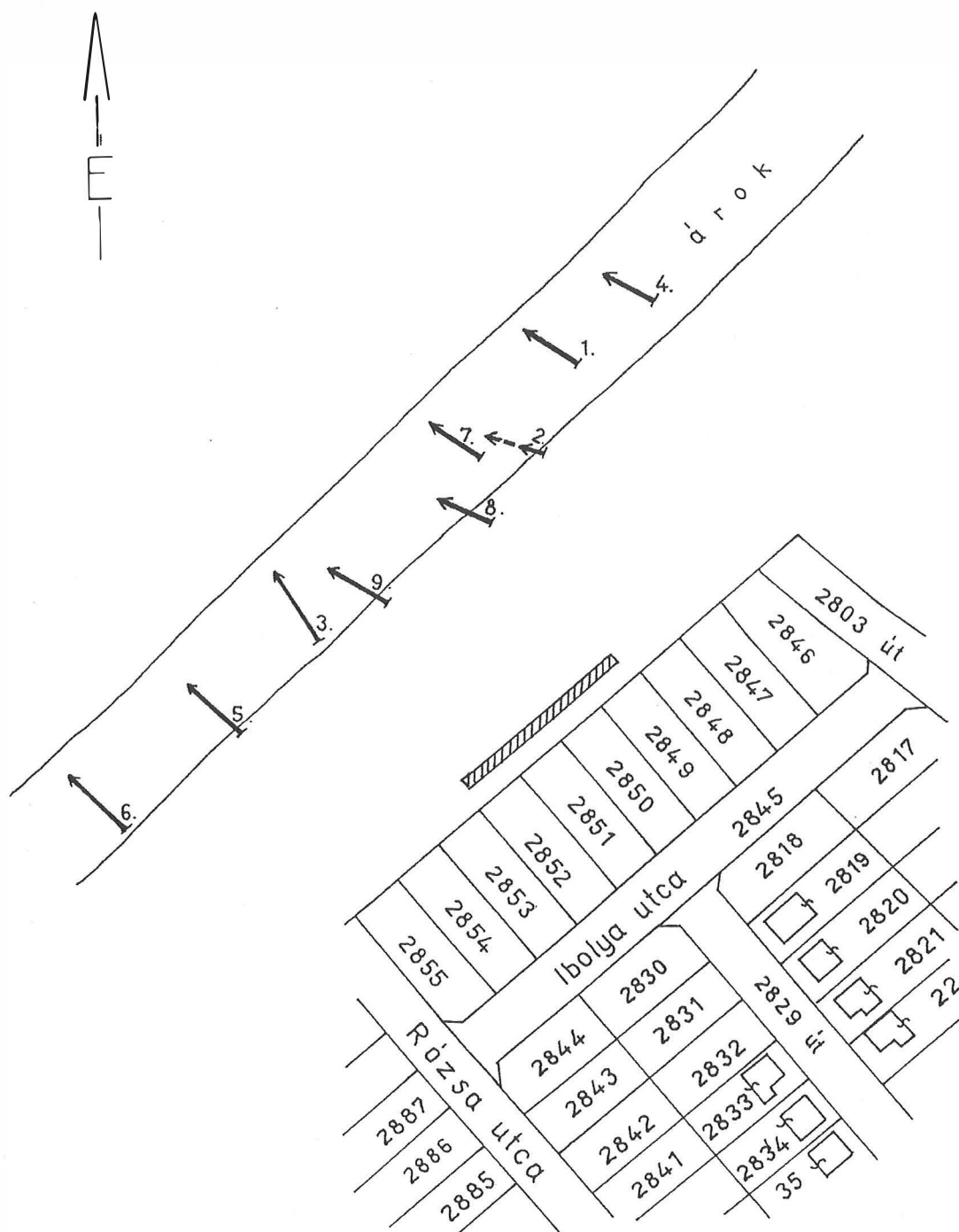
- SIMON 1993 SIMON LÁSZLÓ: Kőpakolásos temetkezések a biatorbágyi avar temetőben. Előzetes jelentés. *HOMÉ* XXX-XXXI/2. (1993) 144-170.
- SOMOGYI 1984 SOMOGYI PÉTER: A cikói temető. *Dissertationes Pannonicae* III. 2. (Bp., 1984) 37-102.
- Cs. Sós 1958 Cs. Sós ÁGNES: A keceli avarkori temetők (RégFüz II. 3.) Bp., 1958.
- SZATMÁRI 1982-1983 B. SZATMÁRI SAROLTA: Avar temető- és telepásatás Tatabánya-Alsógalla mellett. *SZMMÉ* 1982-1983, 67-79.
- TETTAMANTI 2000 SAROLTA TETTAMANTI: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Vác-Kavicsbánya. *Monumenta Avarorum Archaeologica* Vol. 4. Bp., 2000.
- Točfik 1968 ANTON TOČFIK: Slavisch-awarisches Gräberfeld in Stúrovo. *Archaeologica Slovaca-Catalogi Tomus II.* (Bratislava, 1968)
- TOMKA 1972 TOMKA PÉTER: Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezési szokásaihoz. I. Kés a sírban. *Arrabona* 14 (1972) 27-75.
- H. TÓTH-HORVÁTH 1992 ELVIRA H. TÓTH-ATTILA HORVÁTH: Kunbábony, Das Grab eines Awarenkagans. (Kecskemét, 1992)
- TÖRÖK 1975 GYULA TÖRÖK: The Kiskőrös Pohibuj-Mackó dűlő cemetery. In: *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Vol. I.* (Bp., 1975) 283-304.
- TÖRÖK 1995 GYULA TÖRÖK: The Csengele-Feketehalom Cemetery. *Das awarische Corpus. Beiheft IV.* (Debrecen-Budapest, 1995)
- TÖRÖK 1998 GYULA TÖRÖK: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. *Das awarische Corpus. Beiheft V.* (Debrecen-Budapest, 1998.)
- TÖRÖK-FERENCZ-TAKÁCS 1994 GYULA TÖRÖK - MÁRTA FERENCZ - ISTVÁN TAKÁCS: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Solymár. *Das awarische Corpus. Beiheft I.* (Debrecen-Budapest, 1994.)
- WICKER 1990 WICKER ERIKA: Koporsók a csólyospálosi avarkori temetőben. *Cumania* 12 (1990) 9-69.
- WICKER 2000 WICKER ERIKA: Avar vezér sírja Petőfiszállás határában. *Rejtett kincsek 1.* Kecskemét, 2000 (Katona József Múzeum)

SÓSKÚT - AVAR TEMETŐ

Sírok bemérése

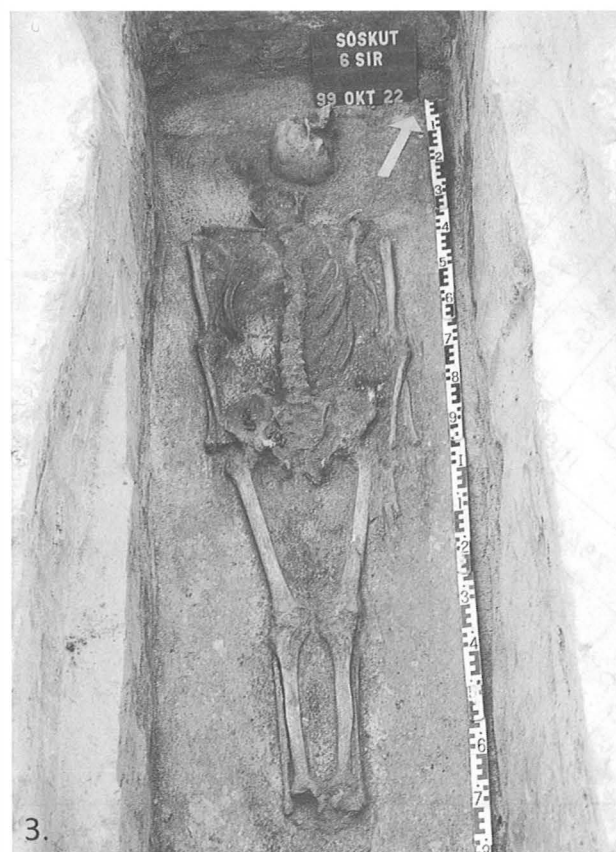
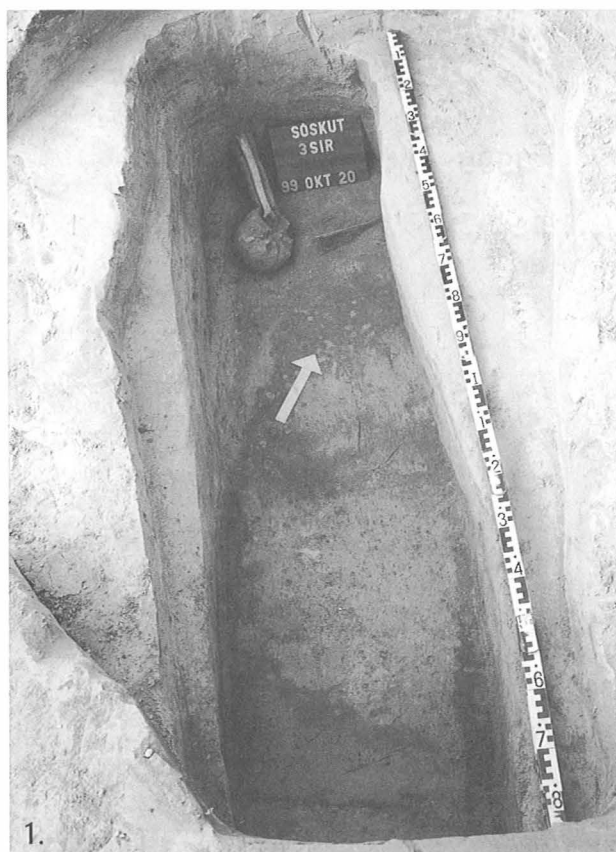
1 : 200

1999. 10. 19 - 25.

1. kép: A sírok elhelyezkedése

Abb. 1: Die Lage der Gräber

2. kép: A kibontott sírok. 1. 3. sír; 2. 5. sír; 3. 6. sír; 4. 7. sír.

Abb. 2: Die freigelegten Gräber 3, 5, 6 und 7. 1. Grab 3; 2. Grab 5; 3. Grab 6; 4. Grab 7.

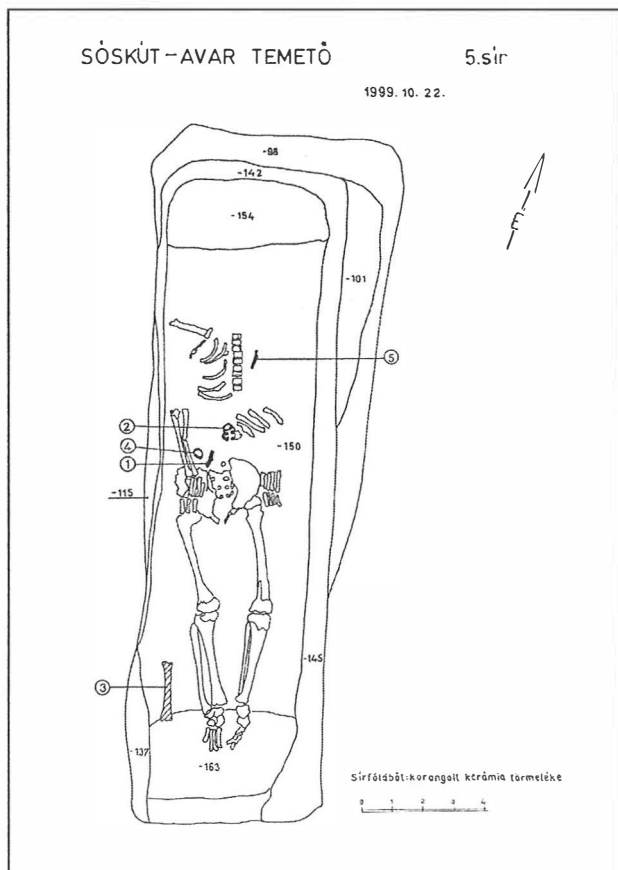

3. kép: 1. A 8. sír kibontva; 2. A 9. sír kibontva; 3. A sírok elhelyezkedése a vízelvezető árokban
Abb. 3: Die freigelegten Gräber 8 und 9. 1. Grab 8; 2. Grab 9; 3. die Lage der Gräber im Abflußgraben

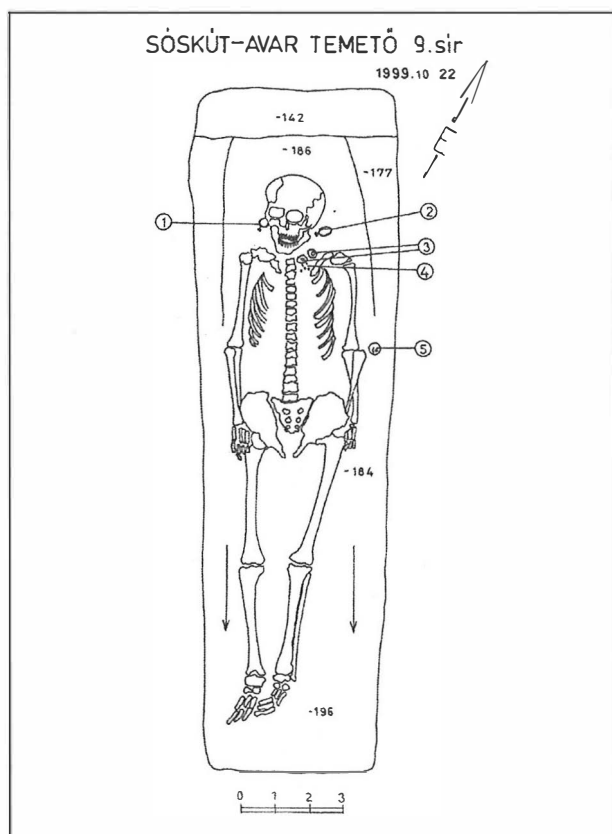
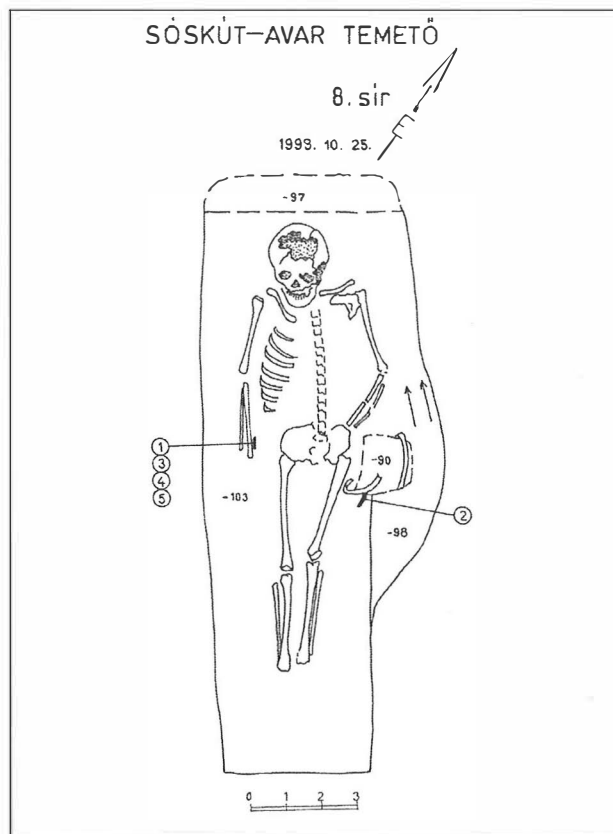
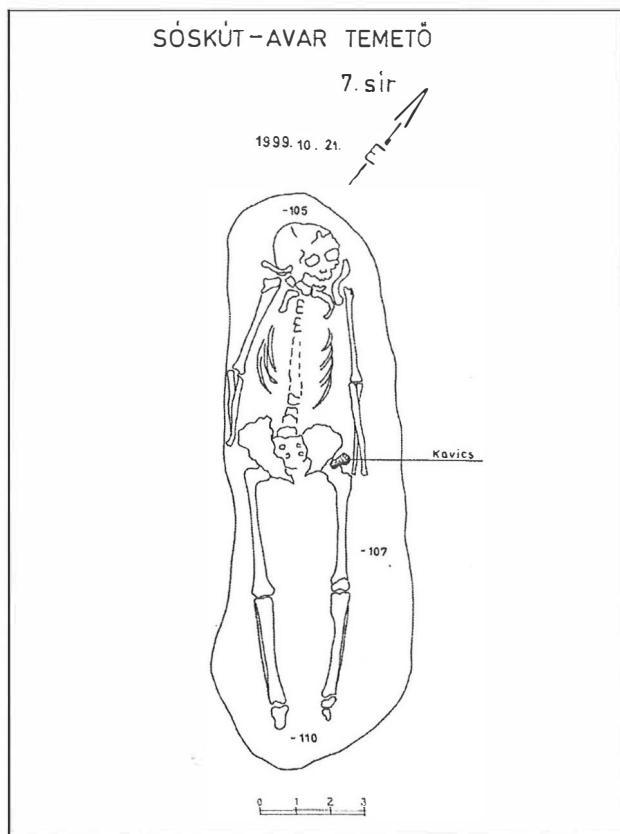

4. kép: 1. A 9. sír részlete; 2. A 9. sír leletei

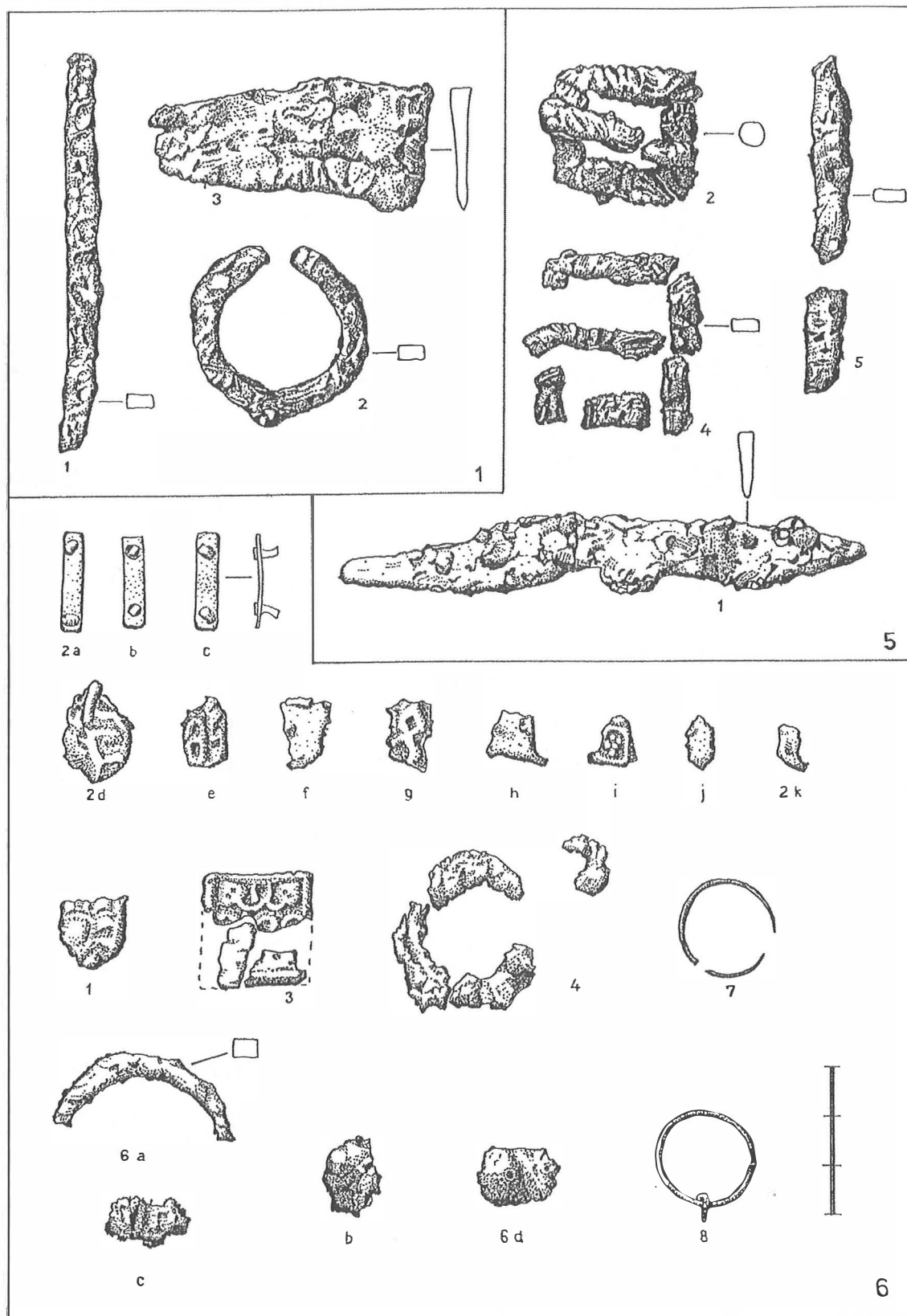
Abb. 4: 1. Grab 9, Detail; 2. die Funde des Grabes 9

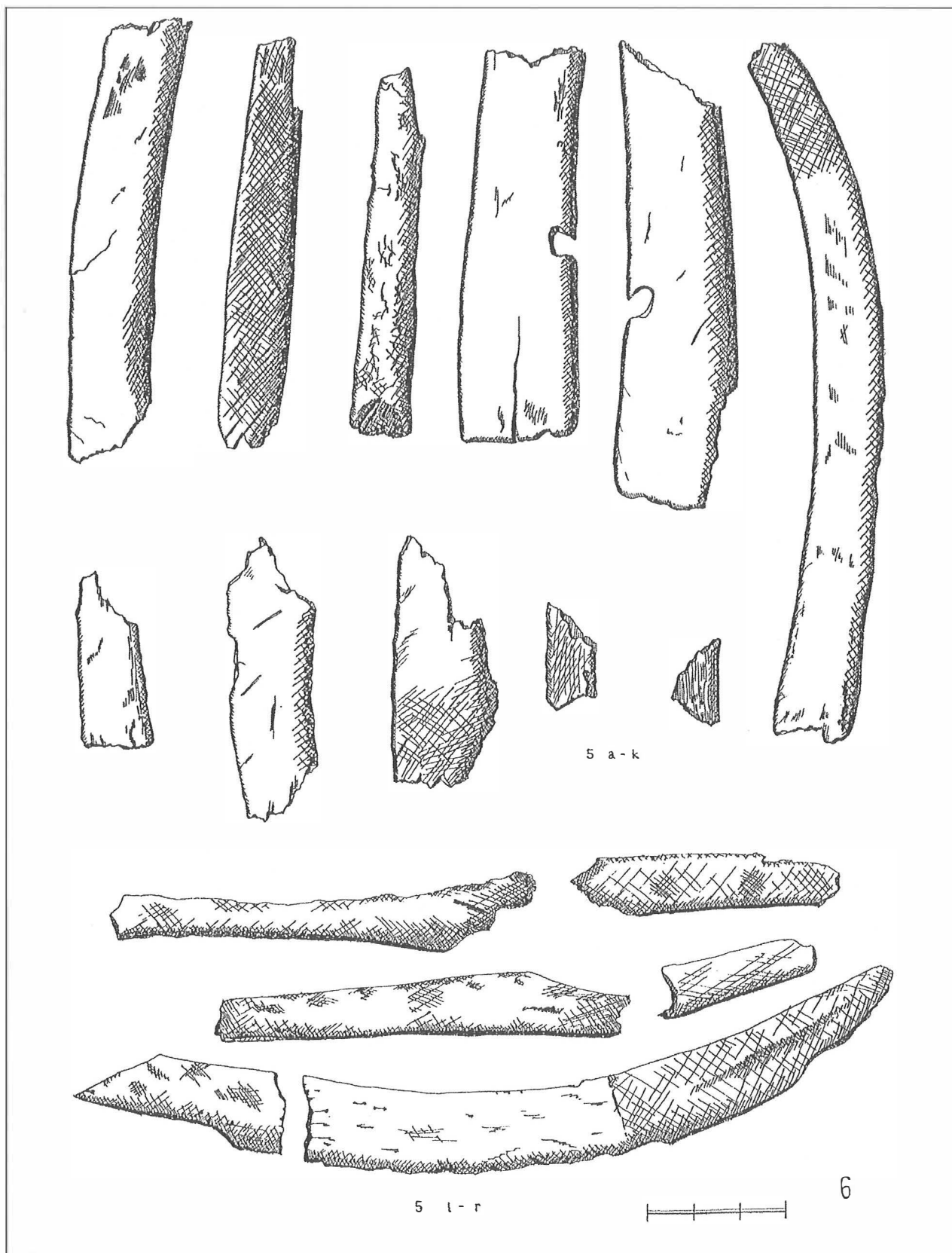
125

6. kép: 1. A 7. sír rajza; 2. A 8. sír rajza; 3. A 9. sír rajza
Abb. 6: Grabzeichnungen. 1. Grab 7; 2. Grab 8; 3. Grab 9

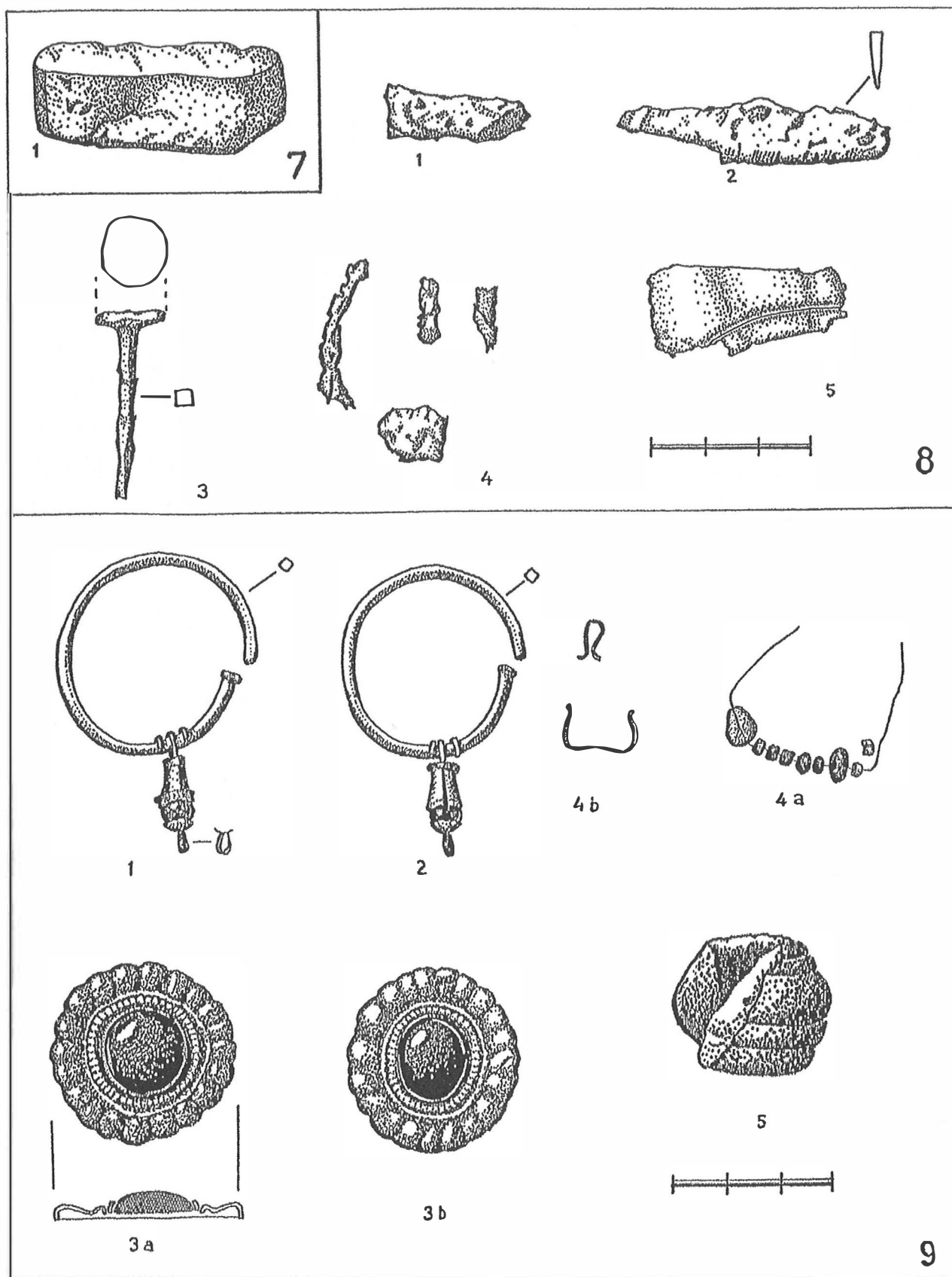

7. kép: 1. Az 1., az 5. és a 6. sír leletei
Abb. 7: Die Funde der Gräber 1, 5 und 6

8. kép: A 6. sír leletei

Abb. 8: Die Funde des Grabes 6

9. kép: A 7., 8. és a 9. sír leletei

Abb. 9: Die Funde der Gräber 7, 8 und 9

Szatmári Imre

Árpád-kori templom és temető**Nagyszénás 2. sz. lelőhelyén**

A Nagyszénás 1. sz. lelőhelyen – a középkori Szénásegyház feltételezett területén – még 1994-ben végeztünk ásatást.¹ A község belterületétől DK-re eső 2. sz. lelőhelyen is ekkor azonosítottunk egy Árpád-kori eredetű templomhelyet a Dózsa-erdőben. Ennek feltárására 1999 szeptemberében került sor. Mindkét ásatás a települési önkormányzat támogatásával valósulhatott meg.²

A Dózsa-erdőben lévő Székács-majortól keletre eső 2. sz. lelőhelyen az ásatást megelőzően végzett helyszíni szemlék terepbejárásain meghatároztuk az Árpád-kori falu nagyjából körvonalazható kiterjedését, illetve templomának és temetőjének pontos helyét (1. kép). A megfigyelések szerint a település nem érte meg a késő középkort. Tekintve azonban, hogy a terület legnagyobb részét ma is erdő borítja, az egykori település kiterjedésének pontos körvonalazása lehetetlen.

A jelenlegi adatok alapján feltételezhető, hogy a templommal rendelkező faluhoz tartozó lelőhely kiterjedése kb. 400 × 300 méter, s főként arra az északkelet-délnyugati irányú partos vonulatra terjedt ki, amely a mai Dózsa-erdőben szabad szemmel is kitűnően követhető. Ez a kiemelkedés a régi Mágocs-ér medrétől és annak itt nagyon széles, mély fekvésű árterületétől délebbre követi a vízmeder irányát. Felszínét kisebb-nagyobb kiemelkedések teszik változatossá (2. kép).

Az 1950-es években az erdőben katonaság állomásozott, s lövészárkok ásása közben embercsontok kerültek elő. Az 1970-es évek közepén a területen erdőirtást végeztek, s közben a templomhelyen újból rengeteg embercsont és téglakerült a felszínre. A következő években ismét fásítottak, a talajt pedig elegyengették. Az 1980-as évek elején néhány tégladarab és embercsont került ugyaninnen az orosházi múzeumba. 1998-ban és 1999 nyarán Gyenge Antal, Kulcsár László és Rózsa Gábor a templomhelyen szisztematikus fúrásokat végzett az alapfalak felkutatására, de biztos eredményekre nem jutottak.³

Az ásatásra 1999. szeptember 15-e és október 28-a között került sor.⁴ Elsődlegesen a templomra vonatkozó adatokat szerettük volna bővíteni, megismerni az épü-

Church and cemetery from the Árpadian Era at the site Nagyszénás no. 2.

Imre Szatmári

At site Nagyszénás no. 1, the supposed location of the medieval Szénásegyház, excavations were conducted in 1994.¹ The same year we identified the site of a church from the Árpadian Era at site no. 2 in the Dózsa forest, SE of the centre of the village. This site was unearthed in September 1999. Both excavations were supported by the self-government of the village.²

During the field walkings preceding the excavations at site no. 2, we determined the approximate extension of the village from the Árpadian Era and the exact location of its church and cemetery east of the Székács farm in the Dózsa forest (Fig. 1). As it could be observed, the settlement did not survive until the Late Middle Ages. The exact determination of the extent of the settlement is, however, impossible since the area is mostly covered with forest.

It can be supposed from the collected data that the site of the village with the church occupied a territory of 400 × 400 m and most of it extended on the north-east – south-west directed hill, which can be followed with bare eyes even to date in the Dózsa forest. This mound follows the watercourse south of the former Mágocs-brook and its flood plain, which was very wide and deep at this point. The surface is spotted with smaller and larger elevations. (Fig. 2).

Military units were stationed in the forest in the 1950's and human bones were found during the digging of military trenches. In the middle of the 1970's trees were felled in the territory, and, again, many human bones and bricks were brought to the surface at the site of the church. The following years reforestation started and the surface was levelled. At the beginning of the 1980's, some bricks and animal bones were taken from the same site to the museum in Orosháza. Antal Gyenge, László Kulcsár and Gábor Rózsa took bore probes at the site of the church in 1998 and the summer of 1999 to find the foundation, but they could not gather authentic evidences.³

The excavations were conducted between 15. September and 28. October 1999.⁴ The main purpose was to enrich the data on the church, to find out its ground plan

1 RégFüz Ser. I. 48 (1997) 85, 122. sz.

2 Az ásatási eredmények részletes feldolgozásai nyomtatásban is megjelentek: SZATMÁRI 1996a; SZATMÁRI 2000. – Az 1999. évi ásatás alábbi rövidített összefoglalása a Régészeti Füzetek megújult új sorozata, a Régészeti Kutatások Magyarországon című kiadvány szerkesztő bizottságának javaslata alapján készült el.

3 GYENGE-KULCSÁR 2000.

4 Ásatási jelentés és dokumentáció: MNM RégAd XLVI. 270/1999, XXVIII. 229/2000; MMM RégAd 2314-2000, 2315-2000; SzKJM RégAd 155/2000. Fotónegatívok: MMM fotótára, ltsz. 61662-61877, diaposzítívok ugyanott, 24479-24655. Ltsz. alatt. A leletanyag: SzKJM régészeti gyűjteménye, Ltsz. 99.1.1-99.1.101.

1 RégFüz Ser. I. 48 (1997) 85, 122. sz.

2 The detailed analyses of the excavation results have been published: SZATMÁRI 1996a; SZATMÁRI 2000. – The present short summary of the excavations of 1999 was prepared on the proposal of the editors of the periodical Régészeti Kutatások Magyarországon, the renewed series of Régészeti Füzetek.

3 GYENGE-KULCSÁR 2000.

4 Excavation report and documentation: HNM Archaeological Archives XLVI. 270/1999, XXVIII. 229/2000; HNM Archaeological Archives 2314-2000, 2315-2000; SzKJM Archaeological Archives 155/2000. Photo negatives: HNM Photo Archives: Inv. no: 61662-61877, slides also there, inv. no: 24479-24655. Find material: SzKJM archaeological collection, inv. no. 99.1.1-99.1.101.

let alaprajzát, alapozástechnikáját, de a templom körüli temető sírjai közül is minél több feltárását terveztük.

A szelvények kitűzésénél a felszíni jelenségeket vetjük alapul. Először négy szelvényt jelöltünk ki, a négy fő égtájnak megfelelően. A négy szelvény közös sarka volt az ásatás bemérési és szintezési alappontja. Munkánk során a körsíkon 64-es beosztású tájolót használtunk, mint eddig mindegyik ásatásunk alkalmával.⁵ Összesen kilenc szelvényt nyitottunk, melyekben előkerültek a templom feketéssárga illetve sárgásfekete földből vékony rétegekben döngölt alapfalának megmaradt részletei. A templom körüli temetőből 30 sírt tártunk fel (3. kép).

A megmaradt alapfalak egy nagyméretű, U alakú területet zártak körül, a keleti oldal azonban teljesen nyitott volt. Az alapozással több helyen korábbi sírokat vágtak át. A nyugati zárófal belső oldalán egy másik, azzal párhuzamosan futó, de kevésbé döngölt alapozás is előkerült. Ez csak karzathoz tartozhatott. Az alapfalak és sírok értelmezésére, illetve az egyes jelenségek magyarázatához több metszetet készítettünk.

Az így gyűjtött összes adat értékelésével arra a következtetésre jutottunk, hogy az előkerült alapozások egy olyan Árpád-kori templom nyugati végéhez tartoztak, ahol a nyugati zárófal belső oldalán karzattartó alapozás is helyet kapott. Nem találtunk viszont közvetlen magyarázatot arra, hogy a megmaradt északi és déli alapfalnak a keleti irányban miért nem maradt meg a folytatása, s hogy az eredeti épület pontosan hogyan helyezkedett el. A választ az előkerült alapozások minden apró részletre kiterjedő értékelése, a feltárt sírok elhelyezkedése, a terület domborzati viszonyai, az ásatási megfigyelések átfogó elemzése, valamint a hasonló korú és hasonló jellegű középkori templomok jellemzőinek összevetése útján kaphatjuk meg.

Ezek segítségével az eredeti templom kiterjedése a mai, meglehetősen korlátozott ismereteink ellenére is rekonstruálható. Feltételezhető, hogy az eredetileg sekély alapozású épülethez tartozó alapfalak eltűnése a lelőhely kiemelkedésének jelentős kopásával magyarázható. Csak így értelmezhető, hogy az egykori épület első építési periódusából napjainkra semmi sem maradt meg. Az ásatás alkalmával előkerült alapfalak tehát a templom bővítményével azonosíthatók. Ez a magyarázata annak is, hogy az utólagos alapozással korábbi sírokat bolygattak meg (4. kép).

Az épület U alakú bővítményét tehát csak az első – napjainkra már teljesen elpusztult – templom nyugati végéhez toldhatták. Az eredeti nyugati zárófalat minden bizonnyal teljesen lebontották, a két nyugati sarok

and the foundation technology. Besides, we planned to unearth as many graves in the churchyard as possible.

The cuttings were located according to the surface features. The work started in four cuttings oriented according to the cardinal directions. The joint corner of the four cuttings served as the '0' point for the horizontal and vertical measurements. We used a compass of 64 units, similarly to the former excavations we conducted.⁵ Altogether 9 cuttings were opened, where the surviving fragments of the thin, rammed foundation wall of the church were uncovered in the blackish yellow and yellowish black ground. Thirty graves were unearthed in the churchyard. (Fig. 3)

The surviving foundation walls enclosed a U-shaped territory, which was open in the east. The foundation intersected several earlier graves. Another less rammed foundation was also found running parallelly to the inside of the western closing wall. This could belong to the choir. Several cross-sections were made to help the interpretation of the foundation walls, the graves and the various phenomena.

The analyses of these data led to the conclusion that the foundations belonged to the western end of a church from the Árpadian Era, where the foundation of the props of the choir was laid along the inner side of the western closing wall. We could not find, however, a direct explanation to the phenomenon why the continuation of the surviving northern and southern foundation walls were missing towards west and how the original building was exactly positioned. These questions can be answered by the very detailed evaluation of the unearthed foundations, the location of the graves, the terrain of the area and the excavation observations, and their comparison to the characteristics of medieval churches of similar features from the same period.

With the help of the above method the original extent of the church can be reconstructed even from the limited data we have. The disappearance of the foundation walls from the originally shallow foundation trenches can probably be explained by the significant denudation of the hill. This is the only way we can explain the fact that nothing has survived from the first construction period of the building. The foundation walls we uncovered belonged to the enlargement of the church. This also explains why the secondary foundation disturbed graves (Fig. 4).

The U-shaped enlargement of the building must have been added to the western end of the first church that has perished. The original western closing wall was probably totally pulled down, while the northern and south-

5 Ezt azért szükséges rögzíteni, mert legutóbb felbukkantak a kereskedelemben a 60-as beosztású, küllcmre a 64-es osztásúakkal teljesen megegyező tájolók is, így az alábbiakban megadott tájolási adatok értelmezése nem lenne egyértelmű. Az általunk használt tájolón: É = 32°; Ny = 48°; D = 0/64°; K = 16°.

5 It is necessary to note it, since new compasses have appeared in the shops with 60 units, which exactly match the ones with 64 units in their appearance. Without this knowledge the following orientation data would be difficult to understand. On our compass: N = 32°; W = 48°; S = 0/64°; E = 16°.

helyén pedig bekötötték az új épületrész északi és déli falát. Ez az átalakítás jelentette a templom második építési periódusát. A épület bővítésével egyidejűleg, de attól mindenképpen különálló építési szakaszban készülhetett el a karzatot tartó alapfal. Az ennek alapozási árkával átvágott 5. sír és a 28. sz. téglasír a templom korai, első periódusa idejéből való lehet, éppen úgy, mint a bővítmény főfala mentén a 6-7., 27. és 30. sír is.

Ezek szerint az első építési periódusban egyhajós, valószínűleg félköríves szentélyű templomot építettek, melynek mérete meglehetősen kicsiny lehetett. Szentélye patkóívesen is záródhatott. Falaiból vagy alapozásából semmi sem maradt meg napjainkra. A templom körüli temető sírjainak és az épület későbbi bővítményének elhelyezkedése alapján az eredeti templom hossza nem érte el még a 9 métert sem, szélessége pedig 6-6,5 méter körül mozoghatott. Alapfalainak szélessége, ha az közelített a bővítmény alapfalainak értékéhez, átlagosan 100-125 cm lehetett. Tájolásának, ugyancsak a bővítmény elhelyezkedéséből következően, ÉK 20°-DNy 52°-nak kellett lennie, vagyis a szentélye 4°-sal tért el a keleti iránytól észak felé (4. kép; 5. kép 5).

A második építési periódusban a lebontott nyugati zárófal vonalához illesztve új, átlagosan 5,30 méter hosszú bővítményt építettek fel. A templom teljes hossza ekkor meghaladhatta a 13 métert. A nyugati bővítmény alapozásának külső szélessége a két különböző építési periódushoz tartozó falrészek csatlakozásánál 6,65 méter, az új nyugati sarkoknál pedig 6,10 méter volt. Az új alapfalak szélességei a hosszanti és a nyugati falszakaszokon eltértek egymástól. Az északi és a déli alapfal szélessége 95-105 cm között mozgott, a nyugati zárófal viszont ennél szélesebb, 130-135 cm volt. Az újonnan épített nyugati zárófal belső szélétől mindössze 85-110 cm-re előkerült karzattartó-alapozás szélességét 80-95 centiméternek mértük. Ennek két vége önállóan, lekerekített formában záródott, hasonlóan a bővítmény északi és déli fala keleti végéhez. A karzattartó-alapozás déli harmadának keleti oldalán talált alapozástömb alapterülete mindössze 65 × 70 cm lehetett (4. kép; 5. kép 5).

A megmaradt alapfalak mélységadatainak egybevetése mutatja, hogy a bővítmény alapozásának mélységeiben – a szélességéhez hasonlóan – kisebb eltérések érvényesültek. A bemérési és szintezési alapon tunkhoz viszonyítva a főfalak alapozásának teteje az északi falnál 50 és 64 cm közötti, a nyugati falnál 57 és 89 cm közötti, a déli falnál pedig 44 és 86 cm közötti mélységben került elő. A főfal alapozásának mélysége szintén ingadozó volt, az értékek 81 és 114 cm között mozogtak. Jól látszik, hogy míg a nyugati és északi fal alapozása nagyjából hasonló mélységadatokat mutat, addig a déli falat átlagosan 15-20 cm-rel sekélyebbre alapozták (6. kép).

A karzattartó alapozás tetejét 56 és 93 cm közötti mélységben találtuk meg, az alját viszont az északi végének nyugati oldalán 111 cm-nek, az A-A' metszet vo-

ern walls of the new buildings were joined to the old ones at the two western corners. This reconstruction was the second construction period of the church. Parallely to the enlargement of the building, but certainly in a separate construction stage, the foundation wall of the choir was laid. Grave no. 5 and the brick grave no. 28 intersected by the foundation trench probably came from the early, first phase of the church similarly to graves 6-7, 27 and 30 along the main wall of the enlargement.

Accordingly, the church probably had a single nave and a semicircular shrine in the first construction period, and it must have been rather small. The shrine could close in a horse-shoe shape as well. Nothing has survived from its wall or foundation. Judged from the position of the graves in the churchyard and the later enlargement, the original church could not be even as long as 9 m, its width could be between 6-6.5 m. The width of the foundation walls, if it was similar to that of the enlargement, could be 100-125 cm in average. Its orientation, derived from the position of the enlargement, had to be NE 20° - SW 52°, which means that the shrine diverged from E to N by 4° (Fig. 4; Fig. 5. 5).

In the second construction period, a new enlargement was added aligned to the pulled down western closing wall in a length of 5.30 m in average. With this enlargement, the entire length of the church surpassed 13 m. The outer width of the foundation of the enlargement was 6.65 m at the joining of the wall sections of the two construction periods and 6.10 m at the new western corner. The widths of the new foundation walls were different in the western and the longitudinal wall sections. The width of the northern and the southern foundation walls varied between 95 and 105 cm, while that of the western closing wall was larger: 130-135 cm. The foundation of the choir added in the second construction period was found only 85-110 cm from the inner edge of the western closing wall. Its width measured 80-95 cm. It ended separately in a rounded shape on both sides, similarly to the eastern ends of the northern and southern walls of the enlargement. The ground plan of the foundation block found at the eastern side of the southern third of the foundation of the choir could be no larger than 65 × 70 cm (Fig. 4; Fig. 5. 5).

The comparison of the depth data of the surviving foundation walls shows that small divergences existed in the depth of the foundation walls of the enlargement, similarly to the width data. Measured from the '0' point, the tops of the main walls appeared between 50-64 cm at the northern wall, 57 and 89 cm at the western wall and 44 and 86 cm at the southern wall. The depth of the foundation of the main wall also varied between 81 and 114 cm. It is clearly visible that while the depth data are approximately identical at the western and northern foundations, the southern wall was laid in a trench 15-20 cm shallower than the former ones. (Fig. 6).

The top of the foundation of the choir was found in the depth between 56 and 93 cm, while the bottom appeared in the depth of 111 cm in the western side of the

nalában 112 cm-nek, a J-J' metszetben 120 cm-nek, a K-K' metszetben 118 cm-nek, az L-L' és az M-M' metszetben pedig egyformán 119 cm-nek mérhettük. A karzattartót támasztó belső alapozás tetejét a 3. és 8. szelvény közti tanúfal helyén 56 cm-es, alját pedig a K-K' metszetben 103 cm-es szinten értük el (6-7. kép).

Ebből az is látható, hogy míg a főfalak alapozásának mélysége 81 és 119 cm között mozgott, átlagosan pedig 100-104 cm volt, addig a karzattartó-alapozás ennél 15-20 cm-rel mélyebb, 111-120 cm volt, s többnyire 118-120 cm körül mozgott. A támasztó alapozás mélysége a főfalakéhoz hasonló értéket képviselt.

Az alapozások mélységeinek eltérései mellett az alapozástechnikára, a háromféle döngölt alapozás összetételének összehasonlítására külön is ki kell térni. A vizsgálat alapját a főfalak esetében az A-A', F-F', G-G', M-M', N-N', O-O', P-P', R-R' és S-S' metszet, a karzattartó esetében az A-A', J-J', K-K', L-L' és az M-M', a támasztó-alapozás vonatkozásában pedig a K-K' metszet jelenti (7-8. kép). Az összehasonlítás eredménye bizonyítja, hogy az egyes alapozások (a főfal, a karzattartó és a kiegészítő alapozás) összetételének, rétegződésének különbsége egyértelmű.

Az alapozási rétegek elemzése azt is megmutatja, hogy a metszetekkel vizsgált helyeken a főfalakból mindössze 27-46 cm mélységű részek maradtak meg napjainkra. A bővítmény alapozása legépebben valószínűleg a nyugati zárófalnak az északnyugati sarokhoz legközelebb eső részén maradhatott meg, mivel itt az alapozás tetejét 57 cm, alját pedig 114 cm mélyen találtuk meg. Az alapozás mélysége ezen a ponton így elérte az 57 centimétert.

A bővítmény főfalainál mindenütt mélyebbre alapozták a karzattartó alapozását. Ennek is következménye lett, hogy a karzattartó alapozásából 38-62 cm mélységű részek, tehát a főfalak alapozásához képest még épebb alapozás-szakaszok maradtak meg. A karzattartó-alapozást támasztó kiegészítő alapozás megmaradt részlete 39 cm mélységű volt (K metszet).

Az alapozások megtalált fölső szintjéből kiindulva nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy ez volt a valódi mélység, hiszen a döngölt alapozás eredeti tetejét sehol sem lehetett egyértelműen megállapítani. Csúpan feltételezzük, hogy az 5. és 8. szelvény területén a döngölt alapozás legfőbb rétegeiben előbukkanó téglasorok (A, O, P metszet) már az eredeti alapozás tetejének közelségére utalhatnak. Ebben az esetben a templom bővítménye döngölt alapozásának mélysége átlagosan 50-60 cm körül mozoghatott. Lehetséges azonban az is, hogy ennél jóval mélyebb volt eredetileg, hiszen a korabeli járósíntet sem lehetett már sehol megfigyelni. A templom második építési periódusának alapozása ráadásul átlagosan legalább 50-60 centiméterrel mélyebb lehetett az első periódus alapozásának legalsó részénél, a karzattartó alapozás mélysége pedig 15-20 cm-rel még ezt is meghaladta.

A napjainkig megmaradt és feltárt bővítmény alapozásainak értékelése összességében azt bizonyítja, hogy

northern end, 112 cm along section A - A', 120 cm along section J - J', 118 cm along section K - K' and 119 cm along sections L - L' and M - M'. The top of the inner foundation of the choir was found in the depth of 56 cm at the baulk between cuttings 3 and 8, while its bottom was reached in the depth of 103 cm in section K - K' (Fig. 6-7).

This shows that the foundation depth of the main walls varied between 81 and 119 cm, in average it was 100-104 cm deep. The foundation of the choir was deeper, 111-120 cm, mostly between 118 and 120 cm. The depth of the buttress foundation was similar to that of the main walls.

Beside the discrepancies in the depth values of the foundations, we also have to speak about the foundation technology, the comparison of the composition of the three types of rammed foundations. The analysis was based on cross-sections A-A', F-F', G-G', M-M', N-N', O-O', P-P', R-R' and S-S' for the main walls, cross-sections A-A', J-J', K-K', L-L' and M-M' for the choir and cross-section K - K' for the buttress foundation (Fig. 7-8). The result of the comparison proves that there were obvious differences in the composition and stratification of the various foundations (of the main wall, the choir and the buttress foundation).

The analysis of the foundation layers also demonstrates that fragments of a depth of 27-46 cm have survived from the main walls at the examined places. The foundation of the enlargement remained the most intact probably at the western closing wall where it was the closest to the north-western corner, since the top of the foundation was found here in the depth of 57 cm, the bottom in 114 cm. The depth of the foundation reached 57 cm at this point.

The foundation of the choir was always deeper than that of the main wall. In consequence, fragments of a depth of 38-62 cm, that is better preserved foundation sections survived from it. The buttress foundation completing the foundation of the choir was 39 cm deep where it survived (cross-section K).

Starting from the uncovered upper level of the foundations we cannot state with certainty that it represented the actual depth, since we could not unilaterally demonstrate the original top of the rammed foundation. It can only be supposed that the brick layers appearing in the uppermost layers of the rammed foundation in cuttings 5 and 8 (cross-sections A, O and P) hint at the proximity of the top of the original foundation. In this case, the depth of the rammed foundation of the enlargement of the church could be around 50-60 cm in average. It could, however, originally be much deeper, since we could not observe the contemporary floor level. What is more, the foundation of the second construction period of the church could be 50-60 cm deeper than the bottom of the foundation of the first period, while the foundation of the choir surpassed even this by 15-20 cm.

The evaluation of the surviving and unearthed foundations of the enlargement shows, on the whole, that,

a korabeli falusi templomok felületes építéséhez hasonlóan ezt az épületrészt is különösebb mértani igényesség nélkül toldották az első templomépülethez. Az eredeti épület a környék legkisebb temploma lehetett, de a bővítés utáni, 13 méter körüli hosszával sem tartozhatott a nagyobbak közé. A bizonytalansági tényezők nagy száma miatt azonban messzebb vezető megállapítások nem indokoltak. Ugyanígy nincs elegendő adat a szentély formájának vizsgálatához sem.

Érdemes viszont kitérni a karzattartó-alapozás összefüggéseire. Ilyen alapozás Békés megyében eddig mindössze öt falusi templomhelyen – a nagyszénási mellett még Kardoskúton,⁶ Kamuton,⁷ Örménykúton⁸ és Sarkadkeresztúron⁹ – került elő (5. kép 1–5). Elhelyezkedésüket tekintve mindegyik hasonlít egymáshoz annyiban, hogy a templom nyugati zárófalához egyformán igen közel voltak. Eltérés ugyanakkor, hogy közülük háromnál (Kardoskút, Örménykút, Sarkadkeresztúr) a karzattartó-alapozás két vége nem érte el a főfalak alapozását, míg a kamuti és a nagyszénási karzattartó alapozásai a templomhajó teljes szélességét átfogták. Örménykúton, Sarkadkeresztúron és Kamuton a karzattartókat az épületek első periódusaihoz alakították ki, Kardoskúton ez a teljesen újonnan épített második templom része volt, Nagyszénáson pedig az első templom bővítésményével együtt készült el. Mindegyiknél megfigyelhető volt, hogy a karzattartó-alapozások elváltak és különböztek is a főfalak alapozásától. Ez nem jelent egyértelműen korszakbeli különbséget, viszont külön építési szakaszban való készítést mindenképpen.

A kamuti templom épületének a 12. században már állnia kellett,¹⁰ a décsi akár Szent István uralkodása idején is felépülhetett,¹¹ a sarkadkeresztúri templomot talán a 11. század második felében vagy a 12. század elején építették,¹² a kardoskúti templom második periódusának építését pedig a 12. század végénél, illetve a 13. század elejénél korábbra nem tehetjük.¹³ Ez alapján a nagyszénási templom bővítésménye leginkább a 12. századra keltezhető, figyelembe véve, hogy az átépítés előtt jó ideig fennállhatott az eredeti templom is, melynek építése talán még a 11. századra határozható meg. Az Árpád-kori falusi templomok pontos keltezésének nehézségei közismertek, ugyanakkor a régió hasonló korú egyházi épületeinek korát az ásatókegységesen a 11–12. századra helyezték, ennél későbbre pedig egyetlen esetben sem.¹⁴

A keltezés pontosításához a hasonló templomokkal való összehasonlítás mellett a lelőhelyen, illetve az ása-

similarly to the superficial construction of the contemporary village churches, this building section was added to the first church building without any special geometrical demand. The original building must have been the smallest church in the region, and the enlarged one reaching a length of about 13 m could not belong among the large ones either. Due to the great number of uncertainty factors, however, more far-reaching conclusions do not seem to be justified. There are not enough data to determine the shape of the shrine, either.

It is worth, however discussing the connections of the choir foundation. Similar foundations were found only at four sites of village churches in Békés county beside Nagyszénás: at Kardoskút,⁶ Kamut,⁷ Örménykút⁸ and Sarkadkeresztúr⁹ (Fig. 5. 1–5). Regarding the position of the choir, it was very close to the western closing wall in each church. Nevertheless, in three cases (Kardoskút, Örménykút and Sarkadkeresztúr) the two ends of the foundation of the choir did not reach the foundation of the main walls, while the foundations of the choirs at Örménykút and Sarkadkeresztúr spanned the whole width of the nave. The choir was built in the first period at Örménykút, Sarkadkeresztúr and Kamut, while at Kardoskút it was part of the newly built second church. At Nagyszénás, it was constructed together with the enlargement of the first church. It could be observed in each church that the foundation of the choir was separated and also different from the foundation of the main wall. This does not necessarily mean a chronological divergence, but certainly implies that it was built in a separate construction phase.

The building of the Kamut church certainly stood in the 12th century,¹⁰ the one in Décs could be built in Saint Stephen's time,¹¹ the Sarkadkeresztúr church was probably built in the second half of the 11th century or at the beginning of the 12th century,¹² while the second construction phase of the Kardoskút church cannot be dated from earlier than the end of the 12th century or the beginning of the 13th century.¹³ Accordingly, the enlargement of the Nagyszénás church can be dated, most probably, from the 12th century considering that the original church, the construction of which can be dated perhaps from the 11th century, must have functioned for some time before the reconstruction. It is well known that village churches from the Árpadian Era are difficult to date. Nevertheless, ecclesiastic buildings of the region from the same period are unanimously dated from the 11th–12th centuries and never from later.¹⁴

6 MÉRI 1964, 6, 2. kép.

7 SZATMÁRI 1994–95, 43–47, 8. kép.

8 SZATMÁRI 1996b, 163, 176, 3. kép; SZATMÁRI 1999.

9 SZATMÁRI 1997, 349–352, 358, 363, 3. kép.

10 SZATMÁRI 1994–95, 49.

11 SZATMÁRI 1999.

12 SZATMÁRI 1997, 359.

13 MÉRI 1964, 8.

14 SZATMÁRI 1996a, 41.

6 MÉRI 1964, 6, fig. 2.

7 SZATMÁRI 1994–95, 43–47, fig. 8.

8 SZATMÁRI 1996b, 163, 176, fig. 3; SZATMÁRI 1999.

9 SZATMÁRI 1997, 349–352, 358, 363, fig. 3.

10 SZATMÁRI 1994–95, 49.

11 SZATMÁRI 1999.

12 SZATMÁRI 1997, 359.

13 MÉRI 1964, 8.

14 SZATMÁRI 1996a, 41.

tás folyamán az egyes szelvényekből és a templom körüli temető sírjaiból előkerült leletek is segítséget nyújthatnak (10–12. kép). A Dózsa-erdőben azonban a temető sírjaiban feltárt tárgyakon kívül csak szórványként talált leletek fordultak elő.

Az előkerült leletek közé tartoznak az egyik lapjukon simított, másik lapjukon érdes felületű, pelyvával soványított, általában habarcsos téglák és tégladarabok. Egyik-másiknak a felületén ujjhúzás vagy más módon bemélyített vonal nyomát figyeltük meg, néhánynak a sarkán, a keskenyebbik, hosszanti élén, a végén vagy a lapján pedig ujjbenyomások helyei maradtak meg. Lekerekített sarkú, ívesre és ék alakúra faragott, illetve élszedett is előfordul. Egy téglát hosszában megfelezték, egy másiknak a nagyobbik lapján pedig kis testű, páros ujjú patás állat két lábnyomát lehet látni. Vannak olyanok is, amelyek habarcsos lapjukkal egymáshoz kötött állapotban maradtak meg, s valószínűleg a templom téglából épült falazására utalnak. A téglák eltérő méretekkel rendelkeztek. A kilenc szelvény területéről összesen 549 téglát és tégladarabot mértünk le, s ezeknek 73 féle méretét rögzítettük. Az egész téglák hossza 24,5–28 cm, szélessége 13–16 cm, vastagsága pedig 3,5–6 cm között mozgott. A legáltalánosabb téglaméret a 26–27 cm hosszú, 14–15 cm széles és a 4–5 cm vastagságú téglaké volt.

Az előkerült téglák mennyisége egyértelműen bizonyítja, hogy a templom falait téglából építették. A külön is megmunkált, faragott, élszedett darabok az épület egyes részeinek – például ajtó- és ablakkeret, falfelületek tagolása stb. – igényesebb kidolgozására utalnak. A pontosabb keltezésben azonban sem összességükben, sem darabonként nem adnak segítséget. Általános jellemzőik megfelelnek az Árpád-kori téglák alföldi kidolgozásának.

A cserépedény-töredékek között előfordulnak az Árpád-kori faluhelyeken tipikusnak mondható cserépbográcsokból származó oldaltöredékek, kerek függesztőlyukkal ellátott peremek, fazékoldalak s egy enyhén kihajló, lekerekített szélű, fedőhornyos fazékperem töredéke is (10. kép 4–12). Az egyik kifelé megvastagodó, de befelé ferdén levágott szélű bográcsperem alatt az edény nyakát függőleges körömbenyomkodások körbefutó sora díszítette (10. kép 10), egy fazékoldalon pedig sekélyen bemélyített párhuzamos árkok haladnak. Az egyik fazék oldaltöredékéből 2,5 cm átmérőjű orsókarikát faragtak ki (10. kép 4). Egy-egy edényoldal vagy perem kidolgozása, korongozása, anyaga, soványítása viszont már az Árpád-kor utáni időszak, a 14. század illetve a késő középkor felé mutat (10. kép 6–7). Bizonytalan a kora egy fenőkdarabnak (10. kép 13).

Igen sok különböző méretű kovácsolt vasszeg került elő, szintén kivétel nélkül szórványként. Ezek is szokványosak, általában T-fejűek, ritkábban négyzetes, kúpos, esetleg nyomott gömb fejűek, négyszögletes szárúak. A középkoron belüli pontosabb keltezésük ezeknek sem lehetséges (11. kép 1–27).

A templom falainak egykori meszelését illetve díszítését bizonyítják az elvétve, többnyire a különböző

Beside comparison with similar churches, the finds recovered from the site and from the cuttings and the graves of the churchyard during the excavations can help in a more exact dating (Figs 10–12). However, apart from the objects unearthed in the graves of the churchyards, only stray finds have been found in the Dózsa-forest.

The finds contained bricks and brick fragments, which were smoothed on one face and coarse on the other. The clay was tempered with chaff and they usually bear the remains of mortar. On the surface of some items the impression of a finger stroke or some kind of an impressed line could be observed, while finger impressions were preserved in the corners, the narrower longitudinal surfaces, at the end or on the faces of some other bricks. Some bricks had rounded corners, some were carved to an arched or wedge shape, a few items had faceted edges. A brick was longitudinally halved, and two prints of a small even-toed ungulate can be seen on the larger face of another one. Some bricks stayed glued together by mortar and suggest that the walls of the church were made of brick. The bricks were of different sizes. Altogether 549 bricks and brick fragments were measured from the nine cuttings and 73 different measurements were registered. The entire bricks were 24.5–28 cm long, 13–16 cm wide and 3.5–6 cm thick. The most common measurements were 26–27 cm in length, 14–15 cm in width and 4–5 cm in thickness.

The quantity of the recovered bricks unilaterally proves that the walls of the church were built of brick. The dressed, carefully carved, faceted items point to the more demanding elaboration of some parts of the building as e.g. the window and door frames, segmentation of the wall surfaces etc. They do not afford, however, a more exact dating either with their quantity or with their individual elaboration. Their general traits match those of the bricks used in the Hungarian Plain in the Árpadian Era.

Some of the pottery fragments are wall fragments of pottery cauldrons, rim with round suspension holes, pot walls and a fragment of a rounded pot rims grooved for the lid, which are characteristic elements in the villages in the Árpadian Era (Fig. 10. 4–12). The neck of a cauldron was ornamented by a row of vertical finger impressions running round under the outwards thickening and inwards obliquely cut rim (Fig. 10. 10). The wall of a pot was decorated by shallow parallel grooves. A spindle whorl of a diameter of 2.5 cm was carved from the wall fragment of a pot (Fig. 10. 4). The elaboration of some walls or rims, the use of a potter's wheel, the raw material and the tempering of some sherds suggest a period after the Árpadian Era, the 14th century or the late Middle Ages (Fig. 10. 6–7). The dating of a whetstone fragment is uncertain (Fig. 10. 13).

A large number of hammered iron nails was found in various sizes, all of them as stray finds. They are the common types usually with T-shaped, rarely rectangular, conical or pressed globular heads and quadrangular bodies. They cannot be dated more precisely within the Middle Ages (Fig. 11. 1–27).

gödörök betöltéséből előkerülő, néhány esetben viszont festés nyomait is megőrző vakolatdarabok. Az egyértelműen festett darabok közül az egyiket barnászörös alapon barna színű, egyenes vonalú festés díszíti, a másikon világoskék alapon vörösbarna színű, feltehetően vonalas festés részlete látható, a harmadikat pedig az előző darab kék színével teljesen megegyező, világoskék festés borítja (10. kép 1–3). Ugyanígy a közeli Szénásegyháza, Kardoskút és Csabacsúd középkori temploma falait is festették. Szénásegyházán fehér és világoskék,¹⁵ míg Kardoskúton fehér és sárga színek fordultak elő,¹⁶ a csabacsúdi templomnál pedig az 5–10 cm széles sávban megmaradt festett vakolatmaradványokon vörös, piros, barna, sárga és zöld színeket használtak.¹⁷

A szórványként előkerült leletek közé sorolható a fentiekén kívül egy szabálytalan alakú bronzlemez töredékén (12. kép 2) kívül két darab, ezüsthuzalból készült S végű karika (12. kép 4–5) és egy 12. századi ezüstdénár is (12. kép 1). Az utóbbi három tárgy egyformán a kora Árpád-korra, a 11. illetve a 12. századra keltezhető, míg a többi – szórványként előkerült lelet – közelebbi keltezésre alkalmatlan.

A templom körüli temető sírjairól általánosságban elmondható, hogy bennük valamennyi csontváz háton fekvő, nyújtott helyzetben került elő (9. kép 1–4). Embertani vizsgálatokra még nem került sor. Tájolásuk DNy 48,5° (20. sír) és DNy 55° (1. sír) között változik. Az 1–3. sírnak a szélső értékeket megközelítő tájolása (DNy 53,5°, DNy 54°, DNy 55°) magyarázható azzal, hogy ezen a területen a sírhelyek kijelölését vélhetően az itt elhelyezkedő szentély félköríves fala is befolyásolta (3–4. kép; 9. kép 1). Legtöbb sír tájolása (a 30-ból 22 sírnál) DNy 50°–DNy 53° közé esett, ezen belül pedig 12 sír tájolása volt DNy 51° és DNy 52° közötti. Ezek az értékek kétségtelenül igen közeli egyezést mutatnak az egész templom tengelyének becsült DNy 52° tájolásával. Az ehhez egészen közeli értékeket összeszámolva azt látjuk, hogy a harminc sír közül 17 sírnek a tájolása esett a DNy 51° és a DNy 53° közé, s öt sír tájolása volt pontosan DNy 52°.

A sírok néhol – például a 6. szelvény területén – meglehetősen nagy sűrűségben kerültek elő, esetenként egymás fölötti rétegekben is (3. kép). Az egymásba ástott sírok a temető huzamos használatára utalnak. Ugyanakkor az ásatási megfigyelések és a lelőhely 20. századi történetéről szerzett információk alapján feltételezhetjük, hogy a temető sírjainak nagy része az eredeti felszín jelentős kopása és a különböző földmunkák miatt már teljesen elpusztult.

A feltárt harminc sír közül mindössze egyet (24. sír) találtunk teljesen bolygatatlan állapotban (9. kép 4). A sírgödörök vége és alja mindig lekerekített sarkú volt, a sír alját viszont nem mindig alakították pontosan vízszin-

The plaster fragments found sometimes in the fillings of pits prove that the walls of the church were white-washed or ornamented. Some of them preserved the traces of painting. One of the certainly painted fragments showed brown straight lines on a brownish red background, another one was the detail of a reddish brown linear painting on light blue, while a third one is painted in light blue, the same colour as the previous one (Fig. 10. 1–3). The walls of the medieval churches of the nearby Szénásegyháza, Kardoskút and Csabacsúd were also painted. White and light blue were found at Szénásegyháza,¹⁵ white and yellow at Kardoskút,¹⁶ while red, brown, yellow and green colours were applied on the plaster fragments found in 5–10 cm wide stripes at the church of Csabacsúd.¹⁷

The fragment of a bronze plaque of an irregular shape (Fig. 12. 2), two S-terminated rings made of silver wire (Fig. 12. 4–5) and a silver denar from the 12th century (Fig. 12. 1) were also found as stray finds. The latter three objects can be dated from the Árpadian Era, from the 11th and the 12th centuries, while the rest of the stray finds cannot be accurately dated.

In the graves of the churchyard all the skeletons were extended on the back (Fig. 9. 1–4). The anthropological analysis has not yet been made. They were oriented from SW 48,5° (grave no. 20) to SE 55° (grave no. 1). The orientation of graves nos 1–3 close to the extreme values can be explained by the fact that the position of the graves was influenced here by the semicircular ending of the shrine (Figs 3–4; Fig. 9. 1). The orientation of the majority of the graves (22 from the 30) was between SW 50° and SW 53° and 12 graves were oriented between SW 51° and SW 52°. These values are very close to the estimated orientation of the axis of the church to SW 52°. Counting the values close to this one we find that 17 of the thirty graves fell between SW 51° and SW 53° and five graves were oriented exactly to SW 52°.

At some places, e.g. in cutting 6, the graves were found in a relatively great density, sometimes in superposition as well (Fig. 3). The intersecting graves suggest that the cemetery was used for a long time. At the same time, the information on the history of the site in the 20th century and the excavation observations imply that many of the graves have perished due to denudation and various earthworks.

Only one of the excavated thirty graves (no. 24) was found in an intact condition (Fig. 9. 4). The ends and bottoms of the graves always had rounded corners, while the bottoms were not always strictly horizontal (grave no. 4). Bricks were placed in some graves (nos 15–18 and 22), and one was walled with bricks (grave no. 28). A few graves got into the area of the interior of the later

15 SZATMÁRI 1996a, 27.

16 MÉRI 1964, 7.

17 MRT 8 1989, 101.

15 SZATMÁRI 1996a, 27.

16 MÉRI 1964, 7.

17 MRT 8 1989, 101.

tesre (4. sír). Néhány sírba téglákat is raktak (15–18; 22. sír), egyet pedig téglával falaztak ki (28. sír). Egyik-másik sír a templom bővítését követően a későbbi templom belsejének területére (5; 28. sír), némelyik pedig részben az új alapfal alá került (6–7. sír), vagy éppen a bővítésműny alapozásával elvágták (27; 30. sír). Ezek bizonyíthatóan az első periódus idejéhez köthetők (3–4. kép; 9. kép 2). Sajnos egyikben sem került elő keltező értékű lelet.

A sírok közül a 20. sírban sikerült famaradványokat megfigyelni, amely a korabeli koporsóhasználat nyomát bizonyítja. Koporsóra utal valószínűleg a 26. és 30. sírban kibontott alsó állkapocs helyzete is. A 23. sír gödre viszont annyira szűknek látszott, hogy valószínűleg koporsó sem férhetett el benne. A 21. sírban fekvő gyermek fejét a temetéskor feltámasztották. A sírok egyharmadában, összesen 10 sírban találtunk faszénmaradványokat (4; 7–8; 14–15; 19; 24–25; 28; 30. sír). Közülük négyben (8; 19; 24–25. sír) csak a sír alján fordultak elő, a többinél pedig a csontok fölött és egy esetben (30. sír) a csontok között is. Három sírban (7; 25; 30. sír) e faszénmaradványok a sír alján 1–2 cm vastag, összefüggő rétegben kerültek elő.

A temető feltárt sírjaiban nem sok leletre bukkanunk, s ezek között elenyésző a keltező értékű tárgy. A leletek közé kell sorolnunk a 18. és 28. sírban talált téglákat, a 9. sírban lévő bronztárgyat és a 13. sír két mellékletét, a vaskést és az érmet. Az előbbi a mellkas jobb oldalán, a gerincoszlop illetve a szegycsont mellett előkerült kerek, lapos bronzlemezről kalapált, 2 cm átmérőjű, csatkarikához hasonló tárgy, ugyancsak lapított bronzpecsekkel (12. kép 3), az utóbbi kettő pedig a bal könyök külső oldalánál, csaknem a könyök alatt elhelyezett ívelt hátú, rövid pengéjű, nyéltüskés vaskés (12. kép 6), és egy 12. századi ezüstdénár,¹⁸ az állkapocs belső oldalának elülső, középső részén. A kés éle mellett, a kés hosszában, egy sorban 22 db apró ólomszegecs sorakozott (12. kép 6). Ezek eredetileg nyilvánvalóan a kés bőrtokja két oldalának egymásra hajló szélét erősíthették össze.

A sírokból származó téglák méretei megegyeznek az ásatás területén szórványként előkerült, s vélhetően nagyjából a templom építőanyagával kapcsolatba hozható téglák méreteivel, de keltező értékük nem jelentős. A 9. sír csathoz hasonló karika-kapcsának (12. kép 3) formájáról az mondható, hogy nem elsősorban az Árpád-kori leleteket idézi, hanem inkább a 14. század irányába mutat.¹⁹ A 13. sír és az ebben előkerült,

church following the enlargement (graves 5 and 28), a few were found under the new foundation wall (graves nos. 6–7), while some others were intersected by the foundation of the enlargement (graves nos. 27 and 30). They can certainly be associated with the first period (Figs 3–4; Fig. 9. 2). Regrettably, none of them contained any find of dating force.

Wooden remains could be observed in grave no. 20, which attests to the use of a coffin. The position of the jaws in graves nos. 26 and 30 also hint at coffins. The shaft of grave no. 23, at the same time, seems to be so narrow, that no coffin could be lowered in it. The head of the child buried in grave no. 21 was propped up at the burial. One third of the graves, altogether 10 graves, contained charcoal pieces (graves nos. 4; 7–8; 14–15, 19, 24–25; 28; 30). They lay only on the bottom of the grave in four cases (grave nos. 8, 9, 24–25), while in the rest of the graves they were found above the bones or, in one case, between the bones as well (grave no. 30). In three graves (nos. 7, 25, 30), the charcoal pieces composed a coherent 1–2 cm thick layer at the bottom of the graves.

There were not many finds in the graves of the churchyard, and there were only a few that had a dating force. The bricks found in graves nos. 18 and 28, the bronze objects in grave 19 and the iron knife and the coin in grave no. 13 can be grouped among the finds. An object resembling a buckle ring was found together with the flattened bronze tongue on the right side of the chest, next to the vertebral column and the chest bone. It was hammered from a flat bronze sheet and measured 2 cm in diameter (Fig. 12. 5). The tanged iron knife with an arched back and a short blade (Fig. 12. 6) was found just outside the left elbow, nearly under it, while the silver denar from the 12th century¹⁸ lay on the frontal central part of the inner side of the jaw. Twenty-two tiny lead rivets lay in a row beside the edge of the knife (Fig. 12. 6). They probably fixed the overlapping edges of the two sides if the leather sheath of the knife.

The measurements of the bricks found in the graves matched those found as stray finds, which can probably be associated with the building material of the church, but they do not have a significant dating force. Concerning the ring-clasp similar to the buckle found in grave 9 (Fig. 12. 3) it can be said that it does not resemble the finds from the Árpadian Era, rather points to the 14th century.¹⁹ Grave no. 13 and the knife in a

18 HUSZÁR 1979, No. 139.

19 A jelentősebb központokhoz köthető, hasonló formájú, de igen igényes kivitelű ékszerek a felső társadalmi rétegek divatjából körülbelül a 14. századdal ugyan már eltűntek (KOVÁCS 1998, 227–231, 140. a–b. kép), viszont e viseletnek s ékszerfajának a falusi használatban való elterjedése minden bizonnyal csak ekkor vehette kezdetét. Formáját tekintve nagyjából hasonló lehetett a nagyszénási tárgyhöz az is, amelyet a múlt század végén Varga Antal talált a hódmezővásárhelyi kútvolgyi dűlőben (VARGA 1894, 137, 5. ábra, 138).

18 HUSZÁR 1979, No. 139.

19 The jewellery of a similar shape but higher quality, associated with greater centres, disappeared from the fashion of higher social layers in the 14th century (KOVÁCS 1998, 227–231, fig. 140. a–b.), but, parallelly, the wearing of this jewellery type could appear in villages at the same time. The item found by Antal Varga in the Kútvolgyi lane at Hódmezővásárhely must have been morphologically similar to the Nagyszénás object (VARGA 1894, 137, fig. 5., 138).

bőrtokba helyezett vaskés (12. kép 6) korát ugyanakkor a halott szájban előkerült 12. századi érem határozza meg. A sírleleteket a keltezés szempontjából a szórványként előkerült tárgyak közül mindössze a másik 12. századi érem, a két – 11–12. századra keltezhető – S végű karika és a valószínűleg 13. századi vakolatdarabok egészítik ki.

A feltárt sírok számának növelésével – például a sírokban előforduló pénzek növekvő számával – bizonyára lehetőségünk nyílna nemcsak egy-egy sír, hanem talán a templom keltezésének pontosítására is, hiszen a sírokat nyilvánvalóan a már álló, vagyis létező templom falaihoz igazították. Az eddigi adatok egymást erősítve is igazolják azonban, hogy a 11–12. századi építésű templomot a 12–13. században építhették át, viszont a középkori oklevelekben előforduló falunevek egyikével sem azonosítható település a 14. század körül már nép telenné vált.²⁰

leather sheath found in this grave (Fig. 12. 6) can be dated from the coin placed in the mouth of the dead. The grave finds are completed from the respect of dating by the other coin from the 12th century, the two S-terminated rings from the 11th–12th centuries and the plaster fragments probably from the 13th century, all of them found as stray finds.

With the increasing the number of the unearthed graves, for example with the growing number of coins recovered from graves, it might be possible to date more exactly not only the individual graves but perhaps also the church, since the graves were obviously adjusted to the existing walls of the church. Nevertheless, the data confirm that the church built in the 11th–12th centuries was reconstructed in the 12th–13th centuries, but the settlement, which cannot be identified with any of the village names mentioned in medieval documents, became depopulated already around the 14th century.²⁰

20 Ezúton is megköszönöm Czeglédi Mihály, Gábor Gabriella, Gyenge Antal, Juhász Irén, Kocsor Julianna, Kulcsár László, Rózsa Zoltán önzetlen segítségét. Az újraserkesztett képek technikai megjelenítéséért Kékegyi Dorottyanak tartozunk köszönettel.

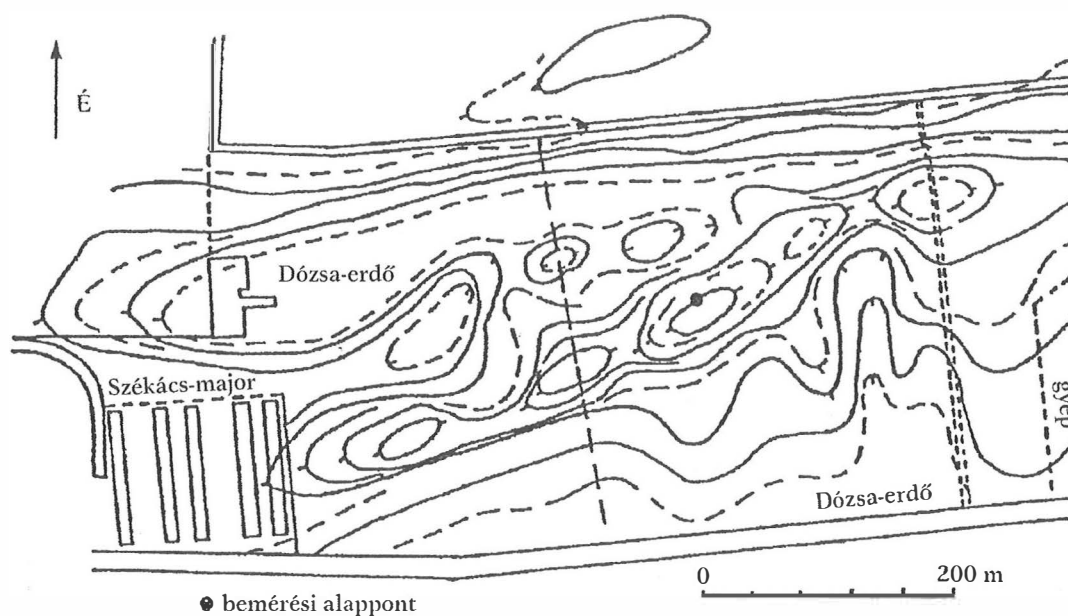
20 Here I would like to thank Mihály Czeglédi, Gabriella Gábor, Antal Gyenge, Irén Juhász, Julianna Kocsor, László Kulcsár, Zoltán Rózsa for their help. For the technical execution of the reconstructed figures we owe thanks to Dorottya Kékegyi.

Irodalom • References

- HUSZÁR 1979 L. HUSZÁR: Münzkatalog Ungarn. Budapest 1979.
 KOVÁCS 1998 É. KOVÁCS: Species Modus Ordo. Budapest 1998.
 GYENGE-KULCSÁR 2000 GYENGE A.-KULCSÁR L.: Nagyszénás 2. sz. lelőhely régészeti feltárást megelőző talajszondázása. In: Nagyszénás. Fejezetek a község történetéből 7. Nagyszénás 2000, 129–158.
 MÉRI 1964 MÉRI I.: Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában. [Bericht über die Ausgrabungen in Kardoskut]. Budapest 1964.
 MRT 8 JANKOVICH BÉSAN D.-MAKKAY J.-SZÓKE B. M.: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A szarvasi járás. [The Archaeological Topography of Békés County, the Szarvas district IV/2]. (Szerk.: Makkay J.) Budapest 1989.
 SZATMÁRI 1994–95 SZATMÁRI I.: Árpád-kori templomok Kamuton. [Árpádenzeitliche Kirchen in Kamut]. ArchÉrt 121–122 (1994–95) 37–56.
 SZATMÁRI 1996a SZATMÁRI I.: A középkori Szénásegység ház nyomában. In: Nagyszénás. Fejezetek a község történetéből 4. (Szerk.: Czeglédi M.) Nagyszénás 1996, 7–97.
 SZATMÁRI 1996b SZATMÁRI I.: Honfoglalás kori lovas sírok Décsén. [Reitergrabstätten aus der Zeit der Landnahme in Décsen]. In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. (Szerk.: Wolf M., Révész L.) Miskolc 1996, 162–186.
 SZATMÁRI 1997 SZATMÁRI I.: Árpád-kori templom Sarkadkeresztúron. [Arpadenzeitliche Kirche in Sarkadkeresztúr]. MFMÉ-StudArch III (1997) 345–379.
 SZATMÁRI 1999 SZATMÁRI I.: A középkori Décs temploma és temetője. Kézirat, 1999.
 SZATMÁRI 2000 SZATMÁRI I.: Újabb ásatások Nagyszénáson. Árpád-kori település temploma és temetője a Dózsa-erdőben. In: Nagyszénás. Fejezetek a község történetéből 7. Nagyszénás 2000, 5–128.
 VARGA 1894 VARGA A.: A hódmezővásárhelyi ásatásokról. ArchÉrt XIV (1894) 135–140.

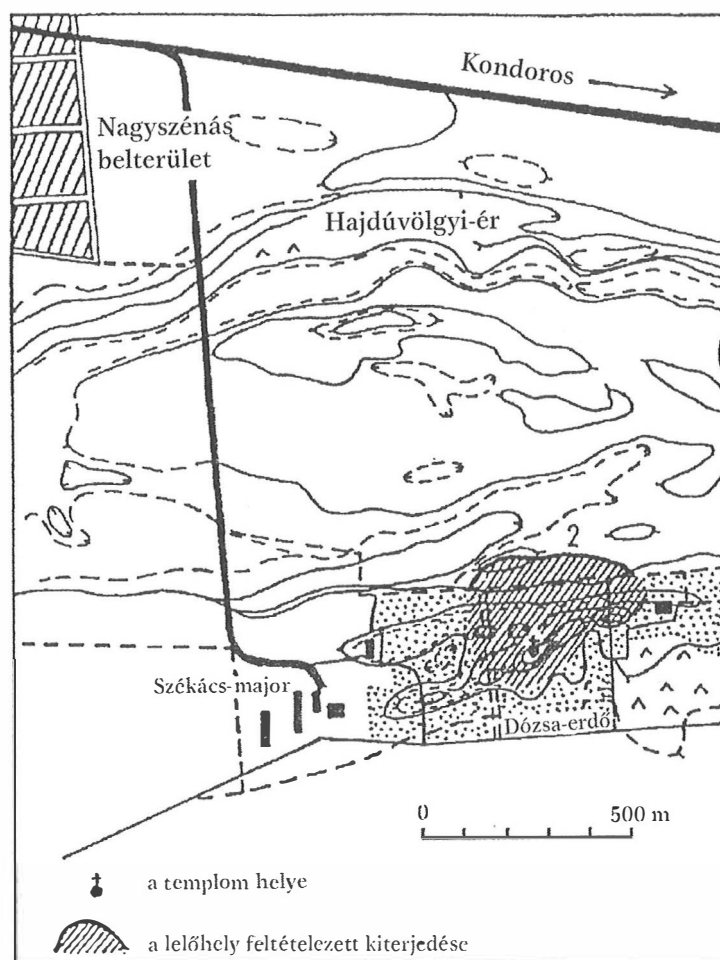
Rövidítés jegyzék • Abbreviations

ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
Ltsz.	Leltári szám – <i>Inventory number</i>
MFMÉ-StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – <i>Studia Archaeologica</i> , Szeged
MNM RégAd	Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára, Budapest
MMM	Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba
MMM RégAd	Munkácsy Mihály Múzeum Régészeti Adattára, Békéscsaba
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
SzKJM	Szántó Kovács János Múzeum, Orosháza
SzKJM RégAd	Szántó Kovács János Múzeum Régészeti Adattára, Orosháza

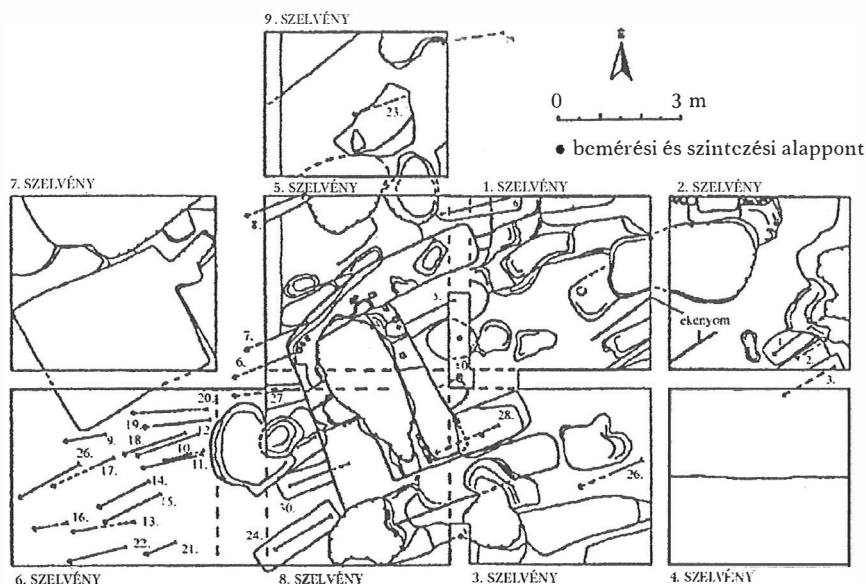
1. kép: Nagyszénás 2. lelőhely, Dózsa-erdő. A lelőhely és környezete. Helyszínrajz, 1999.

Fig. 1: Nagyszénás site 2, Dózsa forest. The plan of the site and its environs. 1999.

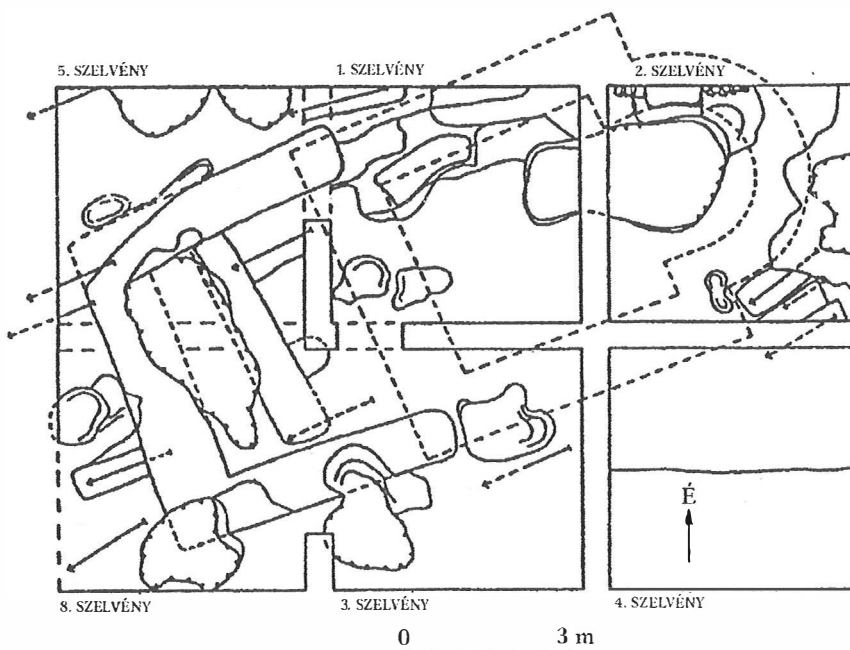
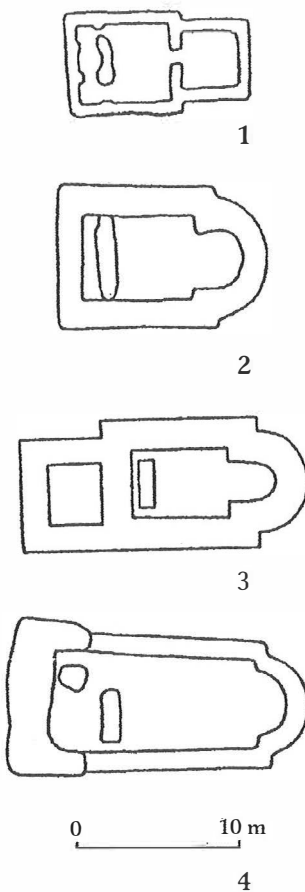
2. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. A feltárt templomhely és környezete. Helyszínrajz, 1999.

Fig. 2: Nagyszénás, Dózsa forest. The plan of the unearthed site of the church and its environs. 1999.

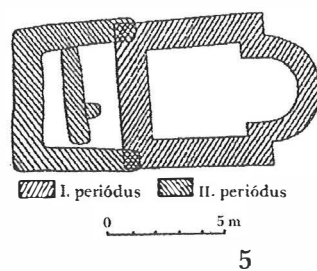
3. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. Az ásatás összesítő alaprajza, 1999.

Fig. 3: Nagyszénás, Dózsa forest. Complex plan of the excavations. 1999.

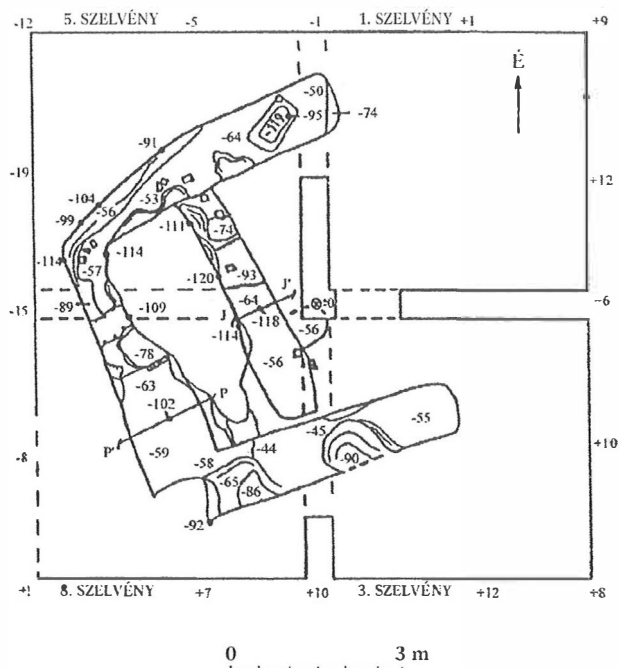
4. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. Ásatási alaprajz, 1999. Az 1-5. és 8. szelvény területe a feltárt, kiegészített alapfalakkal és a templom első periódusának kiserkesztett helyével.

Fig. 4: Nagyszénás, Dózsa forest. Ground plan of the excavation, 1999. The area of cuttings 1-5 and 8 with the unearthed, completed foundation walls and the calculated place of the first period of the church.

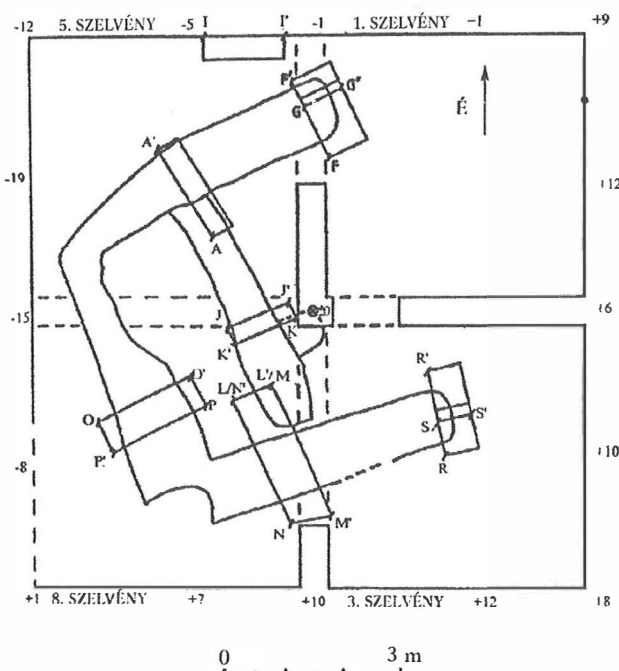
5. kép: Békés megyei középkori falusi templomok karzattartó alapozással. 1: Sarkadkeresztúr 5. lelőhely (Szatmári I., 1995); 2: Kamut 27. lelőhely (Szatmári I., 1991); 3: Kardoskút, Hatablaki kápolna (Méri I., 1955-1957); 4: Örménykút 3. lelőhely (Szatmári I., 1993); 5: Nagyszénás 2. lelőhely (Szatmári I., 1999).

Fig. 5: Medieval village churches in Békés county with the foundation of the choir. 1: Sarkadkeresztúr, site 5 (Szatmári I., 1995); 2: Kamut site 27 (Szatmári I., 1991); 3: Kardoskút, Hatablaki kápolna (Méri I., 1955-1957); 4: Örménykút site 3 (Szatmári I., 1993); 5: Nagyszénás site 2 (Szatmári I., 1999).

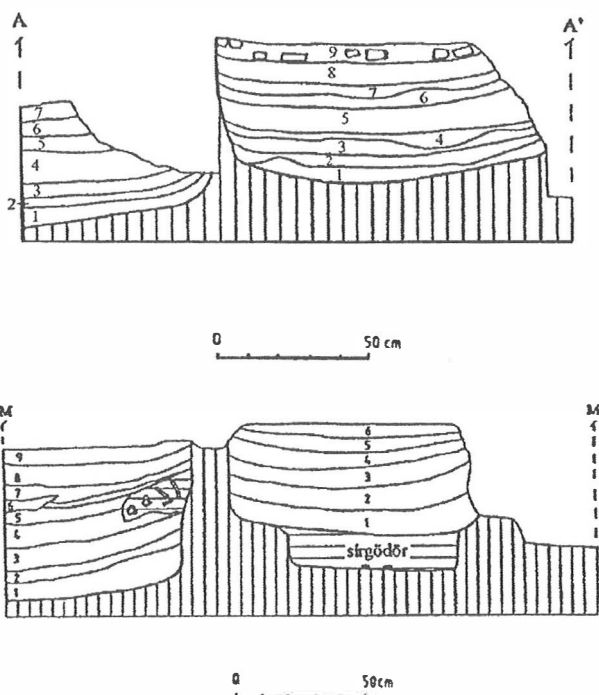
6. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. Ásatási alaprajz, 1999. Az 1, 3, 5, 8. szelvény területe a feltárt alapfalakkal és azok mélységadataival.

Fig. 6: Nagyszénás, Dózsa forest. Plan of the excavations, 1999. The area of cuttings 1, 3, 5, 8 with the unearthed foundation walls and their depth data.

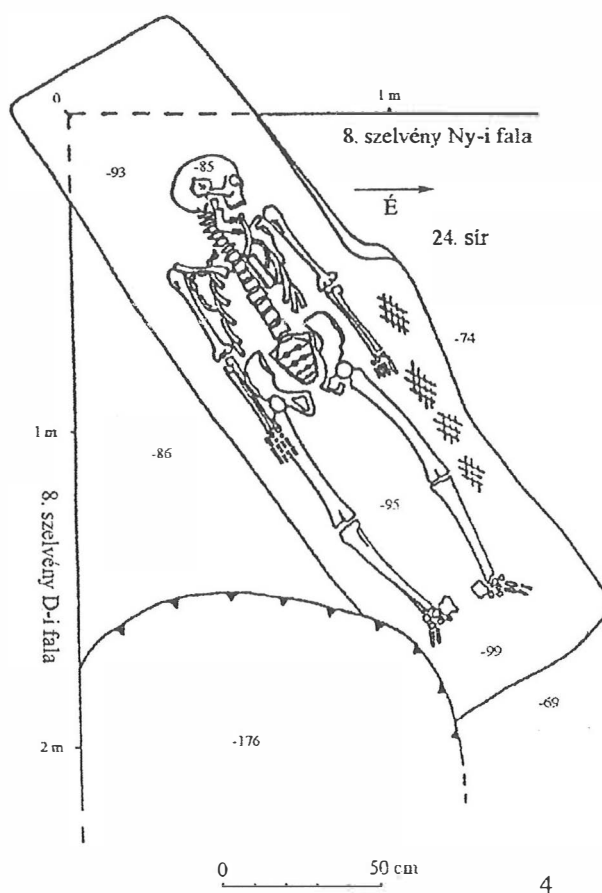
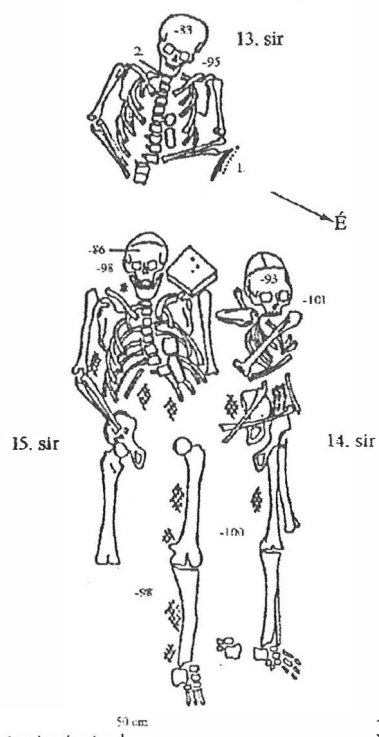
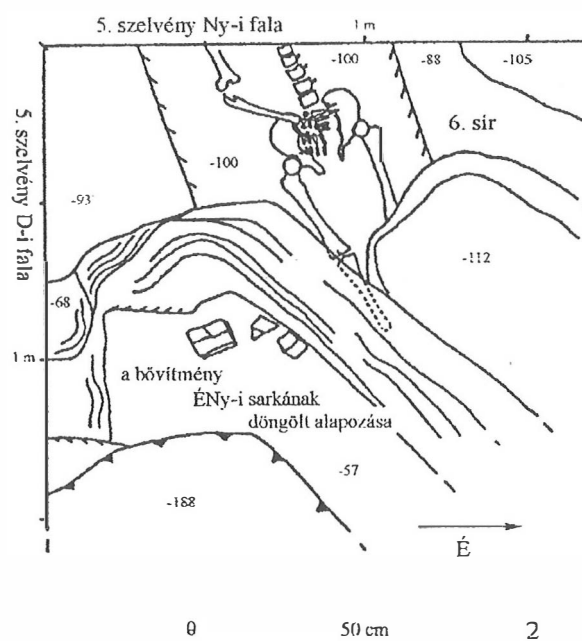
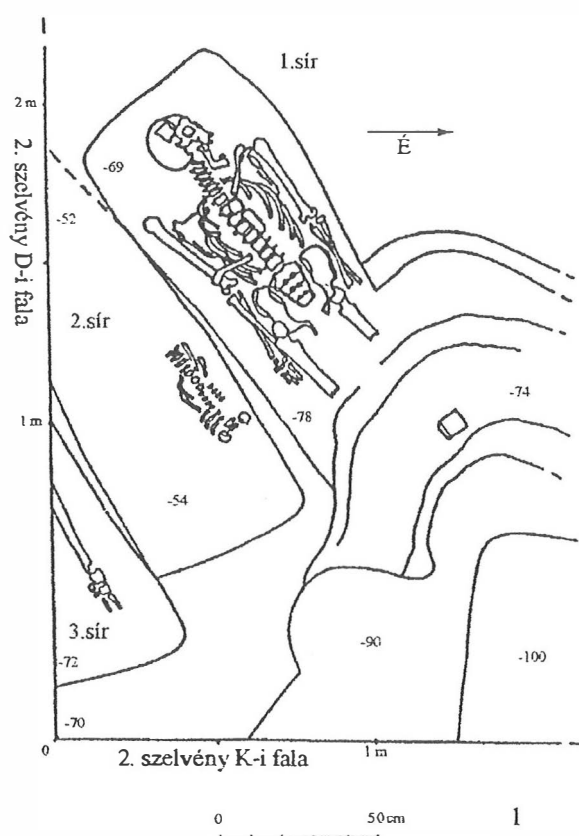
7. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. Ásatási alaprajz, 1999. Az 1, 3, 5, 8. szelvény területe a feltárt alapfalakkal és azok metszeteivel.

Fig. 7: Nagyszénás, Dózsa forest. Plan of the excavations, 1999. The area of cuttings 1, 3, 5, and 8 with the unearthed foundation walls and their cross-sections.

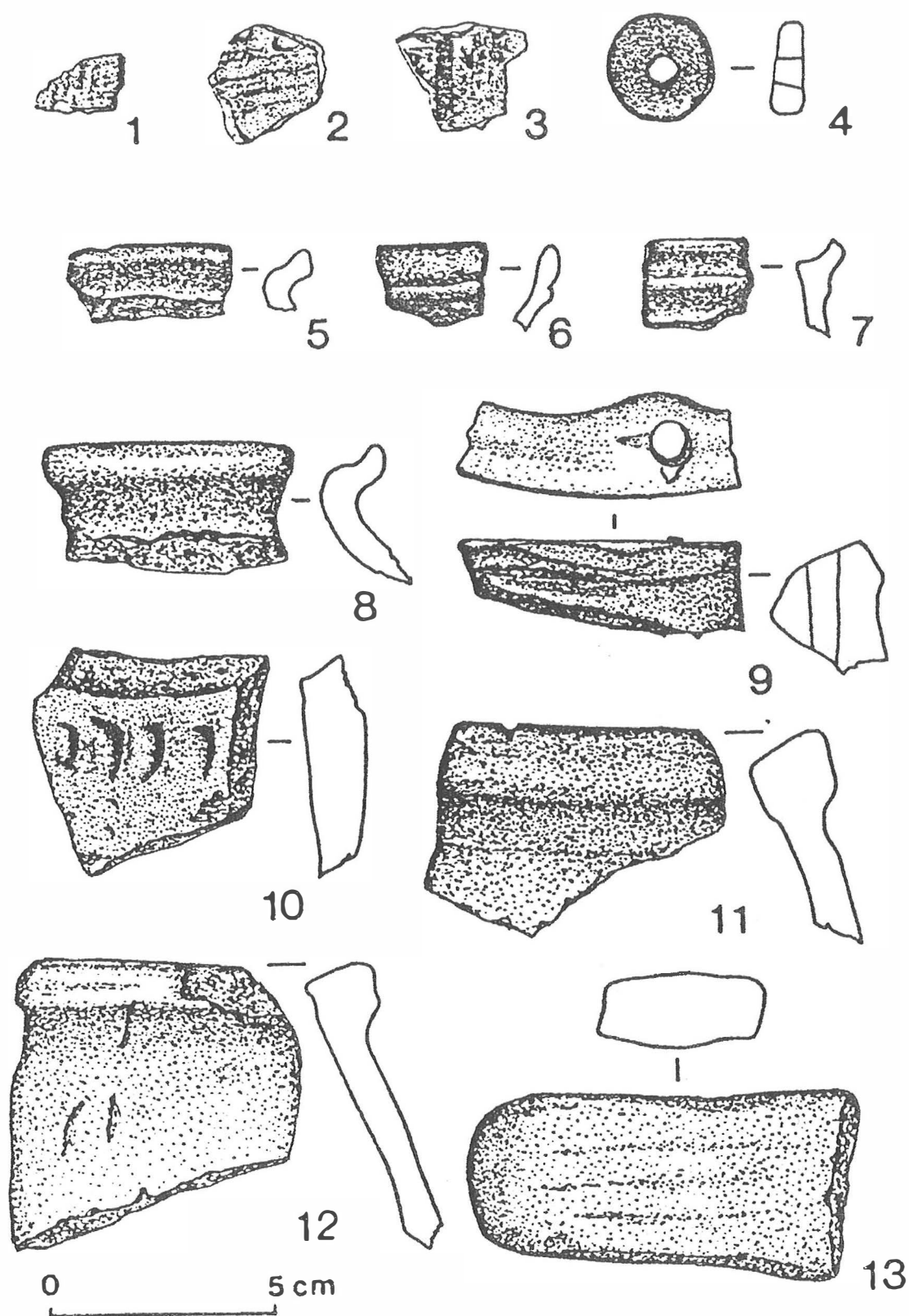
8. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. Ásatási metszetek, 1999.

Fig. 8: Nagyszénás, Dózsa forest. Excavation cross-section, 1999.

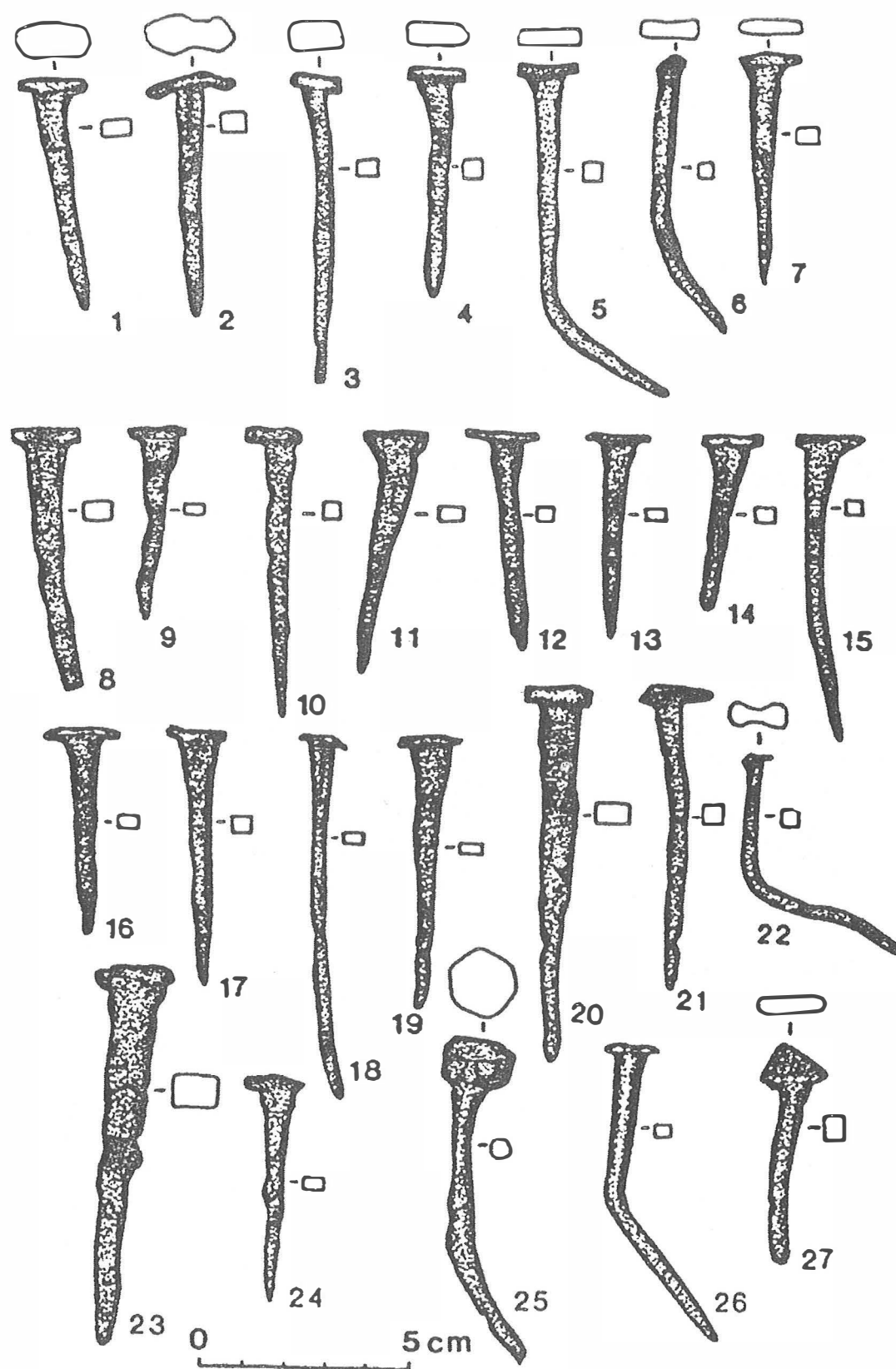
9. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. A feltárt sírok rajzai, 1999. 1: 1-3. sír; 2: 6. sír; 3: 13-15. sír; 4: 24. sír.

Fig. 9: Nagyszénás, Dózsa forest. Drawings of the unearthed graves, 1999. 1: grave no. 1-3; 2: grave no. 6; 3: grave no. 13-15; 4: grave no. 24.

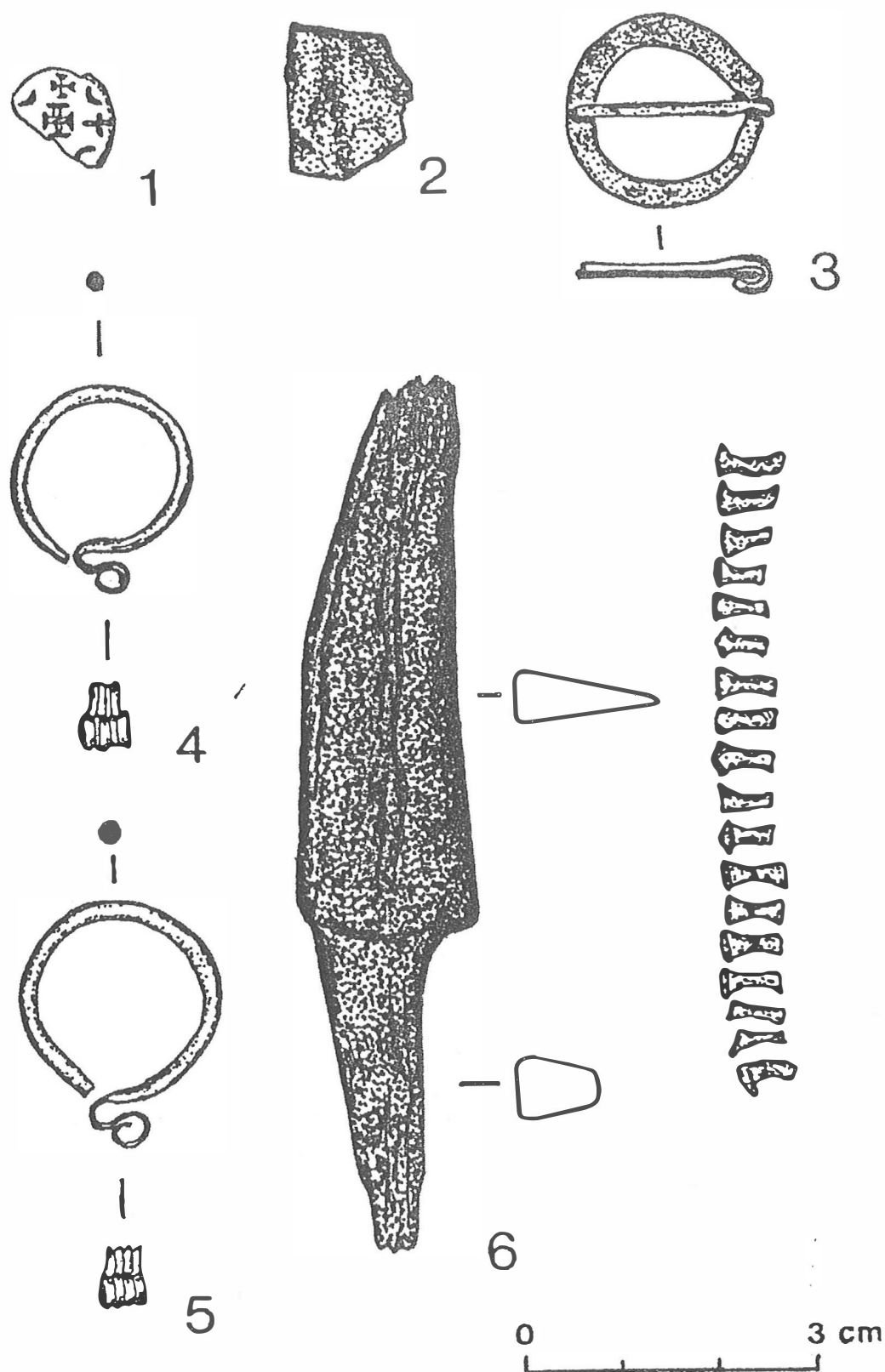
10. kép: Nagyszénás 2. lelőhely, Dózsa-erdő. Leletek a lelőhely területéről (1995, 1999). 1–3: vakolat; 4: orsókarika; 5–8: fazékerem; 9–12: bográcsperem; 13: fenőkő.

Fig. 10: Nagyszénás, site 2, Dózsa forest. Finds from the area of the site (1995-1999). 1–3: plaster; 4: spindle whorl; 5–8: pot rim; 9–12: cauldron rim; 13: whetstone.

11. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. 1-27: Vasszegek az ásatás területéről, 1999.

Fig. 11: Nagyszénás, Dózsa forest. 1-27: Iron nails from the territory of the excavations, 1999.

12. kép: Nagyszénás, Dózsa-erdő. Leletek az ásatás területéről, 1999. 1: érem; 2: bronzlemez; 3: karika-kapocs; 4-5: S végű karika; 6: vaskés, ólomszegecsekkel.

Fig. 12: Nagyszénás, Dózsa forest. Finds from the territory of the excavation, 1999. 1: coin; 2: bronze plaque; 3: ring-clasp; 4-5: S-terminated ring; 6: iron knife with lead rivets.

Miklós Zsuzsa

Aszód, Szentkereszt

A falutól É-ra, a Nagyvölgyi-patak és egy ma már száraz völgy által határolt dombháton a hagyomány szerint egykor kolostor állt.¹ Elsőként, 1854-ben Érdy János járt a helyszínen, ahol a prépostság „földdel borított düledékei közt” egy vaskést talált.² A dombon „nagyobb kö és téglafalak alapjait fedezték fel, valamint Varsányi János mérnök ur legközelebb több sírokat ásott fel, melyekben azonban csontok ‘s némely érdektelen ércz gomb ‘s csat darabon kívül semmit sem talált.”³ Erre utalhat Henszlmann Imre 1865-ben közölt, az ásásra vonatkozó adata,⁴ valamint az a közlése, amely szerint Aszódon temetkezési kápolna alapfalai vannak: „kevés rendszeren fekvő csontvázat” találtak itt.⁵ Genthon István szerint a „premontrei monostor még kivehető maradványai” láthatók itt.⁶

A több alkalommal végzett terepbejárás során 500 × 200 m-es kiterjedésben figyeltünk meg településre és templomra utaló nyomokat. Mintegy 150 m hosszan található téglafal- és kőtörmelék. Cserepek a hamus foltokban és azokon kívül is gyűjthetők.⁷

1964-ben Rosner Gyula egy keletelt, félkörös szentélyzáródású, toronnyal ellátott templom maradványait tárta fel. Megfigyelései szerint a torony és a hajó falait teljesen kibányászták már, csak a szentély alapfalai maradtak meg. Támpillére utaló nyomokat nem talált. Faragott kő és más korhatározó lelet sem bukkant elő a templom területén. A hajóban egy sírt tártak fel.

A templom közelében két 12–13. századi ház részleteit tárta fel, ezeket NY-K-i tájolású sírok vágta át. A szabályos sorokban elhelyezkedő sírok többsége melléklet nélküli, néhányból ruhadísz, párta került elő. A 4. sír (női) halottja ezüsttel átszőtt, ezüst sujtásos, gyöngyökkel kivarrt ruhát viselt.⁸

Rosner Gyula a 4. sír alapján a 15–16. századra keltezte a sírokat.⁹

1999-ben Kulcsár Valériával hitelesítő ásást végeztünk a lelőhelyen. Feltárásunk célja a templom és szűkebb környezetének tisztázása volt,¹⁰ amelyet elsősorban a város milleniumi előkészületei hívtak életre. A

Aszód, Szentkereszt

Zsuzsa Miklós

Tradition holds that once a monastery stood on a hill bordered by the Nagyvölgyi stream and a by now desiccated valley north of the village.¹ János Érdy visited the site first in 1854 and found an iron knife among the “ruins” of the provostal monastery “covered by earth”.² On the hill, “they discovered the foundations of larger stone and brick walls, and next Mr János Varsányi engineer excavated several graves, in which he found nothing but bones and some valueless metal buttons and buckles.”³ Imre Henszlmann’s data from 1865 on an excavation can refer to this event,⁴ similarly to his publication stating that the foundation walls of a funeral chapel could be found in Aszód: “few skeletons in ordinary position” were found there.⁵ According to István Genthon the “still visible ruins of the Premonstrant monastery” can be found there.⁶

In the course of repeated field walkings, traces suggesting a settlement and a church were observed on a surface of 500 × 200 m. Brick and stone fragments could be found to a length of 150 m. Sherds could be collected from ashy spots and outside them as well.⁷

In 1964, Gyula Rosner unearthed the remains of a church with a tower oriented to the east and closed by a semicircular shrine. He observed that the walls of the tower and the nave had been entirely removed, only the foundation walls of the shrine survived. He did not find any trace of buttresses. Nor were carved stone or anything else of dating force found in the area of the church. A single grave was unearthed in the nave.

The details of two houses from the 12th – 13th centuries were unearthed near the church, which were intersected by graves of W-E orientation. Most of the graves arranged in regular rows contained no grave-goods, while dress ornaments and head-dresses were found in some of them. The woman in grave no. 4 wore a dress interwoven by silver threads and ornamented by silver laces and beads.⁸

Gyula Rosner dated the graves from the 15th – 16th centuries after grave no. 4.⁹

The author and Valéria Kulcsár conducted authenticating excavations at the site in 1999. The purpose,

1 PESTY 1864/1976, 39–40.

2 ÉRDY 1854, 132.

3 PESTY 1864/1976, 39–40.

4 HENSZLMANN 1865, 204.

5 HENSZLMANN 1876, 143, 171.

6 GENTHON 1951, 332.

7 APM Adattára 265, 11–12. old.; 267, 1. old. – SZÖKE MÁTYÁS 1962, ASZTALOS ISTVÁN 1969, MIKLÓS ZSUZSA 1976, MIKLÓS ZSUZSA – TORMA ISTVÁN 1980.

8 ROSNER 1965, 1–7.

9 APM 79.1.1–6, 11, 25, 28, 50, 66, 77–79.

10 Rosner Gyula dokumentációja erősen hiányos, az eredeti napló és a rajzok, fotók sem maradtak meg.

1 PESTY 1864/1976, 39–40.

2 ÉRDY 1854, 132.

3 PESTY 1864/1976, 39–40.

4 HENSZLMANN 1865, 204.

5 HENSZLMANN 1876, 143, 171.

6 GENTHON 1951, 332.

7 APM Archives 265, p. 11–12; 267, p. 1 – MÁTYÁS SZÖKE 1962, ISTVÁN ASZTALOS 1969, ZSUZSA MIKLÓS 1976, ZSUZSA MIKLÓS–ISTVÁN TORMA 1980.

8 ROSNER 1965 pp. 1–7.

9 APM 79.1.1–6, 11, 25, 28, 50, 66, 77–79.

szentkereszt-i templom pillanatnyilag Aszód város határában az egyetlen középkori emlék, és általános az igény, hogy emlékművel jelezzék helyét. (1. kép)

Ásatásunk előtt légi felderítést végeztünk: miután 1965-ben – tudomásunk szerint – nem mérték be a feltárást egyetlen fix ponthoz sem, első kutatóárkunkat a légi felderítés, valamint a felszíni nyomok alapján jelöltük ki.

A két kutatóárral, egy szelvénnel és a rábontással sikerült tisztáznunk a templom alaprajzát; feltártunk 5 középkori sírt, és egy Árpád-kori és egy késő középkori telepobjektumot. (2. kép)*

A templom területe erősen bolygatott. A szentély alapfala 25–30 cm mélységben található. Anyaga legálul homokkő, ezen habarcs, majd erre helyezték az újabb köveket. (3. kép 1.)

A hajó falait teljesen kibányászták; csupán az alapfalak árkait tudtuk megfigyelni néhány helyen. A legbolygatottabb a templom Ny-i vége, ahol a sok gödör, árok között nehéz megítélni, melyik lehetett az egykori alapárok. Talán az I. és III. kutatóárok közötti tanúfal alatt mutatkozó törmeléksáv utalhat a hajó Ny-i záródására. Ennek pontos tisztázásához azonban nagyobb felületű kutatás szükséges.

Rosner Gyula és az 1999-es ásatás alapján a templom K-Ny-i tájolású. A szentély félkörös záródású, alapfalának vastagsága 80 cm, belső szélessége 285 cm, hossza 370 cm. A hajó hossza kb. 880 cm, alapfalának vastagsága 90 cm. Rosner Gyula szerint a hajó Ny-i végén torony is volt, ennek mi már nem találtuk nyomát.

Sírok: Az ásatás során 13 sír feltárását figyeltük meg (mindegyiket a templomon kívül), közülük ötnek a feltárására volt lehetőségünk. Valamennyi sír tájolása ÉNy-DK-i. Alakjuk lesarkított téglalap, faluk függőleges, mélységük 90–100 cm. Többnyire a koporsók maradványai is megfigyelhetők voltak. Azokban a sírokban, ahol a koporsófedél rányomódott a csontokra, a csontok állaga rossz, helyenként csupán csonttörmelék maradt. Mellekletet egyik váz mellett sem találtunk, csupán – egyes esetekben – a ruházathoz tartozó tárgyakat menthettük meg, illetve a koporsószögek elhelyezkedését dokumentálhattuk. A ruházathoz tartozó maradványként értékelhetjük az 1. sírban a váz lábán levő posztó lábbelit.¹¹ A 13. sírban a váz lábánál 2 csizmapatkó került elő. A hozzá tartozó csizma a csontokkal együtt megsemmisült. Talán a koporsó díszítéséhez tartozott egy kis vas-
karika, amelyet a koporsófedélen találtunk.

A templom – alaprajza alapján – a román kori falusi templomok közé tartozik. Építésének ideje a 12–13. századra tehető. Megfigyeléseink alapján úgy tűnik, hogy

prompted by preparations to the celebration of the millenary in the town, was to clarify the church and its direct environs.¹⁰ The Szentkereszt church is the only medieval monument at the moment in Aszód, and it was a generally voiced demand to raise a memorial in its place. (Fig. 1.)

We inspected the area from the air before the excavations since, as far as we know, the cuttings had not been located to any fix point in 1965. The place of the first test trench was selected after the observations from the air and the surface traces.

We could clarify the plan of the church with two trenches, a cutting and its enlargement. Five medieval graves and each a settlement feature from the Árpadian Era and the Late Middle Ages were unearthed. (Fig. 2.)

The territory of the church was strongly disturbed. The foundation of the shrine was found in a depth of 25–30 cm. It was made of sandstone at the bottom followed by a layer of mortar, and another row of stone on top. (Fig. 3.1.)

Nothing has been left of the walls of the nave, only the trenches of the foundation walls could be observed at some places. The western end of the church was the most disturbed, where it was difficult to decide which of the many pits and trenches belonged to the original foundation. Perhaps the stripe of debris under the baulk between trenches I and III indicated the closing of the nave in the west. To exactly clarify the situation, however, excavations on a large surface would be necessary.

According to Gyula Rosner and the excavations in 1999, the church was orientated in an E-W direction. The shrine closed in a semicircle, the thickness of the foundation wall was 80 cm, its interior width 285 cm, its length 370 cm. The length of the nave was about 880 cm, the thickness of its foundation wall measured 90 cm. Gyula Rosner thought that there used to be a tower at the western end of the church, but we could not find its trace any more.

Graves: the discolourations of 13 graves were observed during the excavations (all outside the church), and five of them could be unearthed. Each grave had a NW-SE orientation. They were oblong-shaped with rounded corners, the walls were vertical, and they were 90–100 cm deep. In most cases the remains of the coffins could also be found. In the graves where the lids of the coffins pressed the bones, the bones were very poorly preserved, sometimes only small bone fragments remained. There were no grave-goods in any of the graves, only a few objects, articles of wear could be rescued and the position of the coffin nails could be registered. The felt footwear on the leg of the skeleton in

* A rajzot Miklós Zsuzsa készítette, számítógépes feldolgozását Magony Rita végezte. Fotó: Miklós Zsuzsa.

11 A posztótöredékeket Bakayné Perjés Judit konzerválta. Segítségét ezúton is köszönjük. Az igen rossz állapotú és kisméretű darabok a rekonstrukciót nem teszik lehetővé.

10 GYULA ROSNER's documentation is very imperfect, the original diary, the drawings and even the photos have been lost.

az alapfalakat kőből, a felmenő falakat pedig téglából építették. Átépítésre, bővítésre utaló nyomokat nem találtunk. Építészeti tagozatok eddig nem kerültek felszínre.

A középkori templomoknál szokásos többretegű temetkezésnek egyelőre nincs nyoma. Az általunk feltárt sírok – a melléklet nélküliek is – a késő középkorból származhatnak.

A hagyomány szerint itt állt kolostor maradványai továbbra sem kerültek elő.

Az I. árok É-i végében Árpád-kori objektumot találtunk (1. gödör): megmaradt része felfelé tölcséresen szélesedő. A szája és az alja is kerek lehetett egykor. Átmérője 260 cm, mélysége 70 cm. Alja tapasztott, átégett. A tapasztás vastagsága kb. 5 cm. Oldalán a tapasztás csak részben maradt meg (30 cm magasan), ennek vastagsága is kb. 5 cm. A betöltés szürke rétege több 13. századi edénytöredéket (kettősen tagolt peremű, csigavonalas díszű fazéktöredékek; szürke, redukált égetésű, legömbölyített szélű perem) és olvadékokat tartalmazott. Utóbbiak alapján feltételezhető, hogy a gödör ipari rendeltetésű lehetett. Az objektum ÉK-i részét átvágja a 13. sír. (3. kép 2.)

A 2. gödör a hajó Ny-i széle közelében bontakozott ki. Nyesésnél kerek foltként mutatkozott (átmérője kb. 120 cm), bontás közben szabálytalan alakot mutatott. Betöltésének felső részében sárgásfehér, kavicsos anyagú, sekélyen hornyolt vállú palack felső részét, valamint néhány többszörösen tagolt peremű, sekélyen hornyolt oldalú fazéktöredéket találtunk. Lejjebb szürkés- és sárgásfehér, kettősen tagolt peremű, csigavonalas díszű fazéktöredékeket; szürke, redukált égetésű, galéros, illetve legömbölyített szélű peremeket találtunk. Utóbbiak a 13. századra; a palack és a többszörösen tagolt peremű töredékek a 15. századra keltezhetők. Mivel működő templomba aligha ástak hulladékgödört, ez arra utal, hogy a templomot a 15. század második felében – végén már nem használták.

grave no. 1 was also an article of wear.¹¹ Two metal boot heels were found at the feet of the skeleton in grave no. 13. The boot perished together with the bones. The small iron ring found on the lid of a coffin could belong to the ornaments of the coffin.

Based on its plan, the church belonged among the Romanesque village churches. It could be built in the 12th–13th centuries. As we could observe, the foundation walls were made of stone, the vertical walls of brick. Nothing suggested reconstruction or enlargement. No architectural elements have been found.

There was no trace indicating the superposition of burials, which was common in medieval churchyards. The graves we unearthed, even the ones without grave-goods, came probably from the late Middle Ages.

We could not find the remains of the monastery that must have stood here according to the tradition.

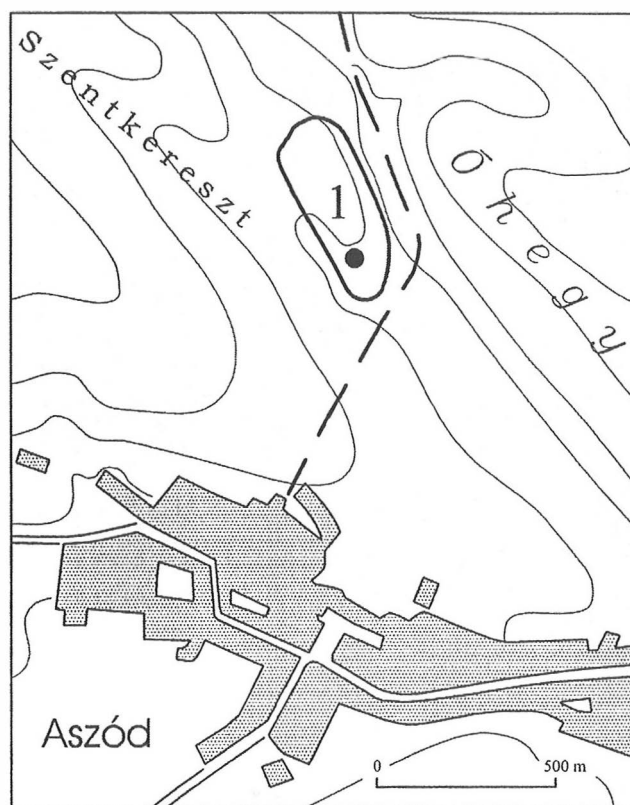
A feature (pit no.1) from the Árpadian Era was found in the northern end of trench I: the surviving part widened upwards in a funnel shape. Both the bottom and the mouth must have been round. Its diameter measured 260 cm and it was 70 cm deep. The bottom was plastered and burnt. The plaster was about 5 cm thick. Only fragments have remained of the plastering on the walls (to a height of 30 cm), which was also about 5 cm thick. The grey filling layer contained several sherds from the 13th century (pots of spiral ornament and rims of double segmentation, grey rim with rounded edge baked in a reducing atmosphere) and slag pieces. The latter suggest that the pit had an industrial function. Grave no. 13 intersected the north-eastern part of the feature. (Fig. 3.2)

Pit no. 2 appeared near the western edge of the nave as a round discolouration on the scraped surface (with a diameter of about 120 cm). When it was cleared it showed an irregular shape. The upper part of the filling contained the upper fragment of a yellowish white flask of pebbly raw material ornamented by shallow grooves on the shoulder and the fragment of a pot with a multiply segmented rim and shallowly grooved wall. Downwards we found greyish and yellowish white pot fragments with doubly segmented rims and spiral ornaments and yellow rims baked in a reducing atmosphere with collared rims or ones with rounded edges. The latter ones can be dated from the 13th century, the flask and the fragments with multiply segmented rims from the 15th century. Since it is highly improbable that a refuse pit was dug into the operating church, the church had certainly been abandoned by the second half or the end of the 15th century.

11 The felt fragments were conserved by Judit Bakay-Perjés. Here I would like to thank her. The very poorly preserved and small fragments do not afford reconstruction.

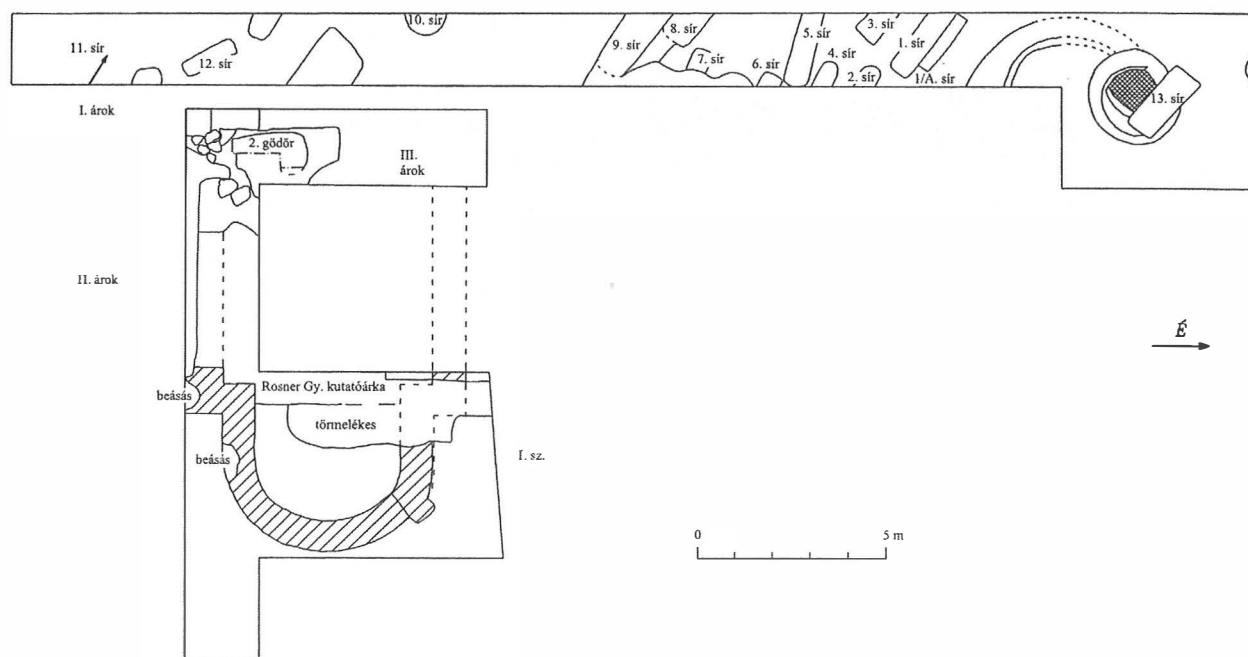
Irodalom és rövidítésjegyzék • *References and Abbreviations*

APM	Aszód, Petőfi Múzeum
ÉRDY 1854	ÉRDY J. értekezése az aszódi pogány sírokról. Magyar Academiai Értesítő XIV (1854) III. sz. 131–140.
GENTHON 1951	GENTHON I.: Magyarország műemlékei. Bp. 1951, 576.
HENSZLMANN 1865	I. HENSZLMANN: Die mittelalterliche Baukunst in Ungarn. Oesterreichische Revue 2 (1865) 186–207.
HENSZLMANN 1876	HENSZLMANN I.: Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stílus műemlékeinek rövid ismertetése. Bp. 1876, 1790, 7 t., 1 térkép, 287 ábra (7 plates, 1 map, 287 figures)
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum/Hungarian National Museum
PESTY 1864/1976	ASZTALOS I.: Galga-völgy földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratoss helységnévtárában. Múzeumi Füzetek (Aszód) 8 (1976)
ROSNER 1965	ROSNER GY.: Adatok Aszód „Szt. Kereszt” középkori történetéhez. (Egy régészeti feltárás tanulságai). MNM Adattára XIII. 155/1965.; APM Adattára 18–68. (MNM Archives XIII. 155/1965.; APM Archives 18–68.)

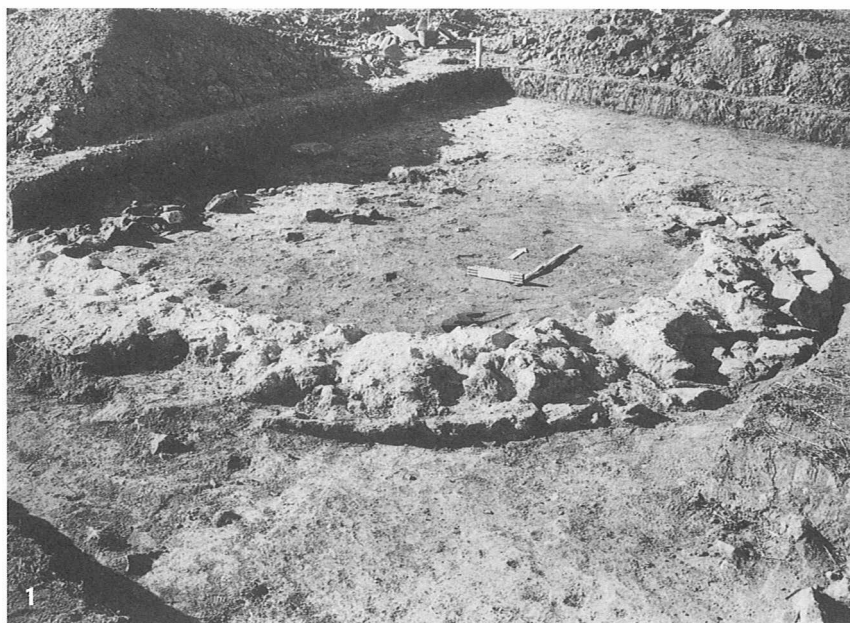
1. kép: Helyszínvázlat. Rajz: Nagy Ernő

Fig. 1: Plan of the site. Drawing by Ernő Nagy

2. kép: Összesítő térkép.

Fig. 2: Complex map.

3. kép: 1. A szentély alapfal maradványa DK felől. 2. Az 1. gödör.

Fig. 3: 1. Remains of the foundation wall of the shrine from SE. 2. Pit no. 1.

Miklós Zsuzsa

Dombóvár, Szigeterdő középkori téглаégető

A Szigeterdő (az 1950–80-as években Békepark) Dombóvár D-i végén található park, amely a Kapos folyó É-i partján húzódó teraszon helyezkedik el. (1. kép 1.) A park D-i szélén, a vasútállomás közelében emelkedik az árokkal, sáncsal övezett, mintegy 30 × 40 m kiterjedésű vár. A bokros – fás környezetben meglepő épségben maradt meg az erődítés. A védett területen 1958–59-ben építették fel a „Bástya söröző”-t, nagymértékben megbolygatva, illetve elpusztítva a középkori objektumokat.

A söröző épületei a vár legmagasabb pontján álltak. Közeliükben, a domb Ny-i szélén végzett szondázó ásatást 1968-ban Rosner Gyula.¹ Az ásatás célja az objektum rendeltetésének és korának tisztázása volt. A feljárást Ifjúsági Honismereti Tábor keretében végezte el.

Rosner Gyula a védett terület Ny-i szélén kisméretű szelvényekkel kutatott. Az akkori felszín alatt 45–70 cm mélységben találta meg egy építmény „tégla falát”: „A belső oldalán egy sor élire állított téglák, melyekhez döngölt és átégett agyaggal tartozott. Az átégés a téglák esetében is a beépítés után történt, tehát eredetileg vályog-tégla volt.”² A 4,7 × 3,9 m alapterületű épület belső, „öntött terrazzo padlós” járószintje 225–230 cm mélységben bukkan elő. A Régészeti Füzetekben megjelent összefoglalás szerint a falak 2,8 m magas maradtak meg.³ Ez valószínűleg elírás lehet, hiszen, ha a járószintet 225–230 cm mélyen találták meg, akkor a falnak 50 cm-rel a felszín fölé kellett volna emelkednie. A tanúfal metszete szerint az egyik oldalon kb. 180 cm magas a fal. „Az építmény ÉK-i falában három nagyméretű vakablak került elő. Az ablakok a padlószinttől nincsenek magasabban, alakjuk boltíves.”⁴ A padlón meglepően sok kora Árpád-kori cserép hevert. A külső járószintet 90–125 cm mélységben találták meg.

Rosner Gyula a leleteket a 11–12. századra keltezte; szerinte a vár „kétségtelenül kora Árpád-kori. Építésének kezdete egybe esett az államalapítás korával, de nem valószínű, hogy megérte a tatárdúlást. Talán egy királyi birtok központjának erődítésével állunk szemben, miután nemzeti központra a méretek miatt nem gondolhatunk.” Magát az építményt a vár öregtornyának tekintette.⁵

Az ásatás feldolgozásának jogát Rosner Gyula nekem adta át. Így a Tolna megyei földvárkutatási program keretében 1996-ban – amikor a söröző már nem üzemelt – szondázó-hitelesítő ásatást tudtam végezni.

Dombóvár, Szigeterdő

Medieval Brick-kiln

Zsuzsa Miklós

Szigeterdő (Békepark between the 1950's and 1980's) is a park in the southern outskirts of Dombóvár on a terrace along the northern bank of the Kapos river (Fig. 1. 1). The about 30 m × 40 m large castle enclosed by trenches and ramparts can be found at the southern edge of the park, near the railway station. The fortification survived in an astonishingly good condition in the arboreal, shrubby environment. The construction of the “Bástya söröző” [Bastion beer-house] within the protected area in 1958–59 largely disturbed and partly destroyed the medieval features.

The buildings of the beer-house stood on the highest point of the castle. Gyula Rosner conducted test excavations near the buildings, on the western edge of the mound in 1968.¹ The objective of the excavations, carried out within the frames of the Youth Camp for the Knowledge of the Country, was to find out the function and the age of the feature.

Gyula Rosner investigated the western side of the protected area with small cuttings. He found the “brick wall” of a construction 45–70 cm under the surface: “A row of bricks was laid edgewise on the inner side, and a rammed and burnt clay wall was attached to it. The burning happened after the wall had been built in the case of the bricks as well, which means that originally they were adobe bricks.”² The ground plan of the construction measured 4.7 × 3.9 m, its inner “cast terrazzo floor” level appeared in the depth of 225–230 cm. According to the summary published in the Régészeti Füzetek, the walls stood to a height of 2.8 m.³ This must be a misspelling, since if the floor level was found in the depth of 225–230 cm, the wall had to rise 50 cm over the surface. The cross-section of the baulk reveals that the wall was about 180 cm high on one side. “Three large blind windows were found in the NE wall of the construction. The windows do not rise over the floor level, they are arched.”⁴ Astonishingly many sherds from the early Árpadian Era were found on the floor. The outer floor level was found in the depth of 90–125 cm.

Gyula Rosner dated the finds from the 11th–12th centuries. He thought that the fortification “certainly came from the early Árpadian Era. Its construction started at the time of the foundation of the state, but it did probably not survive until the Tartarian invasion. Perhaps it is the fortification of the centre of royal lands, since the measurements do not match that of a clan centre.” He interpreted the construction as the keep of the castle.⁵

1 SZWM Adattára 126-73.

2 Ásatási napló 2. old. (SZWM 126-73.)

3 RégFüz Ser. I. No. 22 1969, 57.

4 Ásatási napló 4. old. (SZWM 126-73.)

5 Ásatási napló 6. old.; RégFüz Ser. I. 22 1969, 57–58.

1 SZWM Archives 126-73.

2 Excavation diary, page 2. (SZWM 126-73.)

3 RégFüz Ser. I. No. 22 1969, 57.

4 Excavation diary, page 4. (SZWM 126-73.)

5 Excavation diary, page 6; RégFüz Ser. I. 22 1969, 57–58.

Ekkor találtuk meg a domb középpontján – nagyrészt a söröző épületei alá nyúló – 10×10 m-es külső méretű téglalakótornyot. Ugyanakkor kutatóárokka kerestük meg az 1968-ban feltárt épület részletét. A vár kutatását 1998–2000-ben folytattuk. Ennek eredményeként a teljes feltárásból már csak a domb Ny-i, É-i és K-i pereme hiányzik.

Az eddigi kutatások eredményeként tisztázódott a vár kora, az erődítés szerkezete és a belső beépítettség is: eszerint a vár a 13. században épült, és a 16. század elején pusztult el. A védett terület közepén állt a 10×10 m-es külső, 5×5 m-es belméretű téglalakótorony, amelynek felmenő falai helyenként 150–160 cm magasságig megmaradtak. Az alsó szinten egykor téglalapozott terrazzo padló volt. Ezen a szinten helyezkedett el egy 284 cm mély gabonatarló is. A torony D-i fala mellett faszervezetű épület csekély nyomait figyeltük meg. (1. kép 2.)*

A toronytól Ny-ra található a Rosner Gyula által feltárt építmény. Ennek újra kibontását 1999-ben végeztük el.⁶

Miután az ásatási szelvények 1968-ban nyitva maradtak, a söröző 31 évnyi kommunális hulladékával töltődtek fel. A 20. század végi hulladék eltávolítása után bontakozott ki egy földbe mélyített objektum. Ny-i fala 520 cm, É-i fala 310 cm, D-i fala 320 cm hosszú. A „vakablakok” a K-i oldalon helyezkednek el. Jelenleg a fal legnagyobb belső magassága 110 cm; az 1968 óta eltelt 31 év alatt tehát 70 cm pusztult el. Rosner Gyula a falak előtt élére állított téglákat talált. Az említett körülmények miatt mi már ennek nem találtuk nyomát. Az viszont jól látható, hogy a falakat és az építmény alját is kitapasztották. Ez a D-i falon két rétegben is megfigyelhető. A tapasztás vastagsága 3–4 cm. Maga az agyagfal 10–25 cm vastagságban égett át: a belső tér felől élénk-vörös, kijebb fokozatosan halványodik. (3–5. kép)

Az ásatási megfigyelések és az analógiák szerint ez az építmény semmiképpen nem lehetett a vár „őregtornya”, hanem tégláégető volt. A Rosner Gyula által „vakablakoknak” nevezett nyílások pedig fűtőnyílások voltak. Ezek folytatásában találjuk a fűtőcsatornákat, amelyek az építmény tengelyére merőlegesen helyezkedtek el (Rosner Gyula háromat említ, valójában négy volt). Szélességük változó, az ékebben megmaradt két déli csatorna 50–60 cm széles. Mélységük mindössze 4–6 cm. Miután ez igen csekély, valószínű, hogy égetés előtt kétoldalt téglával magasították a padkákat.

Valamennyi fűtőnyílás csúcsíves kialakítású. Mérésük magasságuk 70 cm, alsó szélességük 60–70 cm. Belső oldaluk tapasztott. Az 1968-as feltáráskor – a fo-

Gyula Rosner transferred the rights of the analysis of the excavation to the author. I could conduct authenticating excavations within the frames of the earthen fort research project in Tolna county in 1996, when the beer-house had already been liquidated. We found the keep in the centre of the mound, mostly under the buildings of the former beer-house. It measured 10×10 m on the outside of the brick walls. At the same time, a trench was opened to find the fragment of the construction unearthed in 1968. The investigation of the castle was continued in 1998–2000. In result, nearly the whole mound was unearthed except for the western, northern and eastern edges.

In result of investigations up to the present day, the age of the castle, the structure of the fortification and the interior buildings could be clarified. Accordingly, the castle was built in the 13th century and perished at the beginning of the 16th century. The brick keep stood in the centre of the protected area. It measured 10×10 m outside and 5×5 m inside, the vertical walls survived at some places to the height of 150–160 cm. There used to be a terrazzo floor on a brick foundation on the ground floor. A 284 cm deep cereal storage pit was also found on this level. Some traces of a timber construction could be observed next to the southern wall of the keep. (Fig. 1. 2)

The construction unearthed by Gyula Rosner can be found west of the keep. It was unearthed the second time in 1999.⁶

As the excavation cuttings had been left open in 1968, they got filled up by the refuse of 31 years of the beer-house. After the 20th century refuse had been removed, a sunken feature appeared. The western wall was 520 cm, the northern one 310 cm, the southern one 320 cm long. The “blind windows” were on the eastern side. At present, the greatest inner height of the wall was 110 cm: that is 70 cm perished during the 31 years since 1968. Gyula Rosner found bricks laid edgewise in front of the walls. We found no trace of them due to the above circumstances. It was evident, nevertheless, that the walls and the floor of the construction were plastered. Two layers of plastering could be observed on the southern wall. The plastering was 3–4 cm thick. The clay wall itself was burnt to a thickness of 10–25 cm: it was bright red inside and became gradually lighter outwards. (Figs 3–5.)

According to the excavation observations and the analogues, this construction could not be the “keep” of the fort, it was a brick-kiln. The openings that Gyula Rosner called “blind windows” were the heating holes. Behind these openings ran the heating channels, which were placed perpendicularly to the axis of the construction (Gyula Rosner mentioned three ones, but there were actually four). They had different widths, the two southern channels that were better preserved measured 50–60 cm. Their depth was only 4–

* A rajzokat Miklós Zsuzsa készítette, számítógépes feldolgozásukat Réti Zsolt végezte. Fotó: Miklós Zsuzsa.

6 ROSNER GYULA – a város kérésére – 1968-ban nem temette vissza a szelvényeket, ezért az elmúlt évtizedek során a söröző kommunális hulladéka ide került. Ilyen körülmények között csoda, hogy a földbe mélyített építmény csak viszonylag kis károsodásokat szenvedett.

6 GYULA ROSNER did not fill back the cuttings in 1968 on the request of the town, so they were filled in by the refuse of the beer-house in the past decades. Within such circumstances it is a miracle that the sunken feature suffered so little damage.

tók szerint – mintegy 20–30 cm-es réteg volt felettük (ennek szerkezetéről az ásató nem jegyzett fel semmit). 1999-ben már csupán 10–15 cm vastagságú átégett föld volt a két szélső nyílás felett. A két középsőnek a boltozata addigra már beszakadt. Betöltésükből 20. századi szemét került elő, tehát 1968-ban ezeket is feltárták. K-i végüknél kemény, átégett tapasztásrögöket találtunk: ez arra utal, hogy az utolsó égetés után a betapasztott nyílásokat már nem nyitották ki. Az általunk megfigyelt tapasztásréteg 10–15 cm vastag volt, azt viszont nem lehet tudni, hogy eredetileg milyen vastagságúra készítették őket.

A fűtőnyílások egy részében az agyagos felszínen nagyméretű köveket találtunk. Ezek rendeltetése ismeretlen.

Miután 1968-ban az ásátás befejezése előtt eltávolították a tanúfalakat, a téглаégető belső rétegződését a Rosner Gyula által készített metszetrajzon figyelhetjük meg. (2. kép) A humusz alatt változó vastagságú, laza, téglás törmelékkel talált. Ez a réteg a vár más – a kocsmáépítkezései által meg nem bolygatott – részein is jellemző volt: a lakótorony pusztulási rétege lehet. Az alatta levő tömör barna talaj feltehetően a téглаégető betöltése után keletkezett réteg. Ez alatt található – az égető belsejében, és a munkagödörben is – a leletgazdag szürke, törmelékes réteg, amelyet 1999-ben mi is megtaláltunk. 1968-ban teljesen kitisztították a belső teret, ezért 1999-ben korabeli leletet itt már nem találhattunk. A korhátározáshoz tehát – az 1968-as leleteken⁷ kívül – a munkagödör területén talált edénytöredékeket és fémtárgyakat tudjuk felhasználni.

A téглаégetőhöz tartozó munkagödör feltárását 1999-ben kezdtük el, és 2000-ben fejeztük be. Mivel az 1968-as szelvények itt is nyitva maradtak, az eredeti rétegződést csak néhány helyen lehetett megfigyelni. Ugyanígy nehéz volt meghatározni a gödör pontos kiterjedését is. É-i és K-i oldala végül is tisztázódott, a D-i végéről viszont csak feltételezhetjük, hogy a téглаégető vonaláig tarthatott.

1999-ben – a munkagödör K-Ny-i irányú kiterjedésének meghatározására – kutatóárkot húztunk a téглаégető tengelyére merőlegesen. Ettől D-re nagyrészt bolygatottak voltak a rétegek, É felé részben bolygatatlanok. A gödör K-i szélét ennek segítségével tudtuk meghatározni. A munkagödör fala a téглаégető felől függőleges. Oldala – az ásátási megfigyelések szerint – már a középkor folyamán besuvadt. Alját nem értük el, mivel – felhőszakadás miatt – omlásveszélyes volt. Három méter mélységben még mindig téglatörmelékes a talaj. Egy réteg között érintetlennek látszó lösz figyelhető meg. A gödör eredeti szélessége kb. 4 m volt, hossza minden bizonnyal megegyezett a téглаégetőével.

6 cm. Since it is very shallow, the platforms must have been raised on the two sides by bricks before firing.

Each heating hole is ogival. Their measurable height was 70 cm, the lower width 60–70 cm. They were plastered inside. At the excavation in 1968, according to the photos, an about 20–30 cm thick layer covered them (the archaeologist did not note its structure). In 1999, there was only a 10–15 cm thick burnt soil layer above the two holes on the sides. The vaults of the two central ones had by then collapsed. Their filling contained refuse from the 20th century, which indicates that they had been unearthed in 1968. Hard, burnt plaster lumps were found at their eastern ends, which implies that the holes covered with plaster were not opened after the last firing. The plaster layer we could observe was 10–15 cm thick, it cannot, however, be told, to what thickness they had originally been made.

Some of the heating holes contained large stones on the clayey surface. Their function is not known.

Since the baulks were pulled down at the end of the excavations in 1968, the inner stratigraphy of the brick-kiln can only be observed in the cross-section drawn by Gyula Rosner. (Fig. 2) He found a loose debris layer with bricks in varying thickness under the humus. This layer was characteristic in other parts of the castle as well where the construction of the beer-house did not disturb the sequence. It could be the demolition layer of the keep. The compact brown soil under it probably developed after the filling in of the brick-kiln. Under it, a grey debris layer rich in finds followed both inside the kiln and in the working pit, which was also observed in 1999. The interior was completely cleared in 1968, so we could not find any more finds in 1999. The only finds, thus, that we could use for dating were the ones from 1968⁷ and the sherds and metal objects found in the working pit.

The excavation of the working pit of the brick-kiln was started in 1999 and finished in 2000. Since the cuttings from 1968 were left open, the original layer sequence could be observed only at a few spots. The exact extent of the pit was also difficult to tell. The northern and eastern sides were finally found, but we can only suppose that it extended to the brick-kiln in the south.

In 1999, a trench was opened perpendicular to the axis of the brick-kiln to determine the E-W extent of the working pit. South of it the layers were mostly disturbed, north of it they were intact. The eastern edge of the pit was found in this trench. The wall of the working pit was vertical on the side of the brick-kiln. Its side slid in already in the Middle Ages as it could be observed during the excavations. We did not reach its bottom since, in consequence of a rainstorm, the walls threatened with falling in. The soil still contained debris in the depth of three meters. Seemingly intact loess could be observed

7 Az 1968-as leletek között a kora Árpád-kortól a késő középkorig minden korszak megtalálható, azt azonban nem lehet tudni, hogy melyik milyen rétegből, és az ásátás mely részeiből származik. Ezért keltezésre nehezen használhatók.

7 In the find assemblage uncovered in 1968 all periods from the early Árpadian Era to the late Middle Ages were represented but it cannot be told which finds came from which layers and from which area of the excavations. So their use is restricted.

A betöltés rétegeit a K-Ny-i irányú kutatóárokban a metszeti alapján bontottuk. Leltekben leggazdagabb az a szürke és barna réteg volt, amely – valószínűsíthetően – Rosner Gyula metszetráján is szerepel. Ebből sok 13. századi edénytöredék, állatcsont, több vastárgy (pl. nyél-tüskés nyílhegy), valamint 2 db V. István ezüst denár (CNH I. 285. és 297.) került elő. A téглаégetőt minden bizonnyal a torony elkészülte után töltötték fel, miután már nem volt rá szükség. A betöltés leletei tehát egyúttal kelteznek a tornyot is: 1270–72 körül el kellett készülnie.

A téглаégető Ny-i falának közelében jelez Rosner Gyula kövekből egymásra rakott falszerű építményt. Ezt ő az öregtorony külső falának tekinti. 1999-ben ezen a területen kb. 20 cm széles sávban kissé törmeléken talajba rakott köveket találtunk. A kövek között kevés habarcsot is megfigyeltünk, közvetlen környékükön néhány késő középkori cserepet találtunk. Ezek a kövek – 1999-es állapotukban – nem utaltak falra.

A téглаégető Ny-i fala mellett, kívül Rosner Gyula több cölöplyukat is jelez. 1999-ben megtaláltuk ezt a szelvényt, illetve árkot is. Kibontottuk az általa elért mélységig, de a rajzon jelölt cölöplyukak nem mutatkoztak.

Az ásatási megfigyelések és a leletek szerint tehát ez a téглаégető a 13. században működött. Miután az égető belsejében és a munkagödör felső részén húzódó szürkés-barnás rétegből V. István (1270–1272) denárok kerültek felszínre, már ezt megelőzően hagyták abba üzemeltetését. Ez egyúttal a téгла lakótornyot is keltezi: eszerint mindenképpen 1270–72 előtt el kellett készülnie, hiszen a téглаégetőt nyilván addig működtették, amíg a torony el nem készült.

Az eddig ismertté vált Kárpát-medencei téглаégetők közül a pókaszeptki,⁸ a csongrádi, és – feltételelesen – a tiszalöki⁹ származik a 13. századból. Ezeknél – a dombóvárihoz hasonlóan – a tüzelőcsatornák a kemencék hossz tengelyére merőlegesen helyezkednek el. Alapterület szempontjából a dombóvári a maga 16,38 m²-vel a közepes nagyságú kemencék közé tartozik. Az eddigi megfigyelések szerint a középkori téглаégetőket változó mértékben az altalajba vágták bele. A 2–5 tűztérrel rendelkező kemencéknél az égetendő téglákból kiépített, a tűzterek feletti áthidalással kialakított rostély használata volt a gyakoribb, de ismerték az állandó rostély kialakításának technológiáját is.¹⁰

Az eddigi megfigyelések szerint a középkori téглаégető kemencék közös jellemzője, hogy élővíz mellett létesítették őket. A folyó egyrészt a téglavetéshez volt szükséges, másrészt a kész téglák szállítását könnyítette meg.¹¹ Utóbbi szempont a dombóvári objektumnál nem jöhetett számításba, mivel ezt a kemencét minden bizonnyal a lakótorny építéséhez szükséges téglák elkészítéséhez létesítették.

between the layers. The original width of the pit was about 4 m, its length probably matched that of the brick-kiln.

The layers of the filling were scraped off according to the cross-sections of the E-W directed trench. The grey and brown layer, which most probably can be found in Gyula Rosner's drawing of the cross-section as well, was the richest in finds. It yielded many sherds from the 13th century, animal bones, several iron objects (e.g. a tanged arrowhead) and István V's two silver denars (CNH I. 285 and 297). The brick-kiln was most probably filled in after the keep had been finished, since it was no more needed. It means that the finds of the filling date the keep as well: it had to be finished around 1270–72.

Gyula Rosner hinted to a wall-like construction made of ashlar near the western wall of the brick-kiln. This he interpreted as the outer wall of the keep. In 1999 we found stones in this area put into the ground mixed with some debris in an about 20 cm broad stripe. Some mortar could be observed between the ashlar and some late medieval sherds were found next to them. These ashlar, as we found them in 1999, did not suggest a wall.

Gyula Rosner also marked several post holes outside the western wall of the brick-kiln. In 1999 we found his cutting or trench. We opened it to the depth he had reached but could not find the post holes he had marked in the drawing.

According to the excavation observations and the finds, the brick-kiln operated in the 13th century. As István V's (1270–1272) denars were found inside the kiln and in the greyish-brownish layer in the upper part of the working pit, the kiln must have stopped operating prior to this date. This also dates the brick keep, which was certainly made before 1270–72, since the kiln probably worked until the keep was finished.

From among the brick-kilns known in the Carpathian Basin the ones at Pókaszeptki,⁸ Csongrád and probably Tiszalöki⁹ came from the 13th century. In these kilns, similarly to the one in Dombóvár, the firing channels ran perpendicularly to the longitudinal axis of the kilns. Regarding the ground surface, the Dombóvár kiln of 16.38 m² belongs to the medium large kilns. As we could observe, medieval brick-kilns were sunken in the ground to varying depths. At kilns with 2–5 firing chambers, the most common grate type was built of the bricks to be baked bridging over the firing spaces, although the technology of permanent grate constructions was known as well.¹⁰

As we could observe, one of the common characteristics of medieval brick-kilns is that they were built close to an active watercourse. Rivers were necessary to mould the bricks and helped the transport of the baked bricks.¹¹ The latter aspect did not have a role in Dombóvár, since the kiln was certainly made to provide bricks for the construction of the keep.

8 VÁNDOR 1981, 73–76.

9 LŐRINCZY 1984, 163., LŐRINCZY 1990, 159–167.

10 LŐRINCZY 1990, 178.

11 LŐRINCZY 1990, 178.

8 VÁNDOR 1981, 73–76.

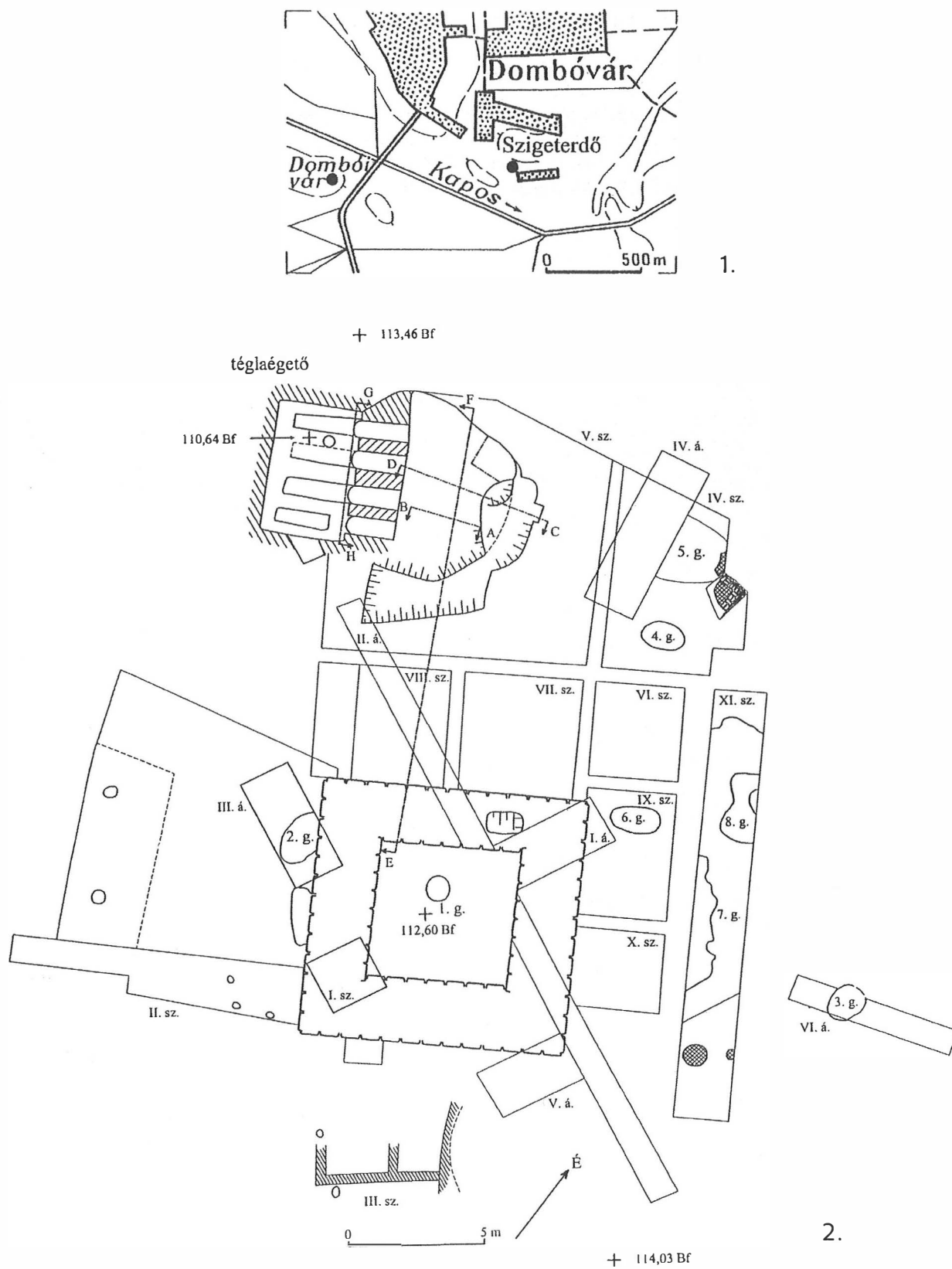
9 LŐRINCZY 1984, 163., LŐRINCZY 1990, 159–167.

10 LŐRINCZY 1990, 178.

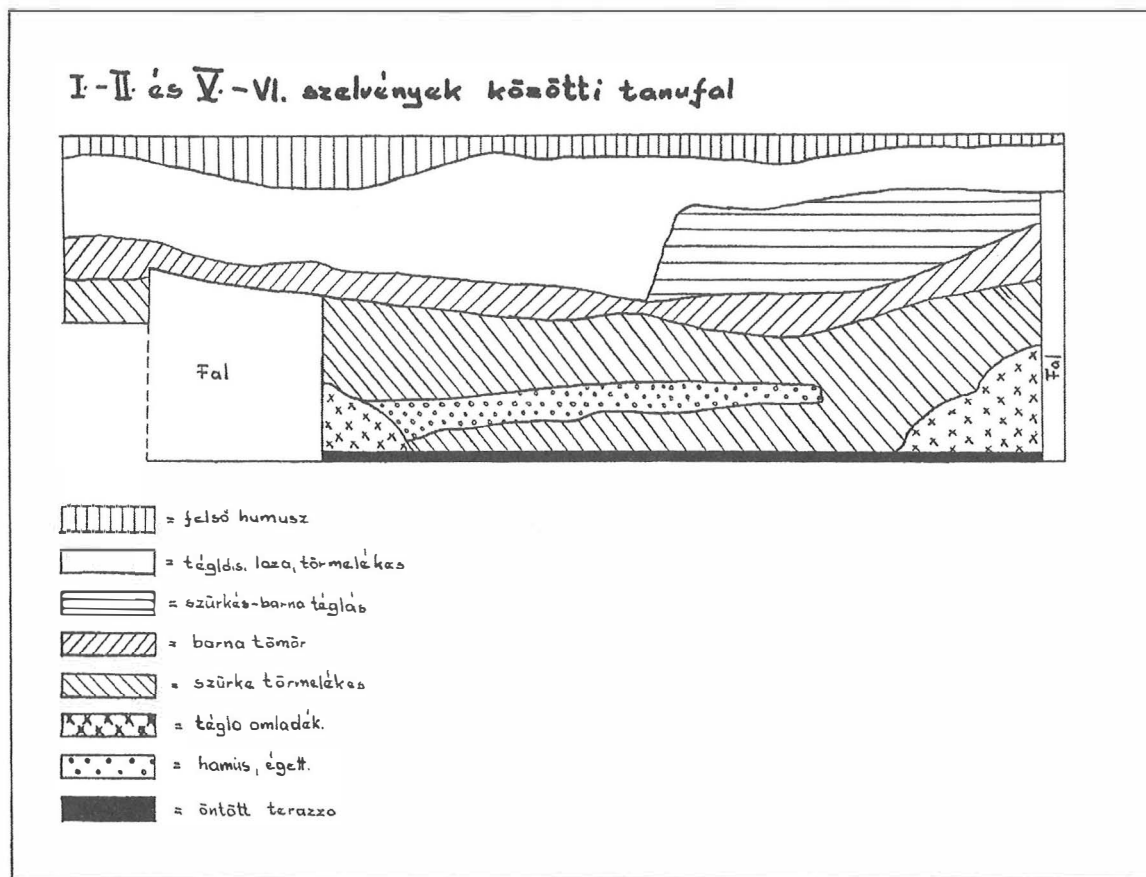
11 LŐRINCZY 1990, 178.

Irodalom és rövidítésjegyzék • *References and Abbreviations*

LŐRINCZY 1984	LŐRINCZY G.: Árpád-kori tégláégető kemencék Tiszalök – Kövestelken. In: <i>Iparrégészet</i> II. 1984. 155–164.
LŐRINCZY 1990	LŐRINCZY G.: Középkori tégláégető kemencék Csongrádról és Békéscsabáról. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1989–90. 1. 159–180.
SZWM	Szekszárd, Wosinsky Mór Megyei Múzeum
VÁNDOR 1981	VÁNDOR L.: A pókaszepetki kemence. In: <i>Iparrégészet</i> I. 1981. 73–76.

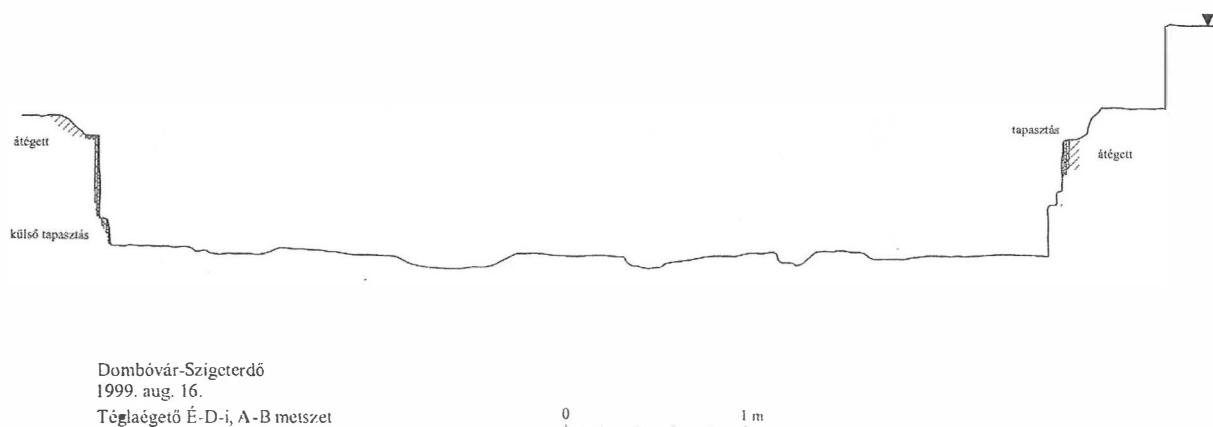

1. kép: 1. Helyszínvázlat. Rajz: Nagy Ernő. 2. Összesítő.
Fig. 1: 1. Sketch of the site. Drawing by Ernő Nagy; 2. Complex plan.

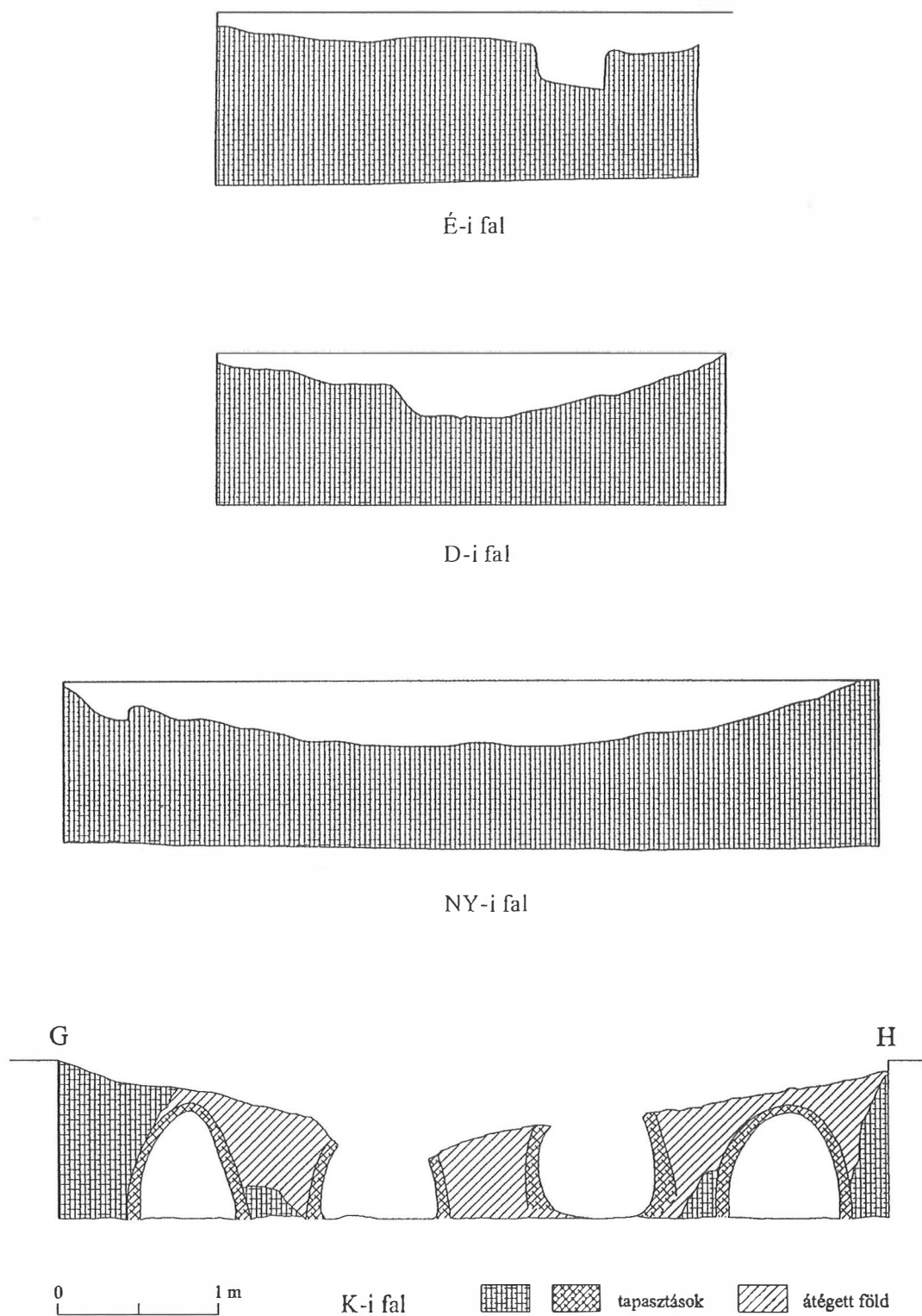
2. kép: A tégláégető belső metszete (Rosner Gyula 1968)

Fig. 2: Inner cross-section of the brick-kiln (Gyula Rosner, 1968)

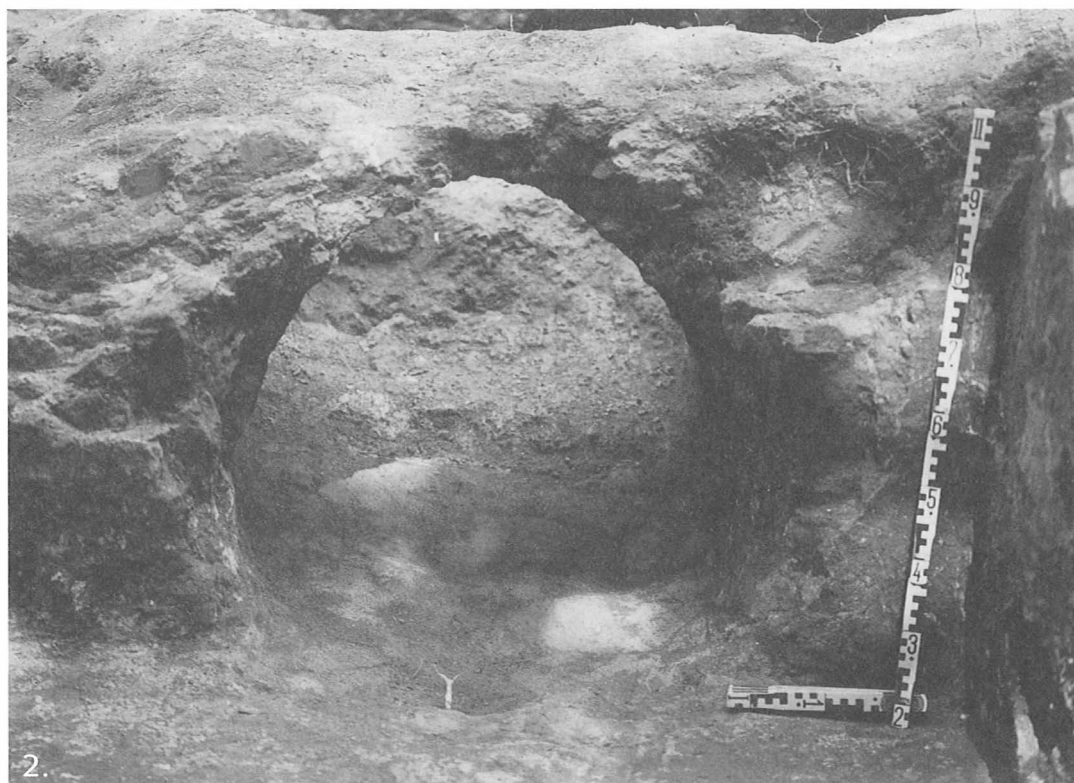
3. kép: A tégláégető hosszmetsete.

Fig. 3: Longitudinal cross-section of the brick-kiln.

4. kép: A tégláégető falai.

Fig. 4: The walls of the brick-kiln.

5. kép: 1. A téглаégető D felől. 2. A téглаégető D-i tüzelőnyílása.

Fig. 5: 1. The brick-kiln from the South. 2. The southern firing hole of the brick-kiln.

Rövid jelentések – *Short reports*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

<i>Ő</i>	Őskor	<i>Prehistory</i>
<i>Pa</i>	Őskőkör	<i>Paleolith Age</i>
<i>Me</i>	Mezolitikum	<i>Mesolith Age</i>
<i>U</i>	Újkőkör	<i>Neolith Age</i>
<i>R</i>	Rézkör	<i>Copper Age</i>
<i>B</i>	Bronzkör	<i>Bronze Age</i>
<i>V</i>	Vaskör	<i>Iron Age</i>
<i>Szk</i>	Szkíta kör	<i>Scythian Age</i>
<i>LT</i>	La Tène-kör	<i>La Tène Period</i>
<i>Ró</i>	Római kör	<i>Roman Period</i>
<i>Sza</i>	Római kori barbár	<i>Sarmathian Age</i>
<i>N</i>	Népvándorlás kör	<i>Migration Period</i>
<i>Ge</i>	Germán kör	<i>German Period</i>
<i>A</i>	Avar kör	<i>Avarian Period</i>
<i>H</i>	Honfoglalás kör (10 th C. A. D.)	<i>Period of the Hungarian Conquest</i>
<i>Kö</i>	Középkör	<i>Middle Age</i>
<i>Á</i>	Árpád-kör	<i>Arpadian Period</i>
<i>Kk</i>	Késő középkör	<i>Late Middle Ages</i>
<i>Tö</i>	Török kör	<i>Turkish Period</i>
<i>Ú</i>	Újkör	<i>Modern Age</i>
<i>Kú</i>	Kora újkör	<i>Early Modern Age</i>
<i>I</i>	Ismeretlen kör	<i>Unknown Period</i>

1. Alsóbogát, Csalánosi erdő

(Somogy megye) H

A lelőhely déli végében, a szántóföld szélén, egy egykori forrás közelében folytattuk az 1998-ban megsondázott lelőhely kutatását. A sok eső miatt keletkezett vízmosásban sok salak mellett hullámvonal- és hullámvonal-köteg díszes edénytöredékeket találtunk. Alsóbogát jellegében hasonló a magyaratádi lelőhelyhez, a salakok igen nagy területen, szinte egyenletesen fedik a felszínt.

Újabb kohómaradványt nem sikerült találnunk, azonban igen nagy valószínűséggel szabadon álló, mellfalazattal működő kohók lehettek. A mellfalazat-töredékekben megmaradt fúvók a Curgó-Lankóci erdőben előkerült tarjánpusztai típusú, rövid, tölcséres formával mutatnak rokonságot.

Feltártunk két ércelőkészítő gödröt, melyeket nem lehet egyértelműen pörkölnök meghatározni, mivel az aljuk nem volt kiégve. Betöltésük szürke iszapos, sok salaktörmelékkel és 8–9. századi cseréptöredékkel.

Előkerült salak súlya (szórvány 75 m² felületen): 98 kg, 1 db 3,25 kg-os és 1 db 4,5 kg-os. Összesen: 105,75 kg.

DR. MAGYAR KÁLMÁN

2. Alsónyék, Váracska

(Tolna megye) B, Rő

A Szekszárdi Levéltár T2. jelzetű, 1818-ból származó térképén szerepel a Bata kanyarulatai között a Váracska helynév. A Pesty-féle Helynévgyűjtemény szerint az itt talált római maradványok alapján római vár állt itt.

A térképen jelzett hely a Bata árteréből néhány méterrel kiemelkedő, enyhén ovális domb, a környék legmagasabb pontja. Az 1818-as térkép szerint a folyómeder csaknem körbeöleli a dombot. Ma a meder már nem látszik, csupán enyhe bemélyedés utal a helyére. Ez a mélyedés – úgy tűnik – körülveszi a dombot. Ásatás nélkül azonban nem lehet eldönteni, hogy itt csupán kiváló természetes védettséggel rendelkező domb áll, vagy pedig a természetes védettséget fokozták is mesterséges védművel.

Az éppen kelő kukoricában a domb Ny-i és ÉNy-i lejtőjén összefüggő szürke, hamus talaj figyelhető meg. A felszínen – elsősorban a szürke foltban – bronzkori és római kori edénytöredékek, paticsdarabok gyűjthetők.

MIKLÓS ZSUZSA

3. Aszód, Ipari Park területe

(Kenderföld, MRT 2/19. lelőhely)

(Pest megye) B, Sza

A leendő aszódi ipari park tervezett területén próba-ásatást végeztünk, amelynek elsődleges feladata annak megállapítása volt, mekkora területen és milyen körülmények között végezhető el az ipari park létesítését megelőző feltárás.

A terepbejárás adatokkal egyezően kiderült, hogy egy késő bronzkori és egy szarmata kori teleppel kell

számolnunk az érintett területen. Összesen 20 objektumot tártunk fel, ebből 11 késő bronzkori, 4 szarmata és 5 bizonytalan korú. Az objektumok nagy része egyenes falú vagy méhkas alakú gödrökből állt. Egy késő bronzkori házban (?) házikerámia-töredékeket és kőkoncentrációt tártunk fel. Egy félig földbemélyített, tapasztott padlójú, kiemelkedően gazdag anyagú szarmata ház hosszanti tengelyében 3 cölöplyuk helyezkedett el. A ház ÉNy-i sarkához gödör, DNy-i sarkához lépcső csatlakozott. A szarmata telep korát a római import kerámia (főként terra sigillata töredékek) alapján a 3. századra tehetjük. A további feltárást a terület mindenkor magas talajvíz szintje értelmetlenné teszi. Az objektumok többségét csak részlegesen (10–15 cm mélységben) lehetett kibontani. Ugyancsak a talajvíz miatt a régészeti jelenségek sokszor nem voltak követhetők.

KULCSÁR VALÉRIA

4. Aszód, Szentkereszt (12–13. századi templom)

A részletes jelentést lásd a 149–154. oldalon.

(Pest megye) Kö

MIKLÓS ZSUZSA

5. Átány, Alsó Szárazbői-dűlő I.

(Heves megye) Sza

A terepbejárás során intenzívnek minősített lelőhely egy nagy kiterjedésű ÉK-DNy-i irányú dombvonulaton található. A gázvezeték nyomvonala a domb Ny-i szélén húzódik. Ez az oka annak, hogy a feltárt 900 m² területen csak 13 szarmata kori telepobjektum került napvilágra. Feltártunk négyszögletes és ovális ház- és műhelyrészleteket, tároló- és hulladékgyödröket. A 10. objektum – amely egy méhkas alakú verem volt – betöltésében egy É-D tájolású csontvázat bontottunk ki. A gödör jelentős számú kerámiatöredéket (besímitott díszítésű hombár és fésűs hullámvonalas díszű fazéktöredékeket) tartalmazott.

ÁCS CSILLA

6. Átány, Alsó Szárazbői-dűlő II.

(Heves megye) Tő, Kú

A 14. számú lelőhely egy része – amely egy késő középkori település – még ma is víz alatt áll, annak ellenére, hogy szinte folyamatosan szivattyúzzák róla a vizet a kivitelezők. Így lehetőségünk volt négy jelentősebb beásás tisztázására. Eddigi megfigyeléseink alapján itt egy török időkben meghúzódott települést sejtünk, melyre a 19. században egy újabb kori tanya telepedett. A feltárt gödrökből eddig is több zacskónyi mázas 16–17. századi cseréptöredéket gyűjtöttünk és ehhez tartozó épületmaradványokat figyeltünk meg.

FODOR LÁSZLÓ

7. Átány, Alsó Szárazbői-dűlő III.

(Heves megye) B, Sza, Kk

Az előzetes terepmunkálatok alapján átlagosnak gondolt részen, a 200 m hosszú területen és az ellenőrzési szakaszon együtt a termékvezeték nyomvonalában 18 terepjelenség mutatkozott. Ezek többsége szarmata korú: egymással párhuzamos K-Ny irányú árok, néhány gödör és egy ház. Egy bronzkori gödör és egy késő középkori kút részlete is előkerült. A területen gépi munkával megnyitottuk a négy méteres szakaszt, amelyen nem sok objektum mutatkozott.

VÁRADI ADÉL

8. Átány, Felső Szárazbői-dűlő IV.

(Heves megye) Sza

A 16. számú lelőhelyen egy intenzív szórás képű úgynevezett császárkori településre akadtunk, ahol a nyomvonalárokból legalább hét különféle beásást rögzítettünk. A beásások: gödör, ház és kút. Több jelentős, a 2–3. századra datálható szürke és vörösbarnás majdnem ép edényt és nagyon sok töredéket, állatcsontokat találtunk.

FODOR LÁSZLÓ

9. Átány, Nagyhalmi-dűlő

(Heves megye) U, B, Sza

A 200 m hosszú lelőhelyen a terepbejárás intenzív minősítésének megfelelően sűrű telepnyomokat észleltünk. Egy nagy szarmata telep részét tártuk fel: házak, árkok, gödrök, cölöplyukak, egy kemence és egy füstölő került a napvilágra. Egy gödörben kutyacsontvázat, egy másikban több állat földi maradványát bontottuk ki. A feltárt területen egyetlen, bestiálisan kirabolt, csontok és leletek nélküli, rendkívül mély sír volt, korát nem ismerjük. Az 1000 m²-en folytatott leletmentés 89 feltárt objektumot eredményezett. A szarmata leletanyag közepes mennyiségű, néhány bronzkori gödör és szörványosan neolitik cserép is előkerült. Az ellenőrzési szakaszon egy bronzkori gödör részt sikerült megmenteni.

VÁRADI ADÉL

10. Babarc, Szabad-földek

(Baranya megye) U, Ró

Az 1999-es ásatást közvetlenül az előző két évben megnyitott szelvények mellett (100/50, 100/60 és 100/70) folytattuk, feltárva a 110/60-as szelvény nyugati felén két 5 × 5 méteres blokkot (110/60.1 és 110/60.4). E két blokk közvetlenül csatlakozott a 100/60-as szelvény keleti oldalához.

Az 1999-ben talált objektumok illeszkednek a korábban feltártakhoz: az 1997-ben, a 100/50-es szelvényben talált késő római falsarok kelet-északkeleti irányú falának folytatását találtuk meg (1/A), illetve egy arra merőleges falat (1/B-F) a 110/60.1-4 keleti oldalán. Ezek alapján kiserkeszt-

hető a két fal találkozásánál lévő falsarok. Az 1/C falszakasz az 1/A-ra merőleges, sekély alapozású fal, minden bizonnyal közfalként két helységet választott el. Az 1/D kiszedett fal az 1998-ban, a 100/60-as szelvényben feltárt NyDny-KÉK irányú falszakasz folytatásaként csatlakozik az 1/B-F falhoz, a 110/60.4 blokkban. Ettől északra, az 1/D és 1/F falra illeszkedve találtuk meg a habarcszott aljú, törmelékkel betöltött fűtőcsatornát, valamint az e fölé épített hypocaustum sárga, agyagos alapozását. A fűtőcsatornát (és általában a falak alapozását) a római rétegek alatti neolitikus rétegbe ásták bele. A fűtőcsatorna belső határoló falába befalazva egy narancsvörös, belül zöldmázazs dörzstál töredékét találtuk. A fűtőcsatorna végénél, az 1/F falon kívül, az 1/G és 1/H falak között igen erősen átégett, részben habarcsos borítású felületet találtunk, melyet vastag hamus, átégett réteg borított. Minden bizonnyal ez volt a fűtőcsatornához tartozó praefurnium. A fűtőcsatorna és a praefurnium között pedig, a kiszedett 1/F fal árkanak aljában a füstbeömlőnyílás alapozásának nyomait. A későbbi hypocaustum az 1998-as adatok alapján teljesen téglalapírt lehetett. Ennek idén csak igen kevés nyomát találtuk meg. Az 1/F és 1/G falak, valamint a 110/60.4-es blokk közti kis területen habarcsos felületet találtunk, mely további helyiségre utal, tehát az 1/B-F fal, legalábbis ezen a szakaszon nem a külvilágot választotta el az épület belsejétől. Az 1/E falszakasz ugyancsak kapcsolódik egy 1998-ban talált NyDny-KÉK irányú falhoz, keleti végén pedig az 1/F falszakaszba csatlakozhatott, már a blokkon kívül, ennek betöltésében két réteg különíthető el: a felső, melyben számos festett vakolattöredéket találtunk, és az alsó, melyet a felsőtől egy igen vékony, barna földréteg választhatott el, mely a 10. objektum sárga rétege alatti barna talajrétegre hasonlít. Az alsó törmelék betöltés alatt pedig falszerűen, de minden kötőanyag nélkül összerakott kőveket találtunk. A 110/60.4 blokk felső rétegeit (ideértve a későbbi hypocaustumot is) már régebben, a középkorban, vagy később szétrombolták, vastag törmelék réteget és kiszedett falakat hagyva maguk után. A 110/60.1-es blokkban került elő az 5. objektum, mely egy sekély mélyedés volt, betöltésében pedig több száz kisebb-nagyobb festett, piros, sárga, zöld, kék, barna, fekete és fehér vakolattöredéket találtunk. Ezek sajnos igen apróra törve kerültek a betöltésbe, így nem alkalmasak arra, hogy az eredeti falfestményt rekonstruálni lehessen. Úgy tűnik, hogy ezeket a töredékeket itt másodlagos helyzetben találtuk, talán a villa rekonstrukciója során kerültek ide. Ugyanebben a blokkban találtuk a 8. objektumot, mely egy vékony, kemény meszes réteggel borított aljú és oldalú gödör volt. Ennek egy negyedgömb alakú része esett csak a szelvénybe, így teljes egészében nem került feltárára. Fontos azonban, hogy ezt a meszesgödört(?) az 1/C fal metszette, tehát a fal a gödörnél későbbi volt.

A római rétegek alatt, hasonlóan az eddigi feltárásokhoz, egy Körös-Starčevo kultúrához tartozó település nyomait találtuk. A vastag, sötétbarna, homogén rétegben a KS kultúrára jellemző edénytöredékek kerültek elő, azonban elkülöníthető objektumokat nem le-

hetett dokumentálni. A neolit objektumok hiánya arra utal, hogy vagy egy vastag planírozási réteg, vagy a telepnek csak felületi szórvány anyaggal jelzett része került elő az ez évi ásatás során.

Az 1999-es eredmények jól illeszkednek ahhoz a képhez, mely az előző ásatások alapján kezdett kirajzolódni: a villatelepülés (egyik?) lakóépületének feltárását kezdtük meg. A lakóépület legalább két periódusú volt. Erre a két, szuperpozícióban lévő hypocaustum-rendszer mutat rá legvilágosabban, s ezt látszanak támogatni a feltárás során előkerült érmék is, melyek két, igen jól elkülöníthető csoportra bonthatók. Ezek egyike a 2. század második fele (Antoninus Pius uralkodása) és 275 (Aureliánus) közé datálható, a másik pedig 319 és 378 közé. A 275–320 közötti időszakból az ásatások során nem került elő éremanyag. A 330–335 között vert pénzek kiemelkedően nagy arányban fordulnak elő az éremanyagban és stratigráfiai elhelyezkedésük is sokatmondó: az összes ilyen érme a korábbi hypocaustum-törmelékes betöltéséből, közvetlenül későbbi hypocaustum-alapozás sárga agyagrétege alatt, illetve fölött került elő. Ezek arra engednek következtetni, hogy a villát (vagy annak legalábbis ezt az épületét) 275 táján hagyhatták el lakói (a villa leégésére nem utaltak nyomok), talán egy barbár betörés hírének hatására, majd pedig 321-ben vagy rövidebb idővel utána, a még meglévő falakat felhasználva az épületet felújították és újra használatba vették. A falak újbóli felhasználására utal, hogy a 4. századi hypocaustum-alapozás követi a falak vonalát, melyekre a korábbi hypocaustum is illeszkedik.

A feltárt főbb falak egybeesnek az ásatások előtti mágneses felmérés által előre jelzettekkel.

VADAY ANDREA

11. Baj, Öregkovács-hegy

(Komárom-Esztergom megye) Kö

Folytattuk az 1995-ben feltárt rotunda temetőjében a sírok kibontását a templomtól délre és délkeletre eső területen. 1999-ben 80 sírt bontottunk ki és szedtünk fel, és ezzel 217-re emelkedett a feltárt sírok száma. A kevés melléklet közül említést érdemel egy vasból készített, kétágú asztali villa.

PETÉNYI SÁNDOR

12. Bakonyszentlászló, Hódos-éri erdészlak

(Veszprém megye) B

Az MRT 4. kötet 12/10. lelőhelytől Ny-ra, kb. 1,7 km-re, gödör ásásakor talált bronzkori kerámia került be múzeumunkba.

RAINER PÁL

13. Balatonederics, Döme-barlang

(Veszprém megye) R

Az MRT 1. kötet, 5/4. lelőhelytől Ny-ra John Szilárd, a

Styx barlangkutató csoport vezetője a barlang tisztításakor talált hiányos emberi csontvázat, állatcsontokat és egy kerámia kanalat (Lengyeli kultúra) adott át múzeumunknak.

RAINER PÁL

14. Balatonszemes, Bagódomb

(Somogy megye) U, N

A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére az MTA Régészeti Intézete az M7 autópálya tervezett nyomvonalán végzett leletmentő ásatást Balatonszemesen. A lelőhelyből 1999-ben 9000 m²-t tártunk fel; a Dunántúli vonaldiszes kultúra (legidősebb DVK és Keszthelyi csoport) települése, illetve egy népvándorlás kori (5–6. ? vagy 7. század) kemence és sír került elő. A női sírt a kemence hamusgödrébe ásták be, melléklete egy bronzhuzal fülbevaló volt.

KISS VIKTÓRIA

15. Balatonszemes, Bagódomb (M7, S-58. lh.)

(Somogy megye) Ű

Az újkőkori településtől keletre eső dombtetőn végzett terepbejárás során olyan felszíni nyomokat (sánc és egy kör alakú mélyedés) figyeltünk meg, melyek alapján felmerült, hogy e dombon – mely az autópálya nyomvonalába, illetve az itt kijelölt agyaggyerő területébe is beleesik – egy középkori kis vár (ún. motte) helye sejthető. A megismételt terepbejárásakor a felszíni jelenségeket inkább újkori katonai tevékenység következményének (ágyúállás?) értékeltük, így a dombtetőn jelölt lelőhelyet megszüntettük.

KISS VIKTÓRIA

16. Balatonszemes, Szemesi-berek (M7 S-13. lh.)

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, N

A tervezett M7-es autópálya nyomvonalának egyik lelőhelye (S-13. lelőhely), a Tetves-patak keleti partja mentén húzódó enyhe lejtőn található.

A megkutatott 12 000 m²-es felületen 185 objektumot tártunk fel az újkőkorból, a késő rézkorból, kora bronzkorból, a késő kelta korból, a római, illetve a korai népvándorlás korból.

Legnagyobb számban a középső neolitikus Dunántúli vonaldiszes kerámia objektumai kerültek elő, szám szerint 82. A feltárási területen mintegy 150 m szélességben húzódnak, ezen belül sűrűbben egy 50 m-es sávban. Többségük szabálytalan földkitermelő gödör, illetve ilyenek alja, ám így is jelentős számú, a kultúra dél-dunántúli fiatalabb időszakába (Keszthelyi csoport) tartozó kerámia került elő belőlük. A pattintott kőeszközök többsége bakonyi radiolaritból készült, feldolgozásuk már megkezdődött. A csiszolt kőeszközök között kőbalta és véső töredéke, kőbunkó, őrlőkövek és töredékeik említethetők. A korszak kiemelkedő lelete a 103. objektum fel-

színéről előkerült kis idolfaj: az apró agyagszobrocskán hangsúlyos orr, két nagy, felálló fül vagy szarv látható, a szemeket és a száját bekarcolt vonal jelzi.

A neolitikus telepnek kb. a közepén találtuk meg egy gerendaszerkezetes ház hét cölöplyukát. Az eddig előkerült cölöpsor 20 m hosszan húzódik É-D-i irányban, déli végét, illetve a keleti cölöpsort eddig még nem tártuk fel. A gerendának kiásott lyukak oválisak, lefelé szűkülnek, töbnél kis peremet, illetve lejjebb egymást metsző kettős kört (körszeletet) lehetett megfigyelni. A beásott oszlopok maradványait nem találtuk meg, minden bizonnyal kiásták a helyükből a ház áthelyezésekor. A telep nyugati részén több tapasztott tüzelőlapú tűzhelyet és egy átégett falú füstölőgödört is feltártunk. Egy hamusgödörrel rendelkező, boltozatos, kisméretű kemence fontosságát kiemeli, hogy eddig kevés ilyenre bukkantak a Dunántúlon az ásatásokon.

A feltárás délnyugati részén került elő a késő rézkori Badeni kultúra 13 nagyméretű és gazdag leletanyagot szolgáltató objektuma. Az objektumok egy része sekély gödör, kevés leletanyaggal (118., 123., 130., 131., 141.). Előfordulnak amorf alakú munka- vagy tárológödörök (122., 135., 136., 137., 139.) is. A telepen a legérdekesebb jelenség a kemencék, illetve tüzelőhelyek előfordulása (119., 132., 140.).

A 119. gödörben cserepekkel kirakott kemencét tártunk fel. A 132. objektum kavicsréteggel és cseréppel alapolozott, tapasztott kemencealap volt.

A legtöbb leletet a 140. gödör szolgáltatta. A nagyméretű amorf gödör tetején és a felső kb. 20 cm vastag rétegben rengeteg cserép került elő (kétosztású tálak töredékei, mericék, bögrék, fazekak maradványai, agyakanál töredéke, talpas serleg talptöredéke, csonteszközök, pengék). Déli részén, az alján kerek, függőleges falú gödör (valószínűleg kút) nyílt, DNy-i részében pedig tapasztott tűzhely került elő. A gödör keleti részéhez egy másik, nagyméretű kemence csatlakozott. Ennek alapozása kavicsréteggel történt, majd ezt tapasztották le agyaggal, esetleg cserepekkel. A gödör déli részén is egy „félkész” tűzhely maradványát találtuk meg: a felszínt apró kavicsokkal rakták ki kör alakban, a tapasztás viszont már nem készült el.

A kora bronzkori Somogyvár-Vinkovci-kultúrát mindössze két gödör képviselte, ezekből belül szürke, simított, kívül barna, durvított felületű fazekak töredékei kerültek elő.

A későkelta (La Tène D) telep 9 objektuma egy 10 m széles sávban húzódott végig É-D-i irányban a feltárás területén. A kelta telepeken szokásos összes objektumot megtaláltuk a lakóház kivételével: kisebb, sávozott padlójú, nagyjából téglalap alakú földbe ásott építményt; szépen kidolgozott, cseréppel kirakott és agyaggal letapasztott, megújítás nélküli, négyzet alakú hamusgödörrel ellátott kemencét és több kerek, kihasasodó, egyenes aljú tárolóvermet. A leletanyagban túlsúlyban vannak a jól korongolt, szürke, besimított mintás tálak és urnák töredékei. Két fehér festésű edénytöredék a gellérthegyi fa-

zekasműhelyből származik. Az egyik gödörben üreges, bordás bronzkarperec töredékeit találtuk.

Egyetlen, a kelta gödrökhöz hasonló tárolóveremben találtunk (korai) római kerámiát. A feltárt terület nyugati részén több mély, kerek, függőleges falú gödör volt, melyek kora azonban leletanyag hiányában nem állapítható meg. Több közülük kút lehetett, ezért különösen sajnálatos, hogy koruk nem ismert.

A lelőhely keleti szélén észak-déli irányban egy soros csontvázas temető húzódik. A 13 db Ny-K irányú sírból mindössze a két felnőtt egyén sírjában volt melléklet (149., 150. sír). Egy sírt a szántás semmisített meg (114.), négy sírban – méretük alapján kisgyermeké – a csontok elporladtak. A többi 6 sír gyermeké volt, 16 éves korig. A nem mély (az eredeti felszíntől mért mélység 70–140 cm) sírgödörben a halottakat hátukra fektették, karok kinyújtva a test mellett, kivéve két sírnál, ahol az egyik (148.), illetve mindkét kéz (144.) a medencén volt. A síroknál – egyetlen kivétellel – rablás nyoma nem volt megfigyelhető, tehát a halottak többsége eredetileg is melléklet nélkül került földbe. A 149. férfisírnál a sírgödör betöltésének elszíneződése alapján rablást feltételezhetünk, erre utal a sírban szájjal lefelé fordult, hiányos edény is, azonban a csontok érintetlenül, eredeti helyzetükben feküdtek a sírgödör alján. Az edény szürke, jól korongolt és jól kiégetett, vízszintesen bordázott felületű, párhuzamai alapján az 5. század első harmadából származik.

A közvetlenül mellette levő 150. sír azonban biztosan bolygatatlan volt, ebben egy gazdagon felékszerezett asszony csontvázát találtuk meg. Nyakában bordázott aranygyöngyökből és egy-egy fehér színű kettős és egy sokszínű pasztagyöngyből álló nyakláncot, deréktájon két aranyozott ezüst fibulát viselt. Az övéről lelógó szíj végére felfűzve féldrágakő-gyöngyöket és ezüstpántba foglalt függőt találtunk, lábfejenél kétoldalt egy-egy ezüstcsat volt. Az ovális csatkarikájú, ezüst csizmacsatok számos hun kori és hun kor utáni sírból ismertek, a két fibulával megegyező azonban nem ismert. Ez a sír a temetőt az 5. század második felére keltezi, a hun kor utáni időszakban, a viselet alapján az eltemetettek germánok, a sírszám és a kormegoszlás alapján egy család tagjai. A temető szélét dél felé nem értük el ebben az évben, várható, hogy a következő évben további sírok kerülnek elő.

BONDÁR MÁRIA – HONTI SZILVIA – NÉMETH PÉTER

17. Balástya (7), Szatymaz (51), M5 lelőhelyek (Csongrád megye) Sza, A, Tő

(7/7, 7/11, 7/17, 7/19, 51/7A, 51/7/B, 51/15, 51/41A, 51/41/B, 51/46)

Ebben az évben több mint 40 000 m²-t és megközelítőleg 2000 objektumot tártunk fel 10 lelőhelyen Balástya és Szatymaz között, az M5 nyomvonalán. Főként szarmata kori települések maradványai, késő avar temető sírjai kerültek elő, valamint török kori magányos telkek emlékeit azonosítottuk.

Új szakmai eredmény az 5 db szarmata kori cölöpszerkezetes felszíni, palló- vagy deszkaház dokumentálása, szerves anyaggal bélelt hasonló korú kutak, amelyek azt bizonyították, hogy a korai szarmata korban és a 4–5. században a településekhez tartozó kopolyakutakat a mocsarak ingoványos szélébe ásták le.

Szarmata telepeink között voltak rövid életű, kicsiny árokkal és oszlopszerkezetes sánccal megerősítettek (51/41 A-B, 51/15), valamint több rétegű, nagy kiterjedésű központok is (51/46+51/7/A-B). Ez utóbbi esetben sikerült rétegenként szétválasztani az egyes periódusok emlékanyagát.

A késő avar kori temetőfeltárások eddigi eredményeit jól egészíti ki az a szerencsés megfigyelésünk (51/7/A), miszerint a szatymazi temetőben nemcsak a sírban voltak építmények (halotti kerevet és láda – sírfenék-vizsgálat), hanem néhány esetben a sírok fölött is (ún. „füles sírok”), a korabeli járósínt fölé magasodva.

Novum a középkori településkutatás terén a török kori magányos telkek (tuguriumok) azonosítása, melyek minden bizonnyal összefüggnek a magyar településhálózatban az Árpád-kor óta meglévő tanyás/magányos településtípussal.

BÉRES MÁRIA – FARKAS CSILLA

18. Baracs, Római tábor

(Fejér megye) Ró

Annamata római auxiliaris táborának területén először kezdtünk ásátásba az Intercisa Múzeum és a PPKE BTK együttműködésének keretében. Az első tájékoztató jellegű ásátáson a tábor déli és keleti védműveinek átvágása volt a cél két árokkal. Ennek során feltártuk a tábor déli 1 m széles táborfalát a hozzá tartozó fossával, via sagularisszal és a belső földtöltéssel (II. árok). A belső földtöltést a késő római korban félig visszabontották, rajta agyagos és meszes padlószintet találtunk, amelyen egy kemencét tártunk fel. A belső földtöltés tiszta barna agyagból állt. A táborfal megmaradt magassága 90 cm volt, külső oldalát végig lehabarcsozták. A táborfallal párhuzamos via sagularis egy szakaszát is feltártuk. Az út szélét szegélykövek kísérték, kavicsozását egyszer megújították. Előkerült itt egy agyagba rakott kövekből álló 40 cm széles kőcsatorna. Az ásátás rövidsége miatt a vizesároknak csak egy részét tártuk fel.

Az I. árokban az árokra merőleges dűlőút miatt a nyugati táborfalat nem értük el, de a Wehrgang íves szakasza alapján a földút alatt húzódhatott. A 13 m hosszú árokban egy belső épület két periódusú, É-D-i irányú falát figyeltük meg. Korábbi falat visszabontották, majd 1,5 m-rel Ny-ra újat emeltek. Mindkét falhoz tartozott egy-egy átégett agyagpadló, a későbbre tehetőbb aranyberakásos ezüst Armbrustfibel, illetve pelta alakú aranyfűlbevaló került elő. E padlószint felett, illetve a későbbi falban cölöplyukakat figyeltünk meg, amelyekben II. Constantinus érmek voltak. Az épület vastag tetőomladék rétegében számos nagyméretű, vagy ép tetőfedő cse-

rép került elő. A tábor északi védműveit a pusztuló keleti löszfalban figyelhetjük meg. A megmaradt szakaszon kettős fossa (hegyesszög keresztmetszetű) látható, a táborfalat kiszedték.

Konzulensek: Pongrácz Zsuzsánna, Gabler Dénes. Résztvevők: Thúry László régész, Fácányi Edina és a PPKE BTK hallgatói.

KOVÁCS PÉTER

19. Becsehely, Homokos-dűlő

(Zala megye) U, R, B, N

Becsehely keleti szélén, a Borsfai-patak két oldalán nagyon fontos újkőkori település vált ismertté az utóbbi évtizedekben. 1975-ben a keleti oldalon (Becsehely I.) Kalicz Nándor kezdett ásátásokat. A patak völgyének nyugati oldalán 1975-ben terepbejáráskor Horváth László hasonló korú településnyomokat talált (Becsehely, Homoki-dűlő – Becsehely II.). Ezen a helyen 1976-ban Kalicz Nándor egy 64 m²-re kiterjedő területen szondázó ásátást végzett. Mindkét lelőhelyen a legkorábbi újkőkori kultúra (Starčevo k.) emlékeit is megtalálták, de a keleti oldal településén az újkőkor összes periódusának a leletei is felszínre kerültek. Ezzel szemben a nyugati településen a Starčevo kultúra cserepein kívül a régebbi vonaldíszes és a klasszikus vonaldíszes kultúra (középső újkőkor) nyomait találták csak meg – a fiatalabb periódus is hiányzott.

Az M7 autót a nyugati lelőhelyet szeli ketté. (Mindkét lelőhely a szakmában – időközben – fogalommal vált!) Az autót nyomvonala KÉK-DNyD irányba vágja át csaknem 200 méter hosszan a rendkívül fontos egykori települést. A lelőhelyet egy É-D irányú dűlőút keresztezi, s a dűlőúttól Ny-ra eső rész feltárását kezdtük meg. Ez a terület 10 ezer m² kiterjedésű. A lelőhely K-i, a Borsfai-patak felé eső része 8000 m² nagyságú.

A feltárandó területen 10 × 10 m-es négyzethálót tűztünk ki, igazodva a kisajátítandó terület É-i határvonalához. A felső réteget fokozatosan humuszoltattuk le, mivel menet közben derült ki, hogy évtizedekkel ezelőtt rigolirozták a korábban epresnek használt földterületet, így volt olyan szakasz, ahol még 60 cm mélységben is modernkori nyomokra bukkantunk.

A tisztázott felületen rendkívül sok objektum nyoma bontakozott ki.

Az egybefüggően feltárt területen sikerült tisztázunk, hogy milyen lehetett az egykori település szerkezete. Az objektumok nagy része a középső újkőkori, régebbi Vonaldíszes kerámia kultúrájához tartozik, sokkal kevesebb az annál fiatalabb, úgynevezett Keszthelyi csoport leletanyaga, és még ezt a képet néhány középső rézkori (Balaton-Lásinja I. kultúra, késő bronzkor, népvándorlás kor) objektum színezi.

Egyrétegű településnek kellett kezelniünk az előtűnt kibontakozó rendszert, amely a Dunántúl egyik legjelentősebb feltárásává tette kutatásunkat. Ragyogóan látszott a szabályos, É-D hossztengetű, nagymé-

retű házak rendszere, körülöttük a gazdasági építményekkel. Az is világosan kiderült, hogy a településen belül egy-egy munkát külön helyen végeztek el, így például a település Ny-i szélé felé találtuk meg inkább a kőeszközök készítésének nyomait, valamint a település egyik „péksége” is itt működhetett. Az sem lehet véletlen, hogy ezen a részen látott napvilágot egy nagyon érdekes termékenység varázslás emléke: egy őrlőkö-párt szájával lefelé fordított edénnyel fedtek le.

Az előkerült leletanyag hatalmas mennyiségű, sok kiéészíthető edény található közöttük, jelentős a kőeszközök száma is, de a legkiemelkedőbb leletek a következők: két agyag idol, agyagból készült hatalmi mellkorong.

DR. HORVÁTH LÁSZLÓ

20. Besenyőtelek, Falusi-dűlő

(Heves megye) Ő, Sza

A vezeték árkában őskori és szarmata gödröket tártunk föl rendkívül nehéz körülmények között. A mélyebb gödröket bontás közben rendre elárasztotta, sőt el is lepte a talajvíz. Amikor később, már szárazabb időszakban, egy 5 m széles szelvényt nyitottunk az árok mentén, újabb objektum nem került elő.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

21. Besenyőtelek, Hanyi út

(Heves megye) Ő, Kö

A lelőhely a Hanyi út mentén található, ami a faluból kivezető, ma is használt út, ezért a távvezeték építésekor nem bontották fel, csak az úttól É-ra és D-re eső részen humuszoltak. Így a lelőhelyből csupán 40 m-t tudtunk feltárni. Ezen három árokszakasz került elő leletanyag nélkül, amelyek a terepbejáráskor lokalizált őskori vagy középkori telep részei is lehetnek.

VÁRADI ADÉL

22. Besenyőtelek, Közép-dűlő I-II.

(Heves megye) Ő, Sza

Az előzetes adatok alapján két, egyenként 100 m hosszú, szórványos lelőhelyet regisztráltunk. A feltárás folyamán bebizonyosodott, hogy nincs köztük hiátus, a kettő egybefüggő, nem túl fedett, őskori és szarmata lelőhely. Négy Ny-K irányú árokszakasz és pár gödör részlete is napvilágra került. A területet próbaképpen kiszélesítettük, de azon is csak néhány objektum mutatkozott.

VÁRADI ADÉL

23. Besenyszög, Berek-ér, Csatorna-part, 31. lh.

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, Á

Besenyszöghatárában, a településtől távol D-re, a Szolnok – Besenyszög közigazgatási határ mentén, a Berek-ér által körbefolyt kiemelkedés déli szegélyén, a Milléri-főcsatornába torkolló csatorna É-i partján, a partszegélytől befelé

É-ra, a nyomvonal 10,8–11,2 km-e között, 400 × 100 m-es területen intenzív megtelepedésre utaló nyomokat találtunk. A gyűjtött leletek (edénytöredékek és kovakő eszköz) az újkőkorból és az Árpád-korból származnak.

A lelőhely egy egységet alkot a 30. számú lelőhellyel, így összevontuk vele és 30. lelőhely néven került feltárrásra.

DR. MADARAS LÁSZLÓ – PINTÉR LÁSZLÓ –

POLGÁR ZOLTÁN

24. Besenyszög, Homoki-dűlő

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Ő, Sza

Besenyszög falutól É-ÉK-re kb. 2 km-re, a Milléri-főcsatornába torkolló, a térképen névtelen vízfolyás nagy kanyarulata fogja össze a Homoki-dűlő nevű területet. E vízfolyás külső, ÉK-i partján, a gázvezeték nyomvonalának 23,5–23,6 km-re között, 100 × 200 m-es területen a neolitikumból és a római kori szarmaták idejéből származó edénytöredékeket találtunk. A kevés leletanyag szórványos megtelepedésre utal. A munkaárok kiásása után a profilokban a lelőhelyen értékelhető régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni.

DR. MADARAS LÁSZLÓ

25. Biatorbágy, Kelényi-tanya

(MRT XII/1. k. 34/2. lelőhely)

(Pest megye) B, V

1998/99 telén az épülő Alpine Autórádió-gyár első épületéből ÉK-re gépi erővel négy 2,50 m széles és 293 m hosszú kutatóárok alapján régészetileg érintetlen területet találtunk, viszont az árkoktól DNY-ra a leendő első épület területén a lehumuszolás során 71 régészeti objektumot tártunk fel. A kb. 3 hektáros területen főleg gödrökből, gödör-együttesekből, egy részlegesen megmaradt cölöpvázak házból előkerült leletanyag nagy része a bronzkor különböző fázisaiba, illetve a kora vaskorba datálható. Az emléktárgyakban domináns a gazdag kerámiaanyag, a nagy mennyiségű patics- és őrlőkötő-töredékek. Az eddig feltárt területen fémtárgy nem került elő.

Munkatársaink voltak: Mali Antal (restaurátor), Sáfár Pál (rajzoló), Kalácska Róbert (egyetemi hallgató).

DR. OTTOMÁNYI KATALIN – REPISZKY TAMÁS

26. Biharugra, Nyugati faluszél

(Békés megye) Sza

1999. szeptember 14-én gázvezeték-fektetéshez kapcsolódva ellenőrző terepbejárást végeztünk Biharugra külterületén, melynek során szarmata kori település nyomaira bukkantunk. A vezeték hánycsatornáiban nagyszámú edénytöredék mellett egy egyoldalas, nyeles csontfésű összeillő töredékeit is megtaláltuk. A fésű bizonyosan nem sírhoz, hanem települési objektumhoz köthető. Letmentést a helyszínen végezni nem tudtunk.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

27. Bodrog, Alsóbü, Temető-dűlő, vaskohótelep (Somogy megye) Á

Az előző évi régészeti leletmentés folytatásaként a jelzett területen – Stamler Imre ny. iskolaigazgató bejelentésével és segítségével 1998. május 5–8. között 5 darab 10. századi kohót (4 épet) leletmentettünk – éppen a lelőhely fontosságára való tekintettel a műhely teljes feltárását végeztük el. A 0140/14. hrsz. szántóföldön, az 1998-ban feltárt I-I/a számú szelvények tengelyében került sor a tőlük Ny-ra, K-re és É-ra (összesen VII., 5×5 m-es, illetőleg 5×3 m-es) szelvények kijelölésére, majd a műhelynyomok feltárására. A rendkívüli hideg, havas és szeles időben már az első héten meghatározhattuk az agyagban elváló műhelygödör nagyjából 15×15 m-es foltját. Az ún. 1-2. ásónyomból jellegzetes 10–12. századi leletanyag: cserépbográcsok peremtöredékei, hullámvonalas, simavonalas kerámiák, fúvókák és rendkívül sok vassalak kerül elő (álatcsontok, vastárgyak stb. kíséretében). Feltártuk a teljes műhelygödört, ahol eddig országosan egyedülálló módon 34 kohót találtunk. Ezeket – a föléje kerülő védőépület reményében – nem tártuk fel teljesen. Az esetleges bemutatásukig restaurátorok rögzítették, homokkal kitöltve lefóliáztuk.

Az 1–5. számú kohó (I. szelvény) területétől nyugatra tártuk fel a II., III., VIII, illetőleg északra a VII., míg tőle keletre az IV–VI. számú szelvényeket.

A II., III. számú szelvényben kerültek elő a 6–7., a 12–13. számú felmenő falú, torok- és szájnírással, valamint a 8–11. számú elbontott, többnyire csupán az aljárésszel rendelkező kohókemencék. A VII. számú szelvényben találtuk meg a 14. és a 22. ép kohó felső kerek nyílását. A két kohó munkagödréhez tartozhatott a 15. számú, valószínűleg inkább kenyérsütő kemence. Ugyancsak a VII. szelvényben, annak délkeleti sarkában kerültek elő a 16. és 21. ép, illetőleg a 24. és 27. elbontott, csupán aljárésszel rendelkező kohók. A VI. számú szelvényben a 17., 18. és 25. számú elbontott kohóaljakat tártuk fel. A legtöbb kohó az 1998-ban megtalált 1–5. számú kohók környékén került elő (20., 23., 28., 29., 30–34., vagyis összesen nyolc, többnyire lebontott kohó aljrésze).

A kohók keltezését a jelentős számban előkerült kerámiaanyaggal próbáltuk elvégezni.

Már 1998-ban találtunk a 4. számú kohó fölött kötegelt hullámvonalas, illetőleg ugyancsak az I. számú szelvényben, de annak déli részénél 10. századra keltezhető hullámvonalas kerámiákat. A mostani kutatásunk során a legjellegzetesebb és legkorábbi a kis kihajló, belül a peremén ugyancsak kötegelt hullámvonallal, míg kívül három egymásba futó, ugyancsak sűrűn kötegelt hullámvonallal rendelkező, porózus anyagú oldaltöredék. Ez a darab a 19. számú kohó kibontásakor az alsó kifolyónyílástól délre, a kohófalhoz tapadva került elő, amely a 9–10. század jellegzetes fazekasterméke.

A III. számú szelvényben a 11–13. kohók feletti, valamint a velük egy szintben lévő rétegekből vonalká-

zott díszű, belső peremen kötegelt hullámvonallal, valamint hosszú, egycs, párhuzamosan futó díszítéssel rendelkező kerámiaperem és oldaltöredékek jutottak a felszínre. Ezek is a 10. század jellegzetes termékei, csakúgy, mint az említett kohók felett (1–2. ásónyomban) talált keskeny peremű cserépbogrács szürkésbarna darabja. Ugyanebben a rétegben tártuk fel a jellegzetes széles, átfúrt peremű, általában a 11–12. századra datált cserépbogrács-töredéket is.

Meg kell jegyeznünk, hogy tudomásunk szerint cserépbográcsok jellegzetesen magyarnak tartott darabjai Magyarországon kohóásatásokon még nem kerültek elő.

Ebből a jellegzetesen 10. századnak datálható kohórészből, a 11–12. számú kohók előtti műhelygödör feltöltésből (a III. szelvény sarkában) – vassalaktöredékek és fúvótöredékek között – előkerült egy agyagfúvóka tölcseres végének letörött darabja. Az amúgy is ritka $5,5$ – 6 cm átmérőjű, tipikus fúvókatöredéken négy rovásjel lehet felfedezni. Dr. Vékony Gábor egyetemi docens, rovásírás szakértő szerint a székely-magyar rovásírás betűinek olvasata található az egyedülálló darabon. (A darab V. G. kérésére egyelőre nem publikálható.)

A korai kerámiaanyag mellett az I. számú szelvény északi és a VII. számú szelvény déli felső rétegében későbbi, 11–12. századi kerámia utalhat a kohótelep legkésőbbi feltöltésére.

Konzulens: dr. Gömöri János.

DR. MAGYAR KÁLMÁN

28. Bodroghalom, Magasorom, Pusztaláp (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) H ?

1942-ben dr. Szabó Endre bodroghalmi lakos Richwin strassbourgi püspök (913–933) ezüst denárát ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának. A pénz előkerülése már önmagában is egy gazdag honfoglalás kori temetőt sejtetett. Telefonon sikerült felvenni a kapcsolatot a ma San Diegóban élő adományozóval, aki kérésre hozzátette, hogy beazonosította a lelőhelyet. Eszerint az érme Bodroghalom község délkeleti határában került elő, a Pusztalápnak nevezett dűlő Magasorom nevű homokdombján. E dombon 1942-ben csőszkunyhó ásása közben bolygattak meg egy sírt, s ez tartalmazta a kérdéses érmét is. A lelőhelyen minden bizonnyal érintetlen gazdag honfoglalás kori temető található. A helyszínen megállapíthattam, hogy e dombtól északi irányban 100–100 méterre még két további homokdomb húzódik, s van rá esély, hogy ezek is hasonló temetőket rejtethetnek. A dombvonulat a hajdani Karcsa folyó keleti partján található, amelynek mentén – a kérdéses dombtól kb. 1000 méterrel északra – már feltártam Karos község határában a Kárpát-medence jelenleg leggazdagabbnak tekinthető honfoglalás kori temetőit.

A karosi és a bodroghalmi lelőhelyek topográfiai elhelyezkedése alapján feltételezhető, hogy valamennyi ugyanazon központhoz (vezéri szálláshoz?) tartozhatott. Mindezt azonban csak régészeti ásatás döntheti el.

A Richwin-pénz ugyanis valószínűsíti, hogy a bodroghalmi lelőhely a karosihoz hasonló korú, a 10. század első felére keltezhető temetőt rejt. Ezért végeztünk a számba vehető helyen hitelesítő ásatást. A falu délkeleti részén nyitott szelvényeinkben megtaláltuk ugyan a kérdéses csőszkunyó maradványait, a két 20 × 5 méteres szelvényben azonban semmilyen régészeti jelenségre nem bukkantunk. Sajnos hitelesítő ásatásunk eredménytelenül zárult.

A Richwin-pénzes bodroghalmi honfoglalás kori temető továbbra is ismeretlen helyen rejtőzik a falu határában.

RÉVÉSZ LÁSZLÓ

29. Bonyhád, Óhegy

(Tolna megye) Ó, Kő

A várostól ÉK-re, az Óhegy ÉNy-i lejtőjén, a Völgységi-patak árteréből kiemelkedő, az árterbe mélyen benyúló dombon, légi fotón, bizonytalan négyszögletes objektum látszik. A helyszínen, a bokros dombon, több keresztirányú tereplépcső, illetve keskeny átvágás látszik, ezek újkorinak tűnnek. A felszínen több habarcstörödéket és egy őskori edénytörödéket találtam. A helyi hagyomány szerint valahol itt állt egykor az iványi apátság.

MIKLÓS ZSUZSA

30. Bucsa, Töviskeshát (MRT 6. k. 2/23. sz. lh.)

(Békés megye) Ó, Sza, Á

A MOL Rt. 1999-ben gázvezetékét fektetett több megyén keresztül. A békés megyei részen a vezeték három lelőhelyet veszélyeztetett. Az egyik egy eddig nem ismert lelőhely, Bucsa-Ecsegfalvától délkeletre. A másik két lelőhely (Ecsegfalva, Üzemi út, Digógödör, illetve Ecsegfalva, Pusztaborz, MRT 6. k. 4/11. lelőhely).

A Bucsa, Töviskeshát lelőhelyen végzett leletmentés során 25 őskori, szarmata kori és Árpád-kori telep-objektum (gödör) került elő. A gázvezeték nyomvonal 500 méter hosszú és 10 méter széles sávban érintette a lelőhely területét. A feltárás költségeinek fedezetét teljes egészében a MOL Rt. biztosította. A felső szint humusz rétegét a kivitelező által rendelkezésünkre bocsátott, széles kanállal felszerelt géppel termeltük le, mert szkréperládával nem lehetett a területre menni a magas talajvíz, illetve a süppedő talaj miatt. Az objektumoknak a szántás rétege alatt jelentkező feltárásait feltártuk, legalábbis amennyire azt a talajvíz engedte. A leletanyagot a Munkácsy Mihály Múzeumban a 99.6.1–53. leltári számokon leltároztuk be.

Munkatárs: Havassy Péter, Gábor Gabriella, Kocsor Julianna, Rózsa Zoltán.

SZATMÁRI IMRE

31. Budakalász, Poljana-dűlő

(Pest megye)

Az infravörös légi fotón látszó négyszögletes, félköríves záródású illetve trapéz alakú elszíneződések a valóság-

ban nem bizonyultak régészeti jelenségnek. Ezen a területen (040. és 044/2. hrsz.) az újkori réteg alatt semmiféle korábbi megtelepedésre utaló régészeti objektumot, leletanyagot nem találtunk.

OTTOMÁNYI KATALIN

32. Budakeszi, Széchenyi utca 104–106.

(MRT 7. k., 4/16. lelőhely)

(Pest megye) B, V, Rő, Á

1976-ban Szél Andrásné római kori kocsitemetkezéshez tartozó bronztárgyakból, valamint egy kocsit vasalkatrészeiből és bronzdíszítményeiből álló leletegyüttest hozott be a Magyar Nemzeti Múzeumba. Elmondása szerint a leletek egy nagyméretű emésztőgödör áása során kerültek elő. A helyszínre akkor kiszállt Kiss Attila és Tóth Endre.

A területet a kilencvenes évek elején csatornázták, így 1999 nyarán meg lehetett kezdeni a sír megmaradt részének régészeti feltárását. A megtalált paralelogramma formájú, lekerekített sarkokkal ázott sírgödörben egy könnyű építésű római kétkerekű kocsit (cisium) találtunk, amelynek több mint felét megbolygatták az emésztő áásakor. A kocsit megmaradt vasalásai és bronzszobordíszítményei eredeti helyükön őrződtek meg, ezért számos alkatrész helyét és funkcióját sikerült meghatározni. A kocsit hátsó frontjára gazdag növényi és geometrikus ezüstberakásokkal, valamint Bacchus kíséretéhez tartozó alakok bronzszobraival (Silenosok, Maenad, Pán, párdúc) díszített vaslemezeket erősítettek. A sírgödörbe elhelyezték a kocsit húzó felszerszámozott lovakat is. Az egyik ló csontvázának a fele, a másik pedig – egyetlen hátsó lába kivételével – teljesen elpusztult. Előkerült a lovak leszurására használt vaslándzsa is. A sír alján egy szűrő- és merítőedényből álló bronz-edény-készletet és egy emberi láb formájú bronzmécsest is találtunk.

A sírgödör betöltésében számos őskori lelet (használati nyomokat mutató pattintott kőeszköz, bronz- és kora vaskori kerámiák) mellett Kr. u. 2. századra keltezhető római kerámiatörödéket gyűjtöttünk.

Közvetlenül a sír mellett feltártunk egy késő Árpád-kori, sárga agyagos járószintet (padló?), amelyen nagy mennyiségű 13. századi kerámiatörödéket találtunk.

A területet Terei György mérte fel. Az ásatáson részt vett: Nagyné Lőrincz Judit restaurátor, Bíró Szilvia, Nagy Levente, Pásztókai Szeőke Judit, Schilling László, Szanyi Brigitta régészhallgatók és Agócs Róbert, Bajkay Péter, Bendő Zsolt, Gmeling Katalin, Püspöki Zsolt, Stefán József, Tímár Zsolt geológus hallgatók.

MRÁV ZSOLT

33. Budapest I., Budavári palota, Öntőház udvar

Kő, Kk

A Budapesti Történeti Múzeum 1998 késő őszen – 1999 kora tavaszán előzetes szondázó feltárásokat végzett a

Budai Várgondnokság Kht. megbízásából a Budavári Palota ún. Öntőház udvarán, amely a régészeti irodalomban a középkori palota *Keleti falszoros*-aként szerepel. Az udvar felületén a korábbi ásatások során érdemi kutatások még nem folytak (csupán a keleti, dunai zárófal mentén végeztek Gerevich Lászlóék kisebb, a helyreállítást megelőző kutatást), azonban rá vonatkozóan különböző történeti források alapján mégis rendelkezünk információkkal. Török és barokk kori látképek és helyszínrajzok szerint két jelentősebb, É-D-i tengelyű építmény állt rajta: egy hosszabb a Ny-i, egy rövidebb a K-i oldalon. Ezeket a barokk források ágyúöntő műhelyeként, pontosabban *öntőház*-ként nevezik meg. Az ásatások célja az volt, hogy a – régészetileg védett – területen eleve valószínűsíthető épület- és egyéb régészeti maradványok jellegét, elhelyezkedését, állagát pontosabban megismerhessük, úgy a további kutatásokra, mint az esetleges beépítés lehetőségére tekintettel.

A helyszínen két szelvényt nyitottunk: egy megközelítőleg négyzetes alaprajzút a délkeleti sarokban (1.) és egy nyújtott téglalap alakú, szélesebb kutatóárok jellegűt az udvar közepe táján K-Ny-i irányban (2.). Mindkét szondázó szelvény pozitív eredményt hozott, bár az 1. szelvény felületének jó részét a Várkertbazár lépcsőházának maradványai foglalják el. Különösen érdekes építészeti maradványok, különböző korú és szintű, többnyire észak-déli irányú falazatok kerültek napvilágra az udvar felületét kelet-nyugati irányban átvágó 2. számú kutatóárokban. E szelvény Ny-i oldalán nem sokkal a felszín, illetve a modern planírozó feltöltés alatt olyan falalapozás tűnt elő, amely nyilvánvalóan a *nyugati öntőházhoz* tartozott, azonban sem akkor, sem később nem tudtuk egyértelműen megállapítani, hogy az épület Ny-i vagy K-i falához tartozott-e. Már ekkor sikerült azonosítani viszont a *keletebbi öntőház* mindkét hosszfalának maradványait, a hozzájuk tartozó padlószintekkel együtt. Ezek alapján az épület külső szélessége 11,30 m, a belső 9,30 m körül volt. Még érdekesebbnek bizonyult azonban az ezen a műhelyépületen belül, a K-i oldalon, a padlószintje alatt jelentkező, tehát korábbi észak-déli falazat, amelyben egy *kapuzat* eredeti helyzetben lévő déli oldalát, *kerékvetőkövét* és perselykövét sikerült megtalálni. A korábbi épület esetében a kapu nyitási irányából mindössze arra következtethettünk, hogy annak belső tere keletre, a dunai zárófal felé helyezkedett el. Errefelé azonban a keleti öntőház épület keleti falán túl további falra már nem bukkantunk, így felmerült, hogy az épület hátsó fala – a viszonylag nagy távolság (11 m, észlehető belső osztás nélkül!) ellenére – maga a dunai zárófal lehetett. Szilárd padlószintet a keletre átvágott „belső” térben nem sikerült meghatározni, s így valószínű, hogy itt valamiféle alárendelt funkciójú épületről, pl. raktár, van szó. Ezt támogatta az is, hogy kapuja kerékvetőkövével készült, azaz kocsi átjárását biztosította.

Mivel mind a keleti öntőház, mind a korábbi, kerékvetőköves falazat esetében felmerült a műemléki bemutatás lehetősége, s mivel ez a beépíthetőséget is be-

folyásolja, feltétlenül szükségessé vált a két építmény kontúrjainak mind teljesebb tisztázása. Ennek céljából a megrendelővel egyetértésben a szondázó kutatás folytatása mellett döntöttünk. Az udvar teljes feltárása a felület nagysága miatt egyelőre nem merült fel.

A szondázások második fázisára végül 1999. november 23. és 2000. május 19. között került sor, a havas, csapadékos időjárás miatt viszonylag hosszúra nyúlt téli szünettel.

A kutatási célokat alapvetően a 2. sz. kutatóárok északi bővítésével, illetve tőle délre, az 1. szelvény felé két további, hasonló irányú, de rövidebb kutatóárok közéiktatásával szándékoztuk elérni. Bár a munkák a jelzett keretek között indultak, de végül az udvarnak a tervezettnél jóval nagyobb felületét kellett munka alá venni, részben a szelvények szükségessé vált további bővítése, átbontása, részben a környezetükben elengedhetetlenné vált szintsüllyesztések miatt.

Sajnos a keleti öntőház É-i lezáródását a szelvénybővítések ellenére sem sikerült tisztáznunk, mert az a feltárási határon túl helyezkedett el. Megfogtuk viszont a déli végződését. Falainak jellegzetessége, hogy építésükkor nagyszámú korábbi kőanyagot használtak fel bennük.

Az épület alatt végig követni tudtuk a korábbi, „kerékvetőköves” falat, amely déli irányban még jóval túl is nyúlt rajta, és – mint az később kiderült – az udvar déli zárófalához csatlakozott! A falnak a keleti öntőháztól délre eső szakaszán újabb, az előbbihez hasonló kerékvetőköves kapuzat maradványaira bukkantunk. Mindezek alapján valószínű, hogy e korábbi fal által kijelölt épület az északi zárófalba is bekötött, és így az udvar (falszoros) keleti oldalát, a teljes terület mintegy harmadát elfoglalta. A két eddig feltárt kapuzat kiosztása alapján nagy valószínűséggel északabbra egy harmadik is nyílhatott rajta. Az eddigi kutatások alapján a 15. században épülhetett, s valószínűleg a 16. sz. vége felé pusztulhatott el.

MAGYAR KÁROLY

34. Budapest I., Gyorskocsi utca 6.

Rő, Á, Kk, Kú

A Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma és Középkori Osztálya a Várnegyed Kft., majd a VÁR-OTTHON Kft. megbízásából szondázó jellegű régészeti feltárást végzett a Budapest I., Gyorskocsi u. 6. szám alatti (hrs. 14117) régészeti védettséget élvező telken a megbízóval kötött szerződés alapján.

A régészeti szondázást statikai okok miatt csupán a telek középső sávjában, mintegy 6 méter szélességben lehetett folytatni 16 méter hosszan. A kiásott legmélyebb szint a mai járószinttől mintegy 4 méter mélyen található.

A feltárási területet üres telekként vehettük át. Korábban zártudvaros beépítésű, földszintes épületek álltak itt, amelyek közül az Iskola u. 33. szám alatti épület

műemléki védettséget élvezett. Ennek ellenére a házakat az 1960-as években lebontották.

Az újkori udvari kövezet felbontása után a középkor és a török kor századai során egymásra rakódott sorozatos járósíntek maradványait tárhattuk fel. A legalsó sárga agyagos járósíntre, amely a város alapítása idején keletkezett, mintegy 7–8 további köves, kavicsos járósínt került, miközben újabb és újabb feltöltésekkel emelték a szinteket egészen az újkori udvar kövezetéig. Tehát a 13. század közepétől a 19. századig 2 métert emelkedett telkünkön a terepszint. A viszonylag keskeny feltérési területen nem kerültek elő a járósíntekhez csatlakozó falak. A kutatási területen rendkívül nagy számban tártunk fel változatos korokból származó hulladék-gödöröket. A feltárt gödörök közül kiemelkedik néhány igen nagyméretű, mély, kör alakú verem, amelyek késő középkori, 15. század végi – 16. század eleji betöltéseket tartalmaztak, köztük több ép edényt, nagyszámú kerámiaperselyt és üvegtöredékeket.

A legalsó középkori járósínt alatt sötétbarna, tömött humuszos jellegű feltöltés fedte be a római kori maradványokat. Sajnos a római kori jelenségek jó részét újkori és középkori beásások semmisítették meg. A kutatások során előkerült egy 60–70 cm széles tört köves, földbe rakott, ÉK-DNy irányú falalapozás. A hozzá tartozó járósínt nem maradt meg. Csupán 2–3 méteres szakasza volt megfigyelhető, mindkét végét beásások semmisítették meg. A következő említésre méltó objektum egy tüzelőhely maradványa volt. Alja tört téglából készült és agyaggal volt letapasztva, oldalát D-i irányban, egy sor élére állított lapos kő képezte. Ennek külső, D-i oldalán sárga agyagos, paticsos omladék volt megfigyelhető. Az omladék egy sárga agyagos szinten feküdt. Az objektum É-i oldalát az újkori pincelejáróval bontották el. Így sem teljes kiterjedése, sem funkciója nem volt egyértelműen meghatározható. Tőle K-re apróköves, sóderes járósínt került napvilágra. Dokumentáltunk még egy szintén tört kövekből készült, földbe rakott falmaradványt, amely nagyjából K-Ny-i irányú lehetett, de az újkori és középkori bolygatások miatt nem volt egyértelműen meghatározható. Korábbi periódusból egy ÉK-DNy-i irányú agyaggal és talán osztófalainak nyomai kerültek elő. Az egyik középkori gödör és újkori fal közötti mintegy 50 cm-es felületen egy római kori kisebb gödör alatt, bolygatott sír maradványára bukkanunk. A bolygatások miatt rendelkezésre álló viszonylag kis felület nem volt alkalmas a jelenségek funkciójának eldöntésére, nevezetesen annak megállapítására, hogy a falak sírépítményekhez tartoztak-e, vagy egyéb építményekhez? A római kori leletanyagból az import kerámia (észak-itáliai és galliai terra sigillata edények töredékei) és néhány bronztárgy (fibula, veret) méltó említésre.

A szonda területén a kutatást elvégeztük, a feltárt leletanyag a Budapesti Történeti Múzeumba került.

Mivel a kutatást a statikai okok miatt csak a középső sávban lehetett elvégezni, szükséges az építkezés során

a földmunkák folyamatos megfigyelése és a várhatóan még előkerülő régészeti objektumok (falak, sírok) feltérása és dokumentálása. Ezen feltételek mellett a telek régészeti védettsége feloldható.

A római koros kutatást H. Kérdő Katalin végezte, az ásatáson részt vettek B. Sárosi Edit és Serlegi Gábor régészhallgatók.

VÉGH ANDRÁS

35. Budapest I., Szabó Ilonka utca 22.

Á, Kk

A Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya Soha István és társai megbízásából szondázó jellegű, majd megelőző régészeti kutatást végzett a Szabó Ilonka u. 22. szám alatti régészeti védettséget élvező ingatlan területén a megbízóval kötött szerződés alapján.

A feltérési területet üres telekként vettük át. Korábban a telek közepén lakóépület emelkedett, amelyet az 1944–1945-ös ostrom után lebontottak.

A kutatás elején kutatóárokcal tisztáztuk, hogy régészeti leletek csupán a telek Szabó Ilonka utcával párhuzamos 15 méter széles sávjában várhatók. A kutatóárkokban kőből rakott falalapozások és agyagpadlók részletei kerültek napvilágra, amelyek az egykor itt állt épületekről tanúskodtak. Az utcával párhuzamosan kb. 15 méter széles sávban munkagép segítségével eltávolítottuk a hegy irányába vastagodó feltöltés rétegeit. A középkori rétegek, járósíntek ugyanis egy megközelítőleg sík felületen, teraszon helyezkedtek el.

A gépi földmunka után megkezdve a kézi mélyítést körülbelül 20 cm vastag földréteg eltávolítása után előtűntek az épületfalak és padlószíntek. Az utcával párhuzamos irányban állt Árpád-kori faházak maradványai kerültek napvilágra. Szárazon rakott köves alapozások és az alapfalak tetején húzódó korhadt talpgerendák mutatták az épületek körvonalait. A falakon belül agyagból tapasztott járósínteket tártunk fel. Tulajdonképpen két épület egymásfölött megőrződött maradványait tudtuk kiásni a 13. század második feléből. A korábbi ház körülbelül négyzetes alaprajzú, egyhelyiséges épület lehetett, amelynek keleti, déli és nyugati falát figyelhetjük meg, az északi fal már a mai utca alá esett. A későbbi ház elnyújtott, téglalap formájú volt, legalább három helyiségből állt, a főfalak mellett osztófalait is megtaláltuk. A későbbi ház használatával is felhagytak már a 13–14. század fordulóján, a padlókat fedő rétegekből ennél a korszaknál későbbi kerámia nem került elő.

A későbbi épület DK-i sarkába a 15. század elején egy négyzet alakú, vastag köves alapozást helyeztek el, amelynek funkcióját nem sikerült megállapítani. Az alapozás nyugati oldalán égett rögös, faszenes betöltésű gödörrel tartottunk fel. Ettől Ny-ra viszont minden korábbi réteget elpusztított egy bombatölcsér, amely az 1944–1945-ös ostromban keletkezett.

A régészeti feltérást befejeztük, az előkerült épületmaradványok dokumentációját elvégeztük, további

fenntartásuk, műemléki védelmük nem indokolt. A telek régészeti védettsége feloldható.

Az ásatáson részt vett Pölös Andrea és Belényesy Károly.

VÉGH ANDRÁS

36. Budapest I., Szalag utca 21. – Corvin tér 10. LT, Kö

A Budapesti Történeti Múzeum szondázó jellegű régészeti feltárást végzett a Szalag 19 Kft. megbízásából az említett régészeti védettséget élvező telkeken a megbíróval kötött szerződés alapján.

A feltárást a szomszédos, Szalag u. 19. területén 1997-ben napvilágra került temető indokolta, a kutatás tisztázni kívánta mennyiben terjed ki a temető a Szalag u. 21. telek területére is. 1989 őszén a Budapesti Történeti Múzeum két kutatóárral vizsgálta már a telket, és ekkor 5 db melléklet nélküli sír, falmaradványok, valamint szórványos őskori objektumok kerültek elő. (Lásd az előzetes jelentést: Budapest Régiségei 29 /1992/ 239.)

A feltárási terület ma egy helyrajzi szám alatt jelzett egységes telek, azonban az 1944–1945-ös ostrom előtt még két telekből (Szalag u. 21., Corvin tér 10.) állt, amelyek beépítettsége jelentősen különbözött egymástól. A Corvin tér 10. számú telken a századfordulón épült, kétemeletes bérház emelkedett, míg a Szalag u. 21. számú telken kis földszintes ház helyezkedett el. A két épületet eltérő mértékben pincézték alá, ezért a korábbi korszakok maradványai igen különböző mértékben voltak feltárhatók.

A Corvin tér 10. számú telket teljes egészében alapincézték a századfordulón. A pincékből gépi úton eltávolították a ház bontási törmelékét, majd a pincepadlót megtisztítva megnyestük a felszínt. A pincepadló alatt három nagyméretű kelta gödröt tártunk fel, amelyek gazdag kerámiaanyagot és egy kelta pénzt tartalmaztak. A gödrökön kívül nem került elő leletanyag.

A Szalag u. 21. számú telken csupán egy kisebb pince található a szomszédos Szalag u. 19. telekkel határos fal mentén. Szondázó kutatásunkat az 1989-es kutatóárral és a Szalag utca közötti mintegy 5 m széles és 10 m hosszú sávban végeztük el, ahol hetvenkilenc sírt, illetve sírrészletet tártunk fel. A sírok az 1997-ben a Szalag u. 19. telken feltárt sírokkal megegyezően K-Ny-i tájolással feküdtek. A sírmellékletek szinte teljesen hiányoztak, csupán a rendkívül egyszerű temetési ruházat néhány fém alkatrészeit (leginkább kapcsok) találtuk meg. A temető területe rendkívül szűkös lehetett, mivel a sírok egymás fölött három-négy rétegben helyezkedtek el, illetve az újabb és újabb betemetkezésekkel a korábbi vázmaradványokat általában szétbolygatták.

A sírok földje feltöltés alatt kb. 1 métert mélyítve, paticsos, sötétbarna színű felszínt tártunk fel. Ez a réteg feltehetően egy kelta telep planírozási rétege, ám egy gödrön kívül más objektumot nem sikerült megfigyelnünk.

A szonda területén a kutatást teljesen elvégeztük, a feltárt leletanyag a Budapesti Történeti Múzeumba, illetve a Természettudományi Múzeum Embertani Tárába került. Az 1989-es kutatóárok és a Szalag u. 19., illetve a Corvin tér 11. telkek közti területen a szomszédos épületek falai miatt statikai okokból régészeti feltárást végezni nem lehetett, ezért az építkezés menete közben szükséges a helyszín folyamatos régészeti felügyelete és az esetleg még előkerülő régészeti objektumok (sír, fal stb.) dokumentálása. Ezen feltételek mellett a telek régészeti védettsége feloldható.

Az őskori feltárást Horváth Attila vezette, az ásatáson részt vett Szebeni Andrea régészhallgató.

VÉGH ANDRÁS

37. Budapest I., Szent György tér nyugati sávja Á, Kö, Kk, Kú

A mai Szent György tér és utca nyugati sávja a középkorban a Zsidó, utóbb Szt. Zsigmond utca nyugati oldalához tartozott. Az utca a régészeti feltárások során szolgáltatott bizonyítékok szerint eredetileg jóval hosszabb volt: a Zsidó (Fehérvári) kaputól egészen a mai palota „C” épületéig ért, nyugati oldalán végig polgári házak sorakoztak, helyenként egy-egy várfalhoz vezető közzel megszakítva. A középkor végére a ház-sor déli részét elbontották, s helyén a palota előudvarát alakították ki, amelyet fallal is elválasztottak a várostól. A török kor folyamán a fal északi előterében – a későbbi királyi istálló helyén – lévő további középkori házakat is lerombolták, s helyükön észak-déli irányú belső védőfalat emeltek. A régészeti feltárásokon napvilágra került épületmaradványok az építéstörténet és a terület felhasználás szempontjából három főbb korszakba sorolhatók:

A városalapítás után (a 13. század közepe) tudatosan kialakított szabályos telekstruktúrán emelkedő középkori épületek részletei, illetve a középkori városi erődítés jelentős maradványai. A középkori épületek a török kor folyamán is használatban maradtak, bár egyre sérültebb állapotban. A középkori városfalakat a török korban számos alkalommal javították és erősítették.

A város 1686-os visszafoglalása után a középkori telekstruktúra maradványaiból a romos épületeket újjáépítették az északi részen, ám a déli részen még erődítések álltak, illetve új erődítéseket terveztek a romok helyén. A 18. század végétől az erődítési terveket feladták, felépült előbb a Teleki palota, később pedig a Királyi Istálló épülete.

A 19–20. század fordulóján a területet teljesen bevonták a kormányzati-rezidenciális negyedbe. A Teleki palotát Habsburg József főherceg vette meg, majd nagy mértékben átépítette és bővítette. A Szent György utca polgárházait lebontották, helyükön kertet és luxusistállót építettek. Az épületek az 1944/45-ös ostromban jelentős sérüléseket szenvedtek, majd az 1950–60-as évek során lebontattak.

Királyi istálló

A régészeti ásások napvilágra hozták a zárt sorú homlokzattal beépített középkori telkek maradványait. Elsősorban az utcafronton kerültek elő pincék és mélypincerészletek, amelyek feltétlen védelmet igényelnek. A középkori utcafront azonban ma nagyrészt a palotába vezető út alatt található, mivel az 1960-as években a királyi palota 'A' épületének nyugati irányú bővítésével az eredeti bevezető utat is áthelyezték nyugat felé, és ezzel a királyi istálló keleti homlokzata is az út alá került.

Az istállóépület keleti szárnya alatt É-D-i irányú, török kori erősítés jelentős vastagságú fala került elő, amelyhez a 18. századi tűzérlaktanya falai épültek. Az ágyúállás falai megőrzendők és bemutatandók.

A mai várfal itteni szakasza meglehetősen késői eredetű, mivel az 1541 után ismétlődő ostromok során többször lerombolták. Ma álló legkorábbi részletei a török korban, illetve annak végén, 1684 után készülhettek, majd sorozatosan javítottak és erősítették. A fal statikai teherhordó képessége azonban igencsak kérdéses, mivel a várfal belső oldalán jórészt a korábbi falak omladékainak tetejére épült. A mai várfallal párhuzamosan, attól kb. 5–6 méter távolságra kerültek elő az Árpád-kori városfal maradványai, amelyek feltétlenül megőrzendők és bemutatásuk is indokolt, hiszen az itteni falak szerves folytatásai az Északi cortina faltól D-re, a Királyi Palota Előudvarán feltárt és bemutatott Árpád-kori városfalszakasznak, valamint – megszakítással – folytatódhatnak észak felé, egységes rendszert alkotva a Várnegyed nyugati oldalán.

Az Árpád-kori városfal és a mai várfal közötti terület régészeti kutatása az említett igen vastag omladék miatt csak korlátozott mértékben, szondázással volt megoldható. A továbbiakban itt szintsüllyesztés elképzelhető, a földkitermelés során azonban szigorú régészeti felügyelet szükséges.

Az Árpád-kori városfal és a barokk tűzérlaktanya közötti sávon középkori alapfalmaradványok, illetve rossz megtartású, kisebb török kori épületrészletek kerültek elő, amelyek dokumentációját elvégeztük, megőrzésük azonban nem feltétlenül szükséges.

Az egykori királyi istálló 19. század közepén épült alapfal- és pincemaradványai jelentős méretűek, ám ma már az eredeti épülettömbnek csupán csonkjai a királyi palota fent említett bővítése és az út áthelyezése következtében. Az istálló falainak megtartása nem feltétlenül szükséges, esetleges bontásukat azonban régészeti felügyelet mellett kell végezni, mert bennük másodlagosan felhasznált középkori és római kori kőfaragványok találhatóak.

Teleki-palota

Az ásások feltárták a Teleki-palotát megelőző középkori eredetű beépítés pince- és mélypincerészleteit és alapfalmaradványait. Beigazolódott, hogy a középkori épületek megérték a török kort is, és ennek pusztító ostromai során mentek végérvényesen tönkre. A középkori

épületmaradványok megtalálhatók mind a Teleki-palota egykori pincéi, mind pedig udvara területén. A középkori épületmaradványok megőrzése feltétlenül indokolt, az utcai homlokzat előtti pincemaradványok helyreállítandók és bemutatandók.

A várfal itteni szakasza az Anjou-kori második városfal kiváló állapotban lévő, látványos maradványait őrizte meg számunkra. Az egykori védőfolyosó járószintjéig emelkedő középkori várfal belső oldalán árkádívek sorozata tartotta a gyilkójárót. A várfal későbbi erősítéseit, javításait kívülről köpenyezték a 14. századi eredetű, középkori városfalhoz, így a belső oldal árkádívei ma is látványosak, illetve a modern hozzáépítések eltávolítása után helyreállítandók és kiegészítendők. A várfal műemléki védelmet élvez, bemutatása, helyreállítása feltétlenül indokolt, és ez felveti a várfal mentén húzódó sétány itteni folytatásának, kialakításának kérdését is.

A Teleki-palota és annak 19. és 20. századi bővítései a visszabontott pinceszinteken jelentkeznek, korábbi felmérésekből ismert falaikat feltártuk és újra dokumentáltuk. A 18. század végén épült Teleki-palota pincefalait megőrzendőnek tartjuk, és javasoljuk, hogy az esetlegesen itt kialakításra kerülő épület tömegében és alapterületében az egykori Teleki palota dokumentált méretei és léptékei között és az eredeti helyszínen kerüljön kialakításra. A 20. század bővítései (elsősorban az átépített északi homlokzatnál, illetve a nyugati pincebővítményeknél) elbonthatók, dokumentálásuk megtörtént.

A Teleki-palota északi pinceszárnya alatt korábbi helyszínrajzokon is ábrázolt mélypincét tártunk fel, amely a bontás ellenére részben épen maradt. A mélypincében a középkori beépítésből származó kutat, vagy vermet tisztítottunk ki. Mind a mélypince, mind a kút megőrzendő, bemutatása és helyreállítása indokolt.

Szent György utca 2–10.

A régészeti kutatások során kibontottuk az 1900-as évek elején lebontott polgárházak épülettörmelékkel töméselt pincéit és mélypincéit. Az utcafronton zártvonalú beépítés mentén, egymáshoz épített, középkori eredetű pincesor került napvilágra. A középkori pincéket a 18. században kijavították és egészen a századfordulóig használatban voltak, bontásuk során csupán boltozataikat bontották meg, így maradványaik ma is mindenhol a boltvállak magasságáig emelkednek. Az utcai homlokzat mentén sorakozó középkori pincékhez a 18. században felépült udvari épületszárnyak barokk pincéi csatlakoznak, esetenként a teljes udvart körülölelik (pl. Szent György u. 6.). Mind a középkori, mind a barokk pincéből lejárók vezetnek a mélypince szintre, egyrészt minden egyes telekről lejuthatunk a Szent György utca alatt húzódó mélypince folyosóba, másrészt feltártunk egy eddig ismeretlen középkori eredetű mélypincszakaszt is, amely pincékúthoz vezetett. A 18. században kialakított telkek zártvonalú beépítéssel zárultak a bástyasétány felé is. Mind a középkori, mind a barokk pincete-

rek megőrzése és bemutatása feltétlenül indokolt, amely helyreállításuk során valósulhat meg.

Az egykori bástyasétány alatt feltártuk az Árpád-kori városfal maradványait és a városfalhoz tartozó félköríves tornyot. A torony falai 2–5 méteres magasságban állnak, az eddig feltárt városfaltornyok között az egyik legjobb állapotú. A toronyhoz hozzáépítve tártuk fel szintén igen jó állapotban az Anjou-kori eredetű második városfalat. Végül a mai várfal magját ezen a szakaszon (a toronytól északra) egy török kori eredetű harmadik városfal alkotja. Mindezen városfalak műemléki védeltséget élveznek és feltétlenül indokolt bemutatásuk is.

Az egykori főhercegi palota úgynevezett luxusszállójának, valamint kerítésépítményének 20. századi falai elbonthatók.

BENCZE ZOLTÁN – B. NYÉKHELYI DOROTTYA –
MAGYAR KÁROLY – VÉGH ANDRÁS

38. Budapest I., Dísz tér 17.

Á, Kk, Kú

A Dísz tér, Színház utca, Szent György utca és volt Honvédelmi Minisztérium által határolt volt Honvéd Főparancsnokság épületében az udvaron kívül 34 pincehelyiséget sikerült feltárni. Az intenzív újkori beépítettség miatt a középkori házaknak és telkeknek jórészt csak a sziklába vágott objektumai maradtak meg, így egy-két pincerészlet, továbbá kutak és hulladékgödrök. A középkori városszerkezetét ezen a részen két észak-déli irányú utca határozta meg. A két utca által közrefogott középkori középű háztömb az északi, a keleti és a nyugati oldalon is túlnyúlt a mai épülettömbön. A terület DK-i felében sikerült egy középkori pince hosszabb szakaszát feltárni, amelybe négy lépcső vezetett le. Fekete színű, hamus és szemetes középkori járósíntjén nagy mennyiségű 15. századi kancsó- és pohártöredéket találtunk. Egy másik középkori pincét a főparancsnokság épülete előtti járda alatt, a Ny-i oldalon találtunk meg. A K-Ny-i irányú pincelejártnak szerencsésen megmaradt az összes lépcsőfoka, a lépcsők feletti téglalboltozat indítása és a bejárat íves ajtónyílása is. A pince belső tere teljesen fel volt töltve. A középkori házakhoz tartozó kutakat és hulladékgödröket is sikerült feltárni, amelyek közül háromban a víz konzerváló hatásának köszönhetően nagy mennyiségű szerves anyag is megmaradt. A 27-es pincehelyiség középkori pincerészletének sziklába vágott kútjában a szerencsésen megmaradt fa- és bőrtárgyak mellett a vizes, iszapos földből mintegy 100 000 darab növényi mag is napvilágra került, többek között köles, zeller, kapor, továbbá csersznye, dió, füge, görögdinnye, körte, meggy, naspolya, szilva, szőlő. A házilag termesztett gyümölcsök mellett szép számmal voltak az anyagban vadon termő gyümölcsök is, így húsos som, mogyoró, erdei szamóca, kökény és hamvas szeder.

Munkatárs: Mester Fedit, archeobotanika: Gyulai Ferenc.

BENCZE ZOLTÁN

39. Budapest I., Toldy Ferenc utca 8–10. –

Szabó Ilonka utca 7.

Kö, Kk

Nevezett telken a Collegium Budapest megbízásából végeztünk feltárást, mert a telekre apartmanházat szándékoztak építeni. A kutatás az 1997. évi feltárás folytatása volt.

A régészeti feltárás az alapozási és támfal erősítési munkákkal párhuzamosan folyt. Mivel a telek a meredek hegyoldalon helyezkedik el, és a szomszédos házat egy forrás is alámosta, komoly statikai problémák adódtak. Ezért nem lehetett teljes mélységig mindent feltárni, ugyanis talpszint alá nem mélyíthettünk.

A telken egy, a 14. században épült faszerkezetes épület állt, amelynek mintegy 6 méter hosszú tölgyfa gerendáit sikerült feltárnunk. Sajnos a pontos alapterületét nem ismerjük, mivel az épület keleti homlokzata a mai utca alatt található. Az épülethez tartozott egy szintén gerendavázás kút is, valamint két gabonatarló vérem, és egy lesüllyesztett hordóból készült kút/tárolóhely. Az épület a 15. század folyamán pusztult el. Ezután a terület némiképp átrendeződött, egy felsőbb telekhez egy terasztartó támfalat építettek. A 14. század elején mindent visszabontottak és elplaníroztak. Ezután kezdtek erre a helyre temetkezni egészen a 17. század végéig. Összesen 105, zömében koporsós, melléklet nélküli sírt tártunk fel.

A telek védeltsége továbbra is indokolt, mivel az új épület talpszintje alatt régészeti rétegek maradtak meg.

KOVÁCS ESZTER

40. Budapest II., Bem J. u. 3. – Feketesas u. 4.

Ró, Á, Kk, Kú

A Margithíd irodaház építésekor, a STRABAG Hungária Építő Rt. megbízásából végeztünk leletmentő ásatást. Sajnos a munkák a már megkezdett építkezés leállításával kezdődtek és mindvégig azzal párhuzamosan folytak. Így a régészeti védett terület teljes feltárása nem kerülhetett sor, csak néhány ponton tudtuk az alapozási mélység alatti régészeti jelenségeket megfigyelni.

A római korban a terület jelentőségét egymással szorosán összefüggő két fő tényező határozta meg: a szóban forgó területtől délre elhelyezkedő 1. századi ala (lovasszázad) tábor (a Csalogány utca – Fő utca – Horváth utca által határolt terület) és a birodalmi határ mentén futó fő kereskedelmi és hadi út (a Fő utca nyugati oldalán), mely a katonai táborokat összekötötte. A tábor polgári település, az ún. vicus övezte, melynek nyugati szélét a Horváth utcában előkerült római kimenekjelző jelzik. A limes-út mentén temető húzódott (Corvin tér, Császárfürdő). A lakott terület 4. századi elnéptelenedését mutatják a feltárások során előkerült sírok, melyeket a korábban használt épületek romjai közé ástak be (például a Medve utcában).

A kutatott terület közvetlen környékéről a következő római kori lelőhelyek ismertek. A limes-út és fürdő

épület részletei a Királyfürdőtől északra, épület- és járószintek a Medve utca 38. 40-ből. A limes-útból kiágazó kelet-nyugati irányú út egy szakasza került feltárássra a Tölgyfa utca 24. számú telekről.

A leletmentés során a terület északnyugati negyedében húzódott kutatóárkainkban 1. századi agyaggal omladékos réteget figyeltünk meg, felette későbbi periódus köves szintje került dokumentálásra. Az építési terület északkeleti sarkában, a markoló által kiszedett területen egy íves falalapozás került napvilágra, északi oldalán támpillérrel. Sajnos a hozzá tartozó szinteket az újkori bolygatások elpusztították. Jellege alapján azonban valószínűsíthető, hogy római kori épület maradványaihoz tartoztak, melyek nagyobb része a mai Feketes utca alá húzódik. A terület középső és keleti sávjában temető részlete került feltárássra. A feltárt hét sír kivétel nélkül csontvázas volt. Tájolásuk egy kivételével észak-déli irányú. Többségük téglasír, de előkerült egyszerű gödörsír is. Némelyik gazdag melléklettel rendelkezett. Említésre méltó még egy különleges formájú csontamulett. A temető kiterjedésének tisztázására nem volt módunk, mivel az alapozási síkkal a terület legnagyobb részén nem érték el ezt a mélységet. Egy felületen azonban megfigyelhető volt a sírok szabályos, soros elrendezése. Ettől délre feltárt kelet-nyugati irányú útrészlet talán a parcella déli szélét jelzi. A fentiekén kívül még néhány gödör- és kemencerészlet került dokumentálásra, de sajnos ezeknek sem teljes kiterjedését, sem összefüggéseit nem volt módunk tisztázni.

A kutatások igazolták, hogy a terület a római korban az 1–4. századig használatban volt. A rétegtani megfigyelések a környező telkeken várható további kutatásokhoz szolgáltatottak fontos adatokat.

A területet a középkor folyamán már a 11. századtól lakták, és a Jenői rév mellé települt vásárhely (Gézavására) volt. A Felhévíz nevet a 12. század során kaphatta a hely tövében fakadó melegvízű forrásokról.

A Bem József utca – Tölgyfa utca – Feketes utca által határolt rész a település déli, szórványosan beépített része volt. Az Árpád-korra (szórvány kerámián és pénzen kívül) egy kelet-nyugati irányú, kisebb kövekkel kirakott út datálható, amelyet a 14. századig használhattak. (Az egyik, szintén kelet-nyugati irányú római kori útról feltételezhetjük, hogy még az Árpád-korban is használták. Ez az út az ásatási terület déli részén helyezkedett el, és a korai időszakban határ is lehetett a Viziváros és Felhévíz között.)

A késő középkorból számos kemence és tűzlelőhely (közülük az egyik tapasztásába vasszöveget keverték), valamint hulladékgödör került elő a telek északi feléből. A terület északnyugati sarkában előkerült gödörbe az edénytöredékeken kívül egy 15. századi, mázatlan, szürke, tál alakú kályhaszemekből álló kályha nagy darabjait és tapasztását dobták ki. Ez a közelben álló, komolyabb lakóépületre utal. A telek déli felcégészén más képet mutat. Déli irányban a felszín természetesen lejt. Ez a rész a 14–15. század során szürke agyaggal beisz-

polódott, feltöltődött 1–1,5 méter vastagságban. Ebből az időszakból ezen a részen objektum nem került elő.

A török hódoltság korai szakaszában mintegy 1 méter vastag feltöltés keletkezett. A feltöltésből származó legérdekesebb tárgyak egy mesterjegyes ónozott réz talpastál és egy feliratos kínai porceláncsésze. A terület déli részéről előkerült egy mázatlan, tál alakú és szintén mázatlan, hagyma alakú kályhaszemekből álló kályha kidobott maradványa, amely a 17. század első felére keltezhető.

Ebbe a feltöltésbe ásták bele a későbbi török kori objektumokat. Nagyméretű hulladékgödrök, árkok részletei (amelyek Buda egyik ostromának futóárkai lehetnek) és hét nyugat-keleti tájolású, melléklet nélküli, koporsós sír került elő.

H. KÉRDŐ KATALIN – KOVÁCS ESZTER

41. Budapest II., Tölgyfa utca 3. – Henger u. 2. Ró, Kö

A telken a Margit Palace Kft. megbízásából szondázó kutatást végeztünk a rétegtani viszonyok tisztázására. A kijelölt kelet-nyugati irányú kutatóárok nyugati szakaszában a remíz alatti mélypincék a régészeti jelenségeket elpusztították. Az árok keleti részében szintén egy újkori épület alapjaira bukkantunk. Alatta azonban földbe rakott törtköves falakat tudtunk megfigyelni. Egy feltehetőleg ugyanehhez az épülethez tartozó falrészlet dokumentáltunk a kutatóárok középső szakaszának északi metszetében. Ez az épület lehetséges, hogy középkori, de korát, kiterjedését és funkcióját a későbbi kutatásoknak kell tisztázni. Dokumentálásra került még két középkori tűzlelőhely és két köves járószint. A római korból objektum nem került elő, de kultúrréteg megfigyelhető volt. A középkori jelenségek a mai felszíntől 1,5–3 méter között vannak.

H. KÉRDŐ KATALIN – KOVÁCS ESZTER

42. Budapest II., Zsigmond tér 5–7. Kö, Ú

A több, mint 3000 m² nagyságú terület feltárással kutatási terveinkben Szentjakabfalva középkori településének nyomait, a Szépvölgyi ároknak, mint középkori határjelnek a meghatározását és a római limes-út esetlegesen területünkre benyúló részének feltárását tűztük ki célul. A telek É-i környezetében korábban folytatott feltárások eredményei, és a domborzati viszonyok alapján, a régészeti jelenségeket 2,5–3 m mélységtől vártuk a Ny-i oldalon, és jelentős mélyüléssel számoltunk a K-i rész felé. Mivel ez a helyzet a feltárások felületi lehetőségeit jelentősen lecsökkentette volna, illetve az építetű építési munkálatait is túlzott mértékben nehezítette volna, ezért megállapodásunk értelmében a felületi régészeti kutatást a terület statikai megerősítése után, azaz az épület alapját jelentő 60 cm széles résfal megépítését követően fogjuk megkezdeni.

1999. november–december hónapokban a résfal indulási szintjéig történő gépi mélyítés történt régészeti felügyelet mellett, továbbá az említett résfal építése. A megfigyelés során az újkori telekosztás szerint elkülönülő téglaboltos kőpincéket, szemetes anyagú újkori feltöltéseket, továbbá alluviális feltöltési rétegeket azonosítottunk.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

43. Budapest III., Bécsi út 48–50., nyugati oldal Ró

A Budapesti Történeti Múzeum leletmentést végzett a korábban 14763 és 14764 hrsz. alatt jegyzett telkek nyugati felén. A III. kerületi Önkormányzat tulajdonában lévő, összevont 1132 m² alapterületű új ingatlanon felszíni parkoló épül. Feltárásunk kezdetén, a beruházó (SBI Hungary Kft.) kérésére nem nyitottuk meg a terület D-i harmadára eső szelvényeket, így ez a rész továbbra is feltáratlan, régészetileg védett. A kutatott rész, a telek É-i kétharmada (kb. 800 m²), a Kis-Kecske hegy K-i lejtőjének második teraszán helyezkedett el. Az erősen erodált, 8–10 fokos lejtésű domboldalon többnyire újkori kertművelésre utaló gödröket találtunk. A vékony humuszrétegből szórványosan mindenütt került elő római leletanyag, nagyobb mennyiségben a terület DK-i negyedéből. Újkori pince felmérése közben egyetlen, korábbi sztelékből összeállított kőládásírt találtunk a feltáratlan telekrész DK-i sarkán. A sírt már az újkori pince kialakításakor feltörték, kirabolták, majd a bolygatott konstrukció É-i oldalát beépítették a pince D-i falába.

HABLE TIBOR

44. Budapest III., Bécsi út 52., keleti oldal Ró

A Budapesti Történeti Múzeum leletmentést végzett a telek keleti felén, kb. 800 m²-es területen, a tulajdonos (PROFORM Rt.) költségén.

31 szórthamvas rítusú és 1 csontvázas sírt tártunk fel. A 32 temetkezésből 8 helyezkedett el a telekrész közep-tengelyében megjelenő, korábról is jól ismert É-D-i úttól Ny-ra, a Kis-Kecske hegy második teraszán. Itt a korai úttesttől K-re lévő temetőrészt sem vették körül fallal, mint a Bécsi út 44–50. sz. telek esetében. A sírok a Bécsi úthoz közelebb sorosan, a római út felé haladva lazább csoportokban helyezkedtek el. Kb. a 3. század végén ezt a temetőrészt már nem használták, a sírok felett humuszképződés volt megfigyelhető, ennek tetején köves réteg jelezte, hogy a korábbi utat valószínűleg összekötötték a mai Bécsi út nyomvonalával megegyező főközlekedési úttal.

HABLE TIBOR

45. Budapest III., Bécsi út 127. Ró

A telek szondázó jellegű feltárásán az újkori rétegek alatt egy 268–270 közé keltezhető cölöpkonstrukciós védmű-

rendszer nyomait lokalizáltuk. Ez alatt egy visszabontott, mintegy 1,20 m széles észak-déli fal alapozásának utolsó kőszára jelentkezett.

MADARASSY ORSOLYA

46. Budapest III., Bécsi út 136–174. – Farkastorki út Ró, Kö

1999. folyamán több alkalommal (január, május–június és november–december hónapokban) végeztünk építési munkához, illetve közműárok készítéséhez kapcsolódóan leletmentést a Bécsi út nyugati oldalán, a Váradi utcától a Farkastorki útig terjedő szakaszon.

A Bécsi út – Farkastorki út – Perényi utca – Nagybatonyi út által határolt területen 1998 őszén áruházzal építést kezdtek meg. A tereprendezés és közművesítés során római és középkori régészeti leletek kerültek a felszínre, melyről lakossági bejelentést kapott a múzeum. A Nagybatonyi utat a Farkastorki úttal összekötő új útszakasz területén már csak utólag konstatálhattuk – a meddőben megtalált kőemléktöredékek, kőládásír, a készülő utat kísérő rétegsor, valamint az ott dolgozók elmondása alapján – az itt húzódó római kori temető hozzávetőleges kiterjedését és rétegvizonyait. A Farkastorki utat végigkísérő közműárok metszetalában látható nyomokból egyértelműen kiderült, hogy a munkálatok során legalább 7 db római kori szarkofág, illetve kőládásír, valamint földsír semmisült meg részben vagy egészen. A közműárok további része a régészeti munkával összeegyeztetve készült, rábontásra vagy egyéb régészeti munkára azonban sem biztonsági okból, sem a sürgető, a közlekedést akadályozó munka miatt nem volt lehetőség. Az árok mélysége kb. 260 cm, szélessége kb. 1 m volt.

A fenti építkezéshez kapcsolódó közművesítés 1999-ben tovább folytatódott, s részben a Bécsi út mentén készített közműárkokban, részben az épület alapozási munkája közben kerültek elő római kori leletek. Sajnos, módszeres feltárással nem kerülhetett sor, a leletmentés során összesen 26 római sírt bontottunk ki, illetve figyeltünk meg a metszetben.

Szarkofágot, kőlapokból összeállított sírt, különböző téglasírt, földsírt és hamvasztásos sír nyomát egyaránt megfigyelhettük. A sírok többsége feldúlt, bolygatott volt, néhány azonban a jelenlegi munkák során sérült.

Az előbbi területtől kissé délebbre ugyancsak közműárok adott lehetőséget novemberben a római kori temető egy kisebb kiterjedésű részének megismerésére: feltárhattuk a temetőrészlet 16 sírját. Ezek között egy hamvasztásos, egy földsír, négy téglasír volt, a többi kőlapokból összeállított sír, valamint egy feliratos szarkofág volt. A kősírok készítéséhez korábbi feliratos kövek töredékeit, illetve loricae-töredékeket használtak fel. A sírok mindegyike feldúlt, kirabolt, már melléklet nélküli volt, közöttük kis utcák nyomait figyeltük meg.

A temetőrészekben egymásra temetkezést nem tapasztaltunk. A különböző rítusú temetkezések viszony-

lag szabályos rendben és távolságban kerültek elő, ami a sírok helyének megjelölésére utal. A sírok túlnyomó többsége nagyjából észak-déli tájolású volt. A kevés melléklet alapján is a temetőrész hosszú használati idejét kell feltételeznünk a Kr. u. 3–4. század folyamán.

A megfigyelt terület több pontján tárhattunk fel egy észak-déli irányú vízvezeték, melynek kb. 25 méteres szakaszát követhettük folyamatosan a Várad utcai leletmentéskor. A 80–100 cm széles építmény belső mérete 25 cm volt, a víz vezetésére vastag, téglaszerű terrazzal bélelt. Tetejét sima kőlapokkal fedték, melyeknek maradványait néhány helyen még feltárhattuk. A sírok többsége követi a vízvezeték irányát, sőt néhány sír nyugati oldalát magának a vízvezetéknek oldalfala alkotta. Egy K-Ny kutatóárok alapján úgy tűnik, hogy a vízvezeték egyben a temetkezések nyugati határa is volt, bár használata annál korábbi időpontra tehető.

A temető mindkét területéből kerültek elő sírhoz nem köthető domborműves és feliratos, mészkőből faragott nagyméretű sírkövek.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

47. Budapest III., Bécsi út 189.

Ró

A nyugati városszálen a Bécsi út 189. telek feltárásán egy visszabontott 2–3. századi épületfalat, fölötte pedig két késő római planírozási réteget figyeltünk meg.

MADARASSY ORSOLYA

48. Budapest III., Dévai Bíró Mátyás tér 25–26.

Ró

A telken a katonaváros következő észak-déli főútja és az ettől keletre lévő 2–3. századi lakóház került elő.

Az út első fázisa az első század végén épült meg, szélén kis köves csatorna, mellette egy helyen figyelhettük meg egy párhuzamos árok nyomát. Az út melletti épületeket a 2. század eleji tereprendezésre bontották el. Az egész területen egy köves, vályogtéglás planírozási réteg húzódik, tehát valószínűleg itt korai kőalapozásos, vályogfalú házak állhattak.

A 2. század első évtizedeiben ezen a telken az út – mely a 2–3. századi légiótábor észak-déli főútjának via principalisának meghosszabbítása – nyomvonala nyugatabbra került, mellette nagy lakóház épült. A ház csatornázott alapterülete nagyobb, mint a megkutatott terület.

A 2. század második felében ezt a házat átépítik, korszerűsítik, több szobát terrazzopadlóval látnak el, a falakat falfestményekkel díszítik.

A 2–3. század fordulóján a padlószinteket megemelik, a szobák egy részét padlófűtéssel látják el, a ház északi részén több tűzhellyel felszerelt konyhát alakítanak ki.

A 3. század folyamán még három építési periódust sikerült elkülöníteni, melyek során fokozatosan építik ki az egész ház padló- és falfűtését.

A 4. században a falakat visszabontják, elplanírozzák, az épület helyére késő római út kerül.

MADARASSY ORSOLYA

49. Budapest III., Föld utca 54.

Ró

A telek kutatása során a Kiscelli utcai fazekastelep kemencéinek elplanírozása felett a 2. század eleji tereprendezés döngölt agyagos szintjét találtuk. Az ipartelep vízvezetéke és csatornahálózata valószínűleg a későbbi katonavárost is kiszolgálta. Egy 268–270 közé keltezhető Claudius Gothicus érmeivel datált pregnáns tereprendezés személgödre egy korábbi csatorna elbontott köves-habarcsos tégláit tartalmazta.

A tereprendezés után steril eróziós feltöltés, majd egy újabb 4. századi Constantinus dinasztia és Valentinianus érmeivel található járósínt következett.

MADARASSY ORSOLYA

50. Budapest III., Fő tér 1., Zichy-kastély

Kk

A kastély DNy-i melléképületének földszintjén az Óbudai Múzeum (ÓM) helyiségei találhatóak. Az épület-szárny É-i végében lévő közművek felújítási munkálatai közben több, az épület alaprajzába nem illeszkedő további falazat, illetve az épület alatt húzódó több ágból álló barokk csatornarendszer került elő. Az ÓM bejelentését követően, a kivitelezési munkát megelőzően falkutatással egybekötött régészeti leletmentést folytattunk a múzeumunk az intézmény 6. raktárhelyiségében (kutatásunk során 1. helyiség), a lépcsőház, lépcső alatti lezárt gázórahelyiségben (kutatás során 2. helyiség), továbbá az épület K-i homlokzatának tövében, a fal É-i részén nyitott I. számú szelvényben. (A1)

A kutatás régészeti célja az épületszárny építési és átalakítási időszakainak meghatározása, továbbá az épület alatt feltételezett középkori és római kori, főként építészeti emlékeknek a lehetőségekhez mért feltárása, esetleg bemutatása.

Épületkutatási munkálataink során a vizsgált épület-részen két fő építési periódust sikerült meghatározni. Az első időszakra (1754–57-től az 1700-as évek végéig) vonatkozó legtöbb emlék az 1. helyiségben maradt meg. Egy kb. 10 m-es K-Ny-i és kb. 6,5 m-es É-D-i kiterjedésű helyiséget jelent, amelynek É-i zárófala azonos az ugyanebben az időszakban épült Ny-i keresztoszárny D-i falával. A kőalapokra épült, téglából rakott felmenő falú épület mindegy D-i nyúlványa volt a keresztoszárny K-i végének. A helyiséget téglapadlóval látták el, Ny-i fala lényegében a mai homlokzati fallal azonos nyomvonalú, attól kb. 15 cm-rel keskenyebb (70 cm). É-i végén, a két szárny sarkában ajtónyílást alakítottak ki, amelyet azonban sohasem használtak, ugyanis már az építkezés folyamán elfalazták. Ugyanebben a falban, kb. a helyiség középtengelyében 1,2 m széles falfülkét építettek, amelyben a padlótól

mérve 90 cm magas padkát készítettek. Eredeti funkciója ennek alapján ülőfülke lehetett. Az elfalazott ajtónyílás és falfülke téglalve egy magasságban van. Az épület D-i falának kőalapja a 2. helyiségben 2 m mély, 60 cm széles felmenő téglafalából kevés maradt meg. Az 1. helyiségbe eső szakaszát a helyiség alatt átlósan húzódó, 110 cm széles, erős habarcsú kőfalra alapozták. Utóbbi fal nagy valószínűséggel középkori, azonban jól keltező régészeti réteg hiánya miatt ez egyelőre nem igazolható. Ehhez további kutatásra van szükség. A D-i fal Ny-i sarkánál téglából rézsút alakítottak ki, ami egykor itt állt ajtóra utal. Feltehetőleg a kert irányából történő megközelíthetőséget szolgálta. E jelentősebb méretű épület korabeli funkcióját levéltári adatok alapján biztosan meghatározhatjuk. Az 1774-ben Gföller Jakab által a királyi udvar számára készített felmérésében ezt a helyiséget üvegházként említi. A rajzon jól látható a Ny-i falba ültetett falfülke, és az is, hogy a D-i épületfal más szerkezetű volt, mint a többi körítőfal. Felmenő része „könnyű szerkezetű”, nagyméretű üvegtáblákkal töltötték ki a téglapillérek közötti helyet. Minden bizonnyal ez az oka annak, hogy a D-i fal 10 cm-rel keskenyebb, mint a Ny-i. A felmérés alapján a K-i falban a Ny-i-hoz hasonló falfülke volt.

Az üvegházat a kereszt szárny K-i végében lévő konyhából tüzelhető kályhával fűtötték. Ennek nyomát az 1998-as felújítások során nem volt alkalom megkutatni. Az üvegház D-i része még kutatható, így lehetőség van az alaprajz pontosabb tisztázására.

1774 után az épületet Ny-i falától kb. 190 cm-rel É-D-i irányú, 30 cm széles, mindkét oldalán vakolt és meszelt fallal megosztották. Ekkor minden bizonnyal funkcióváltás is történt. A helyiség továbbra is a kert felőli bejáraton volt megközelíthető, és a folyosószerűen leválasztott helyiséget valószínűleg az É-i fal előtt kialakított nyíláson keresztül lehetett elhagyni. Erre enged következtetni, hogy az É-i falon nem látható az új fal lenyomata.

Ebben az időben készülhetett a falfülke É-i végén lévő pillérszerű kiugrás, amely a padló alatt húzódó 30 cm széles falként folytatódik, és az osztófalba bekötő, ugyancsak pillérként ható falban végződik. Funkcióját nem sikerült megfejteni. Talán térszűkítő szerepe volt. Esetleg ajtó nélküli átjáróként szolgált.

Az első periódus első képét az egyszerű fehér meszelés jellemezte. Egyedül az ülőfülke padkája feletti rész volt egy időszakban széles sávban feketére festve. Az első építészeti korszakot jól jellemzi a falazó elemek közötti habarcs és a felületekre felhordott vakolat sok kavicsot, sok homokot, meszet tartalmazó anyag is.

Zichy Miklós halála után a koronához csatolt kastélykomplexumot gazdasági célokra hasznosították. A 18. század végén elkezdték a melléképületek bővítését, átépítését. Ennek egyik fontos eleme volt a D-i kereszt szárny és a zárt udvar végén lévő D-i épület összekötése egy újabb Ny-i építménnyel. Eben az időszakban az üvegházra már nem volt szükség. A funkcióváltás miatt az épület falait részben visszabontották a korai járószintről átlag 60 cm magasságig, de a Ny-i fal É-i részét a falfülkétől meg-

hagyták és az új épület Ny-i falát hozzáépítették. A visszabontott falakat gyakran alapozásként használták. Így az É-D-i irányú osztófalra részben rá-, illetve mellé építettek a mai raktárhelyiség K-i falát. Alapozásként lett hasznosítva az üvegház É-i falának egyik részlete is, amely közös volt a kereszt szárnyal. A visszabontott falszakaszra küszöbkövet ültettek és íves átjárót alakítottak ki. Az üvegház D-i falát pedig belefoglalták az újabb építmény hosszanti falaiba. Így az 1. helyiség Ny-i és K-i, a 2. helyiséggel közös falába. Ez a korábbi zárófal egyben alapozása lett a lépcsőház hatványakas mellvédje pilléreinek is. A megváltozott alaprajz miatt újabb falalapokat is kellett ásni, amelyet mindenhol gondosan 2–2,5 m-re mélyítettek és kőből raktak. Ez a tendencia legjobban a 2. helyiségnek, az üvegház D-i falán kívül eső részén, és a D-i zárófalon volt megfigyelhető.

Ennek oka egyrészt, hogy emeletesre építették a második periódus épületeit, azonban a falak gyakran korábbi gödrökön haladtak keresztül, ami indokolta, hogy az alapokat az átlag 2–2,5 m mélységben keletkező kemény, fekete agyagig rakják. Ennek az építési időszaknak felmenő falai kő-tégla vegyes anyagúak, és tendenciaként figyelhető meg a használt téglák alkalmazása. A kötőanyag már nem tartalmaz sok kavicsot, hanem inkább szürke, homokos és meszes.

A 19. század folyamán az épületen kisebb-nagyobb átalakításokat végeztek. Így az 1. helyiség Ny-i homlokzata több alkalommal is változott. Az építéskor ezt a termet két, az utcáról nyíló, kőkeretes ajtón keresztül is meg lehetett közelíteni. Az É-i nyílást a korábbi, első periódusú, vékonyabb falba vágták bele úgy, hogy a korai, elfalazott ajtónyílás D-i részűjét megbolygatták. Később funkcióváltás következik be, és az ajtó részbeni elfalazásával, amit nagyméretű, faragott hasábkövekből raktak, fakeretes keresztosztós ablakot alakítottak ki. A D-i ajtó hosszabb ideig funkcionált. Eredetileg ez is az utca felől nyílt, azonban később, talán az É-i ajtó elfalazásakor a kőkeretet belülré állították. Ezzel a nyílás részűjét is elmentés irányában falazták. A belülré került kőkeret mérete alapján nem ebben az ajtóban állt eredetileg, hanem máshonnan hozhatták. Valószínűleg a 20. század elején történt homlokzat egységesítése során az ajtót a külső síknál befalazták, és ablakká építették át.

A két korai, azaz a kereszt szárny és a D-i különálló épületet összekötő újabb szárny alaprajzi elrendezése nagyon hasonlít a kereszt szárnyéhoz. Azaz a hosszanti folyosóról nyílnak a helyiségek. Mégis a DNY-i szárny É-i vége nem illeszkedik bele ebbe az elvbe. Az 1. helyiség alaprajzi formája emlékeztet a korábban megosztott üvegházi helyiségre. Ebben valószínűleg funkciókontinuitást feltételezhetünk. Csak sejtjük, hogy az üvegházból leválasztott tér árnyékszékként üzemelt. Ezt a szerepét a 18. századi átépítés után is megtartotta. Erre enged következtetni a Budapest Műemlékeiben közölt kastélyalaprajz is, amelyen az 1. helyiségben látható vékony osztófalak mellékhelyiségeket határolhattak körül. Már a Zichyek idején is működött a DNY-i kereszt szárny K-i vé-

gében található két, egymás mellett elhelyezett ülőkés árnyékszék és az alatta lévő nagyobb méretű, mély emésztőakna, amely a kutatott 1. helyiségünkkel szomszédos. Az akna boltozatában lévő két pottyantós nyílás közül az egyik még a mostani padlóburkolaton keresztül is elérhető. Az emésztő biztosan központi gyűjtője volt a kastély több épületében is termelődő szennyvíznek. Az aknában két irányból vezetett csatorna. K-ről a kastély DNy-i sarka felől 1,1 m belmagasságú, téglaboltos, élére állított téglával burkolt kőfalas csatorna fordult be az épület alá, amelynek É-i falát a kereszt szárny D-i falának kőalapja elé építették. A csatorna itt Ny felé haladt, és az 1. helyiség ÉK-i sarkában csatlakozott az emésztőbe. A csatorna utolsó fordulójához valamivel később D-ről jövő újabb ágat kapcsoltak be. Ez a csatorna kisebb átmérőjű volt, mint a kastélyépület felől jövő. Az 1. helyiséget annak megközelítőleg É-D-i tengelyében szelte át. A feltárás során jól nyomon tudtuk követni építésének menetét. A csatornát É-ről D felé készítették. A falfülkét követő kb. egy méterig gond nélkül épült a járat, de ezen a ponton egy komoly, igen vastag falba ütköztek. Az átlós irányú, vastag kőalap az üvegház D-i falának is már alapozásként szolgált korábban. A fal áttörése túl nagy energiákat jelenthetett, ezért a járatot jelentősen magasabbra vitték. A falat feltehetőleg csak a legszükségesebb mértékig vették le, majd a korábbi D-i épületfalat áttörve vezették ki az építményből. Ez a megoldás azonban komoly változást hozott a már korábban leválasztott helyiségben. A szintemeléssel a csatorna boltozata magasabbra került, mint korábbi padlószintje volt, emiatt a helyiséget a falfülke D-i oldalához épített 30 cm-es fallal rekesztették el. Ettől kezdve a hosszúka helyiség D-i, kb. 3 m hosszú szakasza kiesett a hasznosított térből. Röviddel ezután a falfülkét is lerekesztették egy vékony, L alakú falacskával. Ennek oka nem vált világossá a kutatás során. Az így létrejött új teret fehér meszeléssel látták el. Ez a helyzet nem működött sokáig. A második periódus építésekor, azaz az emeletes, hosszú összekötő szárny létesítésekor a csatornákat meghagyták. A D-É-i ágat a helyiség D-i falával ugyan elzárták, azonban mégis funkciójának megfelelően működött tovább. A helyiség feletti emeleti szinten ugyancsak mellék helyiséget alakítottak ki, amelyet a sík mennyezetbe épített boltívvél is megtámogattak. Az ott keletkezett szennyvizet ejtőcsővel vezették a leírt csatornába. A 19. század folyamán a csatornát és az emésztőt mégis megszüntették, és modernebb, csővezetékes rendszerű csatornázást alakítottak ki. Az ejtőcső tartalma már nem É felé folyt – ugyanis a téglacsatornát vékony téglafallal lezárták –, hanem K-i irányban, a főfalakat átvágó csatornán, csővezetéken keresztül. A csatornarendszerről összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy kiépítése még a 18. század második felében elkezdődött, azonban nem korábban az 1774 utáni átépítések időszakánál. A 18. század végén, a második fő építési időszakban a csatornákat felhasználták, sőt bővítik. A 19–20. században felváltja az épület alatt lévő emésztőrendszert a modernbb vezetékes megoldás.

A kutatás során néhány objektumról kiderült, hogy korábbi az ismertett első barokk periódusnál is. Így az 1. helyiség D-i része alatt átlós irányban húzódó vastag kőfal. Minden bizonnyal korábbi az üvegház D-i falánál a közvetlenül mellette húzódó, puha, vagy átázott habarcsos K-Ny-i irányú kőfal is, amelyet a 2. helyiségben egy-egy súlyhárító ívvel tagoltak az alatta lévő gödör miatt. Erre az alapfalra is téglafelmenőt építettek.

A fal más falakkal való kapcsolatát nem sikerült meghatározni. A csekély lehetőségű sztratifikai megfigyelések alapján nem kizárt, hogy középkori, de valószínűbb, hogy egy korai barokk fallal van dolgunk.

Fontos adatokat nyerhettünk az udvaron nyitott I. szelvényből. Az épület alól kiforduló csatorna É-i falába foglalt kőfalról kiderült, hogy a kereszt és DNy-i szárny közös falának alapozása, azaz K-Ny-i irányú, és a barokk csatorna É-i falát az épület alatti szakaszon hozzátámasztották. A fal melletti mélyítés során pedig megállapíthattuk, hogy ez a fal nem egészében barokk építésű, hanem csak a felső kb. 50 cm-es kőalapot ültették rá egy több periódusú korábbi falra. Pontosabban e falnak 4,5 m mélyen, a késő római rétegekben is van szintje, amelyre attól különböző struktúrájú másik falat, szélesebb alapozással ültettek. Ennek a másik résznek már a szelvényben megfigyelt Árpád-kori köves felület szintjében volt elválása a felette lévő, eltérő szerkezetű falazástól. A fal alját nem sikerült megkeresnünk. Az bizonyos, hogy a római kortól egészen a barokk építkezésig felhasználták. Sajnos pontos kiterjedését és más falakkal való kapcsolatát nem ismerjük.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

51. Budapest III., Gázgyár Ó, Ró

Az 1998. évi ásatás helyszínén a Graphisoft Park C épület területén az építető megkezdte az építkezés földmunkáinak kivitelezését. A gépi földmunkákat 1999. március 23. és április 9. között folyamatosan figyelemmel kísértük, és az 1998. évi feltárások helyszínének délkeleti részén jelentkező elszíneződéseket régészeti módszerekkel megkutatunk, dokumentáltuk. A római kori partvédelmi konstrukcióhoz tartozó további cölöphelyeket azonosítottunk.

Ugyancsak a megkezdett építkezés tette lehetővé, hogy a terület déli részén egy teljes K-Ny irányú metszetet készíthessünk, amelynek eredményeképpen az egykori Duna-part réteg- és terepviszonyait rögzíthettük. A metszetben a római kori partvédelemhez tartozó jelenségeken kívül őskori leleteket dokumentálhattunk.

ZSIDI PAULA

52. Budapest III., Kolosy tér 4. R, B, Ró

1999. végén a Budapesti Történeti Múzeum húsznapos leletmentést végzett a Tolna Kft. Kolosy tér 4. sz. telkén, a tulajdonos költségén.

A kb. 300 m²-es ingatlan ÉK-i harmadát kitöltő újkori pince falának eltávolítása után, az újkori felszíntől mintegy 3,5 m mélységig találtunk antropogén eredetű leleteket is tartalmazó berétegződést. A rétegsor alját képező, mintegy 1–1,2 m vastag fekete, üledékes rétegben elsősorban bronzkori és rézkori szórvány leletanyagot találtunk. E felett különböző árnyalatú (40–50 cm), vastag, humuszos és eróziós rétegek váltakoztak, melyekből –0,5 és –2 m között főleg római leletanyag került elő. E vastag rétegsor tetején egy csontvázas és 3 hamvasztásos rítusú sírt tártunk fel a telek Ny-i negyedében. A 3. század vége, 4. század közepe közti időszakra keltezhető sírokat egy K-Ny-i irányú, rossz megtartású, törtköves fal környezetében ásták meg.

HABLE TIBOR

53. Budapest III., Kórház utca 6-12.

Ró

1999. decemberében megindultak a tervezett irodaház földmunkái. A gépi munkák átvágták a via praetoriától délre húzódó, kaszárnyákhoz tartozó, É-D-i irányú, 50 cm széles, földbe rakott alapfalmaradványokat. Ezek a falszakaszok a felszíntől mérve 2 m mélyen jelentkeztek. Az átvágott falak közti távolság: 3,50 m. A falakat, a fekete, bolygatatlan földre alapozták, a hozzá tartozó szintek még az újkori építkezések során pusztultak el. A via praetoriától délre újabb szintmaradványokat is dokumentáltunk Atszf. 105,25–105,30 m között.

Mindezekon kívül egy K-Ny-i irányú, földbe rakott falszakasz részlete is napvilágra került, a felszíntől mérve –1,75 m mélységben, a munkaterület keleti részén. A földmunkák során leletanyag nem került elő.

A régészeti munkák során az aquincumi 2–3. századi légiótábor via praetoriájától délre húzódó kaszárnyák maradványai kerültek elő.

A leletmentésen közreműködött Vándor Andrásné, Kovács Tibor, Málik Éva, Komjáthy Péter (geodéták, rajzoló, fotós).

SZIRMAI KRISZTINA

54. Budapest III., Lajos utca 74.

Ró

A Budapesti Történeti Múzeum leletmentést végzett a PROFORM Rt. tulajdonában lévő 900 m² -es telken, a tulajdonos költségén. A feltárt római objektumok szoros topográfiai, sztratigráfiai és időrendi kapcsolatban állnak a telek környezetében korábban feltárt jelenségekkel, különösen a Lajos u.– Nagyszombat u. sarkán 1995-ben feltárt fazekasműhellyel.

Mintegy 2,5 m vastag újkori feltöltés alatt, kb. 102 m (Adria feletti) magasságban bukkantunk rá a Duna áradásai miatt egyenletesen (40–50 cm) vastag, későbbi kertműveléssel átforgatott, homogén szerkezetű őshumuszra. Egy hamvasztásos rítusú és egy É-D-i tájolású, nyújtott csontvázas sír került elő a terület K-i szélén (Kr.

u. 3. század 2. fele). A sírokat megelőző telepjelenségek pontos időrendjét a terepi munka során nem tudtuk meghatározni. Szögletes alaprajzú, kövezett falú kutat tártunk fel a síroktól É-ra, illetve gyenge megtartású, opus incertum technikával falazott épület É-i sarka jelent meg – korábbi árkok és gödrök felett – a terület Ny-i felében. Három nagyobb, gödör jellegű objektumot (gödörházat?) figyeltünk meg a K-i oldalon, egyet a telek ÉNy-i sarkában. Utóbbi D-i oldalán (kívül) és K-i felében ismét 1–1 kutat tártunk fel, melyeket fahordókkal béleltek. A kisebb-nagyobb gödrök anyagában főként dél-galliai, közép-galliai és (ritkábban) rheinzaberni import kerámiák töredékeit találtuk. Néhány gödör megadásakor korábbi, É/ÉK-D/DNy-i irányú árkokat bolygattak, melyek É-i szakaszát már 1995-ben megfigyeltük a fazekaskemencék Ny-i és K-i oldalán.

HABLE TIBOR

55. Budapest III., Pacsirtamező utca 19.

Ró, Kú

A telken a Fényes Adolf u. 6–8. telken megfigyelt római háztömbnek a belső udvarát tártuk fel.

A legkorábbi lakóház a limes-útra tájolt, az első század második felében épült, a megkutatott területtől keletre. Az ehhez a házhoz tartozó gazdasági udvar létesítményei kerültek elő: egy kút, egy tárolóverem és egy cölöpkonstrukciós agyagfalú gazdasági épület.

A 2. század elején mindezt elplanírozták, a területen a Fényes Adolf utcai nagy lakóház nyugati zárófala húzódik, tőle nyugatra pedig a háztömb belső udvara.

A 2–3. század fordulójára keltezhető átépítés visszabontott sarokpillérét és a zárófal rövid szakaszát sikerült megfigyelni. Majd – a 3. század tízes és hatvanas éve között – az eredeti épület zárófalát is legalább kétszer megújították.

Az eddig díszkertként használt belső udvart is ekkor építették be. Az új ház nem csatlakozik az előző 2–3. századi épülethez, a falalapozások kőanyaga más technikával készült. Az épület legalább két periódusú, a falakat falfestményekkel díszítették. A feltárás több helyén figyelhattunk meg még álló vakolatot. A helyszínen talált üreges téglák padló- illetve falfűtésre utalnak.

Ez a ház legalább két nemzedéken keresztül lakott, és a római kor folyamán nem is bontották el. A falak kőanyagát csak a 17. században szedték ki.

MADARASSY ORSOLYA

56. Budapest III., San Marco utca 17.

Ró

A katonaváros délnyugati negyedében kisebb, szondázó jellegű feltárásokat végeztünk. A telken egy korai, földbe mélyített karósövény szerkezetű, agyagfalú épület került elő, felcttc planírozás nyomai, majd feltehetőleg egy 2–3. századi belső udvar szintjei.

MADARASSY ORSOLYA

57. Budapest III., San Marco utca 32.

Ró

A telken egy 2–3. századi ház néhány helyiségét tártuk fel. A katonaváros kiürítése után ez a terület már külterületnek számít, egy-egy késő római segédcsoport temetkezik az elplanírozott épületek mentén, a felhagyott házak alapfalait sírkertnek használva fel. Az itt előkerült 4. századi feldúlt téglasírok a területüktől nyugatra lévő temető egyik parcellájához tarthattak.

MADARASSY ORSOLYA

58. Budapest III., Szőlőkert köz 7.

Ró, Kö

Bejelentés alapján kerítés áthelyezéshez kapcsolódóan egy KNY-i árok kb. 20 × 2 méteres és egy 4 × 4 méteres felület megfigyelésére volt lehetőségünk a kivitelező költségére a szóban forgó telken.

Az újkori réteget géppel távolították el. Alatta a történeti korokat is magába foglaló humuszos réteget a sárga altalajig a múzeum által megbízott alvállalkozó kézi munkával bontotta ki, melyet a kivitelező egyenlített ki.

A kézi földmunka során a szelvényben objektum nem mutatkozott, viszont a humuszos talajból középső és főleg római kori kerámiatöredékek kerültek elő. Jól kivehető volt az eredeti talaj lejtése DNy felé.

Az árokban a Ny-i részben kisebb – talán fa szerkezetű építményhez tartozó – beásások, valamint a K-i részen vízelvezető keskeny árkok rajzolódtak ki. Leletanyag (római kori) elsősorban az árkocsák környékéről került elő.

Az előkerült objektumok a Csikós u. – Kaszás dűlő, illetve a Szőlőkert utcai római kori villagazdaság részét alkothatták, ennek villa rustica részéhez tartozva.

Az előkerült mintegy 1 láda régészeti leletanyag a BTM Aquincumi Múzeumába került.

DR. ZSIDI PAULA

59. Budapest III., Záhony u. 5.

Ró

Az elmúlt évben végzett szondázó feltárást követően 1999-ben megkezdődött az új múzeumépület alapozási munkája. Ennek során folyamatos régészeti felügyelet mellett folytatták az alapárok mélyítését. Az alapozási gödörnek egy jelentős részét az 1998. évi két szonda tette ki.

1999. augusztus 18-án az alapozási gödör É-i metzeténél került elő egyedül egy sír, amely az 1998. évi sírcsoport legkeletibb tagja volt. Az alapárok többi részében a rétegvizonyok – jelenségek nélkül – megfelelnek a szondázás eredményének. Az alapárok északi metzetében egy 25 cm széles kövekből összehabarcsozott, falazott, cgyszcrű sírkamra rövid oldala tűnt elő a felszíntől mintegy 60 cm-re. A sír feltételezett hosszában rábontottunk az alapozási gödör É-i falára.

A rábontásban a sírgödör beásásának széle nem vált el a kevert szürke törmelékes rétegben. A sírkamra tetejéhez eljutva beomlott téglák jelezték a tetejét. A téglák összenyomták a vázat, amely D-É tájolásban, melléklet nélkül feküdt. A váznak mind a lábai, mind pedig a karjai keresztben voltak. A sírkamra oldalán lévő habarcs fehér színű, a váz felszedését követően megállapítható volt, hogy az alja nem volt lerakva kővel, vagy kitapasztva habarccsal. A sírcsoport K-i szélén elhelyezkedő sír éppen a területen megfigyelhető magasabb szint peremén van. Korát a temetkezési rítus és a leletösszefüggések alapján a 4. század második felére tehetjük.

A csontváz a BTM Aquincumi Múzeumába került.

ZSIDI PAULA

60. Budapest XI., Hunyadi János út

B, Ró

A régészetileg védett területre nagy bevásárlóközpontot terveznek. A szóban forgó terület az albertfalvi auxiliaris tábortól DNy-ra, kb. 250 m távolságra van.

A munkaterületen szórványosan a római leletekkel együtt bronzkori anyag is előkerült – a hozzátartozó őskori objektumok, jelenségek nélkül.

Az 1999. évi szondázó ásatáson két ÉK-DNy irányú vizesárok nyomai kerültek elő. Egyetlen helyen maradt meg egy köves szintrészlet. A keleti fossára később egy 2 m átmérőjű vesszőfonattal bélelt kutat alapoztak. E szondázó munka kapcsán még egy támpilléres épület maradványa is napvilágra került.

1999-ben Alberfalván eddig ismeretlen, úgynevezett ideiglenes tábor nyugati védműveinek 50 m hosszú szakaszát lokalizáltuk. A kút és a kőépület az új tábornál későbbi.

Az ásatást az őskoros kollégák is figyelték (Endrődi Anna, Hofmann József). A feltáráson közreműködött Láng Orsolya V. éves régészhallgató.

SZIRMAI KRISZTINA

61. Budapest XIII., Margitsziget, Domonkos

apácaolostor

Kő

Az 1999. évi régészeti kutatás során (augusztus 1–november 10.) befejeztük a kolostortemplom közvetlen környezetének kutatását. Amennyire a fák ezt lehetővé tették, teljes feltárást végeztünk a Ny-i udvar D-i felében, a két kórházépületet összekötő oszlopcsarnok és a Ny-i kerítésen lévő DNy-i kaputorony maradványai között. Kutatóárkokkal meghatároztuk a D-i udvar épületeinek alaprajzát, a műszeres geodéziai felmérés céljából hitelesítő feltárást végeztünk a templom, a kolostorszárny és a K-i dunai épületszárny területén.

Nyugati udvar: A templomhajó DNy-i sarkán álló támpillértől kiindulva egy 80 cm széles kerítésfal maradványai jelentek meg a fű alatt, amely az udvar Ny-i

kerítésfalával volt egybeépítve. A bejárat K-i oldala a támpillér Ny-i fala volt. Az egész középkor folyamán fennálló 13. századi kerítésfal korábbi, kőből épült, agyagpadlós ház romjain haladt keresztül, a Ny-i kerítésfalhoz való csatlakozás egy 13. századi hulladékgödörben áll. A bekerített terület D-i felében a 13. századi járószinten téglapadlós épület állt, ennek helyére épült fel az udvar DNY-i sarkában álló kápolna. A szentélyzáródás két periódust mutatott, a kápolnát körülvevő, nagy, kváderekből álló támpillérek a 15. sz. 2. felében készültek. A nagyméretű, 15. századi támpillérek a középkor végi, nagy emeletes kórházban lévő, emeletes kápolnához tartoztak.

Déli udvar: Az emeletes kápolnát magában foglaló, a kolostornégyszöghöz kapcsolódó kórházépületet egy emeletes folyosószárny kapcsolta a déli udvaron feltárt I. sz. épülethez. A 13. században kialakított épület D-i fala korábbi épületből származik, mutatva, hogy a D-i udvart egy korábbi épületcsoport részleges lebontása után alakították ki. A korábbi épületcsoport a déli udvar sarkában állt, részletei a középkor végi kerítésekben és a beépítetlen járószintek alatti rétegekben jól felismerhetők voltak. Az első, 13. századi épületcsoportból alakították ki a déli kerítésfalra épített II. épületet, amelyben a kolostorban élő világi asszonyok és lányok laktak. A II. épület Ny-i, legnagyobb helyisége a korábbi épület K-i helyisége; a 15. sz. elejéig padló alatti légfűtése volt. A 16. sz. elején, a kolostor felhagyása idején minden helyiségben téglapadló volt. Az épületet az 1684–86-os török alóli felszabadító háború idején használták. A királyi udvarházhoz hasonlóan a 19. sz. elején rombolták le, a ledőlt falakat vastag rétegben terítették szét az épület körül.

A kolostornégyszög DK-i sarka: A déli udvarról a 16. századi konyhán és a mellette lévő helyiségeken keresztül vezetett kutatóárkunkból kiderült, hogy a ma látható falak helyenként 170 cm mélyre húzódó középkori feltöltésen és korábbi falakon állnak. Az épületszárny D-i fala egy többször megújított kormos padlórézletbe mélyed. A déli udvar K-i felén, valamint a kolostornégyszög DK-i sarkán nagy középkori építkezések zajlottak, de ezek mértékét csak a terület teljes régészeti feltárásából lehet megismerni.

A Duna-parti trapéz alakú udvar és környezete: Az 1959–62. évi feltárást kibővítettük és mindenütt a bolygatatlan talajig ástunk. Az épületszárny alatt egy eltérő alaprajzú épületcsoport körvonalazódik, amelyből élesen kiválik egy négyszögletes torony DK-i negyede, amely a legkorábbi (12–13. sz.) volt ezen a területen. Az első átalakítás a toronyhoz igazodott, majd a középkor végén a lebontott falak egy részének felhasználásával kialakították a ma ismert alaprajzot. A kolostornégyszög K-i szárnya és a hozzá csatlakozó épületek építéstörténete csak a teljes régészeti feltárás után válhat ismertté.

A templom: Az apácakórus K-i végén hitelesítettük, és a bolygatatlan talajban álló falak aljág kibővítettük a korábbi műemléki kutatásokat. A feltárt oszlop-, falpil-

lér- és belső támpilléralapozások, valamint a rajtuk végzett középkori átalakítások nyomai megerősítették, hogy az apácakórus kezdettől fogva emeletes volt, és a világi hívők az egész középkor folyamán a Ny-i oldalról a Ny-i kapun át, az apácakórus alatt járhattak a templomba. A kórus alatt öt szárnyas oltár és két szobor alapozása látszott, ezeket a 19. századi kutatók is látták.

A Királyi udvarház: Az épület 4. és 5. helyiségében feltártuk a tüzelőberendezések maradványait. A padló alatti légfűtést az épület átalakításaihoz igazodva többször átalakították, a fűtőberendezést az utolsó tüzelőtérben talált pénzek tanúsága szerint a 15. sz. elején, 1410 körül szüntették meg. Ezután cserépkályhakkal fűtöttek. Az 5. helyiségben előkerült egy, az udvarház építését megelőző időszakból származó, jellegzetes 12–13. századi, szabadon álló kemenceegyüttes részlete. A királyi udvarház 3. helyisége fölé ideiglenes védőépületet készítettünk, a feltárt falakat kerteszfóliával betakarítottuk, a többi kutatóárkot visszatemetettük.

DR. IRÁSNÉ MELIS KATALIN

62. Budapest XVI., Timur u. – Fertály u. – Dezsőfia u. által határolt területen, valamint a Fertály u.-ban és Dezsőfia u.-ban húzott csatornaárok nyomvonalán
Á, Kk

1988-ban a területen végzett leletmentés során 66 sírt tártak fel. Az 1999. évi feltáráson még további 468 sír feltárására került sor. Meg tudtuk határozni az Árpád-kori temető D-i határát, valamint nagy valószínűséggel a K-i határát is. A munkálatok során feltérképezésre került a korábbi években intenzív homokbányászással elhordott temetőterület nagysága, kiterjedése. A feltárás tapasztalatai alapján, melyet a jelenleg még csak vázlatos temetőtérkép is alátámaszt, itt legalább két – időben és leletanyagában is elhatárolható – temetőről van szó. Az egyik soros, egyrétegű, nagy felületen terül el, a másik – részben erre rétegződve – egy szűkebb, valószínűleg bekerített területen, a kerítés ívét követő sorokban, több rétegben (2-3) volt található.

Ugyanakkor a temető D-i felén, majd attól D-re, már a temetőn kívül, közvetlen a humusz alatt 3 cölöpszerkezetes, agyaggal tapasztott ház, egy kőpincés ház, és 3 ugyan-csak cölöpszerkezetes házrészlet került feltárára. A gazdag és változatos leletanyag, kerámiaedények, és töredékek, kályhaszemtöredékek, vasszerszámok (földművelés és állattartás eszközei) a 14–16. századra kelteznek a házakat.

Az egyik ház alatt 2 kemencemaradvány is feltárára került, melyek platnijából 14–15. századi kerámiatöredékek kerültek elő.

Várható tudományos eredmények: A temető korában előkerült Árpád-kori részletét már feldolgozta Melis Katalin. Jelenleg a legfontosabb dolog az eddigi összesen 534 sír embertani anyagának feldolgozása lenne, mely a temetőtérkép-elemzés és a leletanyag elemzése mellett a hiteles eredmény elengedhetetlen része. Ez,

és a leletanyag, valamint a temető rétegei egymáshoz való viszonyának elemzése választ adhat arra, hogy a nagy kiterjedésű egyrétegű temetkezések népessége és az időben ezt követő viszonylag kis területre összpontosuló többretegű temetkezések népessége között van-e kapcsolat, valamint, hogy a későbbi temető és a megtalált településrészlet között volt-e összefüggés.

A sírokból előkerült leletek: pénz, hajkarika, gyűrű, ruhadísz-veretek, gyöngyök; a 15–16. századi házakból: kerámia, vasszerszámok (földművelés és állattartás eszközei).

A feltárást követően a legtöbb telken megkezdték az építkezést. A telkek régészeti védettség alóli feloldását a Budapesti Történeti Múzeum kezdeményezte a Kulturális Örökség Igazgatóságánál.

GYURICZA ANNA

63. Budapest XXI., II. Rákóczi Ferenc út B, LT

A Dunától 500 méterre, arra merőlegesen húzódó nyomvonalszakaszon 24 őskori objektum került feltárássra. A kora bronzkori Harangedény kultúra 1 zsugorított csontvázas sírja mellékletekkel, 2 urnás, hamvasztásos és 1 szimbolikus sírja összetört harangedényekkel került feltárássra. A kora bronzkori település 14 sekély gödrét, illetve gödöregyüttesét, 3 V keresztmetszetű árkát tártuk fel, melyek betöltése kevés kerámiatöredéket és állatsontot tartalmazott.

A területen 3 kelta, kerámiatöredékeket tartalmazó árkot is megfigyeltünk.

DR. ENDRŐDI ANNA – HORVÁTH M. ATTILA – KOVÁCS ESZTER

64. Budapest XXI., II. Rákóczi Ferenc út 289–295.

1999. októberében a NOKIA Kft. 1800 HHZ-s átjátszó tornyot kívánt telepíteni az egykori Csepel BVM területén (hrsz. 200060). A terület régészeti védettség alatt áll, ezért az 1973-07-266/1999. sz. KÖI engedély alapján próbaásatást végeztünk.

A megnyitott 5 × 5 m-es szelvény teljesen negatív volt. A munkagödörben sem régészeti leletet, sem kultúrréteget nem találtunk. A beruházáshoz szükséges szakhatósági hozzájárulást a BTM kiadta.

HORVÁTH M. ATTILA

65. Budapest XXI., Csepel, Hárosi Duna-part I.–II. B, LT

A gázcsőárok nyomvonala a csepeli Vízműtől É-ra, a Duna-parthoz közelebbi részen, a folyammal majdnem párhuzamosan lett kijelölve. A nyomvonal itt zártkertek között fut. Így a máshol általános 7 m-es szélességű felületet itt nem tudták számunkra biztosítani. A mintegy 400 m hosszúságú lelőhelyen az első 40 m-t leszámítva 80–150 cm szélességű gázcsőárkokban tud-

tunk dolgozni. A Hárosi Duna-part I. lelőhelyen kettő kora bronzkori urnasír, a II. lelőhelyen további 18, elsősorban település jellegű objektum, illetve objektumrészlet került elő. A mélyítésekkel és a nyelésből, ennek ellenére viszonylag nagy mennyiségű, a kora bronzkori Harangedény kultúrához köthető, illetve kelta kerámia anyag került elő.

A leletmentéseken részt vettek: Prander Péter régész, Czene András, Hoffmann József, Reményi László, Szilas Gábor és Winkler Mónika egyetemi hallgatók.

DR. ENDRŐDI ANNA – HORVÁTH M. ATTILA – KOVÁCS ESZTER

66. Budapest XXI., Csepel, Zártkertek, Vízművek R, B, LT, A, Á

A részletes jelentést lásd a 27–46. oldalon.

DR. ENDRŐDI ANNA – HORVÁTH M. ATTILA

67. Budapest XXII., Nagytétény, Campona Rő, Kk

Tovább folytatódott Budapest XXII. kerületében, Nagytétényben a 12 hétig tartó ásatás, amely immár a 4. évadba lépett. Az idei kutatásokkal, hasonlóképpen az elmúlt időszak feltárássaihoz, a régi ásatási eredmények és azok pontos helyszíneinek azonosítása mellett a közeljövőben kialakítandó Campona Régészeti Park tervezéséhez szükséges adatokat kívántuk tovább bővíteni.

Az idei feltárássok során három szelvénycsoporttal az erőd keleti főkapuja, a Porta principalis sinistra körzetében, az erőd főútja, a via principalis és az erőd falat belülről követő út, a via sagularis kereszteződésében dolgoztunk. A negyedik szelvénycsoportot a keleti kapu patkó alakú elfalazása mögötti terület megismerésére nyitottuk.

A megjelölt területekre a nagymérvű bolygatottság volt a jellemző. Ismereteink szerint az 1930-as évek közepén Paulovics István, majd őt követve az 1950-es években Fülep Ferenc is dolgozott a keleti kapu feltárássán. A fennmaradt, megőrződött dokumentáció szolgáltatta hiányos információ miatt szükségessé vált a terület kiegészítő és hitelesítő feltárása.

A keleti kapu és szűkebb környezete az 1996-ban létrehozott, a pontos tájékozódást elősegítendő blokkrendszerünk szerint az É-D-i irányban a „V” és a „W”, K-Ny-i irányú vonalon pedig a „13, 14 és 15”-ös blokkok szelvényeibe esik.

Az 1998. év előkészítő munkálatait követve tovább folytattuk a feltárást a V13. blokk III. szelvényében, a keleti kapu északi tornya mögötti területen. Közvetlenül a mai felszín alatt már a 15–16. századi kerámiával kelezett épülettörmelék réteg alatt 35–40 cm mélyen elértük a késő római anyaggal datált rétegeket. A szelvényben a jelentős újkori bolygatás ellenére a 4. század végére kelezhető agyagfalú épület két helyiségét tártuk fel. A szelvény „b” szektorában K-Ny-i irányú agyag-

fal déli oldalán élére állított kőlappárral kialakított szájnyílású kemencét tártunk fel. A kemence déli oldalán a 2. padlószint feltárása során egy púpos hátú csontfésű töredékei mellett késő római kisbronzok, chiara, mázas és besímított edények töredékeit találtuk.

Tovább folytattuk a keleti kapu északi átjárójába beépített újkori pince déli oldalán megmaradt felület feltárását a V-14. blokk III. szelvényében. Úgy tűnik, hogy itt még viszonylag épségben megőrződött rétegsort kaphatunk a kapu északi, és részben déli átjárója mögötti via principalis szakaszának kutatásához. Innen egy 21 éremből álló kincslelet is napvilágra került. A vásson zacskóba tartott érmek az égés során összetapadtak, szétbontásukon jelenleg is dolgoznak. A leletanyag előzetes vizsgálata alapján elmondható, hogy a kapu és közvetlen környezete az elfalazását követően lakó funkciót kapott. Ez a funkció a kísérő leletanyag tanúsága szerint még a 15. század első felében is megmaradt, csak ekkor bontják le a tornyok még álló falait és hasznosítják ismét az itt talált építőanyagot.

Hasonló eredményekre jutottunk a keleti kapu déli tornya mögötti terület feltárása során a V-15 blokk I., II., III. és IV. szelvényében. A déli átjáró mögötti területen találtuk meg 1998-ban az É-D-i csatornát és a két, párhuzamosan futó K-Ny-i régi kutatóárkok helyét az I. szelvényben.

Az újkori, középkori bolygatások mellett megtaláltuk a két kutatóárok közti földnyelv feltárása során a via principalis két rétegét. Az útfelületet 10–15 cm vastag apró kavicsos letaposott, kemény föld alkotta. Az alsó útréteg humuszra települt. Felszíne azonos szinten volt, mint az előző évben előkerült csatorna fedlapja. A nyugat felé emelkedő felületéről, a vastag föld feltöltéséből egy lókoponya került elő. A 20–25 cm vastag agyagos földbetöltődésen alakult ki a 2. útréteg.

Ezen az útrétegen 35–40 cm vastag épülettörmelék pusztulási réteget találtunk, ahonnan több bélyeges téglát is feltártunk.

A déli torony mögötti terület a V-15. blokk III. szelvénye alá esik. Az 1998-as előkészítő munkák után az idén már római leletanyaggal kísért rétegekben az erőd-fallal párhuzamosan futó 45 cm széles agyagfalat és rá merőleges osztófalat találtunk a „b-d” szektorban. A falak agyagpadlót fogtak közre, amit újkori beásások bolygattak. A padló és a falak elbontása után két rétegben ÉNy felé lejtő vörösréteg rézsút tártunk fel. A feltárt rézsú az erőd falát támasztó földsánc maradványa volt, amit a késő római időben elbontanak, hogy a biztonságosabbnak ítélt fal alatt hozzanak létre új szálláshelyeket. Az első és a második égésréteg között 20–30 cm vastag faszenes, tegulatörmelék omladék helyezkedik el, ami kemény, agyagos földfelszínre hullott. Ebből a rétegből vas umbo, síküveg-töredék, nyolc érem, sigillata és vörös festésű kerámia töredékei kerültek elő. Az agyagfal földpadlójának szintjében, a „c” szektorban a nyugati szelvényfal alá nyúló kemence maradványát is feltártuk. A via sagularis rétegeit itt még nem értük el.

Az eddigi leletanyag és rétegsor a kapu elfalazását követő időszak bizonyítékai.

Az utolsó szelvénycsoport a W-14. blokk III. és IV. szelvénye a keleti kapu előterébe, a patkó alakú elfalazás belsejébe vezet bennünket, ahol a via principalis azonosításra húzott 1997-es kutatóárkunk alkalmával dolgoztunk először. Akkor az út helyén árkot és híd szerkezet maradványait találtuk, most az árok kiterjedését kívántuk meghatározni.

Az elfalazás mögött a római rendszertől néhány fokkal eltérő É-D-i irányú sárga agyagba rakott fal alsó kősort találtunk. A fal nyugati oldalán egy kelet felé lejtő agyagos föld felületű rézsút találtunk, ami fölött kizárólag 15–16. századi halványsárga karcolt mintájú, és festett, különböző típusú használati kerámia került elő. A rézsún 45–50 cm széles sávban 15–20 cm vastagságú barna, szervesanyag-maradványt észleltünk. A rézsú bontása során már csak késő római leletanyagot hoztunk napvilágra a több rétegben építési törmelékkel betöltött árok anyagából.

A camponai régészeti kutatás Dr. Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság Elnökének védnöksége mellett a Budafok-Tétny Budapest XXII. kerület Önkormányzata, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Betérő a Sekrestyéshez Étterem, a Rotburger sörfőzde és számos lelkes kultúra-támogató ember támogatásával valósult meg.

Ásatási évadunkat hagyományosan, az idén már a III. Campona Őkori Nap rendezvénysorozatával zártuk.

DR. KOCSIS LÁSZLÓ

68. Budapest XXIII., Soroksár – Auchan bevásárlóközpont

B, Sza

A 195849/11. hrsz.-ú területen a HYPER IMMO Kft., mint beruházó és a FÖBER Rt., mint generálkivitelező Auchan áruház építését tervezte. A szondázó kutatást a terület nagysága (17,5 ha) indokolta, mivel korábban a vastag növénytakaró (fák, cserjék, magas aljnövényzet) miatt nem lehetett terepbejárást végezni.

A kissé vizenyős területből É-D-i irányú homokhátak emelkednek ki, ezért az első két szelvényt erre a dombhátra merőlegesen húztuk, és végig kézi erővel mélyítettük a növényzet kiirtása után. A két szelvényben régészeti jelenség nem került elő. Eközben a területet a humuszoslással egyidőben folyamatosan bejártuk. Nagyon kevés szórvány szarmata kerámiát találtunk. A kutatóárkokat már humuszoslás után tűztük ki úgy, hogy az egész területet lefedjék. Régészeti objektum egyikből sem került elő, szórványként a 3. kutatóárkokban a Makó-kultúrához tartozó, a 10. kutatóárkokban a Csepel-csoportozhoz tartozó bronzkori kerámiatöredékeket találtunk.

A szondázás eredményeként a terület régészeti védettségét és teljes feltárását nem tartottuk indokoltnak, az építkezést engedélyeztük.

Az építetők a területről lescsedett humuszt további felhasználásig két helyen deponálták, a homokhátakat teljesen elhordták, hogy az építkezés során felhasznál-

hassák, valamint az északi részen lévő kisebb tocsogót czzel töltötték fel. Nagyjából a bolygatatlan altalaj szintjén alakították ki az építkezés síkját.

KOVÁCS ESZTER – PRANDER PÉTER

69. Budapest XXIII., Soroksár (Nagy-rét) 1. lh. B, Sza

A feltárást végző intézmény neve: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága.

A Soroksártól DK-re fekvő Nagy-rét nevű határrészben, az épülő új gázvezeték 11+30–11+650 km szelvényében, a Gyáli-patak partja menti dombháton összesen 320 m hosszúságban, 7 m szélességben az altalajig lehumuszolt és meggyesett sávban szarmata telep beásásai és bronzkori objektumok foltja jelentkezett.

Egyetlen gödörben egy ló csontváza mellé tett középső bronzkori, a Vátya kultúra korai időszakára keltezhető leleteken kívül más őskori anyag nem került elő. A lovas sír egy részét a mellette lévő árok megbolygatta, így sajnos nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a kistermetű ló mellett eredetileg emberi csontváz is volt-e, vagy a szügy elé helyezett két edényt csak az egykori kedvenc paripának adták útravalóul. A bekarcolt vonalakban és beszúrkálásokban mészbetéttel díszített edény mintakincse sokban emlékeztet a nagyrévi leletek hasonló kis korszákra, de a kerámia formája és az erősen kihajló perem, valamint a mellette lévő edény a vátyai leletek közé sorolja.

A meglehetősen elszórtan elhelyezkedő szarmata beásásokból jelentős számban kerültek elő terra sigillata töredékek, melyeket a feldolgozás megkönnyítésére külön azonosító számmal láttunk el.

A feltárt leletanyag és a dokumentáció leltározás után a területileg illetékes Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményébe kerül.

DR. SZABÓ GÉZA

70. Budapest XXIII., Soroksár (Nagy-rét) 2. lh. Sza

A feltárást végző intézmény neve: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága.

A Soroksártól DK-re fekvő Nagy-rét nevű határrészben, az épülő új gázvezeték 11+740–12+120 km szelvényében, a Gyáli-patak partja mentén húzódó dombháton összesen 380 m hosszúságban, 7 m szélességben az altalajig lehumuszolt és meggyesett sávban szarmata telep beásásainak foltjai jelentkeztek.

Az elszórtan, 5–6 csoportban jelentkező beásásokban viszonylag kevés leletanyag került elő. Ezért is volt feltűnő, hogy a gödrökből jelentős számban kerültek elő terra sigillata töredékek, melyeket a feldolgozás megkönnyítésére külön azonosító számmal láttunk el. A zömében kerek gödrökből és néhány árokból álló telep-részleten számos cölöplyuk helyét figyeltük meg, de le-mélyülő házra utaló elszíneződést egyetlen alkalommal sem találtunk. A szegényesnek mondható leletanyagok

közül kiemelkedik egy teljesen ép kézi malom köve. Néprajzi párhuzamokkal szolgáló érdekességet pedig egy nagyméretű, leletanyag nélküli teknőaljú beásás jelent, melyet minden bizonnyal állatok tartására, illetve trágyagödörnek használtak.

A feltárt leletanyag és a dokumentáció leltározás után a területileg illetékes Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményébe kerül.

DR. SZABÓ GÉZA

71. Budapest XXIII., Soroksár, MOL-II. (Vecsés-Csepel) 3. lelőhely

A lelőhelyen 13 objektumot tártunk fel. Közülük három geológiai betöltődésnek bizonyult.

A feltárt régészeti objektumok között főleg széles, egyenes árkokat és néhány gödört bontottunk ki. Az árkok alját a lemezes, köves altalajba faragták. Leletanyag nem került elő belőlük.

DR. TARI EDIT

72. Budapest XXIII., Soroksár 4. lelőhely B, Sza, Á

A Vecsés-Csepel II. MOL gázvezeték 12+900–13+500 km szakasza vizenyős rét É-i szélén, alacsony partján húzódik. A lelőhelyen 91 telepobjektumot és 3 sírt tártunk fel. 57 gödör, 22 árok, 2 ház és 10 bizonytalan rendeltetésű objektum és agyagkitermelő gödör közül néhány leletanyag hiányában keltezhetetlen. 4 gödör az Urnasíros kultúra településéhez, a gödrök többsége és néhány árok-részlet késő szarmata településhez tartozik. A K-i sarkában köves kemencés 58. ház padlószintje közelében apró szarmata cserepek kerültek elő, a ház korábbi a rajta áthaladó 12–13. századi ároknál. Az árkok többsége, néhány gödör és a 86. kemencés házrészlet 12–13. századi település részlete. 10 kerek és ovális alakú, középen le-mélyedő, részbenszarmata, részben Árpád-kori gödör bizonyára víznyerő volt, néhányuk fenekét a feltörő talajvíz miatt nem tudtuk kibontani. Szintén a szarmata és az Árpád-kori településhez tartoztak a szabálytalan alakú agyagkitermelő-gödrök is. A három Ny-K és ÉNy-DK-i tájolású, feldúlt, közép avar kori női sír (kés, csat, orsó-gomb, orsókarika, gyöngyök, ezüst bulla) közül kettő szarmata gödröket vágott, a harmadikon Árpád-kori árok haladt át. Egy ÉNy-DK irányú sort alkotó, 7 hosszúkás göd-röcskét valószínűleg oszlopoknak ásták a múlt században. Leletanyag elhelyezése: Budapesti Történeti Múzeum.

DR. TARI EDIT – DINNYÉS ISTVÁN – HEGEDŰS ATTILA

73. Budapest XXIII., Soroksár (Nagy-rét) 8. lh. Sza

A feltárt lelőhelyrész a Vecsés-Csepel II. gázvezeték 7 m széles nyomvonalának 14-400 és 14-650 km szelvényében, az M0-ás autópályától délre, közvetlenül az 50. sz.

főút jobb és bal oldalán található, a környezetéből kb. 3 m-re kiemelkedő, erózió által cröcsen koptatott dombon. A feltárt két temetkezés és a teleprészlet a 3-4. századra keltezhető kis mennyiségű leletanyagot tartalmazott.

Az ásatási dokumentáció eredeti példánya az Arany János Múzeumba, a leletanyag a Budapesti Történeti Múzeumba kerül.

HEGEDŰS ATTILA – SIMON LÁSZLÓ

74. Budapest XXIII., Soroksár, 9. lelőhely Sza

A MOL beruházásában épülő Vecsés-Csepel II. gázvezeték megelőző feltárása során 1999. szeptember 20-23-án történt meg a lelőhely feltárása kb. 780 m² területen. A leendő vezeték KDK-NyÉNy irányú 6 m széles sávjában a gépi humuszolással, gépi és kézi nyeséssel az altalajig távolítottuk el a talajt. Csak a munkaterületen előkerült objektumokat és objektumrészleteket bontottuk ki.

Új lelőhely, mely a gépi humuszolás és nyesések eredményeként került elő egy DNy-ÉK irányú, egykor víze-nyős mélyedést ÉNy-on határoló, alacsony magaslaton. A terület szántó (ősziréti), a nyomvonal közelében csak elszórtan találtunk néhány szarmata cserepet. A gödröket a magaslat két lejtőjén tártuk fel, a feltárási sáv középső, legmagasabb részén nem volt objektum.

A szarmata település nagyrészt – a terepviszonyok alapján – a feltárási területtől ÉK-É-ra terülhet el.

Leletanyag elhelyezése: Budapesti Történeti Múzeum.

DINNYÉS ISTVÁN

75. Budapest XXIII., Soroksár, 9. lelőhely Sza

A Vecsés-Csepel II. MOL gázvezeték 12+050-180 km szakaszán késő szarmata telep 24 gödrét és gödör-részletét tártuk fel. Többségük kerek és ovális alakú, meredek, közel hengeres, vagy lefelé kiszélesedő, vagy hordó-szerűen öblösödő oldalú verem volt, viszonylag kevés leletanyaggal.

DINNYÉS ISTVÁN

76. Budapest XXIII., Soroksár (Nagy-rét), 10. lh. Sza

A Vecsés-Csepel II. gázvezeték 7 m széles nyomvonalának 10+870 és 10+970 km szelvényében az M5 autópályától Ny-ra kb. 250 m-re a gyáli csatorna jobb partján, egy enyhe emelkedésű fekete humuszos felületű domb északi lejtőjén 47 telepobjektumot tártunk fel. A leletanyag alapján a lelőhelyrész a késő szarmata korra, a 3-4. századra keltezhető.

Az ásatási dokumentáció eredeti példánya az Arany János Múzeumba, a leletanyag a Budapesti Történeti Múzeumba kerül.

HEGEDŰS ATTILA – SIMON LÁSZLÓ

77. Budapest XXIII., Soroksár, MOL-II. (Vecsés-Csepel), 11. lelőhely H

A honfoglalás kori temető területén 9 régészeti objektumot tártunk fel. Sajnos a sírok zöme az elmúlt évtizedekben megsemmisült, valószínűleg az intenzív mezőgazdasági munka következtében. A domb legmagasabb, középső részén kerültek elő a sírok, azonban itt már valószínűleg több, mint 1 m lekopott az eredeti felszínből.

5 temetkezést tudtunk már csupán feltárni, valamint 3 gödröt és 2 árkot. Mindössze 2 sírban találtunk mellékleteket: vasnyílhegyeket, hajfonatkorongokat, karkötőket, kauri csigákat, füles gombot, csörgőt, kagylót, gyöngyöket.

Mély (kb. 150 cm) biztonsági mélyítést végeztünk a lelőhelyen, de további temetkezéseket nem találtunk.

DR. TARI EDIT

78. Csárdaszállás, Csukás-dűlő, Gátörház, (MRT 10. k. 4/17. lelőhely) (Békés megye) I

1999. március 14-én végeztünk helyszíni szemlét a Csárdaszállás 17. sz. lelőhelyen, az egykori Edeles falu helyén. Engedély nélküli földmunka során az egykori település központi részéről mintegy 60 × 50 méteres területről, a sárga altalajba nyúlóan termelték ki a földet. Régészeti objektumokra utaló nyomokat megfigyelni már nem tudtunk.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

79. Csengele, Berta-tanya (Csongrád megye) B, Ú

Az M5-ös autópálya nyomvonalán a 12/28. számú lelőhelyen 1999. szeptember 9. és október 29. között dolgoztunk. A terepbejárás során a felszínen bronzkori települést észleltünk a lelőhelyen. A feltárás során bronzkori objektumot azonban nem találtunk, a megkutatott 2200 m²-es felületen csak újkori település nyomai kerültek elő (összesen 19 objektum).

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

80. Csengersima, Határátkelő (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza, H

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumigazgatóság régészei vezetésével először 1998. szeptember 24. és november 18., majd 1999. március 17. és július 9. között folyt leletmentés a csengersimai jövődóbeli határátkelő területén. A feltárás előzménye, hogy a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokság (VPOP) megkeresésére 1998-ban jelentettük, miszerint a tervezett határátkelő területe régészeti lelőhely, ezek után pedig felkérésükre szonda-ásatásba fogtunk 1998 őszén. A munka elkezdése után megváltoztatta a véleményét a VPOP és immár a több mint 3 ha-t érintő építkezés területének felszabadí-

tását kérte a múzeumigazgatóság. A két fél között zajló sikeres tárgyalások eredményeként köttetett meg az a szerződés, ami alapján elkezdjük a leletmentést.

A feltárandó területet átlósan kettévágta egy KÉK-NyDNy irányú csatorna, ami a II. József korabeli térképén Egre-patakként szereplő egykori vízfolyás medrében folyik. Ez a patak-csatorna Románia területén halad tovább, ahol szintén folyt szondázó ásatás és eredményeik egybecsengtek a mieinkkel. A feltárás során három nagy korszak településének nyomai kerültek elő.

Bronzkori telep: A patak mindkét oldalán előkerültek a Felsőszőcs-kultúra szemetes gödrei és házai? – Cölöpszervezetes épületekről van szó, melyek csak kicsit voltak a földbe ásva. Az objektumok között több igen gazdag anyagú volt. Egyelőre úgy tűnik, hogy csak a patak É-i oldalán telepedett le az Ottomány-kultúra népessége. Ugyancsak gödreit és építményeinek cölöplyukait találtuk meg, illetve többször felbukkant a hullámszó felszínű egykori járósint.

Császárkori telep: Ezután először a korai császárkorban, valamikor az 1–2. században, majd a késő császárkorban telepedtek meg újból a területen. A korai telep anyagában túlsúlyban vannak a Przeworsk-elemek, de dák és szarmata formák is előfordulnak. Több épületet feltártunk ebből az időszakból. Az egyikben kis öntőtégelyek (?) sorát, egy másikban faragott kőlap töredékét találtuk. A késői telep szenzációja a hat fazekaske-mence, melyek a patak É-i partján voltak. Valószínűleg a feltáratlan területen is lehet még belőlük néhány. Ezekkel mintegy hitelesíteni lehetett Csallány Dezső beregsurányi feltárási eredményeit. Rendkívül gazdag volt a kerámiaanyaguk.

Utoljára a 8–9. században telepedtek le a területen. Ezt az időszakot csak kevés kisebb-nagyobb szemetesgödör és néhány érdekes szerkezetű építmény képviseli. A korszak kerámiaanyaga is jóval szerényebb, mint a fenti kettő.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

81. Csikóstóttos, Pusztaszentegyház-dűlő

(Tolna megye) Á, Kk

A falutól K-re, a Hábi-völgy felett emelkedő domb D-i nyúlványán, változó relatív magasságban húzódik a lelőhely, kb. 650 m hosszan. A szántásban elég sűrűn gyűjthetők az apróra tört Árpád-kori és késő középkori cserepek, állatsontok. A domboldal Ny-i szélén, a völgy fölé kiugró nyelven 20–25 m átmérőjű területen igen sok a téglá- és kőtörmelék. Ugyanitt kevés embercsonttöredék is látható. Eszerint itt középkori templom állhatott. Oldalról látszik, hogy ezt a kiemelkedést egy bemélyedő nyereg választja el a domb magasabb folytatásától.

A lelőhelyen a szántásban több szürke folt is látható, elsősorban a templom alatti sávban. Leletek is elsősorban ezekben a foltokban találhatók. A templom felett már kevesebb a cserép és folt is alig látszik.

A leletek és megfigyelések, valamint annak alapján, hogy a környéken csoportosulnak a Háb-összetételű helynevek, itt állhatott a középkori Háb falu.

MIKLÓS ZSUSZA

82. Csókakő, Vár

(Fejér megye) Kö, Kú

A Nemzeti Örökség Program '99 pályázaton elnyert anyagi támogatás révén 1999. július 26. és augusztus 6. között – a műemléki helyreállítási program részeként – újabb feltárási ütem valósulhatott meg. Eredményei az alábbiakban összegezhetők röviden.

Felsővár (1960–62. évi I/A régió): a teljes feltárás előző évi befejezése után idén megvalósult a 100 százalékos térinformatikai felmérés. (Czajlik Zoltán légi fotós dokumentációja és kiértékelése. Holl Balázs geodéziai felmérése – csak a felső várban kb. 900 mérőpont – átfogó, fejleszthető rendszerben, számítógépes térinformatikai adatbázison rögzítve.)

Várkápolna (1960–62. évi I/B régió): kb. 70 százalékban megtörtént hitelesítő újra feltárása. Szabálytalan É/ÉK-D/DNy irányítású, téglalap alaprajzú (szentély azonos szélességű a hajóval, záródása egyenes), bejárata a DK-i sarokban. A félig sziklába vésett kápolna É-i, D-i és K-i falsíkján jelentős felmenő falakkal rendelkezik, Ny-i homlokzati fala helyenként alapozásig lepusztult. A szentély É-i álló falában szentélytartó fülke nyoma, ÉK-i sarkában, valamint a diadalív vonalában a boltozati indítás fészkeinek maradványai őrződtek meg az erősen bomlott falszövetben. Ugyanezen falsíkhöz csatlakozó, a szentély teljes szélességében követhető, járósintig visszabontott falazatmaradvány került elő: az 1960–62. évi feltárás oldalalapozásként értelmezte. A diadalív pillérlábazatai eredeti helyükön kerültek elő. Több járósint is megfigyelhető volt. Legalul, közvetlenül a sziklalapra vagy a kiegyenlítő sóderágyra fedő, 15. századi kerámiával kelezett terrazzo, fölötte finoman rásimított, ugyancsak középkori anyagpadló megújítás, legfölül vastag sárga agyag záróréteg, 16–17. századi anyaggal, mely a kápolna török kori átalakításával függ össze. A legfelső török kori járósintre ültetve téglalából rakott, négyzetes tüzelőtér, pontosabban „parázstartó” került elő, I. Lipót pénzével kelezve. Hevenyészett összerakása, ma is puha, nem átégett sárga agyag kötőanyaga alapján bizonyosan nem tekinthető kemencének. A ráfedő törmelékből behullott gótikus faragványtöredékek (bordák, valamint kettős-pálcás tagolású nyílászáró keretkő kannellurás lábazati töredéke, vélhetően a bejárat keretező eleme) kerültek elő. Feltárássra került az alsó várból felvezető lépcsősor (egyik fokon bevészt mesterjegy). Török kori átépítés nyoma a kápolna D-i fala elé húzott köpenyfal, mely e lépcsősorra is ráfed. Az előkerült kerámiaanyag és köemlékek alapján a kápolna Zsigmond-kori, felszámolására (funkció váltására), illetve átalakítá-

sára a török korban került sor. Feltárása jövőre fejezhető be (ez idáig bolygatatlan, 1960–62-ben sem érintett DNY-i negyed), s adható át állagvédelmi építésre. Geodéziai felmérése (Holl B.), továbbá a téliesítés és védőtemetés megtörtént.

Alsóvár, Kaputorony (1960–62. évi II. régió): folytatódott a 15. századi kaputorony belső terének feltárása, pontosabban a 18–19. századi omladéktól való megtisztítása (biztonsági ácsolat, falmegegerősítés, közlekedő pallóhid készült).

Barbakán (1960–62. évi III. régió): már az 1998. őszéről áthúzódó tavaszi feltérési ütem tisztázta a barbakán építési periódusait és rétegviszonyait. A nyári ütem a 15. századi toronyhoz kapcsolódó farkasverem immár teljes feltérását eredményezte. (Teljes geodézia elkészült.)

A leletanyag restaurálásra – a kerámia és csont már a helyszínen előmosottan és osztályozottan – múzeumba került, a tételes szövegi-, fotó- és rajzi alapidokumentáció összeállítása, végleges formába öntése, adattári leadása folyamatban.

HATHÁZI GÁBOR

83. Csörnyeföld, Csatorna, Csörnyeföldi-patak K-i partja

(Zala megye) Kö, Ú

A lelőhely az M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 11+800–11+925 kilométerszelvényre esik. A Felhegyalja lelőhelytől ÉNy-ra kb. 250 m-re, a Csörnyeföldön áthaladó főúttól 400 m-re, a falu utolsó csatorna (Csörnyeföldi-patak) K-i oldalán egy 250 × 100 m-es felületen késő középkori és újkori cserepeket, valamint téglatöredékeket találtunk. A terület K-i szélé az előző lelőhelyhez hasonló kukoricatarló, majd szántás és a csatorna menti sávban friss gabonavetés. A lelőhelynek csak a szélét, kb. egynegyedét érinti az út nyomvonala. Az építkezés alatt szakmai felügyelet javasolt.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

84. Csörnyeföld, Felhegyalja

(Zala megye) Kk, Ú

A lelőhely az M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 11+425–11+550 kilométerszelvényre esik. A Muraszemenyéről Csörnyeföldre vezető 0123. számú műút K-i oldalán, a csörnyeföldi főúttól 500 m-re DNY-ra szántott terület húzódik. Kb. 100 × 100 m-es felületen elszórtan késő középkori – kora újkori cserepek és téglatöredékek fekszenek a szántásban. A lelőhely valószínűleg folytatódik az út Ny-i oldalán is, ahol azonban a megfigyelési lehetőségeket a tavalyi kukorica tarlója és a lehullott száraz kukorica korlátozta. Itt csak téglatöredékeket találtunk. Az út nyomvonala kb. egytizedét érinti az egész lelőhelynek. Az építkezés alatt szakmai felügyelet javasolt.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

85. Csörnyeföld, Felső Korong-dűlő

(Zala megye) Kk, Ú

A lelőhely az M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 12+950–13+070 kilométerszelvényre esik. A belterülettől Ny-ra, a Vöröskői-patak K-i partjára lejtő dombon repce táblában a megfigyelésre nem igazán alkalmas körülmények ellenére, egy 120 × 70 m-es területen elszórtan lehetett késő középkori – kora újkori edénytöredékeket gyűjteni. A tervezett nyomvonalba a lelőhelynek kb. fele, mintegy 120 × 40 m-es rész esik, ahol az építkezést megelőzően szondázó ásatás végzése szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

86. Csörnyeföld, a Macskavártól É-ra,

a csatornától Ny-ra

(Zala megye) Kö, Ú

A lelőhely az M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 12+118–12+395 kilométerszelvényre esik. Csörnyeföld, csatorna lelőhelytől Ny–ÉNy-ra 300–350 m-re, a falu kertjeitől DNY-ra kb. 700 m-nyire, a Csörnyeföldi-pataktól 150 m-re ÉNy-ra kukoricatarló, szántás, mélyszántás található. Utóbbiakban késő középkori – kora újkori cserepek és tégladarabok feküdtek egy kb. 300 × 100 m-es felületen. Az autót nyomvonala a lelőhely közepén halad és kb. a lelőhely felét érinti. Az építkezés alatt szakmai felügyelet javasolt.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

87. Dalmand, Sánc

(Tolna megye) Kk

A falutól DK-re, a döbröközi határ közelében, két völgy közötti fennsíkon található a négyszögletes sánc. Az erősen elszántott objektumot a Dalmand, Vörösegyházapusztához vezető dűlőút vágja ketté. Pillanatnyilag elég jól látszik a sánc és árok is. A sánc belsejében közepes sűrűségben gyűjthetők apróra tört középkori cserepek. A sánc Ny-i szélé közelében sok a téglatörmelék. Egyéb-ként a dűlőúttól Ny-ra eső területen elég kevés a lelet. Dél felé is erősen gyérül a leletek mennyisége. Az út K-i oldalán sokkal több a lelet. A dombhát K-i szélén, a peremen szürke foltok valószínűleg házakra utalnak. Ezekben a foltokban sok a – főleg – késő középkori cserep. Az állatcsont viszonylag kevés. Több vastárgyat is találtam: két vaskéstöredéket, sarlódarabot, szekérvasalást. Elsősorban a lelőhely DK-i részén több vasolvadékot is találtam.

A sánccal kb. egyvonalban, a K-i peremen kb. 20–25 m átmérőjű területen igen sok a tégl- és kőtöredék (köztük 2 db peremes téglatöredék is). A törmelékben késő középkori cserepek vannak.

A lelőhely É felé kb. a gázvezetékig tart.

Május 11-én Egyed Endre felmérte a sánctól és a lelőhelyet. A szántásban és kelő kukoricában nem mindenütt volt egyértelmű a sánc és az árok helye. Ezért

majd a légi fotók alapján kell pontosítani, egyértelművé tenni a sánc helyét.

MIKLÓS ZSUZSA

88. Debercsény, Pusztatemplom

(Nógrád megye) Á, Kk

A NKÖM által kiírt Kulturális Örökség '99 Program pályázatából Régészeti Diáktábor keretében 1+13+3 napos időtartamban végeztünk ásatást. Támogatók voltak még: Iskola az építészetért Alapítvány és Debercsény Önkormányzata. A technikai lebonyolításban részt vett vagy segítséget nyújtott Stromfeld Gépipari és Építőipari Szakközépiskola (külön köszönet Pintér Kovács Katalinnak), Körjegyzőség, Magyarnándor és Körzeti Általános Iskola, Magyarnándor.

Feltáráshoz került 50 m² terület, átlagos mélység 70 cm.

A tervezettnél kisebb diáklétszám és az esős időjárás miatt a kutatást csak a templom kiterjedésének, szerkezetének vizsgálatára korlátoztuk. A templom körüli temető és templomon belüli temetkezések feltárását időigényességük miatt igyekeztünk elkerülni. Fentiek miatt nem végeztük el a temető kiterjedésének vizsgálatát sem.

Debercsény török háborúk idején elpusztult templomának helyét sokáig csak dűlő-név jelezte. Egyetlen látható maradványa a Varga-féle ház istállójába befalazott gótikus szentségtartó fülke volt. E pastofórium ma Sente templomában van ismét eredeti funkciójában.

Magáról a településről sem sok adat áll rendelkezésünkre. Első említése (jelenlegi nevén) csak 1335-ből való, de újabb kutatások szerint valószínűleg azonos az 1260-ban említett Csabád faluval (Györffy). Egyházát a források a 15. századtól datálják, s eredetileg az esztergomi érsekséghez tartozónak mondják. A templom pusztulását egyesek 1573-ra, mások 1663-ra teszik. Miután Árpád-házi Szent Erzsébet a település védőszentje, az új templom is neki lett ajánlva – feltételezhető, hogy a középkori templom is Szent Erzsébet tiszteletére volt szentelve.

Az 1999-ben végzett régészeti kutatás eredményeként előkerültek a templom alapfalainak árkai. A falak kőanyagát az évszázadok során a környékből építkezésekhez kibányászták. Az alapárkokból rekonstruálható alaprajz egy, valószínűleg a 11–12. században, román stílusban épült, félkör (patkó?) szentélyű kis falusi templomot mutat. A hajó téglány alakú. Belmérete kb. 5 × 6 méteres. Az alapok agyagba rakott kőből, míg a felmenő falak erős mészhabarcsba rakott törtkőből készültek, néhány idomra faragott téglatöredék téglák alkalmazását is biztosítja. A falak vastagsága 70 és 90 cm között lehetett. Az előkerült freskótöredékek művészi belső festésről tanúskodnak. A templom bejárata feltehetően a déli oldalon helyezkedett el. Az 1. árokban talált hegyesszögben csatlakozó kis alapcsomok talán a kapu alapozása. Az épület a későbbiekben kisebb átalakításon eshetett át. A hajó szentély felőli harmadában futó 45 cm széles alapárok egy később épült karzat létezésére utal. Talán a karzat oszlopának helye a hajó közepén talált gödör. Ha

a feltételezett karzat és a Szentén látható szentségtartó egy időben készült, akkor az átépítés a 14. századra helyezhető. A szentély padlónívója feltehetően magasabban volt a hajónál. A szántottsága miatt még nem tisztázott, hogy földpadlós vagy öntött habarcspadlós volt-e. In situ padlónívót sehol sem sikerült találnunk.

A templom pusztulását tűzvész okozta valamikor a 17. században. A templomot körbevette a falu temetője. Egy légi fotó alapján ma már szabad szemmel nem látszódo temetőárkot is feltételezni lehet. A templomhajó északkeleti külső sarkánál egy ossarium-gödör részlete jelentkezett. A kibontott sírok egy része tájolásában a templomhoz igazodott, míg néhány égtáji tájolású volt. További kutatások pontosíthatják az épület történetét és adhatnak bővebb információt a temető kiterjedésére, szerkezetére.

A tábor idején előkerült kerámia mosott. A 77 darab freskótöredéket az OMvH-ÁMRK Szakrestaurálási osztályán konzerválta Scultéry Zsófia (SZRO/250/99.). A vasanyagokat Veres György szécsényi restaurátor kezeli. A 2 db érmet a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában Tóth Csaba határozta meg. A leletegyüttes a Kubinyi Ferenc Múzeum Régészeti gyűjteményébe 138. gyarapodási számmal került be. 1999-ben 9 db tárgy került leltározásra, 99.1.1-6. leltározási számon szerepelnek a régészeti gyűjteményben.

A beletárolt tárgyak Debercsény jelenlegi katólikus templomában kerültek kiállításra. Az ásatásról poszter kiállítás létesült Debercsényi Önkormányzatánál, illetve a salgótarjáni Stromfeld Aurél Gépipari és Építőipari Szakközépiskolában.

A FÖMI-től és a Magyar Honvédség Térképészeti Hivatalától sikerült a területet ábrázoló légi fotókat beszerezni.

A templom helye és környezete a talajműveléssel veszélyeztetett, így a háromszögletű ponttól déli irányba mért 5 m-nél lévő elvi középponttól 15 m sugarú körben a művelési ágot gyepművelésben lenne ajánlatos meghatározni.

MAJCHER TAMÁS

89. Debrecen, Köntöskert, Bezerédj u. 30.

(Hajdú-Bihar megye) U, B

1999. szeptember 15-én bejelentést tettek a Déri Múzeumban, hogy a Bezerédj u. 30. szám alatti ház közmé-
tész kertjében közmétefa ültetése során csontokkal telt edényt találtak.

A bejelentés alapján 1999. szeptember 16-án dr. M. Nepper Ibolya és Dani János régészek, valamint Faragóné Csutak Tünde gyűjteménykezelő kimentek a helyszínre. A bejelentő megmutatta a talált tárgyakat, mely alapján egyértelművé vált, hogy a kora bronzkor eleji Makó-kultúra egy hamvasztásos urnasírját találta meg.

A lelőhely egy ÉK-DNy-i irányban elnyúló, a környező mélyebben fekvő területekből jelentősen kiemelkedő homokdombon, a házhoz tartozó gondozott közméte- és gyümölcsöskertben található. A közmétecsomaga számára

kiásott gödör két, egymástól kb. 70–80 cm-re lévő közmétefa között volt. A találó csaknem pontosan cz urnasír számára egykor kiásott lekerekített téglalap alakú gödröt ásta ki és a megtalált urnát kiemelte, valamint igen gondosan összegyűjtötte a korábbi közméte gyökere és az ásó által szétnyomott edények töredékeit és hamvasztott csontokat. Az urnát a sírgödör közepére, szájjal felfelé helyezték el. A leletmentéskor még jól látható volt az urna aljának lenyomata a fagyott talajban. A találó megfigyelése alapján valószínűsíthetjük, hogy az urna egy fordított csonka kúp alakú kihajló, duzzadt peremű tállal folt fedve. A hamvakat az urnába tették, bár felmerülhet azok egy részének a sír alján való szétszórása is, azonban ezt a gyökerek és esetleges más tényezők (pl. ürge) általi bolygatás miatt nem lehet egyértelműen eldönteni.

A sírgödörben még kb. 20–30 cm sötétbarna betöltés kibontására nyílt lehetőségünk, melynek során edénytöredékeket és kalcinált csontokat találtunk. A sírgödör alsó részéből előkerült egy állattól származó csőves csont töredéke (talán marha?), mely alapján gondolhatunk a sírba helyezett húsáldozat létre is.

A kert egész területéről is gyűjtött a találó kerti munkák során előkerült középső neolit és középső(?) bronzkori szórvány töredékeket, mely alapján arra következtethetünk, hogy a kiemelkedő dombon más korszakokban is megtelepültek.

A sírgödörrel a kibontás előtt és után fotó, valamint 1:10-es méretarányú rajzot készítettünk. A leletmentés befejezésével a leleteket a Déri Múzeumba szállítottuk, ahol a leletek restaurálására, majd elhelyezésére sor kerül.

DANI JÁNOS

90. Decs, Ete

(Tolna megye) Kk

Folytattuk az 1998-ban feltárt fazekasház környékének kutatását. A mezőgazdasági munkák miatt erősen bolygatott 8. ház területén újabb falnyomokat, kemencerészleteket, cölöplyukakat figyeltünk meg; Ny-i szélén feltártuk a 15–16. századi leleteket (többek között kályhacsempe negatívokat) tartalmazó 46. gödröt.

Kibontottuk a 9. ház maradványait is: ennek a háznak csak kis részlete maradt meg, mivel ebbe vágták bele a 7. és 10. házat is.

A 10. ház a 9. háztól D-re helyezkedik el. A félig földbe mélyített, cölöpszerkezetű ház alapterülete 9,50 × 5,20 m. A cölöplyukak átmérője átlagosan 30 cm, mélységük változó. Két tapasztott padlóréteget figyeltünk meg: az alsó jobb állapotban maradt meg, ez a ház egész felületén megtalálható; a felső sérültebb, és több helyen hiányos. A ház egész felületét változóan laza, illetve keményebb, égett, paticsos réteg töltötte be. Ebből a rétegből viszonylag sok, nagyméretű vasszög és több kályhaszemtöredék került elő. A ház ÉNy-i sarkában volt a legterményebb a paticsos omladék: ebből kályhatapasztások, reneszánsz kályhacsempetöredékek, pohár alakú

kályhaszemdarabok és több nagyméretű vasszög került ki. Maga a kályha teljesen elpusztult, csupán É-i falának kis részlete maradt meg eredeti helyén. Közvetlenül a kályha D-i oldalánál találtuk meg a 47. gödröt: sárga agyagos betöltése leletet nem tartalmazott.

11. ház: A 10. háztól DK-re bukkan elő a ház ÉNy-i sarka és a kemence foltja. A ház nagy része a szelvényen kívül esik, ezért nem kezdtük el bontását. Célszerűbb rábontással, egyben kibontatni.

A már tavaly feltárt 7. háztól É-ra bontakozott ki a 45. gödör. A 6–6,50 m átmérőjű objektum oldala kb. 45 fokban lejt lefelé. Felső része átlag 60 cm hosszan tapasztott. Belsejét szürkésbarna, leletgazdag föld tölti ki. Igen sok a 15. század végére, 16. század elejére keltezhető edénytöredék, vastárgy. A gödör közepe táján, az alján került elő egy vasdepot: ajtóvasalások, balták, patkók, záruk, szögek, kulcsok, egyéb vastárgyak.

A 45. gödör szélét vágja a 43. gödör, amelyet a belőle kikerült pénzek a 16. század első felére kelteznek. A 250 cm átmérőjű, a jelentkezőstől számítva 133 cm mély gödör igen sok edénytöredéket, kályhaszemet, állatcsontot tartalmazott. Innen került elő több kályha párkánycsempe negatív töredéke is. A gödör alján kb. 20 cm vastagságban szürkés-kék, finomszemcsés, leletmentes agyagréteg volt.

Az ásatáson részt vett Botár István és K. Németh András régészhallgató (ELTE), Csiszér Antal és Rappai Gábor technikusk.

Az ásatás anyagi költségeit a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Kulturális Örökség Minisztériuma és a Wosinsky Mór Múzeum biztosította.

MIKLÓS ZSUZSA – VIZI MÁRTA

91. Dobri, Alsó-mező

(Zala megye) U, R, Ró, Kö

A lelőhely a M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 15+980–16+120 kilométerszelvényre esik. A község belterületétől DNy-ra, a Kerka folyó egykori holtága, ma Határ-árok K-i partján magasodó dombtetőn, a Dobriből Kerkaszentkirályra vezető műút két oldalán, 150 × 120 m-es területen igen sok őskori (újőkori, rézkori), néhány római kori és középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk egy korábbi terepbejárás alkalmával. A tervezett nyomvonal a lelőhelynek 120 × 80 – 100 m-es részét érinti, ahol a többi korszakból is származó településnyomok régészeti feltárása szükséges az építkezés megkezdése előtt.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

92. Dobri, Alsó-mező (7012. számú lelőhely)

(Zala megye) R, B, Á

Az M70 autót nyomvonalán 1999. augusztus 23-án kezdtük meg és 1999. október 5-én fejeztük be a Dobri, Alsó-mező lelőhely megelőző régészeti ásatását. A feltárássra kijelölt terület nagysága 11 000 m² volt.

Lelőhelyünkön őskori és kora Árpád-kori települési objektumokat, hulladékgödöröket tártunk fel. Az űskort két rézkori és egy késő bronzkori időszak képviseli.

Néhány (2., 22. és 24.) objektum esetében a rendelkezésre álló leletanyag alapján a korszakolás nem lehetséges, mindössze annyi állapítható meg, hogy anyaguk őskori. A 27. sz. objektum kerámiát egyáltalán nem tartalmazott, csupán kis mennyiségű átégett agyagtapasztás- (patics) darab került elő benne.

Legintenzívebben a java-rézkori Balaton-Lasinja-kultúra objektumai jelentkeztek. A 17., 20., 21., 23., 25., 26., 29. és 31. sz. objektumok hulladék-gödörök voltak. Kitöltésükben legnagyobb számban a nevezett kultúrára jellemző kerámiaanyag került elő, néhány kőeszköz kíséretében. A 20. és 25. sz. objektum méretei jóval meghaladják a többiét, mivel több, egykorú gödörből állnak. Kerámiagazdagságuk is jóval jelentősebb, mint a többi – akár más korú – objektumé; itt említhetjük a 31. objektumot is.

Külön említést érdemelt a 28. sz. objektum, melyet szabályos alakja és réteges betöltése alapján kultuszgödörnek tarthatunk.

A másik, leelőhelyünkön képviselt korszak a szintén java-rézkori, noha egy fázissal későbbi Tűzdelt Baráz-dás Kerámia Kultúrája (Furchenstichkeramikkultur), melynek kerámialeletei a 18. és a 33. objektum betöltésében kerültek elő.

A késő bronzkori Halomsíros kultúrát képviseli az 1., 3., 4., 5., 7., 8., 10., 11., 14. és 15. sz. objektum leletanyaga.

A kora Árpád-korba a 19. objektum karakterisztikus leletanyagát sorolhatjuk.

A feltárás folyamán előkerült leletanyag túlnyomó része kerámia, mindössze néhány csiszolt és pattintott kőeszköz került elő.

Két, a Balaton-Lasinja-kultúrába tartozó objektumból, a 20. sz. hulladékgödörből és a 28. sz. kultuszgödörből anyagmintát vettünk és a későbbiekben vizsgálatra küldjük.

Sajnálatos, hogy a feltárási terület DK-i nyúlványában észlelt objektumok régészeti leletanyagot nem tartalmaztak.

Az ásatás részletes adatait az ásatási dokumentáció (ásatási napló, felülnézeti és metszetrajzok, szintezési napló, fénykép-, dia- és videofelvételek) tartalmazza.

A dobri ásatási anyag részben restaurált: eddig kiegészítésre került nyolc kisebb kerámialelet (kanalak, kisebb tálak) és kiegészítésre vár 24 különböző méretű őskori edény. A tárgyi leletanyagot leltározásra előkészítettük.

A rajzos dokumentáció kihúzása folyamatban van, ugyanúgy a fotódokumentáció leltározása.

Az ásatáson, illetve a dokumentációs munkákban közvetlen munkatársam volt rövidebb ideig Tóth Zoltán, majd a későbbiekben folyamatosan Talabér Tünde ásatási technikus.

DR. H. SIMON KATALIN

93. Dombegyház, Nyéki-dűlő

(Békés megye) Kú

Dombegyház külterületén tereprendezési munkálatok alkalmával embercsontokat hoztak felszínre a munkagépek. A bejelentést követően 1999. szeptember 15-én helyszíni szemlét végeztünk a területen, ahol nagyjából 70 × 20 méteres területen figyeltünk meg embercsontokat a felszínen, valamint találtunk egy bolygatatlan vázat is. Szeptember 30-án ennek feltárását végeztük el, melynek során a halott lábainál újabb vázat találtunk. A Ny-K-i tájolású, hátton fekvő, melléklet nélküli vázak – a csontok állaga alapján is – valószínűleg újkoriak.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

94. Dombóvár, Szigeterdő

A részletes jelentést lásd a 155–164. oldalon.

(Tolna megye) Á, Kk

MIKLÓS ZSUZSA

95. Dormánd, Agyagos-hát

(Heves megye) I

A lapos területen levő leelőhelyen a gépi munkák közben nagy esőzések következményeként azonnal feljött a talajvíz, így csupán nyeséskor figyelhettünk meg néhány telepobjektumot.

VÁRADI ADÉL

96. Dormánd, Buda-hát

(Heves megye) Ő

A leelőhely a Csörsz-árok és a Csincsa-csatorna között egy meglehetősen sík területen található. A terepbejárás alkalmával nagyszakaszon elszórva kevés őskori cserpet gyűjtöttünk. A feltárás során sem régészeti jelenység, sem régészeti lelet nem került elő.

ÁCS CSILLA

97. Dormánd, Csincsa benzinkút

(Heves megye) B, Sza, LT, Á

Maga a leelőhely egy lapos domb, illetve annak tágabb környezete. Itteni kutatásunk a MOL-vezeték szabta nyomvonal mentén, a domb D-i és K-i lejtőjén, a dombtetőtől kissé távolabb eső területen folyik. A biztonsági sáv feltárását még nem fejeztük be.

A 200 × 5 m-es szelvényben eddig feltárt objektumok között kora és késő bronzkoriak, kelta koriak, szarmaták, illetve kora Árpád-koriak vannak. Említésre méltó, hogy a leelőhelyen ritkaságnak számító, kora Árpád-kori kerámiaégető kemencék is előfordultak. Ebből az időszakból egyébként is különösen gazdag kerámiaanyagot gyűjtöttünk – az edények közül több teljes épségen került elő.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

98. Döbrököz, Kétvízköz

(Tolna megye) B

A lelőhely a falutól ÉNy-ra található, két patak összefolyása között emelkedő dombon. A három oldalról vízzel védett dombnak a 4. (É-i) oldalát árokkal választották el a domb folytatásától. A jelenleg szántóként hasznosított területen az egykori erődítés nyoma alig látszik, az egykori árok alig mélyed be. Egyértelműen látszik viszont a légi fotókon. Leletek elsősorban az átvágás közelében, annak D-i oldalán találhatók (bronzkori edénytöredékek, állatcsontok, paticsdarabok). Ezen a szakaszon a talaj is szürke.

Elkészítettük a geodéziai felmérést.

MIKLÓS ZSUSZA

99. Döbrököz, Tüsküshegy

(Tolna megye) U, B

Döbrököz községtől 3 km-re északnyugatra, az ún. Szarvasdi-ároktól keletre egy három oldalról vízjárásokkal körülvett földnyelven, terepbejárás során egy kisebb részben neolit (Zselizi-kultúra) és nagyobb részt kora bronzkori (Makó-Nagyrev-kultúra) lelőhelyet azonosítottunk be. A lelőhelyről nagy mennyiségű kerámiaanyagot és egy nyélcsöves balta öntőforma töredékét gyűjtöttük be. A lelőhelyet Miklós Zsuzsa légi fotózta és kiderült, hogy az egy kettős sánccal körülvett földvár.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

100. Döbrököz, Tűzköves

(Tolna megye) U, B

A falutól ÉNy-ra, Szarvasd-pusztától É-ra, a Szarvasdi-árok és annak mellékvölgye által 3 oldalról határolt, környezetéből erősen kiemelkedő dombon az 1960-as években már Torma István is talált újkőkori és bronzkori leleteket. 1999. március 22-én a Döbröközi TSZ munkatársa, Gugyerás Ferenc szólt, hogy szántásnál igen sok edénytöredéket és állatcsontot találtak, és a felszínen sok szürke foltot figyeltek meg. Egyidejűleg értesítette a szekszárdi múzeumot is.

Ódor János és Gaál István helyszínelt. A szántásban igen sok kora bronzkori cserepet és csontot találtak. Akkor csupán néhány újkőkori cserép került elő.

1999. április 1-én légi fotóztam a lelőhelyet: ekkor derült ki, hogy a domb É-i végét nagyjából kerek árok övezi. Ettől D-re pedig még egy erődítési vonal látható, kisebb-nagyobb megszakításokkal.

1999. április 13-án Egyed Endre felmérte a földvárat. (Jelenleg csak az egykori Tamási-Dombóvár közötti vasútvonal helyén lehet megközelíteni, igen nehezen.) Az elboronált szántásban szépen látszott a felszínen is a belső kör. A külső erődítési vonal a földről nem észlelhető. Sok szürke, hamus folt látszik, sok a cserép, állatcsont; több megmunkált csontot is találtunk.

A belső erődítési vonal árokként csak a D-i oldalon látszik, egyébként csak elszíneződésként, igen gyenge teraszként.

MIKLÓS ZSUSZA

101. Döbrököz, Vár

(Tolna megye) Kö

A Kapos partján emelkedik a középkori vár, a folyó és a vasútvonal között. A romokat korábban Sándorfi Györggyel és Nováki Gyulával felmértük. Akkor igen magas bozót fedte a várat. 1998. október 23-án vettem észre, hogy most a vár közepe füves, áttekinthető, és helyenként a körítőfal belső síkja is látszik. Ezért Egyed Endre 1999. április 13-án újra mérte a várat (elsősorban a falakat). A magasan álló falmaradványokról részletfotókat is készítettem. A felszínen (elsősorban a vár szélein, ahol a tyúkók kikapták a felszínt) néhány edénytöredéket találtam.

A vár környékén, a Ny-i és É-i oldalon őszi vetés van, itt feltehetően elpusztult házakra utalnak a kis kiemelkedések, elszíneződések. A vár K-i oldalán a szántásban szürke foltok látszanak.

MIKLÓS ZSUSZA

102. Döbrököz, Várhegy-dűlő

(Tolna megye)

Jegesi József döbröközi volt vasúti állomásfőnök tájékoztatása szerint a Kapos K-i partján, a falu K-i szélén, a Kapos K-i mellékvölgyének É-i oldalán, egy előreugró kis domb neve Várhegy, Várhegy-dűlő. Megnéztem a dombot. Teteje jelenleg parlag, magas fűvel. D-i végének tövében ház áll. A domb erődítésre alkalmas, de erődítésre utaló nyomot nem találtam. Az éles peremek újkori szántóföldi művelés maradványai. Leletet a magas fűben nem találtam.

MIKLÓS ZSUSZA

103. Drégelypalánk, Drégelyvár

(Nógrád megye) Kö

A vár területének geodéziai felmérését a KVI Salgótarjáni Kirendeltsége elvégeztette. A régészeti kutatást megkönnyítő ponthálózat is felrakásra került. A régészeti kutatás az idei évre halasztódott.

A vár közepén a már Könyökinél is szereplő szikla-aknát ismeretlen vadászatok szálkőig kibontották. A feljelentést követő rendőrségi eljárás eredmény nélkül zárult.

MAJCHER TAMÁS

104. Dunaharaszti, 20. lelőhely

(Pest megye) Sza

A MOL Rt. beruházásában épülő Vecsés-Csepel II. gázvezeték megelőző feltárása során a 6 m széles nyomvonal 16+800 és 16+860 km szelvényében, 360 m² nagyságú átkutatott területen, környezetéből 3-4 m-re kiemelkedő homokdombon részben elszántott rabolt sír maradványai kerültek elő. Csekély mennyiségű leletanyag (vaskés töredéke, vaskarika és szeg) alapján a temetkezés feltehetően a késő szarmata korszakra (3-4. századra) keltezhető.

A leletanyag és a dokumentáció elhelyezése: Árpád Múzeum, Ráckeve.

HEGEDŰS ATTILA – SIMON LÁSZLÓ

105. Dunapataj, Szent Tamás-domb

(Bács-Kiskun megye) Á, Kk

A település keleti szélén elhelyezkedő dombon a korábbi években amatőr régészkedés-kincskeresés nyomán kőfalak és embercsontok kerültek elő. A lelőhelyen folytatott kéthetes leletmentés során egy 15 m hosszú és 8 m széles K-Ny-i tájolású középkori templom alapfalai kerültek elő. Az eredetileg kisebb méretű, félköríves szentélyű templom bejárata a déli fal nyugati végében lehetett, ahol kb. 1 m-es szakaszon hiányzik a falszövet. Az átlagosan kb. 1 m vastag fal durván faragott kváderkövekből kétoldalt rakott, a két kősor közötti rész apróbb kövekkel és téglákkal van kitöltve. A nyugati hajófal külső oldalánál toronyalapozásnak nincs nyoma, viszont itt kalcinálódott embercsontokból álló vastag réteg került elő. A hajó sarkainál támpillér vagy ennek alapozása nem figyelhető meg. Ugyancsak nem találtunk nyomokat az északi oldalon sekrestyére vagy egyéb hozzáépített toldalékra.

Az első templom a törmelékrétegből előkerült kőfaragvány (bimbós oszlopfő töredéke) alapján az Árpád-kor második felében épülhetett, ezt később bővítették. A templombelső felső rétegében 16 sírt tártunk fel, melyek kora mellékletek hiányában nem határozható meg pontosan, valószínűleg késő középkoriak lehetnek.

A leletmentés a dunapataji Általános Művelődési Központ egykori és jelenlegi diákjai, oktatói, valamint Dunapataj Nagyközség Önkormányzata támogatásával történt.

V. SZÉKELY GYÖRGY

106. Dunaszekcső, római kori hamvasztásos sír

A részletes jelentést lásd a 85–93. oldalon.

(Baranya megye) Ró

HORVÁTH ANDREA

107. Dunaújváros, Öreghegy, Kálvária utca 5.

(Fejér megye) Ró? Kú

Az Öreghegyen családi ház építkezését megelőző régészeti feltárássra került sor a KÖI-vel lefolytatott engedélyezési eljárást követően. A telek közvetlenül szomszédos az 1983. évi Kálvária utcai ásatás területével. Két kutatóárokban sikerült kibontani az 1983-ban csak részlegesen feltárt II. sz. épület nyugati zárófalát. Egyebekben a munka nem hozott nagy mennyiségű leletanyagot. A telket korábban földpincével szabdalták: a jelenlegi tulajdonos – apja emlékeztetére hivatkozva – négy nagyméretű pincéről számolt be. A feltárás igazolta az adatokat, a szelvényekben a pincebetöltésekben ástunk, teljesen érintetlen régészeti objektumot nem is sikerült feltárni. Két anyagnyerőgödört tártunk fel kevés leleta-

nyaggal, illetve egy századvégi vagy e század eleji löszbe vajt pincelakás egyik sarkát.

PONGRÁCZ ZSUZSÁNNA

108. Dunaújváros, Rácdomb

(Fejér megye) B, Ró, Tő

Az Intercisa Múzeum 1999. március 23-án 15.50-kor névtelen bejelentést kapott arról, hogy a régészeti védelem alatt álló Dunaújváros, Rácdomb nevű lelőhelyen földmunkát folytatnak. A hír ellenőrzésére 15 percen belül kimentünk a helyszínre, de már nem találtunk ott senkit. Megállapítottuk, hogy a 2147. hrsz-ú telken házalap kialakítása céljából végeztek gépi földmunkát, és ez régészeti jelenségeket is elpusztított. Dunaújváros Megyei Jogú Város jegyzője 1999. március 24-én tiltotta a munkák folytatását, a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága pedig 1999. március 25-én feljelentést tett ismeretlen tettes ellen a városi rendőrkapitányságon. Miután sikerült megszerezni a telek kulcsát a tulajdonos-építető házaspártól, 1999. április 1. és 29. között leletmentő ásatást folytattunk a helyszínen.

A leletmentés jobbára a kiásott és még el nem szállított föld átrostálására szorítkozott. (A már elszállított föld deponálási helyét nem sikerült kiderítenünk.) Az így talált kerámiaanyag részben bronzkori (Vatya kultúra), részben kora újkori, és a 17. századi palánkvárhoz köthető. A 7 × 8,5 m-es, É-D hossz tengelyű, 2,8–3 m mély alap metszetalain és alján a következő objektumokat lehetett megfigyelni. A D-i metszetal K-i sarkában 1,5 m átmérőjű gödör volt, amelynek aljából egy 30 cm mélységű rész megmaradt a ház alapjában. Ennek bontása során 17. századi kerámia mellett embercsontokat találtunk. Utóbbiak abból a késő római temetőből származhatnak, melynek sírjait a Rácdombon már több helyütt megtaláltuk. A török kori gödör felső részét kb. 2 m mély ferde beásás pusztította el, kavicsos, téglatörmelékes betöltéséből lelet nem került elő. A gödörtől Ny-ra 1,3 m mélységig feltehetőleg újkori árok metszete volt. A metszet többi részén a 40 cm-es újkori feltöltés alatti 20–50 cm vastagságú réteg valószínűleg a bronzkori feltöltés, innen származhat a vatyai leletanyag zöme. A metszetal többi részét lösz töltötte ki. A 2147. hrsz-ú telektől délre, valamelyest alacsonyabban fekvő telkeken, illetve a dombot átszelő Mohácsi utcában a legkorábbi, D-i irányban erősen lejtő bronzkori réteg kb. 2,5–3 m mélységben jelentkezett. A jelentős szintkülönbségből arra lehet következtetni, hogy a bronzkorban a domb É-i része lényegesen magasabban feküdt, mint a település többi része. Hogy ez mennyiben magyarázható a természetes erózióval és mennyiben a szél ellen védekező emberek tevékenységével, nem világos. A metszetalon nem sikerült a lösz mesterséges felhalmozódásának a jeleit megfigyelni. A Ny-i É-i és K-i metszetalban nagy felületeken voltak meg az 1745-ben épült és az 1950-es években elpusztított Rudnyánszky-kastély maradványai. A

K-i fal közepe táján a kastély alapozásának kb. 30–80 cm-es maradványait tudtuk kibontani, a betöltésből modern, 20. századi anyaggal. Az alap építéséhez felhasználtak egy nagyobb méretű faragott római követ is, amit beszállítottunk a múzeum kőtárába.

A megelőző feltárás nélkül megkezdett építkezés miatt jelenleg eljárás folyik az építető ellen, az ügy bírósági szakban van. A leletmentés költségeit egyelőre nem tudtuk behajtani.

Az ásatáson közreműködött Pongrácz Zsuzsánna régész és Haraszti Gabriella restaurátor.

KESZI TAMÁS

109. Dunaújváros, Rácdomb, II. leletmentés

(Fejér megye) B, Ró, Á, Kö

Az Intercisa Múzeum 1999. május 14. és szeptember 6. között megelőző feltárást folytatott a régészeti védelemben részesülő Dunaújváros-Rácdomb lelőhelyen, a Mohácsi utca 1. számú 2149. hrsz-ú telken. Ugyanitt dr. Bóna Istvánné folytatott már leletmentést a 90-es évek elején. Ekkoriban a szóban forgó telekre jelentős mennyiségű földet hordtak mintegy 80–90 cm vastagságban.

Az úszómedence-építést megelőző, mintegy 12 × 5,5 m-es felületen folytatott ásatás során 50 objektumot és 10 települési szintet tártunk fel. Ezek közül egy előbb jégveremként szolgáló, később talán gyümölcsaszalóvá átalakított építményt lehetett az 1745-ben épített és az 1950-es években elpusztított Rudnyánszky-kastélyhoz kötni. Az építmény betöltéséből – a korábbi régészeti periódusok leletein kívül – gazdag újkori kerámia- és vasanyag került elő. A 17. századi török palánkvár szemétdödreiből a korábbi leletmentésekből ismert leletanyag került elő: kályhaszemek, mázas és mázatlan háztartási kerámia, pipák, kés. Most első ízben sikerült feltárni az Árpád-kori település jellegzetes méhkas alakú szemétdödreit, 12–13. századi fazék- és bogrács-töredékekkel. A késő római temetőből két bolygatatlan sír került elő, az egyikben állapotos nő feküdt, mellette 4. századi bronzérmét, vascsatot és koporsósöveget találtunk. Egy további, az említett jégverem ásásakor elpusztított sír leletei (4-5. századi sűrű kerámia, ezüst piperekészlet fülkaparó kanala) és a halott csontjai szórványként kerültek elő. Szórványosan kerültek elő egyéb római kori leletek is – főleg téglatöredékek, illetve bronzérme – a későbbi szemétdödrekből. A 10 települési szintből 9 volt bronzkori, a legfelsőt kerámiaanyag alapján a kosideri periódusra lehet datálni. A gödrök mellett több háznak a maradványait, cölöplyukait figyeltük meg, közülük az egyik többosztatú háznak a falai 20–30 cm magasságban megmaradtak. A kerámiaanyagból kiemelkedik a dél dunántúli Mészbetétes edények kultúrájának import edénye, egy gomba alakú függő, egy festett vörös foltokkal díszített meghatározatlan agyagtárgy (talán egy idol töredéke), a bronzanyagból több díszű. A legelső bronzkori települési szintet 20 cm vastag, mesterségesen felhordott, agyagos réteg választotta el a neolitikus rétegektől, amelyeknek a feltárására már nem volt lehetőségünk.

Az ásatáson közreműködött konzulensként dr. Bóna Istvánné régész, Pongrácz Zsuzsánna régész, Haraszti Gabriella, Késmárky Rita, Bakó Edit, Stéfely Éva restaurátorok és Bencze Rita egyetemi hallgató.

KESZI TAMÁS

110. Dunaújváros, Vásártér

(Fejér megye) Ró

A 6-os számú út mellett, a véderősáv nyugati oldalán, Dunaújváros, Vásártéren kábelfektetés során római kori leletek kerültek elő. A leletbejelentést követő leletmentésen egy gazdasági épületre bontottunk rá, valamint egy igen kis szakaszon rögzítettünk egy sekély árkot (talán az épület kerítőárkát).

PONGRÁCZ ZSUSZÁNNA

111. Ecsefalva, Pusztaborz szarmata temető

A részletes jelentést lásd a 95–108. oldalon.

(Békés megye) Ő, Sza

RÓZSA ZOLTÁN – SZATMÁRI IMRE

112. Ecsefalva, Üzemi út, Digógödör lelőhely

(Békés megye) U

Az Ecsefalva, Üzemi út, Digógödör lelőhelyen végzett leletmentés során 30 jellegtelen, szabálytalan alakú és elrendezésű őskori (neolit) gödör került elő. A leletanyagot a Munkácsy Mihály Múzeumban a 99.4.1–163. leltári számokon leltároztuk be. Munkatárs: Havassy Péter, Gábor Gabriella, Kocsor Julianna, Rózsa Zoltán.

SZATMÁRI IMRE

113. Edelény, Borsod, Református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á

A mai formájában a 18. században épült református templom a földvárval azonos dombon, de annak sáncain kívül helyezkedik el. 1926-ban a templomot övező kerítés javításakor több, másodlagos helyzetben lévő csontvázat, valamint 9, az Árpád-korra keltezhető, S-végű hajkarikát találtak itt. Ez utóbbi valószínűsíthetővé tette, hogy a templom első formájában már az Árpád-korban fennállt.

A Borsodi földvár feltárásának utolsó mozzanataként e templom környékét kutattuk meg. Az ásatással tisztázni szerettük volna a templom és a földvár kapcsolatát. Öt szelvényt nyitottunk a templom É-i oldalán, annak közvetlen közelében. További két szelvényt a domb É-i oldalának a templomtól távolabbi részeit kutattuk át. A templom É-i oldalán a terület egy része a gyakori átépítések folyamán erősen bolygatott volt. Szelvényeink nagy részében azonban már a mai felszíntől 40 cm-re eredeti helyzetben lévő csontvázat találtunk. Az ásatások során 77 sírt bontottunk ki, közülük 15-ben találtunk leleteket. A leletek közül legkorábbi egy líra

alakú bronzcsat, amelyhez hasonló Szabolcsveresmar-
ton, valamint a Borsodi földvár belsejében került elő. A
jelenlegi tudásunk szerint ezt a csatot a 11. század első
felére keltezhetjük. A legkésőbbi lelet egy, a 13. század
első felére keltezhető köptűs karika volt.

A mai templom ÉNy-i sarkánál rábukkantunk a ko-
rai templom egy falszakaszára, illetve sarkára. E korai
templom korábbi falai részben a mai belsejében, rész-
ben pedig tornyának Ny-i fala előtt folytatódtak. E ko-
rai templom a körülötte elhelyezkedő temetőből előke-
rült leleteinek tanúsága szerint már a 11. században
fennállt. Nem kétséges, hogy a várbelsőben elhelyez-
kedő, 1992–93-ban feltárt esperesi templom mellett ez
lehetett a Borsodi földvárhoz tartozó, a hívek lelki gon-
dozását végző második templom.

WOLF MÁRIA

114. Endrefalva, Béke út

(Nógrád megye) Kö, Kú

Az Endrefalva, Béke úti telken a gázvezeték középkori
falurészletet – egy többosztatú 15–16. századi és egy 16.
századi parasztház részleteit érintette. E területen a ki-
vitelező és igazgatóságunk között létrejött megállapo-
dás alapján feltárást végeztem 1999. május 5. és 1999.
június 8. között. A feltárás a vezetékszakaszcson északi ol-
dalanak üzemi védősávjára korlátozódott. A déli olda-
lon szórt köves szervízút van, melynek felbontása és
helyreállítása túllépte volna az igazgatóság szerződésé-
ben szereplő költségkeretét. E szervízúton szennyvíz-
vezeték-szakasz is szerepel terv szinten. A szennyvíz-
vezeték kapcsán további előzetes kutatás várható. A telek
többi részén is várhatók újabb maradványok (egy ház-
maradványt a 22. főút átvágásakor is megfigyeltünk).

A feltárás során egy 15–16. századi paticsfalú épü-
let három helyiségét sikerült megfigyelnünk. A nyugati
helyiségben szinte semmilyen lelet sem került elő a fé-
lig átégett tapasztádsarabok közül, de itt nagy menny-
iségben tudunk gabonamagvakat gyűjteni. A helyiség
tapasztott agyagpadlója viszonylag jó állapotban került
elő. A padló 13–15. századi kerámiával datált rétegre
takart rá. A 2. helyiség egy verempince, mely északról
nyíló rámpával jelentkezett. Az e pincébe bezuhant om-
ladék közül került elő a legtöbb leletanyag – erősen áté-
gett állapotban. Kasza és egyéb vastárgyak töredékei,
illetve kerámiák vannak a leletegyüttesben. Az épület
harmadik helyiségét későbbi beásások pusztították. Itt
csak az épületszerkezet néhány oszlopát és tapasztott
padló részleteket rögzíthettünk. Egy későbbi, 16–17. szá-
zadi épület tartóoszlopa a hozzá tartozó tapasztott pad-
lóval került elő az árok további részében. Itt a vörösré-
égett patics eltávolítása után a padlón előkerült in situ
helyzetben egy 95! cm hosszúságú kaszavas a hozzátar-
tozó gyűrűvel, illetve egy kis, kiöntőcsőrös kancsócska.

A lelőhellyel szomszédos telken került elő 1956-ban
egy több mint 850 db-os 16. századi edényes éremlelet.

MAJCHER TAMÁS

115. Eperjes, D-1-es tábla lelőhely

(Csongrád megye) Sza, Á

1998. tavaszán friesachi típusú ezüst denárok váltak is-
mertté a község határának északi részén levő lelőhely
felszínéről. Akkor V. Székely György kecskeméti régész
irányításával 256 összeszedésére került sor. Az összes
érme felgyűjtését fémkereső műszerrel 1999. őszén vé-
geztük el. Mintegy 10 m × 6 m-es részből került elő az
összesen 1566 db érme, illetve éremtöredék. Többsé-
gük friesachi, de akad köztük néhány kölni veret is. Fel-
tűnő a magyar brakteáták viszonylag nagy száma. Az
együttes összességében a 12. század végére, a 13. század
első felére keltezhető. A kutatott területen előfordult
szarmata kori és Árpád-kori kerámia is. A leleteket a
szentesi Koszta József Múzeumban helyeztük el, ahol
befejeződött a tisztításuk.

Munkatárs: V. Székely György régész, Töröcsik Ist-
ván egyetem hallgató.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

116. Esztergom, Szent István vértanú templom

(Komárom-Esztergom megye) B, Kö, Tő, Ű

A kutatást 1999. július 22-én azzal kezdtük meg, hogy a
mai bazilika É-i tornya mellett kimértük a megkutatandó
területet. Az 1. számú kutatóárkot (120 cm széles, 34 m
hosszú) az egykori templom főtengelyében mértük ki,
Ny–K-i irányban. Az árkot váltakozó –100–295 cm mély-
ségig mélyítettük. Sajnos a templom falának sehol,
semmi maradványát nem találtuk. Különböző újkori be-
ásások (vízvezeték, csatorna) mellett mindenütt meg-
találtuk a bolygatatlan kemény lösztalajt, csupán az árok
K-i végénél mutatkozott régészeti objektum. Itt az árok-
szelvényénél bővítve egy középső bronzkori gödörház
többszörösen megújított járószintjeit (cölöplyukakkal)
és egy hasonló korú kisebb gödröt bontottunk ki. A le-
galább kétszer megújított járószintű házból és mellette
talált gödörből is a középső bronzkori Hatvani-kultúra
Tokodi csoportjának szép leletei kerültek elő.

Mivel a templom tengelyében semmilyen középkori
in situ maradványt nem találtunk (csak apró, szórvány-
leleteket) kijelöltük a 2. és 3. számú kutatóárkot. A temp-
lom Ny-i előcsarnokának D-i falát, illetve a templom mel-
lett DNy-ra jelzett ciszternának maradványait kerestük
ezen a részen.

Újkori épületek falmaradványai, vízvezeték, kábelve-
zeték és újkori gödör alatt a bolygatatlan löszből alig meg-
különböztethető, kissé lazább lösszel betöltött mély göd-
röt bontottunk ki, melynek alján (300 cm mélységben)
nagy mennyiségű II. világháborús bombarepeszt találtunk.
Sem a templomfalnak, de még a ciszternának sem került
elő maradványa, ami azzal magyarázható, hogy a mai ba-
zilika építése előtt a várhegy ezen részéről is legalább 3
(esetleg 4) m-nyit letermeltek, s így az alapfalakat is el-
bontották. Az 1. árok K-i vége már a középkori várfal vo-
nalában, illetve azon kívül helyezkedett el, – a hegy „lefa-
ragásakor” a felső (kelta – római – középkori) rétegek ott is

megsemmisültek, – de az egykori K-i hegyoldal szélén a bronzkori objektum még bolygatatlanul megmaradt.

A keresett templom É-i részei és melléképítményei helyén nem volt olyan méretű a tereprendezés, mint az 1–3. kutatóárok területén, így azt reméltük, hogy a két mellékkápolnának, illetve a mellettük, és tőlük É felé húzódó középkori várfalnak legalább az alapozásából megmaradt valami. Ennek megkutatása céljából jelöltük ki a 4. és 5. számú kutatóárkokat.

A 4. számú kutatóárok K-i végében azonban az egykor nyilván igen mélyre alapozott várfal helyén egy Rudnay Sándor hercegprímás idejében (1820–1831) épített, téglával kifalazott, 450 cm mélységig lehatoló óriási meszesgödört találtunk, amivel a várfalnak az alapozását is megsemmisítették. Az árok Ny-i végében újkori kőlépcsők alatt, kevert rétegből szép középkori kerámia került elő, alatta nagyobb mélységben a bolygatatlan lösz következett.

Az 5. számú kutatóárokban hasonló volt a helyzet, egy a 19. század elején épült fal (a középkori várfal helyén) már a bolygatatlan löszbe volt alapozva, a várfalat tehát itt is teljesen elbontották. A várfal helyén itt is egy érdekes jelenséget találtunk: minden bizonnyal egy a várfal felrobbantása céljából a török korban (17. század) ásott „aknafolyosó” maradványa volt: egy kb. 90–100 cm széles, a löszbe vágott (a várfal alá vezető), kideszkázott, függőleges karókkal „kibiztosított” (kibélelt) földalatti járat volt ez – egy D felé nyíló kis kiágazással a várfal helye alatt (ahonnan 17. századi, zöldmázás, török kályhaszem került elő). A karók és a deszkázat, valamint a járat löszfala is megégett, szenesedett.

A kutatás, illetve a kutatóárkok döngöléssel való visszatemetését, a végleges tereprendezést 1999. szeptember 23-án fejeztük be.

DR. HORVÁTH ISTVÁN

117. Esztergom, Zsidód, Árpád-kori temető

(Komárom-Esztergom megye) Á

1998–99. májusában geofizikai méréseket végeztünk a lelőhelyen. Az 1989 tavaszán végzett légi felvételek sűrű településnyomokat mutattak, ezek pontosítására végezte a felmérést dr. Jan Tirpák az AU SAV (Nyitrai Régészeti Intézet) geofizikusa és munkatársai.

Az 1999. évi régészeti feltárást nagyrészt a tervezett 10-es tehermentesítő út építésével kapcsolatban a Komárom-Esztergom Megyei Múzeum, valamint kisebb összeggel a Nemzeti Kulturális Örökség minisztériuma és a Magyar Mezőgazdasági Múzeumért Alapítvány anyagi támogatásával végeztük.

Ez évben a falu Árpád-kori temetőjében dolgoztunk a már korábban feltárt templom Ny-i oldalán. Itt rácsatlakoztunk az 1993-ban, valamint 1997-ben folytatott ásatás szelvényeire és a feltárást Ny-i irányban folytattuk, amelynek eredményeképpen elértük a temető Ny-i szélét, azaz a temető árkat.

A korábbi feltárásoknál már tapasztaltuk, hogy a temetőt D-ről egy patak zárta le, amely a Kenyérmezői-

patakba torkollott. Ebben az évben megtaláltuk a feltöltődött patakba merőlegesen futó temetőárkot, amely a temetőt Ny-ról zárta le. A temető árka 120–130 cm széles, mélysége a feltöltől számítva 40–45 cm, a felszíntől 70–80 cm mély volt. Az árok betöltéséből Árpád-kori cserépdarabok, állatcsontok, tégladarab és sok csiga került elő, betöltése sötét agyagos föld volt. Az árok aljából pollenanalízisre és a csiga fauna meghatározására vettünk mintákat. A pollenvizsgálat az egykor élt növénytakaró 24 fajtáját mutatta ki, amelynek nagy része megegyezik a faszénvizsgálat eredményeivel is.

A sírgödörök az árokkal párhuzamosan haladnak. Az árok Tát felőli Ny-i oldalán nincsenek sírok, s egyelőre más régészeti jelenséget sem tapasztaltunk. A temetőből újabb 108 sírt tártunk fel, így az eddig feltárt sírok száma 798-ra nőtt. A sírokban viseleti és kultikus tárgyakat egyaránt találtunk, tapasztaltuk viszont, hogy a mellékletek a temető széle felé egyre ritkábbak. Eltérést tapasztaltunk a sírgödörök eddig feltárt formájában is. A temető ezen részén zömmel padkás sírokat találtunk, amely az itt található altalaj rendkívüli szilárdságával magyarázható. Több sír kibontásánál tapasztaltuk, hogy e sárga márgás réteg elérésekor a sírgödörök leszűkültek olyannyira, hogy a halott alig fért el benne. Ez a sárga, kemény altalaj segített a temető egykori járószintjének megállapításában is.

Munkatárs: Torma Andrea archeobotanikus (Magyar Mezőgazdasági Múzeum).

Az ásatáson részt vettek Aszt Ágnes, Földesi Szilvia, Scherlein Angela, Prohászka Péter, Szende László régészhallgatók (ELTE) Szűts Tamás és Bálint András régészhallgatók (JATE).

DR. MOLNÁR ERZSÉBET

118. Érd, Országúti-dűlő

(Pest megye) Ó

1998-ban a százhalombattai Földvár bronzkori tell-településen összetett régészeti kutatás kezdődött a százhalombattai Matrica Múzeum és a Göteborgi Egyetem együttműködésével. Ennek keretében egy önálló team alakult, amelynek célkitűzése a tell-település szélesebb környezetének megismerése. Elsődleges cél, hogy a tell létezésével időben párhuzamos településeket megismerjük egy kisebb adott geográfiai egységben, mely szorosan kapcsolódik a százhalombattai Földvár elhelyezkedéséhez. Ez a geográfiai egység a Benta-patak völgyének a Biai-tótól a Dunáig terjedő szakasza.

Az MRT 7. kötete alapján a terület régészetileg jól ismert. Az 1990. évi szezonban szűrőpróbaszerűen újrarájtuk a topográfiából ismert legígéretesebb lelőhelyeket, illetve egy-két olyan területet, ahol őskori település feltételezhető, de az irodalomban nem szerepel.

Az 1999. november elején végzett terepbejárás eredménye, hogy minden ismert lelőhelyet megtaláltunk és ugyanazon korszakokat képviselő cserepeket találtunk, melyek a topográfia ide vágó kötetéből már ismertek.

Egyetlen új lelőhelyet találtunk a Benta- és a Zámori-patak összefolyásánál, ahonnan jellegtelen őskori cserepek kerültek elő; megnevezése Érd, Országúti dűlő.

VICZE MAGDOLNA

119. Fadd, Jegeshegy

(Tolna megye) LT, Rő, H

Az 1998-ban megkezdett ásatások folytatásaként idén kb. 400 m² területen, az erősen erodált domb tetején 25 sírt tártunk fel. A sírok közül öt La-Tène B kori, gazdag mellékletű szórthamvasztásos kelta, kettő teljesen kirabolt csontvázas késő római sír volt. A sírok zöme 10–11. századi köznépi magyar temetkezés. Utóbbiak leletanyaga: varkocskarika, S-végű karikák, különböző típusú gyöngyök, sodrott bronz nyakperec, kígyófejes karpercpár, hegyesedő végűkarperec, pánt- és huzalgyűrűk.

Az ásatáson részt vett Czövek Attila (JATE) és Balogh András régészhallgató (JPTE).

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

120. Fábiánsebestyén, Pusztatemplom

(Csongrád megye) Ő, Kö

A község határának nyugati részén, a Kórógy-ér bal partján emelkedő őskori kurgánon a középkorban téglából épült templom állott, amelynek ma már csak egyik sarok-támpillére látható. Az elmúlt években is többször esett a lelőhely különböző bolygatások áldozatául. Eddig egyedül 1970-ben került sor a halom tövében kisebb leletmentésre, a romok módszeres kutatására nem. Az OMvH által biztosított összeg felhasználására került sor. Ezen a pénzen Rózsa Gábor mérnök-muzeológus irányításával Gyenge Antal és Kulcsár László tanár elvégezte a halom szerkezetére információkat szolgáltatató talajfúrásokat. Feltáró munkára nem került sor.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

121. Felsőnána, Rőkás-dűlő

(Tolna megye) B, LT

A falutól DNy-ra, a Murgai-víz É-i partján, a Szállás-heggyel szemben húzódó dombon, szántásban, illetve éppen kelő kukoricásban hamus foltok láthatók. Leletek főleg a foltokban található, és az előző napi eső által kimosott kis árkokban. A lelőhely kiterjedése kb. 150–200 × 500 m. A leletek zöme késő bronzkor – kora vaskor és kelta.

MIKLÓS ZSUZSA

122. Felsőzsolca, Nagyszilvás, középkori templom és temető

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

1999. szeptember 20. – október 15. között – egy hét megszakítással – folyt régészeti feltárás a középkorban még folyó övezte Nagyszilvás-dombon. A lelőhelyre 1993-ban

terepbejárás során bukkantak rá a régészek, akik már ekkor is kiszántott köveket és emberi csontvázak maradványait találták a helyszínen. A magántulajdonban lévő terület gazdái földművelés közben szintén nagy mennyiségű embercsontot találtak, így úgy döntöttek, hogy hozzájárulnak ahhoz, hogy telkükön régészeti feltárás kezdődjön.

A fent említett három hét alatt a Felsőzsolcai Önkormányzat által biztosított közhasznú munkások segítségével, a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztályának irányításával kutattuk meg a Nagyszilvás u. 23. alatti telket. Ebben az időszakban három kutatóárkot nyitottunk – összesen 88 m² területen.

Egy 14. század eleji tizedlajstromból tudjuk, hogy ekkortájt Felsőzsolca gazdag település lehetett, hiszen több egyházi adót fizetett, mint a század végén felemelkedő Miskolc. Valószínű, hogy a középkori Szent Mihály tiszteletére felszentelt plébániatemplom maradványai még 1746-ban is jól láthatóak voltak, amint azt a Canonica Visitacio említi.

Az ásatás legfontosabb eredménye, hogy megtaláltuk a középkori település templomának maradványát. A templom észak-nyugati sarkának alapozását sikerült feltárnunk egy rövid szakaszon. A fal alapozási árkát meszes-köves törmelék töltötte be. A feltárás során több faragott követ – kváderköveket és téglákat is – találtunk. Egyelőre a templom hajóját és szentélyét nem sikerült megkutatni, mivel az a szomszédos telek alatt rejtőzik. A templom korára utaló leletet nem találtunk, de szerencsére sikerült néhány sírt feltárni a templom belsejében. Ezek a sírok korábbiak, mint a feltárt kőtemplom maradványa, mivel a templom nyugati falának alapozásakor több sírt elvágtak. Ez alapján valószínűnek tűnik, hogy korábban itt egy kisebb fa- vagy kőtemplom állhatott, amelynek egyelőre még nem találtuk meg a nyomát.

I. Szent István király foglalta törvénybe, hogy minden tíz falu köteles építeni egy templomot. Szent László törvényei pedig kimondják, hogy a templom köré kell temetkezni, amely szokást csak Mária Terézia törölt el a 18. században.

A kutatóárkokban a 14 nap alatt kibontottuk a középkori templom körüli temető hetvennégy sírját. A temetőt valószínűleg a 17. századig használhatták, amikor is a település a török támadások és az azt követő pestisjárvány miatt elnéptelenedett, a túlélők beköltöztek a biztonságosabb Miskolcra. A holtakat keresztény szokás szerint Ny-K-i tájolásban temették. A sírok egy részét későbbi beásások, sírok bolygatták meg, de jelentős hányaduk eredeti helyzetben került elő. Az elhunytakat deszkakoporsóba helyezték, melynek maradványát öt esetben sikerült feltárnunk. A sírokban kevés mellékletet találtunk, a 20. sírban deréktájt vascsat került elő, a 27. sírban egy 14–15. századi – valószínűleg észak-itáliai – dénár.

Reméljük, hogy a jó eredményekkel kecsegtető ásatást jövőre folytatni tudjuk és sikerül feltárnunk a teljes templomot.

SIMONYI ÉRIKA

123. Főnyed, Gólyásfa
(Somogy megye) U, B, Á

A Főnyed-gólyásfai Árpád-kori település és temető ásatását 1999. júliusában folytattuk. Célunk a temető behatárolása volt. Három szelvényt húztunk az eddig feltárt temetőtől D-i irányban (XXIX. szelvény – 3 × 35 m, XXX. szelvény – 3 × 30 m, XXXI. szelvény – 4 × 30 m).

A rendelkezésre álló 2 hét ellenére 35 objektumot és 6 sírt tártunk fel. A sírokból leletanyagot nem gyűjtöttünk, de a temető D-i szélét rögzíteni tudtuk.

Az objektumok vegyesen tartalmaztak Árpád-kori, bronzkori és neolitikus leletanyagot (kerámia, patics, állatcsont). Az objektumok nagy része gödör volt, ezen kívül néhány árkot (pl. 716. objektum), vermet (pl. 738. objektum), és 1 kemenceplatnit cölöplyukkal (719. objektum) találtunk. Az objektumok a feltárt terület széle felé egyre ritkultak.

ARADI CSILLA – NYÁRI ZSOLT

124. Füzesabony, Bozsi-dűlő II.
(Heves megye) Sza

A lelőhely Füzesabony belterületétől mintegy 1,5 km-re K-re található, egy meglehetősen sík egyenletes területen. A terepbejárás alkalmával néhány szarmata kori cserepet találtunk. A feltárás során nem került elő régészeti lelet.

ÁCS CSILLA

125. Füzesabony, Buda-dűlő
(Heves megye) Sza, Kö

Jelenleg a 26. sz. területen végeztünk nyomvonal-megfigyelést, nyesést, kutatást és dokumentálást. A felszínen és az árok kezdetén itt is elsősorban császár kori, valamint kevés középkori anyagot regisztráltunk.

A következő napokban, illetve hónapokban a szakaszos 5–6 m széles humuszleszedéssel tulajdonképpen feltárhatjuk a mintegy 60 méteres területet, ahol is kilenc jelentéktelen kerek császár kori beásást tártunk fel és dokumentáltunk. Benne mindössze néhány zacskónyi cserépanyagot találtunk. Korukat 2–3. századnak határoztuk meg.

FODOR LÁSZLÓ

126. Füzesabony, Eger-csatorna és Füzesabony, Tiszafüredi vasút
(Heves megye) I

A lelőhelyek kutatása nem járt különösebb eredménnyel, ezeken a helyeken csak szórványos leletek kerültek elő a vezetékek árkáiból, jól körvonalazható régészeti objektumok nyomait nem figyeltük meg.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

127. Füzesabony, Laskó-patak
(Heves megye)

A Csörsz-árok és a Laskó-patak K-i kanyarulata által

közrezárt lapos területen nem találtunk régészeti jelenséget.

ÁCS CSILLA

128. Füzesabony, Nagy Alsó-dűlő
(Heves megye) Sza

A lelőhely az Ó-Laskó-patak ÉK-i kanyarulatától D-re lévő nagy kiterjedésű dombvonulaton található, kb. 300 m-re, K-i irányban a kutatott Füzesabony, Szennyvíztételep lelőhelytől és valószínűnek látszik, hogy összefüggés van a kettő között.

A 200 m² területen 20 szarmata kori objektumot tártunk fel.

ÁCS CSILLA

129. Füzér, Vár
(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kk

Ebben az esztendőben az északi palotaszárny nyugati, a 17. századi inventáriumokban Kis pincének nevezett pincehelyiségét tisztítottuk meg a vár pusztulása óta oda került omladéktól. Egy kis területen feltártuk a pince előtti udvarszakaszt is.

A pince a 15–16. század fordulóján keletkezett az északi palotaszárny egyik elemeként. Dongaboltozatát az északi Árpád-kori várfal elé húzott köpenyfalra terheltek rá. A pince bejáratát alkotó, tagozat nélküli, belül tokhornyos ajtókeret maradványait az udvari fal tengelyében találtuk meg. Tőle nyugatra előkerült egy ablaknyílás is.

A pince feletti teret a 16. század hatvanas éveiben egy osztófallal két részre bontották. Ezen osztófal alámasztására szolgált a pincetér közepe táján feltárt téglalap alaprajzú tufapillér.

A pincét fedő vastag omladékrétegben a keleti szakasz felett volt helyiség 17. század közepi cserépkályhájának számos csempéjét találtuk meg.

A pince 17. századi járószintjeit két kutatóárral vágtuk át. A vékony 16–17. századi leletanyagot tartalmazó agyagos járószint alatt közvetlenül jelentkezett a vár építéskor keletkezett Árpád-kori feltöltés. A tufapillér és a pincefalak alapozási padkája közvetlenül az utolsó járószint alatt bukkant elő.

A pince udvari fala előtt egy kis szakaszon elértük az udvar pusztulás előtti utolsó járószintjét. A földes járószintet égésréteg fedi, mely bizonyítja, hogy az emeleti helyiségek megközelítését szolgáló homlokzat előtti folyosó fából készült.

SIMON ZOLTÁN

130. Gamás, Öreg hegytől D-re
(Somogy megye) LT, Ró

A falu D-i részén az Öreg hegyi szőlőktől D-re, a Szelistyei-árok mentén nagy kiterjedésű területen a március 25-én végzett terepbejárás során sok római tegula- és imbrextöredék mellett kisebb kőtöredékeket, meszes te-

ületet találtunk szóbeli információk szerint. Ettől a résztől Ny-ra, egy ma már befásított területen hasonló jelenség volt megfigyelhető, római villa lehetett Gamás D-i részén. A bejárás során mindössze egy őskori (kelta?) kerámiatöredéket találtunk.

NÉMETH PÉTER

131. Garé, Rákóczi u. 98.

(Baranya megye) Ró

1999. novemberében gázárok ásása közben 3 római téglasír nyomaira bukkantak, melyek közül a fagyos idő miatt csak a már feldúlt 1. sz. sírt tudtuk megásni. Melékletet nem találtunk. A sírt téglákkal körülalazták, majd egy sátorotós és egy vízszintes téglafedést is kapott. A leletmentésen jelen volt Krasznai Péter rajzoló és Fazekas Ferenc régészhallgató.

GÁBOR OLIVÉR

132. Gálosfa, Kistótváros

(Somogy megye) Á, Kk

Az ásatást 1999. augusztus és szeptember hónapokban végeztük, a NKÖM által meghirdetett Nemzeti Örökség program pályázatán nyert anyagi fedezet segítségével.

Az ásatás célja az 1335-ben Miklós mester által alapított és Szt. László tiszteletére szentelt pálos kolostor, illetve a vele egy telken épült, és 1347-től említett nemzeti kúria helyének megállapítása volt.

A felszíni kő-, és téglatörmelék által határolt, egyesre elplanírozott domboldalon kezdtük meg az ásatást. A feltárás egy 15 × 13 m-es belső területű, közel négyszögletes építmény alaprajzát eredményezte. Az épületnek mind a 4 sarkát másodlagosan nagyméretű (2,5 × 3,5 m) támpillérekkel erősítették meg. A D-i oldalon, a 4. falon, közel 2 m-es kapuhoz tartozó küszöbszintet találtunk. Az épület belsejét 4 nagyobb helyiségre osztották, amelyekhez tartozó küszöbszinteket némely esetben rekonstruálhattuk. Észak felől egy másik helyiség csatlakozott folyosóval az épülethez, keleten pedig a 3. támpillérhez ragasztottak egy kis szobát (2. helyiség).

A kőből rakott falak átlagosan 80 cm vastagok voltak, azonban a későbbi időszakban kitermelték a falak egy részét. A falakon több ízben vakolatnyomokat rögzíthettünk. Az épület egységes, réteg nélküli, átlagosan 110 cm vastag törmelék rétegben feküdt, amely alatt 3–5 cm vastag faszenes réteg után agyagos, kevés 12–13. századi kerámiát tartalmazó szint következett. A törmelékből az előkerülő kőfaragványok, téglatörmelékek mellett, 15. századi kerámiát, mázas és mázatlan kályhacsempét, padlóteglat, állatcsontot, üveg-, és vasmaradványokat gyűjtöttünk. Az érme szintén e korszakhoz sorolják az épület korát.

Az ásatás eddigi eredményei arra utalnak, hogy a kolostorral egy telken épült nemesi kúriát találtuk meg.

ARADI CSILLA – MÉSZÁROS SZILVIA – NYÁRI ZSOLT

133. Gerjen, Váradpuszta

(Tolna megye) B

Bejártam az ismert bronzkori tellt, amely a falutól ÉNy-ra, a Solymos-ér holt ágai között emelkedő dombon található. Ma a holt ágakból már semmi sem látszik. A lelőhelytől Ny-ra húzódó dűlőt felől úgy tűnik, hogy sáncárok határolja a dombot. A dombtetőről nézve valószínűnek látszik, hogy egykor körben víz övezte. Azt azonban csak ásatással lehet eldönteni, hogy csupán természetes védettségű volt, vagy pedig azt mesterségesen fokozták is. Wosinsky Mór szerint a domb természetes védettségű, és szigetszerűen emelkedett ki környezetéből. Szabó Géza viszont erősítettnek tartja. Szerintem átvágás szükséges a kérdés eldöntéséhez.

MIKLÓS ZSUZSA

134. Gyál, 7-7/A lelőhely: szkíta településrészlet

A részletes jelentést lásd a 71–84. oldalon.

(Pest megye) Ő, V

DINNYÉS ISTVÁN

135. Gyál, 7/B lelőhely

(Pest megye) Ő

A MOL beruházásában épülő Vecsés–Csepel II. gázvezeték megelőző feltárása során 1999. október 26 – november 10. között történt meg a lelőhely feltárása kb. 180 m² területen.

Egy széles, humuszos betöltésű ÉNy-DK irányú, majd a feltárási sávból kihaladó árok részlet, ebből É felé kiágazó, keskeny árok részlet, két DNy-ÉK irányú, a széles 1. ároknál korábbi árok részlet és két gödör alkotja a lelőhely objektumait. Kerámia csak az 1. árok betöltésében volt, durva őskori edénytöredékek.

Leletanyag elhelyezése: Arany János Múzeum, Nagykőrös.

A Vecsés–Csepel II. MOL gázvezeték 8+100-130 km szakaszán, a Gyáli-patak É-i partján 4 árok részlet és két gödör került elő. Az egyik árok betöltésében kézzel formált, jellegtelen őskori edénytöredékeket találtunk.

DINNYÉS ISTVÁN

136. Gyál, 7/C lelőhely

(Pest megye) Sza

A MOL beruházásában épülő Vecsés–Csepel II. gázvezeték megelőző feltárása során 1999. október 26. – november 12. között történt meg a lelőhely feltárása kb. 1500 m² területen. A nyomvonal 8 + 900 km közelében egy árok részlet, ettől K-re kb. 200 m-re két árok részlet és egy gödör került elő a kézi nyesése nyomán. A nyomvonal 8 + 650 km közelében levő 2. gödörből szarmata csercpek, állatcsontok kerültek ki, bontását a megjelenő talajvíz és a gödört megtöltő esőzés miatt nem fejeztük be. Az itteni két árok részlet összes lelete egy vastöre-

dék, 8 + 900-nál a 3. árokból kézzel formált edénytöredék, szórványként késő szarmata edénytöredék a leletanyag.

Leletanyag elhelyezése: Arany János Múzeum, Nagykőrös.

DINNYÉS ISTVÁN

137. Gyál, Csárda-rét, 8. lelőhely

(Pest megye) B, Á

A Gyáltól DK-re fekvő Csárda-rét nevű határrészben, az épülő új gázvezeték 5 + 560 – 6 + 00 km szelvényében a megelőző feltárás során összesen 500 m hosszúságban, a 7 m szélességben az altalajig lehumuszt és meggyesett sávban Árpád-kori és néhány bronzkori objektum feltja jelentkezett.

A gázvezeték ezen a területen keskeny hátú dűnék sorát vágja át, melyek tetején találhatók – a kutak kivételével – a régészeti jelenségek. A feltehetően Árpád-kori karámokhoz tartozó árokrendszerek és néhány gödör szegényes leletanyaga mellett egy félig földbe mélyedő ház és feltűnően nagyszámú kút került elő. Az egyébként szokásos alaprajzú, az ÉK-i sarokban kerek, tapasztott kemencével fűtött Árpád-kori ház kutatástörténeti jelentőségét nem is annyira a leletanyaga, mint az adja, hogy most sikerült először a feltárástól kezdve a teljes kibontásig nyomon követni és dokumentálni az úgynevezett „nyél” szerepét. A bontás során készített metszeten pontosan lemérhető távolságadatok segítségével Szentgyörgyi Viktor eddigi rekonstrukciós kísérleteit ezúttal egy konkrét gyakorlati példa segítségével sikerült ellenőrizni, s így az általa kidolgozott házrekonstrukciók matematikai képességét helyességét bizonyítani.

A feltárás másik fontos megfigyelése volt, hogy a különböző típusú kutakat (gulya, kút, gémeskút) a domboldal alsó harmadánál, s nem a legmélyebb ponton ásták, hogy elkerüljék az összefolyó felszíni vizek szennyezését. A kutak közül egy gémeskút (ahol a gém és a palánk szerkezetéhez tartozó cölöplyukakat sikerült megfogni), valamint egy jó állapotban konzerválódott fagerendákkal bélelt gulya kút érdemel nagyobb figyelmet.

A feltárás során néhány, jellegzetes leletanyagot alig tartalmazó bronzkori gödör is előkerült.

A feltárt leletanyag és a dokumentáció a területileg illetékes nagykőrösi múzeum gyűjteményébe lesz beletárolva.

DR. SZABÓ GÉZA

138. Gyál, Csárda-rét, 9. lelőhely

(Pest megye) Szk, Sza

A Vecsés–Csepel gázvezeték 7 m széles nyomvonalának 4+950 és 5+350 km szelvényében, a Gyáli-csatorna déli oldalán húzódó vizes rétből kiemelkedő kisebb, agyagos felületű domb északi oldalán két különböző korszak emlékei kerültek elő. A szkíta korhoz (Kr. e. 6–5. század) sorolható 35 objektum nem túlságosan

gazdag leletanyagából említésre méltó az egyik árok alján talált halszálla mintás öntött bronzcsat. A feltárt objektumok nagyobbik része a leletanyag alapján 3–4. századi szarmata településhez tartozik. A szarmata kori objektumok több esetben metszették a korábbi település maradványait.

Az ásatási dokumentáció és a leletanyag a nagykőrösi Arany János Múzeumba kerül.

HEGEDŰS ATTILA – SIMON LÁSZLÓ

139. Gyál, Csárda-rét, 9/A lelőhely

(Pest megye) Sza, Á

A Vecsés–Csepel II. gázvezeték nyomvonalának 5+450–5+650 km szelvényében, a Gyáli-csatorna déli partján húzódó agyagos felületű, a felszínből 2,5–3 m-re kiemelkedő domb északkeleti lejtőjén néhány 3–4. századi szarmata objektum mellett zömében 12–13. századi (késő Árpád-kori) telepmaradványok (2, kemencével ellátott téglalap alakú földbe mélyített ház, árkok és vermek) kerültek elő.

Az ásatás dokumentációját és a leletanyagot a nagykőrösi Arany János Múzeum őrzi.

HEGEDŰS ATTILA – SIMON LÁSZLÓ

140. Gyál, 13. lelőhely

(Pest megye) Á

A Gyáltól DK-re fekvő határrészben, az épülő új gázvezeték 6+435–6+455 km szelvényében, a felsőpakonyi kövesúti csomóponttól északra, összesen 20 m hosszúságban, a 7 m szélességben az altalajig lehumuszt és meggyesett sávban néhány régészeti objektum feltja jelentkezett.

A széles, lapos homokháton lévő lelőhelyen néhány Árpád-kori gödröt bontottunk ki, viszonylag csekély leletanyaggal.

A régészeti leletek és a dokumentáció a területileg illetékes nagykőrösi múzeum gyűjteményébe lesznek beletárolva.

DR. SZABÓ GÉZA

141. Gyál, 14. lelőhely

(Pest megye) I

A Gyáltól DK-re fekvő határrészben, az épülő új gázvezeték 6+150–6+200 km szelvényében, az egykori juhászat déli oldalán az erdőtelepítéskor és a későbbi területrendezések során erősen bolygatott környezetben a felszínen összesen 50 m hosszúságban, a 7 m szélességben az altalajig lehumuszt és meggyesett sávban néhány régészeti bizonytalan korú objektum feltja jelentkezett. A beásásokból értékelhető leletek nem kerültek elő.

A feltárás dokumentációja a területileg illetékes nagykőrösi múzeum gyűjteményébe lesz beletárolva.

DR. SZABÓ GÉZA

142. Györe, Bocok-dűlő

(Tolna megye) R

A Györe délkeleti határában található nagy kiterjedésű neolit lelőhelyen keresztül fektették le a községi szennyvízcsatornát. Az árokásási munkák során több objektumot – elsősorban sírokat – bolygattak meg. Rövid leletmentésünk alatt 2 csontvázas és 9 hamvasztásos Lengyel-kultúrára tartozó sírt tártunk fel. Utóbbiak jelentős mennyiségű edényt, többek között egy párhuzam nélküli, kettősfejú, négylábú edényt tartalmaztak. Szórványként egy kétkarú ember alakú edényt is begyűjtöttünk.

Az ásatáson részt vett Balogh András régészhallgató (JPTE).

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

143. Győr, Marcalváros, Szabadidőközpont, Pápai úti vásártér

(Győr-Moson-Sopron megye) U, B, LT, Ró, Á, Kő

A tervezett Győr-Marcalváros Ménfőcsanak Regionális Kereskedelmi és Szabadidő Központ részeként első szakaszban fejleszteni kívánt területen 10 230 m² felületen végeztünk régészeti feltárást. A Győr-Pápa 83-as műút városból kivezető szakaszának D-i oldalán levő homokos dombhát több mint kétharmadát anyaggyerő-helyként az M1 autópálya-csomópont építéséhez teljesen elbányászták. A megmaradt részen a rendkívül vastag (átlagosan 70–80 cm) humuszréteget rézsúnyeső kanalas markolóval eltávolítva, a homokos altalajon 134 objektumot sikerült megfigyelni és feltárni.

A legkorábbi időszak a bronzkori Halomsíros kultúra települése. Nagyméretű (17 × 6 m) kétosztatú, alapárkos házaik mellett a hozzájuk tartozó élelemtároló vermek a házak K-i oldalán egy csoportban helyezkedtek el. A gödrökben kerámiatöredékek, kőeszközök, állatcsontok voltak.

A feltárás teljes hosszában ÉK-DNy irányban, mintegy 300 m-en megfigyelhető volt egy árok beásása, mely rendkívüli méreteivel (a humusztalt altalajon átlagosan 2,5 m széles, V alakban szűkülő, középtű 2 m mély) kísértőárkaival környékünkön eddig egyedülállónak számít. Vélhetően a kelta időszakban készítették, rendelkezése egyelőre ismeretlen. Ugyancsak a kelta időszakhoz köthető egy téglalap alakú, földbe mélyített építmény gödre az ásatás D-i végében.

Az Árpád-kor korai századaiból kis földbemélyített kunyhó, szabadtéri kemence, tárológödrök és egy temetkezés került elő.

Az egész területet behálózzák az árok, helyenként közel szabályos négyszögeket kirajzolva római kori és középkori szántó- és telekparcellákat keríthettek. A feltárt felületen az újkorban megtelepedett emberek telepnyomatit, szabadtéri kemencéit, kútjait is megtaláltuk.

A Pápai úti Állatvásártér (011 hrsz.) É-i részén is lehetőségünk nyílt egy 250 m hosszú kutatóárokot és szondázó szelvényeket nyitni. A Pápai úti volt vámház melletti homokdombon az ötvenes években feltárt nagy

neolit lelőhely még megmaradt részét próbáltuk lokalizálni. Az akkori leletmentéssel közvetlenül szomszédos parcellát nem érintette a homokbányászat, így nemcsak a neolitikus DVK telep gödreit, hanem a kőkori falut határoló árok egy szakaszát is sikerült feltárni. Később bronzkori telepnyomokat, kora Árpád-kori leleteket is találtunk számos szépen díszített kerámiával.

A beépítésre tervezett terület 4 ha nagyságú, közvetlenül kapcsolódik az 1999. április-július során megkutatott 010 hrsz. felülethez. A korábban készített légi fotók és terepbejárások alapján a 08 hrsz. területen is árok, esetleg körárok, sánc nyomai voltak észlelhetők, ezért vált szükségessé a mielőbbi régészeti szondázás. A több irányban meghúzott kutatóárkokban (2 m széles nyesőkanállal, összesen 1200 m hosszan) altalajig kihumuszolva 34 különböző árok beásásának nyomait regisztráltuk. Ezek közül a Ny-i részen egy nagyméretű (középkori vagy kora újkori) árok íve, keleten pedig egy közel 10 m széles (két nagyobb és több kisebb árokból álló) „árokköteg” ívének véletlenszerű egybeesése rajzolt ki a magasból összefüggőnek látszó körív formát. A további árok nagyobb részét a római és a középkorban létesülhettek, a terület ÉNy-i sarkában gyűjtöttünk szórványosan őskorba tartozó kerámiatöredékeket. A téliesre forduló időjárás és a folyamatos esőzés miatt a feltárás folytatását a tavaszi időszakra voltunk kénytelenek halasztani. Mivel az egész terület mélyen fekvő (teljes felületen náddal borított volt), az árok átvágását és a térképészeti felméréseket csak a teljesen száraz kora nyári hónapokban tudjuk majd elvégezni.

EGRY ILDIKÓ

144. Győr, Széchenyi tér

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Ge, Á, Kk, Kú

Két szezonban a győri Széchenyi téren az 1968–69-es ásatáshoz, illetve az 1949-es leletmentéshez csatlakozva kb. 200 m²-nyi felületet sikerült feltárni. A rétegsor mélysége 450–550 cm, a kutakat általában a vízszint megjelenéséig 630 cm-ig tártuk fel. A legkésőbbi római korirétegek kb. 150 cm mélységben jelentkeztek ott, ahol teljes római rétegsort sikerült feltárni. Az ún. török börtön területén a római rétegsor 320 cm mélységig megsemmisült, itt csak a kora római időszakból találtunk jelenségeket.

A római kor folyamán minimálisan 7 építési, illetve átépítési periódust sikerült megfigyelni, ennek további finomítása a részletes feldolgozás feladata lesz. A terület É-i részén folyamatos beépítés mellett az 1. század második felétől a 4. századig tudunk követni építési periódusokat, 4. századra keltezhető építkezésnek nyomát nem találtuk, de 4. századi használatra kerámia és numizmatikai anyag egyaránt utal. A legkésőbbi pénz a Valentinianus-dinasztia veretei. Már a 2. század közepétől és a 3. században kőalapú, részben vályogtégla felmenő falú, részben teljesen kőfalú épületek alkottak zárt utcasort a tőlük D-re húzódó kavicsos út (vagy tér) mentén. A középső telken Traianus-Hadria-

nus korában szilárd alapú, gerendaszerkezetű, legalább két helyiséges épület állt. A 2. század elejéig a területen cölöpös, illetve karós szerkezetű építmények álltak, alaprajzukat részletes elemzéssel talán valószínűsíthetjük. A legkorábbi házak alapárkos épületek voltak, tájolásuk némileg eltér egymástól, több megújításuk figyelhető meg. Az előkerült legkorábbi éremanyag a Julius Claudius-dinasztia idejéből származik.

Az úttól D-re – amelyet a római kor alatt, sőt még a korai népvándorlás korában is rendszeresen megújítottak, a római kori rétegeket, a későbbi nagy pince szinte teljesen elrombolta, csupán a Flavius-kori legalsó szinteket tudtuk megfigyelni, elsősorban altalajba mélyülő árkok formájában. A későbbi római településről mindössze a metszetalap alapján nyerhettünk információkat. Úgy tűnik, hogy ezen a részen szilárd anyagú (kő, téglá) házak nem álltak.

Általánosságban megemlíthetjük még a kutakat, amelyekből a római kor teljes időszakából hatot tártunk fel. Fabélést egyiknél sem tudtunk megfigyelni, illetve talaj-elszíneződés alapján 3 esetben valószínűsíthető a hordó bélés alkalmazása. Megfigyeléseink egyértelműen bizonyítják, hogy vízvezetékrendszerrel a vicus területén nem számolhatunk.

Az előkerült római kori leletanyagra általában jellemző az igényesség és a jólét jelei: nagy mennyiségű terra sigillata – az itáliai gyártmányoktól a késő Rajna vidékiig, vékony falú szürke, korai sárgamázás barbotinos kerámia, amphoradarabok, terrakotta szobrocskák töredékei, bordás üvegtálak, kimetszett díszű üvegpoharak, aranymédál és nagy mennyiségű pénz utal erre.

Az ásatáson másodlagos helyzetben egy lovas íjász sírtöredéke is előkerült.

Végre hitelesen feltártuk az ismert Széchenyi téri 5. századi temető újabb 7 sírját (köztük egy torzított koponyás csontvázat), szegényes mellékletekkel (vascsat, csontfésű, korai ezüst kosaras fülbevaló). Az egykori római út vonalán nincs temetkezés, a déli oldalon azonban újra megjelennek a sírok – ezeket nem tudtuk feltárni, az ún. „török börtön” mögött a metszetalban lehetett csak dokumentálni. A sírok a nagy humusztartalmú fekete rétegbe mélyülnek. Eredeti mélységük a későbbi földmunkák miatt nem állapítható meg (30 cm a 13. századi térszint alatt nyilván nem értelmezhető).

Az 5. és 11. század közötti időből egyetlen darab leletünk sincs, még másodlagos fekvésben sem. A hiást igazolja, hogy késő római leletanyag volt a középkori betöltések földjében.

Újra települt a mai tér területe a magyar honfoglalás után. Az Árpád-kori (11–13. század) váralja-településből sikerült feltárnunk az első félig földbe mélyített kőkemencés házat, valamint 7 db (nem egykorú) kemencét, köztük a szokásos egyszerű szabadon álló sütőkemencéket és nagyobb méretű, gondosabban épített (ipari?) kemencéket is. Néhány cölöplyuk, egy korábbi

gödör megsüllyedt felső részének feltöltése és maga a fekete réteg felső részéig tartozik még ehhez a korszakhoz. A leletanyagot sok és korai jellegű kerámia képviseli a házból, főleg fazék- és bogrács-töredékek. A rétegből III. Béla pénze került elő.

A 13. század végén (nyilván az 1271-es városi kiváltságokkal összefüggésben) alakították ki a piacteret. A városrendezési munka során nemcsak a korábbi építményeket bontották el, illetve töltötték fel, hanem komoly földmunkával visszabontották (planírozták) a teret – ezt a korábbi megfigyelésünket most a félbevágott kemencék, a térszint alatt közvetlenül fekvő sírok ismét igazolták. A fekete humuszréteg megmaradt részét keményre járt kavicsozás (a tér járósíntje) zárta le. A kavicsozást az A, B, D szelvények teljes terjedelmében megfigyeltük, az E szelvényben a metszetben még dokumentálható volt, az F, G, H szelvényekben azonban a „török börtön” mögötti K-i metszetben már nem volt igazolható. Mivel itt felületfeltárással nem volt lehetőségünk, nem tudjuk egyelőre egyértelműen eldönteni, hogy későbbi bolygatások tüntették-e el (ez a valószínűbb a D szelvényben tapasztaltak és a teret esetleg lezáró épület nyomának hiánya miatt) vagy valóban elértük a középkori piac szélét. A történeti adatokhoz kapcsolódó datálást numizmatikai leletek erősítették meg (alóla II. Béla pénze, fölötté bécsei fillérek és Nagy Lajos szerezsenfejes denárja bukkant elő).

Ettől kezdve piactér a Széchenyi tér, a feltárás során a téren folyó élet nyomait követhettük nyomon. Szinte azonnal megindult a piac „elépítése”, sátrakkal, később állandóbb bódékkal, sőt házikkal. Számos (legalább két periódushoz tartozó) cölöphely, a D felületen sok, egymást vágó gödör, talpgerenda alapárka, agyagtöltés, padlószint igazolta a „könnyűszerkezetű”, de egyes helyeken már állandósult beépítési vonalakkal rendelkező bódék létesítését. Ezekhez a 14–15. századi objektumokhoz edénytöredékek (import kerámiák is), vaseszközdarabok, bronzveretek, ólomzárjegyek, a bécsei fillérektől Zsigmond „fitying”-jéig ívelő érempektrum tartozik.

A győri végvár kiépítésekor a 16. században a várkapitány a bódék lebontásával igyekszik úrrá lenni az áttekinthetetlen helyzeten (az 1566-os nagy tűzvésznek területünkön nincsen nyoma). Ekkor keletkezett az ún. 4. réteg felszíne. Egy (szint alatti) épület maradt meg: az a nagy pince, amely a 17. században a „török börtön” nevet kapta. Méteres oldalfalait felszámolásakor kiszedték, az osztófalak maradványai azonban megvannak. Három (egyre mélyülő) helyiséget tudtuk elkülöníteni, déli határáig nem jutottunk el. Lejárója É felől az 1. helyiséghez csatlakozott. Az 1. helyiség 2. téglapadlója alatt I. Ferdinánd pénzt találtuk, míg a 2. helyiségben messzeszint alatti törmelékes téglás rétegben pozsonyi denár került elő. Néhány szint alatti maradvány (gödör) és az 1. helyiség padlója alatti leletek azt sugallják, hogy az építkezés 1. fázisa megelőzte a nagy erődépítési munkákat. A győri végvár kiépítésének idejét a betöltésben

talált 5 db Ferdinánd pénz jelzi. A 17. századi utazók (Evliya Cselebi, Tollius) által emlegetett rejtélyes „pokol-mély börtön”, amiben a szegényebb török rabokat tartották, ezzel kézzelfoghatóvá vált. Az objektumot a 17. század legvégén (nyilván a török kiűzése, konkrétan a Mária-oszlop emelése idején) számolták fel, ezt régészetiileg a betöltésből előkerült 1660-as pénz és az 1712-ben már a töltésbe mélyített kút határolja be.

A kutat von Heister generális 1712-ben vettetett téglából építették. Díszkút lehetett parkosított környezetben, amire nagy ovális téglakerete és azon belül öklömmnyi vagy annál nagyobb kaviccsokból kialakított vízszűrő rétege utal. A kutat feltűntetik a 18. századi alaprajzok. Megszűntetésekor beboltozták – a boltozat alatt ma is üreg és másfél méteres vízoszlop található. Bármikor helyreállítható, ezért a boltozatot nem bontottuk meg, a befedés korára így közvetlen adatunk nincs. A 19. századi térszintet – 45 cm-en – (2. réteg) ugyancsak pénzkek kelteznek.

Az ásatásokon talált régészeti objektumok közvetlen bemutatást nem igényelnek, bár a maradandó anyagból készült épületek falait nem semmisítettük meg, későbbi időpontban szükség esetén újra feltárhatók és szint alatt bemutatathatók lennének.

DR. SZŐNYI ESZTER – DR. TOMKA PÉTER

145. Gyugy, Római katolikus templom (Somogy megye) Á, Kk

Gere László, az ÁMRK Kutatási Osztályának munkatársa leletmentő ásatást végzett a gyugyi rk. templom nyugati homlokzata előtt. Ennek célja a tereprendezéshez szükséges járósínt megállapítása volt, melyet a tervező külön kérésére kellett elvégezni.

Az elmúlt év falkutatása során semmi jel nem utalt arra, hogy a nyugati homlokzat előtt egykoron torony állt volna, így a tervező által kért járósínt-meghatározás különösebb veszély nélkül elvégezhető volt. A leletmentő kutatás során egy elbontott torony alapozási maradványai kerültek elő (a felmenő falazaton az utólagosan épült toronynak bekötése nem volt látható).

DR. JUAN CABELLO

146. Gyula, Remete, Holló tanya I. (113. lelőhely) (Békés megye) B, Sza, Ú

1999-ben folytattuk az előző évben megkezdett leletmentést a lelőhelyen. A leletmentésre a Kisdelta szükség víztározó építése miatt került sor. A lelőhely egy egykori ér melletti dombháton terül el, a Fekete-Körös és Fehér-Körös között. Valamikor sziget lehetett, mely alig emelkedett ki a környezetéből. 1999-ben 150 új objektumot és 4 árkot bontottunk ki, ezzel az objektumok száma 214-re emelkedett. Ezek a Gyulavarsádi kultúra idejéből valók, illetve vannak leletanyag nélküli kérdéses korúak és újkoriak is. A leletanyagban kerámiatöredékek, állatcsontok, kőeszközök voltak. Külön említést

érdemel egy nagyméretű kút, melynek az alsó részén a fabélést is megtaláltuk. Deszkákkal volt kibélelve, melyeket csapolással illesztettek össze. A kút földjét rétegenként eltettük további vizsgálatok számára.

Feltártunk 11 őskori, illetve népvándorlás kori sírt is. Az őskori sírokban edénytöredékek, csontgyöngyök voltak. A népvándorlás kori sírok valószínűleg szarmata koriak. Ezek egyikében egy vascsatot találtunk. A vázak rossz megtartásúak voltak.

A lelőhelynek a 100 méter széles nyomvonalon belül eső részét teljesen feltártuk. Az őskori telep és a népvándorlás kori temető is folytatódik a nyomvonalon kívül, a teljes feltárással azonban nem volt lehetőségünk.

A leleteket Gyulán, az Erkel Ferenc Múzeumban helyeztük el.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

147. Gyula, Remete, Holló tanya II. (114. lelőhely) (Békés megye) R, Kú

1999-ben a leletmentésre a Kisdelta szükség víztározó gátjának építése miatt került sor. A lelőhelyet a gát nyomvonala 100 méter szélesen metszette, s csak ezen belül dolgozhattunk.

A lelőhely az egykor vízzel körülvett kiemelkedésen fekszik, a Fekete-Körös és a Fehér-Körös között. A Gyula 113. lelőhelytől egy mélyebb rész, egykori ér választja el. A feltárás során 140 kora rézkori, illetve újkori objektumot és 18 kora rézkori sírt mentettünk meg. Az őskori leletek a Tiszapolgári kultúra idejéből származnak.

Az őskori objektumok leletanyagában kerámiatöredékek, kőeszközök, csonteszközök, állatcsontok voltak. A sírokban a vázak többsége zsugorított helyzetben feküdt. A vázak mellett edényeket, kőeszközöket, kőbaltát, réztűket, rézbaltákat, állatcsontokat, gyöngyökből álló öveket, kagylókat, kő nyílhegyet találtunk. Néhány kiemelkedően gazdag sírban az edények száma 10–11 volt.

A leleteket Gyulán, az Erkel Ferenc Múzeumban helyeztük el.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS – MEDGYESI PÁL

148. Harc, Várhegy (Tolna megye) B

A falu D-i szélén, a Sió partján, a temetőtől D-re emelkedik a Várhegy. A már Wosinsky által is ismert bronzkori földvárát É felől mély bevágás választja el a domb folytatásától. Ez jelenleg mélyútként szolgál, amelyen egy gyalogösvény látható. A bevágáshoz DNy felől mély horhos kapcsolódik, felette széles, erősen betöltődött terasz húzódik. Valószínűleg az erózió okozza azt, hogy a védett terület alján a köröm alig észlelhető. A vár ÉK-i hosszanti oldalán is hasonló állapotú a terasz. A lakóterület pereme általában lekerekített, a dombtető dom-

ború, D felől elkeskenyedik. A teraszhoz DK felől kis kúp csatlakozik.

A vár területét – főleg az É-i részen – bokrok, fák fedik. Helyenként nehezen áttekinthető. A lakóterület ÉK-i sarkában kb. 2 m mély, 2–3 m átmérőjű kincske-resőgdör látszik. Metszetében jól látszik a vastag kultúrréteg.

ÉNy felől, az átvágáson túl a szántásban is gyűjthető bronzkori cserepek. A temető felől itt is mutatkozik egy sekélyebb átvágás, amely a domb hosszanti oldalai felől horhoshoz kapcsolódik. Valószínűleg ez az erődítés is a földvárhoz tartozik.

A földvárat korábban már felmértük Sándorfi Györggyel, Nováki Gyulával. Az akkor igen sűrű bozótban azonban részletes megfigyeléseket nem tehettünk. Ezért Egyed Endre 1999. április 15-én újramérte a várat.

MIKLÓS ZSUZSA

149. Hevesvezekény, Hosszú-dűlő 6. számú lelőhely (Heves megye) Á

A Hevesvezekény – Hosszú-dűlő vezetékarok sarokfordulójában közel a Hanyi-érhez két szabályos házbeásást tártunk fel kemencével, ágasfák gödreivel. Az objektumból néhány sötétszürke 12–13. századi középkori cseréptöredékeket szedtünk össze, amely alapján meghatározhattuk a település korát.

FODOR LÁSZLÓ

150. Hevesvezekény, Matyósarok I. II., 4. 5. sz. lh. (Heves megye) Sza, Kő

Sajnos néhány kora középkori és szórványos 1–3. századra keltezhető cseréptöredékeken kívül mást nem találtunk, de a terepviszonyok sem kedveztek a legjobban a megfigyelésekhez. (Árokásáskor magas belvív, beomló falak és kevés értékelhető beásás, folt.)

FODOR LÁSZLÓ

151. Hevesvezekény, Nagyfertő-dűlő (Heves megye) Ő, N

Néhány őskori objektumot és két népvándorlás kori (4–5. századi) sírt tártunk fel egy 50 m hosszú 5 m széles szelvényben. Az objektumok itt is nehezen datálhatók a leletanyag rendkívül csekély mennyisége miatt.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

152. Hevesvezekény, Nyári-járás (Heves megye) Ő, Ú

A lelőhelyen az árokban végzett leletmentést követően egy 60 × 5 m-es szelvényt nyitottunk. Ebben főleg őskori objektumok kerültek elő, de ezek mellett két nagy újkori csorda-kutat is kibontottunk. A leletanyag szegényes volta miatt az objektumok datálása itt is körülményes.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

153. Homokmégy, Székes (Bács-Kiskun megye) Sza, Á

1999-ben folytattuk a feltárást Homokmégy-Székesen. A VIII. szelvénnel a 126–183. régészeti objektumokat tártuk fel. Az előkerült 58 objektumból ötvenhárom 10–11. századi sír, a többi népvándorlás kori telepjelenség (árok, gödör) volt. Összesen kb. 330 m² területet tártunk fel.

A 10–11. századi temető Ny-ÉNy-i részét tártuk fel. Valószínűleg megtaláltuk a temető Ny-i részét. A sírok mintegy 55–60 százaléka volt melléklet. Előkerült egy fordított tájolású, hasra fektetett halott, akit lemezes övcsattal, rosszezüst övveretekkel, tarsolyba helyezett pásztorkészséggel temettek el. Ez a sír a temető korai részére, a 10. század első felére utal. A rendellenesen eltemetett halottat az akkori temető É-i határán temették el. A későbbi temető erre a sírra is rátelepült, egyik későbbi sír vágta is annak Ny-i felét. Előkerült emellett egy csüngős veretekkel díszített ingnyakú gyermeksí és egy kauri csigákkal kirakott has tájékú női sír. A többi sírból sima, nyitott végű ezüst és bronz hajkarikák, nyitott végű karperecek, dudoros fejű és sima pántgyűrűk, gyöngyök, fülesgombok, kovák, fenékkő, bronzcsörgő, vaskések, vasnyílhegyek kerültek elő. Az általunk feltárt temetőrészlet időrendjét a 10. század első felétől, illetve középső harmadától a 11. század elejéig állapíthatjuk meg.

A feltárást tisztázta a temető Ny-i szélét és megsabta a feltárást további egyetlen irányát, a délit. Ebben az irányban, a domborzati-földrajzi adottságokból következően még kb. 100–200 sír várható. Az eddig feltárt 183 objektumból kb. 160 sír volt. Így a temető feltáráának mértéke 40–60 százalékra becsülhető.

A feltárást 1996–1997. évi eredményei a Cumania 15. (1998) (Gallina Zsolt–Hajdrik Gabriella: 10–11. századi temető Homokmégy-Székesen. Előzetes közlemény.), a Tanulmányok Homokmégy történetéből és néprajzából (Gallina Zsolt: Homokmégy régészeti emlékei a késő vas-kortól a középkor végéig. 1998.), Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1997. (1998.) (Gallina Zsolt: Temetkezési szokások a 10–11. századi temetőben Homokmégy, Székesen) és a Régészeti Kutatások Magyarországon 1998 (2001.) c. kötetekben láttak napvilágot.

GALLINA ZSOLT

154. Ikrény, Silőgödrök

(Győr-Moson-Sopron megye) B, A, Á, Kk

A lelőhely (hrsz.: 0127) a község belterületének egyik legmagasabb pontján, a Holt-Rába medrének szomszédságában van. Sajnos a legérdekesebb, központi része már elpusztult, mert a század elején betonsilókat építettek rá, s az utóbbi évtizedekben padig intenzív homokbányászás folyt a területen.

Korábban szórványként több érdekes lelet került be a győri Xántus János Múzeumba. Árpád-kori edények, eszközös „S” végű hajkarika, kerámiatöredékek stb. 1983-ban egy leletbejelentés kapcsán a már akkor omladozó-

félben levő partoldalban Tomka Péternek sikerült azonosítani egy korai (10–11. századi) temető helyét.

1995-ben a terület tulajdonosa értesített, hogy a bánya omladozó partoldalából régészeti leletek kerülnek elő. Ekkor dokumentáltuk a látszódo objektumokat, illetve kibontottuk a partomlás miatt veszélyeztetetteket. A homokbányászás és a korábbi építkezések tereprendezései következtében a bánya környezetében mára már a lelőhely legmagasabb nyugati oldala elpusztult, s csak egy kis rész (kb. 400 m²) maradt érintetlen a bánya északi és délnyugati részében. Épen maradt a lelőhely keleti, délkeleti részén mintegy 3 hektárnyi terület, ahol a szántóföldön sűrűn lehet találni középkori és néhány római és őskori (bronzkor) cserepet.

Az 1999. évi feltárás azt célozta, hogy az 1995-ben a bánya leomló oldalában megfigyelt objektumokat és a még épen maradt területeket feltárjuk. A terület kis mérete és az objektumok jellegének korábbi ismerete alapján csak néhány hetes ásatást terveztünk, de az előkerült objektumok nagysága miatt a feltárás csaknem 2 hónapig tartott, s még így sem tudtuk feltárni az összes tervezett területet (déli terület), csak az északi részeket.

Az ásatás során összesen 57 objektum és 41 sír maradványait tártuk fel, valamint dokumentáltuk a déli részen látható középkori telepjelenségeket.

Telepjelenségek:

Legjelentősebb objektum a 13. (14.) objektum volt, mely egy ívben kanyarodó, valamikor kerek vagy ovális területet közrefogó árok maradványa. Szélessége 4–4,5 m, átlagos mélysége a felszíntől 2,5 m, kibontott (megmaradt) hossza 16 m. Az árok oldala rézsűs, és a laza homokos altalajba ásták, s emiatt gyakran meg kellett újítani. Összesen öt megújítási réteget figyeltünk meg. Az utolsó megújítás idején az árok belső oldalánál egy kisebb függőleges oldalú árkot ástak, melyekbe sűrűn cölöpöket állítottak. Az árkon belül szintén megfigyeltünk vastag cölöplyukakat, melyek követték az árok ívét. Ezeknek a keletkezési ideje nem volt megállapítható. Az árok felső rétegét vastag, korommal kevert hamuréteg fedte, melyben sok épületomladékot (tégla, cserepek, habarcs) és sok régészeti leletet találtunk. Az árok korábbi betöltődéseiből is számos régészeti lelet került elő, de kevesebb, mint felül. Az árok ásása és folytonos felújítása közben beleástak egy soros elrendezésű Árpád-kori temetőbe és egy későbbi templom körüli temetőbe, melyekből sok embercsont került az árok betöltődésébe.

Az árokból nagy mennyiségű kerámialelet (változatos cserépbográcsok, fazekak, korsók töredékei) és számos vastárgy (szögek, nyílhegyek, kulcs) került elő.

Az árkon belül sikerült megfigyelni egy téglalapú maradványait. Ez sajnos nem állt másból, mint egy rövid falszakaszból, melyet sóderes, meszes habarcsba téglából raktak. Közvetlenül a felszín alatt bukkantunk rá, a bányagödör omladozó oldalában. Összesen két téglasor maradt meg. Dokumentált hossza 1,8 m, szélessége 0,5 m. Az építmény alatt sírokat találtunk. Mivel a területen

újkori építkezéseknek a betonsilókon kívül sem régészeti, sem egyéb források alapján nincs nyoma, feltevéseink szerint ahhoz az építményhez tartozott, melyet az árok volt hivatott védeni.

Az ezen kívül feltárt objektumok néhány kivétellel az árok külső oldala mellett lévő gödrök és árkok voltak, számottevő középkori leletanyaggal. Említést érdemel a 11. objektum, melyben egy tapasztott padló maradványait találtuk (ház), és a külső oldala mellett egy szájjal lefele fordított ép edény volt elásva.

Temetkezések:

Az ásatás során 40 sírban összesen legkevesebb 41 egyén vázának maradványait tártuk fel. A telepjelenségek betöltésében – különösen a 13. (14.) objektum különböző rétegeiben – ezen kívül is rendkívül sok emberi vázrész találtunk, melyek részben az objektum megásásával elpusztított sírokból származnak.

A temető sírjait jellegük és kronológiai helyzetük alapján két csoportra oszthatjuk. A lelőhely 1999-ben feltárt területének legkorábbi jelenségeként értékeljük az itt megfigyelt soros temetőt. E temetőben négy, szabálytalan sírsorból álló temetőrészt dokumentáltunk. Ezek közül két sírsort részben megbolygattak a 13. (14.) objektum kiásásakor, és feltehetően az árok középvonalaiban egy sort pedig teljesen elpusztítottak. Összesen 21 sírt, illetve sírmaradványt figyeltünk meg, melyek a soros temetőhöz tartoztak. A sírokból származó egyetlen pénzlelet – előzetes meghatározás szerint – II. Géza denárja. A temetkezések tájolása egységesen nyugat-keleti, fejjel nyugatnak, enyhe délkeleti eltéréssel.

A temetkezés a 13. (14.) objektumtól délnyugatra, vagyis az árokkal körülvett területen belül templomköri „módszerekkel” folytatódott. A sűrűn egymás fölé rétegződő, egymást vágó, s részben elpusztító, későbbi sírok nagymértékben elpusztították a korábbi, soros temető sírjait is. Az ehelyütt megásott sírok oly mértékben keveredtek, hogy egyértelműen alig köthetők a „soros” vagy a „templom körüli” periódushoz.

A temetkezési szokások a temető(k) egészében gyakorlatilag azonosak voltak. A régésztileg megfogható sírgödrök minden esetben lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírok voltak. Az elhunytakat háton fekvé, nyújtott helyzetben temették el, fejjel nyugatnak. Néhány esetben megfigyeltük az alkarok medencére vagy mellkasra hajlítását. Megfigyeltünk kettős temetkezést is, konkrétan az 1. sírban nyugvó nő mellé, a bal mellkasa fölé egy csecsemőkorú egyént temettek. Koporsó nyomát mindössze egy esetben dokumentálhattuk egy igen mállekony falenyomat formájában. A feltárt csontvázak „összenyomott” helyzetéből, illetve leesett állkapcsából több egyéb esetben is következtethetünk egykori koporsó, illetve szemfedél meglétére.

A temetőkorhatározását rendkívül megnehezíti annak leletszegénysége. Minden bizonnyal sírból származik az az „S”-végű karika, melyet Tomka Péternek korábban sikerült a lelőhelyen gyűjtenie. A soros temető-

periódushoz tartozó 6. sír betöltéséből előkerült vékony bronzdrót talán huzalkarperec sérült maradványa. Ugyancsak a korábbi temetőperiódus emléke a 9. sír földjében lelt egytagú vascsat. Utóbbi tárgyat restaurálás előtti formájában csupán általánosságban keltezhetjük az Árpád-korra. Az ásatáson megfigyelt szuperpozíciók közül mindenképp kiemelendő még, hogy a 13. (14.) objektumtól délnyugatra megfigyelt téglafalalapozás alatt került elő a – valószínűleg a „soros” temetőperiódushoz tartozó – 17. sír, sajnos melléklet nélkül.

Az ásatásunkon feltárt jelenségek legvalószínűbb interpretációja a következő. A területen a legelső, emberi megtelepedésre azok a rendkívül lepusztult állapotban, másodlagos helyzetben előkerült, az őskoron belül alig keltezhető (bronzkor?) cserepek utalnak, melyeket a középkori objektumok betöltésében, illetve azok felett találtunk. Az őskori telep további részletei talán a homokbányától keletre lévő, feltáratlan területen rejtőznek. Kései avar kori telepre utal a 32. objektumban feltárt kerámia, illetve 3 tollú, jellegzetesen avar kori, nehéz vas nyílcsúcs. A magyar középkorban itt húzódó település legelső jelenségcsoportja minden bizonnyal az Árpád-kori soros temető volt. Az ásatás itteni területén e korszakhoz tartozó telepobjektumot nem találtunk. Ezt követte a 13. (14.) objektum, egy nagyméretű, enyhé ívelődő árok megásása, mellyel elpusztították a temető számos sírját. Keletkezésének és használatának ideje a 13. század végére és a 14. századra tehető.

Sajnos a homokbányászattal elpusztított területen állhatott az az épület, melynek védelmében az árkot, illetve falat létrehozták. Az egymásra rétegződött sírok alapján ez az épület minden bizonnyal egy templom lehetett. A falon belül téglalapú alapozását találtunk, de ennek értelmezése nehézségekbe ütközik. Templomalapként való meghatározása azért valószínűtlen, mert helyzete túlzottan is közeli az árokhoz. Esetleg valamilyen világi építmény maradványa lehet. Nívós épület közelségére utalhat az épületalapon túl feltárt terület déli sarkában egyéb, másodlagos helyzetben talált épületomladék rétegből származó ép, zöldmázás padlótegla is.

Az ároktól északra (13. /14./ objektum) késő középkori telepjelenségeket tártunk fel, melyek a telepészlet legkésőbbi jelenségei sorába tartoznak. Az árkon kívül előkerült településobjektumok leletei a 15. századra keltezhetők.

A leletanyag egésze ideiglenesen a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumban van elhelyezve, s restaurálása részben megtörtént, illetve folyamatosan végzik.

Munkatársak: Paszternák István régész (MTA RI), Gyürki Edit restaurátor (Hansági Múzeum).

FIGLER ANDRÁS

155. Iváncsa

(Fejér megye) Rő, Kő

Az Iváncsa határában, a Dunától 60–80 méter távolságra fekvő római őrtornyról először Marosi Arnold adott

hírt a Székesfehérvári Szemle 1934-es és 1935-ös számaiban. Az általa végzett régészeti kutatásokról dokumentáció nem maradt fenn. A Matrica–Intercisa limeszszakasz közötti őrtornyot Visy Zsolt a 7. számmal látta el, de helyének pontos meghatározásában bizonytalanság mutatkozik.

1999. késő őszén szántás során köveket, kerámiát és embercsontokat fordított ki az eke. A leletbejelentésre Keszi Tamás és Pongrácz Zsuzsánna régészek, valamint Haraszi Gabriella restaurátor szállt ki a helyszínre. Az épülettörmelék (kőanyag és tegulatöredékek) az őrtornyból származhatnak. A sírgödört nem lehetett már feltárni, de meg lehetett állapítani, hogy keletelt volt. Az erősen bolygatott csontvázak mellett mellékletet nem találtunk, de valószínűnek tartjuk, hogy a középkori település temetőjéből származhatnak. Ezek alapján feltételezzük, hogy a római torony alapjait a középkorban templom építésére használták fel, az előkerült emberi maradványok pedig a templom körüli temetőhöz tartoztak.

KESZI TAMÁS – PONGRÁCZ ZSUSZÁNNA

156. Ják, Bencés apátság

(Vas megye) Á, Kk, Kú

Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából folytattuk a módszeres régészeti feltárást Jákon, a bencés apátsági templom és a Szent Jakab kápolna közötti területen.

Ebben az évben a B 5., B 6., C 5., C 6., D 3., D 4., D 5., D 6., E 2., E 3., E 4., E 5. szelvényekben folyt a temető feltárása, az A 5–6. és az E 1–2. szelvényekben megvizsgáltuk a templomkert téglafalának alapozását.

A fent jelzett szelvényekben 199 sírt tártunk fel, így összesen 463 sír került feltárára 1999. augusztus végéig.

A sírok betemetésének kora továbbra is változó: a 11. század elejétől kezdődik és az 1780-as évekig tart.

8 sírt keltezhetünk az Árpád-korba: a 323., 337., 338., 344., 346., 440., 452., és a 458. sírt. Mindegyik a Szent Jakab kápolna közelében, illetve a helyén lévő rotunda közelébe lett eltemetve.

A 323. sírban a felszedéskor a koponya alól 2 db kicsi ezüst S végű hajkarika került elő. Idősebb nő sírja volt ez, a hajkarikát fülbevalóként használták. A tarkó alatt 2 db nagyméretű bronz S végű hajkarika feküdt.

1999-ben a következő sírokban találtunk gyöngyös pártát:

274. sír: rossz állapotú, 278. sír: rossz állapotú, 279. sír: különlegesen hosszú ezüstözött pártá, nagyon szép, rekonstruálható, 287. sír: gyöngyosor pártá, rekonstruálható. 301., 302. sír: bolygatott gyöngyös párták, 306. sír: rajz alapján rekonstruálható pártá, 316. sír: különlegesen hosszú réz hajhálóval rendelkező gyöngyös pártá, 351. sír: kevésbé bolygatott pártá, 355., 367., 377., 383. sír: pártatöredékek gyöngyökkel, 390. sír: szórvány koponya gránátköves és flitteres töredékekkel, 400., 404., 407., 409. sírban talált pártatöredékek alapján a pártá

rekonstruálható, a 416., 435., 441. sírban pártatöredékeket találtunk. Az ismertetett párták a 15–16. századba kelteznek a sírokat, és az eltemetett egyének mindegyike fiatal nő, legnagyobb részt gyermeklány. A pártákat Edőcs Judit és Kis Ernő Csaba rögzítette a helyszínen és vitte be a szombathelyi Savaria Múzeumba, ahol Edőcs Judit az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából megkezdte a restaurálásukat, illetve a legépebbek rekonstrukcióját. A legépebbeket, legszebbeket a jáki Apáti házban nyíló kiállításon fogjuk bemutatni.

A sírok hozzávetőleges korszakonkénti besorolása a következőképpen alakul: 14 db 15. századi, 20 db 16. századi, 12 db 15–16. századi (nehezen választható szét), 26 db 16–17. századi, 31 db 17. századi, 13 db 17–18. századi és 8 db 18. századba keltezhető sírt találtunk.

Ereklyetartó volt a 285. sírban, a 310. sírban 2 medál is volt az ereklyetartó mellett, a 364-ben 2 ereklyetartó volt, a 447. sírban a két ereklyetartó mellett egy medál is volt található. Medált találtunk a következő sírokban: 289., 297., 299., 333., 356., 357., 386., 434. A 430. sírban egy férfi nyugodott, akinek övcsatja és Sancta Maria feliratú medálja volt. Rózsafüzért találtunk a következő sírokban: 334., 359., (ez utóbbiban medál is volt egy bőr szütyő maradványa), a 366., 412., 423., 433. E sírok – a leletek alapján – 16–18. századiak.

Keresztet – rendszerint korpusszal – találtunk a 266., a 318., 324., 333., 371., 401., 461., sírban. Szív alakú medál volt a 296. és 433. sírban. Ezenkívül bronztű (302. sír), gyűrű volt található női sírokban (302., 287. sír) és női ruházathoz tartozó francia kapcsok, vállfűzőmaradványok, gombok (307., 331., 340., 350., 443. sír). A 365. sírban tűzgyújtásra szolgáló kovakövet találtunk.

Az 1999-ben feltárt sírok egy részében is megfigyelhető volt, hogy a szegycsont és a felette lévő bordák és csigolyák (a nyelőcső és gége környéke) elfeketedett. Ilyen a 265., 269., 280., 292., 309., 327., 333., 349., 353., 361., 389., 411., 437. és 270. sír. Ezek között 5 férfi van és 9 nő.

A szelvényekben délkelet felé haladva azt érzékeljük, hogy a temető keleti szélét kutatjuk. Ritkultak a sírok, a C 5. és a C 6. szelvényben főleg gyermeksírokat találtunk a temető késői periódusából. A C 5. szelvényben a C 6.-ba átnyúlóan nagyméretű hulladékgödört találtunk: –60–100 cm mélységig 13–14. századi csigavonalú díszű edénytöredékek, lábas láb, fül, mázas és mázatlan 15–16. századi kályhacsempék, koporsószegek, lópatkók voltak találhatóak, valamint ólomüveg szemek, állatcsontok, csizmapatkók és 15. századi lakat. Ez a hulladékgödör jelezte a temető végét. A következő – keleti – szelvényben (C 7.) – 110 cm mélységben elértük a bolygatatlan talajt és e szelvényben nem találtunk sírt. Úgy tűnik, egy érintetlen terület választotta el a temetőt a keletebbre levő kolostortól, és mi 1999-ben elértük ezt az elválasztó sávot. A templomkertet övező téglakerítés korának megállapítása céljából – törésvonal mentén – kitűztünk a DNy-i sarkon egy kis szelvényt a kerítés külső oldalánál. Ez az A 5–A 6. szelvény találkozásánál van. Az árok ásásakor 0–140 cm mélységből 17–18. századi

konyhai edénytöredékek (fedő, fazék, lábas fül és láb) kerültek elő.

Egy másik szelvényt a Jakab kápolna DNy-i oldalánál, az F 1-E 1. szelvény találkozásánál ástunk. Ugyanilyen korú – 17. század végi–18. század eleji – edénytöredékek, kályhacsempék kerültek elő itt is. Úgy tűnik, a kerítést a 17. században, Folnay apát korában készítették.

Az ásatás befejezése után dózer segítségével visszate tettük a szelvényeket, lenyomtatva a földet. Kertészetiileg is rendeztük a területet, kavicsal fedtük a kerti utakat.

A régészeti leletanyagot beszállítottuk a szombathelyi Savaria Múzeumba. A leletek restaurálása 2000-ben folytatódik, és ebben az évben megkezdjük a leletek leltározását is.

A temető feltárását a Szent György templom északi oldalánál lehet folytatni, a déli oldalon feltehetően majd a kolostor kerül feltárássra.

Állandó munkatárs Pálvölgyiné Hajmási Erika (Savaria Múzeum). Munkatársak: K. Németh András, Bortár István, Tóth Boglárka, Rácz Tibor, Füredi Ágnes, Orosz Krisztina, Rácz Miklós, Szende László, Stibrányi Máté és Berecz Barbara egyetemi hallgatók.

DR. VALTER ILONA – P. HAJMÁSI ERIKA

157. Jászkisér, határ

(Jász-Nagykún-Szolnok megye) Kk

A Jászkisér–Tiszasülyi út (még mielőtt az út egy nagy kanyarulattal D-i irányt vesz) és a Tiszasülyi II. számú főcsatorna közti szakasz közepe táján, ismeretlen nevű dűlőben, az úttól kb. 500 m-re, egy digógödör D-i partjával érintkezve gázvezeték nyomvonalának 34,1–34,2 km-re között, 100 × 200 m-es területen kevés késő középkori, szórványos megtelepedésre utaló cserepet gyűjtöttünk.

A munkaárok kiásása után a profilokban értékelhető régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni.

DR. MADARAS LÁSZLÓ

158. Jászkisér, Rókás

(Jász-Nagykún-Szolnok megye) Ő, Kk

Jászkisér Rókás nevű határrészén a településtől távol K-re, a 110. és a 159. főcsatorna által bezárt szögben, a 110. csatorna D-i partján 100 × 200 m-es felületen, a gázvezeték nyomvonalának 38,9–39,0 m-e között őskori és késő középkori leleteket találtunk. Mennyiségük szórványos megtelepedésre utal.

A munkaárok kiásása után a profilokban értékelhető régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni.

DR. MADARAS LÁSZLÓ

159. Jászszentlászló, Alsószentgyörgy, Újvári-föld

(Bács-Kiskun megye) Sza, I

Leletmentést végeztünk Jászszentlászló határában, ahol illegális homokbányászat során két emberi csont-

váz került elő. A leletmentés csak a bányászattal megbolygatott kb. 1200 m² területre korlátozódott. A feltárás során sikerült az egyik bolygatott sír gödrét megtalálnunk, s ezen kívül bolygatott, s részint megsemmisített telepobjektumok kerültek elő: kemencék, gödrök és egy földbe mélyített, téglalap alakú lakóház, amely tűz által pusztult el. A bányában talált szórvány embercsontok és a két bolygatott váz leletek hiányában közelebből nem határozható meg. A telepjelenségek a jellegzetes szarmata kori leletanyag alapján a 2–3. századra keltezhetők.

BALOGH CSILLA

160. Jutas (MRT 2. k. 51/77. lelőhely)

(Veszprém megye) Ő, Kk

A Veszprém–Szombathely vasútvonal É-i oldalán, a transzformátor-állomás építéséhez kapcsolódó leletmentés tizenegy 16. századi településnyomot (sütőkemencék, égésnyomok, állatcsontokkal teli szemétdörr) és 7 (18. századi?) mészegető kemencét eredményezett.

A nagyméretű munkaterületet (kb. 100 × 150 m) az apróleletek (kerámia) rendkívüli ritkasága jellemzi. Szórványként előkerült néhány mészbetétes és egyéb jellegű őskori kerámiatöredék és egy középkori aranyozott bronz öv- vagy lószerszámveret.

RAINER PÁL

161. Kakasd, Lenföld (Bati-kereszt)

(Tolna megye) Á, Kk

A falutól K-re, a Völgysegi-patak és a Rák-patak találkozásánál, az ártérből néhány m-rel kiemelkedő, lankás domboldalon kb. 800 m hosszan figyelhető meg a lelőhely. A lelőhely Ny-i szélé felett meredek oldalú domb emelkedik. A szántásban, illetve éppen kelő napraforgóban igen sok Árpád-kori és késő középkori cserepet találtam. A lelőhely középső részén és D-i szakaszán sok, néha nagyméretű vasolvadékot figyeltem meg. A hamus foltok házakra utalhatnak.

A lelőhelyet korábban átvágták a gázvezetékárokak. Akkor Szabó Géza vágott itt megfigyelést.

A lelőhely minden bizonnyal a középkori Bat faluval azonosítható.

MIKLÓS ZSUZSA

162. Kaposszekcső, Bajszlakás

(Tolna megye) I

A falutól ÉNy-ra, a Kapos ártéréből kiemelkedő, kb. É-D-i irányú dombon a hagyomány szerint földerdőmény volt. Jelenleg a fás-bozotos, sűrű aljnövényzetű dombon erődítésre utaló nyom nem látható. Ha volt is ilyen, azt megsemmisítette a kb. pár évtizede felhagyott bánya.

MIKLÓS ZSUZSA

163. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasz,

1. számú lelőhely

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, A, Á, Kk

A 61-es útnak Kaposvárt észak felől elkerülő szakaszán az útépités tervezett menetéhez igazodva 1999-ben kezdődtek meg a megelőző feltárások.

Az 1. sz. lelőhely Kaposvár és Toponár között az Arany-pusztai terményszárítótól keletre kb. 500 m-re terül el a Deseda-patak jobb partján emelkedő dombon. A nyomvonal a patak partját övező mocsártól egészen a dombtetőig, illetve a domb másik oldalán lévő erdősávig húzódott ÉNy-DK-i irányban. Összesen 14770 m²-en kilenc régészeti korszakból 809 objektumot tártunk fel. A neolit Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának kb. 20 gödre mellett feltártuk a középső rézkori Balaton-Lasinja-kultúra településrészletét. Ez a legnagyobb ismert lelőhelye e kultúrának megyénkben megközelítőleg félszáz objektummal, köztük két nagyméretű gödörkomplexummal. Az egyik gödörben egy felnőtt, feltehetően nő és két gyermek csontvázának maradványai voltak. A leletanyagból Somogy megye első rézleletét, egy rézhuzalból hajlított karikát kell kiemelnünk. A késő rézkori Badeni kultúrához kevés gödrön kívül edénymellékletes és gyöngyös zsugorított sír tartozik. További öt zsugorított, egymás közelében lévő temetkezés melléklet hiányában pontosan nem keltezhető. A lelőhely legrepresentatívabb és legnagyobb településmaradványa a középső bronzkori Dunántúli mészbetétes edények népéhez köthető kb. 200 objektummal, ez egyedülálló a megyében. A leletanyag rendkívül nagy mennyiségű kerámiát (nagyon jó állapotban lévő mészbetéttel) és többek között egy levéllenymatot tartalmaz. A késő bronzkori Urnamezős kultúra kb. kéttucatnyi gödrének és a lelőhely legnagyobb gödörkomplexumának leletei közül egy ép, rovátkolt díszű nyakperec érdemel említést. A kelta és római korszakot négy-négy, cölöpszerkezetes és földbe mélyített ház, valamint kb. ugyanennyi gödör képviseli. Az egyetlen avar kori objektum salakot és fűvócsőtöredékeket is tartalmazott. 12–15. századi a 90 objektumból (pl. szabadon álló kemencéből, kemencés és cölöpszerkezetes házból) álló középkori település. Késő középkori (17. sz.) lehet 20 melléklet nélküli, Ny-K-i, illetve ÉNy-DK-i tájolású sír. A temetőnek csak a szélé esett a nyomvonalba.

Az 1. sz. lelőhely a legnagyobb objektumszámú, illetve sűrűségű lelőhely a 61-es elkerülő út eddig feltárt szakaszán.

Javasoljuk a terület védetté nyilvánítását.

Társasató régészek: Aradi Csilla, Füle Piroška.

Munkatársak: Bárdos Edith, Gallina Zsolt, Horváth Tünde, dr. Költő László régészek, Szabó Sándor geológus-geodéta, Ambrus Edit (SMMI), Mészáros Szilvia rajzoló, Farkas Zsuzsa, Badics László, Kis Péter István ásatási technikusok (Szombathely).

SOMOGYI KRISZTINA

164. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasz,

2. és 3. számú lelőhely

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, Á

A 2. és 3. lelőhely feltárására a Kaposvárt elkerülő 61-es út építését megelőzően került sor. A 2. lelőhelyen 10 000 m²-en 140 objektumot tártunk fel. A lengyeli kultúra 23–25 objektuma mellett a Balaton-Lásinja kultúrához tartozó három nagyobb anyaggyűjtőhely és egy 100–110 m átmérőjű körárok került elő. Az utóbbi feltehetően erődítés nyoma lehetett. A lelőhelyen kibontottunk egy pécel-badeni és néhány kora bronzkori gödört. 21–25 objektum (gödörök, házomladék, kemence maradványa) a Mészbetétes edények népe kultúrájához sorolható. A terület nyugati végében négy földbe mélyített kelta ház, keleti, völgyben levő részén két, késő Árpád-kori tűzhelyet tártunk fel.

A 3. lelőhelyen 7500 m²-en 600 objektum került felszínre. A Dunántúli vonaldíszes kultúrához két vagy három cölöpház (Langhaus) köthető. A lelőhely északi részén néhány kora bronzkori gödör volt. Az objektumok nagyobb részét (közel hatszáz) a római kori házak, kemencék, tűzhelyek, anyaggyűjtőhelyek, gödörök, cölöplyukak, kisebb-nagyobb árok szakaszok tették ki. Napvilágra került még négy, teljesen földbe mélyített gödörház és számos U alakú, speciális kemence. A római kori település 2–3. századi és legalább két periódusú volt. A lelőhely északi határán egy szétszántott, 4. századi kis-bronzokból álló római éremleletre bukkantunk.

Ásatásvezető: Bárdos Edith és Gallina Zsolt.

Munkatársak: Kolozsi Barbara, Voicsek Vanda régészek, Szabó Sándor geológus-geodéta, Ambrus Edit, Mészáros Szilvia rajzoló, Fekete Csanád, Kreiter Attila régészhallgatók.

BÁRDOS EDITH – GALLINA ZSOLT

165. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasz,

4., 12., 13., 14., számú lelőhelyek

(Somogy megye) R, B, Á

A 61. főút Kaposvárt elkerülő szakaszán Toponár irányából Kaposfüred felé egy 600 m hosszú szakaszt tártunk fel. A bicikliút mellett az úttestre merőlegesen, annak két oldalán K-Ny-i irányban, 300 m hosszú és 100 m széles felületet humuszoltunk le az itt megépítendő millenniumi kilátó miatt. Ily módon egy nagy kiterjedésű, dombháton végignyúló lelőhelyet sikerült feltárni (12., 13., 14. sz. lh.). A középső rézkorban ovális alakú árkokat építettek, amelyek a tetőkön egymástól nagy távolságra helyezkedtek el (Balaton-Lásinja kultúra). Körülöttük különböző rendeltetésű gödörobjektumok voltak, köztük néhány kora bronzkori anyagot tartalmazott (Somogyvár-Vinkovci kultúra). Több, kisebb-nagyobb csoportot alkotva 30 zsugorított temetkezés került elő és egy „gödörhulla”. Az egyik csoport kora bronzkori népességtemetkezése a mellékletek alapján (Kisapostagi kultúra). Az Árpád-korban is megtelepedtek itt, földbeásott házakat, szabadban lévő kemen-

céket tártunk fel ebből a korszakból (11–13. század). A 12., 13., 14., számon szereplő lelőhelyek egyetlen nagy lelőhelyet alkotnak. A feltárt terület nagysága: 18 842 m². Feltárt objektumok száma: 254.

Az út nyomvonala É-i irányban egy völgyön, hajdani vízfolyás helyén megy át, itt található a 3. sz. lelőhely. A 4. sz. lelőhely egy dombra húzódik fel a Zaranyi-erdő és a Toponár Kaposfüreddel összekötő út között, az út nyomvonala által átvágott hossza kb. 450 m (ebből kb. 300 m-nyi szakaszt tártunk fel). Hatalmas méretű ívelt árok szakaszok, gödörobjektumok kerültek feltárrásra. A Dunántúli vonaldíszes kultúra népessége élt itt. Kiemelkedő lelet a 107. sz. árok oltártöredéke. Ugyanezen a területen kora bronzkori anyagot tartalmazó gödörök is voltak (Somogyvár-Vinkovci kultúra), valamint 3 urnás temetkezés egymástól nagy távolságra. A feltárt terület nagysága 12 096 m², az objektumok száma: 123.

A lelőhely feltárását 2000 tavaszán folytatjuk. Az említett lelőhelyek feltárása 1999. július 5. és november 26. között zajlott.

Munkatársak: Kolozsi Barbara, Voicsek Vanda régészek, Szabó Sándor geológus-geodéta, Ambrus Edit (SMMI) rajzoló, Fekete Csanád, Krémer Attila, Márk László egyetemi hallgatók (Szeged JATE).

BÁRDOS EDITH – GALLINA ZSOLT

166. Kaposvár, 61-es út elkerülő szakasz,

26. számú lelőhely

(Somogy megye) A

A 61-es út Kaposvárt elkerülő szakaszának építése során rézsűzés közben a 119 + 150 – 119 + 200 km szelvényben csontvázakat bolygattak meg, és 93 sírt tártunk fel. A rézsű földmunkái következtében legfeljebb 5–6 sír pusztulhatott le. A sírokat leletanyaguk alapján a 8. század első harmadától indulóan keltezhetjük. A temető nyugati szélét sikerült feltárunk, itt É-D-i kiterjedése kb. 50 méter. A temetkezések keleti irányban folytatódnak.

A sírok általános tájolása NyDNy-KÉK, mélységük változó, általában két végükön lemélyítettek, nagymértékben bolygatottak. A női sírok leletei dinnyemag és folytatott opak üveggyöngyök, egyszerű drótkészerek és filigrános fülbevalók. Különlegesebb és egyediek a vascsőből készült tűtartók. A férfi sírok leletanyagában a széles pajzs alakú, áttört indamotívumos, a keskeny pajzs alakú, hármass elosztású övveretek, áttört szőlőfürtös és pikkelymintás, valamint kétlapú lapos indás szíjvégek találhatók. A veretek között több vastagon ónozott felületű is található. Három lótemetkezés is előkerült, a lovakat tulajdonosuk mellé, a déli oldalon temették el. A lószerszám díszei félgömbös bronz lemezveretek és vaskantárrózsa. A 13. sz. sírból egy széles pengéjű vaslándzsa került elő.

Az eddig ismert leletanyagban szokatlan, illetve hiányzó, vasból készült tűtartók tanúsága szerint a temető valószínűleg a 61-es út Kaposvárt elkerülő szakasz 1. sz. lelőhelyén előkerült kohótelepet (804. objektum) „üze-

meltető" közösség temetkezési helye lehetett. A két lelőhely távolsága 750–800 m.

Munkatársak: Gallina Zsolt, Somogyi Krisztina, Vócsek Vanda régészek, Szabó Sándor geológus-geodéta, Ambrus Edit és Nyári Zsolt rajzolók.

DR. KÖLTŐ LÁSZLÓ

167. Kaposvár, Ady Endre utca 15.

(Somogy megye) I

Ferka József bejelentést tett, hogy a házzal szemben az új építkezés csatornázása közben az aknában ástott gödrökben famaradványokat látott.

A helyszínre azonnal kiszállva megállapítottam, hogy az aknagödrökben facölöpök, illetve rőzsekötegek maradványait roncsolta a szennyvízelvezető csatorna árkat ásó munkagép. A jelenlegi utca szintjétől mérve 200–275 cm közötti mélységben a várhoz vezető dorongút maradványait jelentő vízszintes gerendákat és rőzsekötegeket lehetett megfigyelni.

Régészeti munkára lehetőség nem lévén, valamint, mivel az utcai építkezések során korábban már gyűjtöttünk anyagot a famaradványokból, fényképen rögzítettem a látható jelenségeket.

DR. KÖLTŐ LÁSZLÓ

168. Kaposvár, Kaposvárt elkerülő út

(Kaposvár – Szántód és Kaposvár – Fonyód között)

(Somogy megye) B, Rő, Kk

A Kaposvár-toponári út (6505. út) és a Deseda közötti lefelől, a csomópont É-i szárának környékéről, 117,4 km-nél bronzkori s késő középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk a rossz megfigyelhetőség ellenére (A. lelőhely).

A 120,8 km pont környékén, a Sárdúlőben 1 darab római kori kerámiát és salakdarabot találtunk (B. lelőhely).

Az É-i oldalon, 121,7 km-en 1 darab középkori edény fültöredéket (D. lelőhely), a 121,9 km-en pedig 1 darab újkori/római kori(?) kerámiatöredéket és 1 darab újkori ólomplombát gyűjtöttünk (C. lelőhely).

A 118-as km szelvény területén, a Kapos Kombináltól DK felé kanyarodó nyomvonalon, 118–118,4 km között, kb. 400 m hosszan 50 m szélességben bejárt területen egy intenzív őskori (bronzkori) és középkori lelőhelyet lokalizálhattunk, amely a Zaranypusztáig vezetőúttól a Deseda mocsaráig húzódott (1. lelőhely). A dombháton nagyszámú mészbetétes edénytöredéket és állatcsontot gyűjtöttünk, majd a Deseda felé hajló lejtőn ehhez még több középkori kerámiatöredék és 1 darab emberi koponyatöredék is társult. A Deseda partjának mocsarasabb részéről inkább több középkori cserép származott. A lelőhelyről a Rippl Rónai Múzeum adattárában is találtunk feljegyzést; a területen Eöry Béla őskori kerámiatöredékeket, csiszolt csonteszközt, pattintott kőeszközt talált.

A 119,3–119,45 km között, addig a pontig, ahol a tervezett út nyomvonala keresztezi a nagyfeszültségű veze-

téket, kb. 150 m hosszan, 40 m szélességben megfigyelt területen középkori és őskori kerámiát, salakot és paticsot gyűjtöttünk (2. lelőhely). A kilátóra felvezető út nyomvonala valószínűleg szintén beleesik a lelőhelybe, itt a lelőhely legnagyobb, É-D-i kiterjedése kb. 100 m.

Az út nyomvonala ezután egy mélyebben fekvő mocsarasabb területen keresztül húzódik a 119,5–119,6 km között, ahol kb. 100 m hosszan, 50 m szélességben nagyon intenzíven telített őskori és római kori lelőhelyet találtunk, nagyszámú kerámiadarab, üveg, illetve salak kíséretében (3. lelőhely).

A lép túloldalán, a nyomvonal Ny-i folytatásában, az előző lelőhelytől kb. 50 m-re, az erdősávtól 300 m-re K-re, a 119,65–119,75 km között 100 m hosszúságban, 35–40 m szélességben bejárt területen szórványosan folytatódott az őskori és római kori leletanyag (4. lelőhely).

A 120-as km szelvény előtt kb. 100 m-re, a 119,9 km pontnál találtuk az 5. lelőhelyet, amelyet csak néhány darab pattinték és őskori kerámiatöredék jelölt.

A 120-as km környékén néhány darab őskori és római kori edénytöredéket találtunk (6. lelőhely).

A 7. lelőhelyet a tavalyi D. lelőhely helyén találtuk meg, a 121,6–121,65 km között, 50 m hosszan, 35 m szélességben jártuk be, és most is kora újkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk a területről.

A Kaposvár–kaposfüredi útig (67. út) követett nyomvonalon, a tervezett csomópont területén szórványosan újkori cserepeket találtunk.

A Kaposvár–kaposfüredi úttól 150–200 m-re Ny-ra, a 122,3 km pont környékén szórványosan salakdarabokat és 1 darab őskori kerámiát találtunk (8. lelőhely). Ezen a részen a nyomvonalat jelölő karók még kevésbé voltak szembetűnők.

A 123. km pontnál található vízfolyás Kaposfüred felé eső K-i partján, Füred irányában, 122,9–122,95 km között, kb. 50 m hosszan elszórt salakdarabokat találtunk (9. lelőhely).

A vízfolyás Ny-i partjától a vasúti töltésig terjedő kb. 200 m hosszan és 35 m szélességben átvizsgált területen, 123,05–123,25 km között nagyszámú salakot, pattintékokat és néhány darab őskori kerámiát gyűjtöttünk (10. lelőhely).

A vasútvonaltól 50 m távolságban kezdődően, 150 m-en keresztül 123,3–123,45 km között salakdarabokkal sűrűn fedett területet találtunk, ami vaskohók meglétére látszik utalni. A nagyszámú téglá és kötőrmelék mellett, 1 darab pattintékokot, újkori és őskori kerámiát találtunk (11. lelőhely).

M. ARADI CSILLA – BÁRDOS EDITH –

KÖLTŐ LÁSZLÓ – HONTI SZILVIA – MAGYAR KÁLMÁN –

NÉMETH PÉTER – SOMOGYI KRISZTINA

169. Karád, Kőhát-dűlő

(Somogy megye) Rő

Karád D-i része és a Karádi vízfolyás között nagy kiterjedésű területen hasonló római épület nyomai figyel-

hető meg, mint Gamáson. A március 25-én végzett bejárás során római kerámia töredékeket, köztük dörzstál aljtöredékét találtuk meg. A lelőhely azonos a Draveczy Balázs által 1964-ben bejárt lelőhellyel (RRM A. I/15/20. – RégFüz 1965, 31.).

NÉMETH PÉTER

170. Kánya, Kis-Malom-dűlő, Berki-kúti-dűlő

(Somogy megye) R, B

1999. március 15-én Kányán a már ismert (őskori?) halmosírokat próbáltam beazonosítani (RRM Adattár I/16/2.). A községtől D-re követtem az úgynevezett Derék-utat, de halmokat nem láttam. A Derék úttól Ny-ra (Kis-Malom-dűlő) és K-re (Berki-kúti-dűlő) nagy kiterjedésű őskori (péceli kultúra és bronzkor?) telep van, cserepek mellett sok patics is található. A Berki-kúti-dűlőn kevesebb a lelet (bár itt rosszabbak voltak a megfigyelési viszonyok), a dűlő D-i részén egy helyütt edénytöredékek, kb. a dűlő közepén mintegy 20–30 m-essávban cserepek kerültek elő.

NÉMETH PÉTER

171. Kápolnásnyék, Kutas-sor

(Fejér megye)

Kápolnásnyéken, a középkori Nyék falu régészeti védettség alatt álló területéhez tartozó 399/2. hrsz-ú telken családi ház építésébe fogtak. A tervezett épület helyén végzett megelőző feltárás során régészeti jelenség nem került elő.

KULCSÁR MIHÁLY

172. Kerkaszentkirály, Hegyalja-dűlő

(Zala megye) Ő, Ú

A lelőhely a M70 autótűt Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 4+510–14+610 kilométerszelvényre esik. Kerkaszentkirálytól ÉK-re, az odavezető út jobb kanyarjában halad az út nyomvonala. A jelenlegi földút kanyarjától ÉK-re, az úttól 100–200 m-re, a Muraszemenye–Dobri közúttól 7–800 m-re DNy-ra, körülbelül 150 m hosszúságban terepbejárásunk során elszórtan néhány újkori és egy-két őskori leletet találtunk. A tavalyi mélyszántást még nem boronálták el, az út K-i oldalán keskeny sávban kukoricatarló található.

Az út nyomvonala a lelőhely D-i szélét érinti, kb. 15 százaléokban. Az építkezés alatt szakmai felügyelet javasolt.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

173. Keszthely, Fenékpuszt, Pusztaszentegyházi-dűlő

(Zala megye) Ge, Kk

Az 1883 óta ismert lelőhely beleesik a Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer II. ütem védőerdő sávjába, ezért az OVIBER támogatásával 1998-ban fel akartuk tární a középkori templomot és a körülötte lévő temetőt. A munka

során egy, az egykorú rablás ellenére is nagyon gazdag 7. század eleji germán sírra bukkantunk. (Az „A” sír feldolgozása az ActaArchHung 1999/2000. évi kötetben lát napvilágot.) Ez a temetkezés nem volt egyedülálló, még két 6–7. századi sírt találtunk („B” és „D” sír). Az 1948-as Radnóti-féle ásatásból is sikerült két hasonló korú sír anyagát azonosítani, így joggal feltételeztük, hogy egy kisebb, kora avar kori germán családi temetőről van szó.

Az „A” sírtől 12 m-re kijelölt K-Ny irányú, és az arra merőleges É-D irányú szelvénytörzsekkel összesen 580 m² területet tártunk fel, meghatározva a temető Ny-i, D-i és K-i szélét. (Az É-i szélét nem ismerjük, mert a szelvényekből kitermelt föld miatt É felé nem tudtunk további szelvényeket nyitni.)

Az ásatás során 27 késő középkori, 14–16. századi objektumot – 4 kemencét, vermeteket és többnyire hulladékgödöröket – egy bronzkori, 30 késő középkori és 44 kora avar kori sírt tártunk fel. A középkori temetkezések egymást is vágják, és a településobjektumokhoz hasonlóan több 6–7. századi sírt is megbolygattak. Ezek gyakorlatilag melléklet nélküliek voltak.

A 6–7. századi sírok közül 19 melléklet nélküli volt, közülük 10 különböző mértékben bolygatott volt. Ellenében a főnöki sírral, egykorú rablásnak nem találtuk nyomát. A sírok között feltűnően alacsony a gyermeksírok és a női sírok aránya: bizonyosan férfi 18, bizonyosan nő 8, bizonytalan nemű felnőtt 10, gyermek 9. Egy gyermek méretű sírgödör kenotáfiumnak bizonyult, egy sírba két felnőtt férfit temettek. Becslésünk szerint az összes temetkezés egyharmadát ismerjük, tehát egy több mint 100 síros, közepes méretű temetőről van szó.

A leletanyag: a bronz-, ritkábban ezüstlemezes övgarnitúrák nagyon rossz fenntartásúak, a bronzcsatok germán jellegűek, a gyöngysorok többnyire szemesgyöngyökből állnak; a kétsoros csontfésű jellegzetes germán tárgy, a függők között csak egy kiskosaras függő volt, három préselt ezüstlemezrel díszített bizánci vasfibula mellett egy ezüsből készült madár alakú fibula a késő antik ízlést tükrözi.

Értékelés: A leletanyag alapján az idetemetkezők etnikuma nem avar volt, de eltér a fenékpusztai erőd területéről és a déli erőd fal előtt feltárt temető(k)ból ismert népességtől is. Ez a rítusban is megmutatkozik, az előbbi lelőhelyen még nem került elő kamrásír, itt viszont egyetlen kőpakolásos temetkezést sem találtunk. Mindez azt jelenti, hogy a fenékpusztai erőd 568 utáni népessége az eddig feltételezetténél is sokszínűbb lehetett, és a különböző együtt élő csoportok külön temetőket nyitottak.

Az ásatáson részt vett Straub Péter régész.

MÜLLER RÓBERT

174. Kéty, Ó-templom

(Tolna megye) Kö

Kéty községtől másfél km-re délről egy középkori falut és annak templomát lokalizáltuk terepbejárás során. A Hidas-patak északi partján fekvő falu fölötti magasla-

ton található elkülönülve a templom, amelyet téglator-
melékes folt és embercsontok jeleznek.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

175. Kistelek, Bódi-dűlő

(Csongrád megye) Ú

Az M5 autópálya nyomvonalán a 27/23. számú lelőhe-
lyen 1999. július 15. és július 21. között dolgoztunk. A
lelőhely kijelölésére a nyomvonal közvetlen közelében
a felszínen talált 16–18. századi leletek miatt került sor.
A kutatóárkokkal megvizsgált 260 m²-es felületen azon-
ban csak újkori objektumokat találtunk (3 db), régészeti
korba tartozó objektum vagy lelet nem került elő.

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

176. Kistelek, Gera-föld

(Csongrád megye) Sza

Az M5 autópálya nyomvonalán a 27/13. számú lelőhe-
lyen 1999. július 22. és október 5. között dolgoztunk. A
feltárt 2000 m²-es felületen 60 db szarmata kori objek-
tumot (házak, árkok, gödrök) találtunk. A lelőhely nyom-
vonalban mindkét irányban folytatódik, valószínűleg a
27/9. számú, Kistelek, Kecskés földje nevű lelőhellyel
összefüggő település része. A leletek a szegedi Móra Fe-
renc Múzeumba kerültek.

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

177. Kistelek, Meggyes

(Csongrád megye) A, Á, Kk

Az M5 autópálya nyomvonalán a 27/3. számú lelőhe-
lyen 1998. augusztus 26. és november 17., valamint 1999.
július 29. és szeptember 27. között dolgoztunk. Az össze-
sen 4400 m²-es felületen 95 objektumot tártunk fel.
Késő avar kori, kora Árpád-kori és késő középkori tele-
pülés maradványai (házak, árkok, gödrök) kerültek elő.
Fontos lelőhely, amely a nyomvonalban mindkét irány-
ban folytatódik. D-i irányban valószínűen a 27/
21. számú, Kistelek–Perczel lelőhelyig folyamatos az
avar kori település. A leletek a szegedi Móra Ferenc Mú-
zeumba kerültek.

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

178. Kistelek, Kecskés földje

(Csongrád megye) Sza, Kk

Az M5 autópálya nyomvonalára eső 27/9. számú lelő-
helyen 1999. szeptember 6. és november 4. között
5000 m² területet tártunk fel, 85 objektumot találtunk.
Ezek döntő többsége szarmata település (házak, árkok,
gödrök), kisebb része pedig késő középkori település
(pásztorszállás) maradványa volt. A lelőhely a nyom-
vonalban mindkét irányban folytatódik. A leletek a sze-
gedi Móra Ferenc Múzeumba kerültek.

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

179. Kistelek, Perczel

(Csongrád megye) A, Á

Az M5 autópálya nyomvonalán a 27/21. számú lelőhe-
lyen 1999. április 19. és szeptember 20. között dolgoz-
tunk. A közel 9000 m²-es területen összesen 170 objek-
tumot tártunk fel melyek késő avar kori, 9. századi és
kora Árpád-kori nagy település maradványai (házak, ár-
kok, gödrök). Fontos lelőhely, amely a nyomvonalban
mindkét irányban folytatódik. É felé valószínűen össze-
függő a 27/3. számú lelőhellyel. A leletek a szegedi Móra
Ferenc Múzeumba kerültek.

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

180. Kistelek, Tripód

(Csongrád megye) U

Az M5 autópálya nyomvonalán a 27/2. számú lelőhe-
lyen 1999. október 10. és október 29. között dolgoz-
tunk. Az előzetes terepbejáráskor a felszínen őskori te-
lepülésre utaló nyomokat találtunk. A feltárás során
egy alapozási árok szakaszát sikerült kibontanunk, ami
valóban őskorinak (Tiszai kultúra) bizonyult. A lelő-
hely mély fekvése illetve a magas talajvíz miatt azon-
ban sajnos a lelőhely feltárhatatlan. A megkutatott fe-
lület 700 m².

VÁLYI KATALIN – DR. HORVÁTH FERENC

181. Komárom, Szőny, Vásár tér 2.

(Komárom–Esztergom megye) Rő

A telken álló lakóháznál 1999. június 24-én garázsala-
pása során 60 cm mélységben egy egységes, tegula tör-
melékekből és égett gerendamaradványokból álló réteg
alatt római freskótöredék rétegre bukkantunk. A feltá-
rás 1999. június 25. és július 25. között folyt Komárom
Város Önkormányzatának támogatásával.

A feltárássra került kb. 2 m²-es felületen, a törmelé-
kek eltávolítása után feltűnt, hogy a jelenlegi házfal ala-
pozása alatt mintegy 40 cm-re helyezkedik el egy ró-
mai épület alapfala, melynek – és így a jelenlegi házfal-
nak is – a közelében sűrűbben, több rétegben egymásra
borulva helyezkednek el a falfestmények, míg távolabb
ritkábban vékonyodó rétegben – összességében kb. a ház
falától K felé 1 m szélességben voltak.

Az első rétegek letisztázása és kiemelése után már
egyértelműen látszott, hogy a falképek eredeti helyük
alatt, kártyavárszerűen összecsúszva fekszenek a földben,
s még az építkezés alkalmával sem bolygatták meg őket.

A hajdan egy felületet alkotó, de összetöredezett táblá-
kat egyben emeltük ki, megfelelő CMC-s ragasztással
illetve szükség esetén PUR-habba ágyazva. A kiemelés-
nél figyelembe vettük, hogy az egyes táblák a mellettük,
illetve alattuk és felettük elhelyezkedőkkel kapcsolatban
lehetnek. A rétegenként, táblákban történt felszedés ered-
ményeként már a felszínen nagy felületek álltak össze.

Így kialakult egy kb. fél életnagyságú, kifeszített
medvebőrt ábrázoló, összefüggő falfestménytöredék. A

képet keretező vöröses sáv mellett vékony kandeláberek állnak mindkét oldalról, majd újabb képmező követezik.

A medvebőr felett vagy alatta elhelyezkedő másik képmezőt díszíthetett egy kék sávra épülő geometrikus rendszerű motívum, melynek mezőiben hol virágok, hol szintén geometrikus motívum, hol pedig delfinek jelennek meg.

A medvebőr-ábrázolástól D-re előkerült egy kb. háromnegyed életnagyságú kar és váll érzékenyen festett, feltehetően egy egész alakos ábrázolás részlete lehetett. Ruházata elegáns, mozdulata finom, sok töredék tarthat még hozzá a környezetéből kiemelt több ládányi anyagból is, egészen biztos azonban, hogy az alak D-i irányban folytatódik tovább.

A kibontott felület kiürítése után beigazolódott, hogy a hajdani római fal éppen a mai házfal helyén állt, halszálla-falazással rakott kőalapozása máig megmaradt. Tetején jól látszik a habarcsban az egy sor tegula, vagy lenyomata, amelyet a gyakorlat szerint vízzáróként raktak az agyagba illetve vályogfalak alapjára.

A fal K-i oldalán, az omladékréteg elbontása után, 105 cm mélyen jelentkező döngölt, sárga agyagréteg valószínűleg a római kori épületen kívüli járósínt lehetett.*

Számadó Emese és dr. Borhy László régészek, valamint Kurovszky Zsófia, Harsányi Eszter festő-restaurátor művészek, továbbá az ELTE-BTK Ókori Régészeti Tanszékének hallgatói részvételével.

SZÁMADÓ EMESE

182. Kompolt, kastélypark

(Heves megye) B, Á

A kastélyépület alapjának megerősítése végett kiásott 4 m × 1,5 m-es gödörben, több mint 20 Árpád-kori sírt, ezek alatt pedig 3 bronzkori gödröt tártunk föl. Mivel a kastély É-i fala megrepedt, ezért az ÉNy-i falszakasz mentén egy mély gödröt ástak, amelybe betont kívántak önteni, hogy ez a masszív szerkezet majdan stabilizálja az épületet. E gödör kiásása közben emberi csontok kerültek elő, és ennek bejelentését követően került sor az azonnali leletmentésre. A temető egyetlen lelete egy ezüst, S-végű hajkarika volt, mely a legalsó sírból került elő. A beásott gödör mélysége miatt fontos sztatigrafiai megfigyeléseket is tehettünk, és ennek révén valószínűleg hozzájárulhatunk az itteni kastély és az ennek alapjául szolgáló kolostor épületegyüttesének megbízhatóbb datálásához is.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

183. Kovácsszénája, Füstöslik-barlang és kőfülke

(Baranya megye) B, Ró, N, Kö

1999 szeptemberében folytattuk az 1998-ban megkezdett ásatást. Rétegenként kibontottuk a kőfülke betöltését. A 17 rétegben négy korszak leletcseit különítettük el. Legalul korai bronzkori inkrusztált cseréptöredékek és bronzkészerek voltak. Fölötte a római kor cseréptöredékeit találtuk, egy csiszolt kőbaltával együtt. A fülke betöltésének legvastagabb része ezekben az évszázadokban keletkezett, ekkor folyamatos emberi jelenléttel számolhatunk. A késő népvándorlás kori és középkori emlékek a felszínről és a legfelső rétegből kerültek elő, mutatván azt, hogy a római kor után az ember csak alkalmanként jelent meg itt. Az ásatáson jelen voltak: Pozsárkó Csaba régész, Rónai László geológus, Kéki Antal barlangász, valamint a Mecseki Karsztkutató Csoport tagjai.

GÁBOR OLIVÉR

184. Kölesd, Csonthegy

(Tolna megye) B

Tavasszal műszeres mérést végeztünk a földvár D-i végén, ahol 1998-ban szondázó ásatást végeztem. Bemértük a kutatóárkokat, valamint a vár D-i végén lévő gödröket. Most, hogy a növényzet még alig zöldül, jobban áttekinthető a hegy. Úgy tűnik, hogy a csúcson levő gödrök 20. századi ágyúállások lehettek, tehát nem hozhatók összefüggésben Wosinsky Mór ásatásával.

1998-ban az I. árokban részlegesen feltártunk egy bronzkori gödröt (2. gödör). Befejezésére azonban nem volt időnk. Ezért – a kutatóárok többi részével együtt – ezt is visszatemetettük. 1999. május 29–30-án folytattuk a gödör feltárását. A tavalyi dokumentáció alapján 2 × 2 m alapterületű rábontást tűztünk ki.

Három munkással 2 nap alatt teljesen feltártuk a méhkas alakú gödröt. Szájnnyílása a jelenlegi felszín alatt 75 cm-rel lejjebb mutatkozott. Átmérője: 130 cm. Innen kb. 60 cm mélységig csaknem függőleges a fala, majd lefelé bővül. Alját a szájnnyílástól számított 165 cm mélységben értük el. Lapos alja kör alakú, átmérője 200–210 cm.

Felső részén a betöltés elég kemény, de itt is találtunk cserepeket. Lejjebb sokasodtak a leletek: mészbetétes fazék-, urna- és bögrétöredékek, hálónéhezék darabok, paticstöredékek áglenyomatokkal. Előfordult több őrlőkő töredék is. A legtöbb lelet a gödör alsó, kb. 30 cm vastag, hamus, faszenes betöltésében volt. Itt sok halpikkelyt és halszállkát is találtunk. A gödör anyagából talajmintát is vettünk.

Fotózás, rajzolás után a gödröt és a rábontás területét is visszatemetettük.

MIKLÓS ZSUZSA

185. Kömlő, Nagyhalom

(Heves megye) U, Sza, Kk

Az 1. lelőhelyen a terepbejáráskor néhány AVK töredéket gyűjtöttünk a felszínen, de mivel a MOL-veze-

* BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE: Beszámoló a Komárom/Szőny Vásár tér 2. sz. háznál 1999–2001 folyamán végzett feltárásokról; 83–104. p. Komárom-Esztergom megyei Múzeumok Közl. 8. Tata 2001

ték árkanak kiásásakor nem került elő egyetlen objektum sem a jelzett szakaszon, ezért a területet nem kuttattuk tovább.

A 2. lelőhelyen 3 szarmata kutat, egy felismerhetetlenségig szétroncsolt emberi csontvázat és további néhány, feltehetően késő középkori vagy újkori gödröket találtunk. Leletanyag itt is csak egy-két objektumban fordult elő, az is csak olyan kis mennyiségben, hogy az ezen alapuló datálás bizonytalan.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

186. Kömlő, Raglovics-tábla

(Heves megye) I

A terepbejárás adatok alapján intenzív lelőhelyre számítottunk, ám a dombtetőn húzott kutatóárokban csupán egy keskeny árokszakasz volt a tanya magasságában. Korát nem ismerjük, mert leletanyag nem került elő belőle. A lelőhely hossza 220 m.

VÁRADI ADÉL

187. Körösújfalú, Tanácsháza

(MRT 6. k. 9/38. lelőhely)

(Békés megye) Sza

Körösújfalú belterületén, a Béke u. 1. sz. ház udvarán, a Körösújfalú 38. sz. lelőhely északkeleti szélén szerelőakna ásása közben embercsontokat találtak.

Kiszállásunk alkalmával az akna oldalfala miatt leletmentést végezni nem tudtunk, de a munkát végzők és saját megfigyelésünk alapján a sír minden bizonnyal nagyjából dél-északi tájolású volt. A csontokat, valamint egy tál összeillő töredékeit megkaptuk. Mindezek alapján szarmata temetkezést bolygathattak meg.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL – SZATMÁRI IMRE

188. Kőszeg, Felsővár

(Vas megye) Á

Az 1991. és 1995. között végrehajtott feltárás során napvilágra került a kőszegi Felsővár (Óház-tető, 609 m) központi részét képező hatalmas méretű toronyvár, valamint a várudvart övező három lábnyi szélességű, kőből épített várfal 47 m-es szakasza. A szűkös anyagiak miatt a régészeti kutatás csak a torony közvetlen környékére terjedhetett ki, elmaradt tehát mind a keleti, mind a nyugati oldalon a sziklaplató oldalainak kutatása.

1998-ban sikerült az északi oldalon elérnünk az anyasziklát s ekkor világossá vált, hogy a kőszegi Felsővár egy sajátos vártípust képvisel, mivel az északi és a nyugati oldalon csaknem közvetlenül a torony főfalai mellett húzódik a várfal.

A délnyugati oldal teljes feltárását tűztük ki az 1999. évi ásatás fő céljává.

A munkálatokat a torony déli oldalán, a félköríves ún. sarkantyú nyugati oldalánál kezdtük meg, ahol a sziklaoldal lépcsőzetes megmunkálását.

A toronyvár (lakótorony, donjon, Wohnturm) nyugati oldalán is megtaláltuk az északi oldalon már feltárt 3–4 láb (90–110 cm) széles, rakott kőfalat, amely a torony falsíkjától hat lábnyira (180 cm) húzódik. Az anyaszikláig letisztított területen régészeti leletanyagot alig találtunk: néhány cseréptöredék és egy sarkos vas lopatkó említhető mindössze, valamennyi Árpád-kori.

A nyugati és a délnyugati oldalon feltárt falak elsődleges rendeltetése – minden bizonnyal – védelmi jellegű volt, de támfalként is szolgáltak, hiszen a sziklacsúcs igen meredek és nemcsak a torony felé, hanem lefelé is. A Felsővár nyugati, északi és keleti oldalán 60–80 m mélységű sziklavölgyek nyújtottak oltalmat az egykori várvédőknek és lakóknak.

BAKAY KORNÉL

189. Lengyeltóti, Pusztaberény, Berény-rice

(Somogy megye) Rő, Kö

A gazdaság fácántelepétől D-re félig felszántott kiemelkedés látható, talán halomsír. Az 1999. március 21-én végzett terepbejárás során a feltételezett halomtól D-re és Ny-ra a patakig sok középkori cserepet és salakot gyűjthettünk. A patak mentén É felé feltételezett római lelőhely van, innen sok érme- és fibulátöredék került elő, de a terület nincs felszántva, ezért nem tudtuk bejárni.

NÉMETH PÉTER

190. Letenye, Hergyó-földek

(Zala megye) Kö

Letenyétől D-re, a 0157/1.hrsz. földút és a Béci-patak gátja által határolt Hergyó-földeken a Mura egykori árteréhez közeli, alig észrevehető kiemelkedésen két kisebb helyen találtunk településnyomokat. A K-re eső (1/a. lelőhely) mintegy 40–50 m átmérőjű területen 14–15. századi cserepek találhatók, ettől DNy-ra 200 m-re egy hasonló nagyságú területen (1/b. lelőhely) ugyancsak korú edénytöredékeket gyűjtöttünk. (Közöttük fenékbélyeges darab is van.) Ezek a felszíni nyomok egy kisebb középkori majorságra utalnak, amely minden valószínűség szerint a középkori Letenyétől D-re eső Hergyó falucska része lehetett.

Ez a lelőhely az M7 és az M0 autótűt csomópontjánál található. Az 1/a. lelőhely az M7 tengelyében fekszik, az 1/b. pedig ugyan kiesik a nyomvonalból, de a csomópont földmunkái minden valószínűség szerint érinteni fogják. A lelőhelyen az építkezés megkezdése előtt leletmentő ásatás végzése szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

191. Letenye, Lapuleveles-dűlő

(Zala megye) Ő, N, Kk

A lelőhely az M70 autótűt Letenye és Tornyiszentmiklós közötti nyomvonalán, a 3+600–4+160 kilométerszelvények között található.

A Lapuleveles-dűlő K-i feléből, a 0272. hrsz. földút, a Csetemetkert és a Mura gátja által határolt területől szórványos őskori, késő népvándorlás kori és késő középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése pontosan nem határozható meg egyrészt a minimális leletanyag, másrészt a rendkívül rossz megfigyelési körülmények miatt (a terület nagy részén még nem vágták le a tavalyi kukoricaszárat). A bizonytalan kiterjedésű lelőhelyet újra be kell járni.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

192. Madocsa, Alsónyilas

(Tolna megye) Á

A lelőhely a Duna árteréből alig kiemelkedő kis dombon található, a falutól K-re. A kis dombot egykor árok övezhette. Jelenleg a szántásban csupán a nedvesebb és enyhén lemerülő árok utal az erődítésre. A védett területen a talaj szürke, itt edénytöredékek és paticsdara-bok találhatók. A leletek 13. századiak.

Elkészítettük a geodéziai felmérést.

MIKLÓS ZSUSZA

193. Magyaratád, Kéri-határi dűlő (Peressűrű), Vassalak-lelőhely

(Somogy megye) Ő, Rő, A

Az „Iparrégészeti lelőhelykataszter” program keretében 1999-ben két Somogy megyei kohászatást végezhettem, miután a Somogy Megyei Múzeumok igazgatója és régészeti osztályvezetője meghívott, hogy a *Somogyi vaskohászat* régészeti projektben vegyek részt. Az első feltárást Magyar Kálmánnal együtt Bodrog-Alsóbűn, a másodikat ásátásvezetőként Magyaratádon irányítottam. 2000. június 25-én dr. Költő László mutatta meg ez utóbbi lelőhelyet és a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum részéről a továbbiakban minden segítséget megadott a leletmentés elvégzéséhez, beleértve az ásátási felszerelés biztosítását és a munkások szervezését is. A vassalakok a Magyaratádi Nagyárok mellett a Kéri-határi dűlőben, a Peressűrű nevű határrészen mintegy 200 m hosszan és 50 méter szélesen találhatók egy domb K-i lejtőjén. A Nagyárokból itt folyik bele a Rózsahegy forrásból táplálkozó erecske, ez a vízfolyás határolja D felől a vassalak-lelőhelyet.

Húsz kutatóárokot ástunk, majd talajfúrásokkal próbáltuk megtalálni a kohót. Július 12. és 15. között a felmérések után az archeomágneses mintavétel (dr. Márton Péter, ELTE Geofizikai Tanszék) és az árokok visszátúrása történt meg.

Az ásátás eredménye az alábbiakban foglalható össze:

A hosszan elnyúló salakmező az avar kori kohótelepekre emlékeztet. A salaklelőhely D-i szélén feltártunk egy 280 × 350 cm alapterületű (2. periódusában) kőkemencés házmaradványt, amely a tarjánpusztai avar kohásztelep egyik földbe mélyített házához hasonlít. Né-

hány kézzel formált cseréptöredéken kívül római kerámiatöredékek voltak a feltöltés alsó részén, a kemence kövei között töredékes teguladarabok (2) is előfordultak. Az ÉNy-i sarokban található kemencét egyszer alaposan átépítették, kohó-méretű tűzhellyé szűkítették, azonban nem olvasztottak benne vasat, mert annyira nincs kiégetve. Sőt piros átégése csak 1 centiméternyi vastag, így, mivel laza löszös talajba vágta, archeomágneses mintavételre alkalmatlan volt. A ház feltöltésének meghatározó leletanyaga a legalább két mázsányi vassalak és a vasolvasztó-kemence töredékek, mellfalazatok fűvóval. Ez a legfelső nyelési szinttől a legalsó bolygatatlan rétegig érvényes. Tehát a ház a kohótelep első fázisával egykorú.

A góccokban található felszíni salaksűrűsödések közül – É felé haladva – a második területen több szabálytalan formájú gödröt tártunk fel, köztük egy kohómaradványt, amely a mai felszíntől 20 cm mélységben bukkant elő. A kemence fala – ahol legmagasabb – 25 cm magasságban áll, de itt még földbe mélyített. Tehát az itteni kohók a tarjánpusztai és zamárdi lelőhelyeken megismert „avar típus”-hoz tartoznak, amelyeknek csak egy része emelkedett a föld felszíne fölé. Mégis lényegében szabadon állóak voltak, ugyanis nem munkagödör oldalába voltak bevágva, hanem előttük mélyítették ki (Magyaratádon pl.) 50 és 105 cm átmérőjű kis mélységű salakcsapoló gödröt. Ennek a lelőhelynek is jellegzetessége a mellfalazatok nagy száma, ami szintén az említett típusra emlékeztet. A vassalakkal teli gödröket a patak felé eső lejtőn kettős árok határolja. Az árok feltöltésének is jellegzetes leletanyaga a vassalak. Sem a kohóban, sem a 20 méter hosszan feltárt árokban, sem a gödrökben nem volt keltezésre alkalmas kerámialelet, eltekintve néhány szórványos római és őskori cserépdarabtól, illetve a jellegtelen kézzel formált, díszítés nélküli fazékdaraboktól.

Keltezés, relatív kronológia: Valamikor a római kor és az Árpád-kor közötti korai középkorban, vagy késő népvándorlás korban egy korábbi falu helyén kezdtek el dolgozni a vaskohászok, esetleg tovább használva a település még fennálló objektumait. Talán feltehető a falu és az ipartelep egyidejűsége is. Abszolút kronológia: Mivel jól keltezhető edénytöredékek a kohó közelében nem kerültek elő – az általam kidolgozott kohótipológia alapján, egyelőre – az avar-onogur periódusra keltezem a magyaratádi vasolvasztást, tehát az avar korszak második felére, de feltehetően nem a 9. századba átnyúlón. Ezt a kormeghatározást az archeomágneses és a C¹⁴ kelteзések pontosíthatják.

Megtörtént a fizikai kormeghatározások kiértékelése. A Márton Péter (ELTE) és Szántó Zsuzsa (Debrecen, ATOMKI) által a Somogy Megyei Múzeumok Évkönyvében közlésre került koradatok a vaskohász-telep régészeti keltezését alátámasztják. A megküldött jelentéseket szívességből használhatom, kivonatukat az alábbiakban ide másolom, ahogy a Somogy megyei kohászati leletek összefoglaló ismertetésének általam összeállított kronológiai táblázatából kiemeltem (ld. 223. oldal fent).

LELŐHELY (Kohótípológia: MTA, VEAD, Iparrégészet, Sopron, Gömöri J.) (az objektumok jelölései a C ¹⁴ minták helyére vonatkoznak)	C ¹⁴ (Szántó Zsuzsa mérései, Debrecen, ATOMKI) NAPTÁRI KOR 1 szigma kofidencia szint (68,3 % valószínűség)	C ¹⁴ (Szántó Zsuzsa mérései, Debrecen, ATOMKI) NAPTÁRI KOR 2 szigma kofidencia szint (95,4 % valószínűség)	ARCHEO-MÁGNESES (Márton Péter mérései, Budapest, ELTE) NAPTÁRI KOR
MAGYARATÁD 1999 (1. kohó előtere) Régészet = Avar típusú	625-657	586-673	850 előtt
MAGYARATÁD 1999 (1. ház) Régészet = Avar típusú	462-498 513-576	444-602	
MAGYARATÁD (7. gödör)	579-659	458-497 513-687	850 előtt

A módszerekre:

HERTELENDI EDE: Radiocarbon kormeghatározás. Panniculus Ser. B. No. 3. Szombathely 1998. p. 311-334.

SVINGOR ÉVA: Radiocarbon vizsgálatok. Debrecenbe kéne menni... Múzeumi Hírlevél 21 (2000) március. p. 76-78.

MÁRTON PÉTER: Keltezés archeomágneses módszerrel. Panniculus Ser. B. No. 3. Szombathely 1998. p. 335-347.

DR. GÖMÖRI JÁNOS

194. Medgyesegyháza

(Békés megye) B

Bejelentést kaptunk, hogy szántás során baltát fordított ki az eke. Másnap meglátogattuk a bejelentőt, akitől átvettük a késő bronzkori, felcsúcsosodó kávájú, tokos-füles baltát, majd helyszíni szemlét tartottunk a lelőhelyen, de újabb tárgyakat hosszas keresés után sem lertünk.

A lelőhely Medgyesegyházától északkeletre, a két-egyházi műút északi oldalán, attól körülbelül 280 méterre, a Dankó-tanyától északra található. A határ ezen részén a felszín erősen tagolt; a Medgyesháza 1. számú lelőhely magas környezetéből határozottan kiemelkedő hátjának délkeleti lejtőjében, már határozottan lapos területen került elő a balta, a térképen is jelzett Rajtár-tanyához vezető, a kétegyházi úttal párhuzamos, ma már jóval hosszabb dűlőúttól dél-délkeleti irányban, mintegy 20-25 méterre.

A helyszíni szemlén részt vettek: Liska András, Medgyesi Pál.

GYUCHA ATTILA

195. Mezőszemere, Ostoros-patak

(Heves megye) Ő, Sza

A lelőhely az Ostoros-patak mentétől 150 m-re Ny-ra sík területen található. A terepbejárás során szórványos őskori és szarmata kori cserepeket gyűjtöttünk.

A feltárás során nem került elő régészeti lelet.

ÁCS CSILLA

196. Mezőszemere, Szihalmi út

(Heves megye) I

A 350 m hosszú lelőhelyet a vezeték számára az év végén hőésésben nyitották meg. A rossz megfigyelési viszonyok között végzett humuszosítás alapján kb. 15-20 objektum vár feltárára a következő évben. Egyedül ennél a lelőhelynél van lehetőség arra, hogy csupán a következő évben nyissuk meg a négy méteres biztonsági sávot.

VÁRADI ADÉL

197. Mezőszemere, Zsidó-tag I. és II.

(Heves megye) Ő, Sza

A régészeti lelőhelyeken csak a vezeték árkában végeztünk leletmentést. Itt a leendő vezeték már meglévő, üzemelő vezetékek között halad, ezért ezen a sávon belül már nem nyithattunk szélesebb kutatószelvényt. Az előkerült tízegynéhány objektum többségéből szarmata leletek láttak napvilágot, de emellett néhány őskori objektumot is feltártunk. Ezen a lelőhelyen egy kirabolt szarmata női sír is előkerült.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

198. Miklósi, Belső-Pernec

(Somogy megye) R, B, LT, Rő, Kö

Miklósiól K-re, a Pernec-patak jobb oldalán a Bedegkerre vezető földúttól É-ra végeztünk bejárást március 25-én. Nagyon sok középkori cserép mellett néhány őskori (1 db neolitikum/rézkor? és 1 db bronzkor?) és római kori (köztük mázas töredék is) került elő. A patakhoz közel néhány vassal is előkerült, mely valószínűleg a középkori lelőhelyhez tartozik. A dűlőn lévő K-Ny-i irányú fasor után kis területen erősen szétszántott középkori templom maradványai mellett sok embercsont is található, tehát a templom körüli temető is megvan. A templom maradványai között kevés középkori cserepet találtunk. Tovább É felé középkori cserepek mellett őskori leletek (Pécel?, Somogyvár-Vinkovci?, késő bronz-

kor és kelta) kerültek elő, az őskori cserepek főleg a volt törökkoppányi úttól K-re.

NÉMETH PÉTER

199. Miskolc, Alsóhámor, Puskaaporos-kőfülke

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa, U

A kőfülke a Szinva-patak völgyében, Felső- és Alsóhámor között, a Szinva-szorosban, vagy régiesen a Puskaaporos-szorosban nyílik, 10 m-rel a patak szintje fölött, É-ÉNY-i irányban.

A karsztos üreg nagyjából trapéz alaprajzú: szélessége a bejáratban 14 m, hosszúsága 15 m. Befelé haladva beszűkül; a szájától számított 11 m-nél a szélessége 9 m.

Az 1999. évi ásatáshoz kapcsolódó felmérését Regős József barlangász végezte el. Az M=1:100 méretarányú felvételezésen két, az A és B, illetve a C és D pontról felmért keresztaszelvény jól mutatja, hogy a karsztüreg ÉÉNY-DDK felé alacsonyodik. A csapadék ellen védelmet nyújtó igazi sziklaeresz része legbelül található. Nem véletlen, hogy az őskor embere a paleolitikumban és az újkőkorból ebben a hátulsó szakaszban telepedett meg.

Az ásatásra régészeti feltárási és természetvédelmi kutatási engedély alapján került sor 1999-ben. Az üreg alapos átvizsgálása után azonban be kellett látnunk, hogy Kadić a publikációkban közölték szerint lényegében teljesen feltárta a rétegsort. Annyi kitöltésmaradvány azonban néhány ponton visszamaradt, hogy ezeket érdemes volt szelvényezni. E célból 3 db 1 × 1 m-es szondát nyitottunk. Ezeket 30–50 cm mélységig, szikkenig mélyítettük.

Közülük az 1-ben a Kadić-féle 4. sárga mészkőtörmelékes réteget találtuk meg és mintavételeztük; a 2-ban vöröses vasvegyülettel infiltrált mészkőtörmelékes kitöltést regisztráltunk; a 3-ban pedig a Kadić-féle sziklafal málladékát sikerült megtalálnunk. Ezekből sem régészeti, sem őslénytani leletek nem kerültek elő.

Segítségükkel és a falra tapadt kitöltésmaradványok értékelésével rekonstruálható az eredeti rétegsor (lásd a II. számú rétegszelvényt).

A Puskaaporos-kőfülke 1999. évi néhány napos revíziós ásatása és rétegtani szelvényezése lehetővé tette a Szeleta-kultúra fejlődésének utolsó stádiumával kapcsolatban egy fontos sztratigráfiai-kronológiai kérdés eldöntését.

Nevezetesen, mivel általános tapasztalat szerint a Bükk-vidéken az utolsó eljegesedés hidegmaximumával összefüggésbe hozható lapos, éles szélű mészkőtörmelékes, vasvegyületekkel színezett réteg (itt a 4. réteg) a Puskaaporos-kőfülkében alatta feküdt a sárga, löszös mészkőtörmelékes rétegnek, ami a Szeleta típusú régészeti leletanyagot szolgáltatotta, s amely magába zárta a paleolitikumban gazdag agyaglencsét, a Szeleta-kultúra megjelenése a Puskaaporos-kőfülkében fiatalabb az utolsó eljegesedés 20 000 évi B.P. körüli hidegmaximumánál.

DR. RINGER ÁRPÁD

200. Miskolc, Szeleta-barlang

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa

A bejáratban (I.), Vértess 1966-os szelvényével párhuzamosan (II.) és az előcsarnok K-i fala mellett vettünk fel (III.) szelvényeket. (Lásd a Kovács Imre, illetve Regős József által felvett térképet.)

Ezekből egymáshoz kapcsolódva a Kadić-féle rétegsor – 6-tól a 2. rétegig – finomabb tagozódását kívántuk megadni.

Szediment- és pollen, valamint C¹⁴ mintákat gyűjtöttünk az archeológiai és őslénytani leletek feltárása mellett, ezen kívül több m² kitöltést iszapoltattunk.

E három kis szelvény – mindössze 11 m²-nyi kitöltés ásatásáról van szó – a C¹⁴ kormeghatározási adatokkal a Kadić-féle rétegek és szintek modern sztratigráfiai – kronológiai és paleo-humán-ökológiai érték elejéhez, továbbá a bejáratban, az előcsarnokban, 2 főág és oldalág elején, valamint az előtérben korábban feltárt régészeti leletek modern kronosztratigráfiai besorolásához nyújthat alapot.

I. szelvény

A bejáratban, annak bal oldalán, a sziklafalra merőlegesen vettük fel 2,0 × 1,5 m alapterülettel. Nagyjából a Kadić-féle fekete vonal alól indulva 2,2 m vastagon tártuk fel. A szelvényt az 1913-tól érintetlen – Kadić Ottokár és munkatársai által hagyott – tanúfal eredeti kitöltésében mélyítettük. Az eddig nyert C¹⁴ adatok és azok sztratigráfiai összefüggése, a rétegsor tetején és az 1999-es bázison korrektnek tekinthető, és jól egybevága a paleolitikus tipokronológiájával.

A legfelső mészkőtörmelékes réteg habitusa és az ebből származó C¹⁴ minta alapján az eljegesedés hidegmaximumához köthető, 22 000 év B.P. körül.

A Kadić-féle 5-4. réteg >25 000 év B.P. C¹⁴ korával – az Arcy-Stillfried B interstadiálisához köthető. A 4. rétegben talált tűzhelymaradvány faszénmintája 11 000 év B.P. kort adott, amely nyilván téves.

A szelvényből a 13. mintából 1 db vörös porfirotból készült paleolit került elő, ezen kívül sok állati – főként barlangi medve-maradvány. A vett pollenminták értékelése szerint a pollen és spóra a bejáratban nem konzerválódott.

II. szelvény

Vértess László 1966-os szelvényével párhuzamosan vettük fel. A nagyjából D-i irányú szelvény, amit 1 m-ig mélyítettünk a Kadić-féle 3. réteg és 2. réteg üledékét tárta fel. D-i vége 1,0 – 0,5 m hosszban bolygatott volt, a korábbi ásatások miatt. A szelvény É-i profilját tekintettük alapszelvénynek. Ebből integrációs pollent határozott meg Magyar Enikő (KLTE Földtani Tanszék). Az itt nyert C¹⁴ koradat 42 000 év B.P. körül, a Vértess-féle, azonos szintből származó >41 700 év C¹⁴ adattal, a sztratigráfiai és pollenvizsgálat adatai miatt is túlzottan fiatal. Itt ugyanis nyilvánvalóan az Emelizni-féle 5a-5e alstádiumok idején képződött üledék-

ról van szó. A szelvényből sok állati csont és 1 db sárga okkerdarab került elő.

III. szelvény

Az előcsarnok K-i fala mellett vettük fel, a sziklafalra merőlegesen 1,5 × 1,0 m-es alapterülettel. Nagyjából 1 m-ig mélyítettük. Az itt feltárt kitöltés az I. szelvény alja és a II. szelvény teteje közé esik, sztratigráfiailag a korban is.

A szelvényből sok – főként barlangi medve – csont került elő, az 5. szintből 1 db üveges kvarcporfir szilánk.

Valamennyi szelvényt 10 cm-es szintekben bontottuk, s ilyen finomsággal végeztük a különféle sztratigráfiai és paleontológiai minták vételét is.

DR. RINGER ÁRPÁD

201. Miskolc, Szirma, M30 autótűt 3. sz. főút Miskolcot elkerülő szakasza, 3. számú lelőhely

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Sza

Terepbejárás alkalmával az M30 autótűt, 3. számú főút Miskolcot elkerülő szakaszának 5,4 és 5,8 km szelvénye között nagy kiterjedésű császár kori lelőhely meglétét regisztráltuk.

A szántásban elszórtan, közepes intenzitással jelentkezett a leletanyag: cseréptöredékek, patics, állatcsontok, valamint két orsógomb töredéke.

Az elvégzett feltárás során bebizonyosodott, hogy a császár kori telepet ezen a területen a mezőgazdasági művelés már elpusztította. A leletek a 30–40 cm-es humuszrétegben jelentkeztek, objektumok feltárait nem tudtuk megfigyelni. Az ásatási területen 5 m széles és 15 m hosszú szakaszokon távolítottuk el a humuszréteget, az itt jelentkező sárga agyagos rétegben objektumok feltárait sehol nem jelentkezték.

A felszíni szórvány anyagot összegyűjtve az ásatási területen a visszatöltést elvégeztük.

DR. LOVÁSZ EMESE

202. Mogyorósbánya, Újfalusi dombok felső paleolit telep

A részletes jelentést lásd a 5–14. oldalon.

(Komárom-Esztergom megye) Pa

T. DOBOSI VIOLA

203. Mucsi, Sáncok-dűlő

(Tolna megye) R

A Mucsihoz tartozó „lengyeli sánc” szintvonalas felmérését Badics Balázs kezdte el, majd Meiszinger István fejezte be. Nováki Gyulával együtt végzett terepbejárásunkon derült ki, hogy a felmérés a leglényegesebb részekben pontatlan. Ezért 1997-ben Nováki Gyulával újramértük az É-i sánckaput; 1999. április 16-án pedig Egyed Endrével elkezdtek a D-i sánckapu újramérését.

MIKLÓS ZSUZSA

204. Muraszemenye, Aligvári-mező

(Zala megye) U, B, LT, Ró

A lelőhely az M70 autótűt (Letenye–Tornyiszentmiklós) nyomvonalán a 9+500–9+660 kilométerszelvény és K-re a lehajtósáv területére esik. Muraszemenye Alsószeemenye nevezetű településrészétől É-ra, a Szentadorjáni (Hangyajárási-) patak és a Nagy-árok összefolyásától D-re, vízenyős területből szigetszerűen kiemelkedő, 350 × 200 m-es területen, házhelyeket jelzőfoltokban sűrűsödve igen sok őskori (késő bronzkori) edénytöredéket és egy kőpengét találtunk a szántásban. A lelőhely DNy-i szélén elszórtan, kevés középkori kerámiát is lehetett gyűjteni. A tervezett nyomvonalba a lelőhely mintegy kétharmada, kb. 330 × 120 m-es rész esik, ahol az építkezést megelőzően régészeti feltárás szükséges.

A terület teljes feltárása megtörtént a 705. kód-számú, „Muraszemenye–Aligvári-mező” lelőhelyen.

A feltárás igazolta az előzetes adatgyűjtést: a patak egykori, nagyjából északnyugati-délkeleti, a feltárt terület északnyugati sarkában nyugat felé forduló folyási-rányú medrének déli partja mellett egy jelentős, késő bronzkori település maradványai kerültek felszínre. A településjelenségek – amint azt az archeomágneses mérések is jelezték – a vízfolyás mentén sűrűsödtek.

Az ásatás során összesen 227 objektumot (házakat, hozzájuk tartozó tűzhelyeket, cölöp- és karólyukakat; a házak között elhelyezkedő, nagymennyiségű kerámia, kőeszköz- és állatcsontleletet szolgáltató gödröket, tüzelőhelyeket, valamint egy külső kemencét) tártunk fel. A napvilágra került kerámiatöredékek, kőeszközök és bronztárgyak – a helyszínen végzett, előzetes meghatározás szerint – az őskor több korszakát képviselik: az edénytöredékek kisebb része, valamint a pattintott és csiszolt kőeszközök az újkőkori, úgynevezett Dunántúli Vondalászes Kerámia kultúrája hagyatéka. A kerámia (edénytöredékek, orsógombok és szövőszéknehezékek) zöme, valamint a bronztárgyak a késő bronzkori, úgynevezett Halomsíros kultúra késő szakaszának idejéből származnak. Szórványosan előbukkantak kelta-római edénytöredékek is.

A Dunántúli Vondalászes Kerámia kultúrája népcsoportjának 6 gödrét bontottuk ki. A kultúra jellegzetes edénytöredékei mellett rendkívül sok kőeszközt találtunk ezekben a gödrökben. A nagyszámú kovakő magkő és pattinték arra utal, hogy ezeket a kőszerszámokat helyben készítették. Előkerültek csiszolt kőeszközök is (véső, balatöredékek és egy teljesen ép kis balta). Az újkőkori települést – a gödrök iszapos betöltése alapján – a patak áradása mosta el. Az így elpusztult település helyén épült a késő bronzkori falu. Házait, gödreit részben ráasták az újkőkori gödrökre. Ez a két ok lehet annak magyarázata, hogy az előzetes terepbejárás alkalmával a neolitikumból származó leleteket a felszínen nem találtunk.

A késő bronzkori – szántással, valamint az erősen kötött agyag talaj lazításával megbolygatott – házak közül a nagyobbak (10–15 × 6–8 méteresek) helyét 10–20 cm vastag patics- és kerámiaomladék jelezte. A leletgazdag omladékréteg elbontása után tűntek elő a házak

tetőszerkezetét tartó cölöpök helyei. A kisebb (kb. 4×2 méteresek) házak jellegzetessége a nyugati oldalon elhelyezkedő, a falsíkból kissé kiálló bejárat helye. A nagyjából észak-déli hossztengetű házak sűrű csoportban álltak a patak partján. A legtöbb bronzlelet (szárnyas balta, törpenge, díszűk, ékszerek töredékei) a házak omladékaiból került elő. A házakban a padló szintjén lesározott és erősen átégett tűzhelyeket, a házak között pedig gyengeégésnyom által jelzett tüzelésnyomokat bontottunk ki. Az egyetlen kemence igen jó állapotban maradt meg: boltozatának csak szája fölötti darabja omlott be. A földbeásott, kitapasztott és jól átégett tüzelőberendezés alakja ovális, előtte hamuzógödörrel.

A szórványosan előbukkant kelta-római edénytöredékek és egy, az egykori patakmeder homokos talajú partjába ázott, hasonló korú kerámiát tartalmazó gödör mutatja, hogy a vízfolyás irányának megváltozása következtében lelőhelyünk már nem nyújtott megfelelő környezetet a tartós megtelepedésre, falu kialakulására.

Összegzőként kiemelendőnek tartjuk, hogy lelőhelyünkön egy késő bronzkori falut szinte teljes egészében sikerült feltárni. A leletanyag részletes feldolgozása és értékelése jelentősen gazdagítani fogja a Halomsíros kultúra településtörténeti kutatását.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR – DR. KVASSAY JUDIT

205. Muraszemenye, Gály-parlag (Muraparti-dűlő) (Zala megye) Ő, Kk

Az M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 7+480 – 7+910 kilométerszelvény között található a lelőhely.

A község Murarátka felé eső határában a Gály-parlagnak a Mura holt ága és a 054 hrsz. árok által határolt részéről szórványos őskori és késő középkori kerámiatöredékeket és egy kőpengetőredéket gyűjtöttünk be. Az építkezés megkezdése előtt szondázó ásatás szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

206. Muraszemenye, Szemenyei-legelő (Zala megye) Kk, Ű

A lelőhely a M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 10+410–10+700 kilométerszelvényre esik. Muraszemenye belterületétől ÉK-re, a Nagy-árok Ny-i partján, a felszántott Szemenyei-legelőn 700×380 m-es területen, elszórt foltokban csoportosulva késő középkori – kora újkori kerámialeleteket találtunk. A tervezett nyomvonalba a lelőhely K-i széle, kb. 350×80 m-es rész esik, amelyen az építkezést megelőzően szondázó ásatás végzése szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

207. Muraszemenye, Vadalmás (Muraparti-dűlő) (Zala megye) B, Ró, Kk

Az M70 autót Letenye–Tornyiszentmiklós nyomvonalán a 8+710–8+760 kilométerszelvény között található

a lelőhely. A községtől K-re a Mura holt ágától kinyúló vizenyős, nádas erdőréssz É-i partján a Vadalmás (Muraparti-dűlő) nevű területen kb. 60×40 m-es területen a szántásban kora bronzkori (Somogyvár – Vinkovci kultúra), késő bronzkori (Halomsíros kultúra), szórványosan római kori és késő középkori kerámiatöredékeket találtunk. A tervezett nyomvonal a lelőhely szinte teljes területét érinti. Az építkezés megkezdése előtt leletmentő ásatás megkezdése szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

208. Nagyatád, Bodvica, Temető/Kerektemplom helye

(Somogy megye) Kö

Az 1996-ban ártalunk Szent György kápolnának tartott kerektemplom Boda vagy Bodvica faluban, illetőleg annak közelében egy kis dombocsán állott a középkorban. Jankovich Bésán Dénes 1976-ban még megtalálta a rotunda maradványait a temetőben.

1999 tavaszán a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága megbízásából, a nagyatádi Polgármesteri Hivatal felkérésére, illetőleg közel félmillió anyagi, technikai és szellemi támogatásával a fent jelzett időben régészeti szondázó kutatásokat folytattunk a bodvicai temető még beépítetlen, illetőleg síroktól mentes területén, elsősorban a 18. századból származó temetői keresztől É-ra, Ny-ra, valamint a sírokkal felparcellázott K-i területen. A kézi erővel kibontott 1–10 kutatóárok mellett árokásó géppel nyitottunk 1–12 kutatóárkot. Ezekkel, illetőleg a temetői sírok között végzett fúrásokkal tisztázhattuk, hogy az 1988-ban kialakított terepátrendezés során – az új temető kiépítésekor – az eredetileg 1,5 m-rel magasabb dombot a jelzett magasságban letölték. Ilyenformán megállapíthattuk, hogy az 1–3. kutatóárkunk közötti területre, részben a mai temetőút, valamint a 2. sírsor alá esett a középkori kerektemplom maradványa. Az egykori kerektemplomnak csupán az elbontott téglamaradványai, valamint a feltöltött, eldózerolt törmelékes rétege maradt meg. Az előkerült jellegzetes zöldmáz, túlétetett középkori, valamint a nagyobb és a kisebb méretű vöröses téglák darabjai mutatják, hogy többször került sor a templom és kiegészítő épületei átépítésére, illetőleg elbontására. A kézi, illetőleg a gépi ással sikerült meggyőződnünk arról is, hogy még a templom helyét is elplanírozták. A középkori templom eredeti maradványairól, illetőleg a helyéről a bolygatlan homok- és agyagrétegben előkerült sírmaradványok adnak jelzést. A templom körüli középkori, elsősorban 16–17. századi temető sírjai Ny-on és ÉK-en kerültek elő. A 3. számú kutatóárokban tártuk fel a két koporsós, NyK-i tájolású, az 1., 2. számú gyermeksírokat. A 8. számú kutatóárokban a 3., 4. sír maradványai, valamint a 10. kutatóárokban az 5., 13. sírok csontjai kerültek feltárra. A 7. számú felnőtt sírban a bordáknál 5 darab gömbölyű, zöld színű bronz pitykegomb, míg a kézcsontoknál egy kisméretű fémkereszt maradt meg. A 12. számú sír csontvázá-

nál a kezek keresztben voltak, és a csigolya melletti kéznél egy ezüstkerezt került elő. Az 5. sír lapockacsontjánál, pontosan a jobb kéznél találtunk egy csontkeresztet, amely egy apró csontlánc-sorból álló, gyöngysorból készített rózsafüzérhez tartozott.

A sírok koporsómaradványait is megfigyelhettük, így a 7. számú sírnál, valamint a 14. számú felnőtt csontváz mellett. Az utóbbi lábánál egy kb. 60 cm hosszú, egybefüggő koporsórész maradt meg, három darab kereszt irányú csapolással. Mindenütt koporsószegek is előkerültek.

A templomtól távolabb, 20–30 m-re húzott 10. számú kutatóárokban tártuk fel a templomhoz tartozó 16–17. századi temető összefüggő részletét. A sírok csontvázait nem szedtük fel azzal, hogy a 10. számú kutatóárok helyén – egy feliratos táblával megjelölt – középkori dízsírhelyet kellene kialakítani. A millenniumi nagyváradi ünnepségek keretében szükséges lenne a helyszínen ezt az emlékhelyet létrehozni.

Az előkerült nem nagyszámú leletanyagot – restaurálás után – két vitrinben, az ásatásokról készített felvételek tablójának kíséretében javasolnánk Nagyváradon bemutatni.

Ez az eset figyelmezteti az illetékeseket, hogy az 1980-as évek végén is – Városi Tanácsi nemtörődömségből – mennyi régészeti érték pusztult el. Dicséretes azonban az, hogy ezek tisztázását a jelenlegi nagyváradi városvezetés – régészeti kutatások segítségével – elvégezte.

Nagyváradi területén az Árpád- és a középkorból 16 elpusztult település, falu maradványa érdemelhet figyelmet. Köztük több, alapfalaiban is meghatározható jelentős templom építészeti emléke.

DR. MAGYAR KÁLMÁN

209. Nagykanizsa, Bajcsa, Vár

(Zala megye) Kk

Az 1578–1600 között álló Bajcsavár stájer támogatással épült Kanizsa mellé, így építésére, felszerelésére, ellátására vonatkozóan gazdag írásos anyag maradt fenn a grazi stájer tartományi levéltárban. Az egykori erősség régészeti emlékeanyaga jól keltezhető, s a jövőben összevethető lesz a levéltári forrásokkal. Tükrözi a korabeli sajátosságokat, ugyanakkor földrajzi kapcsolódásai révén számos érdekességet tartalmaz. A lelőhely jelenleg működő homokbánya, ennek következtében a vár maradványai el fognak tűnni, illetve részben már el is tűntek.

1999 nyarán tovább folytattuk az 1995-ben indult leletmentő ásatást. Ebben az évben újabb 2000 m²-nyi területet vizsgáltunk át és adtunk át a bányának. A vár déli felében nagyobb összefüggő felületen dolgoztunk, azaz egyrészt a DNy-i bástya előterében az 1997. évi „D” felülethez illeszkedő részen, másrészt a felső teraszon, az 1998. évi „E” felülethez csatlakozó, a várárokig terjedő déli sávban, beleértve a DK-i bástya területét is.

Megtaláltuk az előző évben hosszabb szakaszon dokumentált palánkfal folytatását, melynek két periódusán kívül javítását, megerősítését is megfigyelhettük. Az

ó-olasz rendszerű DK-i bástya területén bonyolultabb palánkrendszer bontakozott ki, melynek elcmciben nem egykorúak.

Emellett számos objektumot tártunk fel, ezek jelentős része változó nagyságú, formájú, funkciójú és leletgazdagságú gödör volt. A DK-i bástya térségében és környékén előkerült gödrök közül egy-kettő tele volt salakkal, amit az 1998-ban behatárolt kovácműhely közelsége magyaráz. A bástya mellett rábukkantunk egy latinára, mely igen gazdag és szép leletanyagot tartalmazott (üveg poharakat, ablaküveg-töredékeket, fél cserépedényeket, kályhaszemeket, növényi magvakat, állatcsontokat), másrészt azonosítottuk a vár (egyik?) lőporos kamráját, mely 4 × 4 m-es, tapasztott falú kis épület volt, omladékából nagy mennyiségű „ostromfazék”-töredék került elő.

A feltárt területen gerendavázazás, agyagtapasztásos, illetve téglafalú, agyagos padlójú lakóépítmények maradványait is sikerült körvonaloznunk. Az épületek, melyeket paticsos, téglás építési törmelékfoltok, beomlott téglafalak, agyagos, helyenként téglákkal megerősített járósínt/padló-részletek, cölöphelyek jeleztek, nagyok voltak (kiterjedése mindegyiknek 100 m² körüli) és sűrűn helyezkedtek el. Az egyik (245) mellett nagyobb gödörkomplexum mutatkozott, mely pince, tárolóhely, szemétdödör szerepét tölthette be. Az alsó és felső terasz találkozásánál két épületet (261/K és 274) figyeltünk meg, ezek lépcsősen csatlakozhattak egymáshoz, járósíntjeik között mintegy egy méter szintkülönbség volt. Az egyik épület elszenesedett padlójáról növényi maradványokat gyűjtöttünk össze. A két épület esetleges összetartozása, a terasz közötti „lejtő” feltételezhető agyagos megtámasztása további tisztázásra vár.

Az ásatások során előkerülő változatos leletanyag teljes keresztmetszetet nyújt a várbeli életéről, ugyanakkor a stájer kapcsolatok révén több egyedi vonást is mutat. Az idei kerámia- és fémleletek között a számos ép és töredékes konyhai és asztali cserépedény mellett német kőcserép-poharakat, osztrák emberalakos mázas korsót, német vagy osztrák medve alakú mázas edényt, velencei és osztrák üveg poharak töredékeit, díszített nyelű steiri késeket, feliratos nürnbergi ólomplombát, mesterjegyes bronzcsapot, továbbá ép ollókat, gyűszűket, gombostűket, gyűrűket, pénzeket, ajtóalkatrészeket, lakatokat, ágyú- és puszkagolyókat, sarkantyút, kardmarkolat- és keresztvasat „ostromfazekakat” (cserépbombák) említhetünk.

VÁNDOR LÁSZLÓ – KOVÁCS GYÖNGYI

210. Nagykovácsi

(Pest megye) LT, Kö

A Budapest–Nagykovácsi út déli oldalán 1999 januárjában Amerikai Nemzetközi Iskola építése kezdődött. Az érintett területtől keletre található az MRT 7. kötet 12/2. lelőhelye (a bronzkori Urnasíros kultúrához tartozó telep).

A humuszosítás során a terület északi felén három gödör került elő. Leletanyaguk alapján az 1. gödör középkori (patics, állatcsont, korongolt kerámia), a 2. gödör kelta telephez tartozhatott (grafitos edények, behúzott peremű tálak, lécrátétes, ujjbenyomkodásos kézzel formált kerámia, állatcsont, patics). A 2. lh. telepe nyúlhatott át erre a domboldalra. Az időjárási viszonyok (kb. félméteres hó esett a lehumuszosított felületre) nem tették lehetővé további gödrök keresését. Mivel a dombnak erre a részére feltöltés kerül, a lelőhely nincs veszélyeztetve. A Budapest–Nagykovácsi úttal párhuzamosan kiásott vízelvezető árok falában újabb két gödör metszetét figyeltük meg.

OTTOMÁNYI KATALIN

211. Nagyszakácsi, Belső-Mező-dűlő (Somogy megye) R

A falu Ny-i szélén levő Belső-Mező-dűlőben van az 50. számú lelőhelyünk. A dűlő É-i részét É-D-i, és a dűlőt K-Ny-i irányban kettészelő két dűlőút metszéspontjánál, zömében attól ÉNy-ra fekszik a lelőhely. Az É-D-i irányú hátság vonalát követő lelőhelyet a 38. számú lelőhelytől kb. 100 m-es leletmentes sáv választja el. Ezen a helyen kb. 300 × 100 m-es körzetben őskori (réz-kor) cserepet gyűjtöttünk 1999. november 11-én. A felszín szántott, boronált volt, jó látási viszonyokkal.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY – ZATYKÓ CSILLA

212. Nagyszakácsi, Belső-Mező-dűlő É-i része (Somogy megye) Ó, R, Á, Kö, Kk

A lelőhely (30. sz.) a falutól Ny-ra helyezkedik el, a kertek alját jelző dűlőúttól Ny-ra kb. 500 m-re, az Ady utca (Templom köz) folytatását jelentő dűlőúttól É-ra kb. 300 m-re. A 29. számú lelőhelytől egy kb. 750 m-es leletmentes sáv választja el. 1999. november 9-i terepbejárásunkkor itt egy É-D-i irányú, kb. 100 × 200 m-es területen összesen 4 db késő középkori cserepet találtunk.

A falutól Ny-ra a Belső-Mező-dűlő É-i részén levő É-D-i irányú csatorna Ny-i oldalán, attól kb. 150 m-re található a 31. számú lelőhely, mely a 30. számú lelőhelytől É-ra mintegy 300 m-re kezdődik. Az itt levő, szintén É-D-i irányú hátság vonalát követi a kb. 500 m hosszú és 100–150 m széles lelőhely. Ezen a területen kevés késő középkori cserepet gyűjtöttünk. A felszín mindkét helyen szántott, boronált, eső verte volt, jó látási viszonyokat nyújtott.

A 40. számú lelőhely a falu Ny-i szélén levő Belső-Mező-dűlőt K-Ny-i irányban kettészelő dűlőúttól É-ra kb. 100 m-re fekszik. A dűlőútra merőleges, mára nagyjából elszántott csatornától K-re, az É-D-i irányú hátság oldalán helyezkedik el a viszonylag kisméretű lelőhely. Itt kb. 100 × 150 m-es körzetben Árpád-kori és késő középkori kerámiát találtunk 1999. november 10-i terepbejárásunk során.

A 41. számú lelőhely a falutól Ny-ra eső Belső-Mező-dűlő É-i részében fekszik, a 30. számú lelőhelytől ÉNy-ra 250 m-re, az É-D-i irányú hátság szélén helyezkedik el. Itt kb. 50 × 100 m-es körzetben összesen 7 db késő középkori és 1 db Árpád-kori cserepet találtunk.

A 42. számú lelőhely a falutól Ny-ra eső Belső-Mező-dűlőt K-Ny-i irányban kettészelő dűlőúttól É-ra kb. 200 m-re fekszik. A dűlőútra merőleges, mára nagyjából elszántott csatornától Ny-ra mintegy 200 m-re, az 50. és a 40. számú lelőhely között található. Igen kis területen, 50 × 100 m-es körzetben kevés (10 db) késő középkori cserepet gyűjtöttünk 1999. november 10-én.

A 43. számú lelőhely a Belső-Mező-dűlő É-i részén fekszik. A dűlő Ny-i részében É-D-i irányban futó dűlőútra merőleges csatornaszakasz és a körülötte fekvő vízenyős, bozótos terület K-i szélén található a lelőhely. 1999. november 10-én egy igen kis területen (50 × 50 m) összesen 3 db késő középkori kerámiát találtunk.

A 44. számú lelőhely a falu Ny-i felében levő Belső-Mező-dűlő É-i felében fekszik, a dűlőt É-ről határoló dűlőúttól D-re kb. 300 m-re. Itt, szántásban álló kis facsoport DK-i szélén helyezkedik el a kisméretű, kb. 50 × 50 m-es területű lelőhely. A 30. számú lelőhelytől kb. 100 m-es leletmentes sáv választja el. Ezen a helyen összesen 6 db késő középkori cserepet találtunk 1999. november 10-én.

A 45. számú lelőhely a falutól Ny-ra eső Belső-Mező-dűlő É-i részében fekszik, a 41. számú lelőhelytől ÉNy-ra 250 m-re, az É-D-i irányú hátság szélén helyezkedik el. A dűlőt É-D-i irányban kettéosztó dűlőút mindkét oldalán, kb. 100 × 100 m-es körzetben összesen 12 db késő középkori és Árpád-kori kerámiát gyűjtöttünk 1999. november 11-én.

A 46. számú lelőhely a falu Ny-i szélén helyezkedik el, a Belső-Mező-dűlő É-i részét É-D-i irányban kettészelő dűlőúttól Ny-ra. A szántásba É-ről benyúló ligetes facsoport D-i oldalán és részben a fák között kb. 100 × 100 m-es körzetben 5 db őskori kerámiát és egy kőpengét találtunk 1999. november 11-én.

A 47. számú lelőhely a falu Ny-i szélén helyezkedik el a Belső-Mező-dűlő É-i részét É-D-i irányban kettészelő dűlőút K-i oldalán, közvetlenül a dűlőutat merőlegesen szelő egykori csatornadarabtól és fás, bokros területtől É-ra kb. 100 m-re. Ez a lelőhely is az itt fekvő, alacsony hátság vonalát követő lelőhelyek sorába tartozik. 1999. november 11-én kb. 150 × 100 m-es körzetben kevés, összesen 4 db késő középkori és 1 db Árpád-kori cserepet gyűjtöttünk.

A falu Ny-i felében levő Belső-Mező-dűlő É-i határát jelző K-Ny-i irányú dűlőút D-i oldalán, a dűlő É-i részét É-D-i irányban kettészelő dűlőút mindkét oldalára kiterjedően fekszik a 49. számú lelőhely. Részben az egész dűlőn végighúzóódó É-D-i alacsony hátság D-i nyúlványán és attól K-re helyezkedik el a kb. 200 × 200 m-es kiterjedésű lelőhely, melyen őskori (réz-kor) kerámiát találtunk 1999. november 11-én. A felszín mindenütt szántott, boronált volt, jó látási viszonyokat nyújtott.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY – ZATYKÓ CSILLA

213. Nagyszakácsi, Belső-Mező-dűlő D-i része

(Somogy megye) Ő, LT, Ró, A, Á, Kö, Kk

A 35. számú lelőhely a falu Ny-i felében levő Belső-Mező-dűlő D-i részén, az itt fekvő zombékos terület szélén, egy É-D-i irányú, alacsonyabb hátság D-i végén fekszik. A mintegy 100 × 200 m kiterjedésű lelőhely DNy-i részén egy vörösesbarna foltban nagyobb mennyiségű kerámiát találtunk. A lelőhelyen Árpád-kori kerámiát gyűjtöttünk.

A 36. számú lelőhelyen, mely a 35. számú lelőhelytől É-ra kb. 300 m-re fekszik, mintegy 100 × 200 m-es kiterjedésben összesen 7 db késő középkori cserepet találtunk.

A falu Ny-i felében levő Belső-Mező-dűlő D-i részén, a zombékos terület szélén fekszik a 37. számú lelőhely, a 35. számú lelőhelytől K-re kb. 100 m-re. Az alacsonyabb fekvésű területen levő lelőhelyet az itt található magasfeszültségű villanyvezeték vonala vágja keresztül. Kiterjedése D-i irányban valószínűleg benyúlik a zombékos területre is, itt azonban a felszín terepbejárásra alkalmatlan. Így mintegy 200 × 200 m-es területen avar kerámiát találtunk.

A 38. számú lelőhely a Belső-Mező-dűlőt K-Ny-i irányban kettészelő dűlőúttól D-re kb. 100 m-re fekszik, a dűlő Ny-i szélétől K-re kb. 300 m-re. A 39. számú lelőhelytől egy kb. 100 m-es leletmentes sáv és a leletek kissé eltérő összetétele választja el. Ezen a részen egy kb. 200 × 100 m-es területen őskori és késő középkori kerámiát gyűjtöttünk.

A falu Ny-i szélén húzódó erdős sáv mellett fekszik a 39. számú lelőhely, a Belső-Mező-dűlőt K-Ny-i irányban kettévágó dűlőúttól D-re kb. 300 m-re kezdődve. A 38. számú lelőhelytől egy kb. 100 m-es leletmentes sáv választja el. D-i kiterjedését pontosan nem ismerjük, mivel az itt levő zombékos terület mellett is találtunk leleteket, de a sűrűn benőtt, nedves föld terepbejárásra alkalmatlan volt. Így a bejárt kb. 500 × 200–400 m-es területen őskori, kelta, római valamint későközépkori kerámiát gyűjtöttünk. A felszín 1999. november 10-i terepbejárásunk alkalmával mindenütt szántott, boronált volt, jó látási viszonyokkal.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

214. Nagyszakácsi, Cserhát, Nagyszakácsi-patak

(Somogy megye) Ő

A 34. számú lelőhely a falu Cserhát nevű, É-i részétől K-re fekszik a Nagyszakácsi-patak és a Barátok-hegyi-patak között. A két patak összefolyásától É-ra fekvő kiemelkedésen kb. 200 × 100 m-es területen őskori kerámiát gyűjtöttünk 1999. november 9-i terepbejárásunkor. A terület szántott, boronált, répával bevetett volt, közepes látási viszonyokat nyújtott.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

215. Nagyszakácsi, Diós-dűlő

(Somogy megye) Á, Kk

A lelőhely (1. sz.) a határ középső részén, a Diós-dűlő Ny-i sarkában, a Felső-hegyre vezető út két oldalán, a

Nagyszakácsi-patak É-i partján, nagyobb része a patak és a magasfeszültségű vezeték közti területen fekszik. K-Ny-i kiterjedése kb. 800 m, É-D-i kiterjedése 200–300 m közötti. A 3. számú lelőhelytől a Nagyszakácsi-patak választja el, a két lelőhely közelsége és leletanyaguk hasonlósága összetartozásukat jelzi. A területen nagy mennyiségű késő középkori, kevés Árpád-kori cserepet találtunk 1999. november 9-i terepbejárásunkon. A felszín szántott, boronált volt, kukoricaszántól kissé szemetes, közepes látási viszonyokat nyújtott.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

216. Nagyszakácsi, Kossuth u., nyugati sor, Kertek alja

(Somogy megye) Á, Kö

A lelőhely a falu közvetlen közelében a Kossuth u. Ny-i sorának házai mögött, a templomtól D-re eső területen fekszik. 1999. november 9-i terepbejárásunk során K-i irányban (28. sz.) és É-ra (29. sz.) egészen a házak udvaráig tudtunk leleteket gyűjteni, É-on a beépítettség miatt nem volt tisztázható a 28. és 29. számú lelőhelyek kapcsolata. A Kossuth utcával párhuzamosan futó dűlőút Ny-i oldalán a lelőhely D-i irányba szélesedve még 100–300 m-re terjed ki. Az így bejárt, mintegy 700 × 300 m-es területen nagy mennyiségű későközépkori és kevés Árpád-kori kerámiát találtunk. A felszín nagy része szántott, boronált volt, helyenként bevetett, jó látási viszonyokat nyújtott.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

217. Nagyszakácsi, Leves-dűlő

(Somogy megye) Ő

Közvetlenül a falu K-i határvonala mellett fekszik az 58. számú lelőhely, a Leves-dűlő K-i kiszögellésének ÉK-i csücskében. Ezt a területet a dűlő többi részétől egy fásor választja el. A kb. 100 × 100 m-es lelőhely egy alacsony területen fekszik, itt összesen 5 db őskori cserepet találtunk 1999. november 12-i terepbejárásunk során. A felszín szántott, boronált volt, jó látási viszonyokkal.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

218. Nagyszakácsi, Nagy-Gödör-dűlő

(Somogy megye) Ő

A 32. számú lelőhely a falutól K-re található, a Nagy-Gödör-dűlő D-i részében, annak Ny-i határát jelző É-D-i irányú dűlőút mellett. A lelőhely a Felső-Bükk-dűlőről ide áthúzódó hátság D-i részén, a Nagy-Gödör-dűlőutat É-D-i irányban átszelő dűlőút mindkét oldalára átnyúlva helyezkedik el. A bejárt területen, mintegy 200 × 400 m-es körzetben őskori kerámiát gyűjtöttünk.

A 33. számú lelőhely a falutól K-re található, a Nagy-Gödör-dűlő D-i csücskében, a Barátok-hegyi-patak É-i

partján. A hát alacsonyabb részén fekvő, de annak vonalát követő, K-Ny-i irányú, kb. 150 × 50 m-es lelőhelyet a 32. számú lelőhelytől egy mintegy 150 m-es letmentes sáv választja el. Ezen a területen 1999. november 9-i terepbejárásunkkor őskori cserepeket találtunk. A felszín szántott, boronált, eső verte volt, jó látási viszonyokat nyújtott.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

219. Nagyszakácsi, Sámsoni-sűrű

(Somogy megye) Ő, Kk

Az 51. számú lelőhely a falu Cserhát nevű, É-i részétől Ny-ra eső Sámsoni-sűrű-dűlőben fekszik, a dűlő Ny-i határát jelentő dűlőút mellett közvetlenül, a Cserhát K-i sor D-i házainak vonalában. Ezen a helyen 1999. november 11-én a szántásban kb. 100 × 100 m-es területen késő középkori kerámiát gyűjtöttünk.

Az 52. számú lelőhely a falu Cserhát nevű, É-i részétől Ny-ra eső Sámsoni-sűrű-dűlőben fekszik, a dűlő Ny-i határát jelentő dűlőúttól kb. 150 m-re a Cserhát D-i házainak vonalában. Az 51. számú lelőhelytől kb. 200 m-re fekvő, igen kisméretű (50 × 50 m) lelőhelyen késő középkori kerámiát gyűjtöttünk.

A falu Cserhát nevű É-i részének D-i vége mögött fekszik, a főúttól kb. 400 m-re. Az 53. számú lelőhely egy É-D-i irányú, enyhe kiemelkedés oldalában helyezkedik el, annak vonalát követve. Az 50 × 200 m kiterjedésű lelőhelyen késő középkori, valamint egy darab őskori kerámiát gyűjtöttünk.

A főúttól Ny-ra eső Sámsoni-sűrű-dűlő D-i felében fekszik az 54. számú lelőhelyünk, a falu Nagyszakácsi nevű és a Cserhát nevű É-i települési egysége közötti terület mellett, a főúttól kb. 500 m-re. Az 53. számú lelőhelytől D-re esik, a két lelőhelyet kb. 200 m-es letmentes sáv választja el. Itt egy 50 × 100 m-es körzetben összesen 4 db késő középkori kerámiát találtunk.

Az 55. számú lelőhely a falu Cserhát nevű, É-i részétől Ny-ra eső Sámsoni-sűrű-dűlőben fekszik, a kertek alja mögött, közvetlenül a dűlőt K-Ny-i irányban átszelő csatornadarabtól D-re kb. 150 m-re kezdődően. A lelőhely ÉK-i része feltehetően benyúlik a kertek alá is, itt azonban nem tudunk terepet járni. A 200 × 100 m-es lelőhelyen összesen 5 db őskori kerámiát találtunk. A felszín mindenütt szántott, boronált volt, jó látási viszonyokkal.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

220. Nagyszakácsi, Simon-lapos

(Somogy megye) Ő, Ró, Á

A falu határának DK-i csücskében fekszik az 56. számú lelőhely, a Simon-lapos-dűlő D-i részén. Itt egy igen dombos területen a dűlő legdélebbi magasabb dombján található a lelőhely. Ezen a területen kb. 150 × 300 m-es

körzetben őskori, valamint 1 db Árpád-kori cserepet gyűjtöttünk.

A falu határának DK-i csücskében fekszik az 57. számú lelőhely, a Simon-lapos-dűlő D-i felében. Az 56. számú lelőhelytől ÉK-re kb. 150 m-re, a következő domb tetején fekszik a lelőhely. Összesen 7 db római kerámiát tudtunk gyűjteni 1999. november 12-én, egy kb. 50 × 100 m-es területen. A felszín mindenütt szántott, boronált volt, jó látási viszonyokkal.

HORVÁTH FRIDERIKA – MIKLÓS GERGELY –
ZATYKÓ CSILLA

221. Nagyszénás, 2. sz. lelőhely, Árpád-kori templom és temető

A részletes jelentést lásd a 131–148. oldalon.

(Békés megye) Á

SZATMÁRI IMRE

222. Nemesvámos, Baláca

(Veszprém megye) Ró

Kitartuk a XV. és a XVII. számú épület feltárt részeit, és folytattuk a XVII., korábban ismeretlen épület, fürdő feltárását. A közben elvégzett geoelektromos és geomágneses mérések szerint ez az épület jóval nagyobb, mint amire számítottunk, továbbá az észak felé mutató anomáliák újabb, ismeretlen épületre/épületekre utalnak.

A XVII. épület – egyelőre – egy apszissal rendelkezik, több helyiségét nagyon erősen fűtötték. A XVI. épület felé eső oldalon, több szelvényben, leborult fehér és színes falfestménytöredékeket találtunk, s a restaurátorok segítségével egy-egy foltot megmentettünk. Részben a XVII. épület alatt, részben a Ny-i zárófalon kívül egy korábbi építési periódus falai is jelentkeztek. Maga az épület egy periódusú, vakolását-festését megújíthatták.

A XV. épületnél a nagyarányú bolygatás miatt továbbra sem világos az egész épület alaprajza és keletkezése (római vagy középkori-e).

Az OMvH kőtár-építkezéseihez kapcsolódóan (és hirtelen!) szükség volt az É-i udvar tanúfalainak elbontására, néhány helyen hitelesítő adatszerzésre. Az É-i udvar a belső udvarfaltól eltekintve meglehetősen egységes képet mutat és egy 3–4. századi állapotot őrzött meg. A folyosórendszer egy része gazdasági célokat szolgált, amire az ott előkerült mezőgazdasági vaseszközleletek is mutatnak.

Munkatárs: Kirchhof Anita régész, Trexler Jánosné grafikus, Ujj Ágnes, Cziráki Veronika restaurátor.

DR. PALÁGYI SYLVIA

223. Nógrád, Vár

(Nógrád megye) Kő

Kitisztítottuk a 16. században épült külső vár északi tornyát, meghatároztuk eredeti járósíntjét, amelyet átvá-

gott a később épült déli zárófal. A betöltésből előkerült rengeteg 16–17. századi kerámia bizonyítja, hogy a nyitott védőmű lezárása és szeméttel való feltöltése már röviddel az építés után elkezdődhetett.

SIMON ZOLTÁN – K. NÉMETH ANDRÁS

224. Nyírbátor, Udvarház

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kk, Ú

Az 1999-es ásatási szezonban három alapvető kérdést kellett tisztázni az ecsedi Báthoriak nyírbátori udvarházából még álló északi palotarész műemléki helyreállítása előtt: a középkori pincelejáró falainak végét, a palota északi fala előtti emésztő, illetve egy, az udvarházat övező védelmi rendszer meglétét. Két 3×5 m-es és egy $3 \times 3,5$ m-es szelvényt, illetve egy $1,5 \times 16$ és egy $1,5 \times 20$ m-es kutatóárkot nyitottunk e célból. A védelmi rendszert egy palánk képviselte, mely valószínűleg nem a kúriával egy időben került kiépítésre, de árkot még ekörül sem sikerült megfognunk. Az itt nyitott kutatóárkok déli végében (a palota északi falától cca. 10–15 m-re) egy vastos téglalomladék is előkerült (benne még intakt falszövetrészekkel is), mely rengeteg zöldmázás reneszánsz kályhacsempe-töredéket tartalmazott. A kályhacsempéken férfi és nőalakok igen részletesen kidolgozott ruházatban vannak ábrázolva. Az álló palotaszárny ÉNy-i sarkától kb. 10–11 m-re feltételezett emésztő nem került elő. Előkerült viszont itt egy falcsorbázat, vagyis a falból a pincszinten változó sorkihagyással hét téglaszélességben téglák ugrottak elő, mely egy később itt hozzákapszoló merőleges fal vagy pillér jobb bekötése érdekében készülhetett, de később mégsem építettek hozzá semmit. A pincelejáró falainak végét sikerült megtalálni, sőt, a habarcsba rakott téglafalak mellett közvetlenül egy sárga agyagba rakott téglakő falpáros is előkerült. A két falazat kronológiai viszonya még nem tisztázott. A habarcsos falpáros nyugati tagjának vége derékszögben keletre fordult, s egy szárkőnek kihagyott részben végződött. Ez a falrész egyébként nem volt megfelelően alapozva, s ezért kicsit megüllyedt. A feltárások teljes területéről legalább egy mázsa leletanyag került elő (többnyire kerámia), de ezek java újkori, sőt teljesen modern, s elkülönítésük a kutatás számára használható korábbi anyagtól még folyik.

VIRÁGOS GÁBOR

225. Óföldségek

(Csongrád megye) Kö

Ebben az évben az Óföldségek közepkori erődített templom erődítésrendszerének műemléki helyreállítása, valamint a templom villamosrendszerének korszerűsítése kapcsán – szakhatósági munka nyomán – végeztem leletmentést.

A munka során vakolatkutatás volt a villanyvezeték nyomvonalán a templomhajó É-i és D-i falán. Majd – a keleti szakasz kivételével – feltártam az erődített templom

ot övező középkori sáncárkot. Eközben középkori formája szerint helyreállításra került a templomdomb, valamint kibontottunk 27, árokban eltemetett, közösségből katasztolt 16–17. századi ember maradványát.

Jelenleg befejeződött az óföldségi erődített középkori templom régészeti-műemléki kutatásának és helyreállításának első fázisa. Az épület visszakerült az egyház és a helyi közösség használatába. Mint az Alföld egyetlen erődítésrendszerével helyreállított középkori műemléktemploma jelentős szakmai és közművelődési érdeklődést, idegenforgalmat vonz.

DR. BÉRES MÁRIA

226. Ópusztaszer

(Csongrád megye) Á

A munkálatok menete: Szermonostor gazdasági udvarának déli részén, a kaputorony területén dolgoztunk, szeptember 20-tól október 15-ig. A feltárás célja elsősorban az M5 autópálya munkák miatt 2 éve szünetelő feltáráson a szokásos „évi karbantartás” volt. Emellett a kerítőfal külső oldalán befejeztük a 92/7. sz. objektum feltárását, valamint a korai település 28. sz. házának a maradványait is, számos egyéb kisebb, kora Árpád-kori objektum mellett.

A feltárt terület nagysága: kb. 500 m². Előkerült leletek: Árpád-kori kerámia, állatcsont, fémek stb. Várható tudományos eredmények: szermonostor gazdasági épületegyüttesének további tisztázása, a kora Árpád-kori település képeinek kiegészítése.

A leleteket a szegedi Móra Ferenc Múzeum kiskundorozsmai külső raktárában helyeztük el. A lelőhely feltárása 1970 óta folyamatosnak tekinthető, a feltárás folytatása mindenképpen javasolt, indokolt.

VÁLYI KATALIN

227. Öreglak, Szentkúti-dűlő

(Somogy megye) V, LT, Ró, Kö

Az Öreglakról a régi malomhoz (Ciframalom) vezető út és az attól K-re levő Malom-árok között, É-D irányban kb. 20 nagyméretű halom látszik. Mindegyik halmon nagyon sok elaprózódott mészkőtöredék található. A nagyméretű halmok, a temető szerkezete, a Lengyeltóti határban lévő őskori halmok és földvár (Tatárvár) közelsége miatt a halmok kora vaskoriak lehetnek. A március 21-én végzett terepbejárás során a legészakibb halomtól (1. halom) DNy-ra kevés középkori, a K-i Malom-árok mellett lévő 2. halomtól Ny-ra római kori (közte dörzstál aljtöredéket is), a Ny-i részen lévő 3. halomról kevés középkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk. A területet két részre tagoló Ny-K irányú patak É-i részén kevés kelta cserép mellett sok római kori kerámiatöredéket gyűjtöttünk. Mivel a dűlő egy részén kukorica van, nem tudtuk megállapítani, hogy a két római lelőhely összefügg-e. A középkori cserepek a malomhoz vezető út Ny-i részén lévő középkori teleppel függhet-

nek össze. Korábban a telepen III. Béla pénzek is előkerültek útépitéskor.

NÉMETH PÉTER

228. Öskü, Kikeri-tői gát (MRT.2. k. 37/7. lelőhely)
(Veszprém megye) Ró, Kő, Ű

A Veszprém Megyei Állami Közútkezelő Közhasznú Társaság kivitelezésében, a Budapest–Szombathely vasútvonal pályájának áthelyezésével és a 8-as főút szélesítését célzó munkálatokhoz kapcsolódva folytattuk a gát dokumentálását.

A gát D-i felén, a nagyobbik (keletebbre lévő) áteresz felett, egy mintegy 8×3 m-es szelvényt nyitottunk, az országút D-i rézsús oldalában. A szelvény metszeteiben vastag, többretegű, újkori feltöltés jelentkezett, 20. századi anyaggal (tégla- és tetőcserép-törmelék, töltényhüvelyek, kevés kerámia). Az áteresz felett egy 0,80 m széles É-D-i irányú és egy 0,65 m széles Ny-K-i irányú terméskő falak által alkotott – valószínűleg újkori – épület DNy-i sarokrésze volt megfigyelhető, mintegy 0,50–0,60 m magasságban. A sarokrész körzetében a fal kőanyagával azonos kövek hevertek szerteszét. Nyilván az egykori épület – amelynek további része a 8-as út alá nyúlik be É felé – kőanyaga. Ez az épület – nagy valószínűséggel – azonosítható azzal az úttal párhuzamosan, Ny-K-i főtengellyel álló házzal, amely a Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattárának 67-1239. számú, a 19–20. század fordulójáról fényképén látható (előtte áll a konfliskocsi).

A falmaradványok felett áthúzódó, K-ról Ny felé lejtő újkori rétegek alapján feltehető, hogy egykor itt lehetett lemenni az útról a D-i oldalon.

A szelvényből szórványként előkerült egy római kori üvegedény füllel ellátott nyaktöredéke.

A nagyobbik áteresz belsejének függőleges oldalfalai ugyanolyan kváderekből épültek, mint a gát É-i oldala. Az átboltozás dongaboltozata kisebb méretű, szabálytalan formájú, lapos terméskövekből készült. Véleményem szerint újkori (18–19. századi) lehet. Úgy a kváderek alkotta alsó, mint a kisebb kövek alkotta felső (dongaboltozatos) rész teljes hosszúságában azonos technikával készült, azon semmiféle toldás, kiegészítés vagy más utólagos beavatkozás nem látszik, kivéve az áteresz É-i külső végének környezetét, amelyet – nyilván az útépitéssel kapcsolatban – a legújabb időkben (1970-es évek?) kicsinósítottak, helyrepofoztak.

Az áteresz D-i boltozatából kifelé 2,50 m-re, a vízfolyás Ny-i szélébe beépített, egymás után következő két kváder T-alakú középkori kőfaragójeleket figyeltem meg.

1999. november 5-én és 10-én – miután a vizet ideiglenesen elterelték – sor került a kisebb áteresz tüzetesebb vizsgálatára is.

A gát É-i oldalán, az áteresz feletti alulról számított 3. quaderen egy primitíven faragott kis kigyót – kb. 25 cm hosszú – fedeztünk fel. Valószínűleg a vízzel, a víz tisztító, gyógyító hatásával lehet kapcsolatos.

Az áteresz É-i oldalán, a gáttól 0,60 m-re a mederben egy négyszögletes, $0,30 \times 0,20$ m-es fagrcsda, ehhez kapcsolódva a meder Ny-i partoldalában egy $0,18 \times 0,20$ m átmérőjű, gömbölyű metszetű facölöp, s ennek É-i oldala mellett egy 7 cm vastag fadeszka – talán az egykori zsilip tartozékai – váltak megfigyelhetővé.

A meder Ny-i szélén, a cölöp és az áteresz boltozatindítása közötti részből habarcsmintát vettem. Ugyanígy habarcsmintát vettem a meder K-i szélének az áteresz boltozatindítása előtti széléből is. Az áteresz jobbára szépen faragott, egymáshoz pontosan illeszkedő kövekből épült. Ezek olyan szorosan simulnak egymáshoz, hogy a habarcsmintavétel itt sehol nem sikerült, illetve az egy helyen (a boltozat belsejében, az É-i végéhez közel) a kövek közül kikapart anyag inkább földnek és kavicsnak látszik, s mintavételre valószínűleg alkalmatlan lesz.

Fotó- és rajzdokumentációt készítettem. November 10-én Oszkó Zsuzsámúzeumi fotós lefényképezte az áteresz belsejét is. Teljes hosszában nem tudtuk végigjárni, mert a nagy esőzés folytán – szivattyúzás mellett is – középtájon kb. térdig érő víz állt benne.

RAINER PÁL

229. Paks, Dunakömlőd, Bottyán-sánc,
Lussonium Castellum
(Tolna megye) B, Ró

Az 1999-es ásatási időszakban a már 1995-ben megtalált, majd 1997-ben és 1998-ban feltárt késő római (4–5. század) kiserőd közvetlen környezetének tisztázását, valamint a via principalis dextra nyugati oldala mentén álló épületeknek a feltárását tűztük ki célul.

Két, egymással KNy-i irányban szomszédos szelvényben dolgoztunk: a 9/12. szelvény déli részének („II. munkaterület”) feltárását már 1997-ben megkezdjük – ekkor I. századi római rétegekig értünk –, de 1998-ban itt nem tudtuk a munkát folytatni. Az ettől keletre lévő, 9/13. szelvényben is folyt már korábban munka; a déli részen („II. munkaterület”) 1997-ben megkezdjük a kiserőd északi felének feltárását, 1998-ban ezt befejeztük, valamint elkezdjük a munkát a szelvény északi felében is („I. munkaterület”), de alig sikerült eljutnunk a 4. századi via principalis szintjéig.

1999-ben a munkát a 9/13. szelvényben kezdtük, különös tekintettel arra, hogy a hegytetőn lévő szántóföld gazdája, Kiss Imre azt kérte, hogy itt mihamarabb fejezzük be a munkát, mert nem tud feljutni a kombájjal. Ezért itt a munkát felgyorsítottuk, de hiába; már az első hét közepén közölte, hogy a héten aratni szeretne, ezért a szelvény keleti sávját kénytelenek voltunk visszahagyni (ehhez képest csak két héttel később, július 31-én aratott), és az aratás után már nem volt többé időnk újra kiásni.

A 9/13. szelvényt két munkaterületre osztottuk: az északi, a kiserődön kívüli, „I. mt.” És a déli, a kiserődön belüli, illetve a kiserőd alapárkába eső „II. mt.”. A feltárás során mindkét munkaterület keleti sávjában megta-

láltuk, és teljesen megtisztítottuk a via principalist. Nem metszettük át, mert egyrészt maga a kiserőd északi alapárka átmetszette, másrészt az I. mt-en lévő 99/23. obj. keleti oldala is az útra támaszkodott; így egyértelmű volt, hogy az út közvetlenül a sárga, lösz altalajra van alapozva. Az út keleti oldala kívül esett a szelvényen, így szélessége az I. mt. déli oldalán (a lehető legszélesebb mérhető részen) legalább 6 m. A nyugati széle az I. mt-en tisztán megfogható volt; egy sorban, nagyobb kövekkel van kirakva. A nyugati oldalon egy helyen az útfelszín egy nagyjából 40 cm × 40 cm-es felületen hiányzik, itt a kiserőd bejáratának féltető tartó oszlopának alapozása lehetett (1998-ban nagyjából ezzel egyvonalban, keleti irányban cölöplyukat találtunk az út felszínébe ásva). A kiserőd északi bejáratát jelzi az útfelszín felett egy lépcsőfok alapozása is.

A 9/13. szelvény északi felében (I. mt.) az úttól nyugatra, a szelvény ÉNy-i sarkában egy, a kiserőd belsejében már 1998-ban feltárt oszlopalapozáshoz hasonló találtunk. A két oszlopalapozás között, közvetlenül a kiserőd északi fala mentén egy harmadiknak a nyomai is előbukkantak, de ezt a kiserőd alapárka erősen megrongálta. A három oszlopalap párhuzamosan futott a via principalissal, alapozásás-mélységük között csak néhány cm-nyi különbség volt. Közöttük (illetve tőlük nyugatra) kövezett járósínt maradványai bukkantak elő. A három oszlop (illetve vélhetően a továbbiak északi irányban, a leendő 10/13. szelvény területén) valószínűleg egy, a via principalissal párhuzamos barakképület (esetleg istálló) porticusát alkothatták. Az épület falait egyrészt 1997-ben, másrészt az idei, 1999-es ásatáson tártuk fel (a 9/12. szelvényben). Így az 1997-ben feltárt, az akkori „8-9/12”. szelvény északi felében lévő, KNy-i irányú falmaradvány pontosan a kiserőd belsejében lévő, 1998-ban feltárt oszlop irányába mutat (alapozásmélysége egyébiránt megegyezik az oszlopalapzatokéval), az idei „f” jelű falunk pedig a kiserőd északi szélén lévő oszlopalapozás irányába. Az oszlopalapozások (és a 9/12. szelvénybe eső falak) korát a 4. század második feléből származó érmék jelölik az oszlopalapozás kövei közül (illetve a 9/12. szelvényben az épülethez tartozó csatorna fedőkövei mellől).

Az útfelszíntől nyugatra, a korábbi rétegeket az altalajig átvágó, késő római gödröt tártuk fel (99/23. obj.), melyet nagyjából a két északi oszlopalapozás közé ástak. Valószínűleg a kiserődhez tartozhatott (4. század vége, esetleg 5. század eleje), mivel a 4. századi rétegeket is átvágja. Feltárása közben kiterjedt, de összefüggéstelen omladékrétegeket észleltünk, melyek között egy mérföldkö alja is volt. A gödröt kibontva – az északi oldalán – azt figyeltük meg, hogy a 4. századtól egészen a korai rétegekig (1–2. század) átvágja a római rétegeket, de magának a gödrnek a betöltődése meglehetősen homogén. A legalsó réteget rendkívül finom (kerámia minőségű), vörös színű téglák jelzik, köztük egy [–]MAX[–] bélyegű (nem OF AR MAXENTII!). Feljebb

COH VII BR bélyegű téglák is előkerültek, illetve a betöltésből a COH I ALP[–] egy bélyeges téglája.

A 99/23. objektumból kutatóárkot húztunk a nyugati szelvényfal irányában, így megtaláltuk az objektum nyugati szélét. A szelvényfal tövében bronzkori gödör folyt rajzolódott ki, amelyet viszont nem ért el a 99/23. objektum. Ezekon kívül korábbi római rétegeknek ebben a szelvényrészben semmi nyoma nem mutatkozott.

A 9/13. szelvény déli felében („II. mt.”) egyrészt a kiserőd belsejében dolgoztunk, másrészt a kiserőd nyugati alapárkában, melyből az e szelvénybe eső szakaszon a falakat az alapárok fenekéig kitermelték, csakúgy, mint az északi alapárokból (valószínűleg Vak Bottyán erősítményéhez). Az úttól nyugatra, mind a kiserődön belül, mind az alapárokból korai római gerendaalap-árkokat (99/24. és 99/26. obj.), gödröket (99/28. és 99/29 obj.) és cölöplyukakat (99/35., 99/26., 99/37., 99/38. és 99/39. obj.), valamint bronzkori gödröket (99/25., 99/25a, 99/25b, 99/25c, 99/27. és 99/34. obj.) tártunk fel. A kiserőd nyugati alapfala a szelvény déli falától délre előbukkant; közvetlenül az alapárok fenekére kent habarcságyon, rétegesen rakva, a rétegek között vastag habarccsal.

A 9/12. szelvényben csak a második héten kezdtük el a munkát. Ezt a szelvényt szintén kétfelé osztottuk; az északi („I. munkaterület”), ahol még nem folyt ásatás, és a déli („II. munkaterület”) részre, ahol 1997-ben már elértük a korai római rétegeket. Kezdetben a két szelvényrész között mintegy 2 m-es szintkülönbség volt.

A II. mt-en hamar elértük az 1997-es szintet, és feltártuk egy 1. századi gerendaalapú épületnek az összeégett, patios alapozását (99/1., 99/15. és 99/21. obj.), az épületen belül pedig egy tűzhelyet. A szelvényrész északi szélénél nagy mennyiségű, égett gabonamaradvány került elő (hasonlóképpen már 1997-ben is). A szelvényrész északi metszetalában kb. 1 m-re a legkorábbi római rétegek felett erőteljes égésréteg volt megfigyelhető. A római rétegek közvetlenül bronzkori objektumokba voltak beásva. A nyugati metszetal nyésésekor 1. és 2. századi terra sigillata edények töredékeire bukkantunk.

Az északi szelvényfelben (I. munkaterület) idén kezdtük meg a munkát. 1998-ban, a 9/13. szelvényből származó földkupacok anyagát a 9/13. szelvény temetéséhez használtuk fel (a kombájnnak biztosított út kialakítására). A felszíntől kb. 50 cm-re erőteljes égésnyomok látszóttak a szelvényrész nyugati és déli sávjában; vélhetően a Vak Bottyán-féle sánc palánk-erősítésének maradványai. Eddig a rétegig a talaj végig kevert volt, így rétegzettségének nem találtuk nyomát. E szint alatt azonban több, egymástól is elkülönülő omlásréteg volt megfigyelhető, míg el nem értük egy 4. századi épület alapjait. Az épület ÉD irányban húzódott, és valószínűleg porticusszal nyílt a via principalisra (lásd fent!). Két, KNy-i irányú falat (egyét 1997-ben, a másik az „f” jelű fal) és két, ÉD irányú falat („b” és „e” jelű falak) sikerült feltárni. Ez utóbbiak először valószínűleg egy, összefüggő falat alkottak a nyugati via sagularis mentén, de később áttörték őket (talán a via sagularis beépítésekor). Ezt jelzi, hogy a tőlük keletre, il-

letve nyugatra lévő járósínek a fal középső, lebontott szakaszán összecsúsnak, illetve rányúlnak a falalapozásra. A falaktól nyugatra lévő terület beépítettségére utal az is, hogy itt jelentős mennyiségű tetőcserép-omladék került elő (köztük egy EX PAN INF) bélyegű imbrex töredéke is), bár ezek lezúdulhattak a nyeregvető nyugati oldalán is. Az épület belsejében egy-két helyen padlószint-maradványokat, másutt ezek sárgás-agyagos alapozását tártuk fel. A szelvényrész közepe táján nagyméretű cölöplyuk bukkant elő, az ásásakor kialakított, csatornaszerű árokkal. Környezete vörösre égett; a hozzá tartozó épület valószínűleg leégett. A szelvényrész északi szélén, az épületen belül hat, egy sorban elhelyezett, hatalmas kőlapra bukkantunk, melyek valószínűleg valamilyen vízelvezető csatorna fedőlapjai. A köveket nem mozdítottuk el, mivel a csatorna teljes feltárására már semmiképpen nem lett volna időnk. A kövek mellől mindazonáltal két, 4. századi éremlelet is előkerült.

Az ásatás végeztével a területet fóliával fedtük, és – a tereptől függően – 50–100 cm földdel visszatemetjük.

Az ásatás során tehát tisztázást nyert a 4–5. századi kiserőd közvetlen környezete, valamint közvetlen előzményei (hosszú barakképület a via principalis mentén), valamint mindkét szelvény déli felében a korai római rétegek és bronzkori előzményeik. A leginkább zavaró tényező az, hogy az északi szelvényrészekben nincs nyoma a korai rétegeknek, azaz úgy tűnik, mintha a 4. századi épületek közvetlenül az altalajra épültek volna. Valószínűleg azonban az a helyzet, hogy a hegytetőt a kései építkezések során elplanírozták, és így elpusztították a korábbi rétegeket, hiszen néhány méterrel délebbre a 4. század alatt mintegy 1,5 m-nyi római réteg található.

Az egész területet a 18. század elején, Vak Botyán dunántúli hadjárata idején erősen megbolygatták; ennek nyomai látszanak a 9/13. szelvény nyugati metszetalában (árok és sánc a kiserőd anyagából), valamint a 9/12. szelvény szinte teljes felületén (hatalmas égésnyomok; egy palánkerődítés – talán a bejárat kaputornyainak – pusztulási rétegei).

A továbbiakban elsősorban a 9/13. szelvény kényszerűségből visszatemetett keleti sávját, valamint a 9/12. szelvényben részben feltárt, 4. századi épületet, valamint az esetleg alatta lévő, korábbi rétegeket tervezük feltárni, ezenkívül a 10/12. és a 10/13. szelvény területén lenne indokolt ásatást végezni, hogy tisztázzuk az épület északi folytatását, valamint az esetleges további objektumokat.

VADAY ANDREA

230. Paks, Dunakömlőd, Botyán-sánc (Sánchegy), római vicus

(Tolna megye) B, Rő

A dunakömlődi Botyán-sáncan lévő római település (auxiliáris vicus) szisztematikus feltárását 1998-ban kezdte el a paksi Városi Múzeum. Tervünk elsősorban a település erődtől délre elterülő részének teljes régészeti feltárása,

másodszorban pedig – amennyiben erre az előkerülő épületek és más egyéb településobjektumok jelentősége és állaga lehetőséget nyújt – a vicus egy részének eredeti helyszínen történő rekonstrukciója, műemléki helyreállítása.

Idci, július 5-től augusztus 5-ig tartó ásatásunkat Paks város önkormányzatának támogatása és a NKÖM által kiírt pályázat során elnyert pénzeszközök tették lehetővé. A feltárás alkalmával újabb szelvényeket nyitottunk az 1998-as szelvényeinktől déli irányban (P/5; S/4; T/5), valamint ismét kibontottuk az egyik tavaly be nem fejezett szelvényünket (R/5).

Összesen 115 m² területet tártunk föl, melynek során előkerült egy újabb, a római erődtől délről övező nagyjából nyugat-keleti irányú védőárok (fossa). Ennek eredeti mélysége mintegy 1,5 méter lehetett, szélessége pedig elérhette a 2 métert (sajnos pontos méretadatokat ma már nem kaphatunk, ugyanis a folyamatos és intenzív mezőgazdasági művelés eltüntette a fossa beásásának szintjét). A mintegy 18 méter hosszan kibontott árok betöltésében két fontosabb réteget lehetett megkülönböztetni; az alsó 30–40 cm-es részen löszös-humuszos beiszapolódást figyelhettünk meg, amely lassúbb természetes feltöltődésre utal. E fölött azonban egy mesterséges, a vicus oldala felől betöltött, hamus-faszenes pusztulási réteg jelentkezett gazdag leletanyaggal, átégett vályogtéglatöredékekkel. Az előkerült nagyszámú sigillatátöredékek alapján a pusztulási horizont a 166–180 között lezajlott markomann-szarmata háborúhoz kapcsolható, a fossát tehát a háborút követő újjáépítés és tereprendezés során töltötték föl a település elpusztult rétegeivel. A gazdag kerámiaanyag (sigillaták, pannoniai pecsételt áru, márvány festésű edénytöredék, festett kerámia) mellett firmamécsesek, csontból készült hajtűk, bronzstílus, vaspatkó, szögek és számos további bronz- és vastöredék került innen napvilágra. A fossa betöltésének leletanyagából külön kiemelendő a L GELLIVS névbélyegzővel ellátott itáliai sigillatátöredék, amely a vicus (és tábor) kiépülésének Claudius kori keltezését erősíti.

Az árok sztratigráfiai szempontból is kiemelkedő jelentőséggel bír, ugyanis több objektumot metszett és a fossát magát is metszette objektum.

A vicus legkorábbi építési periódusához (Kr. u. 1. század közepe, második fele) tartoztak az ovális, 2–3,5 m átmérőjű, félig földbe vájt, gazdasági rendeltetésű gödrök (7. és 9. obj.). Gazdasági funkciójukra méretükön kívül az utal, hogy faluk rézsútosan lemélyített, padlószintnek, cölöplyuknak nem volt nyoma. A 9. objektum betöltése szervesanyag-maradványokból (növényi lenyomatokból, illetve konzerválódott levelekből) állt és csak minimális kerámiát tartalmazott. Keltezésükhöz támpontként szolgált, hogy a fentiekben említett 2. századi védőárkot részben ezeknek a gödröknek a betöltésébe vágták bele, valamint hogy a tavalyi ásatásunk során is találtunk hasonló formájú, földbe mélyített gazdasági célokat szolgáló gödröket, melyekből késő Claudius/Flavius kori sigillatátöredékek kerültek elő.

Több szelvényben (P/5, R/5) is megfigyelhető volt egy nagyjából ÉNy-DK-i irányú, szabálytalan alakú, hol masszívabb, hol lazább sóderos réteg, amely korai (1. századi) félig földbe vájt objektumok feltöltéseként, illetve planírozásaként jelentkezett. Ezt a sóderos réteget a 2. századi fossa vágta. A több helyen jelentkező nagyon kemény masszív sóderszintek alapján provizórikusan útnak határozható meg funkciója.

Az S/5-ös szelvény déli részén felülről ovális, met-szetben méhkas alakú, tapasztott aljú tárolóverem került elő (8/a obj.), melyet részben a már betöltött fossába, részben a sárga bolygatatlan altalajba mélyítettek be a 3. század folyamán. A feltehetően gabona tárolására szolgáló verem betöltéséből többek között üvegolvadék, öntőtégely töredéke, állatcsontok, emberi koponya töredéke, tegula és késő római mázas kerámia került elő, legalján pedig egy 4. századi érmet találtunk (restaurálása folyamatban). Ennek alapján a 4. század végére, 5. század elejére tehető a tárológödör használatának megszűnése.

Itt jegyezném meg, hogy ebben az ásatási évben is, a tavalyihoz hasonlóan, csak minimális késő római (4–5. századi) leletet találtunk, ami arra utalhat, hogy ebben az időszakban már nem laktak a vicust, hanem beköltöztek az egyre szaporodó barbár támadások elől a biztonságosabb erőd falai közé.

A római kori leletanyagokon kívül bronzkori kerámia is jelentkezett a feltárt területen, de objektumokat nem tudunk az idei ásatásunk során ehhez a korszakhoz kapcsolni.

Az idei ásatásokhoz kapcsolódik még, hogy megbízást adtunk a paksi székhelyű Geodézia Kft.-nek a Bottyán-sánc déli lejtőjének szintvonalas felmérésére.

Az előkerült fémleletek a szekszárdi Wosinszky Mór Múzeumban történő restaurálást követően a paksi Városi Múzeumban nyernek elhelyezést a kerámialeletekkel együtt.

Jövő évi ásatásunk során tovább kívánunk haladni a Bottyán-sánc déli irányba, ahol már lakóépületek várhatóak.

BESZÉDES JÓZSEF

231. Panyola, Ásottfok

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

A lelőhely feltárása 1991-ben kezdődött el és ez ideig minden nyáron folyt. Az 1999. július 7. és augusztus 5. között zajló ásatási szezonban csupán egy házmaradványt sikerült feltárnunk, mert csupán két munkatársunk volt.

A hosszúkás, téglalap alakú ház beásásban kemence maradványai is előkerültek. Lepénysütő és kevés üveg-salak maradvány is volt egyéb kerámiatöredékek és állatcsontmaradványok között. A szomszédos szelvényben is előbukkant egy másik ház maradványa, de azt teljesen feltárni már nem volt módunk.

Munkatárs: Szimonova Eugénia. A munkálatokat a Károli Gáspár Református Egyetem részéről Hidán

Csaba László ellenőrizte, közreműködött Voronkó Vera mint felmérő-rajzoló.

DR. ERDÉLYI ISTVÁN

232. Pásztó, Szent Imre tér 12., Szalai-malom

(Nógrád megye) Kk, Ú

Pásztó város műemlékileg védett központjának dél-keleti részén áll a Szalai-malom romos épülete, melyet az önkormányzat képviselőtestülete 8/1999. I. 26. számú határozatában helyi védelemre javasolt. Az 1999 májusában meghirdetett Nemzeti Örökség Program pályázaton a pásztói önkormányzat 500 000 Ft-t nyert az épület kutatására, mely összeget 100 000 Ft-tal kiegészített, és ebből az összegből 1999. szeptember 20–október 15. között megtörtént a kutatás.

A romos épület a város belsejében, a műemlékileg védett központban áll. Északi fala teljesen hozzáépült a dombfalhoz és felülről feltöltődött a fölötte lévő kertekből, de így járt a keleti fal is. Rendkívül elhanyagolt, szemetes volt a két helyiségből és a keleten hozzáragasztott, most garázsnek használt alacsonyabb helyiségből álló volt malom. A Ny-i helyiség a nagyobb, ezt magasan borította a szeméttel kevert törmelék, benne kövek, fatörzsek, a falak tetején bokrok, futónövények.

A kisebbik helyiségben a déli fal mentén padlógerendán nyugvó 3 fapillér tart egy féltetőt. A helyiség keleti és déli falát többretegű meszelés borítja. A helybeliek szerint ez volt a gépház. A féltető gerendájától északra eső részen a helyiséget vastag szemétreteg borította a lebetonozott padlaton. Az északi fal közelében betongyűrűkből álló kút van. Egy hétig tartott, amíg innen a beton-aljzat szintjéig kihordták a szemetet. A nagyobb helyiségben először a köveket, majd a szemetet gyűjtöttük össze. A középső ajtónál kezdtük és haladtunk észak és nyugat felé. A bejárat szintjéig vittük ki a törmeléket, amiből különböző mintázatú zöld mázas kályhacsempék kerültek elő. A laza szemetes törmelék alatt vastag égésréteg volt. 1948-ban leégett az épület, a fafödém, a tető-szerkezet, megégték a falak és a padozat, amely állítólag deszka (hajó)padló volt. Megégett pala és faszén alkotja az égésréteget, amely az egész épületen végigkövethető.

Kétheti tisztogató munka után kijelölhettünk egy 1,5 m széles kutatóárkot az épület hossz tengelyében, amely a teljes K-Ny hosszúságban átmetszette az épületet. A nagyobbik helyiség keleti fala mellett egy 1,10 m széles, 0,8 m mély aknát találtunk, melynek árokba eső szakasza 1,2 m törmelékkel, kővel és téglával volt tele és kibontása közben kisméretű vaslapátokat találtunk. Ezeket gumiszalagra szerelték, és ezek vitték fel a bűzát őrölni.

A kutatóárok közepén 0,55 m mélységben fagerenda elkorhadt nyomát találtuk. Ez talpgerenda, ami É-D irányban végig volt fektetve a helyiségben. Keleti oldala mellett élére állítva egy törött malomkővet találtunk, alatta habarcsban téglákat, mellette egy lapos négyszögű követ. A gerenda nyugati oldala mellett 0,3 m átmérőjű

ép malomkő feküdt, lapjával a földre helyezve. A gerendától 0,5 m-re keletre és 1,1 m-re nyugatra habarcsba rakott négyszögű kőalapon egy-egy kőpillér áll. A keleti kőpillér 25×30 cm méretű, 0,6 m mélységben téglafallal és kővel van körberakva. A kutatóárokban az akna és a keleti pillér közé eső szakaszán a következő rétegeket lehetett megfigyelni: a szemét és téglatörmelék alatt van az egész malomteret elborító égett pala-faszén réteg, az 1947 vagy 1948-ban történt égés maradványa. Ez alatt barna laza feltöltés van, a keleti részen fekete agyag és faszén kevert agyagcsikkal. A felszíntől mintegy 0,6 m-re átégett agyag padlószint van, a fagerenda alatti fal megmaradt faltető vonalával egy szinten. Ez alatt lazább feltöltés húzódik faszénrel, téglatörmelékkel keverve. Alatta tömör sötétszürke letaposott agyagréteg, egy újabb padlószint volt megfigyelhető, amelynek alsó része egyenetlenül csatlakozik a sárga, egynemű bolygatatlan (?) homokréteghez, amely rétegben – közvetlenül a keleti pillér alatti köveknél – ovális tűzhelyet tártunk fel. Mindez a malomépület többszöri leégéséről, újjáépítéséről, új padlószintek kialakításáról tanúskodik.

Az árok további mélyítésekor a keleti pillér nyugati oldalánál 0,8 m széles kőfalat találtunk. Ugyanilyen rakású és szerkezetű falon áll a nyugati pillér, és két párhuzamos fal egybe van építve a rájuk merőleges fallal. E fal mellől, az árok közepén, a nyugati pillér és gerenda közötti részből 1,1 m mélységből belül mázas 17. századi edénytöredékek kerültek elő. A metszetalban látszó fal mellől sárgásbarna mázas edénytöredékeket szedtünk ki, melyek inkább a 17. sz. végére mutatnak, vagy a 18. sz. elejére. Az 1. sz. kutatóárok déli metszetrajzán az igen bonyolult, aprólékos rétegekből kihámozható, hogy a korai épület, amelyből egy négyszögű falrészlet maradt, leégett. Ez is többszöri leégést, újjáépítést, és legalább három padlószintet mutat a legutóbbi (1948-as) betonpadlón kívül. Úgy tűnik, itt a 17. századra tehető a legkorábbi fal, akkor viszont az árok északi metszeténél feltárt ovális tűzelőhely ennél korábbi. A két kőpillér, amelyek egy-egy nagy faoszlop állhatott, legkorábban a 17. század végén készülhetett.

A nyugati kőpillértől nyugatra eső árokszakasz északi metszetéről következő olvasható le: a mai szinttől számítva 0,7–0,8 m mélységig terjedő feltöltésből 18–19. századi edénytöredékek és vastárgyak kerültek elő. Találtunk a pillér alatti kőfaltól nyugatra 1,1 m mélységben egy 1850-es krajcárt. Megkerestük a nagyobbik helyiséget nyugaton osztó fal alapozását. Az osztófal tetőjén 0,25 m széles, 0,2 m vastag beton van, alatta pár sor kő 0,4 m szélességben a földre lerakva. Ezek alatt viszont igen széles kőfal alapját találtuk. A földbe rakott fal síkjától keletre még 0,5 cm-re van a fal síkja, nyugatra 0,25 m-re. Az egész fal szélessége 1,15 m.

Középen kiszélesítettük az 1. sz. kutatóárkot. A két kőpillértől északra vaspántokkal megerősített nagyméretű őrlőkövet találtunk, a fagerenda szintjén. Középen a nagyméretű lyuk mellett három kisebb is mélyed a kőbe. A malomkőből nyugatra a keskeny válaszfal mel-

lett egy újabb, téglából kifalazott aknát találtunk, egy melléje épített igen keskeny falszakasszal. Ez a malomnak a legutóbbi, gépesített periódusához tartozott.

Az 1. sz. kutatóárkot nyugat felé folytattuk a termet választó keskeny fal és az épület nyugati fala közötti szakaszon. A fal nyugati síkja előtt $0,65 \times 0,45$ m-es betontömböt találtunk. Elszállítottuk a felső égett törmelék, amely alatt ferdén mélyülő betoncsatornát találtunk. Feltehetően mégis itt folyt ki a víz, ami a kerekeket hajtotta. A betoncsatorna elbontása után habarcsba rakott tömör kőfalat találtunk, a keleti részen 1 m, a nyugatin 0,6 m mélységig, majd alatta ugyancsak ferdén futó sárga homok–barna törmelék–sárga homok réteget váltakozva 1,8 m mélységig, ezek alatt pedig faszénes laza égésréteget. Bár 2,25 m mélységig ástunk le, mégsem nem találtuk meg az árok alját, viszont az omladékos föld miatt veszélyes lett volna mélyebbre ásni. 2,75 m széles, kőfallal körbevett csatornát találtunk itt, amelyben a vízikerekek forogtak. A csatorna vagy vizesárok keleti kőfala azonos a nagy helyiséget nyugaton osztó, felül betonfallal, amely alul, ahol a vizesárok keleti falát alkotja, 0,5 m széles. Vakolt, egyenes síkú kőfal a betonpadlótól számítva 1,42 m mélységig. E mélységben alapozási kiugrás van, 0,2 m széles. Itt van egy nagy kő, ennek alja 1,75 m mélységben van, ez egy szint, ez alatt a déli metszetalban jól látható egy égésréteg. A falkő- és téglafalazatban folytatódik, a téglák között kemény meszes-kavicsos habarcs, 2,5 m mélységben sem értük el az alját. A keleti faltól 0,6 m-re vascső van lent az árokban. Érdekesen alakított a vizesárok nyugati fala. Ez nem azonos a malom nyugati felmenő falával, hanem annak belső oldalához egy 0,85 cm széles kőfal tartozik, így a malomárok nyugati fala a felmenő fallal együtt 1,65 m széles. A vizesárok nyugati fala is vakolt, és ugyancsak 1,75 m mélységben van az alapozási padka.

A malom kisebbik keleti helyiségében a keleti válaszfal alapozását a fal keleti síkjánál 0,75 m mélységben találtuk, amely alatt egy korábbi fal más módon habarcsú alapfala található. E kisebb helyiségben a kutatóárokban nem lehetett dolgozni, mert 1 méteres, 0,4 m mély betonlapok, köztük két 0,3 m mély betoncsatornából áll az aljzat. Ezeket a legutóbbi periódusban használt dízelmotor üzemeltetésnél készítették, és gépalapok voltak. Az épülethez keleten hozzáépített, legutóbbi garáznak használt kis helyiség középső falának alapozását is megkerestük. E helyiségben téglából készült gépalapok álltak.

DR. VALTER ILONA

233. Páty, Malom-dűlő (MRT 7. k. 13/9. lelőhely) (Pest megye) B, LT, Ró, A, Á

Folytatódott a Füzes-patak Ny-i partja mellett, az M1-es autópálya és 100-as út között, a Terminál Rt. tereprendezési munkálatai miatt 1997. októberében kezdett építkezést megelőző feltárás. A beruházó által biztosí-

tott két hónap alatt, a mintegy 9 hektáros lelőhelynek csak kis részét tudtuk feltárni (kb. 0,6 hektár). Tisztázni próbáltuk az 1997-es humuszosítás után felszínen látszó kőépületeket, folytattuk a már elkezdett és be nem fejezett objektumokat.

A település több periódusú. A legfelső szinteket már az idők folyamán elszántották. 11–12. századi kerámia, 10. század eleji bizánci érem és avar övveretek jelzik, hogy a terület ekkor is lakott volt. A humuszosítás utáni felszínt szinte mindenütt szétszántott kövek borították. Ez már a római település, melynek négy periódusát sikerült elkülöníteni, alatta még egy kelta és egy bronzkori telep is előkerült.

A domboldalt legkorábban a középső bronzkorban lakták. Kb. 10 gödör köthető ehhez az időszakhoz. Az egyik biztosan a Mészbetétes edények népéhez tartozott, egy másiktól pedig 10 db jellegzetes kicsi egyfűlű bögre került elő (Vatya kultúra).

A római foglalás előtti kelta telephez tartozó objektumot, illetve leletanyagot két helyen sikerült megfigyelni. Egy földbe mélyített ház területéről 6 db Kr. e. 2–1. századi ezüstpénz került elő, egy másik aljáról pedig, ép, bikónikus, egyfűlű kis korsó látott napvilágot. Mind a kettő kétrétegű gödörház, ahol a felső szint a markomann háborúk alatt égett le, s az alsó ház köthető a kelta telephez.

A kelta eraviszkuszok folyamatosan éltek tovább itt a római hódítás után is. Jellegzetes leletanyaguk: festett sávós korsók, „S” profilú tálak, besímitott díszítésű hombárok, kézzel formált edények (dák jellegű díszítéssel) gyakoriak a település 1–2. századi periódusában. Festett és bepecsételt római edényekkel együtt fordulnak elő. Ezüst szárnyas fibulák és egygombos, erős profilú bronzfibulák kelteznek még ezt az időszakot. Főleg tárolóvermek (16 db), agyagkitermelő s egyéb gödrök (kb. 11 db), különböző kemencék (5 db, köztük egy edényégető), kerek gödörházak (4 db) és téglalap alakú, félig földbe mélyített házak (6 db) köthetők ehhez a periódushoz.

Római import áru, érem, terra sigillata csak ritkán fordul elő ezekben az objektumokban. 1. század végi (Flavius, Domitianus) – 2. század eleji dél-galliai áruk egy gödörházban és egy téglalap alakú házban kerültek elő. Az 1. századi érmek főleg szórványok, objektumhoz csak kettő köthető. E korai telep szintjéig nem minden szelvényben volt időnk lemenni, így az ide kapcsolható objektumok száma sokkal nagyobb lehet a feltártakénál.

A 2. században egészen a markomann háborúig tovább élt a telep bennszülött lakossága. Mellettük római építési technikát és kereskedelmi árukat igénylő új lakosság is megjelenik. Hadrianus–Antoninus Pius kori sigillata, bepecsételt kerámia, festett és szürke római kerámia színezi a korábbi kelta jellegű anyagot. Néhány korábbi gödörház és téglalap alakú földbe mélyített ház tovább él, illetve több ilyen típusú lakóház csak ekkor létesült. A gödörházak szabálytalan alakúak, felmenő faluk gyakran agyagtéglából épült vagy paticsos sövény-

falból (kb. 14 obj.). A téglalap alakú földbe mélyített házak nyeregtetősk, ÉK-i sarkukban kemencével (gyakran kőkemence) felmenő paticsos sövényfallal (6 obj.). Ezek közül három egymástól kb. egyenlő távolságra, egy K-Ny-i vonal mentén feküdt. Megjelennek a felszíni gerendaváz vagy cölöpszerkezetes sövényfalú házak is (10 obj.). Továbbra is sok a különböző rendeltetésű gödör (kb. 22 obj.), a telep nyugati szélét egy széles sávban szemétgödörök övezik. Igen sok a szabadtéri tűzhely, kenyérsütő kemence stb. melyeknek többnyire csak átégett paticsos alját találjuk meg (13 obj.). Ezekből néha égett üvegsalak, illetve fémsalak is előkerült.

A kőépítkezés első periódusa is ekkor, a 2. század közepén kezdődött. Több kőfal, illetve kiszedett fal tehető erre az időszakra. Keltező leletanyag hiányában gyakran csak rétegtani helyzetük (pl. alatta korábbi gödör, felette későbbi kőépület stb.) alapján lehet keltezni e falakat.

A markomann háború égésrétegét igen sok objektumban (kb. 10–12) ki lehetett mutatni. Kőépületben csak egy helyen találtunk ilyen égésréteg alatt korábbi, jól megépített kőfalat.

A település világhora a Severusok idején volt. A legtöbb terra sigillata a 2. század utolsó negyedére – 3. század első harmadára tehető (kb. 250 db). A markomann háborúk nem pusztították el teljesen a helyi lakosságot. Ezt bizonyítja, hogy gyakran megújították a korábbi gödörházakat és téglalap alakú földbe mélyített házakat (8 obj.), pl. egy kerek gödörház fölé téglalap alakú nagyobb házat építettek stb. Az előző korszakhoz hasonló új cölöpszerkezetes felszíni házak is épülnek (5 obj.). Helyenként planíroztak az építkezés előtt és a korábbi gödörházakat 2. század végi anyaggal töltötték fel. Az egymás feletti több periódus a kőépítkezésnél is megfigyelhető. Néha belealapozták a kőépületet az alsó gödörbe, vagy egy korábbi felszíni ház bedőlt paticsfalára építették rá a kőépületet. A kőépületek egy része csak kőalapozású volt, felmenő fala paticsból vagy agyagtéglából épült. Egy-két esetben fekete, döngölt agyagpadló nyomai is kimutathatók. A feltárt részen kb. 30 helyen figyeltünk meg Severus kori építkezést. Ezek között három nagy kőépület található, valamennyi több periódusú, sokhelyiséges épület. Tetejüket tegula és imbrex fedte, az egyiknél a világításra szolgáló agyag toronymodell töredéke is megmaradt. Ezeknek a kőépületeknek csak az alapozását találtuk meg, padlószintjüket legtöbb helyen már elszántották. Három helyiségben sikerült lapos járólapokat megfigyelni, melyeket belső udvarok kikövezésére használhattak.

Ekkor épült a terület északi felén (M1 autópálya felőli részen) egy K-Ny irányú „kerítésfal”, melyet kb. 40 méter hosszan követtünk, majd befordult dél felé. A terület közepén a humuszosítás után látszott egy hasonló irányú, kb. 90 méter hosszú kővonulat, melyből 1999-re csak 40 méter maradt meg a dombtetőn. Szélessége 3–4 méter. Kőalapozású út lehetett, sajnos mindkét végét elvitték a gépek. Alatta korábbi gödörházak voltak.

A telep nyugati szélén a humuszosítás után megfigyelhető volt egy É-D irányú „kerítésfal” két részlete is (6 m, illetve 25 m). Sajnos ide építették a villanyvezetéket 1998 nyarán.

Ezt a korszakot is egy égésréteg zárja, amely a terra sigillaták tanúsága szerint 233-ra tehető.

A 3. század második feléhez és a 4. századhoz már kevesebb épületet tudunk kötni. Többségüket elszántották. Terra sigillata a 3. század közepéről–második feléből csak néhány került elő, köztük egy észak-afrikai gyártmány (6 db). A többretegű kőépületek legfelső periódusa, főleg ha besimított vagy mázas kerámia, illetve 4. századi érem is volt benne, biztosan erre az időszakra tehető (kb. 10 épület). Az érmek Diocletianustól Gratianusig terjednek. Mind a három nagy kőépületnél kimutatható ilyen későbbi hozzáépítés, egyiknél két téglalékból s kövekből épített kemence is előkerült. A rétegtani helyzet alapján még kb. 15 épületet tehetünk erre az időszakra. Egyiknek bedőlt felmenő paticsfala ráomlott a kövekre. Mind a „kerítésfalat”, mind a kőutat használták egészen a század végéig.

A római kor utáni periódust a telep területére temetett 12, többnyire melléklet nélküli sír képviseli. Némelyik korábbi gödörbe beásva, a többség viszont kőrakás vagy kőomladék alatt feküdt. Melléklet csak két csontváz mellett volt. Egyik mellé vaskést, másikat a nyakába átfűrt római érmekből és avar dudoros gyöngyökből álló nyakláncot helyeztek.

Avar kerámia egy kőrakás alatti égett foltból is ismert.

A telep a honfoglalás és Árpád-korban is lakott volt. Szórványként került elő Bíborbanszületett Constantinus bronzérme és egy 12. századi pénz. Az Árpád-kori telephez egy személgödör és több szórvány, illetve 1 ásónyomból való kerámiatöredék köthető.

Felszíni terepbejárásaink és a fémkeresős vizsgálatok alapján kiderült, hogy a település az M1 autópálya északi oldalán több száz méter hosszan folytatódik. Összeér a topográfiában 13/8-as lelőhelyként feltüntetett teleppel. Hozzá tartozik a teleptől kb. 50 méternyire Ny-ra kezdődő, dombtetőn található, ugyancsak több periódusú temető (910 sír).

A területet 1999. nyarán feltöltötték, az M1 autópálya és 100-as út közötti összekötőút, valamint egy ipari park épül a helyén.

Munkatárs: Mali Antal restaurátor. Az ásatáson részt vettek Kalácska Róbert, Czene András, Fábíán Szilvia, Vámos Péter régészhallgatók.

OTTOMÁNYI KATALIN

234. Petőfiszállás, Dósa-tanya

(Bács-Kiskun megye) A

1999. június 10-én kezdtük meg a feltárást az M5 autópálya nyomvonalának 195. lelőhelyén. A munkák során egy 8. századi település nyomait tártuk fel. Összesen 94 objektum, két földbe mélyített ház kemencével, egy földbe mélyített kör alakú építmény, több cölöplyukrendszer, gödrök és 27 árok került elő. A leletmentés

során feltártunk egy lósírt is. Az állatot feldarabolva helyezték el, kétoldalt szimmetrikusan a ló mereven ki nyújtott két hátsó lábát a medencével együtt, mellette a két mellső lábát ugyancsak szimmetrikusan lerakva, a lábak között a nyaki rész, valamint a kettőbe vágott gerinc volt. Oldalt, a medence mellett helyezték el a koponyát. Melléklete nem volt, az elhelyezés megállapítható rendszere miatt a lovat áldozati állatnak gondoljuk.

SOMOGYVÁRI ÁGNES

235. Petőfiszállás, Dósa-tanya, 195/b lelőhely

(Bács-Kiskun megye) A, Á

Leletmentő ásatást végeztünk az M5 autópálya tervezett nyomvonalán, a Petőfiszállás, Szentkúti kegyhelytől 6–700 méterre északnyugatra. A feltárt terület nagysága közel 7200 m² volt, ahol késő népvándorlás és Árpád-kori objektumok kerültek elő. Az avar kori településhez házak, gödrök, karámok tartoztak, amelyek között volt az a boronaszervezetű, kőkemencés felszíni lakóház is, ami ismereteim szerint e korban ismeretlen típus a Kárpát-medencében. Az edénytöredékek alapján a település a 8–9. században volt lakott. Az Árpád-kori jelenségek lazább szervezett településre utaltak, néhány sekély árok, kevés leletet tartalmazó, sekély gödör és mindössze 30–40 cm mélységű, téglalap alakú karámok kerültek feltárára.

BALOGH CSILLA

236. Petőfiszállás, Dósa-tanya, 195/c. lelőhely

(Bács-Kiskun megye) Á

Az M5 autópálya tervezett nyomvonalán a 195/b. és 195/d. lelőhelyszakaszok között a 120 + 921 – 121 + 040 km szelvényben 4320 m² területet kutattunk át, ahol a lelőhelyen elterülő Árpád-kori település bonyolult, egymást vágó árokrendszerét tártuk fel. A kerítő- és vízelvezető árkok, karámok mellett 16 gödröt is találtunk. Az objektumok teljes feltárást a talaj- és időjárási viszonyok jelentősen megnehezítették, sőt esetenként lehetetlenné is tették. A feltárt objektumokból igen gyér leletanyag, állatcsont és Árpád-kori edénytöredékek kerültek elő.

V. SZÉKELY GYÖRGY

237. Petőfiszállás, Galambos-éri csatorna,

M5 232. lelőhely

(Bács-Kiskun megye) Á

Az M5 autópálya építését megelőző régészeti feltárások keretében leletmentő ásatásra került sor Petőfiszállás község határában, a Szentkúti kegyhelytől kb. 5 km-re délkelet felé (M5 12,5–125,6 km szelvény). A tervezett nyomvonal itt kb. 2 km hosszan párhuzamosan halad a Galambos-éri csatornával, s átvág egy a mély fekvésű, vízenyős-zsámbékos környezetből erőteljesen kiemelkedő, nyugat-kelet irányú, hosszan elnyúló földhátat. Ezen a természetes magaslaton, a csatorna bal partján 180 × 40

m-es terület lehumuszosására került sor. A területen húzódozó laza szerkezetű Árpád-kori település objektumainak csak egy részét tudtuk feltárni: karámok, gödrök és cölöpszerkezetű felszíni építmények nyomai kerültek elő. A feltárást az időjárás miatt befejezni nem tudtuk.

BALOGH CSILLA

238. Pécs, Alsómakár u. 5/a.

(Baranya megye) A

1999 februárjában egy ismert helyű, és Kiss Attila, valamint Kárpáti Gábor által korábban már részben megásott avar kori temető 8 sírja került elő leletmentéskor. Mellékletet csak a felnőtt férfiak és egy fiatal fiú sírjában találtunk. Ezek vaskések, vaskarikák, tűzgyújtó készségek voltak. Az 1. sírban talált aranypénz valószínűleg egy 7. század elején vert bizánci pénz korabeli, rossz minőségű hamisítványa. A leletmentésen jelen volt Krasznai Péter rajzoló.

GÁBOR OLIVÉR

239. Pécs, Ágoston tér

(Baranya megye) Á, Kő

A 13. században alapított Ágoston-rendi kolostor lokalizálása csak 1988-ban történt meg. Ekkor egy aknamélyítő kutatóaknában a kolostortemplom DNyi ferde falpillére és a mellé helyezett sírok kerültek elő.

1995-ben az „É-i kerülőút” előkészítési földmunkái során megbolygatták a temetőt, sőt a templom falát is. A munka leállítása után rövid leletmentő ásatást végeztünk. A Ny-i zárófal D-i szakaszát és a templom D-i falának 10 m-es részletét kibontottuk. A kolostor megmentésének érdekében a városi önkormányzatnál elértük az út áttervezését.

1999. májustól novemberig tartó időszakban az építkezés ütemének több időszakában mentőfeltárást végeztünk. A teljes feltárás az idő-, és pénzhiány miatt nem történt meg.

A munka során az alábbi megfigyeléseket tettük:

A szabályosan keletelt templom széle áthúzódik a Felsőhavi utca 4. számú ház területére. A templomhajó hossza 33,4 m, szélessége 13,4 m. A Ny-i fal sarkain két ferde pillér, a D-i falon egy középső és egy sarokpillér van (mindkettő merőleges a falra). A Ny-i és a D-i fal felmenő szakasza 20–30 cm magasságig megmaradt. Az É-i fal (vakolatnyomatokkal) 150–170 cm magasságig áll. A falvastagság az É-i és Ny-i falaknál 1 m, a D-i falnál 1,2 m. Padló, vagy padozat nem maradt meg. Eredeti épülethozagzat külső, élszedett lábazati párkány a hajó É-i sarkában 1,5 m hosszúságban maradt meg.

A Ny-i, egykor béletes kapu szélessége 2,2 m. Az ÉNy-i ferde pillérben 1 m széles, élszedett átjáró van a kolostor felé. A templomhajó É-i sarkában 2,5 m széles, 5,8 m hosszú helyiség van, Ennek Ny-i fala 1,2 m széles, K-i fala pedig a szentélyzáró fal a diadalív magasságában. A helyiség valószínűleg egy belső torony alapja.

A szentély hossza ismeretlen, a Felsőhavi u. 4. szám alá nyúlik, a háziak szerint a pince végéig. Itt valószínűleg a nyolcszög három oldalával záródó szentély DK-i szöglete található. A feltárt szentélyszakasz az út alatt van, közművekkel roncsolt. A szentély belső szélessége 8,8 m, a fal vastagsága 1,1 m. A szentélyben belső kriptasor rajzolódik ki az álló épület fala mentén. Ez a fal és a későbbi pince a sírokat megsemmisítette.

A kolostor (Baranyában egyedülálló módon) a templomtól É-ra helyezkedik el. A kolostor K-Ny-i és É-D-i kiterjedése ismeretlen. Ny-on az egykori malomárok roncsolták el, de valószínű az a fal mellé állították. K-en a Felsőhavi utca házai takarják. É-on a Felsőhavi utcában egy minimális faltöredék van. Ez jelölheti az É-i kiterjedés határát.

A kolostor udvara 14,5 m széles, D-i oldalához közel egy kútház van (belső méretei: hossza 4,4 m, szélessége 4 m). A kerengő változó szélességű. Az udvar alatt 3,2 m, a Ny-i szakasz 3,2 m, a K-i szakasz 2,8 m. A kolostorépület belső tagoltsága csak töredékesen ismerhető fel. A szentély mellett öt helyiség van, a Ny-i szakaszon hat. A Ny-i szakaszon tapasztaltuk, hogy a templom elé kihúzódó kolostorszárnyat (a vastagabb falú építési fázist) átalakították.

A 17. század végén még állt a szentély, a templom és a kolostor már létezett. A bontás nyomait, illetve a helyszínen elégetett és oltott mészkövet a templom bontásából szerezték. Ennek bizonyítékai a helyszínen maradt mésztároló fahordók, amelyeket az elbontott falak, falszakaszok alapozó árkába mélyítettek (például a templom É-i falát egy helyen kitermelték). Sírfeltárást nem végeztünk. Az útfelújítás és a tér átalakítása során több faltöredéket is feltártunk. Ezek között a legjelentősebb a mai templom É-i falához csatlakozó épülettöredék, amely az egykori dzsámi előterének (haram) alapja. Az épületrész 2,7 m belső szélességű, hossza 5,4 m. Fala rossz minőségű, homokos habarcsba rakott kő. A tervező építés falakra alapozva bemutatja a helyszínen az előcsarnokot.

KÁRPÁTI GÁBOR

240. Pécs, Püspökvár É-i kert

(Baranya megye) Á, Kk, Kú

A már feltárt középkori egyetem épületének helyreállítása során a védőépület északnyugati sarokcsatlakozása alapozási munkájánál leletmentést végeztünk. Itt az épület északnyugati sarkánál feltártuk a román kori püspöki palota nyugati és északi falának ÉNy-i sarokcsatlakozását. Ugyanis az egyetem északi falával párhuzamosan húzódik a román kori palota északi zárófala, az egyetem nyugati fala viszont ugyancsak román kori falra alapozott. Az ÉNy-i sarok feltárása során sikerült meghatározni a falhoz csatlakozó külső szintet, valamint a fal alapozási talpszintjét.

A munka során megnagyobbított kutatóárokban a már említett püspöki palota északi falának nyugati folytatásában a falsaroknál az ugyancsak román kori 70 cm

vastagságú fal maradványát találtuk meg. A fal keleti vége a korábbiakban említett falsarok armírozásához épült hozzá. A nyugati irányban folytatódó fal a palota épületének ebben az irányban történő megnagyobbítására enged következtetni, jelezve ezzel a második építési periódust. Ehhez a falhoz egy lekövezett külső járószint is csatlakozott annak északi oldalán, amely valamivel magasabban húzódott, mint az ÉNy-i falsaroknál megtalált korábbi járószint.

A palota maradványainak feltárása során több helyen is megfogható volt, hogy a palotát 11. századi leégése után újjáépítették, és a későbbiekben kisebb átalakításokat is végeztek. A leletmentés során megismert újabb adatok alapján feltételezhető, hogy a korai románkori püspöki palotát – annak valamelyik átépítése során – a nyugati irányban egy újabb traktussal bővítették.

Az ásatási munka lényegében két munkaterületen folyt. Az egyik az Aranyos Mária kápolna és az egyetem közötti területen az északi belső várfaltól délre, ahol a felszínen látható falmaradványok korát igyekeztünk meghatározni, valamint azok külső alapozási szintjeit sikerült tisztáznunk. A feltárt falmaradványok késő középkori, de inkább újkori építményhez tartozó alapfalak voltak.

Előkerült itt egy szemétgödör, amelyet az egyik fal alapozása során már bolygattak. A gödörből kevés 14–15. századi mázatlan kerámia, köztük fehér töredékek is előkerültek. Az agyagos szűztalajba ázott szemétgödör mellett feltárt szint arra utal, hogy ez a terület ebben az időben már teraszosan volt kialakítva.

A másik ásatási területünk az északi falszorosban volt, ahol folytattuk az ÉK-i négyszögű – belül nyitott – bástyatorony belsejének a feltárását. Ennek során egy tölcserbélletes, nyugatra néző, teljesen ép lőrést tártunk fel. A bástya lőrési két szintben helyezkednek el.

Ugyancsak az északi falszorosban a már előbb említett bástyatoronytól Ny-ra egy észak-déli kutatóárkot húztunk, amelynek déli végében feltártuk a belső várfal É-i külső falsíkját. A falnak a továbbiakban sikerült feltárni a lábazati zokliját, valamint meghatározni az ahhoz tartozó középkori járószintet. A feltárás eredményeként megállapítottuk, hogy a várfalnak itt három építési periódusa volt megfigyelhető. A várfal síkjában nyugati irányban egy gondosan falazott kváderes falsarok került elő, amelyhez keletről az előbb említett belső várfal törtkőből falazott vége csatlakozik. Ez a kvádersarok korai építménynek tűnik, amelyhez egy északi irányba futó fal csatlakozik. Ez utóbbinak az alapozását, valamint a hozzá csatlakozó középkori szint egy kis részletét is sikerült feltárunk. Az ároknak ebben a déli végében feltárt részletek arra engednek következtetni, hogy a jelenlegi falszoros a román korban valójában eléggé beépített terület lehetett. Ennek tisztázása érdekében további kutatása, illetve feltárása szükséges a terület egy nagyobb, összefüggő részének. Szükséges ugyancsak a már eddig ismert részletek összefüggéseinek, valamint

az egyes korok szintviszonyainak tisztázása is. Ugyancsak további kutatást igényel a belső várfal és a falszorosban előkerült maradványok kapcsolata, valamint a bástyatorony és a csatlakozó É-i külső várfal egymáshoz való viszonyának tisztázása.

DR. GERŐ GYÖZŐ – DR. SÁNDOR MÁRIA

241. Pécs, Szent István tér, I. számú sírkamra (Baranya megye) Ró, Kő, Kk

Az ásatási területen az I. számú sírkamra rekonstrukciójával egy időben az építési terület mintegy egyharmadán a JPM Régészeti Osztály leletmentést végzett. Az építő tevékenység célja az 1782-ben megtalált Péter–Pál sírkamra végleges megoldása.

A régészeti feltárt terület kb. 200 m², amely a végleges védőépület alapterülete. Régészeti feltárással a terület K-i és Ny-i oldalán kerülhetett sor. A rendelkezésre álló feltárási terület két részén két különböző és egymástól időben jelentősen eltérő korszak emlékét találtuk meg. K-i területén újból előkerült az 1913-ban már megtalált V. számú ókeresztény sírkamra. Ennek Ny-i támpillérekkel megerősített külső falának egy részletét tártuk fel. Ugyancsak előkerült egy késő római téglasír. Az V. számúnak nevezett épület itt látható fala kb. 2 m magas, feltárt részleteiből arra következtethetünk, hogy az építmény nyolcszög alaprajzú lehet, azaz alaprajzilag eltér az eddig megismert sopianaei ókeresztény emlékektől. Az ásatási terület Ny-i oldalán feltárt jelenségek túlnyomó többsége későbbi időszakokból: a hódoltság korából, késő középkorból és újkorból való. Ezen a területen tártunk fel egy agyagból tapasztott falú, nagyméretű „medencét”, amely véleményünk szerint víztározó, vagy más vízgyűjtő objektum lehetett. Erre utal a belsejében feltárt téglából készült kettős ciszternarendszer is. A feltárási területen hat bolygatott tégl- és földsír került elő, valamennyi melléklet nélküli. A leletmentéssel párhuzamosan a Möller–Szőnyi féle védő-szellőző rendszer dokumentálását is elkészítettük. Az ásatás 2000. február 19-én fejeződött be. Konzulens: dr. Visy Zsolt régészprofesszor (PTE), munkatárs Katona Győr Zsuzsa.

KÁRPÁTI GÁBOR

242. Pécsudvard, Széchenyi u. 1/b.

(Baranya megye) B

1999. szeptemberében Klaics Tivadar földjén az általa már pinceszás okán megbontott, középső bronzkori tárolóverem leletmentését végeztük el. A több, mint harminc edény darabjait tartalmazó égett gödörből állatcsontok és paticsdarabok is előkerültek. Az edények fele nagy hombáredény volt. A tárológödört a Mészbetétes edények kultúrája létesítette. A leletmentésen részt vett Gábor Olivér régész, Krasznai Péter rajzoló és Horváth Éva restaurátor.

KÁRPÁTI GÁBOR

243. Pély, Heves-Ivány-dűlő

(Heves megye) Sza

Egy kisméretű szarmata település nyomait találtuk meg. Az árokásást követően egy 60 × 5 m-es szelvényben folytattuk a munkát. Az előkerült húszegynéhány objektum (zömében gabonás vermek) teljes kibontására nem jutott időnk, ezért a lelőhely teljes feltárása a 2000-es évre marad. Az eddig előkerült leletanyag minimális, éppen csak a hozzávetőleges datáláshoz elegendő.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

244. Pély, Rókalyuk-dűlő

(Heves megye)

Az árokásás során csak három objektum nyomát észleltük, ezért a lelőhely kutatása nem sok időt vett igénybe. Az objektumokból régészeti leletanyag nem került elő.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

245. Pély, Tiszamente TSZ

(Heves megye) B, Sza

A sík területből kiemelkedő ÉK-DNy irányú, nagy kiterjedésű domb K-i lejtőjén végeztünk leletmentést.

A feltárt 800 m² területen középső bronzkori temető 6 sírját és szarmata kori település objektumait tártuk fel.

A bronzkori sírok a Füzesabonyi kultúrához köthetők. A sírok raboltak voltak, kivéve a 68. objektumot, melyben zsugorított helyzetben jobb oldalra fektetett gyermekváz feküdt.

Mellékletei: bronz spirálgyöngyök, bronztű, karpercek, gyűrűk, lábperec voltak.

A nagy kiterjedésű szarmata kori telep több mint 100 objektumát tártuk fel, köztük házakat, tároló- és hulladékvermeket, kemencéket, kerítő és egyéb funkciójú árkokat, melyekben jelentős mennyiségű kerámia és átlatsos anyagot találtunk.

A feltárást folytatni fogjuk.

ÁCS CSILLA

246. Pilisszántó, Hosszúhegy

(Pest megye) Ró

Jelen kutatás egy esettanulmány (case study) Romarna och Europa (A rómaiak és Európa) Villae rusticae i Pannonia nevű régészeti program keretén belül (dr. Marianne Prohászka, Göteborg University).

A kutatási helyszín kiválasztását a következők indokolták:

A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött pilisszántói sírkövek arra utalnak, hogy legalább egy villa rustica volt a község területén.

A helység az Aquincum-Solva út mentén, mezőgazdaságilag művelhető földek és patak közelében van.

A talált leletekről szóló hagyományok és néhány ma is a múzeumokban őrzött tárgy következtetni enged egy ókori nagybirtok létezésére a helyszínen.

A késő római őrtorony és maga a falu bizonyítja a környék jelentőségét.

A Magyar Légierő által a falu Hosszúhegytől délre eső részéről készített infravörös felvételen több helyen is sejthető ókori emberi tevékenységek nyoma.

Római kori tegulatöredékek kerültek elő 1998-ban végzett előzetes terepbejárásunk alkalmával a Hosszúhegy déli oldalán egy vízmosás alján elterülő öreg gyümölcsösben.

Tetőcserepek gyakran fordulnak elő római sírkonstrukciókban. A fentebb említett tegulatöredékek egy kis halom (kb. 2 × 3 m) tetején és oldalán bukkantak fel. A szóbeli hagyomány szerint a kunyhó közelében találtak egy szarkofágot, aminek „lóval lehúzták a fedelét, a csontokat kidobálták, az ékszereket elosztották egymás között, egy üvegtál összetört, azt is eldobták, a kőkoporsót pedig később elvitték az iskola udvarába, onnan meg Szentendrére.”

1999 nyarán próbaásatást indítottunk a „csőszkunyhó” környékén, mert feltételezhető volt a fentebb említettek után, hogy ott lesz a villa rustica temetkezési helye. (A vizsgált terület 20 × 75 m volt.)

A próbaásatást 20 svéd egyetemi hallgató két csoportra osztva dr. Prohászka vezetése alatt 3–5 helyi kubikus segítségével végezte. Amíg a diákok egyik csoportja Pilisszántón dolgozott, addig a másik csoport Nagytényben, a camponai római erőd ásásán vett részt dr. Kocsis László vezetése alatt. Egy hét után a csoport helyet cserélt.

Sajnos a kutatás ideje alatt az időjárás nem volt kedvező, július 7. és 20. között záporok, zivatarok zavarták a munkát.

Az első héten a terület északi részén (fémdektoros átvizsgálás után) egy kutatóárok és három keresztelő árok kijelölésére és feltárására került sor. A felszíni leletek modern fémhulladékokból, üvegekből álltak és talán említésre méltó egy emberi zápfog.

Az észak-déli irányú kutatóárkot 20 m hosszúságban és 1 m szélességben három elkülöníthető talajrétegen keresztül a bolygatatlan altalajig (kb. 50 cm mélységig) ástuk ki. A keresztárok kijelölésére és feltárására topográfiai okok indítottak. A terepen sem a domborulatok, sem a mélyedések nem szolgáltattak leletanyagot. A kölerakódás a tavaszi heves hóolvadás nyoma lehetett.

A csőszkunyhó-halom közepén levő kőpadlózatban néhány tegulatöredék volt beépítve. Apró kerámiatöredékek nem voltak a leletek között.

A második héten került sor a második kutatóárok feltárására, valamint az első betemetésére.

A 42,2 fokos délnyugati irányba ástott új kutatóárok sem hozott eredményt. A fémdektor indikációja révén gránátrepeszek, puska és pisztoly lőszerhüvelyek emlékeztetnek a történelem egy későbbi szakaszára.

Az egyik keresztárokban a csőszkunyhótól keletre 28 cm mélyen volt egy kősor, amely egy rétegben mutatkozott, sem körülötte, sem mellette más kövek nem voltak, feltehetőleg a kunyhó kertjéhez tartoztak. A ke-

resztárok északi faláról készült egy profilrajz. Az árok északnyugati sarkában napvilágra került egy koponyacsont darabja 35 cm mélyről. Észlelhető volt a metszeten a megbolygatott földrétegek, korom és faszén (több helyen is), ezek megléte igazolja talán a hagyományt a szarkofággal kapcsolatban.

Vizsgálat alá esett továbbá két félkör alakú kőépítmény a terület déli részén: amit a 19. századbéli földművesek korszó, szerszámos zugaként határoztunk meg.

Végül is a talált tegulák mosása, fényképezése után azokat a darabokat, amelyeken bekarcolás vagy állat lábnyoma volt látható, átvette a Polgármesteri Hivatal, a többi pedig visszatemettük a csőszkunyhónál.

Az árkok betemetését kubikusok végezték el a polgármester felügyelete alatt. Az utolsó hét terepbejárásról külön beszámoló készült.

Az ásatási csoport munkájában részt vettek: Ottó Prohászka fényképész és manager, Patrick Prohászka terepkutatás, térkép-kiértékelés (felszíni leletek és adatok gyűjtése), valamint 20 egyetemi hallgató a Göteborgi Egyetemről.

DR. MARIANNE PROHÁSZKA – DR. KOCSIS LÁSZLÓ

247. Pincehely, Bogát-tanya

(Tolna megye) Ró, Á

Pincehely község görbői részétől északra, a Kapos-völgyében található dombokon, az ún. Bogát-tanya szomszédságában egy római kori telep és egy Árpád-kori falu területét jártuk be. Utóbbi lelőhelyről az elmúlt években egy bordázott S-végű karika is előkerült.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

248. Polgár, Kenderföld

(Hajdú-Bihar megye) U, R, B, Sza, A, Á

A leletmentő feltárássra a hajdúnánási országúttól ÉNy-ra került sor. A lelőhely a kenderföldi bronzkori telltől nagyjából D-É-i irányban hosszan elhúzódó kb. 25–30 m széles, kiemelkedő löszháton, illetve annak két oldalán lévő, mélyebben fekvő területekre terjed ki. A Kenderföldön egy 60 m széles és kb. 100–120 m hosszú, ÉNy-DK-i irányú szelvény kimérése történt meg 1999 júniusában, mely ezt a löszhátat metszi. A felszínt csupán 40 m szélességben nyitottuk meg, mivel a szelvény mindkét oldalán 10–10 m széles sávra került a leszedett föld. A leletmentő munkát nehezítette a sárga altalajba is bemélyedő, talajlazítás, vagy mélyszántás okozta, sötét színű bolygatott csíkok. Erre az eredeti talajszinthez képest helyenként 80–90 cm mély talajlazításra még 1945 előtt kerülhetett sor, amikor a földterület még az egri káptalan tulajdonát képezte.

A nánási országút túloldalán is kinyitottunk egy kb. 15–20 × 50 m-es felületet, ahol a felszíni jelekből ítélve várhatóan császár kori település és népvándorlás kori (?) sírok találhatóak, de ezen a részen nem került sor feltárássra.

Az előkészítő munkálatok során a szelvényre rákerült egy É-D-i tájolású 20 × 20-as négyzetháló, mely a WC és WD 100 × 100-as négyzethálóba illeszkedett bele.

Az ásatásra 1999. július 5. és október 8. között került sor. Az ásatás vezetői a Déri Múzeum részéről Dani János, az ELTE Régészettudományi Intézete részéről Szabó Gábor voltak. Az ásatás szakmai felügyeletét dr. Sz. Máthé Márta látta el (Déri Múzeum).

A feltárást 12–15 ásatási segédmunkással és 2–5 egyetemi hallgatóval dolgoztunk. Az ásatás lebonyolításában Kriveczky Béla régész és Sebők Katalin, Kóvár Dorottya, valamint Szabó László végzős hallgatók nyújtottak segítséget.

Ez alatt a 3 hónap alatt kb. 2300–2400 m²-en 336 objektumot bontottunk ki, melyeken belül 437 sztratigráfiai egységet különítettünk el. Ez a teljes feltárandó terület kb. 40–45 százalékát teszi ki; a feltárt objektumok számát és intenzitását tekintve viszont a humuszosítás során előbukkant régészeti jelenségeknek kb. 65–70 százalékát már feltártuk. Ez az ellentmondás abból adódik, hogy idén a lelőhely közepén lévő, régészetileg legintenzívebb, magasabban fekvő részt tártuk fel.

A leletmentés során a következő korszakok leletanyagát sikerült feltárni:

Középső neolitikum vége (késői Alföldi vonaldíszes kultúra, Bükki-, Szakálhádi-, Szilmei-elemekkel): településjelenségek (gödrök, kutak, áldozati kutak, cölöpszervezetű építmények) és zsugorított csontvázas sírok (7 db). Tájolásuk általában: Ny-K-i vagy K-Ny-i.

Középső rézkor (Bodrogkeresztúri kultúra): hulladékgödör? ép tejesköcsöggel.

Kora bronzkor (Nyírség kultúra): néhány hulladékgödör.

Középső bronzkor (Füzesabonyi kultúra): A löszhátat elfoglalta a középső bronzkori tell lakóinak temetője. Eddig 80 sírt sikerült feltárnunk, ebből 6 erősen bolygatott volt (vagy csak a csaknem üres sírgödört sikerült feltárni, vagy az eke által széthúzott vázcsontokat, esetleg néhány edénytöredékekkel). A temető nyilvánvalóan a szelvény mindkét oldalán tovább folytatódik. A férfiakat jobb, a nőket bal oldalukon enyhén zsugorított helyzetben fektették a sírba. A férfiakat D-É-i, DDK-ÉÉNy-i, esetleg DK-ÉNy-i; a nőket ellenben É-D-i, ÉÉNy-DDK-i, néha ÉNy-DK-i irányban tájták. A rítus csaknem kizárólag csontvázas volt, egy esetben (234. obj.-292. str.) figyeltünk meg szórthamvas temetkezést.

Három jelképes sírt tártunk fel (42. obj.-47. str.; 307. obj.-377. str.; 310. obj.-381. str.-?, bolygatott), melyekben csak mellékletek voltak, és amik a településtől távol meghalt emberek sírjai lehettek. Gyakran megfigyelhető volt, hogy a halottat rönkfából kivájt koporsóba helyezve temették el. Mindössze egy-két melléklet nélküli sír volt, gyakran gazdag edény- és fémmellékleteket (bronz- és aranyékszerek és használati tárgyak, pl.: tűk, karteker-

csék, horgos övlemez, spirálcsovecskék, Lockenringek / hajkarikák/, korongok, pitykék, tör, véső(ek) tettek a halott mellé. A mellékletként sírba tett tárgyak mennyisége és minősége jól tükrözi az eltemetettnek a faluközösségben betöltött szociális státuszát. Két esetben (261. obj.-321, 379. str.; 325. obj.-411., 412. str.) megfigyeltük a sírba tett húsáldozat maradványait is.

Leggazdagabb sírok:

45. obj.-50. str. – Gazdag kislány sírja. Mellékletek: lóhere alakú, horgos övlemez; két 12 menetes bronz kartercers; átfúrt tengeri csigából és bronz spirálgöngyökből álló nyaklánc; két bikónikus fejű, behajlított végű bronztű és négy edényből álló edénymelléklet.

80. obj.-97., 129. str. – Magas rangú férfi koporsós sírja (főnöki sír). Mellékletek: bronzdróttal tekercselt, lapos csontkorongban végződő, famarkolatos, lekerekített, markolatlapos, trianguláris bronztör; keskeny bronz-véső; két bronztű; edénymelléklet.

132. obj.-162. str. – Kisfiú sírja. Mellékletei: spirális végű bronz karperec, arany Lockenring; két füles bögre.

301. obj. – 366. str. – Gazdag, magas szociális státuszú nő koporsós sírja. Mellékletei: bronz spirálcsovecskékkel, fajansz- és borostyángöngyökkel, aranyékszerekkel díszített fejdísz; két spirálcsovecske; három Lockenring; két poncolt díszű, átfúrt szélű, domborított korong; különböző típusú (félgömbös és kúpos) és méretű, felvarrható pitykék; három bronztű (kettő töredékes, egy tordírozott nyakú, bepödrött lapátfejű tű); bronzspirál; négy edényből álló edénymelléklet.

Késő bronzkor (Gáva kultúra): néhány hulladék- és tárológödör, illetve kút.

Római császár kor (2. század): főleg méhkas alakú tárológödörök, illetve kutak.

Késő avar időszak (8. század vége – 9. század eleje): temetőrészlet: 7 db csontváz asír (5 női, egy felnőtt férfi és egy rabolt fiú? sírja). A halottakat kivétel nélkül hátton, nyújtott helyzetben fektették a sírba, fejüket pedig feltámasztották. A sírok ÉNy-DK-i tájolásúak voltak. Az elhunytat általában gazdagon felékszerezve helyezték a sírba; egy esetben megfigyeltük a vaskapcsokkal összefogott fa léckoporsó nyomát is.

Árpád-kor (12–13. század): Árpád-kori falu részlete: félig földbe mélyített házak, V-keresztmetszetű árkok. A faluhoz tartozó templomot és temetőt is sikerült azonosítanunk a bronzkori tell tetején.

DANI JÁNOS

249. Pusztakovácsi határa (2. számú lelőhely)

(Somogy megye) B, Rő, Kő

1999. március 21-én végzett terepbejárás során a falu DK-i részén, a Móriczi-dűlőtől Ny-ra nagy kiterjedésű lelőhelyen kevés őskori (bronzkor), római kori és sok középkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk. A régi (Osztopán felé vezető) út töltése látszik a terület Ny-i részén.

NÉMETH PÉTER

250. Pusztazámor

(Pest megye) A, Ű

A Pusztazámori Kommunális Hulladéklerakó építését a 90-es évek óta tervezte Budapest, a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága a kezdetektől szakhatóságként vett részt a munkában. A Hulladéklerakó területén ismert régészeti lelőhely nem volt, csak a kapcsolódó létesítmények, az M7-esről levezető csomópont és a lerakóhoz vezető út és a Tárnokot elkerülő út nyomvonalán voltak ismert lelőhelyek.

A hulladéklerakó teljes területe mintegy 90 hektár, a most sorra kerülő I. ütem ennek mintegy 1/3-a, de a II. és III. ütem területén is létesülnek utak és anyanyerő helyek. A 90 hektáron két domb között egy völgy helyezkedett el a terület mellett, attól keletre folyik a Zámori-patak, melynek partján több népvándorlás kori telep található.

A fentiek miatt a területen folyó földmunkákat végig figyelemmel kísértük, azok régészeti szakfelügyelet mellett folytak. (A területen, amikor a munkák megkezdését jelezték, nem volt mód terepbejárásra, mert nagy hó és áthatolhatatlan gaz fedte.) A szakfelügyelet során került elő a III. ütem mentén vezető összekötő út humuszolásánál az avar temető. Itt, az összekötő út és a felső szervízút területére eső, mintegy 345 objektumot sikerült feltárnunk a Fővárosi Közterület-fenntartó Rt. finanszírozásával.

A feltárt 345 objektumból néhány újkorinak (?) bizonyult: ezek tájolása, mélysége és betöltése eltért az avar síroktól. Az avar sírok egy része üres volt, a csontokat tartalmazó sírok közt voltak raboltak és bolygatatlanok is. A férfisírok közt többen találtunk öntött, griffes-indás bronzveretes övet, női sírokban göngyöket, edényeket, bronzfülbevalókat és karpereceket tártunk fel. A bolygatatlan sírok általában nyújtott testhelyzetben, hátton feküdtek, de voltak oldalukon fekvő, felhúzott lábú vázak is. Általában egyes sírokba temetkeztek, de előfordult kettős (anya?) – gyermek, két felnőtt) és hármas (két felnőtt, egy csecsemő) temetkezés is. A sírok tájolása északnyugat-délkelet, a gazdagabb sírok 150 cm-nél is mélyebben voltak. A sírgödör két végét, fejnél és lábnál gyakran mélyebbre ásták a közepénél. Lovas- vagy lósi nem találtunk.

A III. ütem északi részén a rézsúzó gép elért egy sírt – ennek csak az alsó lábszárai maradtak meg, a sírgödör itt is le volt mélyítve, ezért ezt is avar sírnak tartjuk. Ez, az I.-nek nevezett sír mintegy 2–300 m-re van légvonalban a többitől. Amennyiben ez a sír is a temetőhöz tartozik, úgy még több száz (több ezer?) sír lesz a III. ütem területén.

Ez évben csak a két út nyomvonalába eső területet tártuk fel, kb. 4700 m²-t, jövőre azonban a III. ütem területén lévő további sírokat is feltárhadjuk a Fővárosi Közterület-fenntartó Rt. írásbeli ígérete szerint.

DR. MARÓTI ÉVA

251. Regöly, Somolyi templomrom

(Tolna megye) Kk

Az ismert 14. századi álló templomtoronyhoz tartozó, elpusztult templomhajó területén az elmúlt években több rablógödröt ástak kincskeresők. Az északi hajófal nyugati harmadánál található egyik gödröt kiszélesítettük és egy külső támpillért bontottunk ki.

Kutatásunk a ma is álló gótikus templomtoronyhoz tartozó, a nyolcszög három oldalával záródó, támpillérekkel megerősített, téglából épült szentélyre irányult. Feltártuk az oltáralapozást, 12 sírt (melléklet – ruhakapocs pár – csak egyben volt) és az északi oldalon fekvő sekrestye keleti falának egy téglá híján teljesen kiszedett alapozási árkát. A padló téglából készült járósínt mindenhol megsemmisült, felmenő fal legfeljebb három téglasornyira maradt meg helyenként.

Az ásatáson részt vettek: Batizi Zoltán, Botár István, Füredi Ágnes, Rácz Miklós, Rácz Tibor, Tóth Boglárka régészhallgatók. Konzulens: Ódor János Gábor (WWM). K. NÉMETH ANDRÁS

252. Röske, M5 autópálya, 48/75-76. lelőhely

(Csongrád megye) Ő, Sza, A

A lelőhelyet az M5 építését megelőző 1991. évi terepbejárásán Horváth Ferenc, illetve Lőrinczy Gábor csapata találta és írta le. Akkor a Széll- és Ábrahám-tanya közti területen három, egykorú régészeti lelőhely rögzítésére került sor, de már akkor feltűnt, hogy ezeket voltaképp a két tanya közti dűlőutak darabolják külön egységekre, tehát valószínűleg egy lelőhely objektumait jelentik inkább. Az előzetes feltárás előkészítése során a 75-76-os sz. lh. összefüggően került kitűzésre, így később feltárára is.

A feltárás előtt és alatt végzett újabb és újabb terepbejárások, illetve a felszíni megfigyelések rögzítése alapján a kitűzött területen (a 48/82-eshez hasonlóan) 6 felszíni objektumot rögzíthettünk. A leletanyag túl nyomó része avar, egy esetben szarmata volt.

Ezek a felszíni jelenségek és a feltárás eredményei a 48/82-essel azonos településszerkezetről tanúskodnak. A feltárás egy időszakában a szórványosan előkerült leleteket pontos bemérésekkel rögzítettük, így kimutatható a mezőgazdasági művelés által elpusztított objektumok léte is.

A feltárás során kevés őskori leletanyag és objektum mellett döntő mértékben avar leleteket és objektumokat tártunk fel. A leletintenzitás és az objektumok jellege utóbbiak esetében ugyancsak azonos a 48/82-esen megfigyeltekével. A leletanyag alapján feltételezhetjük, hogy a két telep egy időben volt használatban.

Fontos megfigyelésünk, hogy az avar kori objektumok jelentős része a terület legmélyebb részére esett (amelyet egykori patakmedernek tartottunk), ezzel is bizonyítva az avar kor végére feltételezett száraz klímaperiódust. Megfigyeléseink pontosításához 2000-ben szeretnénk elkészíttetni egy talajfúrás-sorozatot. (A terület geofizikai kutatása a feltárást megelőzően elkészült, adatai sajnos nem vetíthetők egyértelműen rá a feltárt jelenségekre.)

Feltárás előtti kitűzésre a múzeumi nyilvántartás szerint 11 600 m² került, menet közben dél felé 20 m hosszban (1200 m²-rel) bővítettük a feltárást. A terület legmélyebb részén az időjárási tényezőknek (csapadékviz viszonyok) köszönhetően mintegy 1100 m² feltárása 2000-re maradt. A teljesen vagy részlegesen feltárt objektumok száma a novemberi havazás beálltáig 217, de ezek közül csak 195-öt tudtunk dokumentálni. Az objektumok száma a 2000. évi feltárások során várhatóan nőni fog, bár a belvíz és a téli csapadék a szelvényeket ellepte, feltárási terveinket hátráltatva.

A feltárás az UKIG pénzügyi fedezetével, a Csongrád megyében folyó autópályás előzetes feltárások keretén belül történt, a lelőhelyre lebontott pénzügyi adataink nincsenek. A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban nyernek végleges elhelyezést. A lelőhely az 1999. évi feltárás után nyitva maradt, várva a 2000. évi folytatást.

A régészeti objektumok az ásatás minden irányában faltól-falig húzódnak, azaz a lelőhely maga minden irányban folytatódik.

DR. KÜRTI BÉLA

253. Röske, M5 autópálya, 48/82. lelőhely

(Csongrád megye) A

A lelőhely feltárásának 1999-re már csak egy kis része maradt hátra: az út, amelyen 1998. decemberéig erőgépeink dolgoztak. A jelzett sávban régészeti objektum igen kevés került elő, azok egy része is ismert volt még az előző évről. 1999-re maradt a lelőhely közepén 1998-ban kézi erővel elkezdett és folytatott terület befejezése, amely egy „házat” (13. obj.) és három „tűzelőhelyet” eredményezett. A tervévi munka során bebizonyosodott, hogy e teleptípus objektumainak nagy része az avar korban földfelszíni lehetett, így viszonylag kevésnek akadunk a nyomára. (Ezért az idézőjeles kifejezése is.)

A feltárás során a Csongrád-bokrosi vagy a dunaújvárosi avar telepektől eltérő képet nyertünk; a Mesterházy Károly által ismertetett veregyházi telepnyomokhoz hasonló. Míg a település egy egészen kis részén (kb. 30 × 20 m) rendkívül nagy intenzitással bukkant elő a leletanyag, addig a többi területen alig találtunk objektumokat. (Az 1998-99-ben feltárt terület összesen 7332 m².) Az objektumok száma egyébként igen csekély volt, újkori gödrökkel együtt is csak 52 objektum nyomát figyelhetjük meg.

Nem elképzelhetetlen, hogy a lelőhely a Kovács-tanya melletti kiserdő területén (tehát északi irányban) folytatódik.

A feltárás az UKIG pénzügyi fedezetével, a Csongrád megyében folyó autópályás előzetes feltárások keretén belül történt, a lelőhelyre lebontott pénzügyi adataink nincsenek. A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban nyernek végleges elhelyezést. A lelőhelyet a beruházó a feltárás befejezése után betemetette.

DR. KÜRTI BÉLA

254. Salgótarján, Pécskő-szikla

(Nógrád megye) I

A péceli és bronzkori lelőhelyként ismert sziklánál egy terepnapot töltöttem, fotódokumentációt készítettem. A sziklát az 1920-as években folyt bazaltbányászat és egyéb tevékenység átalakította, de a jelenlegi csúcson megfigyelhetők mészhabarcos falazatrészletek, sziklába vésett falhelyek? és lépcsők?. A szikla északi oldalán található kisméretű üregeknél is további vizsgálatot igényel, hogy természetes zárvány-kimállások vagy kaptárkő-jellegű fülkék. További kutatást igényel a maradványok felmérése és meghatározása.

MAJCHER TAMÁS

255. Sárszentlőrinc, Petőfi utca 30.

(Tolna megye) Kő

Sárszentlőrinc község belterületén a Petőfi u. 30. szám alatti ház kertjében ásás során embercsonatok jutottak a felszínre. Helyszínelésünk során egy erősen bolygatott, feltehetően késő középkori csontvázas sírt tártunk fel, a környékéről pedig több középkori kerámiát gyűjtöttünk. A terepből enyhén kiemelkedő dombon a korábbi években több alkalommal is kerültek elő sírok.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

256. Sárvár, Vár, 4-es bástya

(Vas megye) Kk

Ó-olasz rendszerű 5 bástyás vár, melyek közül az általunk kutatott 4-es gazdasági kijáratként, kapuként szolgál.

Szelvényeinkben a ma létező keleti kapu elődjére nem bukkantunk. Mivel eredetileg nem volt kapu, a 19. század végén – 20. század elején kialakított kapu szélessége hasonló volt, mint a mai, hiszen megmaradtak a kerékvető kövek, pusztán a szint emelkedése miatt rábetonoztak.

Helyette a négyes bástya egyes részeinek egyidejű elbontására, illetve e torzó felfalazására került sor. Az ágyúkamra feltöltése 19–20. századi cserepekkel és egy db 1900-ból származó Ferenc József hatkrajcárossal jól keltezhető (1-2. szelvény). A vizesárok 19–20. század eleji teljes feltöltése, e bástya szétDarabolása, kapuként használata folyamatos pusztulást eredményezett. Csatornák (három, ebből 2 nem szerepelt a közmű helyszínrajzon), villanyvezetékek, földeléssel telefonkábelek, távhő csatornája, mind a bástya megmaradt föld alatti fal alaptestét vágta át. Az állandó teher- és személyforgalom, a legutóbbi évek csatornázásakor ásott cca. 4 m mélységű árok nemcsak átvágta a fal alaptestét, hanem a gerendaváz szerkezetet is erősen megrongálta a kapunak hitt és használt bástyán keresztül épített úttest közepe alatt.

Az átvágás az egykori bástya torkának irányában halad, melyet sikerült megtalálni.

A Pamer Nóra által 1962-ben leírt faszerkezet ma már csak a vízszinttel azonos szinten volt megfigyelhető.

Helyette iszap, illetve agyag található az alapfal alatt. Statikai állapota erősen elgondolkodtató.

A falszoros – mely a 4-es és a 3-as bástya között van – bemutatása talajszintig felhozva, a galambház falának sarkánál egyenletesen magasítva, hiszen ennek az épületnek homlokfala azonos a falszoros falával, amit felhasználáltak. A fal külső felén (déli) nincs zokli, miként a bástya vizesárok felé eső falain sehol. A 4-es bástya északi szárnyának a bástya belseje felé eső részén kifelé bővülő ablaknyílásokat figyelhetünk meg. A bástya külsején ezeknek a kőkeretes ablakoknak nincs nyoma.

HAJMÁSI ERIKA

257. Sióagárd, Kossuth utca 82.

(Tolna megye) LT

Sióagárd község belterületén a Kossuth u. 82. szám alatti ház kertjében gödörásás során kelta edények töredékei kerültek felszínre. A találó leleteket átadta, terepbejárásunk során további leletet nem találtunk.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

258. Somogyegres, Öreg-temető

(Somogy megye) Rő, Kő

Somogyegres É-i részén, az Öreg-temetőben középkori templom maradványai vannak, ettől Ny-ra, a somogyegresi mellékág jobb partjára is átnyúló középkori telep található. A március 25-i terepbejárás során néhány római kori cserép is előkerült.

NÉMETH PÉTER

259. Somogyfajsz, Papföld

(Somogy megye) Kk, Kú

Egy somogyfajsz lakos bejelentést tett, hogy szántóföldjén homokgödör ásása közben csontvázra bukkant. A csontvázat a fejénél találta meg, a koponyán barnás anyag volt.

A lelőhely a József Attila u. vonalától kb. 225 m-re délre került elő. Kibontottuk a bejelentő által megtalált sírt. Tájolása: kelet-nyugati. A koponyánál barnás maradványok (talán nemezsapka maradványai), vastárgy (tűszerű kapocs) töredéke volt. Az áll alatt kerámia, valószínűleg egy kályhaszem töredékét találtuk. A sírföldben több késő középkori – kora újkori (15–17. századi) kerámia töredéke volt.

A sír mindkét végében újabb sírok feltárása jelentkezett (K-re 2. sz., Ny-ra 3. sz.).

Az 1. sír nyugati végében kibontottuk a 3. számmal jelölt sírt, amelyből kb. 145 cm mélységben néhány jó megtartású koporsódeszka-töredék került elő. A sírföldben rossz megtartású koponyatöredék volt, mely a később megtalált 4. sírhoz tartozott. A 3. számmal jelölt sír feltárta kb. 160 cm mélységben kettévált. A nyugati részben (4. sír) csecsemő csontváza feküdt, a korábban megtalált koporsómaradványok ehhez a sírhoz tartoztak.

A 3. sírban is gyermek csontvázát találtuk. A váz megtartása rossz, csak koponyatöredékeket sikerült feltárnunk. A koporsó nyomai ebben a sírban is jól látszóak. A sír nyugati végében (a koponyánál) 1 db vasszeg került elő.

Az 1. számú sír keleti végében jelentkező 2. számú sírfoltot nem bontottuk ki.

A lelőhely a somogyfaiszi vár maradványaitól (a Vári-sűrűtől) nyugatra található szántóföldön helyezkedik el. A felszínen a szántásban sírok földjében találatokkal megegyező korú és típusú kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. Ennek alapján a temetkezések a vártól, illetve a körülötte fekvő településnél későbbi, újkori temetőből származhatnak, bár a faluban a leletmentés idején megkérdezettek nem emlékeztek itteni temetőre.

DR. KÖLTŐ LÁSZLÓ

260. Somogyvár, Négyes-halom

(Somogy megye) Kk, U

A Négyes-halom néven ismert helyen a március 21-én végzett terepbejárás során halomsírt nem találtunk. A dűlőtől D-re néhány késő középkori, újkori cserepet találtunk, melyek nem utalnak lelőhelyre.

NÉMETH PÉTER

261. Somogyvár, Tölösi halastótól D-re

(Somogy megye) Rő

A halastó és a falu K-i részének házai között nagy kiterjedésű középkori lelőhely van. A március 21-én végzett terepbejárás során a lelőhelyen római kori cserép került elő.

NÉMETH PÉTER

262. Sopron, Templom utca 20.

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Á

A Templom u. 20. sz. ház kertjében a panzió konyhája számára lemélyített területen a telek egész szélességében megvizsgálhattuk a 11. századi égett sánc maradványait. Az építési munka üteméhez igazodva szakaszosan végeztük a munkát, amelynek eredményeként a soproni sánc 18 m széles, lényegében bolygatatlan szakaszát tárhattuk fel.

Értékes megfigyeléseket tehettünk a sánc szerkezetére vonatkozóan. Tíz kazettasor helyét állapítottuk meg, ezek nagyjából párhuzamosan Ny-K-i irányban helyezkednek el. A kazettasorok határait metszetben a vörös égett agyagtól eltérő, függőleges, fehér kötőrmelékes sávok jelölik. A szomszédos kazettasorok töltelékanyaga egymástól eltérő anyagú, kötőrmelék, laza égett föld, vagy keményre égett agyag. A különböző kazettasorokban ezek a feltöltési rétegek mélységben is váltakoznak. Tehát előfordul, hogy ugyanabban a kazettában alul laza kötőrmelékes feltöltés van, majd fölötté vörösré égett föld. Az „A”-„J” kazetták azonban

nagyjából kő (A) – égett agyag gerendákkal (B) – kő (C) – égett agyag (D) – kő (E) – égett agyag gerendákkal (F) – stb. váltások jellemzik. Ez a szerkezet jó támpontokat nyújt a sánc építésének munkaszervezésére, technikájára.

A kövek között, vagy a laza égett földben római tegula- és imbrex-töredékek nagy számban fordulnak elő, bizonyítva, hogy a római települési rétegeket is belehordták a sánc anyagába. Ásatásunkon nem került elő jellegzetes Árpád-kori cserép. Több növényi magleletet találtunk. Statikai okokból a sánc alját csak egy kis területen vizsgálhattuk meg. Ennek alapján állíthatjuk, hogy ezen a területen a sánc közel 5 méter magasan áll, hozzászámítva az utcaszint alatti részét, a sánc magassága itt 650 cm a korabeli szinttől mérve.

Márton Péter (ELTE) archeomágneses méréshez mintákat vett a szilárdra égett sáncrészen.

GÖMÖRI JÁNOS

263. Sopron, Városház utcai régészeti park

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Á

Megkezdjük a tervezett lépcső és támfal helyének a feltárását. Közvetlenül az útburkolat alatt 8 × 3 m-es területen előkerült a 11. századi sánc alapozása. A faszervezet maradványai jól rekonstruálhatók voltak. A vörös sáncanyagot tároltuk a romterület szélén, a Tólos ház mellett, későbbi bemutatás céljából. Néhány tölgyfagerenda beépítésével a sánc ezen a szakaszon hitelesen rekonstruálható lesz.

A tervezett lépcső helyén, a sánc alatt előkerült egy 5–6. századi építmény két fala. A 4 × 4 méteresnél nagyobb, agyagba rakott kőépület felmenő falai vályogból épültek, fali fűtéssel volt ellátva. A praefurnium fűtőnyílása az É-i oldalán került elő. Itt egy 3 m széles melléképítmény csatlakozott a lakóhelyiséghez. A melléképület is kőalapozású, de fonott vesszőfalú, tapasztott paticsos épület volt. Ez leégett, benne sok kerámia és égett magvak maradtak meg. Az épület agyagba rakott É-i falát a praefurnium fűtőnyílása felett március 13-án, a bezárt ásatási területre a kerítésen keresztül bemászó gyerekek részben lerombolták. A falrészlet rajzos és fotós dokumentálása a barbár rombolás előtt megtörtént.

A késő római épület alatt előkerült a 2–3. századi kőépület habarcsba rakott K-i fala. Ez 7,7 méterre van a romterületen bemutatott É-i épület Ny-i falától. Egy újabb (a capitoliumi szentélykörzetet is magába foglaló) insula részlete ez, amit a lépcső megépítésekor be kell mutatni. A felette lévő agyagba rakott fal – részletes dokumentálás után az égett sáncéhoz hasonlóan – elbontható lesz. Ezt a periódust az egész romterületen nem mutattuk be, mert állaga nehezen védhető, csak védőépület alatt lenne megtartható.

Figyelembe véve, hogy a támfal közvetlenül a korábbi (2–3. századi) római fal mellé épült, a támfal alapozását gondosan kell végezni. Ebben a témában a mű-

emléki hatósággal, valamint a tervező H. Vladár Ágnes-sel és a kivitelezővel 2000. márciusában Sopronban egyeztetünk és a fentieket jegyzőkönyvben rögzítettük. A leletmentés folyamatban van.

DR. GÖMÖRI JÁNOS

264. Sőskút, avar temető

A részletes jelentést lásd a 109–130. oldalon.

(Pest megye) A

MARÓTI ÉVA

265. Szabadbattyán

(Fejér megye) U, R, B, Ró

Szabadbattyán határában tovább folytatódott a Sárvíz – Malomcsatorna bal partján fekvő késő római kori épület feltárása. 1999-ben a kutatás elsősorban a nyugati és keleti traktusban, valamint az épület középpontjában elhelyezkedő udvar északi felén folyt. A keleti épület-részen az udvart ívesen kísérő félig nyitott folyosó egy hosszú szakasza, az ezzel összefüggő a Sárvíz irányába haladó másik folyosó – két oldalán a felmenő festett fallal –, több kisebb helyiség került felszínre. A félig nyitott folyosó agyagalapozású, vékony terazzo réteggel borított járósíntjén nagy mennyiségben kerültek elő, részben felületben, igen rossz állapotú falfestménytöredékek. A helyiségeket, melyek keleti oldala a Sárvíz gátja alá megy, jó minőségű terazzo padló borította. A nyugati épületrészen a nyugati homlokzatot alkotó pillérsorból újabb pilléreket, egy bejáratot, több helyiséget tártunk fel. Ezen az oldalon csak részben maradtak meg a járósíntek, nagy részüket a szántás elvitte. A falak, ahogy a keleti oldalon, itt is többnyire ki voltak szedve, egyes helyiségek megmaradt vagy részben megmaradt padlóját nagy mennyiségben freskótöredékek borították. Az udvar 4. századi járósíntje már nem volt meg. Itt egy KNy-i tájolású, nyugati oldalán apszissal záródó kis épület (kápolna) és egy korábbi, durván ÉD-i tájolású téglalap alakú épület alapozásának alsó kőszára maradt meg. Ez utóbbitől keletre szabálytalan alakú gödörben egy 4. századi tömegsír került elő.

Az épület nyugati szárnya alatt korábbi, még részben feltáratlan építmény húzódik. Falazása, szintje, azonos a keleti traktusban már korábban feltárt épületmaradványokkal, az udvaron felszínre hozott téglalap alakú kis épülettel. Kora császárkori gödör – többek között – grafitos fazéktöredékekkel is előkerült.

A közel 3500 négyzetméternyi területet érintő feltárás igen nagy mennyiségű leletanyagot hozott felszínre. A kiemelésre került, felületben lezuhant, részben ismét rekonstruálható falfestménytöredékek mellett jelentősek az ezüst propeller alakú veretek, csat, domborműves és áttört díszítésű ezüstlemezek töredékei, domborműves bronzlemez, egyéb bronz- és vastárgyak, ékszer.

Az épület alatt a feltáráshoz került házrész és sír alapján őskori telep (lengyeli kultúra) húzódik. Az udvaron középső bronzkori (mészbetétes kerámia) objektumot tártunk fel. Jelentős egy a szántásból előkerült (a nyugati traktusban) neolitikus kőidol töredéke.

Munkatársak: ifj. Bóna István, Márkus Péter, valamint Somogyi Zsolt egyetemi hallgató. Az ásatáson részt vett: Bauzs Katalin, Kovács Lóránd, Pásztókai Szeőke Judit, Tatár Sarolta egyetemi hallgatók, Flaschker Melinda restaurátor.

NÁDORFI GABRIELLA

266. Szajol, 2. lelőhely – Tenyő-pusztá

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, Sza

A szajoli MOL-telep kerítésárkától É-ra kb. 400 m-re, az oda vezető bekötőúttól ÉK-re kb. 300 m-re, a gázvezeték nyomvonalának 2,8–3 km-e között, a Tenyőpusztá nevű dűlő DK-i csücskében 200 × 400 m-es területen gyűjtöttünk elsősorban a durva házi kerámia kategóriájába tartozó cserepeket. A leletek számából az újkőkori Körös-kultúra intenzív telepjelenségeire következtethetünk. Egy kézzel formált, de nem őskori edénytöredék alapján szarmata telepet is valószínűsíthetünk.

Az ásatás során feltáráshoz került 10 objektum, melyek a Körös-kultúra gödrei voltak kevés leletanyaggal.

DR. MADARAS LÁSZLÓ – PINTÉR LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

267. Szajol, 15. lh. –Telepi legelő vagy Alamand

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U

Szajol határában, a falutól Ny-ra, a szolnoki közigazgatási határ közelében, a 4. sz. főúttól É-ra kb. 800 m-re, a vasúti töltéstől (Szolnok – Debrecen vasútvonal) D-re 200 m-re, ÉK-DNy-i irányú kis dombvonulatok egyik kis kiemelkedésén, a nyomvonal 5,9–6 km-e között, 80 × 100 m-es területen újkőkori cserepeket találtunk. A kevés lelet szórványos telepjelenségeket sejtet. A feltáráson 15 objektum került elő, melyek leletanyaga a neolitikus AVK-kultúrához tartozik. Feltáráshoz került egy ház maradványa a benne levő tűzhellyel. A lelőhely közepes mennyiségű leletanyaggal rendelkezett.

DR. MADARAS LÁSZLÓ – PINTÉR LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

268. Szajol, 18. lelőhely – MOL-telep,

Tenyő-halom környéke

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, Sza, Á, Kk

Szajol Ny-i határán, a MOL-telep DK-i kerítése mellett, párhuzamosan a kerítéssel, a 3. lelőhely folytatásában, a nyomvonal 0,3–0,5 km-e között, 200 × 100 m-es területen őskori, római kori szarmata és középkori leleteket gyűjtöttünk. A tárgyak és jelenségek alapján szórványos őskori és szarmata, illetve intenzív középkori telepjelenségekre lehet következtetni.

A nyomvonal terepbejárása során, a felszínen négy lelőhely mutatkozott (3., 18., 19. és 20. sorszámúak). A

19. és 20. számú lelőhelyeken a terület humuszosításakor régészeti jelenségek nem kerültek elő. A 3. és 18. számú lelőhelyek már a terepbejárás során is egybefüggőnek mutatkoztak, ezért az ásatás során MOL vezetékek Tenyőhalom 18. lelőhely néven összevontuk azokat.

Az ásatás során 216 objektumot tártunk fel. A leletanyag neolitikus (AVK, Szakállhíti kultúra), szarmata, Árpád-kori és késő középkori (14–16. század) volt.

A neolitikus anyagot tartalmazó objektumok az ásatás Ny-i részén kerültek elő, egymás közelében egy kb. 200 m² területen, két kultúrához tartoztak: az AVK-hoz és a Szakállhíti kultúrához. Feltárással került egy gödör, melyben egymás mellett két ép edény helyezkedett el: az egyik egyszerű, gömbös testű, vékony anyagból készült, kihajló peremű, szürke edény, vállán két szimmetrikusan elhelyezkedő, felfelé álló bütyökkel. A másik edény egy mély tál, bevagdosott peremmel, oldalán festett, karcolt díszítéssel.

A szarmata korszakból származó gödrök az egész ásatási felületen előfordultak, leletanyaguk átlagos 2–4. századi szürke korongolt kerámiából állt. Feltártunk egy É-D tájolású sírt, melléklete egy vékony bronz fülkarika, lábánál pedig kisméretű terra sigillata utánzat.

Az Árpád-korból feltártunk két félig földbe mélyített lakóházat (50. és 95. objektumok). Mindkét házban volt kemence. Az 50. háznak egyszerű boglya alakú, kisméretű kemencéje volt, melyet egy későbbi árok átvágott. A 95. háznak épített négyszög alaprajzú kemencéje volt, melyet a ház DK-i sarkában építettek. A kemence szájától Ny-ra előkerült a ház padlószintje alá beásott, majdnem ép cserépbogrács, melyben szárnyascsonkok voltak (feltehetőleg építési áldozat). Feltártunk három Árpád-kori külső kemencét is.

A késő középkori leletanyag tette ki az ásatás nagyobb részét, épületet nem találtunk a feltárt területen ebből a korszakból. Felszínre került 6 nagyméretű tárolóverem, melyek a felső harmaduknál beszűkültek, aljuk pedig lekerekített volt. A 46. gödörből előkerült egy sütőharang, igen rossz, töredékes állapotban. Kiástunk 6 külső kemencét ebből a korszakból. Igen gazdag leletanyagot tártunk fel, melyben kályhaszemek, korsók, palackok adják a leletanyag zömét.

DR. MADARAS LÁSZLÓ – PINTÉR LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

269. Szajol, Tenyő-halom

(Jász-Nagykún-Szolnok megye) Ő, Sza, Á, Kk

Megkezdtek a tervezett Százhalombatta–Tiszaújváros gázvezeték szakaszoló állomása melletti rész humuszosítását. Fent említett helyen a nyomvonal terepbejárása során, a felszínen négy lelőhely mutatkozott. A 19. és 20. számú lelőhelyeken a terület humuszosításakor régészeti jelenség nem került elő.

A 18. sz. lelőhely feltárásaival részben párhuzamosan folyt másik négy helyszín munkálatai: a 4. és 30. lelőhelyeken dr. Madaras László régész vezette a munkálatokat, a 15. számú lelőhelyen Papp Adrienn harmadéves rég-

gészhallgató volt jelen Pintér László és Polgár Zoltán felügyelete mellett, a 2. sz. lelőhelyen annak közelsége miatt Pintér László és Polgár Zoltán vezette a munkálatokat, mikor a 18. lelőhely munkálatai azt lehetővé tették.

A szubhumuszban látható objektumok bontását megkezdtek, s ezek java részét szeptember végéig fel is tártuk. Néhány esetben a felszínen látható folthoz képest a bontás során korrekciók végrehajtására volt szükség. A szubhumuszban megfogható objektumok kibontása után 35–40 cm vastagságban kézi erővel eltávolítottuk a földréteget. E réteg alatt a sárga altalajban még több objektum folyt bontakozott ki. A feltárással egyértelművé vált, hogy a szubhumuszban lévő objektumok kivétel nélkül késő középkori 15–16. századi leletanyagot tartalmaznak. Az őskori, szarmata kori, Árpád-kori objektumok java része csak a sárga altalajban rajzolódott ki.

PINTÉR LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

270. Szatymaz, Móra TSz homokbánya

(Csongrád megye)

A szatymazi homokbánya területén 1999. augusztus hónapban kéthetes régészeti jellegű kutatást a korábban már művelés alá vont bánya újbóli használatba vételét megelőzően. A munka a bányateleknek csak a K-i sávját (2200 m²) érintette, tekintettel arra, hogy ez volt az a terület, ahonnan korábban még nem bányásztak homokot. Az érintett terület lehúmozása a bányatulajdonos által biztosított munkagéppel történt, majd ezt követően kutatóárok nyitásával folytatódott. A területen régészeti lelet, vagy erre utaló jelenség nem került elő.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

271. Százhalombatta, Földvár (Téglagyár)

(MRT 7. k. 27/2. sz. lelőhely)

(Pest megye) B, V, LT

Az 1998. évi tapasztalatok után kidolgoztuk a SAX projekt ásatási metodológiáját, és a feltárással megkezdése előtt szétküldtük az érintetteknek (SAX Manual). Ebben rögzítettük a módszereket és a mintavételi stratégiát. Az UTM koordináta-rendszert alkalmazva minden négyzetnek a DNY-i sarkát mérjük be a total station-nal. A svéd DAD dokumentációs adatbázist használjuk.

A 20 × 20 m-es felületen minden 4 × 4 m-es szelvénynek van négyzet felelőse, ezen belül 2 × 2 m-ben bontunk egészen addig, amíg valamilyen jelenség (gödör, padló stb.) nem mutatkozik, akkor 1 × 1 m-re váltunk. Minden négyzet, jelenség ún. ld. No-t kap egytől végtelenig, a fontosabb leletek ún. point prov. No-t, a flotálásra felvett földminta pedig ún. flotation No-t kap, ezeket a total station adja meg, a négyzetfelelős dolga a számok feljegyzése és a táblázatok kitöltése. A 2 × 2 m-es négyzetekből mindig a második talicska földje (50 liter) kerül szitálásra, az 1 × 1 m-ben és a gödrökből mindent rostálunk. A felső kevert humuszból nem veszünk földmintát flotálásra,

egyébként 10 litert a négyzetekből és mindent, ha ennél kevesebb.

1999-ben az egész felületen két szintet bontottunk ki, az I. szint keverten tartalmazott kelta, Hallstatt és késő bronzkori (Urnamezős kultúra) gödröket, kemencéket, tűzhelyeket, s egy urnamezős házrészletet. A II. szint az ún. Vátya-Koszider réteg, ahol egy rostélyos kemence, padló részletek, gödrök kerültek elő és egy ez idáig ismeretlen rendeltetésű, erősen lejtős, letapasztott felület egyik szélén cölöplyukakkal.

A gödröket félben bontjuk, a leleteket rétegenként külön tartjuk, a gödröket betöltő földet szitáljuk, rostáljuk. Célunk a telepen belül ásott nagyszámú gödrök rendeltetésének megfigyeltése.

Az ásatáson a hagyományos színes felszínrajzolást alkalmazzuk, a rajzokat később digitalizáltuk. A kerámiaanyag mosva, válogatva és ragasztva van, a rostélyos tűzhely rekonstruált állapotban kikerült az új állandó kiállításunkba. A kőanyag mosva várja a feldolgozást. Az ún. light fraction válogatása és meghatározása Berzsényi Brigitta és két Sümegi tanítvány feladata (rovarok, bogarak).

Összességében megállapítható, hogy a szelvény K-i felében sok késő bronzkori tevékenységnyom (gödrök, kemencék) található, továbbá az É-i részen egy házrészletre is rábukkantunk az utolsó napokban. Mindez sokkal intenzívebb urnamezős betelepülésre utal, mint ezt idáig gondoltuk.

Konzulens: Bóna István, Szabó Miklós. Résztvevők: szegedi régészhallgatók, svéd egyetemisták (Göteborg Univ.), Sweedish National Heritage (Lund), Berzsényi Brigitta, Rudner Edina, Horváth Tünde.

POROSZLAI ILDIKÓ – VICZE MAGDOLNA

272. Szedres, Cukorhegy

(Tolna megye) Ó

Szedrestől D-DNy-ra, a Sárvíz-csatorna K-i partján, a holt ágak közül enyhén kiemelkedő dombon, szántásban közepes sűrűségben fordulnak elő őskori cserepek. A talaj eléggé szürke, hamus. A lelőhely teljes kiterjedését nem tudtuk megállapítani, mivel a domb K-i felén magas a vetés.

MIKLÓS ZSUZSA

273. Szedres, Horgásztanya

(Tolna megye) B

A Sió-Sárvíz árteréből néhány méterrel kiemelkedő Ny-K-i irányú dombon egykor földvár állhatott. A dombot jelenleg három oldalról övezi vizenyős terület, a 4. oldal felől pedig enyhén bemélyedő árok látható. Ez légi fotón sötét csíkként mutatkozik. A terület jelenleg szántó. Az árkon kívül kevés, belül közepesen sok bronzkori lelet (cserép, állatcsont, patics) található.

Elkészítettük a geodéziai felmérést.

MIKLÓS ZSUZSA

274. Szeged, Kiskundorozsma

(Csongrád megye)

Az Útgazdálkodási- és Koordinációs Igazgatóság megbízásából a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága 1999 őszén és 2000 tavaszán elvégezte az M43 autópálya úgynevezett „0” fázis nyomvonalának előzetes terepbejárását. A terepbejárás célja az volt, hogy felmérje a tervezett nyomvonal területére eső régészeti lelőhelyek számát, nagyságát és korát. A munkák során összesen 5 db régészeti lelőhelyet találtunk a nyomvonal kb. 3 km, Kiskundorozsma területére eső szakaszán.

A terepbejárást két szakaszban végeztük, hogy a megfigyeléseink pontosak legyenek. Munkáinkat kiegészítette egy archeomágneses felmérés.

A terepbejáráson részt vettek: Wilhelm Gábor, Mérszáros András, Barta Gábor ásatási technikuskok.

SZALONTAI CSABA

275. Szeged, Kiskundorozsma, Hosszúhát,

III. homokbánya, M5 autópálya 26/59. sz. lelőhely

(Csongrád megye) B, Sza, H

A Szeged III. homokbánya területén végeztünk régészeti feltárást. A bányatelek teljes nagysága mintegy 30 hektár. Az egész terület régészeti szempontú terepbejárása már korábban megtörtént, ekkor szórványos, szarmata korra utaló kerámiaanyag került elő. A régészeti feltárás a tulajdonossal kötött megállapodásnak megfelelően ebben az évben csak a bánya keleti sávját érintette. A 16 000 m²-nyi területen a tulajdonos által biztosított munkagépekkel történő humusztakaró követően 108 régészeti objektum (sírok, gödrök, ház, árkok) került elő. A kora bronzkorból temetőt (5 sír), a szarmata korból települést és a honfoglalás korból egy lovassírt tártunk fel. A feltárással kapcsolatos költségeket a Marosdömp Kft. és a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága kb. fele-fele arányban állta.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

276. Szeged, Kiskundorozsma, M5 autópálya, 26/78. sz. lelőhely

(Csongrád megye) LT, Sza, A, Kk, Ú

A lelőhelyet az M5-ös autópálya leendő nyomvonalának 1991-ben történt bejárásakor Horváth Ferenc és csapata találta Kiskundorozsma subasai határterületén, a Maty egykori magas partjának tetején. A lelőhely a Dorozsma-bordányi betonúttól délre 600–700 m-re, a Maty-ér kanyarulatától délnyugatra kb. 150–200 m-re esik.

A helyszíni megfigyelések gyér őskori, szórványos szarmata kori, közepes késő középkori és újkori településnyomokra utalnak. Az őskori leletanyag a lelőhely déli végén kb. 20 × 30 m-es területen fordult elő.

Az ásatás során egy 80 × 40 m-es területet kutattunk át aprólékosan. A humusztakaró réteges (gépi) eltávolítása után a kézi nyésés során előkerült objektumok kelta, szarmata és 8–9. (esetleg 10–11.?) századi

leletanyagot tartalmaztak. E történeti korok objektumait az utóbbi 100 év beásásai (gödrök, árkok) vágják.

A kelta korhoz tartozott a feltárt 119 objektum nagyobbik része. E korszakból településjelenségeket (házak, árkok, gödrök) tártuk fel, ami ebben a nagyságrendben az alföldi kelta lelőhelyek közt jelentősnek mondható. A telep leletanyaga hozzá nem értő szem számára egységesnek tűnik, sztratigráfiai alapon azonban bizonyosan legalább három periódusra osztható. Fontosnak tartjuk, hogy közel 200 m²-nyi területen kelta járósínt nyomain is megfigyelhettük. Az egyik ház legjelentősebb lelete egy bronzfibula.

A szarmata kort két, feltehetően nem azonos időben használt temetőrészlet képviseli. A sírok egy része körárkos (egy körárkos két másikat vág, tehát itt is van kisebb sztratigráfia), ezek a sírok kiraboltak. A megmaradt leletanyagban vas- és bronzfibulák, agyagedények, vaskések, lemezes testű vascsatok és különféle gyöngyök fordulnak elő. A körárkos sírok mellett külön feltárt 3 kirabolatlan sír (1., 64., 65. obj.) vélhetőleg ugyancsak a szarmata koron belüli, de lényegesen későbbi temetőrészletet jelenthet. Jellegzetes mellékletnek itt a bronzkarperecek tarthatók.

A lelőhely kétségtelenül legfontosabbnak mondható objektuma a 72–73. jelzésű lejárós ház, amelynek betöltésében szépen megmunkált edényperem-töredék, illetve bronzkarika töredéke utal a kései népvándorlás, esetleg a honfoglalás (korai Árpád-kor?) időszakára. E periódushoz sorolhatjuk a 40. és a 63. gödör anyagát is.

A lelőhely dokumentációja számítógépes rögzítésre is került. A fotóanyagot beszkeneltük, és a szöveges részbe betördeltük. A terület szintvonalas térképét és az ásatási összefoglaló térképet, valamint a 1:20-as szelvényrajzainkat ITR térképszerkesztővel digitalizáltuk.

A feltárt terület 3225 m². A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban nyernek végleges elhelyezést. A lelőhelyet a beruházó azóta rekultiváltatta.

BOZSIK KATALIN – DR. KÜRTI BÉLA

277. Szeged, Kiskundorozsma, M5 autópálya, 26/90. sz. lelőhely

(Csongrád megye) Me, B, Kö

Az M5-ös nyomvonalra eső kiskundorozsmai 26/90-es lelőhelyet a subasai határrészben az 1991. évi terepbejárás során Horváth Ferenc és csapata fedezte föl.

A Dorozsma-sziksóstói úttól D-re, a Vágóhídtól DK-re a Maty-ér első jelentősebb kanyarulatától Ny-ra a dorozsmai kiskertek tövében (Matyparti út 6739. sz. telek K-i vége) néhány bronzkori és középkori cserép került elő egy mezolit (?) kőpenge társaságában egy jelentősen kiemelkedő magas parton, nagyon szétszórva. A későbbi vizsgálat (T. Dobosi Viola) bizonyította a kőszék mezolit voltát.

A lelőhely e lelet miatt kiemelkedő jelentőségűnek ítéltetett. Az 1998. évi feltárás során az első szelvény-

sorban ugyancsak előkerült egy mezolitikus tűző kőszék, az egész ásatás során azonban – a legaprólékosabb munka ellenére – semmi más leletre nem bukkantunk. (A lelőhely kb. egyharmadát az exponált környéken kézi erővel tártuk fel, a többinél a humuszosítást kanalas kotróval végeztettük.) A feltárt terület 3500 m². A lelőhelyet többször is megtekintő, szakértőnek felkért Kertész Róbert kolléga (Szolnok, Damjanich J. Múzeum) a helyszín ismeretében ugyancsak kevésbé tartotta valószínűnek mezolit telep létét.

A feltárás az UKIG pénzügyi fedezetével (44 lelőhelyre összesen 480 M Ft), a Csongrád megyében folyó autópálya előzetes feltárások keretén belül folyt. (Lelelőhelyre lebontott pénzügyi adataink nincsenek.) A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban nyernek végleges elhelyezést. A lelőhelyet a beruházó azóta rekultiváltatta.

BOZSIK KATALIN – DR. KÜRTI BÉLA

278. Szeged, Vármaradvány

(Csongrád megye) Kö

A munkálatok menete: 1999 áprilisában a vármaradvány rekonstrukciója közben előkerült a szegedi vártemplom részlete. A leletmentő feltárás során azonosítani tudtuk a templom É-i és D-i hosszanti falainak egyes részleteit, és a belső teret osztó pillérek egy részét. A barokk kori feltöltés alatt téglalapírtású temetkezések indítását is megfigyeltük. Az építkezés folytatása miatt a feltárást felfüggesztettük. Mivel az újonnan épült fogadószárny (Mária Terézia kapu) közművei a feltárt templom területén foglalkoztatni, a feltárás befejezése elengedhetetlenül szükséges. A feltárt terület nagysága kb. 180 m².

Előkerült leletek: A vártemplom gótikus faragvány-töredékei, sírmellékletek.

Várható tudományos eredmények: A megnyitott terület szakszerű feltárása és dokumentálása, a vártemplom erre a területre eső alaprajzának tisztázása, az itt jelentkező építési periódusok korhatározása.

A leletek a szegedi Móra Ferenc Múzeum algyői külső raktárába kerültek.

DR. HORVÁTH FERENC

279. Szekszárd, Jeni-Palánk

(Tolna megye) Tő

A Tolna Megyei Önkormányzat tulajdonában lévő és annak Megyei Kórháza által használt terület feltáráshoz a kórház főigazgatója írásbeli hozzájárulását adta.

A Szekszárdi Körzeti Földhivatalban 01627/5-d hrsz. alatt nyilvántartott külterületi földterületen 1975–1985 között tártuk fel a III. Mehmet által 1593-ban építtetett török kiserődöt a Jeni-palánki palánkvárat.

A korabeli török és keresztény források egyaránt beszámolnak arról, hogy a vár körül, a Sárvíz partján létezett egy zömében délszláv lakosságú félkatonai település is. Az 1963 óta folytatott terepbejárásaink és felszíni

anyaggyűjtésünk ezt mindenben igazolni látszanak, s ezen település néhány házhelyének feltárta hozta felszínre a kórház gazdasága által 1998 őszén végeztetett mélyszántás is.

Még ezen az őszön elvégeztettük a terület négyzet-hálós felmérését és talajmágnesezési eljárásokon alapuló vizsgálatát is. Ez utóbbi sajnos nem hozta meg a kívánt eredményt. Jól láthatóan csupán a már feltárt vár öt méter széles és két méter mély várárka, valamint néhány kiugróan erős jelet adó objektum jelent meg. Jól látható viszont az, hogy az egykori Sárvíz a mai Sió-csatornánál jóval délebbre, és keleti helyett délkeleti irányban folyt, közvetlenül a vár közelében. Sajnos a tavasszal végzett további földmunkák során a felszíni jelenségek megszűntek, így a júniusi feltáráson szelvényeinket a domborzati jelenségek alapján jelöltük ki.

Első szelvényünk negatív volt, később azonban egy hódoltság kori hulladékgödör került elő. A későbbiekben nyitott szelvényekből kiderült, hogy a 16–17. századi folyómeder, vagy annak sekély, mocsaras partja a mai szántóterületen átlósan haladt keresztül és a feltárássra kijelölt rész ennek a déli partján található. (Ennek ismeretében értelmezhető a magnetométeres mérések eredményeként ide jelölt sekély, széles, de határozott irányú mélyedés is, melynek ma már alig látható nyoma a felszínen!) A part közelében talált nagyméretű gödörök feltárással azonban az ásatásnak ebben a szakaszában nem kerülhetett sor, mivel az állandó esőzések miatt a szelvények megteltek vízzel.

A júniusban félbeszakított feltárást a kukorica aratása után, október elején folytattuk. A területen előbb kézi szerszámokkal végeztük a felső talajréteg eltávolítását, majd a termény lehordása után homlokrakodós erőgéppel.

Az egykori meder felé lejtő területen rendkívül egyenetlen felületű járósintériszleteket találtunk, melyekbe több téglalap és ellipszis közötti formát mutató, földbe mélyített lakóház gödrének bizonyuló beásást, valamint kisebb-nagyobb hulladékgödöröket találtunk.

Az objektumok betöltésföldjéből délszlávokra utaló kézi korongolt főzőedény-töredékek, kevés díszkerámia-töredék, vaseszközök maradványai, valamint a 17. század második felére, és végére utaló habán kerámiatöredék került elő.

Fentiek alapján bebizonyosodott, hogy a feltárás során a keresett 17. századi török-délszláv polgári település egy részletét találtuk meg, melynek folytatása a jelenlegi területtől dél, délnyugati irányban várható a mocsár és az egykori Sárvíz által határolt kis kiemelkedésen.

DR. GAÁL ATTILA – DR. GERELYES IBOLYA

280. Szendrő, Várhegy, Felső vár (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kő

Folytattuk a felsővár 1997-ben megkezdett feltárást. Az ásatást a Magyar Nemzeti Múzeum és Szendrő város önkormányzata finanszírozta.

Befejeztük a DK-i bástya kutatását. Megállapítottuk, hogy a korábbi (feltehetően a 16. század utolsó harmadában épített) Ny-i szárnyfal északi vége csorbázat nélkül, egyenes vonalban ér véget. A feltételezett déli kortina vonalában nem találtunk (palánkszerű) megerősítésre utaló nyomot. A későbbi szárnyfal (17. század utolsó harmada) részben a sziklaperegre, részben a szikla fölötti sódere (!) épült. A kortina és a szárnyfal csatlakozását feltártuk, a déli kortina a csatlakozástól Ny-ra 160 cm-től teljesen elpusztult.

A vár K-i udvarán kettős szelvényesort nyitottunk az itt állt építmények kutatására. A területen a 17. század közepe előtt cölöpös építmények és bőséges leletanyaggal feltöltött szemétdöbrök helyezkedtek el. A 17. század közepe táján szárazon rakott kőalapozással feltehetően faépületeket emeltek. A feltárt terület É-i részén téglapadló csekély maradványait találtuk. Az épületek felszínközeli elplanírozott omladéka sok kályhacsempét tartalmazott. Az épületekkel megegyező tájolással, részben szárazon rakott kőbéléssel ellátott téglalap alaprajzú vermetek tártunk fel, 17. század végi– 18. század eleji betöltéssel. Az épületek területén, egymás közeléből több, épen elásott cserépedény került elő. A 16. század közepétől a 18. század elejéig terjedő leletanyagból kiemelendők a vegyesmázás kályhacsempé-töredékek, hollandi és török típusú pipák, faragással díszített malomkő, fegyver- és szerszámmaradványok.

Az ásatáson részt vett: Szörényi Gábor, Rácz Miklós, Szelekovszky Márta, Szabó László, Szabó Máté egyetemi hallgatók, Czifrák László rajzoló.

TOMKA GÁBOR

281. Szentes, Ecser, Templomrom (Csongrád megye) Kő

A város határának északkeleti részén, a Veker-ér bal oldali partján műemlékként nyilvántartott, több méter magas rom látható, amely Szentes Város Önkormányzatának tulajdonában van. Utoljára 1961-ben végeztek a téglalap anyagi építményen állagmegóvást, így újra szükség lenne ilyen munkálatokra. A jelen állapot pontos rögzítéséhez a város az OMvH támogatásával fotogrammetriai felmérést végzett Bereczkiné dr. Hammer Edit. Az így kapott gondos adatrögzítő munka további behatár elemzése fontos építéstörténeti következtetések levonására is lehetőséget adhat a környék egyik legrégebbi egyházi műemlékére vonatkozóan.

A jelenlegi felszín alá hatoló feltáró műveletre nem került sor.

SHABÓ JÁNOS JÓZSEF

282. Székesfehérvár, Arany János utca 3. (Fejér megye) Kk, Ű

A ház területén 1986–1987-ben végeztünk feltárást a utcára néző szárny déli szobájában. Az árok tanúsága szerint az 1820 körül épült ház alapozása nem mutat

korábbi periódust. Közvetlenül a mai padló alatt találtuk meg a 19. század elején készült járószintet, illetve a járószinthez tartozó kemence (kandalló) alapozását. A ház déli falának alapozása alatt egy feltehetőleg középkori falcsontot találtunk. Mellette észak felé egy 14–15. századi verem került elő.

Az északi szárny alapincézett részén a középkori maradványok még az építkezés idején elpusztultak, a keleti oldalon pedig életveszélyes feltárást folytatni. Feltárási területnek maradt az udvar, ahol 1999-ben egy kb. 10 m hosszúságú kb. kelet-nyugati irányú árkot nyitottunk. Ebben egy 18. századi barokk téglacsatorna és ennek kőalapozása minden középkori objektumot és réteget elpusztított. Újkori feltöltési rétegében 15–18. századi cserepeket találtunk.

Feltárásaink alapján egyértelmű, hogy az előkerült részletek bemutatásra alkalmatlanok, értéktelenek, az építkezés nyugodtan folytatható.

DR. SIKLÓSI GYULA

283. Székesfehérvár, Királyi bazilika

(Fejér megye) Kö, Tő

A védőtető építésének alapozási munkáihoz kapcsolódóan a prépostsági templom déli oldalán, a délnyugati toronytól keletre eső területen végeztünk feltárást. A kivitelező munkásainak, a munkagépeknek a mozgása, és az építkezéssel járó anyagmozgatás erősen igénybe vette a területet, és veszélyt jelentett a feltárt maradványokra. Ezért minden esetben csak az alapok és aláfalazások számára szükséges területeket tártuk fel.

A templom déli oldalán talált épületrészletek és falszakaszok:

A templom déli falától 4,6 m-re több ponton előkerült egy tört gránit aplit kövekből épült fal, amelynek déli oldalán két helyen végeztünk részletes feltárást, északi oldala még nem kutatott. Az eddigi adatok – egy korábbi járószint és a falazásban mutatkozó különbségek – a fal átépítésére utalnak a 12. században. A falat fedő rétegekből Luxemburgi Zsigmond, I. Ulászló, V. László és Hunyadi János érmei kerültek elő. E pénzekkel keletkezett rétegek alatt csak nyomokban voltak megfigyelhetők korábbi járószintek, amelyeknek időrendi viszonyát a visszabontott falhoz nem lehetett megállapítani. A fal merőleges, észak-déli irányú folytatása a templom déli oldalán 1936 illetve 1965 óta ismert Árpád-kori kápolnák nyugati síkja előtt ugyancsak 4,6 m-re került elő. A falsarok még feltáratlan. E falszakaszok a Siklósi Gyula által korábban meghatározott kerengő északi és keleti falaként értelmezhetők.

A templommal párhuzamos fal (északi kerengőfal) déli oldalán három, téglalap alakú, durva mészköből készült, felmenő szakaszán kváderes faltömb került elő megközelítően a templom belső támrendszeréből megmaradt 1. és 3. pillér és az elpusztult 6. pillér vonalában. A faltömbök valószínűleg a templom beboltozásához kapcsolódó támvégek maradványai, amelyek a templombelső pil-

lérein megőrződött két gótikus periódus egyikéhez sem kapcsolhatók egyértelműen. Járószintjük a 14. századi építést teszi valószínűvé. A támvégek visszabontott és később fel nem használt szakaszai fedőrétegeinek kerámiaanyaga a gránit aplit falával egyezik meg.

Az 1. és 3. pillér vonalában levő támvégek közötti területet a fenti megfigyelések alapján a kerengőfal visszabontásakor a támvégek felhasználásával 9 × 5 m belméretű kápolnává építették át. A kápolna északi felét Kralovánszky Alán 1992-ben feltárta két téglabélésű sír maradványával. A kápolna déli része még feltáratlan, de az építkezésen tett megfigyelések alapján még további sírra lehet számítani. Az épületrészt a török korban bontották el, a falait elpusztító gödrökből török és a 17. század második felére keltezhető leletek kerültek elő. A kápolnát fedő feltöltésből és az egymást metsző 17. századi gödrökből igen töredékes, a 14. század második feléből származó, kisépítészeti alkotásokhoz tartozó faragványtöredékek kerültek elő.

A templom 1993 óta ismert 7. támpilléreinek alapjából a védőépület betonalapjainak elkészítése előtt kőfaragványokat emeltünk ki, közöttük a 14. század második felében készült fiálé-elemet.

A romterület déli oldalán húzódó házior 27 m hosszú szakaszának aláfalazásához 1 és 2,5 m között változó szélességben végzett kutatás során temetőrészlet 283 sírját tártuk fel. A sírokban leletanyag alig volt. A temetkezések legkésőbb a 12. század második felében kezdődtek egy másodlagos helyzetben talált, félbevágva sírobulusként földbekerült III. Béla rézpénz (CNH II. 101.) alapján. A korai temetkezésekhez tartoznak a mész-kőlapokkal bélelt és fedett sírok. Az eddig feltárt sírok minden esetben igazodtak a kerengőfalakhoz. A temetkezések felső határát a kerengőfalat fedő, pénzekkel keletkezett rétegek jelölik ki. A sírok alatt a templom építéséhez kapcsolódó járószinteket rögzíthettük.

A kápolna környékén a kerengőudvarban húzódó temetőrész lezárása után is temetkeztek, néhány sír már a török korban került a földre. További sírokat tártunk fel a templom déli oldalán a 6. és 7. támpillér megerősítési munkáihoz kapcsolódóan.

Az ásatás munkatársa Szalai Tamás régész volt, rövidebb ideig részt vettek Bodó Balázs, Kulcsár Mihály régészek. Konzulens: Tóth Melinda művészettörténész és Szabó Zoltán építész.

BICZÓ PIROSKA

284. Székesfehérvár, Orsovai út

(Fejér megye) B

Az épülő 63. sz. Székesfehérvárt nyugatról elkerülő út nyomvonalába eső bronzkori település megelőző feltárásának megkezdése 1999. október 13. A feltárás a kedvezőtlen időjárási viszonyok ellenére – hosszabb-rövidebb megszakításokkal – december 13-ig folyt. A korán lecsott hó miatt gyakorlatilag csak a gépi humuszolás megkezdésére volt lehetőség. Az ezt követő, kis felületet érintő

kézi nyelés során két gödör feltárta kezdett kirajzolódni. A feltárás folytatására a 2000. év tavaszán kerül sor.

A humuszolás során begyűjtött szórványos leletanyag (edénytöredékek) alapján a település a bronzkor középső szakaszára keltezhető.

Konzulense V. Szabó Gábor (ELTE, Régészeti Intézet).

KULCSÁR MIHÁLY

285. Szihalom, Határszeg I., II.

(Heves megye) Ó, Sza

A 31. és 32. sz. lelőhelyeken Szihalom és Füzesabony között, eddig még csak az árkok ellenőrzését végeztük. A 4 méteres leszedés kutatása és dokumentálása még hátra van. Ez a kivitelező gépi besegítésének függvénye. Itt a kiásott árkokban a 31-es lelőhelyen mintegy 160 méteres szakaszon 14 császár kori beásást és gödört regisztráltunk.

A 32. számú lelőhelyen (ez egy magaslat) 4 jelentősebb őskori beásást regisztráltunk a kiásott és csővel betelepített árokban.

FODOR LÁSZLÓ

286. Szirmabesenyő, Földvár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) I

A Margit-dűlőben lévő földvárat Kandra-Kabos említette, árkait és az innen előkerült leleteket is leírta. Pesty Frigyes kettős sáncokkal körülvett táborhelyet ismert a területről. Nováki Gyula és Sándorfi György 1977-ben már csak elszántott szakaszát rögzítette. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban egy 1784-es kéziratos térkép és a hozzá tartozó iratanyag Sajókeresztúr és Sajóvamos határvitájában a földvár árkát és hányott sáncát tartotta kiindulópontnak. A földvár létének bizonyítékként szolgált egy légi felvétel, melyen a kettős árok körülvett terület jól látszik. 1999-ben tudomásunkra jutott, a földtulajdonos kavicsbányanyitási szándéka, így a helyi önkormányzat segítségével szondáztunk. Megtaláltuk a kettős árkot a vár ÉNy-i részénél. A külső árok 11 m széles, 1,8–2 m mély, a földsánc 9,5 m széles volt. A belső árok 9 m széles, és 1,7 m mély volt. Ebben a mélységben már a kavicsréteg kezdődött. A vártetőn nyitott egyik szelvényben egy objektumot találtunk, melyből korongolt és korongolatlan kerámia került elő. Ezek a cserepek nem határozzák meg a vár építésének korát, hiszen a vízjárta területből kiemelkedő földhát bármelyik régészeti korban alkalmas lehetett a megtelepedésre.

HELLEBRANDT MAGDOLNA

287. Szokolya, Vízfogó

(Pest megye) Ú

1999 júliusában értesített Békefi András, a Duna-Ipoly Nemzeti Park egyik természetvédelmi őre, hogy a Szénpatak völgyében, az ún. Vízfogónál a legutóbbi felhőszakadás faszerkezetet mosott ki a mederben. Az objektu-

mot eddig a hordalék miatt nem lehetett látni, most viszont a nagy mennyiségű víz lemosta róla a törmelékét.

A Szénpatak ez a felső szakasza mélyen bevágódott, szűk medrű. A természetvédelmi őr által jelzett helyen régóta ismert egy gát, amely mögött mintegy 20 × 20 m-es medencét képeztek ki a meder két oldalán. A faszerkezet a gát felett kezdődik, és kb. a gát D-i szélénél végződik. A gát feletti része tulajdonképpen lezárt terület: megfigyeléseink szerint a pallók K-Ny-i irányban minden bizonnyal kitöltötték a medencét, teljes szélességben. A pallók hossza É-D-i irányban 2,50 m. A gát É-i szélé alatt, a pallókhoz kapcsolódik két, K-Ny-i irányú gerenda. Ebből kiindulva a gát alatt húzódik egy É-D-i irányú gerenda, amelynek a vízben levő szakasza megmaradt, a földben levő része elkorhadt, és helyére csak a lyuk utal.

A meder közepén látható egy – egy fából kivájt – vályú, amely enyhén lejt D-i irányban, ahol csatlakozott az objektumot D felől lezáró K-Ny-i irányú gerendához.

Az eddigi megfigyelések szerint az objektum hossza 9 m, szélessége feltehetően azonos a medence szélességével. A faszerkezetnek a vízben levő része jó állapotú, a földben, illetve a levegőn levő részei részben vagy teljesen elpusztultak.

Rendeltetése bizonytalan: pillanatnyilag úgy tűnik, hogy két periódus volt: miután a gát részben a faszerkezet fölé épült, valószínű, hogy más-más célra használták a faszerkezetet és a gátat. A gát duzzasztotta fel a vizet, amelynek segítségével – az erdészek szerint – a múlt században tűzfát úsztattak le Kismarosra. Az objektum pontos rendeltetésének megállapítására további kutatások szükségesek.

MIKLÓS ZSUZSA

288. Szolnok, 4. lelőhely – Fekete város

(Jász-Nagykún-Szolnok megye) U, Sza, Kö

Szolnok határában, a várostól ÉK-re, a Milléri-főcsatorna és a Holt-Tisza által közrezárt mély fekvésű területből, az ún. Millér-laposból É-on szigetszerűen kiemelkedő terület a Fekete-város, melyet a gázvezeték ÉK-DNy-i irányban átszel. E magaslat DK-i, félszigetszerű nyúlványán, a magasparton, a gázvezeték nyomvonalának 9,6–10 km-e között, 400 × 150 m-es területen különböző korszakok leleteit találtuk meg. A leletek mennyisége átlagos újkőkori és középkori telepjelenségekre utalnak.

Az ásatáson feltárásra került 7 objektum, melyből 6 gödör, 1 árok. A leletanyag a szarmata korszakból származik. DR. MADARAS LÁSZLÓ – PINTÉR LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

289. Szolnok, 30. lelőhely – Fekete-város III.

(Jász-Nagykún-Szolnok megye) B, Sza

Szolnok határában, a várostól ÉK-re, a Milléri-főcsatorna és a Holt-Tisza által közrezárt mély fekvésű területből, az ún. Millér-laposból É-on szigetszerűen kiemelkedő terület a Fekete-város. É-i partszegélyén a Milléri-főcsa-

tornába torkolló csatorna D-i magas partján, a nyomvonal 10,8–11,2 km-e között, 200 × 300 m-es területen átlagos késő bronzkori és római kori szarmata megtelepedésre utaló leleteket találtunk.

A lelőhelyen a felszínen gazdagon fordult elő leletanyag, de a vezetékek árka nem érintett csak 3 objektumot, melyekből közelebből meg nem határozható, jellegtelen őskori anyag került elő. Valamint feltárással került további 6 gödör, melyek újkori leletanyagot tartalmaztak, a többiben semmiféle anyag nem volt.

DR. MADARAS LÁSZLÓ – PINTÉR LÁSZLÓ – POLGÁR ZOLTÁN

290. Szombathely, Interspar

(Vas megye) R

A város nyugati részén, a Perint-patak melletti (volt Pamut pálya) ingatlanon, az előző évi kutatások után bizonyossá vált – a korábban a felszínen talált urnamezős, római és középkori leletek ellenére –, hogy leginkább őskori objektumok előkerülése várható. Ezt a feltevélezt kutatásunk igazolta, hiszen a Balaton-Lasinja kultúra kenyérsütő (?) kemencéjét, néhány gödrét, építményeinek cölöpnymait, valamint a hajdani járószinten – áradás következtében átmozgatott – leletanyagát konstatáltuk. Településük egyrétegű és meglehetősen laza szerkezetű lehetett, hiszen szuperpozíciót nem tapasztaltunk és szondáinkat egymástól viszonylag nagy távolságban nyitottuk. Nem került elő igazán nagymennyiségű és látványos kerámia, állatcsont is alig. Radiocarbon kormeghatározásra is csak kis mennyiségű mintát tudtunk gyűjteni. Megtaláltuk az újkort megelőző időszakból származó Perint-medret is.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta és a szombathelyi BDTF régésztechnikus képzésének néhány hallgatója.

ILON GÁBOR

291. Szőce, Római katolikus templom

(Vas megye) Kő

A Fő u. 58. sz. alatt álló templomról a kutatások nyomán úgy tudtuk, hogy nyugati része a toronnyal együtt román, a gótikában bővítették a szentéllyel.

A jelenlegi kutatás alapján már tudjuk, hogy a templom korábbi része (14. századi) a torony a nyugati hajófal egy szakaszával. Az eredeti templom nyugati falát és a tornyot megtartották. Az északi és déli hajófalat, valamint a szentélyt elbontották. A 14. századi téglából építették meg a gótikus korban romanizáló stílusban a 15. század közepén, valószínűleg Szölcszei Miklós alispán-sága alatt az északi és déli irányban szélesített templomot, melyet a szélesítésnek megfelelő méretű szentéllyel láttak el (a szentély téglája 15. századi, a hajóé 14. századi, de a rátapadt 14. századi habarcs miatt a gótikus építéskor a fal rakása hullámosra sikeredett).

A templom 1632–1732 között az evangélikus gyülekezeté volt. Ekkor a hajó északi, nyugati és déli oldalánál is körben karzat volt, melynek alapozásait megtaláltuk.

Az északi sekrestyét 1744-ben építhették, melyet többször átalakítottak. A barokk kori téglapadlózat részben megmaradt a sekrestyében.

A megkezdett kutatások eredményeként előkerült:

1. épített ossarium közvetlenül a templom déli oldalához kapcsolódóan a templomból nyíló gótikus kapuval (melynek mérete megtalált küszöbével rendkívül alacsony, csak koporsó kiadására lehetett alkalmas).

2. a Ny-i oldalon a gótikus bővítéskor a 14. századi és gótikus fal csatlakozásánál épített támpillérek alapozása, melyeket későbbiekben lebontottak. 1969-es habarcs látszik a helyükön.

3. A fal opus caementitium, azaz a két szélét meg-rakták, a közepét törmelékkel töltötték ki, falban oltódó mésszel szilárdítva azt. Ennél az épületnél a 15. századi részeken nem volt rendben a falazás, mert a két réteg között a törmelék teljesen laza maradt. A fal bármely részén lévő résen kiömlik.

4. A falban római later (tégla), tegula és imbrex (tetőfedő cserepek), töredékek kerültek elő. Mivel apróbb kerámiát nem találtunk, nem állt itt római épület. Az építőanyagot máshonnan hozták.

5. Gótikus terrakotta idomtéglaikat találtunk az 1741-es javításokból. (A szentély gótikus boltozatának indulási pontjain a lefaragott köveket is megtaláltuk. A hajó boltozásáról még nem szereztünk bizonyosságot.) A lábazat gótikus idomtéglaí szépek.

6. A ma látható román stílusának látszó ablakok kivétel nélkül gótika koriak, de a korábbi építőanyag visszaépítésével készültek román stílusúra.

7. A szentély déli oldalán az 1741-es felújításhoz köthető lant alakú barokk ablak került elő, amelyik a gótikus ablak helyére került. A 19. századi ablak már a negyedik volt a sorban.

8. A padozat felszedésével bizonyíthatóvá válik, hogy a 14. századi templomocskában benne van a mai belsőben.

9. A déli sekrestye padozata alatt előkerülhet az ossarium többi része, és talán értelmezhetővé válik, hogy a templom déli oldalánál feltárt különböző emberek csontjai miért égetettek.

HAJMÁSI ERIKA

292. Tamási, Várhegy

(Tolna megye) Kő, Tő

A város D-i részén, a Koppány fölé emelkedő Várhegyet korábban Nováki Gyulával már felmértük. Akkor azonban a vár É-i részén igen sűrű volt a bozót, ezért részletes megfigyeléseket nem tehettünk. Ennek megfelelően a felmérésnek ez a része kissé elnagyolt.

1998-ban bozótirtást végeztek a Várhegyen, erről K. Németh András egyetemi hallgató értesített minket. Ezért a várnak az É-i részét 1999. április 12-én Egyed Endrével újramértük.

A bozótól megszabadított szakaszon most már jól megfigyelhetők a teraszok, amelyeken tégl- és habarcs-

törmelék mutatkozik. Több edénytöredéket is találtunk, köztük egy török talpastál töredéket is.

MIKLÓS ZSUZSA

293. Tata, Fürdő út 24–26.

(Komárom-Esztergom megye)

Szondázó ásatást végeztünk azon a területen, ahová a korábbi kutatás a 11. századi alapítású bencés monostort tette. Az átvizsgált részen sem falakat, sem sírokat, sem pedig középkori leletanyagot nem találtunk. A lejtős sziklaaljzatot néhol 410 cm vastag újkor feltöltési réteg alatt találtuk meg.

PETÉNYI SÁNDOR

294. Tata, Porhanyóbánya

(Komárom-Esztergom megye) Pa

1999. június 18-án kezdtük meg a középső paleolit telep feltárását, amelynek anyagi fedezetét pályázatok útján sikerült kiegészíteni (NKÖM, Közgyűjteményi Főosztály).

Biztonsági okokból az idén is bányafákkal dúcoltuk ki a lelőhelyet, majd a külső környezet és a belső terület kitisztítása után mind a déli, mind pedig az északi oldalon folytattuk az in situ betöltődés bontását.

Az idén elsődleges célunk a település feltárása mellett a természettudományos vizsgálatokra történő mintavétel volt. Északi irányban a bontás során kialakított metszetfalban 4 réteget tudtunk elkülöníteni, amiből 2 cm-ként mintát vettünk geokémiai és szediment vizsgálatra, 4 cm vastagságban pedig kismélységi vizsgálatra. Hasonló mintavétel történt a déli oldalon is. Mind a két betöltődésből mintát vettünk röntgendifrakciós, paleomágneses és magnetosztatográfiai vizsgálatokra is.

Az in situ betöltődés bontása során továbbra is nagy mennyiségű gyártási hulladék, típusos, szépen megmunkált kőeszköz (elsősorban kaparók, vakarók) és állatcsontok (a legnagyobb mennyiségben továbbra is mamut maradványai) kerültek elő.

A feldolgozás előkészítése érdekében az idén nemcsak a lelőhelyet, hanem az egész bányaudvart felmértük.

Az ásatáson részt vett dr. Sümegi Pál (KLTE, Debrecen), Homola István és Horváth Krisztina (KLTE, Debrecen), Tolnai Márton (JATE, Szeged) egyetemi hallgatók, meglátogatta dr. Kordos István.

CSEH JULIANNA – T. DOBOSI VIOLA

295. Tatabánya, 52. lelőhely

(Komárom-Esztergom megye) B, LT, A, Á

1998. óta folyik a Tarjáni-Malompaták partján elterülő lelőhely feltárása, amelynek során 1999-ben is több korszak telepobjektumait tártuk fel. Az Urnamezős kultúra időszakára az általánosan megfigyelhető (edényeket is tartalmazó) gödrök mellett több kemencét tártunk fel,

valamint a tavaly megtalált cölöpvázás ház további részletét. Erre a korra keltezhető még egy földbe mélyített, négyszögletes, tűzhely nélküli objektum, betöltésében bronztüvel, bronzkarikával és pecsételével. Környékén nagyon sok őrlőkövet találtunk. A tavaly megtalált földbe mélyített kelta ház további részleteit tártuk fel, oldalfalába két helyen kemence(?) mélyedt. A késői avar korra keltezhető egy szintén földbe mélyített, kemence nélküli, négyszögletes objektum a benne található jellegzetes edénytöredékek, perem belső felületén megfigyelhető fésűs díszítés miatt.

Az Árpád-korra egy objektum keltezhető, a földbe mélyített ház sarkában kőből épített kemencét figyeltünk meg.

LÁSZLÓ JÁNOS

296. Tatabánya, Dózsakert

(Komárom-Esztergom megye) B, LT, H, Á

1999. július 5-én kezdtük meg a Tatabánya-dózsakerti lelőhely feltárását, amelynek anyagi fedezetét pályázatok útján sikerült kiegészíteni.

Az ásatás során mintegy 1000 m²-nyi területet tártunk fel, melynek eredményeképpen sikerült meghatározni a 10. századi település K-i és D-i határát.

Ebből az időszakból mintegy 30 m hosszban nyomon követtük a települést keletről határoló 3-4 m széles és a mai felszíntől 1,2-1,3 m mély árokrendszer nyomát, amiből a 10. századi leletanyag mellett szórványosan korai bronzkori (Makó kultúra), késő bronzkori (késő Halomsíros és korai Urnamezős kultúra), kelta és 9. századi leletanyag is előkerült. Hasonló eredményt mutatott a korai telepet nyugatról, délnyugatról határoló árokrendszer is.

A 10. századi településhez tartozik egy lekerekített sarkú, téglalap alakú, ágasfás, szelemen szerkezetű kőkemencés ház, egy szabadtéri kemence és kisebb árkok. A házból jelentős mennyiségű kerámiatöredék (köztük fésűs hullámvonalkötegekkel, vonalkötegekkel és körömbenyomkodásokkal díszített fazekak, import kerámiák töredékei) állatcsontok (köztük egy nagyobb vízimadár csontjai), csonteszközök, orsókorongok, vaskulcs, s a 10-11. századra datálható lószerszámdísz került elő.

A települést övező árokrendszerekből a 9. század végére keltezhető emléktárgy közül kiemelhető egy pecsételt díszítésű peremtöredék, fazekak, sütőharangok töredékei.

A 11. századra keltezhető egy kisebb, szintén négyszögletes, kőkemencés ház (teljes feltárása a magánkeretek miatt nem valósulhatott meg), s a 10. századi házba beásott gödör.

A korai bronzkori Makó kultúra emléktárgya szórványosan minden szelvényben jelentkezett. A korszakhoz tartozik egy oszlopos szerkezetű ház agyagkemence omladékával, aminek nyugati, délnyugati felcnc egy részét a 10. századi árok elpusztította (a ház bontása során gazdag kerámiaanyag került elő), egy hamvasztá-

sos sír és négy gödör szintén gazdag leletanyaggal (közük a jellegzetes fazekak mellett belsődíszes tálak töredékei is).

A késő bronzkori, késői Halomsíros és korai Urnamézós kultúra időszakából is minden szelvényben került elő leletanyag, de a későbbi építkezésnek köszönhetően csak szórványosan, települési jelenség nélkül. A feltárt emléktárgyak közül egy bronztű (megvastagodó végű, zeg-zug mintával díszített), egy ép bronznyílhegy és egy bronzcsipesz emelhető ki.

A feltárható terület nyugati és déli határán már csak újkori objektumok (sódernyerő gödrök, homoknyerő gödrök, dögkút, szemétgödrök) kerültek elő.

1999-ben a feltárható terület egészét feltártuk, további ásatásra már csupán a beépítetlen, illetve használaton kívüli kiskertekben van lehetőség.

A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

Az ásatáson részt vett: Polgár Szabolcs, Száraz Csilla, Tokai Gábor, Horváth Anikó, Köhler Kitti, Csengeri Piroska, Richter Éva, Jordán Viktória, Nyíri Borbála, Jeney Rita, Bózsing Éva, Füredi Ágnes, Gergely Balázs, Molnár Attila, Gál Krisztián, Békei László, Tankó Károly, Báthori Gábor, Puskás Kolozsvári Frederik, Polgár Péter, Csiky Gergely, Péterváry Tamás és Szabó András egyetemi hallgatók (ELTE).

CSEH JULIANNA – VÉKONY GÁBOR

297. Tác, Gorsium

(Fejér megye) Ró

Lebontásra kerültek a LXX. épület (Alsó Pannónia császár-kultuszának Augustus-temploma) nyugati része fölött a korábbi években feltárt és dokumentált 4. századi épületmaradványok (LXXIII. és XCV. épületek). Másfelől a 265-285/775-780 szelvényekben kísérletet tettünk a templom nyugati nagyobb része fölött lévő közfürdő (XCII. épület) még fel nem tárt részének teljes feltárására. A teljes feltárást és dokumentálást az épület elbontása követte volna, megteremtve a templom teljes feltárásának lehetőségét. Az ásatás utóbbi programja nem volt megoldható. A fürdő keleti végét a feltárt szelvényekben nem értük el, a rendelkezésre álló teljes keret felhasználása is csak további helyiségek feltárását tette volna lehetővé. A feltárás előrehaladását ezen a területen egy gazdag freskórég is akadályozta, amely a fürdő alapozásának szintjén, egy 2-3. századi terrazzo padlón került elő.

A feltárás súlypontja a LXX. épület nyugati részének feltárására helyeződött át. A LXXIII. épület Ny-i zárófalának lebontása lehetővé tette a fal alatt korábban megtalált LXX. épület kiszedett Ny-i falának feltárását. A fal az épület ugyancsak kiszedett É-i és D-i zárófaláig ért, ennek alapján feltehetővé vált, hogy a templom Ny-i zárófalát láthatjuk benne. A feltárás azonban nem igazolta ezt a feltevést. Egyrészt a kiszedett Ny-i fal keskenyebb volt, mint az É-i és a D-i, másrészt alapozási szintje sem egyezett a másik két fallal, 60 cm-rel magasabban

történt, alig 10 cm-rel a járószint alatt. A csekély alapozás kizárta annak lehetőségét, hogy a templom tartófalát lássuk benne. Az alapozás mélysége és a falvastagság annak az eddig nem értelmezhető falnak a részévé tette, amelyet korábban a kiszedett É-i templomfalán belül találtunk, és amely a templom K-i, kiszedett osztofala előtt D irányban folytatódott. A korábbi feltárában A-falként jelzett építmény a templomtéren belül így három oldalon meghatározható volt, a D-i oldalon a nagy 4. századi gödör teljesen elpusztította. A szabálytalan négyzet alakú tér Ny-i fala 8,24 m, É-i fala 7,23 m, K-i fala 8,15, D-i fala 7,36 m hosszúságú volt.

Az A-fal tisztázása alapján a templom Ny-i zárófalának a korábban a belső teret kettéosztó ÉNy-DK irányú kiszedett falat kell tekintetünk. Ezt a feltevést megerősítette a kis falcsont, amelyet eddig nem sikerült értelmezni. Ez a templom kiszedett É-i zárófalának Ny-i végében maradt meg. A fal itt derékszögben, mintegy másfél méter hosszúságban D felé fordult el. A D-i zárófal Ny-i végében ugyanezt a kiszögellést kiszedett állapotban sikerült meghatározni. A templom homlokzatát tartó négy pilléren belül tehát nyitott tér – pronaos – következett, amelynek K-i oldalának közepén nyílt eredetileg a cellába nyíló bejárat. Ennek – a fal teljes kiszédése miatt – nem maradt nyoma. A bejárat előtt, a templom tengelyében az A-fallal határolt négyszögletes térség közepén egy kisméretű és sekély alapozású pillér töredéke maradt meg. A pillérnek nem lehetett tartó szerepe, esetleg kisebb szobor alapzatának tekinthető.

A templom teljes hosszát még nem sikerült meghatározni. ÉK-i sarka a 280/785 szelvény D-i tanúfala alatt várható. Ebben az esetben a Ny-i falsaroktól számítva hossza 26 m körül volt, a pillérsor vonalától számítva 30 m-re becsülhető.

A korábbi ásatás során két nagyméretű kerek beásás volt megfigyelhető. Ezek közül a keletebbre lévő az A-fal keleti oldalának déli felét semmisítette meg. A beásásban semmiféle jelenséget nem találtunk, a mély gödört még a 4. században visszatették. A másik gödör a templom D-i falának egy részét és az A-fal D-i oldalát semmisítette meg. Itt, a templom és a katonai tábor szintje alatt, egy téglából épült négyszögletes kút került elő. Feltételezhető, hogy a közelben lévő 4. századi közfürdő (XCII. épület) számára kutatták fel a tábor-periódusban használt kút, amelyet a másik beásásban nem találtak meg. A kútban készített metszet arra mutat, hogy a 4. században itt is visszatöltötték a földet, a kút vízhozama valószínűleg nem volt megfelelő.

A templom homlokzatához tartozó nagy ÉNy-i pillér előtt a korábbi kutatás során egy falsarok került elő, amelyet ugyanolyan mélyre alapoztak, mint a templomfalat (+80 cm). E fal folytatását mind a templom Ny-i homlokzata előtt, mind az É-i oldalon a XCII. épület faláig 27,53 m hosszúságban megtaláltuk. A Ny-i oldalon egy ismeretlen rendeltetésű pillérig a fal 13,19 m hosszú. Feltételezhető, hogy a pódiumot zárta le, amelyen a templom épült.

A pódiumfalon kívül egy további fal az É-i oldalon maradt meg, a 4. századi utcaszint magasságáig. Korábban egyértelműnek látszott, hogy 4. századi csatorna húzódott itt, amit a fal É-i oldalán egy darabon mutatkozó fal is megerősíteni látszott. Nem zárva ki annak lehetőségét, hogy a 4. században ezt a falat valóban csatornához használták fel, a fal kötőanyaga és alapozási mélysége alapján azonban kétségtelen, hogy a templom-periódusból való. Közvetlenül a pódiumfal elfordulása után, ez is D felé fordul el, de az első nagy pillér vonalánál tovább nem folytatódik. A templom teljes hosszúságában jó állapotban megmaradt, tájolása kissé eltér a templométól. Értelmezéséhez további, keleti irányú feltárása szükséges. Ha valóban a templomhoz kapcsolódik, a teret határoló kerítésként értelmezhető.

A templom nyugati egyharmadát feltáró ásatás a későbbi korszakok rombolásai ellenére – a pronaosból a cellába nyíló ajtó kivételével – legtöbb részletében meghatározható volt (kerítőfal, pódium, a teljes pronaos és annak belső tere egy alapzattal). A kutatás a Traianus-kori épületet tárta fel, a 2. század végi helyreállítás egyelőre csak a járósínt emelésében figyelhető meg. A templom már a jelenlegi feltártságában is Pannónia legnagyobb római temploma.

FITZ JENŐ

298. Tápióság, Szecsői utca 57.

(Pest megye) B, A, Á, Kk

Gödörásás közben edényt találtak, majd tovább bővítve a gödört, kb. háromnegyed részben egy hamvasztásos temetkezés edényeit. Bejelentés nyomán november 3–4-én befejeztük a Hatvani kultúra szórthamvas sírjának feltárását. Az ÉNy-DK-i tengelyű, kb. 145 × 120 cm-es, 75–77 cm mély sírgödör É-i, nagyobbik felében 17 edény helyezkedett el. Egy nagyméretű és két kisebb amfora, nagy fazék, korsó és 3 kis bögre a sírfenéken, egy plastikus díszű kisebb fazék kb. 15 cm-rel a fenék fölött, négy tál és egy korsó az amforák vállain, egy fedővel fedett tál a legnagyobb amfora, egy bögre az egyik kisebb amfora szájában. A déli sírrészben kb. 80 × 40 × 14–16 cm-es kupacban találtunk égett embercsontokat (hamu és faszén nélkül), a D-i saroknál két kisebb bögre (Hatvani kultúra és Mészbetétes edények kultúrája) a hamvak DK-i végénél.

A telek DNy-i felén, a sír közelében bronzkori, avar, Árpád-kori és késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk. Munkatársak: Gál Krisztián egyetemi hallgató, Gera Ágnes, Dinnyés Dóra technikusok.

DINNYÉS ISTVÁN

299. Tengőd, Bati-rét

(Somogy megye) Kö

1999. március 15-én végeztem bejárást. A halmok ma már nem láthatók, a szántás pusztíthatta el azokat. Egy

helyütt félig szétszántott középkori (16–17. század) objektumot figyeltem meg sok patics és cserép mellett kevés tégladarab található kb. 4 × 2 m-es területen. A lelőhely a Répás-kúti dűlőben is megtalálható, de a cserepek zömét a Bati-réten találtam.

NÉMETH PÉTER

300. Tihany, Óvár

(Veszprém megye) B, V, LT, Á

Feltárást végeztem a lelőhelyen (MRT 2. k. 45/13. lelőhely) Glück Ferenc 05/67. hrsz-ú telkén.

A próbaásatás eredménye alapján a kelta korban elplanírozott lakóterület képe bontakozott ki, ezért első sorban a készülő pince helyét tartottam fontosnak megásni. A feltárás azonban a vártnál sokkal gazdagabb leletanyagot adott, a késő bronzkori és a kora vaskori megtelepedés nyomait is sikerült megtalálni.

A feltárás módszere: a hatalmas területen célszerűnek tartottam kutatóárokokkal felderíteni a települési szituációt.

A tervezett pince helyét (10 × 5 m) teljes felületen feltártam. Mintegy 1,5 m mélységig fekete, köves, homogén talajt találtam, amiben az ÉNy-i negyedben 0,5 m mélységben körtegek húzódtak. A szelvény déli egyharmadán megtaláltuk a szálkőzetet, benne cölöplyukakkal. Az északi kétharmadon eltávolították a felső laza kőlapokat, és egy sárga murvás, erősen ledöngölt felületet nyertek, melyben 1,5 és 2 m átmérőjű, kerek, szabályos, igen mély gödrök voltak beásva. A gödrökben gazdag leletanyagot (La Tène C korút) találtunk. A szelvény közepén kirajzolódott egy élére fordított négyszög alakú beásás, melyet a középső gödör vágott. A négyzet két sarka 1-1 cölöplyuk volt, és az objektumot szürke, kis köves, döngölt föld töltötte ki. Az egész rendszer egy fakonstrukciót alkotott, mely a sáncmű része lehetett.

A telek belseje: A telek ÉNy-DK irányban lejt, a humuszréteg vastagsága nem haladja meg a 30 cm-t (kivéve a sánc közelében, ahol eléri az 1 m-t). Ez alatt közvetlenül elérjük a szálkőzetet. A vízszintes vagy ferde kőlapok alatt murvás réteg következik, mélyebben pedig sárga agyagban szabályos körtegek. Minden árokban találtunk települési nyomokat: cölöplyukakat 30–50 cm átmérővel, ezek 20 cm-nél ritkán nyúlnak mélyebbre a szálkőzetbe, aljuk általában lapos volt; hatalmas gödröket – részben méhkas alakú késő bronzkoriakat, részben hengeres falú, egyenes aljú kelta koriakat. A kőlapok helyenként mesterségesen elegyengetettnek tűnnek – járdaként, padlóként szolgáltak. Feltártunk továbbá egy kora vaskori házrészletet: sárga padlót, rajta vörösrre égett omladékkal. Padlóréteget másutt csak töredékeiben sikerült megfigyelni.

A leletanyag igen bőséges: Urnamezős kultúra, Hallstatt D és La Tène D kerámia, továbbá rengeteg állatcsont. A fémanyag azonban szegényes: 1 db bronztű, 1 vas tokos eszköz és néhány későbbi korba

sorolható tárgy (pl. nyílhegy). Találtunk néhány darab tűzkövet is.

Előkerült még az őskoriakon kívül egy Árpád-kori fazéktöredékeket tartalmazó objektum is.

A feltárást a NKÖM finanszírozta.

Munkatárs: Marton Erzsébet, konzulens: Ilon Gábor.

REGENYE JUDIT

301. Tihany, Óvár, őskori földvár

A részletes jelentést lásd a 63–70. oldalon.

(Veszprém megye) B, LT

NOVÁKI GYULA – UZSOKI ANDRÁS

302. Tihany, Sajkod

(Veszprém megye) Ró

Tihany-Sajkodban kiásott és még nem betemetett gázvezeték árkában, több helyen római kori településre utaló edény- és téglatöredékeket, habarcsos kőszakaszokat figyeltünk meg. A Seregély utca Mályva utcától K-re eső szakaszán kidobott, nagyméretű tufa kőlapok egy megbolygatott római kori sírra utalnak. A sír helye kideríthetetlen. A Seregély utcában, a Mályva utcától Ny-ra eső szakaszon, a saroktól nem messze egy háztetőszerűen lefedett, részben elbontott kőlapos, római sírt találtunk, amelyben egy-két csonttöredéken kívül egyéb lelet nem került elő. A rendelkezésre bocsátott munkásokkal kitisztítottuk a sírt, a régész elvégezte annak dokumentálását.

ÁCS ATTILA – SZÉNÁSY ZSOLT – LIPPAI JÁNOS –

DR. PALÁGYI SYLVIA

303. Tiszalúc, Sarkad

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, R, Sza, Kö

A jelenleg folyó kutatásoknak elsődleges célja, hogy feltárjuk a középső újkőkori (Kr. e. 6. évezred) falu még fellelhető temetkezéseit. Az 1999. évben az átkutatott terület megközelítette az 500 m²-t, amelyről összesen 3 őskori (1 rézkori és 2 középső újkőkori) temetkezés maradványa került elő. Az újonnan előkerült sírokkal együtt 13-ra emelkedett a lelőhely Alföldi vonaldíszes kultúrához tartozó temetkezéseinek a száma. A feltárt felületen oszlophelyek, omladék és padlómaradványok figyelemre méltó mennyiségben kerültek elő. A cölöpmennyiség és elosztás alapján bizonyosra vehető, hogy több újkőkori házat lehet majd rekonstruálni. A házak közvetlen szomszédságában hatalmas méretű (átlagban 8–10 m hosszú, 4–6 m széles, 1,5–2 m mély) hulladékkal teli gödrök sorakoztak, amelyekből kettőt teljesen, egyet részben sikerült feltárni. Reményeink szerint alkalmassak lesznek az újkőkori település mindennapi életének, megélhetési és környezeti viszonyainak vizsgálatára, mivel kerámiában, eszközanyagban, állatcsontban és növényi maradványokban bővelkedtek.

A középső újkőkori emlékek mellett több szarmata és középkori objektumot is feltártunk.

E központi lelőhelytől kb. 200–250 m-re északra lévő kisebb dombon kutatószelvényeket nyitottunk. Az itteni munkálatok rézkori (Hunyadihalmi csoport) házmaradványokat és hulladékgödröket eredményeztek.

Konzulense Patay Pál.

ORAVECZ HARGITA

304. Tiszapüspöki, Karancs, Háromág-dűlő:

kora bronzkori áldozati gödör és kora vaskori épület

A részletes jelentést lásd a 47–64. oldalon.

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, R, B, V

CSÁNYI MARIETTA – CSEH JÁNOS – TÁRNOKI JUDIT

305. Tiszasüly, Dudi

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Sza

Tiszasüly Dudi nevű határrészén, a településtől távol D-re, Tiszasüly-Jászládány-Besenyszög határszögletben a Besenyszögre vezető műúttól K-re lévő csatornától tovább K-re, kb. 200 m-re, a gázvezeték nyomvonalának 27,5–27,6 km-e között, kb. 80 × 50 m-es területen igen szórványos római kori szarmata megtelepedésre utaló nyomokat találtunk. A munkaárok kiásása után a profilokban a lelőhelyen értékelhető régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni.

DR. MADARAS LÁSZLÓ

306. Tiszasüly, Györgyele-dűlő

(vagy Sebes-éri-dűlő)

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Ő, Sza, Á

Tiszasülytől Ny-DNy-ra, a falutól távol a besenyszögi határ közelében, a Tiszasülyre vezető műúttól É-ra kb. 300–400 m-re, a Sebes-ér vagy Györgyele-ér által körbefolyt lapos kiemelkedés közepén, a gázvezeték nyomvonalának 30,3–30,6 km-e között, 300 × 100 m-es területen átlagos intenzitású telepjelenségekre utaló leleteket találtunk az őskorból és a szarmata időszakból. A nyomvonal 30,9–31,1 km-e között, kb. 200 × 50 m-es területen Árpád-kori cserepeket gyűjtöttünk, mennyiségük átlagos telepjelenségekre utal. Mindkét helyen a munkaárok kiásása után a profilokban a lelőhelyen értékelhető régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni.

DR. MADARAS LÁSZLÓ

307. Tolna, Mözs, Icsei-dűlő

(Tolna megye) U, R, B, Ge

Az S-9-es gyorsforgalmi út leletmentő ásatásán 1995-ben és 1996-ban többek között egy 5. századi germán temetőt és ugyanazon közösség településének jó részét tártuk fel. 1999-ben a nyomvonalhoz déli irányban csatlakozóan a telepnek újabb két házát és 12 gödrét bontottuk ki. Így a feltárt 5. századi hat-cölöplyukas házak száma 15-re, a gödrök száma közel 50-re nőtt.

A kora népvándorlás kori jelenségek mellett neolit (Dunántúli vonaldíszes kultúra), rézkori, kora és késő bronzkori települési objektumokat is kibontottunk.

Az ásatáson részt vett Balogh András régészhallgató.
ÓDOR JÁNOS GÁBOR

308. Tolnanémedi, Nyebojsza

(Tolna megye) I

A falutól D-re emelkedő dombok közül a legmagasabbikon található a földvár. Korábban szőlőt műveltek itt, ezért a rigolózással tönkretették az erődítést. A perem szélén világháborús futóárkok és gödrök is láthatók. A Ny-i széle szakadékos, itt a löszfal folyamatosan szakad le. A K-i oldalon közepesen meredek az oldal. Az egész földvár parlag, magas fűvel. Az egykori erődítésből ma már csak a Ny-i oldalon látszik az egykori sáncárok nyoma, terasz formájában. Leletet csak a K-i oldalon, vaddisznótúrásban találtunk.

Elkészítettük a geodéziai felmérést.

MIKLÓS ZSUZSA

309. Tornyiszentmiklós, Csertai-dűlő

(Zala megye) B, Rő, Kö

A lelőhely az M70 autót Letenye és Tornyiszentmiklós közötti nyomvonalán, a 19+950–20+056 kilométerszelvények között található. A falu határának Ny-i széle közelében az Ó-Lendva-patak holt ága É-i partján, az ártérből enyhén kiemelkedő halmon, 250 × 120 m-es területen sok apró, kopott, edénytöredéket találtunk terepbejárásunk során. A leletek késő bronzkori, esetleg római és középkori településről árulkodnak.

A tervezett nyomvonal a lelőhely közepén halad keresztül. Az építkezés megkezdés előtt a településnyomok szondázó ásatása szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

310. Tornyiszentmiklós, Külső-Pálinka

(Zala megye) Kő

A lelőhely az M70 autót Letenye és Tornyiszentmiklós közötti nyomvonalán, a 17+466–17+650 kilométerszelvények között található. A ma már mesterséges mederben az Ó-Lendva-patakba folyó Lendvaújfalui (Bodorvölgyi)-patak egykori, a Kerkába tartó medrének É-i partján, a vizenyős területből szigetszerűen kiemelkedő, 240 × 100 m-es területen, friss szántásban elszórtan lehetett középkori edénytöredékeket találni terepbejárásunk során. A tervezett nyomvonal D-i részéből mintegy 150 × 150 m-es területet érint. Az építkezés megkezdés előtt a középkori településnyom szondázó ásatása szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

311. Tornyiszentmiklós, Nagyszegi-dűlő

(Zala megye) V, Rő

A lelőhely az M70 autót Letenye és Tornyiszentmik-

lós közötti nyomvonalán, a 16+650–16+800 kilométerszelvények között található. A községhatár K-i szél közelében, az Ó-Lendva-patak és a Kerka-folyó holt ága fölé magasodó domb tetején. A megfigyelésre nem igazán alkalmas körülmények (őszi mélyszántás boronálatlan bakhátai, valamint gazos lucerna) ellenére terepbejárásunk során egy 150 m átmérőjű területen sikerült néhány őskori (kora vaskori) és talán római kori házikéramia-töredéket gyűjteni. A tervezett nyomvonalba a lelőhely D-i harmada, mintegy 150 × 150 m-es területet esik. Az földmunkák megkezdés előtt a szondázó ásatás elvégzése szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

312. Tornyiszentmiklós, Tüskei-dűlő

(Zala megye) Kk, Kú

A lelőhely az M70 autót Letenye és Tornyiszentmiklós közötti nyomvonalán, a 19+230–19+370 kilométerszelvények között található. A falu belterületének Ny-i széle közelében, az Ó-Lendva-patak É-i partjára enyhén lejtő domboldalon, a megfigyelésre nem igazán alkalmas körülmények (őszi mélyszántás boronálatlan bakhátai) ellenére, terepbejárásunk során 120 × 80 m-es területen, elszórtan találtunk késő középkori – kora újkori edénytöredékeket. A tervezett nyomvonal a lelőhely közepén halad keresztül. A földmunkák figyelemmel kísérése szükséges.

VÁNDOR LÁSZLÓ – PUSZTA SÁNDOR

313. Törökbálint, Tópark

(Pest megye) Ő

Törökbálint, Tópark őskori lelőhelyen a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága 1995 óta folytat feltárásokat a terület fokozatos beépítésével párhuzamosan. A feltárt területen 27 objektumot találtunk: házakat, gödröket, cölöplyukakat.

13/A. és 13/B. objektumok: két, egymással összefüggő kisebb gödör, bennük égés nyoma, körülöttük cölöplyukak rendszere.

3. objektum: nagyméretű, kisebb gödrök rendszeréből áll. Belőle sok kerámia, állatcsont és patics került elő.

2. objektum: nagyjából téglalap alakú; rosszul égett, szabálytalan alakú agyagtömbökkel van kirakva. Ezek felett egy ló (?) koponya, alattuk nagy edények darabjai egy helyen. Az objektumból nagyon sok kerámia, égett és nem égett állatcsont mellett faragott csont „masni”, tavi kagyló és egy vas (!), köpűs, hegyes szerszám vagy fegyver került elő.

15. objektum: ház, belőle több orsógomb, egy fekete obszidiándarab, állati bordából készült, két végén rovátkolt szerszám, bronzöntvény (?) darab került elő a sok kerámia és állatcsont mellett. (Bordából készült eszköz a 14. objektumban – házban – is volt.)

14. objektum: körülötte félkörben cölöplyukak helyezkednek el.

27. objektum: nagyméretű, mély, belőle sok kerámia, több orsógomb is előkerült.

A leletanyag döntő része kerámia és állatcsont. A kerámia kézzel formált, vastag falú, jellegzetes díszítés az ujjbenyomásos, vízszintes lécs, a kerek, a vízszintes és a 2 ujjbenyomással tagolt vízszintes bütyökfűl. A finomkerámiából egy grafitos, kihajló peremű, átfűrt bütyökfűlű tál peremtöredéke (6. objektum) és egy erős hasélű, csikozott peremű urna töredéke (10. objektum) említésre méltó.

DR. MARÓTI ÉVA

314. Üllő, 1. lelőhely

(Pest megye) Sza, A, Á

A MOL beruházásában épülő Vecsés-Csepel II. gázvezeték megelőző feltárása során történt meg a lelőhely feltárása kb. 1080 m² területen.

A felszíni leletek alapján várható volt szarmata és avar telepobjektum előkerülése, a kibontott objektumok közül egy sem kapcsolható biztosan a korszakokhoz. Egyedül a lelet nélküli 8. gödör korábbi a gödör szélén áthaladó 5., Árpád-kori ároknál. Jelentősebb 12–13. századi leletanyag a 10. gödörből (edénytöredékek, bronzkorong) és a 13. házrészletből (edénytöredékek) került elő.

DINNYÉS ISTVÁN

315. Üllő, 2. lelőhely

(Pest megye) Á

A Vecsés-Csepel II. MOL gázvezeték 1 + 240 – 1 + 860 km szakaszán 23 telepobjektumot és két II. világháborús lövészgödört találtunk. A telepobjektumok a lelőhely keleti részén (egykor vízenyős területet DNY-on határoló magaslat széle) sűrűsödtek. 14 gödör, gödör-részlet, 8 árokrészlet, többsége lelet nélküli, 9 telepobjektum Árpád-kori leleteket tartalmazott. Feltártunk egy árok betöltésén létesített, agyaggal tapasztott fenékű kemencét, melynek sütőfelületét egyszer megújították.

DINNYÉS ISTVÁN

316. Vác, Káptalan utca 9. (MRT 9. k. 31/3q lh.)

(Pest megye) Kk, Ú

1999. októberében ház alapárkainak kiásásakor régészeti megfigyeléseket végeztünk. Az árkok 140 cm mélyek voltak. Újkori töltés mutatkozott legalul némi patics foltokkal. Lelet nem került elő egy szórványos sgraffito díszes 18. századi táltöredéket kivéve. A 11. számú ház mellett ázott statikai erősítésre szolgáló gödröket 2,5 m mélységig lehetett követni. Előkerült a 11. számú ház alatti pince támfala, újkori, kötőanyaga erősen homokos. A ház felmenő falába két középkori kváder van befalazva. A három statikai gödör közül a középsőből gyűjtöttünk leleteket: általában újkori cserepeket, egy-két 15–17. századi. Az újkori cserepek között volt a Katona Lajos utca

12. szám alatt feltárt fazekaskemencében készütekkel egyező típusú színes, mintás mázas töredék is.

TETTAMANTI SAROLTA

317. Vác, Konstantin tér (MRT 9. k. 31/2, 2a.

lelőhely)

(Pest megye) Á, Kö

A székesegyház előtti tér díszburkolata készítése előtt te-repegyengetés során középkori objektumok és leletek kerültek felszínre. A tér Ny-i szélén ázott 45 m hosszú rétegvizsgáló kutatóárokban gödrök, tűzhelyek, házmaradványok metszeteit dokumentáltuk. A leletek a 11–16. századot ölelték föl. Az árok ÉK-i végén kőfalat találtunk. Mivel feltételezéseink szerint itt húzódott a magyar város kerítőfala, a tér átellenes, K-i oldalán egy második kutatóárokmal megvizsgáltuk, folytatódik-e a fal a feltételezett irányban. Falat nem találtunk, de a magyar város többretegű településének objektumait, hulladékgödört, járószintet, Árpád- és késő középkori kerámiát igen.

TETTAMANTI SAROLTA

318. Vác, Múzeum utca 14. (MRT 9. k. 31/2. k. lh.)

(Pest megye) Kk, Tö, Kú

Házépítéskor pincetömb kiemelésének földmunkáit figyeltük. A gödör oldalainak metszetei leégett paticsfalú ház és hulladékgödrök maradványait mutatták. A gyűjtött leletek késő középkoriak, török koriak és kora újkoriak voltak.

TETTAMANTI SAROLTA

319. Vác, Piac utca (MRT 9. k. 31/3q lelőhely)

(Pest megye) Kö?

A Piac utcában az Európai Kereskedelmi Bank Rt. épülete előtt 1999 októberében kábelfektetéshez kis téglalap alakú gödröket ástak. Az egyikben valószínűleg középkori falrészlet mutatkozott. Teteje az utca szintjétől 120–150 cm mélyen volt (+ a 20 cm vastag aszfalt réteg). Anyaga zölds kőzet, riolitufa, s kevés tégl. A DNY-ra eső következő gödörben, a saroknál már nem volt meg. Részletes megfigyelésre nem nyílt lehetőség.

TETTAMANTI SAROLTA

320. Vác, Székhegy-dűlő (Pogányvár)

(MRT 9. k. 31/13. lelőhely)

(Pest megye) B, Á

Leletmentő ásatást végeztük Vác, Székhegy-dűlőben, a régészeti szakirodalomban Pogányvár néven ismert bronzkori földvár területén. A földvár 1979 óta régészeti védettség alatt áll, a védettség azonban 1999-ben nem volt bejegyezve a Váci Földhivatalban. Az eredeti, a védettség kimondásakor érvényes helyrajzi szám is megváltozott, mivel a területet többször megosztották, s az új helyrajzi számokról a területileg illetékes múzeumot nem értesítették. Így fordulhatott elő, hogy jog-

erős építési engedély birtokában 2000. október elején építkezést kezdtek a földvár Ny-i részén. Ekkor derült ki, hogy a helyszín azonos a bronzkori erődített telep. A munkát leállítottuk, és azonnal megkezdjük a leletmentést.

Az 1733 m² nagyságú területen a Hatvani kultúra egyrétegű településéhez tartozó objektumokat: 69 gödört és számos cölöplyukat tártunk fel. Az egymás mellett sűrűn elhelyezkedő, kerek vagy megközelítőleg kör alakú gödör túlnyomó többsége hulladékgödör, több esetben egymásba ázott objektumok. Két igen nagyméretű, egymásba ázott gödör sorából álló komplexum eredetileg anyagnyerő helyként funkcionálhatott (4. és 23. objektum). Néhány gödör biztosan tárolóhely volt; ilyen pl. a 46. gödör, amelynek alján nagyméretű, a föld nyomása alatt összeroppant urna állt. A gödör többségében gazdag leletanyag volt, igen sok kerámiát és állatcsontot, ezenkívül kő- és csonteszközöket tartalmaztak. Feltűnő a kész- és félkész csonteszközök nagy száma és formagazdagsága. Az 1. gödör alján ép bronzláncsacsúcs feküdt, a 3., a 8. gödörben bronztű szárát, a 4. objektumban bronzhuzaldarabkákat találtunk.

Több helyen átvágtuk a telep É-i és D-i oldalán húzódó földsáncot. A sáncföldből kizárólag hatvani leletanyag került elő. Ugyanakkor kiderült, hogy a hatvani település az erődített részek alatt is folytatódik. Különösen a Duna felőli, déli sánc alatt találtunk – a település többi részéhez hasonlóan – sűrűn elhelyezkedő gödöröket. Itt került elő egy tapasztott padló töredezett maradványa is. Mindez arra utal, hogy az erődítés mindenképpen a hatvani település életének egy késői/második szakaszában készült. Egyelőre nem zárható azonban ki az ennél későbbi keltezés sem.

A feltárt terület déli szélén a sánc belső oldalánál a Hatvani kultúra hamvasztásos urnasírja került elő. A nagyméretű, álló helyzetű, seprűs díszű fazék oldalára nagyobb edény fenekét borították. Ez alatt oldalára dőlve gömbölyded testű, füles edényke feküdt. Mindkét edény tele volt hamvakkal (40. objektum).

Az előkerült leletanyag a Hatvani kultúrához sorolható. A klasszikus típusokon kívül előfordulnak benne korai, a Nagyrévi kultúra felé mutató típusok, de vatyai jellegű darabok is. Feldolgozása során így elsősorban a hatvani kultúra belső időrendjéről nyerhetünk új adatokat.

Szórványosan Árpád-kori leletek is előkerültek. A Hatvani kultúrához tartozó 33. gödör alján kirajzolódó cölöplyukban ép Árpád-kori fazék került elő, a fazekat szájjal felfelé a cölöplyukba állították. A 23/A gödörben csigavonalas Árpád-kori fazék darabja voltak.

A feltárt területen javasoltuk a védettség feloldását.

KÖVÁRI KLÁRA

321. Vác, Vár (MRT 9. k. 31/1. lelőhely)

(Pest megye) Kö, Tő, Kk

1999-ben folytattuk a helyreállítást és falkonzerválást megelőző kutatást a Ny-i, Dunára néző várfal déli szá-

kasza előtt. Feltártuk a kettős cölöpsort egészen a déli saroktorony előtti részig. A ferences kolostor K-i sarka előtt feltártunk egy téglaboltozatos pincét, amelynek D-i hosszanti és K-i rövid támfala középkori, vagy török kori eredetű lelet. Előbbinek részletét 1979-ben Kozák Károly és Kárpáti János kutatta. 1998-ban még egyszer megkerestük (1. jelentést arról az évről), most a K-i rövid támfalig teljes egészében kitisztítottuk. A K-i rövid támfal együtt épült a kolostor K-i falának alapfalával. Itt egy késő török kori, vagy korai barokk pincéről lehet szó. A kolostor D-i fala mentén tovább Ny felé haladva próbáltuk tisztázni a több, mint 3 m vastag, 1998-ban ismét megkutatott falrészlet folytatását D-i irányban. A kőfal kövei teljes egészükben kitermeltettek az újkor kezdetén, s az alapozási árok törmelékcsávja mutatta csupán az alaprajzot, amely szerint egy többszörösen tompaszögben törő falvonulatról van szó. Ny felé az alaprajz még tovább tisztázandó. Ez objektumtól ismét Ny felé újabb török kori és talán kora újkori falrészletek kerültek elő. Periódusaik tisztázása nagyon nehéz, mert lényegi részekre ráépül a ferences kolostor. Az ásatást a Polgármesteri Hivatal finanszírozta a vár helyreállítási program keretében.

TETTAMANTI SAROLTA

322. Vác, Zichy Hippolyt utca 24.

(MRT 9. k. 31/3a. lelőhely)

(Pest megye) Kö

Társasház mélygarázsa földjének kiemelése előtt, kutatóárokban és a földkiemelés közben, valamint a gödör-oldalak metszetének tisztítása során tisztáztuk, hogy a középkori német várost kerítő 15. századi kőfal és azon kívül futó két vizesárok – egy keskenyebb és egy szélesebb – a telek DNy-i széléhez közel húzódik ÉNy-DK-i irányban. A kőfal köveit kitermelték, csak a törmelékcsáv jelezte kiterjedését.

TETTAMANTI SAROLTA

323. Vámospércs, Villongó

(Hajdú-Bihar megye) Sza, A, Á, Kk

A lelőhely Vámospércstől K-re, a nyírábrányi országút (48-as számú főútvonal) vonalától kb. 500 m-re É-ra, a 4/9. B.sz. csatorna és az attól Ny-ra lévő csatorna között található. Ez a terület a Nyírség D-i nyúlványára esik.

Egy nyírábrányi lakos torma földjén emberi koponyát talált. Mivel azt gondolta, hogy a koponya egy bűntényről tanúskodik, ezért bevitte a vámospércsi rendőrsre. A találóval történt egyeztetés után helyszíni szemlére került sor. A koponya lelőhelyét ugyan nem sikerült pontosan azonosítani, viszont a mélyen szántott torma föld átvizsgálása során kiderült, hogy itt egy igen intenzív, a szántás miatt erőteljesen pusztuló császár kori település (3. század) található. Nagy mennyiségű cserepet, állat- és embercsontot – övet és egy vastárgy töredékét – sikerült a lelőhelyen összegyűjteni. Az össze-

gyűjtött leletanyag zömét kitevő szarmata kerámia (97%) mellett késő középkori mázas és mázatlan kerámiatöredék is volt. A lelőhelytől D-re a dombháton kéthárom Árpád-kori cserepet is gyűjtöttünk. Ásatásra sajnos a torma földön már nem volt lehetőség, a tulajdonos a régészeti jelenségeket védő humuszréteg lefejtése után mélyen felszántotta a sárga altalajt.

A tulajdonossal történő megállapodás után a kb. 50–60 cm vastagságú humuszt géppel lefejtettük.

A Villongó területén feltárt csaknem 800 m²-es területen alapvetően egy települést és egy temetőrészt tudunk elkülöníteni.

A településen feltártunk öt téglalap alakú, félgilddbe mélyített, cölöpszerkezetű házat, melyek méretüknél fogva kis családi közösségek lakhelyéül szolgáltak. A házak közötti üres területeken találtunk különböző mélységű és formájú (alapvetően méhkas alakú vagy sekély lencseformájú) gödröket. A mélyebbek agyaggyerő gödrök lehettek, a többi pedig tárológödörként funkcionált. Az 50. sz. háztól D-re lévő kút valószínűleg biztosította a tiszta ivóvizet. A 10., 11., 15. sz. ház nagyjából egy házsorot alkot. A házakhoz tartozhattak a különböző funkciójú gödrök, így pl. az 50. sz. házhoz a 63. és 73. sz., illetve a 95. sz. házhoz tartozott a 96. sz.

Cölöpökön álló konstrukció alapja lehetett a sekély, több cölöplyukat tartalmazó gödör: pl. 69., 70. sz. a kisebbek közül és a 67., 72. sz. a nagyobb méretűek közül. Ezek az objektumok a lakóövezettől É-ra találhatók, s itt tártuk fel a 16. számot viselő gyepvasérc-halmot, aminek alapján szabadtéri műhelyrésznek határozhatjuk meg, ahol vasérc olvasztását is végezheték. A területet árok választotta el a telep többi részétől.

A leletanyag előzetes átvizsgálása után a 3. század végére–4. század elejére keltezhető szarmata települést tártunk fel.

A temetőrészlet időrendi viszonyát a településhez képest az egymást metsző gödrök és sírgödrök adhatják meg. A 75. sz. sírt a 76. sz. gödör, a 84. sz. sírgödört metszi a 82. sz. gödör. Az ÉNy-DK, illetve DK-ÉNy-i tájolású sírokból álló temetőrészlet korábbi lehet a településnél. Csak a 75. sz. sírban volt egy vaskés, az összes többi kirabolták, az eke szétdőlt, vagy melléklet nélküli volt. Néhány sír betöltésében azonban találtunk szarmata (kézi és/vagy korongolt) kerámiát.

„Kilóg” a temetkezésekből az 55. sz. zsugorított sír, bár meg kell jegyeznünk, hogy tájolása éppúgy ÉNy-DK-i, mint a többié, értékelhető melléklete nem volt, ezért csupán a rítus alapján mondhatjuk őskorinak.

Egyértelműen különbözik az 57. sz. lovassír, amely metszette a 68. sz. szarmata gödört, a sír betöltésében szarmata cserepek is voltak. A sírt az aranyozott bronzveret mellékletek alapján a 8. századra kelteztük, s avarnak határoztuk meg. Az, hogy a lovas-sír is ÉNy-DK-i irányítású, és betagozódik a többi sír közé arra utal, hogy egy avar temető szélét is sikerült megfognunk.

DANI JÁNOS

324. Városlőd, Újmajor

(Veszprém megye) U, R

Az ásatás célja: a tavalyi szondázó ásatás folytatásaként az akkor nem teljesen feltárt nagy gödör és egy házrészlet kiegészítése volt. A lelőhely egyike a szentgáli Tűzköveshegy körüli lengyeli korú telepeknek, 1989-ben Bíró Katalin és Rainer Pál terepbejárásaként vált ismertté. Az OTKA által finanszírozott, 1995. óta folyó kutatás célja – melynek egy állomása ez a szondázás – a Tűzköveshegy körüli lengyeli telepek anyagának összehasonlítása. A jelenlegi feltárás a NKÖM támogatásával folyt.

A lelőhely területét a kislődi tsz műveli, Üregi Lőrinc elnöktől engedélyt kaptam a takarmánykukoricában egy 10 × 10 m-es terület feltárására, zöldkár fizetése nélkül. A tavalyi szelvényesortól keletre jelöltük ki kutatóárkainkat, a számozás folyamatos. Megtaláltuk a nagy gödör keleti szélét, a leletanyag a tavalyinál jóval kisebb mennyiségű benne. Feltártuk továbbá az ÉNy-DK-i irányú cölöplyuk-sorral kelet felől párhuzamos másik sort, a ház azonban még így sem teljes. Találtunk továbbá az előbbire merőleges másik házrészletet, melynek cölöplyukait az előző gödörbe ásták bele, tehát későbbi építmény. Ez a ház nagy tűzben égett le, a cölöplyukak és a házhoz tartozó gödör erősen megégett paticcsal volt kitöltve. Az egyik cölöplyukban egy ép kanalat is találtunk. Munkatárs: T. Bíró Katalin

REGENYE JUDIT

325. Vászoly, Buka (MRT 2. k. 50/2. lelőhely)

(Veszprém megye) I

Hiányos emberi csontváz részei – valószínűleg az 1934-ben megtalált római sír halottjái – kerültek elő gázvezeték építése során és jutottak be a Laczkó Dezső Múzeumba.

RAINER PÁL

326. Vecsés, 4. lelőhely (Dögegető)

(Pest megye) B, Sza, Á, Ú

A Vecséstől DK-re fekvő Dögegető nevű határrészben, az épülő új gázvezeték 2 + 000 – 2 + 800 km-szelvényében, összesen 800 m hosszúságban, a 7 m szélességben az altalajig lehumusztolt és meggyesett sávban nagy területen elszórva jelentkeztek a régészeti objektumok elszíneződései.

A széles dombhát tetején és oldalain lévő lelőhely alacsonyabb, a szárazulat aljában egykor folyó vizekhez közelebbi részein mind az északi, mind a déli lejtőn késő szarmata településhez tartozó házakat, gödröket találtunk. Az északi lejtő aljában néhány Árpád-kori gödört is kibontottunk, csekély leletanyaggal. A lelőhely északi szélén egy melléklet nélküli, hátán nyújtott, meglehetősen rossz megtartású sír is előkerült. A közelében lévő, értékelhető leletanyag nélküli árkok és gödrök minden bizonnyal újkoriak lehetnek.

A lelőhely egész területén elszórtan találtunk leletanyag nélküli, vagy leletanyagot alig tartalmazó új- és

legújabb kori beásásokat, az utóbbiakban nem ritkán II. világháborús lőszerekkel, repeszekkel.

A dombtető legmagasabb részén a középső bronzkori, korai vatyá telep jellegzetes, gazdag leletanyagát tártuk fel. Az egyrétegű telepeknek csak a déli szélét érintette néhány szarmata beásás.

A fentiek figyelembevételével a felszíni jelenségek alapján egy lelőhelynek tartható lelőhelyen valójában térben és időben is jól elkülönülően több korszak (középső bronzkor, késő szarmata kor, Árpád-kor stb.), valamint több település emlékeanyagát figyelhetjük meg (a szarmata anyag két-, az Árpád-kori egy tanyaszerű telephez tartozhatott).

A régészeti leletek és a dokumentáció a területileg illetékes ceglédi múzeum gyűjteményébe kerültek.

DR. SZABÓ GÉZA

327. Vecsés, 33. lelőhely, MOL-II. (Vecsés-Csepel) (Pest megye) Sza, A, Á

A 7 m széles felületen kb. 130 m hosszan nyúlt el a lelőhely. Az alig észrevehető domb közepén, azaz egykor legmagasabb részén valószínűleg elpusztultak az objektumok, kb. 20–25 m hosszan. A domb két oldalsó lankáján kb. 100 méterre egymástól árok határolja (?) a településrészletet. Az itt talált foltként jelentkező objektumok egy része geológiai eredetű, egy része valószínűleg agyagbányászó gödör volt. Leletanyag rendszerint nem került elő belőlük.

A lelőhelyen 59 szarmata, avar és Árpád-kori objektumot találtunk. A szarmata és Árpád-kori településből főleg gödröket, árkok részleteit és egy házat tártunk fel. Az árkok egy része vízelvezető árkoknak bizonyult. Az objektumokkal legsűrűbben fedett terület a domb két szélén, a lankás részen helyezkedett el. A feltárt 6 népvándorlás kori temetkezésből előkerült leletek: vascsatok, vaskés, vasnyílhegyek, bronzkarkötők, csont íjmerevítők, kézzel formált sírkerámiák, orsógomb, gyöngyök. A sírok mindegyike bolygatott volt, két esetben a rablógödör (?) foltját is megtaláltuk. Három sír sarkaiban kerek elmosódott elszíneződéseket találtunk, de határozott sírszerkezet nem mutatkozott.

DR. TARI EDIT

328. Vecsés, 69. lelőhely (Pest megye) Ó, Á

A MOL beruházásában épülő Vecsés-Csepel II. gázvezeték megelőző feltárása során történt meg a lelőhely feltárása kb. 420 m² területen. A leendő vezeték ÉK-DNy irányú, 6 m széles sávjában a gépi humuszolással, gépi és kézi nyesséssel az altalajig távolítottuk el a talajt. Csak a munkaterületen előkerült objektumokat és objektumrészleteket bontottuk ki. Munkaterületünk ÉNy-i oldalán a Barátság I. vezeték húzódik.

A lelőhely a Vecsés 97. lelőhely ÉK-i része, Vecsés topográfiai bejárása során összefüggésüket nem lehet

tett megfigyelni. A két lelőhely közötti határozott mélyedésre tekintettel kezeltük önálló lelőhelyként a Vecsés 69-et, annak ellenére, hogy a mélyedésben a 69. lh. 22. árka és a 97. lh. 101. árka néhány méterre van egymástól.

A lelőhely dombtetői részén egymást keresztező árkokat (részben Árpád-koriak, részben talán korábbiak, de lelet nélküliek) bontottunk ki, közelükben cölöplyuk-szerű gödröcskével és 4 gödörrel, gödörreléssel. A lejtőkön feltárt árokrészletek, gödrök biztosan (kerámia), illetve valószínűen (betöltés) Árpád-koriak. A 25. gödörből (Árpád-kor?) kutya vázrészlete került elő. Humuszrétegben őskori oldaltöredéket találtunk.

A bontási munkák irányításában Horváth Tünde vett részt.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

329. Vecsés, 97. lelőhely (Pest megye) Ó, Sza, H, Á, Kk

A Vecsés-Csepel II. MOL gázvezeték 3 + 970 – 4 + 300 km szakasza patakvölgyek közötti, tagolt felszínű dombhátat keresztez. A dombhát legmagasabb részén, kb. 50 m-es sávban 10–11. századi temető 41 sírját, sírmaradványát tártuk fel a régebben szőlő-, az utóbbi évtizedekben erdőtelepítéssel bolygatott területen. Három sírban voltak lócsontok, kettőben lószerszám (kengyel, zabla) is. Két női sírban találtunk kerek és levél alakú csüngős, kéttagú aranyozott ezüst ruhavereteket, több sírban pedig egyszerű bronzékszereket (nyakperec, karperec, gyűrű, hajkarika) és üvegyöngyöket. A dombháton 62 Árpád-kori telepobjektumot (29 gödör, 23 árok, 2 ház, 1 kemence, 1 tüzelőhely, 6 objektumrészlet) és egy késő középkori gödört tártunk fel. A temető területén levő 12–13. századi árkok sírokat fedtek, metszetek. A 45. sz. szabadtéri kemencét sárga agyagos altalajra, szürke agyagból építették, szája DNy-ra nyílt, oldala 40–45 cm magasan maradt fenn. Néhány jellegetlen őskori és szarmata edénytöredék és egy kőbalta töredék szórványlelet került elő. Az Árpád-kori telepobjektumok többsége a lelőhely ÉK-i, a 69. lelőhellyel összeérő részén helyezkedett el.

HORVÁTH TÜNDE – DINNYÉS ISTVÁN – HEGEDŰS ATTILA

330. Veszprém, Szabadság tér 1., Kapuváry-ház (MRT 2. k. 51. belterület)

(Veszprém megye) Ú

Az épület teljes felújítása, udvari részén (részint Ny felé azon is túlterjedve) mélygarázs építése folyt.

Az udvaron, az épülettől Ny-ra, az É-i szárny megmaradt Ny-i végétől 16 m-re Ny-ra egy kőboltozatos barokk szennyvízcsatorna maradványát figyeltem meg és dokumentáltam. A csatorna iránya: NyDNy KÉK, eredetileg valószínűleg az épület É-i szárnyának DNy-i sarkához vezetett.

A „Veszprémi 7 Nap” c. helyi újság (1999. április 15-i, V. évfolyam 15. szám) híradásával ellentétben, az építkezés során semmiféle olyan jelenséget nem észleltem, ami arra utalt volna, hogy az 1790-es években épült Kapuvár-háznak bármilyen előzménye lett volna.

RAINER PÁL

331. Veszprém, Vár utca 1. (MRT 2. k. 51. belterület) (Veszprém megye) Kö

Az épület kicsiny, háromszögletű udvarának betonozását próbaképpen felbontva megállapítottuk, hogy 0,40 m vastag legújabb kori szemét és építési törmelék alatt már a Várhegy oldalának egyenetlen, természetes sziklafelszíne kezdődik.

RAINER PÁL

332. Veszprém, Veszprémvölgyi apáca kolostor (Veszprém megye) Á, Kö, Kk

A veszprémvölgyi apáca kolostor egyike a legkorábbi kolostorainknak, alapítását a történeti adatok és a hagyomány Szent Istvánhoz és családjához köti. A görög nyelvű alapítólevél, melynek keletkezése nem ismert, Könyves Kálmán 1109-es átiratában maradt ránk. Az átirat megemlékezik arról, hogy a monostor létesítőjének nyelvén íródott az eredeti oklevél, Szent István pecsétjével megerősítve. Ezért a történeti kutatás során felmerült, hogy az alapítás kapcsolatba hozható Szent Imre herceg kiskorú menyasszonyával, aki bizánci hercegnő volt. A kegyes hagyomány szerint itt készült az a miseruha, mely a koronázási ékszeregyüttes része lett. Ismert Veszprém város szoros kapcsolata a mindenkori magyar királlyal. A 13. századtól a monostort ciszterci apácák lakták egészen a török hódításig. A monostor átépítéséről tanúskodik az 1387-es szerződés, melyben az apácák megbízzák bizonyos Konch mestert, hogy igényeiknek megfelelően bővítsék az épületegyüttest. A monostort 1552-ben az apácák elhagyták a török közeledtének hírére. Birtokaikat és a romokat 1625-ben a győri jezsuiták kapták meg, akik 1749 körül kezdték építeni a mai templomot. Az épület teljesen sosem készült el, és a rend II. József korában történt felosztása után hosszú ideig üresen állt. Ma a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum kőraktára található benne.

Az 1930-as években a templom környezetében Rhé Gyula végzett feltárásokat, melynek során az épületegyüttes egyik kései periódusát hozta felszínre. Ennek alaprajzi összefüggései – további feltárások hiányában – nem voltak értelmezhetőek. A romok konzerválására azóta sor került, ám a rendszeres karbantartás hiányában a falak szétfagytak és pusztulásnak indultak. Az 1960-as években sor került a jezsuita templom tetőszerkezetének helyreállítására, de ennél több azóta nem történt.

1996-ban fogalmazódott meg az igény a romterület rendezésére és a jezsuita templom helyreállítására. Ezek után Veszprémvölgy bekerült a millenniumi műemlék-helyreállítások programjába. Az anyagi feltételek 1998

őszére teremtődtek meg a munka elkezdésére. Ekkor ásatásra előkészítettük az igen elhanyagolt állapotban levő romterületet. A romokat benövő kiserdő kiirtottuk, megtörtént az ásatási terület lekerítése és a felvonulási épület kialakítása. Elkészült a rom és környezetének geodéziai felmérése.

1999-ben a kutatásra szánt pénzügyi keret felszabadítása után augusztusban kezdhettük el az ásatást. A november közepéig tartó időszak alatt megkezdtük az 1930-as években feltárt romok hitelesítő ásatását a terület szelvényezésével. Ezzel párhuzamosan szondázó feltárást kezdtünk a jezsuita templom közvetlen környezetében. Szándékunk az volt, hogy áttekintő képet kapjunk a terület rétegviszonyairól és megpróbáljuk lehatárolni az épületegyüttest. Megállapítottuk, hogy a késő középkori templom az 1749-körül épült jezsuita templom alatt található. A barokk templom építésekor alapfalként használták fel a korábbi épület maradványait. Sikeresen meghatároznunk a késő középkori templom északnyugati sarkát, nyugati falát és déli falának egyes szakaszait. Az eddig előkerült falak alapján valószínűsítjük, hogy a monostor lakószárnya a templomtól délre helyezkedett el. Pontos alaprajzát csak további feltárások során lehet meghatározni. Az 1930-as években feltárt romterület – az eddigi ásatási adatok alapján – nem korábbi a 14. század végénél–15. század elejénél. Nem zárható ki, hogy a romok részben vagy teljesen a Konch mester által 1387-ben emelt épületekhez tartoznak. Ezen a területen és a jezsuita templomtól északra, ezt megelőzően használt középkori telepobjektumokra bukkanunk, melyek megszüntetésére ezen nagy átépítés kapcsán került sor. Egyelőre nem dönthető el, hogy ezek egy korábbi település részei (melyet a történeti adatok alapján feltételezhetünk, akár a monostorral azonos időszakban is), vagy a kolostorhoz tartozó melléképületek.

Az épületegyüttes kora Árpád-kori időszakáról egyelőre nem sokat tudunk. A jezsuita templom szentélyének alapfalában azonban olyan korábbi falszöveget azonosítottunk, mely megelőzhette a késő középkori templomperiódust. Ez akár egy kora Árpád-kori templom részlete is lehet.

A műemlékegyüttes további sorsa szempontjából lényegesnek tartjuk a kutatási program folytatását. E nélkül ugyanis megvalósíthatatlan a kolostor maradványainak helyreállítása úgy, hogy a nagyközönség számára is értelmezhető romokat mutassunk be. Figyelembe kell venni azt is, hogy a kolostor épületei túlhnynak a jelenleg lekerített területen. Emiatt a romterület tágabban értelmezett környezetének rendezésére is sort kell keríteni a távolabbi jövőben.

A 2001. augusztusáig előttünk álló feladatok közül a jezsuita templom helyreállítása a legfontosabb, melyhez engedményezett terv áll rendelkezésre. Elsőként sort kell keríteni a templombelső ásatására, ez ugyanis támpontot adhat a belső szintviszonyok helyreállításához, melynek kérdése – funkció híján – egyelőre nyitva maradt. A templom helyreállítási munkái során felállí-

tandó állványzatról megvalósítható a falak kutatása, mely különösen a benn található másodlagosan befalazott faragott kövek miatt érdekes. Ezek után kerülhet sor az épület boltozására, a templombelső igény szerinti térkialakítására, majd a külső és belső falfelületek vakolására. Terveink szerint ezzel párhuzamosan folytatható a külső ásatás, melyre – a szakmai indokokon túl – azért is szükség van, mert a templom helyreállítása során több olyan műszaki kérdés vetődik fel, melyre csak az ásatási adatok ismeretében tudunk válaszolni. Úgy véljük, a műemlékegyüttes teljes kutatása a millenniumi év végéig nem fejezhető be, mindössze a jezsuita templom helyreállítása juthat el olyan szintre, hogy az ünnepségsorozat keretében bemutatható legyen. Az ehhez szükséges kiszolgáló funkciók elhelyezésére a meglévő épületeket (a volt büfé, az egykori vidámpark portaépülete) célszerű felhasználni. Az 1930-as években feltárt romok állagvédelmére mindenképpen sort kell kerítenünk 2001-ig a bemutatathatóság és egy esetleges további feltárás érdekében. A környezet rendezését csak oly mértékig kívánjuk megvalósítani, hogy a templom és közvetlen környezetéről a csapadékvíz elvezetése megoldható legyen.

JUAN CABELLO – FÜLÖP ANDRÁS – KOPPÁNY ANDRÁS –
MÁTÉ ZSUZSA

333. Visegrád, Általános iskola (Pest megye) Kk

Falkutatást végeztünk az iskola régi épületén Bozóki Lajos, Bodó Balázssal és Szőke Mátyással. Az épület D-i és É-i külső homlokzatáról teljesen, a K-i-ről részlegesen leverték a vakolatot, a belsőben pedig a földszint É-i végén lévő kis szoba kivételével mindenhol lehetőségünk volt a falkutatásra. Ásatást csak a földszint két D-i szobájában, illetve kívül, a K-i homlokzat előtt végezhetünk.

A kutatás során megállapítottuk, hogy a jelenlegi épület É-i kb. 2/3-ad része néhol teljes magasságában középkori D-i zárófalát a 18. században elbontották, ennek két végét és az oldalfalakon a lefaragott csonkjait feltártuk. Szintén előkerült a DNy-i külső falsarok eredeti, erősen megégett sarokarmírozása is, a földszinten és az emeleten egyaránt. A sarokarmírozás mellett a földszint Ny-i falán egy ajtónyílást találtunk: a külső falsíkon egy élszedett profilú, félkörte-tagos formájú szemöldökgyámmal ellátott ajtókeret jobb oldalát bontottuk ki. A keret bal oldala az újkori folyosó miatt elpusztult.

Az É-i fal emeletén belülről egy középkori ablakfülke baloldali szélét fogtuk meg, a záradék már elpusztult, de a boltozat szegmensívét indító téglalenyomata még felismerhető volt. Az ablakkáván jó állapotban megőrződött a középkori vakolat. A keleti fal É-i fele középkorinak bizonyult, egy kőkeretes falfülke is előkerült belőle. A homlokzatszakasz közepén egy nyíláskeret-fülke kő-sarokarmírozásának csonkjait találtuk meg. A középkori fal középső és D-i fele nagyrészt elpusztult.

Az iskola D-i szobájában egy következő, D-re húzódó középkori ház É-i falának részletét tártuk fel.

A török korban elpusztult település 17. század végén megindult újraterelítése során a telepesek ezt a viszonylag jó állapotban álló, bár romos házat alakították át templommá. A még szintén álló, de romos középkori templomok méretük miatt helyreállíthatatlanok és alkalmatlanok voltak az új betelepülők számára. Az új templom építését még 1698-ban a kincstári birtoklás idején kezdték meg, de csak 1700 után, már a Starhemberg család fejezte be. Az 1701-ben már használható épületnek még nem volt meg a felszerelése, valószínű, de nem az újonnan kialakult magasabb járószintről egy új ajtót nyitottak az egykori templom felé. E miatt az ajtó miatt le kellett bontaniuk a diadalívet és vele együtt a rá támaszkodó szentélyboltozatot is. Helyette fafödém készült.

Lehetséges, hogy még ebbe a periódusba tartozik az É-i homlokzatán feltárt tagolás. Itt a középkori falazatra tapasztott lapos tetőcserepekből, téglákból kiemelkedő faltükröket alakítottak ki, köztük pedig rácsos lenyomat látható.

Bizonyosan ebben a periódusban történt, hogy a templom déli kapuját befalazva, azt fülkévé alakították és kivakolták.

Feltételezhető, hogy a jelenlegi ablakoztatás és vele együtt a szinttagolás is csak az 1871-es átépítéskor készülhetett, amelyet a K-i bejárati ajtó fölé helyezett vörösmárvány tábla keltez. Ennek felirata a következő:

AEDIFICIUM HOC QUONDAM ECCLESIA
SUMPTIBUS COMMUNITATIS OBLATIS QUE
ALIORUM IN USUM IUVENTUTIS EGREGIE
INSTITUENDAE LIBERALITER ADAMTATUM
MDCCCLXXI

Ekkor az egykori déli kapuból kialakított falifülkét leszűkítették, és ablakot vágtak bele. Feltehetően már ebben a későbbi periódusban falazták be a templomablakokat is. Helyettük öttengelyes K-i, valamint egytengelyes É-i és D-i homlokzatot alakítottak ki. Az épület terét fafödémekkel osztották meg. A fafödémeket a 20. századi betonfödém elpusztította.

A templom második, 1756-os canonica visitatioja szerint a templomot ekkor már átépítették. Az újjáépítésre ezek szerint még 1756 előtt, a Starhemberg család birtoklása idején került sor. A jegyzőkönyv öt oltárt sorol fel: a Keresztelő Szt. Jánosnak szentelt főoltár mellett Szűz Mária, Szent Gyula mártír, Szent Rókus és Sebestyén, valamint Szent Anna és Vendel oltárait. A Szt. Gyula oltár alapítója Riegler Jakab uradalmi tiszttartó, aki 1746–1756-ig viselte e tiszteket. Ő az uradalomban több jelentős építkezést is végzett. Minden bizonnyal a templom átépítése is hozzá köthető. A 18. század közepén létrejött állapotot mutatja Leonhard Schade esztergomi építőmester 1773-as alaprajza, amit a kamra számára mért fel. Ugyancsak ő készítette a templom és a plébánia együttes felmérését, amely a templom Ny-i homlokzati rajzát is tartalmazza. 1783-ban az épületet tatarozták.

Az 1746–1756 közötti építési periódusban a templom szentélyét beboltozták. Schade alaprajza itt keresztboltozatot jelöl. Ennek homlokív-lenyomatait megtaláltuk mindhárom falon – a diadalívet később nyomtalanul elbontották. A homlokívek helyén leverték a belső vakolatot, de alatta és felette meghagyták, és nem is vakoltak rá újabb réteget. Talán ebben a periódusban épült a Ny-i oldalra a sekrestye. A Ny-i homlokzat É-i felén megtaláltuk a később elfalazott sekrestyeajtót.

A templom iskolává alakítására az új templom elkészítése után kerülhetett sor. 1787-ből fennmaradt egy iskolává alakítási terv Hacher Ferenc Xavér ácsmestertől. E szerint az épület visszabontását tervezték földszintes méretűre, a K-i oldalon nyolc, az É-i és D-i oldalon pedig egy-egy tengelyes homlokzatokat alakítottak volna ki, a volt sekrestyét pedig alapícézték. E tervből a jelek szerint a sekrestye alatti pince, valamint az épületet kettéosztó folyosó és a hozzá tartozó új ajtók valósultak meg. Mivel a folyosó falain kívül az épületben nem maradtak fenn 20. század előtti válaszfalak, a 18. század végi iskola belső tagolását nem ismerjük.

A sekrestye alatti pince építése során, járószintje megemelkedett. A boltozott pince ma is betömve bár, de ép-ségben megvan. A régi sekrestyeajtót falifülkévé alakították, és tőle délre bizonyos, hogy ezek az adatok már ugyanarra a Keresztelő Szt. János templomra vonatkoznak, amely 1712-ben készült el teljesen. Visegrád ekkor kapott újra plébánia rangot. A Starhembergeek adományozták az épület felszerelését is. 1732-ben készült az első canonica visitatio, amely az épületet már rossz állapotúnak írja le, a falakon repedéseket említ, és renoválást tart szükségesnek. A leírás szerint a templomban fakarzat állt, valamint megemlít egy nagy kő keresztelőmedencét.

A középkori és 18. századi fal között sok helyütt földet találtunk, ami huzamosabb ideig tartó romos állapotra enged következtetni. Az átépítés során a régi ház pincéjét betemették, déli végét elbontották, és dél felé az épületet megtoldották. A toldalék falazatában és főleg sarokarmírozásaiban több középkori faragott követ használtak fel, másodlagosan például egy ablakosztósudár darabot, amelyet ki is emeltünk. Az új déli homlokzat közepén egy széles ajtót, felette pedig egy kis ablakot alakítottak ki. Az ajtó kiváltó ívének két oldalán egy-egy erőteljes gerendalyuk jelentkezett, ami talán valamilyen előtetőhöz készülhetett.

A bővítmény oldalfalaiba a földszinten 2-2 nagyméretű falifülkét alakítottak ki. A nyugatiakat befalazva találtuk meg, a keletieket később ablakká alakították. A fülkék közül a két északi az 1773-as Leonhard Schade felmérés szerint oltárfülke volt.

Az emeleti szinten több helyütt ép-ségben előkerült az első barokk periódus vakolata az eredeti sík, fafödém aláig. Ebben a periódusban készültek a templom félköríves ablakai. A Schade-féle felmérés szerint a K-i és a Ny-i oldalon 3-3 ablak volt. A nyugati ablakokból az É-it kívül és belül is meg tudtuk kutatni. Az ablak befelé tölcseresedő bélletű, keret nélküli félköríves nyílás volt.

A D-i ablakot csak kívülről tudtuk megvizsgálni, a középsőt viszont a 20. századi lépcsőház teljesen elpusztította. A K-i oldalon csak a belsőben tudunk kutatni, az É-i és a középső ablak elő is került, a D-it viszont egy újabb ablak elpusztította. Előkerült még a szentély hátsó, É-i falán is egy olyan ablak, amit a későbbi felmérés már nem ábrázol.

Talán ehhez az első templom-periódushoz tartozhat a szentély alatt feltételezhető pince. Erre csak két pinceablak-nyom utal. Az egyik a mai ÉK-i földszinti ablak parapetében ismerhető fel, a másik a sekrestyeajtó mellett. Ez utóbbi falifülkeként a 20. században is nyitva lehetett. A templom belsejét téglapadlóval burkolták és a templomon belül és kívül egyaránt temetkeztek.

BUZÁS GERGELY

334. Visegrád, Ferences kolostor (Pest megye) Kö

A Radnóti Miklós Gimnázium diákjaival, majd az ELTE középkoros régészhallgatóival ásatást végeztünk a visegrádi ferences kolostor ÉNy-i részén, valamint az udvar ÉNy-i sarkában. Befejeztük a konyha feltárását az első periódus pincéjének szintjéig (98. XXXI. szelvény).

A konyha járószintje alatt tavaly feltárt fa vízvezeték-csatorna alatt egy cserépcsatorna maradványát találtuk meg, ami feltehetően a refektórium lavabójához vezetett. A facsatorna a vízelvezetést szolgálhatta, irányában át van törve a konyha K-i fala a küszöb alatt, valamint a K-i kerengő fala is. Ezek az irányok a kút felé vezetnek. Vagy ide vezették be a vizet, vagy az É-i kerengőajtó alatt átvezető csatornába, amennyiben az É felé ki-vezetett és nem az is a kútba vitte É-ról a vizet. A konyha kéménypillérei a helyiségalatti korábbi pince betöltésébe voltak belealapozva. A pincének feltártuk belülről a teljesen épen maradt keretű, befalazott D-i ajtaját. A befalazás aljában felhasználva egy Zsigmond-kori nyíláskeret szárkő is van. A pince ablaka eredetileg É felé nyílt, rézsűjének alja megmaradt. A pince betöltésében végig megfigyelhető volt egy fehér, durva, mészkő-sírából álló réteg, amelyből késő gótikus faragványtöredékek kerültek elő, minden bizonnyal a kolostor késő középkori átépítésekor keletkezett kőfaragó-sífra egy részét helyezték el itt. Hasonló réteg a helyiségtől É-ra, a Fő u. 37. telken is előkerült a Zsigmond-kori járószint felett.

Az ÉNy-i szárnynak a konyhával szomszédos K-i helyiségét feltártuk, valamint a Ny-ról szomszédos helyiség szélét is elértük (99. XXXIII-XXXIV. szelvény). A keleti helyiség alatt teljesen ép téglaboltozatos pincét találtunk. A boltozat másodlagosan van beépítve, a Ny-i falon megvannak a korábbi fafödém gerendafészkei, valamint egy ablak. Ez az ablak nincs befalazva, bár jelenleg a boltváll fölé nyílik. Mivel Héjj Miklós már korábban kiásta, nem tudjuk, hogy a befalazást ő távolította-e el, vagy már ő is nyitva találta az ablakot. A helyiség eredeti bejárata elpusztult, az egyetlen lehetséges helyén, a déli falon jelenleg újkori pincegádor helyezke-

dik el. A boltozat felett középkori téglapadló csonkjait találtuk meg és egy tűzhely maradványát. A tűzhelyre és a padlóra egy újkori ház falai épültek. A helyiség armírozott DNy-i sarkához egy következő helyiség Ny felé folytatódó fala épült hozzá utólag. Feltártuk e helyiség K-i sávját, ahol ép téglapadlót találtunk a szomszédos helyiség padlójánál mélyebben, de a pince szintjénél magasabban. A helyiség É-i fala a D-ivel ellentétben egybeépült a K-ről szomszédos helyiségével. Az É-ről szomszédos telken is kutatóárkot nyitottunk a Ny-i kerítés mellett, azzal párhuzamosan (99. XXXV). Egy hárshegyi homokkő-sífrából álló késő középkori kőfaragó-hulladék réteg alatt közvetlenül elértük a Zsigmond-kori szintet, amelyből gazdag 14. századi leletanyag, kályhacsempék, sárgamázos borosedény került elő. Épületnek nem találtuk nyomát.

A kerengőudvar ÉNy-i sarkában, a középkor végi járósínt alatt nyitottuk a 99.1. szelvényt. A szelvényben feltártuk a késő középkori kút építőgödörét, amelyet sóderrel töltöttek ki. A szelvény többi részén az udvar kerti földje alatt leletekben, főleg vastárgyakban gazdag szürke agyagos feltöltés jelentkezett, nagyköves berétegződéssel, illetve egy tűzhelymaradvánnyal. Alatta sárga agyagos, illetve barna sóderes szint következett. A rétegben nagy mennyiségű 14. századi kerámia, állatcsont, vas (köztük egy lakat) került elő. Alatta világosszürke agyag található. Ezt az agyagréteget átvágva zöld agyagos felszín találtunk, rajta patocsos és faszenes foltokkal. A feltárást e felszín kibontásával hagytuk abba. A szelvény feltárását a jövő évben folytatni kell.

SZŐKE MÁTYÁS – BUZÁS GERGELY – KOCIS EDIT –
KOVÁCS ANNAMÁRIA – LASZLOVSKY JÓZSEF

335. Visegrád, Lepence

(Pest megye) B, LT, Rő

A csatornaásás során korábban észlelt kerítőfal É-i frontjának kapu előtti szakasza a gépi bolygatások miatt erősen lepusztult. Jellemző – a korábbi ásatások során tapasztalt megfigyeléseknek megfelelően –, hogy a csekély alapozású falból csak agyagba rakott szabálytalan kövek maradtak meg. Az őrtorony alatt húzódó kora császárkori és őskori rétegek (LT 1–2, Urnamezős kultúra váli csoportja) vizsgálatából számottevő leletanyag (terra sigillata illetve korábbi, főleg kelta edénytöredékek) került elő. A kerítőfal itteni szakaszán több négyzetméternyi felületen, az őrtorony fala körül korábban kibontott „járdához” hasonló habarcsfelületet tisztítottunk ki.

A külső fal DNy-i sarkának feltáráskor számos új felfedezést tettünk. A jó minőségű habarcsos falon belül megtalált 4 db kb. 100 × 50 cm-es kőpillér önmagában eltérést jelentett a hasonló úgynevezett leányfalui típusú burgusok alaprajzi elrendezésétől. A további munkák során nagyméretű, 2,2 m-es bejáratot bontottunk ki. Az cm-lített pillérek minden bizonnyal összefüggésben lehettek a kapuszerkezettel, komolyabb tetőt is tarthattak.

A kerítőfal-kapunál a falak alapozása alatt levő kora császárkori rétegből terra sigillata – rheinzaberni és westendorfi típusok – töredékek, egy üveggyűrű és bronzérmek kerültek elő.

A kaput borító köves, habarcsos omladékból I. Valentinianus-kori bélyeges téglák jelentették a korhatározó leleteket.

A kerítőfal D-i szakaszán kívül korábban megtalált védőárok (fossa) kutatását 1999-ben nem tudtuk elvégezni, mivel országos esőzés miatt a Lepence-patak feltöltődött, medréből a hordalékrétegen keresztül egy vízmosás tört be az ásatási területre.

Az ásatáson részt vettek: Merczi Mónika, Merczi Katalin, Molnár Norbert, Kovács István, a MNM Restaurátor-tanfolyamának hallgatói.

GRÓF PÉTER – GRÓH DÁNIEL

336. Vitnyéd, Selyemút

(Győr-Moson-Sopron megye) Á, Kk

Egy Árpád-kori illetve középkori lelőhelyet találtam a 85-ös út építésénél a földmunkák ellenőrzése során Vitnyéd K-i határában a Selyemút É-i leágazásának K-i oldalán. Itt a Répce és a Kardos-ér közötti lapos árterületen, ahol a 1:25000-es térkép is mélyedést jelöl, széles árok húzódik. Ebben az árokban, közvetlenül az út leágazásánál 160–170 cm mélyen (a 85-ös út mai szintje alatt) egy 10 × 10 m-es területen faszenes, fekete folt látszott, rajta késő Árpád-kori és középkori kerámiatöredékek, fazekak, korsók, cserépbogrács, peremes fedő darabjai.

Négy kutatóárokkal vágtuk át a felületet és megállapíthattuk, hogy az út melletti rét felszíne alatt 45 cm vastag szántással bolygatott réteg található, alatta 15 cm széles sárga agyagos sáv; ez alatt -60 cm-en fekete faszenes feltöltés figyelhető meg. Az 1. árokban a fekete faszenes réteg vastagsága helyenként 25–26 cm, máshol 30–35 cm volt. Ebben a rétegben két darab vassalak került elő, ami egy közeli kovácsműhelyre utalhat. Az árokban egy nagyméretű, vastag falú, korongolt 13–14. századi tárolóedény oldal- és peremtöredékeit is megtaláltuk. Sok állatcsont és egy fenőkö is előkerült. A szabálytalan formájú gödör foltját nem sikerült körülhatárolnunk, mert egy természetes vízmosás mélyedését töltötték fel a faluból kikerült hulladékkal. Tehát a megfigyelt rétegek a középkori Vitnyéd személteléhez tartoztak.

A kezdetben körülhatárolhatónak hitt folton kívül, a sárga agyagréteg alatt is folytatódik a faszenes fekete réteg, ami arra enged következtetni, hogy az áradásos területet időnként iszappal öntötte el a víz, majd újabb hulladék került a mélyedésbe. A közelben a szántóföldön nem jelentkezett egyéb települési objektum felszíni nyoma. A középkori leleteket tartalmazó réteg a 85-ös út töltése alá is benyúlik. Az útépítésnek ezen a szakaszán a leletmentést befejeztük.

GÖMÖRI JÁNOS

337. Vörs, Battyáni disznólegelő

(Somogy megye) B, LT, Rő, A

Ebben az évben 2000 m²-en 136 objektumot tártunk fel, ezzel a feltárt objektumok száma elérte az 1257-et. A Somogyvár-Vinkovci kultúra négyzet alakú gödreiből kevés, míg a kisapostagi kultúra kevésszámú objektumából továbbra is nagy mennyiségű leletanyag került elő. Az utóbbi kultúrához tartozó nagyméretű földkitermelő gödörhöz egy kenyérsütő kemence tartozott. A Mészbetétes kerámia népe kultúrájának újabb 5 sírja a temető déli szélét jelezte. A késő bronzkori Urnamezős kultúra temetőjének továbbra sincs vége, ebben az évben 18 sírt (9 urnás sír, 7 szórthamvas, a többi bizonytalan rítusú) tártunk fel. 7 késő kelta települési objektum került elő, köztük három ház. Az egyik ház leégett, ebben nagy mennyiségű kerámia mellett vassalakokat, eszközöket és agyagmülettet találtunk. Legnagyobb számban a római kori objektumok kerültek elő, cölöplyukas építmények, kemence és tárolóvermek, az egyikben fibulát találtunk. A 9. századi temetőből egy újabb sír került elő, ezzel azonosítottuk a temető déli szélét.

HONTI SZILVIA – NÉMETH PÉTER GERGELY

338. Vörs, Majori-dűlő

(Somogy megye) B, A, H

Vörs község Majori-dűlő nevű határrészében újonnan kialakított építési telkek közművesítése során csontvázakat bolygattak meg. A leletmentés során 19 objektumot, köztük tizenhét 10. századi sírt tártunk fel. A leletek között rombusz alakú nyílhegyek, bronzgyűrűk és bepödrött végű fülbevalók voltak. A 7. sírban a nyílhegyek mellett a sírföldben egy avar kori öntött bronz lószerszámveret (szíjosztó) is előkerült.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

339. Vörs, Máriaasszony-sziget

A részletes jelentést lásd a 15–26. oldalon.

(Zala megye) U, R, Rő, Á, A

KALICZ NÁNDOR – T. BIRÓ KATALIN –
M. VIRÁG ZSUZSANNA

340. Zalaszentgrót, Csáford

(Zala megye) R, Kö, Ű

Az 1996–1998-ban folytatott csáfordi ásatások kapcsán értelemszerűen szükségessé vált a környék lehetséges régészeti lelőhelyeinek terepbejárása. Az előzetes légi fotó elemzés a községtől észak-északkeleti irányban egy korábbi felvételen esetleges objektumra utaló jeleket is mutatott.

A terepbejáráson Holl Balázs és két régészszakos hallgató vett részt. Az érintett területek:

1. Balókai-dűlő: Középkori töredékek döntő többségében és egy Balatoni-kultúrához sorolható cserép.

2. Varga-domb: Feltehetően egy gödör nyomát találjuk meg a szántásban. A nagyobb mennyiségű leletanyag egységesen rézkori (valószínűleg balatoni).

3. Látó alatti-dűlő: Elhanyagolható mennyiségű középkori anyag.

4. Útkanyar felett: Újkori és középkori leletek.

REZI KATÓ GÁBOR

341. Zalavár, Vársziget, Szt. Hadriánus (Adorján) zarándoktemplom

(Zala megye) N, Á

A Cs. Sós Ágnes által a nyolcvanas években megtalált és nagyrészt feltárt templom területén és közvetlen környezetén végeztünk ásatást. A templom oly mértékben elpusztult, hogy csak a korabeli járósínt alatti rétegeket lehetett feltárni. Ezeket a viszonyokat Cs. Sós Ágnes feltárása több helyen még tovább rontotta, olyan változásokat okozva, hogy az általa még megfigyelt jelenségeket többé már nem lehetett újra dokumentálni. Revíziós ásatásunk ennek ellenére jelentős eredményeket hozott.

Újra feltártuk a templom nyugati felét, a „Westwerk”-nek minősített részt, aminek megmaradt alapárkai alapján a templom nyugati vége több részletében is eltér a Cs. Sós-dokumentációban fennmaradt alaprajztól. Több részletben is más belső szerkezeti felépítése és viszonya a templom többi egységével.

A nyugati homlokzathoz csatlakozó kerek toronyról bebizonyosodott, hogy később és külön alapozták.

A nyugati fal előtt ásott hatalmas gödrök betöltésének feltárásával, az ott talált rétegsor és leletanyag alapján egyértelműen bizonyítható, hogy a templomot a korai Árpád-korban, talán már a 11. században lebontották, és falait az alapárkok aljáig kitermelték.

A templom északnyugati negyedében újra feltárt oszlogödrök mérete, szerkezete, betöltése teljesen meg egyezik a Zalavár, Vársziget, Kápolnánál (a sziget ÉNy-i szélénél) és a templomtól délre, a sziget déli harmadát levágó erődítési árok mellett talált oszlogödrökkel, az általuk kirajzolt alaprajz pedig az ott dokumentált nagyméretű földfelszíni házak szerkezetével, tájolásával. Egyértelműen bebizonyosodott tehát, hogy az oszlogödrök nem egy korai fatemplomnak, hanem egy, a templom építését megelőző időszak világi építményének a szerkezeti vázát alkották.

A templomot délről, keletről és északról több különböző palánkfal alapárka kíséri. Az egyik keskeny, helyenként alig észlelhető árok a templom körvonalát követi, attól mintegy 5 m távolságban. A későbbi sírrétegek már felette fekszenek, azaz a palánkfal viszonylag rövid ideig állhatott. Ez talán a zarándoktemplom korai fázisában kerítette a templom szűkebb értelemben vett szent körzetét. A templomtól keletre talált jelentősebb palánkfal alapárka annak a kerítőfalnak lehet a maradványa, aminek további részleteit még Cs. Sós Ágnes tárta fel, s amiről úgy gondolta, hogy Priwina és Kocel udvar-

házát, a vár akropoliszt kerítette körbe. A további alparkok feladatát talán a 2000. évi ásatás tisztázza.

A templom déli, északi és kisebb részben keleti oldalán összesen 248 sírt, illetve sírrészletet tártunk fel. A déli oldalon a legfelső sírréteg közvetlenül a fű alatt feküdt, a felszíntől mindössze 5–10 cm-re. Ezekben a sírokban Árpád-kori ékszereket, főleg sima és bordázott díszű, ezüst S-végű karikaékszereket, hegyesedő végű huzalgyűrűket, továbbá néha gyöngyöket, füles gombokat és egyéb ékszert találtunk, pénz azonban sajnos nem volt ezekben a sírokban. Ezek a sírok azonban nem a Karoling-kori Szt. Hadrianus (Adorján) templom Árpád-kori temetőjének maradványai, hanem annak az ettől mintegy 30 m-rel délebbre fekvő másik templomnak a temetőjéhez tartoznak, amelyet csak G. Turco 1569. évi metszetéről ismertünk, s ami az Árpád-kori Szt. Adorján bencés apátsági templommal, s a Karoling-kori Mária templommal azonos. Ezek a sírok a templom temetőjének az északi szélén feküdtek, s azért terjedtek ki ebbe az irányba ilyen jelentősen, mert délről a kolostorépületek, keletről pedig a mocsár szabott határt a terjeszkedésnek.

A templom körüli temető korábbi sírrétegei már a Karoling időszakot jelzik. Több sírban jelentős gazdagságot mutató leletanyag volt: a női sírokban kiemelkedő ötvös-ismeretekről tanúskodó aranyozott ezüst és ezüst függők, lemezgombok, gyűrűk, a férfiaknál díszes sarkantyúpár. Egy gyermeksír aranyozott bronz szíjvége közvetlenül a Karoling-birodalomból származhat. Az ékszerek számos rokon vonást mutatnak a korábban még Cs. Sós Ágnes által talált ékszerekkel és a nagymorva fejedelemség ötvös remekeivel – utóbbiakkal való rokonságuk azonban nyilván nem a népesség etnikai, hanem viselőik társadalmi helyzetének azonosságával magyarázható.

Igen jelentős eredmény, hogy a templomtól keletre megtaláltuk azt a műhelyt, ami a templom építésének ideje alatt működött. Az egyik szabályos téglalap alakú gödörbe megszűnésekor kivetett, de már ki nem égetet téglákat döntöttek be. Ennél sokkal jelentősebb, Nyugat-Európában is ritkaságszámba menő lelet az a másik műhely, ahol a templomot díszítő színes üveglakokat készítették. Itt megtaláltuk a tégelyek maradványait aljukba dermedt üvegolvadékkal, a kemencék falának töredékeit, a nyersanyagként használt bronzolvadékokat.

Ugyancsak jelentős újdonságnak ígérkeznek azok az agyagba rakott kőfalmaradványok, amelyek a templomtól északra kerültek elő. Itt a templom körüli temető viszonylag hamar véget ér, talán éppen azért, mert ezen az oldalon állhattak azok a részben egyházi, részben világi rendeltetésű kő- és faépületek, amelyek a zarándok-templomot kiszolgáló szerzeteseknek, Priwina és Kocel udvari papjának (presbyter, archipresbyter), alkalmanként pedig a salzburgi érseknek és kíséretének adhattak otthont.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS

342. Zalkod, Palocsa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B. Sza. Á

A kijelölt terület az előzetes terepbejárás adatai alapján nagyjából 60 × 120 m, Zalkod község belterületén, a létesítendő árvízvédelmi töltés helyén, a Tisza szabályozott medrétől É-ra mintegy 1,5 km-re található. Zalkod község központi része (valószínűleg az ősi települési mag) egy, a Tisza ártéri síkjából (valamint az egész Bodrog-köz átlagos 94 m-es tengerszint feletti magasságából) mintegy 5–6 m-es szintkülönbséggel kiemelkedő, szigetszerű térszínen található. A terület központi része még igen erőteljes áradások során sem kerülhetett vízborítás alá, míg az alábukó peremi részek igen, hiszen ezek csak néhány méterrel helyezkednek el magasabban a Tisza közepes vízszintjénél. A régészeti ásatás feltáró fúrásait Kozák János végezte el a GEOPONT '95 Bt. (Debrecen) részéről. A kijelölt régészeti lelőhelyen 20 db, átlagosan 2 m talpmélységű fúrást mélyítettünk le. Az egyes fúrásmintákból csak jegyzőkönyvi szintű leírás történt. A fúrásokat 52 mm átmérőjű, motoros meghajtású spirálfúróval végeztük el. Az esetlegesen előkerülő leleteket mélység szerint csoportosítva, fúrásponthoz mellett helyeztük el. Az egyes fúrásponthoz relatív magasságát szintezéssel határoztuk meg.

A vizsgált területen két szelvény mentén mélyítettünk le 18 db fúrást. Az „A” jelű fúrássorozat a falu telekhatárait jelző kerítéssel megközelítőleg párhuzamosan, ÉNy-DK-i irányban húzódott. A „B” sorozat erre merőlegesen, a fokozatosan lejtő ártéri sík felé folytatódik. Két fúrást a szelvényen kívül, a réteghatárok pontosítására mélyítettünk le.

A fúrásokkal sikerült e peremi helyzetű településrész 1,5–1,8 m-es bolygatott, régészeti anyagot tartalmazó rétegeket feltárunk. Az „A” jelű szelvény az említett vastagságban végig tartalmazta az említett rétegeket, hiszen a szelvény a település középső, legmagasabb és legintenzívebben lakott részei felé mutat. A peremi részek felé tartó, „B” jelű fúrásokban a régészeti leletanyagot tartalmazó rétegek fokozatosan elvékonyodnak (1,8–0,9 m), majd bolygatatlan struktúrákba mennek át. A kevert rétegek teljesen egyöntetűek és viszonylag kevés paticst és faszenet tartalmaznak. A relatíve legmélyebb területeken a feltárt talajszelvényekben nincs régészeti anyag.

A fúrásokkal meghatározott irányban két, egymásra merőleges, 50 m hosszú és 10 m széles kutatóárkot jelöltünk ki. A felső humuszréteg – jöllehet tartalmazott leleteket – a rendkívül erőteljes erózió és a legújabb kori bolygatások miatt régészeti szempontból gyakorlatilag értékelhetetlen volt. A két kutatóárkban, valamint egy nagyjából 50 × 50 m-es területen ezt a réteget gépi erővel távolítottuk el. Ez utóbbi terület megkutatása igazolni látszott azt a feltevésünket, hogy a település a dombnak ezen a lapos, vízjárta részén már nem folytatódik.

A feltárt területen a 67 objektum három régészeti korhoz köthető a helyszínen tett megfigyelések alapján:

a késő bronzkorhoz (Gáva kultúra Kr.e. 1100), a római császár korhoz (szarmata népcsoport) és az Árpád-korhoz (13. század). Ez utóbbi korszak emlékanyaga volt túlsúlyban a különböző objektumokban, melyek többsége oszlopos szerkezetű, négyszögletes alaprajzú, félig földbe mélyített, szorosan egymás mellé épített kisméretű házakból és tároló vermekből állott. Több esetben sikerült az úgynevezett vert falú, vagy patics falú építési módot megfigyelnünk, melynek maradványai, a paticsdarabok szétszóródva heverték.

Házak, gödrök, vermek mellett különös figyelmet szenteltünk egy 4 m átmérőjű, csak részben kiásott gödörnek, mely a lelőhely különlegességei közé tartozott és kútnak határoztuk meg. Feltételezéseink szerint még itt, ezen a vízjárta területen is lehetett azonban csapadé-, és vízszegény időszak, amikor is a település lakói arra kényszerültek, hogy életfeltételüket kút ásásával biztosítsák. Ez a kút, ellentétben az összes többi gödör-objektummal szabályos, henger alakú volt. 4 m mélységig hatoltunk le, de alját a feltörő talajvíz miatt nem tudtuk elérni.

A felszínre került leletanyag az objektumok számához és méretéhez képest csekély. A különböző korszakokra jellemző jellegzetes fazekas termékek mellett néhány vaseszköz töredékeire bukkantunk.

Koós JUDIT

Korszak mutató – *Index of Periods*

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorszáma jelöli.

- ŐSKOR** 20, 21, 22, 29, 30, 51, 96, 111, 118, 120, 134, 135, 151, 152, 158, 160, 172, 191, 193, 195, 197, 205, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 220, 252, 269, 272, 285, 306, 313, 328, 329
- Őskőkor** 199, 200, 202, 294
- Mezolitikum** 277
- Újkőkor** 9, 23, 89, 91, 99, 100, 112, 123, 143, 185, 199, 267, 268, 288,
- Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája** 248, 303, 304
- Bükk kultúra** 248
- Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája** 14, 16, 163, 164, 165, 204, 307
- Körös-Starčevo kultúra** 10, 19, 266, 304, 339
- Lengyeli kultúra** 13, 142, 164, 265, 324, 339
- Szakálhádi csoport** 248
- Tiszai kultúra** 180, 304
- Rézkor** 13, 52, 91, 142, 198, 203, 211, 212, 265, 303, 307, 324, 340
- Balaton-Lasinja kultúra** 19, 92, 163, 164, 165, 290, 339
- Bodrogkeresztúri kultúra** 248
- Hunyadihalmi csoport** 304
- Kostolac kultúra** 339
- Péceli (badeni) kultúra** 16, 66, 163, 164, 170, 254
- Tiszapolgári kultúra** 147, 304
- Bronzkor** 2, 3, 7, 9, 12, 19, 25, 32, 52, 60, 63, 65, 72, 79, 97, 98, 100, 121, 123, 133, 137, 146, 148, 154, 168, 170, 182, 183, 184, 194, 198, 229, 230, 249, 273, 275, 277, 284, 289, 307, 309, 338
- Füzesabonyi kultúra** 245, 248
- Gávai kultúra** 248, 304, 342
- Halomsíros kultúra** 92, 143, 204, 207, 296
- Harangedényes népek kultúrája** 66
- Hatvani kultúra** 116, 298, 320
- Kisapostagi kultúra** 165, 337
- Makó kultúra** 68, 89, 99, 296, 304
- Mészbetétes edények népe kultúrája** 109, 163, 164, 233, 242, 265, 298, 337
- Nagyrévi kultúra** 69, 99, 320
- Ottományi kultúra** 80
- Somogyvár-Vinkovci kultúra** 16, 165, 207, 337
- Tokodi csoport** 116
- Urnamezős kultúra** 163, 271, 290, 295, 296, 300, 335, 337
- Vatya kultúra** 66, 69, 108, 233, 271, 301, 320, 326
- Vaskor** 25, 32, 134, 227, 311
- Hallstatt kultúra** 271, 300, 304
- Szkíta kor** 138
- La Tène kor** 16, 36, 63, 65, 66, 97, 119, 121, 130, 143, 163, 164, 198, 204, 210, 213, 227, 233, 257, 271, 276, 295, 296, 300, 301, 335, 337
- RÓMAI KOR** 2, 10, 16, 18, 32, 34, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 67, 91, 106, 107, 108, 109, 110, 119, 130, 131, 143, 144, 155, 163, 164, 168, 169, 181, 183, 189, 193, 198, 204, 207, 213, 220, 222, 227, 228, 229, 230, 233, 241, 246, 247, 249, 258, 261, 262, 263, 265, 297, 302, 309, 311, 335, 337, 339
- Római kori barbár (szarmata)** 3, 5, 7, 8, 9, 17, 20, 22, 24, 26, 30, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 97, 104, 111, 115, 124, 125, 128, 136, 138, 139, 146, 150, 153, 159, 176, 178, 185, 187, 195, 197, 201, 243, 245, 248, 252, 266, 268, 269, 275, 276, 285, 288, 289, 303, 305, 306, 314, 323, 326, 327, 329, 342
- NÉPVÁNDORLÁS KOR** 14, 16, 19, 151, 183, 191, 341
- Germán kor** 144, 173, 307
- Avar kor** 17, 66, 154, 163, 166, 177, 179, 193, 213, 233, 234, 235, 238, 248, 250, 252, 253, 264, 276, 295, 298, 314, 323, 327, 337, 338, 339

HONFOGLALÁS KOR 1, 28?, 77, 80, 119, 275, 296, 329, 338

ÁRPÁD KOR 23, 27, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 40, 62, 66, 72, 81, 88, 92, 94, 97, 105, 109, 113, 115, 117, 123, 129, 132, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 149, 153, 154, 156, 161, 163, 164, 165, 177, 179, 182, 188, 192, 212, 213, 215, 216, 220, 221, 226, 233, 235, 236, 237, 239, 240, 247, 248, 262, 263, 268, 269, 295, 296, 298, 300, 306, 314, 315, 317, 320, 323, 326, 327, 328, 329, 332, 336, 339, 341, 342

KÖZÉPKOR 4, 11, 21, 29, 33, 36, 37, 39, 41, 42, 46, 58, 61, 82, 83, 86, 91, 101, 103, 109, 114, 116, 120, 122, 125, 143, 150, 155, 174, 183, 189, 190, 198, 208, 210, 212, 213, 216, 223, 225, 227, 228, 239, 241, 249, 255, 258, 277, 278, 280, 281, 283, 288, 291, 292, 299, 303, 309, 310, 317, 319?, 321, 322, 331, 332, 334, 340

Késő középkor 7, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 50, 62, 67, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 94, 105, 129, 132, 144, 145, 154, 156, 157, 158, 160, 161, 163, 168, 173, 177, 178, 185, 191, 205, 206, 207, 209, 212, 213, 215, 219, 224, 232, 240, 241, 251, 256, 259, 260, 268, 269, 276, 282, 298, 312, 316, 318, 321, 323, 329, 332, 333, 336

ÚJKOR 15, 24, 42, 79, 83, 84, 85, 86, 116, 146, 152, 172, 175, 206, 224, 228, 232, 250, 260, 276, 282, 287, 316, 326, 330, 340

Kora újkor 6, 34, 37, 38, 40, 55, 82, 93, 107, 114, 144, 147, 156, 240, 259, 312, 318

ISMERETLEN KOR 71, 78, 95, 126, 141, 159, 162, 167, 186, 196, 254, 286, 308, 325

Szerzői névmutató – *Index of Authors*

Almássy Katalin	80
Aradi Csilla	123, 132, 168
Ács Attila	302
Ács Csilla	5, 96, 124, 127, 128, 195, 245
Bakay Kornél	188
Balogh Csilla	159, 235, 237
Bárdos Edith	164, 165, 168
Bencze Zoltán	37, 38
Bende Livia	270, 275
Beszédes József	230
Béres Mária	17, 225
Biczó Piroska	283
T. Biró Katalin	339
Bondár Mária	16
Bozsik Katalin	276, 277
Buzás Gergely	333, 334
Cabello, Juan	145, 332
Csányi Marietta	304
Cseh János	304
Cseh Julianna	294, 296
Dani János	89, 248, 323
Dinnyés István	72, 74, 75, 134, 135, 136, 298, 314, 315, 328, 329
T. Dobosi Viola	202, 294
Domboróczki László	20, 97, 126, 151, 152, 182, 185, 197, 243, 244
Egry Ildikó	143
Endrődi Anna	63, 65, 66
Erdélyi István	231
Facsády Annamária	46
Farkas Csilla	17
Figler András	154
Fitz Jenő	297
Fodor László	6, 8, 125, 149, 150, 285
Fülöp András	332
Gaál Attila	279
Gallina Zsolt	153, 164, 165
Gerelyes Ibolya	279
Gerő Győző	240
Gömöri János	193, 262, 263, 336
Gábor Olivér	131, 183, 238
Gróf Péter	335
Gróh Dániel	335
Gyucha Attila	26, 78, 93, 146, 147, 187, 194
Gyuricza Anna	62
Hable Tibor	43, 44, 52, 54
Hajmási Erika	156, 256, 291
Hatházi Gábor	82
Hegedűs Attila	72, 73, 76, 104, 138, 139, 329
Hellebrandt Magdolna	286
Honti Szilvia	16, 168, 337
Horváth Andrea	106
Horváth Ferenc	79, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 278
Horváth Friderika	211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220
Horváth István	116
Horváth László	19
Horváth M. Attila	63, 64, 65, 66
Horváth Tünde	329
Ilon Gábor	290

Irásné Melis Katalin	61
Istvánovits Eszter	80
Kalicz Nándor	339
Kárpáti Gábor	239, 241, 242
Kárpáti Zoltán	42, 50
Keszi Tamás	108, 109, 155
H. Kérdő Katalin	40, 41
Kiss Viktória	14, 15
K. Németh András	223, 251
Kocsis Edit	334
Kocsis László	67, 246
Koós Judit	342
Koppány András	332
Kovács Annamária	334
Kovács Eszter	39, 40, 41, 63, 65, 68
Kovács Gyöngyi	209
Kovács Péter	18
Költő László	166, 167, 168, 259, 338
Kővári Klára	320
Kulcsár Mihály	171, 284
Kulcsár Valéria	3
Kürti Béla	252, 253, 276, 277
Kvassay Judit	204
Laszlovszky József	334
László János	295
Lippai János	302
Liska András	146, 147
Lovász Emese	201
Lőrinczy Gábor	270, 275
Madaras László	23, 24, 157, 158, 266, 267, 268, 288, 289, 305, 306
Madarassy Orsolya	45, 47, 48, 49, 55, 56, 57
Magyar Kálmán	1, 27, 168, 208
Magyar Károly	33, 37
Majcher Tamás	88, 103, 114, 254
Maróti Éva	250, 264, 313
Máté Zsuzsa	332
Medgyesi Pál	26, 78, 93, 146, 147, 187
Mészáros Szilvia	132
Miklós Gergely	211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220
Miklós Zsuzsa	2, 4, 29, 81, 87, 90, 94, 98, 100, 101, 102, 121, 133, 148, 161, 162, 184, 192, 203, 272, 273, 287, 292, 308
Molnár Erzsébet	117
Mráv Zsolt	32
Müller Róbert	173
Nádorfői Gabriella	265
Németh Péter	16, 130, 168, 169, 170, 189, 198, 227, 249, 258, 260, 261, 299
Németh Péter Gergely	337
Nováki Gyula	301
Nyári Zsolt	123, 132
B. Nyékhelyi Dorottya	37
Oravecz Hargita	303
Ottományi Katalin	25, 31, 210, 233
Ódor János Gábor	99, 119, 142, 174, 247, 255, 257, 307
Palágyi Sylvia	222
Petényi Sándor	11, 293
Pintér László	23, 266, 267, 268, 269, 288, 289
Polgár Zoltán	23, 266, 267, 268, 269, 288, 289

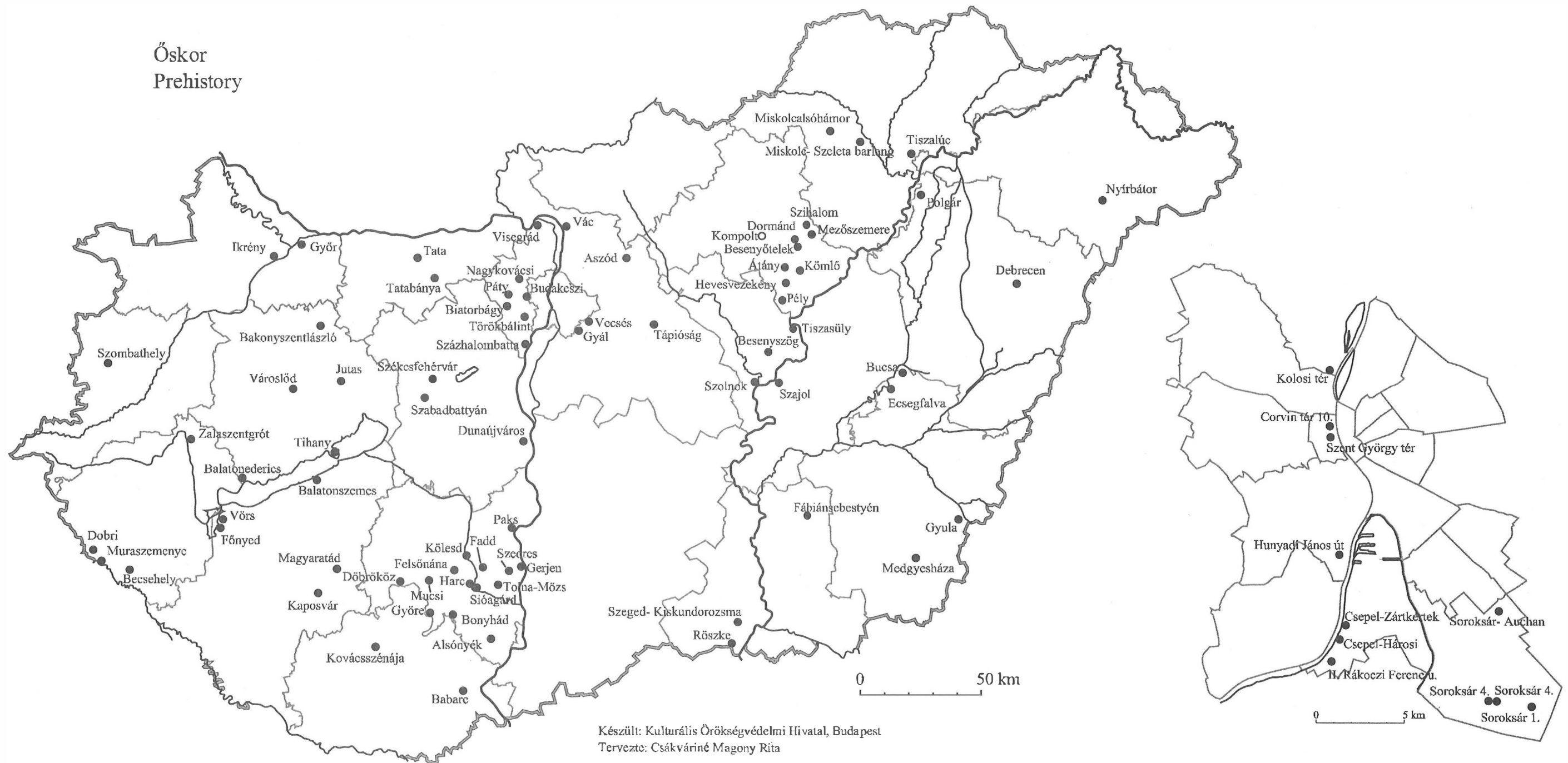
Pongrácz Zsuzsánna	107, 110, 155
Poroszlai Ildikó	271
Prander Péter	68
Prohászka, Marianne	246
Pusztai Sándor	83, 84, 85, 86, 91, 172, 190, 191, 204, 205, 206, 207, 309, 310, 311, 312
Rainer Pál	12, 13, 160, 228, 325, 330, 331
Regenye Judit	300, 324
Repiszky Tamás	25
Rezi Kató Gábor	340
Révész László	28
Ringer Árpád	199, 200
Rózsa Zoltán	111
Sándor Mária	240
Siklósi Gyula	282
H. Simon Katalin	92
Simon László	73, 76, 104, 138, 139
Simon Zoltán	129, 223
Simonyi Erika	122
Somogyi Krisztina	163, 168
Somogyvári Ágnes	234
Szabó Géza	69, 70, 137, 140, 141, 326
Szabó János József	115, 120, 281
Szalontai Csaba	274
Szatmári Imre	30, 111, 112, 187, 221
Számadó Emese	181
Szénásy Zsolt	302
Szirmai Krisztina	53, 60
Szőke Béla Miklós	341
Szőke Mátyás	334
Szőnyi Eszter	144
Tari Edit	71, 72, 77, 327
Tárnoki Judit	304
Tettamanti Sarolta	316, 317, 318, 319, 321, 322
Tomka Gábor	280
Tomka Péter	144
Uzsoki András	301
Vadai Andrea	10, 229
Valter Ilona	156, 232
Vályi Katalin	79, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 226
Vándor László	83, 84, 85, 86, 91, 172, 190, 191, 204, 205, 206, 207, 209, 309, 310, 311, 312
Váradai Adél	7, 9, 21, 22, 95, 186, 196
Végh András	34, 35, 36, 37
Vékony Gábor	296
Vicze Magdolna	118, 271
M. Virág Zsuzsanna	339
Virágos Gábor	224
Vizi Márta	90
V. Székely György	105, 236
Wolf Mária	113
Zatykó Csilla	211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220
Zsidi Paula	51, 58, 59

Térképek – *Maps*

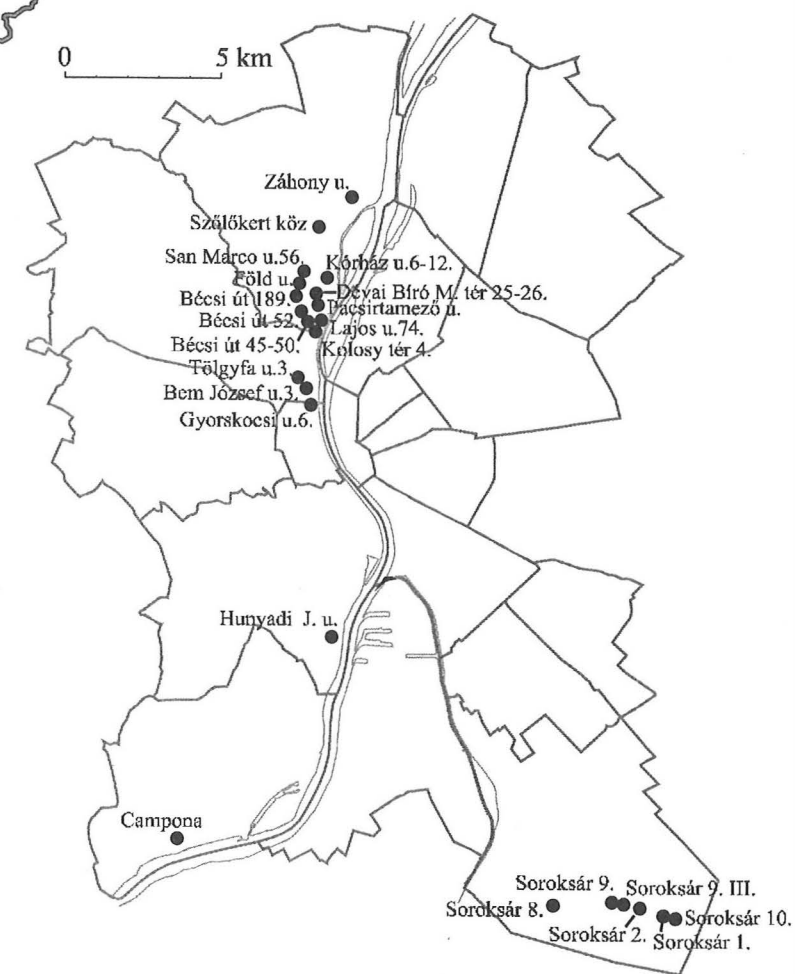
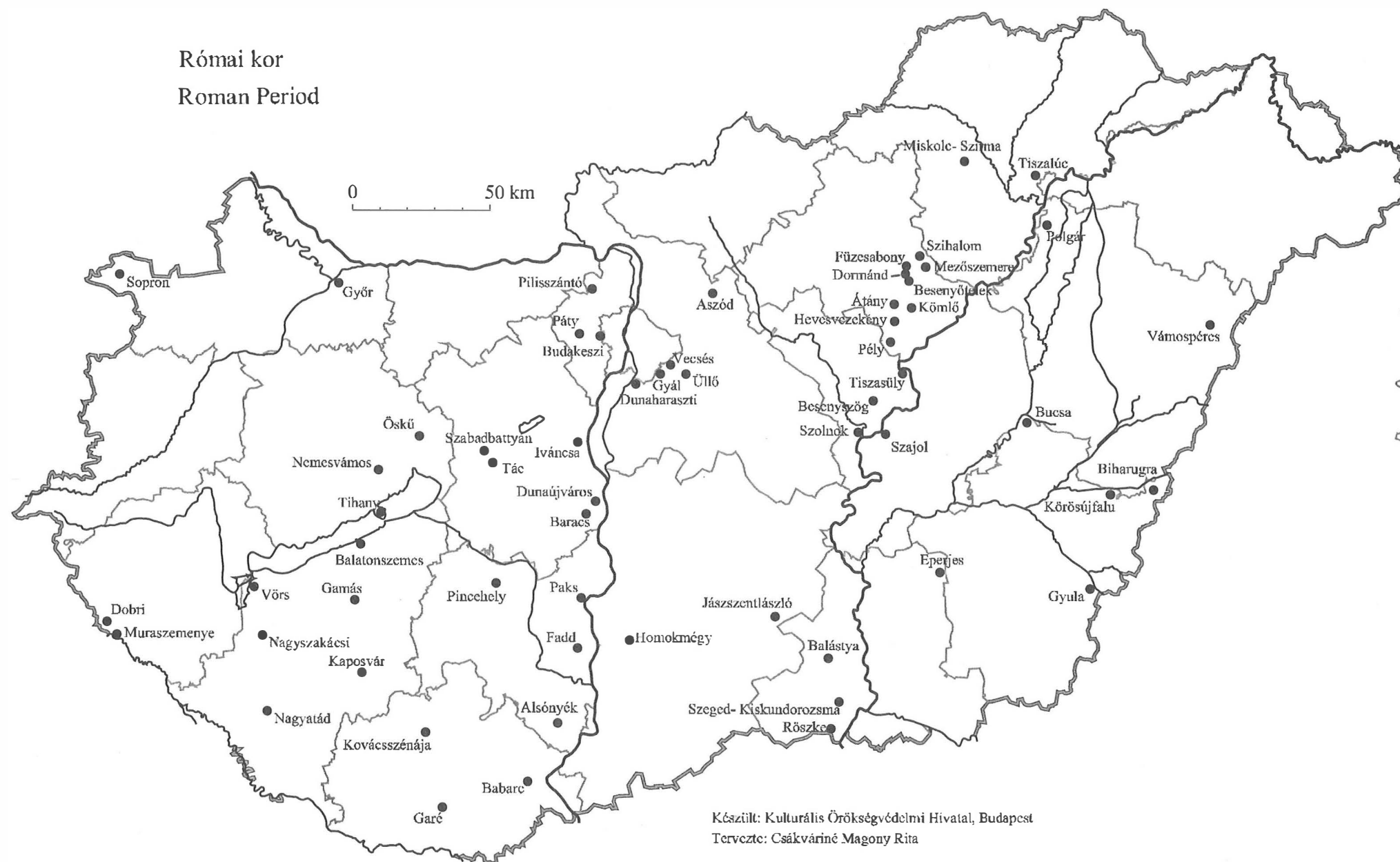
Részletes Tanulmányok
Detailed Contributions

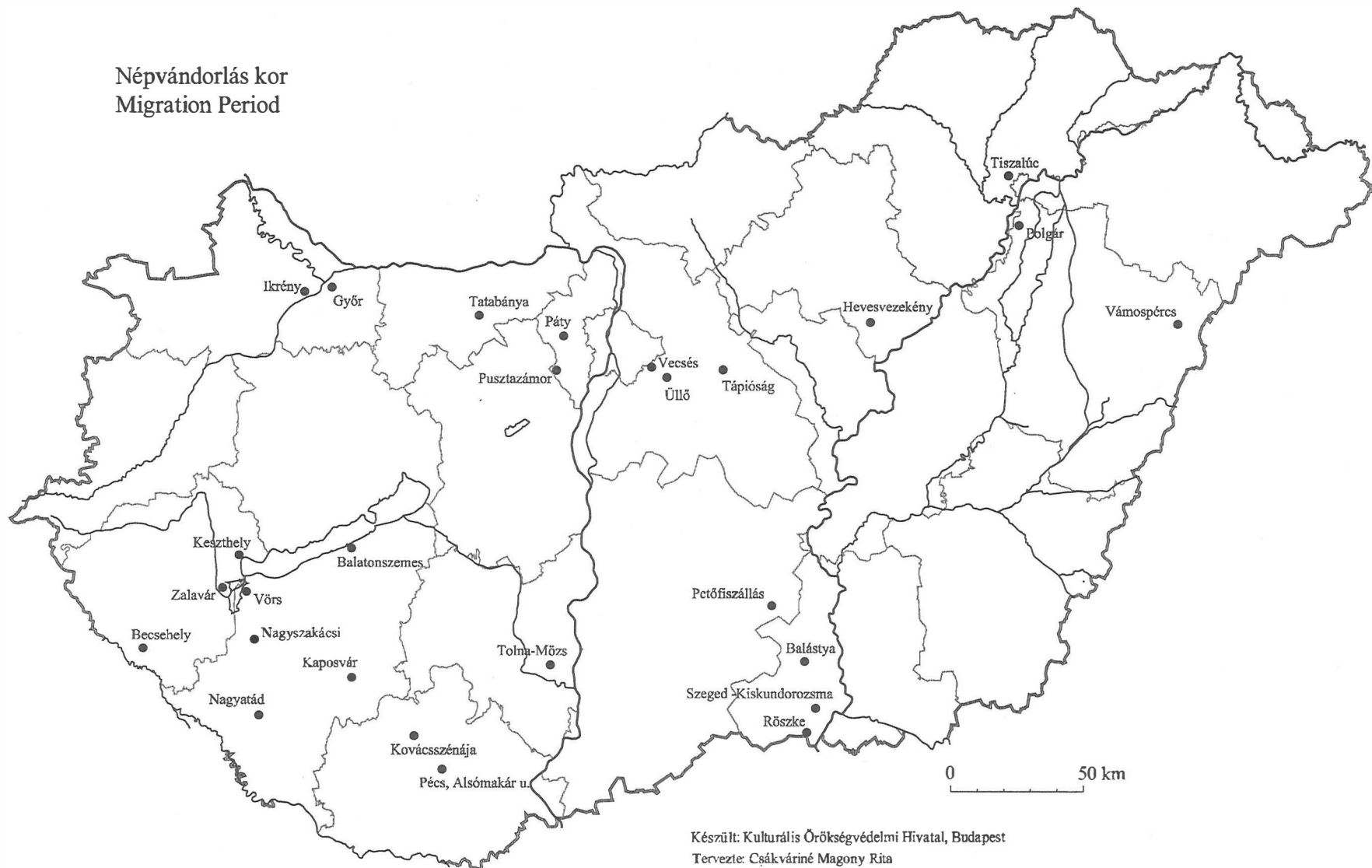
Őskor Prehistory

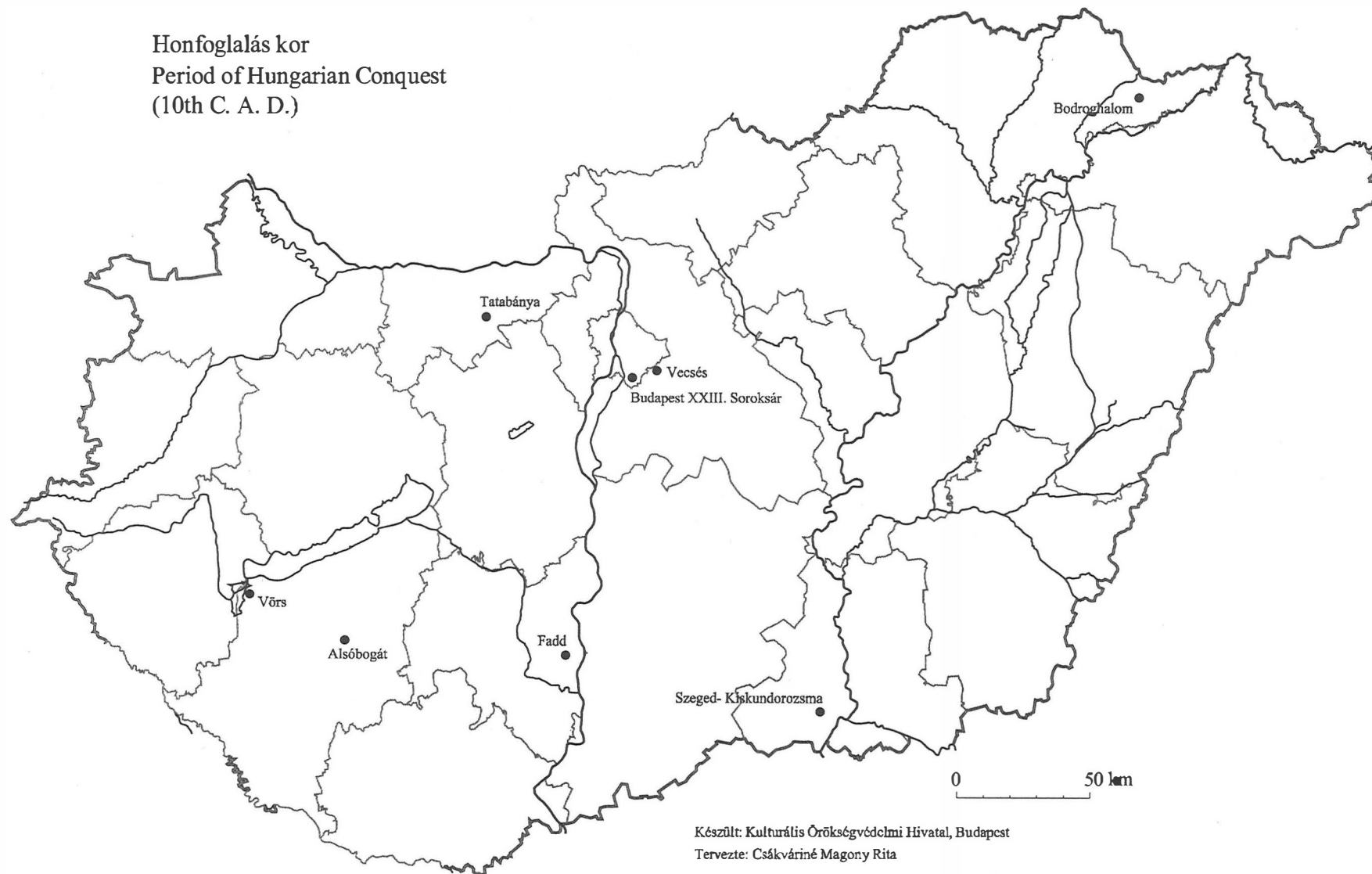
Római kor
Roman Period

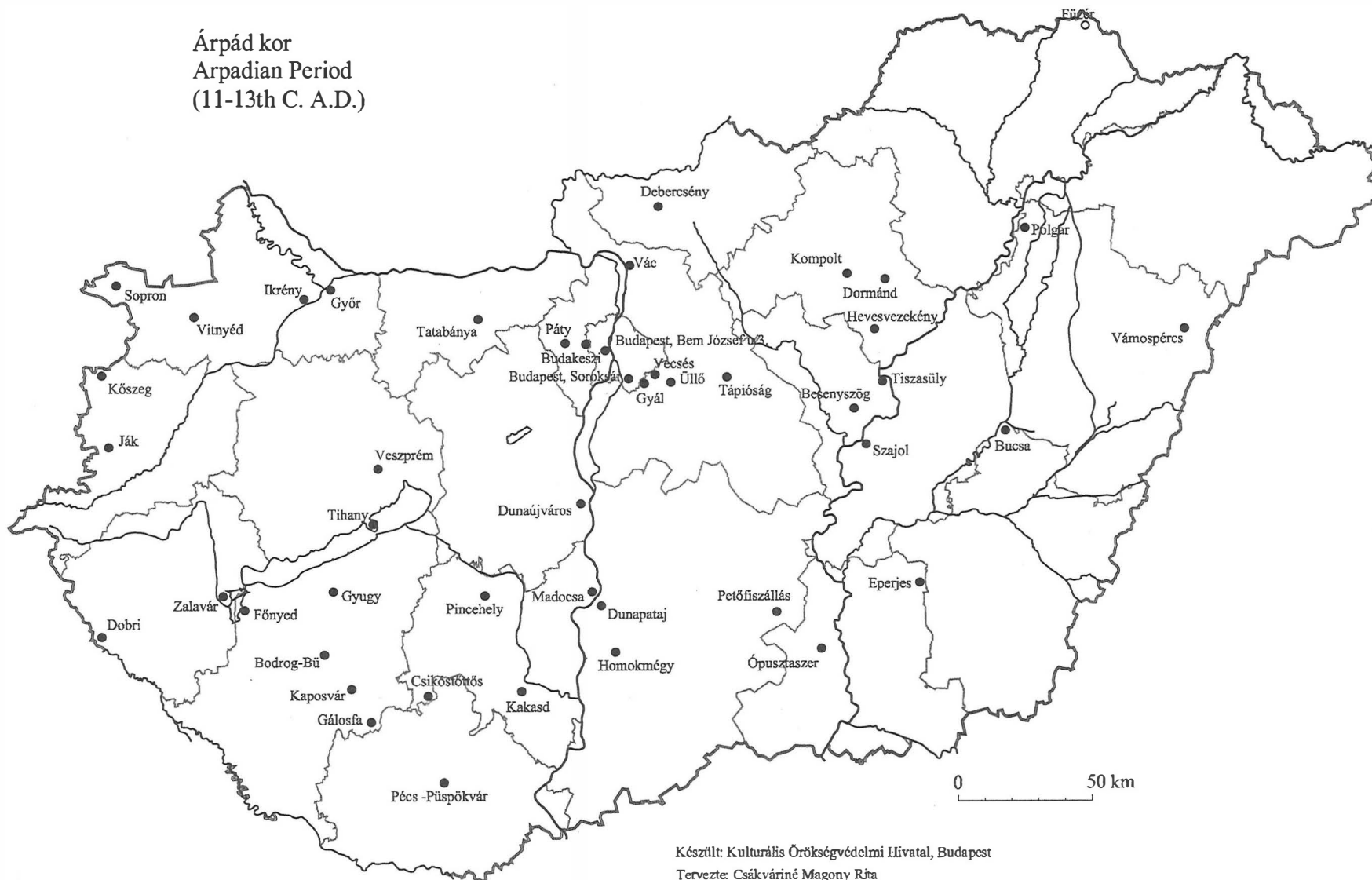
Népvándorlás kor
Migration Period

Honfoglalás kor
Period of Hungarian Conquest
(10th C. A. D.)

Árpád kor
Arpadian Period
(11-13th C. A.D.)

Késő középkor
Late middle Ages
(14-17th C.A.D.)

